Secolul 20

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

PREZENTAREA ARTISTICĂ
DOINA DUMITRESCU

COPERTA:
Detaliu de vechi covor oltenesc
Fotografie color
MIHAI OROVEANU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Secolul 20

REVISTĂ DE SINTEZĂ

editată de Uniunea Scriitorilor din România

LITERATURĂ UNIVERSALĂ — ARTE — DIALOGUL CULTURILOR

Colegiul redacţional:
DAN HĂULICĂ redactor-şef, ŞTEFAN AUG. DOINAŞ, redactor-şef adjunct, ALEXANDRU BACIU, GEO ŞERBAN, ALINA LEDEANU, ALEXANDRU AL. ŞAHIGHIAN

316-317-318

SUMAR

ISTORIE TRĂITĂ

17—22 decembrie

SECOLUL 20: *Ediţie specială*

Oraşe martir: *Timişoara—Bucureşti*, imagini document

E. M. CIORAN, LUCIAN PINTILIE, VINTILĂ HORIA: *Cuvinte pentru* Secolul 20
MIRCEA DINESCU: *Mamutul şi literatura*

Prin flăcări şi gloanţe: spaţii de cultură supuse agresiunii, instantanee fotografice de EMILIAN SĂVESCU, CONSTANTIN FLONDOR, MIHAI OROVEANU, BÓRBELY ŞTEFAN

EDGAR REICHMANN: *Incredibila supravieţuire a unei reviste de calitate*, articol apărut în revista *Le Monde*, în româneşte de Cristina Hăulică
MÉLIUSZ JÓZSEF: *Scrisoare*
ŞTEFAN AUG. DOINAŞ: *Patru vorbe*

TEMEIURI ALE SPERANŢEI ŞI CURAJULUI
Restituţii

NICOLAE IORGA: *Valoarea pentru civilizaţie a statelor mici*, text inedit din 1939, cu note şi un comentariu de ANDREI PIPPIDI, *O lecţie de istorie europeană pentru români* ● 23
VALERIU RÂPEANU: « *Una şi aceeaşi umanitate* » ● 37
Dublu portret: G. CĂLINESCU — *Il Professore scatenato*, în italiană de Florian Potra; MAGDALENA IORGA VALOTA — desen inedit ● 44

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

C. RĂDULESCU-MOTRU: *Spațiul vital* ● *Stilul vremii noastre* ● *Mai mult simț critic* ● *Reflecții asupra eroismului* ● *Cum se scrie istoria* ● *Război apocaliptic* ● 48
ANTON DUMITRIU: *Pentru cultură* ● *Democrația* ● *Generație tînără, generație fără ideal* ● *Cartea junglei* ● *Spre un nou spirit european*, cu un argument al autorului, *După 50 de ani* ● 58
GEO ȘERBAN: *De dincolo de noapte, despre starea de veghie a cugetului clar* ● 65

ERNST JÜNGER

Cincantenarul Falezelor de marmură

ION ROMAN: *Din Jurnalul lui Ernst Jünger, incursiuni în biografia unei capodopere* ● 74

LUCIDITATE ANTIFASCISTĂ

INSCRIPȚII

MIGUEL DE UNAMUNO, ANDRÉ MALRAUX, SALVADOR DE MADARIAGA, FERNAND BRAUDEL, WALTER BENJAMIN, OSKAR LOERKE, ALFRED DÖBLIN, FRANZ WERFEL, GEORGES DUHAMEL, HENRI FOCILLON, PAUL VALÉRY, PABLO CASALS, ELENA VĂCĂRESCU, VALENTIN KATAEV, ALEXEI TOLSTOI, LEONID LEONOV, JOHN STEINBECK, DENIS DE ROUGEMONT, ALBERT CAMUS — cu documente fotografice, în românește de Alexandru Baciu, Andrei Ionescu, Alina Ledeanu, Alexandra Nicolescu, Alexandru Șahighian ● 86

IMPLICARE ȘI SACRIFICIU

THOMAS MANN, ERIKA MANN, CARL ZUCKMAYER: *Interferențe epistolare la răscrucea istoriei*, selecție, traducere, și notă, de Alexandru Al. Șahighian ● 102
OVID S. CROHMĂLNICEANU: *Fondane et l'angoisse expressionniste* ● 109
BENJAMIN FONDANE: *Filoctet*, poem dramatic, cu o *Prefață* a autorului, în românește de Ștefan Aug. Doinaș ● 115
DAVID GASCOYNE: *Elegii pentru Fondane*, în românește de Șt. Aug. Doinaș ● 122
LAZAR MOSCOVICI: *La Auschwitz* ● 128
ANUSZ KORCZAK: *Jurnal de ghetto*, în românește de Tiberiu Trutzer ● 131

SÎNGELE ȘI ONOAREA EUROPEI

Documente din anii împotrivirii

GIAIME PINTOR: *Ultima scrisoare* ● 141
FRANCO CALAMANDREI: *Jurnal 1941—1947*, în românește, cu un argument, de Florian Potra ● 143

DE LA MADRID LA HIROSHIMA

Pagini împotriva uitării

JUAN EDUARDO ZÚÑIGA: *Un lung noiembrie la Madrid*, nuvele, în românește de Andrei Ionescu ● 147
VASILI GROSSMAN: *Carnete de front: « Cîte verste au rămas pînă la Berlin »*, în românește, cu o notă, de Alexandra Nicolescu ● 161

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

HARRY BROWN: *Pe frontul italian*, în românește de Alexandru Baciu ● 171
BARBU BREZIANU: *Cu «Enola Gay» la Hiroshima* ● 180
ROBERT PENN WARREN: *Auroră nouă*, poem, în românește de Barbu Brezianu ● 182

REVELAȚIILE UNEI EXPOZIȚII

ANATOL MÂNDRESCU: *Frumosul, dimensiune a libertății* ● 189
SILVIA RADU, pictură, sculptură și ceramică, din Expoziția de la Dalles

SUCCESE RECENTE ALE EPICII

ANTÓNIO LOBO ANTUNES: *Fado Alexandrino*, fragment de roman, în românește de Dinu Flămând, cu o prezentare, *Revoluție în orizont lusitan* ● 193
TONI MORRISON: *Sethe*, fragment din romanul *Beloved*, distins cu premiul Pulitzer, în românește de Ioana Ieronim, cu o prezentare, *Arborele-stigmat* ● 208

CEHOV CUCEREȘTE AMERICA

LUCIAN PINTILIE: *Livada cu vișini II — discurs către actori* ● 220
« Pintilie rostuiește livada cu vișini »: Extrase din presa americană: DANIEL SELZNICK, BOB MONDELLO, MEL GUSSOW, DAVID RICHARDS — selecție și traducere de Livia Szász Câmpeanu ● 227

FRAGMENTARIUM CINEMATOGRAFIC

LUDMILA PATLANJOGLU: *Ethos și narație filmică* ● 233

PAGINI DE SCENARIU

SERGHEI GHERASIMOV: *Lev Tolstoi* ● 243
ALEXANDR ADABAȘIAN, NIKITA MIHALKOV: *Oci ciornîie* ● 246
ALEXANDR MINDADZE: *Plumbum* ● 250
IRAKLI KVIRIKADZE: *Robinsonada* sau *Cristopher Hughes, bunicul meu englez*, în românește de Alexandra Nicolescu ● 253

CONFESIUNI

MARCELLO MASTROIANNI, ELENA SAFONOVA, FRANCO DI GIACOMO, RINALDO RICCI, ALEXANDR GHERMAN, ANDREI MIHALKOV-KONCEALOVSKI, TENGHIZ ABULADZE, ALEXANDR ASKOLDOV, ROMAN BALAIAN, OLEG IANKOVSKI, OTAR IOSSELIANI, KONSTANTIN LOPUȘANSKI, SERGHEI SOLOVIOV, ELEM KLIMOV, selecție și traducere de Ludmila Patlanjoglu

PREMIUL HERDER
1988—1989

SECOLUL 20: *Izbînzi românești în context european* ● 261
ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA: *Zile herderiene* ● 262
MARIA BANUȘ: *Herder — însemnări festive* ● 266

Redactor responsabil de număr
ILIEȘ CÂMPEANU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

EDIŢIE SPECIALĂ

REAPĂREM!

Cu toate că echipa noastră redacţională nu şi-a întrerupt niciodată activitatea, revista a avut în ultimii ani, de la un număr la altul, lungi perioade de aşteptare, făcute parcă anume să producă — deopotrivă celor ce slujesc *Secolul 20*, ca şi celor ce s-au obişnuit să-l aştepte cu nerăbdare, — temerea suspendării. O strategie în forme dintre cele mai perfide a fost pusă în aplicare pentru a atenta la prestigiul revistei şi a paraliza, eventual, forţele strînse în jurul său, — drept represalii că la *Secolul 20* nu aveau curs stupidele dogme sacralizate, litaniile cultului personalităţii, citatomania oarbă şi nici măcar obsedanta fotogenie în doi. S-a mers chiar pînă la a contesta legalitatea revistei sub pretextul neconcordanţei dintre nişte seci şi, în sine, sumare scripte administrative, şi dinamica profilului dobîndit de *Secolul 20* prin eforturi susţinute de sincronizare şi conectare a culturii române la tot ce e mai reprezentativ valoric, modern şi fertil în planul literaturii şi al artelor din lumea contemporană. Pare de necrezut, dar însuşi editorul, prin exponentul său prim, în loc să vadă în asemenea eforturi potenţialele posibilităţi de dezmărginire şi propulsare către universalitate a valorilor autohtone, n-a

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

pierdut prilejul, în mai multe rînduri, de a se manifesta ca și cum ar fi dorit efectiv lichidarea « revistei de sinteză ». Știe singur și nu merită osteneala de a-i reaminti noi, la cîte tratamente, nedemne pentru el, ne-a supus, de la îngrădirea redacției în relațiile sale vitale cu exponenți ai culturilor străine și pînă la meschine sancțiuni pecuniare, într-o discrepanță flagrantă cu aprecierile și distincțiile recoltate de *Secolul 20* peste hotare.

Deși le-am resimțit, nu ne-am lăsat copleșiți de obstrucțiuni și piedici. Un număr gata tipărit, împachetat pentru difuzare, a trebuit să blocheze depozitul tipografiei din octombrie pînă în septembrie următor. În compensație, după aceea, am pus la îndemîna publicului, în două consecutive numere triple, cea mai bogată explorare în spațiul helvetic, concepută dintr-o stimulativă perspectivă europeană. Simptomatic a fost momentul împlinirii a 25 de ani de la apariția *Secolului 20*, marcat de revistă printr-un număr *(300)* cîtuși de puțin festiv, fiindcă festivitățile (acaparate, rezervate) deveniseră oribile. Toată lumea apropiată ne-a felicitat (apropiată însemnînd pînă și presa franceză), cu excepția conducerii operative de la Uniunea Scriitorilor, care s-a făcut a nu vedea, cu indiferență ostentativ afișată. Ca o dovadă a sorții tot mai pericli-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

tate, rezervate premeditat revistei, stau amplele dosare din portofoliu redacţional blocate din motive absurde, sute şi sute de pagini duse pînă la stadiul de a le încredinţa tipografiei, unde — totuşi — n-au ajuns. Complet cules, în şpalt, zace un vast număr dedicat filosofiei limbajului, arhitecturat din partea redacţiei de Ştefan Aug. Doinaş, avînd printre colaboratori pe Andrei Pleşu, Mihai Şora, Dan Petrescu, Gabriel Liiceanu şi alţii — amînat *sine die* tocmai din pricina semnăturilor citate. Aproape în acelaşi stadiu se află un număr dedicat compatriotului nostru Emil Cioran. Unui grupaj « Doctor Jivago » tradus de Maria şi Mircea Dinescu, paginat de luni de zile, îi va veni rîndul abia mîine. Nu mai departe decît prezentul caiet ajunge, în fine, în mîinile cititorilor la capătul unor nesfîrşite tergiversări. El era plănuit şi ar fi putut să apară înaintea trîmbiţatului congres XIV şi totuşi . . . ba n-a fost hîrtie, ba n-a fost spaţiu tipografic, fiindcă, în fond, cuiva, cîtorva li se va fi părut că ieşirea, atunci, a *Secolului 20* nu cadra cu parada comandată. Nu ajungea, pesemne, că prima coală (spaţiul prezentei « ediţii speciale ») se supusese circumstanţelor — cineva, el sau ea, şi încă unii vroiau toată revista mutilată, după tipicul bietei televiziuni, *ad usum* . . . familiei şi infamiei. N-am făcut-o, am tras consecinţele împingerii spre inexistenţă !

Din întîrziere în întîrziere forţată, ne vedem astăzi într-un jenant decalaj calendaristic. Dacă, pe vremurile de tristă amintire, el — decalajul — ne putea feri de obligativităţi conjuncturale umilitoare, sperăm să nu-şi mai aibă de acum nici o raţiune. Dorinţa noastră este imensă de a ne racorda cît mai repede, integral, cu maximă eficienţă profesională, îndatoririlor noi, descătuşării mult aşteptate aduse de Revoluţia tînără de la 22 decembrie 1989. Ca pentru toată ţara, şi pentru noi este acesta un *început*. Un semn robust şi generator de avînt îl dau atîtea publicaţii ieşite cu faţa proaspătă, ca un dar al Moşului Crăciun. Am vrea şi noi, într-un fel, s-o reîncepem de la un număr 1 — întîiul după calendarul tensiunii revoluţionare. Simţim un astfel de elan — logic născut în focul evenimentelor ce ne-au captat profund fiinţa şi conştiinţa — elan sporit în plus prin faptul că refuzurile de ieri de a face concesii, de a ne prosterna în genunchi, îşi află azi aprobarea şi, deci, intră ca un tezaur de experienţă în acţiunea şi iniţiativele noastre de aici înainte.

Hotărîrea scoaterii acestei « ediţii speciale » am luat-o în condiţii cu totul diferite de modul nostru obişnuit de a lucra. Nici vorbă să ne putem aduna la sediul nostru drag din Calea Victoriei 115. Îl părăsisem numai de cîteva zeci de ore, strecurîndu-ne printre sinistrele uniforme albastre ale « băieţilor » cu căşti şi scuturi albe, cu arme sofisticate şi baionete gata să se îndrepte înspre fiecare din noi, la cel mai mic indiciu de asociere la strigătul ce începuse să cucerească strada : *Libertate !*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Libertate ! Jos dictatura ! Fierberea străzii unde se făcea din plin istoria era identică în sufletele noastre. Ne-au fugărit, dar nu ne-au speriat în zilele următoare, ne-am amestecat glasul cu al tinerilor ce scandau: *Olé, olé, Ceauşescu nu mai* e *!*, am văzut, vai ! trupuri — tot dintre tinerii aceştia superbi — mişeleşte trecute în neființă de rafale ceauşiste. Tocmai ca să nu mai rămînă nici urmă de ceauşism, ne încleştăm mîna pe arma noastră specifică, redutabilă, condeiul, şi *reapărem* sub incidenţa faptelor deschizătoare de epocă nouă.

Telefoanele redacţionale nu vor mai fi puse sub ascultare, nici copoii nu vor mai fi trimişi tainic în tipografie să ne verifice, nu vom mai fi suspectaţi pentru corespondenţa cu edituri străine, cu instituţii şi personalităţi din Europa sau de mai departe, de unde — prin forţa lucrurilor — procuram ceea ce, apoi, dam publicului avid să cunoască, dragului nostru public ce ne-a susţinut moralul. Ani şi ani de zile, am simţit în ceafă suflul făcut să-ţi îngheţe sîngele în vine al acestei supravegheri ascunse, insinuate, control poliţienesc ca pentru înrăiţi infractori ori atentatori la ordinea publică. Era o presiune psihică perseverent exercitată spre a ne slăbi rezistenţa faţă de cenzură, chipurile desfiinţată chiar printr-o emfatică declaraţie ceauşistă în plin for scriitoricesc. Am fost minţiţi, cum în atîtea alte sloganuri lansate după indicaţii de cabinet, fiindcă doar firma cenzurii fusese camuflată, zăvozii ei, cerberii pregătiţi să vîneze şi să stîrpească adevărul, dispuneau de sporite acreditări discreţionare. După celebra primă consfătuire ideologică de la Mangalia, la o întoarcere din Orientul îndepărtat, măsurile coercitive s-au strîns în jurul gîtului nostru tot mai sufocant. Puţin a lipsit ca să nu fim decapitaţi, în cel mai dramatic înţeles al cuvîntului, cînd «forul» superior dispusese demiterea brutală a redactorului-şef. S-a scris, atunci, o pagină memorabilă a demnităţii intelectuale, a spiritului de echipă şi solidarităţii cu orice risc. Înfruntarea fermă a barbariei ne-a păstrat integritatea şi, poate, ne-a iluzionat un timp c-ar exista şansa vreunui dialog cu puterea. În realitate, îndrăzneala de a fi supus criticii hotărîrea destituirii, insubordonarea mută aveau să ne asprească infinit condiţiile de lucru, o dată cu degradarea intenţionată a întregii atmosfere spirituale a ţării. Se ştie cum s-a dat curs amatorismului jalnic, euforiei de bîlci nefericit botezată « Cîntarea României », ca să pîngărească însuşi numele Patriei, ai cărei cetăţeni — siliţi la vacarmul aplauzelor — erau condamnaţi, aproape, la exterminare fizică, zvîrliţi foametei şi frigului. Cine să se mai mire că unii dintre noi, aduşi la exasperare, ameninţaţi sau numai scîrbiţi pînă peste cap, s-au văzut nevoiţi să opteze pentru soluţia, nu totdeauna salvatoare, a exilului? Ajunge să răsfoim colecţia *Secolului 20* ca să avem imaginea treptatelor, dureroaselor amputări suferite de cultura

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

română prin «scurgeri» de inteligențe în afară. Plecarea, pe rînd, a multor colaboratori, am resimțit-o și am regretat-o în tăcere. Fiindcă, numele lor ne-ar fi plăcut să împodobească, fără întrerupere, paginile noastre, dacă nu mai sărace neapărat, mai triste totuși, fără aportul lui Virgil Tănase, George Banu, Liliana Ţopa-Alexandrescu, Georgeta Horodincă, Nina Cassian, D. Ţepeneag, Gelu Ionescu, Dorin Tudoran, Mihai Nasta, N. Tertulian, Toma Pavel, Virgil Nemoianu, Norman Manea, Matei Călinescu, anglistul Ştefan Stoenescu, compozitorul Aurel Stroe, Nicolae Balotă sau Andrei Brezianu și Dinu Flămând, aceștia doi din urmă desprinși chiar de la mesele noastre redacționale. Nu-l uităm pe Ion Caraion, prematur adormit întru vecie pe malul Lemanului, fără ca să ne fie îngăduit să-i aducem ultimul omagiu cuvenit. Deși cei amintiți și alții au continuat să se afirme pe unde s-au stabilit, înmulțind salutar măsura creativității românești, ne era strict interzis să le pomenim existența, să ne bucurăm *coram populo* de succesele lor. Vom avea grijă să recuperăm și să normalizăm raporturile, stabilind punți între noi, indestructibile. Cît am fost ținuți de rău în această direcție, tot am căutat să practicăm măcar străpungeri parțiale prin zidul despărțitor. Un grupaj, cîndva, despre realizările lui Liviu Ciulei, un altul despre triumful lui Andrei Şerban, iată chiar în acest număr un fast montaj (și nu e întîiul) dedicat lui Lucian Pintilie, reprezintă piloni pentru doritele, necesarele punți.

O potemkiniadă oribilă, practicată de carieriști și oportuniști ai poleiturilor a ridicat în slăvi și nori de tămîie vremea dogmatismului totalitar. O optică mărginită extindea abuziv, în jur, scleroza, rugina. Fanfaronada monumentalismului a atentat la ceea ce e mai încrustat în specificul românesc: ponderea, echilibrul, armonia arhitecturală propice autenticei fapte de cultură. A păstra tradiția acestor daruri proprii, a le impulsiona în fluxul cuceririlor moderne ale omenirii a fost exigență constantă la *Secolul 20*, întărită de audiența revistei în cercuri dintre cele mai diverse, de tineri și de maturi. Firește, exigența cheamă exigență. Am fi vrut să dăm mai mult, deși ne-am zbătut din primul moment în sărăcia documentară intenționat întreținută, căci stăpînii «epocii de aur», cu grase conturi prin băncile occidentale, n-au virat nici o centimă valută pentru ca *Secolul 20* să achiziționeze cinstit și din belșug materia necesară alcătuirii unor sumare cît mai reprezentative și mai suple. Am fost constrînși să facem figură neplăcută de «braconieri», vînînd în dreapta și în stînga, nu fără scrupule, dar cu îndrăzneala exasperării, bazați pur și simplu pe un presupus asentiment tacit în condițiile speratei solidarități intelectuale cu eforturile noastre de a anima dialogul dintre culturi. Așteptările ni s-au confirmat. Autori de mare reputație, case de editură

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

notorii ne-au creditat şi, — în faţa ţinutei revistei, rămasă în afara ravagiilor ideologizării forţate, uniformizatoare, — nu numai că n-au protestat, ci s-au declarat onoraţi prin includerea lor într-unul sau altul din numerele *Secolului 20*. Un Umberto Eco avansa asemenea mărturii în *Le Monde*, după ce i-au apărut, în paginile noastre, fragmente din *Numele trandafirului*, consideraţii reiterate şi îmbogăţite cu aprecieri superlative cînd s-a aflat, printre noi, la Bucureşti. Fragmentarea textelor alese spre publicare, limitarea la simple eşantioane, adesea resimţită de cititori ca o frustrare, dezagreabilă nouă înşine, constituia subterfugiul tactic, pavăza împotriva drasticelor prescripţii ce reglementează pretutindeni folosirea şi circulaţia creaţiilor originale. Spre liniştirea cugetului tuturor, s-a întîmplat, mai de regulă, ca astfel de « eşantioane » să stimuleze tipărirea integrală, ulterior, a operelor în cauză de către editură. Dintre multele cazuri, amintim doar pe al polonezului Andrzej Kusniewicz. Nu întocmim lista autorilor, numeroşi, cărora le-am deschis drum, în premieră, către cititorii români, fiindcă ar fi destul de întinsă chiar şi enumerarea celor ce încă nu şi-au găsit spaţiu în revistă, cu toate că ocupă un loc de prim plan în viaţa spirituală a lumii de azi. Avem restanţe regretabile şi carenţe de ordinul chiar al cavalerismului, lăsînd să planeze asupra noastră bănuiala că am ignora, Doamne fereşte !, contribuţiile unor Suzanne Sontag, Hanna Arendt, Christa Wolf şi altele şi altele.

Ne rămîne să recuperăm şi, mai ales, să veghem, în continuare, sub semnul benefic al libertăţii cucerite, la înlăturarea stereotipiilor, rutinei, să ne integrăm fluxului tineresc ieşit atît de impetuos şi miraculos la suprafaţă. În formula numerelor tematice, am resimţit de la o vreme oarecare academism, ce va trebui grabnic contracarat. Gîndim eventualitatea unor alternanţe, între numere conectate operativ la pulsul actualităţilor mondiale în plan spiritual şi numere tradiţional alcătuite cu largă respiraţie. Am cheltuit multă energie, ne-am angajat pînă la epuizare ca să dejucăm normele impuse « de sus », să ieşim din capcana canoanelor. Deşi numai o dată, totuşi, Soljeniţîn a putut fi citit în paginile noastre. La fel, Milan Kundera. Stratageme întregi s-au cerut ca să promovăm nu numai nume proscrise, ci idei, principii ţinute sub straşnic obroc. Deseori, neputînd susţine deschis convingerile noastre intelectuale, am recurs la parafraza aluzivă şi ne-am mai ajutat de spusele altora înaintea noastră. A găsi şi a plasa la loc potrivit elocvente « citate » a presupus mai mult decît abilitate. Probe se găsesc nu mai departe decît în paginile ce urmează. Toată evocarea rezistenţei intelectualităţii noastre la virusul fascist n-a fost concepută fără o intenţie precisă de a mobiliza demnitatea spiritului chemat să înfrunte dictatura zilelor noastre. În urmă cu peste două luni, cînd s-au dat la tipar paginile respective şi cînd erau în funcţie listele negre cu atîţia

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

dintre fruntaşii scrisului nostru, îl convocam pe Mihai Ralea să lanseze, pentru noi, apelul « Apărători ai intelectului, mobilizaţi-vă ! » Ne slujeam de cuvintele lui Lovinescu spre a exprima gîndurile oricărui om de bună credinţă, ce refuza să-şi îndoaie coloana vertebrală: « . . . chiar de s-ar ridica spînzurători în piaţa teatrului, literatura acestei ţări nu se va imbeciliza ». Optimismul lovinescian şi-a găsit o confirmare superbă. Aroganţei şi cinismului satrapic i s-a replicat dîrz, crîncen, cu o nobilă forţă caustică: « Moartea citeşte ziarul ». Era neîndoielnică izbînda acestei forţe liberatoare care vine din adînc de istorie şi din fiinţa morală niciodată pervertită a neamului. A izbucnit, intempestiv, într-un ajun unic de Crăciun — sărbătoare a Naşterii, hărăzite să marcheze pe veci revenirea la viaţă întru adevăr a întregii spiritualităţi româneşti.

Zece ani, doar, ne despart de un alt mileniu. Unii se întreabă, firesc, dacă *Secolul 20* îşi va încheia atunci existenţa sau dacă se gîndeşte să-şi prelungească activitatea sub o titulatură adecvată. Ar fi prematur să luăm vreo decizie. Este aproape sigur că hotărîrea finală va atîrna tocmai de felul cum vom fi prezenţi în conştiinţa cititorilor pe parcursul acestui ultim deceniu al secolului nostru. Nu omitem glumele unora dintre prieteni, care-şi păstrează treaz spiritul critic, încercînd, prin cîte o butadă amicală, să fortifice propria noastră luciditate şi capacitate competitivă. Zic ei că, oricum, *Secolul 20* are o prelungire asigurată peste pragul mileniului echivalentă cu decalajul calendaristic acumulat în ritmul de apariţie al revistei, din pricini pe care le-am expus, sumar, mai sus. Împrejurările vitrege ştiute, le-am traversat constant încurajaţi de interesul mulţimii de cititori, veniţi către noi — după cît ne-am putut da seama — din straturi foarte diverse ale societăţii şi de toate vîrstele. Tineri, dornici de orizonturi culturale cît mai cuprinzătoare, au trecut nu o dată pragul redacţiei spre a ne ruga să le procurăm numere epuizate la vînzare, mai înainte de a apuca să le cumpere. Le mulţumim tuturor şi îi dorim deopotrivă de fideli şi de aci înainte. Ca între noi să se stabilească raporturi eficient-productive, prevedem permanentizarea unei rubrici speciale, în corpul revistei, anume rezervate dialogului cu cititorii. Opiniile pregnant formulate vor fi înserate ca atare. Căutarea calmă, ca şi pînă acum, a căilor de acces spre valorile stabile, reprezentative pentru creativitatea universală, studiul şi rigoarea deprinse prin frecventarea asiduă a bibliotecii, le aliem suflului matur şi înnoitor al revoluţiei împlinite în stradă, cu entuziasmul dătător de certitudini faţă de perspectivele promiţătoare în care REAPĂREM !

Secolul 20

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ORAŞE MARTIR
TIMIŞOARA — BUCUREŞTI

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Deşi am părăsit România de aproape o jumătate de veac, n-am uitat-o un singur moment. Cum aş fi putut fi indiferent în faţa atîtor eşecuri, nefericiri şi nebunii care au alimentat în parte concepţia mea despre lume? Chiar dacă m-aş fi născut în mijlocul raiului, n-aş fi avut prostul gust de a jubila.

E nu mai puţin adevărat că avalanşa de pacoste ce s-a abătut asupra noastră a agravat viziunea mea despre aventura umană în genere şi despre a noastră în special. Destin tulburător, destin tragic, al unui popor frivol! Acest paradox îi conferă un farmec cuceritor, care îi compensează multiplele neajunsuri. A fi Român este un blestem de care azi pot fi mîndru.

E. M. CIORAN

Cuvinte de lemn, cuvinte ieşite din matcă, cuvinte mască, cuvinte bolnave — teribilă inflaţie verbală —, un singur lucru limpede în mintea mea: numai faptele mai pot mîntui cuvintele.

Deci mă voi întoarce acasă, cît mai grabnic, să lucrez.

LUCIAN PINTILIE

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

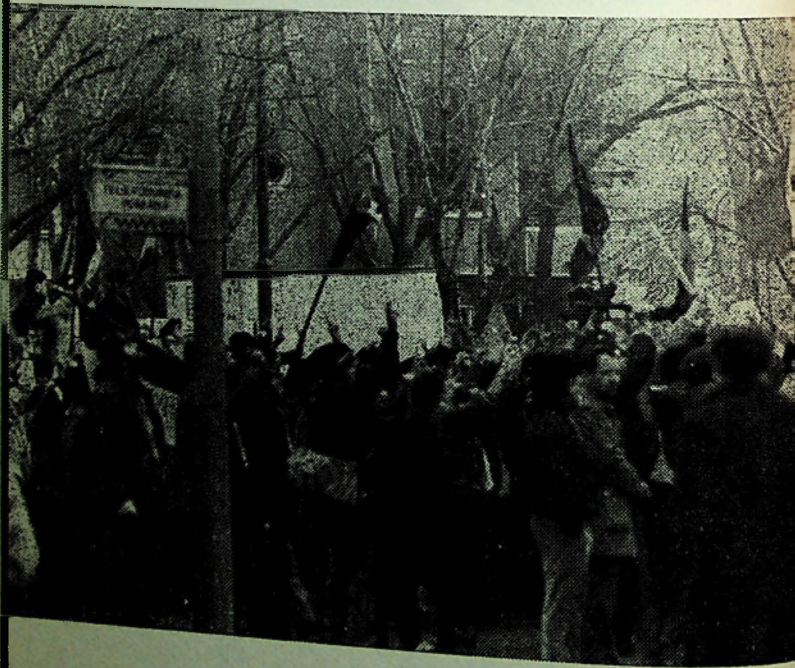

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Mă adresez pe această cale ascultătorilor din România, din acest îndepărtat Madrid, capitală a unei Spanii care, sufletește, ne-a fost întotdeauna aproape, un scriitor în exil *poate* (pentru prima oară în mai bine de 40 de ani) să vorbească celor de acasă. Pentru că acest *acasă* nu și-a schimbat pentru mine niciodată nici numele, nici forma, nici conținutul, nici imensa greutate de dor pe care cuvîntul o reprezintă.

Pot spune că în tot acest lung răstimp dedicat în mare parte luptei împotriva monstrului care ne-a împiedicat să fim noi înșine, nu mi-am găsit locul decît în cărțile mele. N-am avut altă țară decît scrisul și din acest scris mi-am ridicat casă și viață ca într-un spațiu al meu din care, de fapt, n-am ieșit nicicînd.

Dacă *existențial* m-am aflat în exil, *esențial* nu mi-am părăsit țara. Am prelungit-o în scrierile mele și, în acest fel, am făcut-o cunoscută și altora, tuturor acelor cititori, care, aplecîndu-se peste cărțile mele, au învățat să iubească, cu pasiune aș zice, ceea ce eu însumi iubeam: imaginea unei țări care astăzi se întoarce la libertate, acolo de unde eu însumi nu am plecat niciodată. Este darul cel mai scump pe care Dumnezeu l-a făcut omului și de care s-au străduit să ne separe dușmanii omului, de care, sper, am scăpat pentru totdeauna.

Mă adresez în special celor tineri și mai ales studențimii: trăiți și gîndiți în așa fel încît nimeni să nu mai poată schingiui, fărîmița sau falsifica Libertatea, cuvînt scris cu literă mare, concept din care noi românii în trei mii de ani de istorie am știut să facem steag și lege.

VINTILĂ HORIA

Eram foarte emoționat: la Madrid fiind, vorbeam la telefon cu *Vintilă Horia*, un om al spiritualității românești, devenit un om al spiritualității universale, un om a cărui viață a fost și este străbătută de imensul fior al dragostei pentru România. Puținele ore care mai rămîneau din ziua respectivă au făcut imposibilă o întrevedere, dar au făcut posibilă înregistrarea cuvintelor de suflet ale lui *Vintilă Horia* adresate oamenilor noii Românii. I-am garantat că în România de azi nimeni nu are dreptul să se atingă de vreun cuvînt încredințat undelor radiofonice de domnia sa. Ceea ce s-a și întîmplat.
Prima oară în eter!
A doua oară, în aceste rînduri

ALEXANDRU STARK

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

MIRCEA DINESCU

MAMUTUL ŞI LITERATURA

Nu de mult în gheţurile siberiene s-au descoperit cîţiva mamuţi bine congelaţi, în burta cărora, spre stupoarea cercetătorilor, se găseau flori de muşeţel. N-o să discut aici despre făţărnicia naturii, nici despre destinul tragic al acestor blînde ierbivore, ci despre o jignitoare comparaţie din titlul unui articol apărut în presa occidentală: « În România — ultimul mamut stalinist ». Stalinist — desigur, dar de ce mamut? Fiindcă tare mă tem că în loc de muşeţel, la o eventuală mutaţie a climei sociale, în pîntecul încăpător al stalinistului nostru vom descoperi cîteva duzini de cadavre. Din Valea Jiului, din Braşov, Timişoara, Cluj, Iaşi, Tg. Mureş, Bucureşti — au fost şi încă sînt « păscuţi » oameni vii, prea puţin cunoscuţi sau de-a dreptul anonimi, ce-au avut curajul să-şi strige exasperarea fie şi între patru pereţi. Veselul, întremătorul, şugubăţul folclor al românilor s-a transformat într-o lamentaţie şoptită, într-un folclor al fricii, al zvonurilor macabre capabile să paralizeze voinţa şi vorbirea. Frica de moarte, FRICA, a devenit produsul naţional ce se oferă fără de cartelă şi din belşug la orice colţ de stradă din România.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Cine să intervină? « Dumnezeu are mîini apolitice de muzician » — iertată-mi fie vanitatea autocitării, dar vreau să spun că pînă acum rugăciunea noastră cea de toate zilele n-a prea fost auzită. Preoţii, în schimb, au fost obligaţi să devină un soi de sindicalişti în sutane, fiindcă de sfintele sărbători preacuvioasele curele de transmisie ale partidului cădelniţează în sănătatea *Buldozerului Naţional* fără teamă de Cel de sus. Moartea « accidentală » a cîtorva prelaţi incomozi, precum şi tratamentul laic aplicat de angajaţii civili ai mănăstirii *Secu* unor preoţi mai slobozi la gură, au băgat spaima pentru totdeauna sub patrafirele duhovniceşti. La noi nu funcţionează uzina catolică poloneză, nici biserica militantă, nici icoana făcătoare de minuni de la Czestochowa. Noi avem icoana prezidenţială, uzinele militarizate şi bisericile cu productivitatea cea mai sporită din lume la înmormîntări, cînd se lasă iarna în casele oamenilor.

Unde să fugi cînd zidul Berlinului a fost importat cărămidă cu cărămidă şi mutat la graniţele României? Europa a devenit pentru providenţialul Conducător o diabolică Atlantidă ce se scufundă în mocirla democraţiei şi numai datorită geniului personal al domniei sale românii vor scăpa de acest dezastru.

Cine să te apere? Oarba justiţie? Păi aceşti domni, care au studiat la facultate forţa şi superioritatea « stîngii româneşti » asupra « dreptului roman », se abrutizează în neputinţa şi obedienţa specifică sistemului, încît spre a nu-şi pierde posturile ajung ei înşişi să considere dulcea Constituţie a RSR drept un simplu material de propagandă, o unealtă a diavolului de care nu te poţi prevala în faţa instanţei. Un fost coleg de liceu, care într-un moment de disperare şi revoltă a lipit cîteva fiţuici antiprezidenţiale în Gara de Nord, a fost condamnat, în 1970, la cinci ani închisoare şi, lucru fascinant, însuşi avocatul apărării l-a înfierat cel mai tare în timpul procesului ţinut, bine înţeles, cu uşile închise.

La cine să apelezi? La populara noastră miliţie? Zdravenii şi îmbujoraţii flăcăi ce-au lăsat C.A.P.-urile de izbelişte, în seama bătrînilor şi a bietelor femei, au fost plantaţi în mîndrele lor uniforme din zece în zece metri pe străzile Bucureştiului şi privesc acum spre populaţie ca la o turmă nevolnică de oi. În scurta lor şcolarizare au învăţat că tot ce mişcă după ora 20, cînd se închid luminile, cinematografele, restaurantele, teatrele — adică ora cînd mor oraşele României, toţi pietonii sînt prezumtivi infractori sau cel puţin piromani înrăiţi gata să dea foc statuii tovarăşului Lenin, care a mai ars, de altfel, şi anul trecut.

Unde să găseşti un sprijin? La angajaţii presei? La apostolii cultului personalităţii, care scriu cu lingura cu care mănîncă? De douăzeci de ani încoace în ziarele noastre apar aceleaşi fotografii grosolan retuşate, se zdrăngănesc aceleaşi deşălate fraze, singurul spaţiu cu adevărat viu fiind

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

cel destinat anunțurilor mortuare. De altfel marii ziariști par să fi murit cu toții în cel de-al doilea război mondial.

Dar Glastnost-ul? Răzbate ceva prin transparența sovietică? Nu știu cum se face, dar geamul prin care presa moscovită privește realitatea din România e destul de afumat. Ca la eclipsă. Adică nu se vede nimic. Am senzația că domnul Gorbaciov se uită spre România prin ochelarii negri a generalului Jaruzelski.

Dar dizidenții? Parcă din cînd în cînd mai scot cîte un strigăt. Sentimentul ciudat care mă lucrează în ultima vreme e că extrem de puținii dizidenți români sînt ținuți de regim în viață, în mod paradoxal, în scopuri propagandistice. E prea tîrziu să-i mai faci să dispară după ce presa occidentală și institutele legate de drepturile omului au luat act de existența lor. Credeți însă că poporul român e din fire mai tăcut ca germanii, maghiarii sau polonezii, de n-a scos la iveală pînă acum decît aproximativ un dizident la două milioane de locuitori? Nicidecum. De fapt în România există douăzeci de milioane de protestatari, de dizidenți lipsiți de publicitate, ce-și duc existența cu călușul în gură. N-am auzit să fi avut loc manifestații antifasciste pe străzile Berlinului în anii '40. Se șoptea cu siguranță prin multe case, dar în stradă era ordine și disciplină, teroarea neagră acționa mecanic, populația se hrănea cu optimismul de partid și de stat, așa zișii trădători erau împușcați înainte de a fi judecați. La noi acum nu pot exista procese politice din simplul motiv că în Constituție scrie clar că orice cetățean are dreptul la libera opinie, ba mai mult, în Statutul Partidului se specifică faptul că orice membru de partid îl poate critica pe însuși Secretarul general. Tehnica organelor de represiune de a acționa clandestin, ca și cum ar fi în opoziție. «Fiii lui Avram Iancu», cei care au trimis scrisori de amenințare cu moartea scriitorilor germani emigrați din România în R.F.G., au trimis asemenea «bezele» multor intelectuali maghiari și români din țară. I-am fi reclamat noi pe gingașii epistolari la Comitetul Central, dar teamă ne-a fost să nu dăm acolo chiar peste tatăl lor. Muncitorilor «periculoși», în schimb, nu li se trimit nici un fel de scrisori. Sînt ei înșiși livrați la propriile domicilii, închiși între patru scînduri și numai familiile îngrozite înțeleg bine mesajul mortuar, fiindcă oficial se specifică a fi vorba de un accident de muncă, sau de stradă, de sinucidere, de apoplexie etc. Înhămat la carul protestatarilor trebuie să fii atent să nu circuli neînsoțit prin oraș, să nu-ți lași copiii să se joace pe afară, să nu aștepți prea mult la o anume instituție pe un fotoliu cu «tapițerie» radioactivă, să-ți dezinfectezi bine acasă clanța ușii, să nu fie otrăvită. Situația de la noi nu se poate compara cu nimic în lume. Cînd am auzit că Vaclav Havel se uita în închisoarea din Praga la televizor și avea în celulă mașina de scris computerizată la care lucra, mi s-a părut un banc reușit. Ca scriitor în

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

România n-ai voie să deţii în propriul domiciliu maşină de scris fără aprobare de la poliţie, iar în ceea ce priveşte închisoarea, un fost dizident român, poet de meserie, într-o discuţie « amicală » cu procurorul, a avut de ales între numai trei luni de închisoare, petrecute în compania unor înrăiţi deţinuţi de drept comun, pofticioşi de băieţi tineri — sau emigrarea. Scriitorul a mulţumit procurorului pentru sinceritate şi a ales exilul.

În acest context atît de încurajator, unde sînt scriitorii români « ajutoarele de nădejde ale Partidului » — cum au fost răsfăţaţi pînă nu de mult?

Prin anii '50, cei care au făcut pactul cu diavolul au intrat în categoria privilegiaţilor. De exemplu, din drepturile de autor pe o singură poezie publicată pe prima pagină în ziarul partidului îţi puteai cumpăra un palton din stofă englezească şi puteai mînca timp de o lună la cel mai grozav restaurant din Bucureşti. Ce vremuri de glorie! Îl cîntai pe *tătucu*, dar *tătucu* plătea, nu se juca. Le plătea, de altfel, cu vîrf şi îndesat şi celor ce refuzau să-şi vîndă talentul. Mulţi au fost trimişi la reciclare, smulgîndu-li-se pana din mînă şi înmînîndu-li-se din panoplia partidului secera şi ciocanul, spre a tăia stuf în Delta Dunării, spre a-şi bate singuri cuiele de coşciug la *Canalul Dunăre-Marea Neagră*. Între timp balul continua. *Pelişorul*, fosta reşedinţă a regelui Carol, primi titlul de *Casă de creaţie* pentru cei ieşiţi de pe banda rulantă a noii fabrici de scriitori. Istoria îşi dădea poalele peste cap: poeţii proletcultişti se lăfăiau în fostul pat al reginei Maria, compunînd agramate şi pline de avînt poezii « revoluţionare ». Cu un « hei-rup », cu o « foaie verde », cu o « slavă lui Stalin » s-au adjudecat vile luxoase şi s-au încropit multe averi. Astfel au intrat în arenă primii milionari de partid din rîndul scriitorilor şi de atunci şi pînă astăzi acest tip de activişti ai condeiului, cocoşaţi de prea multe privilegii, au fost aleşi să conducă breasla şi să fie purtătorii ei de cuvînt.

Vîntul de libertate al anilor '60 a ridicat de la pămînt mulţi artişti ce păreau îngropaţi sub gunoiul ţanţoş al mediocrităţilor. Partidul — care nu greşeşte niciodată — şi-a azvîrlit mulţimii înfuriate foştii stegari, şi-a plimbat cenzura pe la pedichiură să i se mai aranjeze puţin lungile ghiare, a catadicsit să accepte că realismul socialist suferă grav de diabet şi-n consecinţă nu-i nevoie să se presare chiar atît de mult zahăr peste realitate. Minunea însă nu avea să dureze prea mult.

Prin anii '70, cînd scriitorii nu s-au arătat entuziasmaţi de noua revoluţie culturală importată din China, au început deposedările şi represaliile: *Pelişorul* a redevenit reşedinţa de vară a noilor principi; preţul unei poezii şi-a regăsit valoarea simbolică, adică echivalentul unei fripturi la restaurant, dar cu pîinea adusă de acasă; fotografiile autorilor au fost extirpate de pe copertele propriilor volume să nu se ajungă, Doamne fereşte, la cultul personalităţii. Totodată s-a lansat şi diversiunea că Uniunea Scriitorilor trebuie

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

desființată, fiindcă e o organizație de tip vechi, după model sovietic. Pasămite obositele noastre mijloace de transport în comun erau după model japonez, cartelele noastre de ulei și de zahăr după model american, agera noastră presă după model franțuzesc, numai biata noastră Uniune a scriitorilor — după model sovietic. Oricum, fiecare an a adus cu sine un nou dar : așezarea unor epoleți proaspeți pe umerii cenzurii, invazia lăcustelor amatoare în cadrul Cîntării României, o bine dirijată confuzie a valorilor, marginalizarea celor nedispuși la compromisuri și scoaterea cît mai în față a țambalagiilor oficiali.

Ultimul zvîcnet de demnitate al breslei s-a consumat în 1981 cînd, la Conferința națională a scriitorilor, multe voci nu s-au mai armonizat cîtuși de puțin cu melodia cerută de la centru. Însă ineficienta rezistență pasivă a unor autori importanți, faptul că nu am mers atunci cu revendicările pînă la capăt și am acceptat impunerea de sus a unei conduceri obediente, golul lăsat de emigrarea în masă a artiștilor deziluzionați, toate acestea au subminat Uniunea Scriitorilor, metamorfozată mai nou într-o cooperativă de produs alienare. Spectrul mizeriei planează azi asupra majorității scriitorilor români și asta în vreme ce lună de lună se înalță muntele de omagii către iubiții Demolatori. E o ironie a sorții pe care probabil o merităm, fie chiar și numai pentru voalatul colaboraționism de a accepta să publici un articol neutru alături de baligile patriotarde și liricoide ale celor ce stau în patru labe în fața tiranului.

O grevă generală a scriitorilor adevărați ar fi soluția cea mai la îndemînă pentru salvarea obrazului culturii române. Deși, dacă ne vom aduna toate cuvintele la un loc, poate că actualii mamuți vor părăsi cărțile de istorie și vor intra în cele de botanică, la păscut mușețel.

11. XI. 1989

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

REVOLUȚIA MOBILIZEAZĂ

TEROAREA MUTILEAZĂ

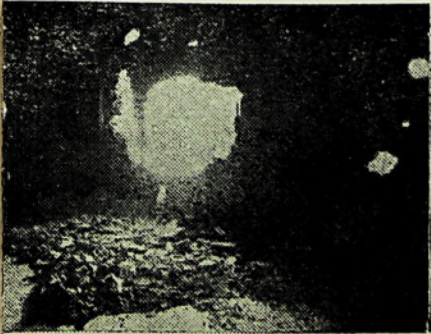

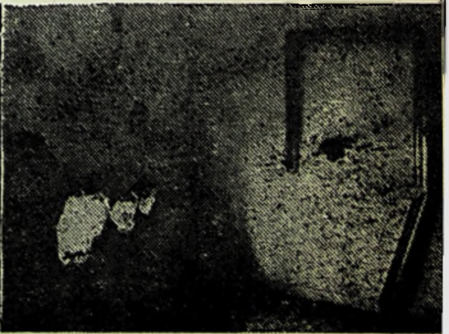

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

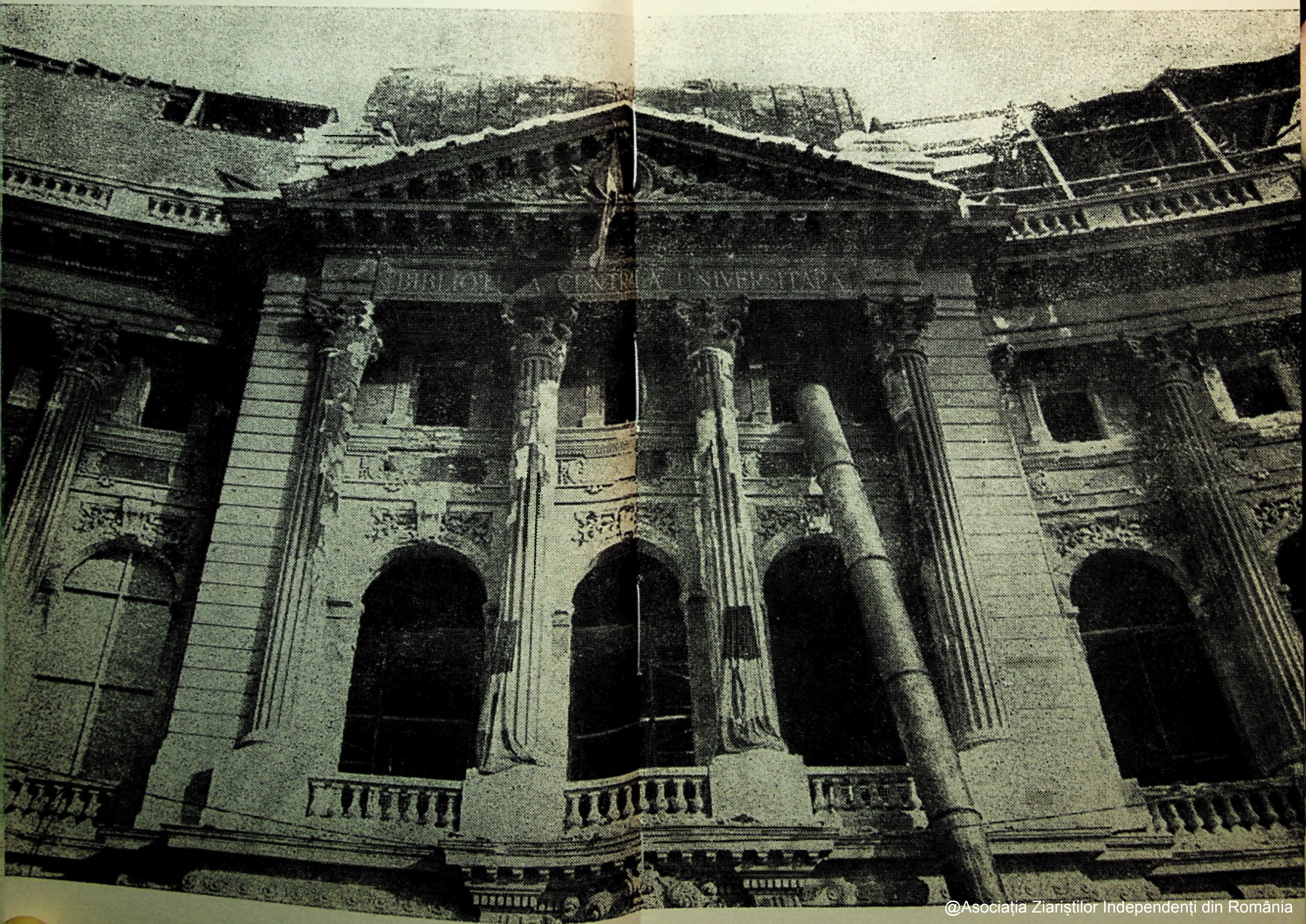

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

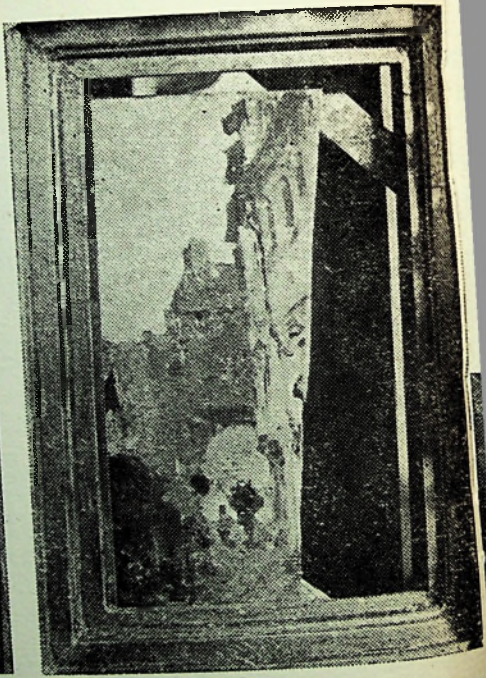

◀ Un edificiu de cultură pîngărit: Biblioteca Centrală Universitară

◀◀ Muzeul de artă din București:
etajul III, sala III — artă italiană (locul unde era expus Procaccini)
etajul II, sala I — artă flamandă (rama tabloului *Cristos purtînd crucea*, atribuit lui Jan van Hemessen)

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Creații din patrimoniul Muzeului de artă din București, victime ale dezlănțuirii teroriste

◀ Grigorescu, *Țărăncuță* (adusă din clădirea fostului Consiliu de stat)
Stradă la Vitré

Inimi împușcate: Andreescu, *Autoportret*
Luchian, *Safta florăreasa*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ROUMANIE : au pays du Conducator

L'incroyable survie d'une revue de qualité

Alors que les joyaux architecturaux de Bucarest sont rasés, que les Roumains manquent de nourriture, qu'une presse asservie encense le Conducator et que de nombreux intellectuels s'expatrient, une publication littéraire et artistique d'une qualité exceptionnelle survit encore miraculeusement et tient une place dans la vie culturelle d'un pays aujourd'hui marginalisé.

Au début des années 60, la Roumanie sortait sur la pointe des pieds du cauchemar stalinien. Après plus d'une décennie de réalisme socialiste, les intellectuels reprenaient leur souffle et commençaient à élaborer des projets audacieux. Certains d'entre eux lancèrent sous l'égide de l'Union des écrivains de Roumanie une revue de recherche et de synthèse culturelle, unique en son genre en Europe de l'Est, au programme quelque peu abstrait : « art et littérature universelle, interdisciplinarité et dialogue des cultures ». Ce programme, malgré la dictature imposée par le régime, a pu être respecté pendant plus de trente ans, sans pour autant devenir l'alibi du pouvoir.

Le but de la publication, XXe siècle, qui vient d'être couronnée pour une vie [illegible] par le Grand Prix 1987 de la meilleure revue d'art et de littérature (1), était de réintroduire les lecteurs roumains dans le circuit culturel européen, d'où ils avaient été évacués par les censeurs [illegible]. Le rédacteur en chef, Dan Hăulică, critique [illegible], se proposait de fournir aux jeunes écrivains, artistes — [illegible], privés de contacts et d'informations [illegible] à l'Ouest, des points de repère indispensables à leur travail. Grâce à cette revue, ils ont pu lire des analyses de l'œuvre de Joyce, Kafka, Mann et Proust. Ils ont eu accès aux travaux des structuralistes, de Jakobson à Foucault et Lévi-Strauss.

En 1970, XXe siècle consacre un numéro à Péguy, Sartre et au théâtre d'Antonin Artaud. Les menaces pesant sur la revue vont se précipiter aux alentours de 1975. XXe siècle devient la cible des autorités par le biais de deux hebdomadaires, Săptămîna et Luceafărul. La situation s'aggrave en 1978 : le pouvoir décide de modifier l'orientation de la revue et de remplacer son rédacteur en chef. XXe siècle sera sauvée de cette nouvelle mauvaise passe par une mobilisation d'intellectuels du monde entier. Elle consacrera en 1980 un numéro à l'Europe et à une civilisation [illegible] par les guerres et Auschwitz. Au sommaire, des écrits de Roland Barthes, Michelangelo Antonioni, Derrida, Michel Leiris, Michel Butor.

Ne pas céder au chantage

Depuis 1983, la rédaction refuse d'accorder la moindre place aux thuriféraires du Conducator. En 1986, XXe siècle sera interdite. Le rédacteur en chef et ses collègues, qui ne voulaient pas céder au chantage, subissent toutes sortes de tracasseries. La revue réapparaît cependant à l'automne dernier, et le dernier numéro vient de sortir avec un énorme retard. Il est entièrement consacré à la ville de Saint-Pétersbourg-Petrograd-Leningrad, avec des textes de Rilke, Joseph de Maistre et de Mme de Staël. La lutte du Petit Poucet continue inlassablement.

EDGAR REICHMANN.

(1) Décerné par le Conseil [illegible] pour l'édition et la recherche sur l'art, le Conseil international du cinéma et de la télévision, et par l'UNESCO.

Le Petit Poucet contre l'ogre

Vingt ans [illegible] dégel [illegible], les Roumains ont [illegible] Nabokov, Pasternak, Babel et Mandelstam, alors qu'ils étaient interdits en URSS. XXe siècle s'était [illegible] aux [illegible] de leurs compatriotes Cioran, Ionesco, Brancusi et Brauner.

Le « libéralisme » roumain [illegible] au début des années 70. [illegible], le président Ceausescu impose une [illegible] culturelle [illegible] la [illegible] de sa propre personne. [illegible]

[illegible], la revue, toujours dirigée par Dan Hăulică, [illegible] un combat de Petit Poucet contre un ogre de plus en plus [illegible]. Au moment de la visite en France de M. Ceausescu.

După aproape trei ani de la apariția sa în «Le Monde», textul alăturat constituie o filă de istorie. Nu vrem să spunem că elogiile conținute și-ar fi pierdut actualitatea. Însuși faptul că ele pot fi reproduse abia acum probează, odată mai mult, grelele condiții restrictive cărora «Secolul 20» a fost nevoit să le facă față. Expresia «incredibila supraviețuire» — se raportează, vai!, nu doar la situația de conjunctură legată de o perioadă sau alta din zbuciumata existență a revistei. A fost nevoie de permanentă fermitate în a dejuca și depăși opreliștile cenzurii, de suplă angajare în promovarea adevăratelor valori pentru a oferi cititorilor noștri — și mai cu seamă celor tineri, în plin proces de formare spirituală — reperele unei deschideri eficiente spre lumea contemporană. Din rîndurile lor se afirmă, azi, apărătorii libertăților de gîndire și acțiune democratică.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Le Monde

7, rue des Italiens, 75427 Paris Cedex 09

INCREDIBILA SUPRAVIEȚUIRE A UNEI REVISTE DE CALITATE

În vreme ce tezaurele arhitecturale din București sînt șterse de pe fața pămîntului, românii sînt lipsiți de hrană, o presă slugarnică îl ridică în slăvi pe Conducător și numeroși intelectuali iau calea exilului, o publicație literară și artistică de o calitate excepțională supraviețuiește încă în mod miraculos și continuă să ocupe un loc în viața culturală a unei țări azi marginalizate.

La începutul anilor '60, România ieșea, în vîrful degetelor, dintr-un coșmar stalinian. După mai bine de un deceniu de realism socialist, intelectualii își recăpătau suflul și începeau să elaboreze proiecte îndrăznețe.

Cîțiva dintre ei au lansat, sub egida Uniunii Scriitorilor din România, o revistă de cercetare și sinteză culturală, unică în felul ei în Europa de Est, cu un program întrucîtva abstract: « *Artă și literatură universală, interdisciplinaritate și dialog al culturilor* ». Acest program, în ciuda dictaturii impuse de regim, a putut fi respectat vreme de treizeci de ani, fără a deveni însă, prin aceasta, un alibi al regimului.

Scopul publicației *Secolul 20*, care tocmai a fost recent încununată, cu ocazia numărului ei *300*, prin *Marele Premiul 1987 al celei mai bune reviste de artă și literatură* [1] era acela de a-i reintroduce pe cititorii români în circuitul cultural european, din care fuseseră evacuați de cenzorii staliniști. Redactorul șef, Dan Hăulică, notoriu critic literar, își propunea să furnizeze tinerilor scriitori, artiști și muzicieni, privați de contacte și informație referitoare la creația din Occident, puncte de reper indispensabile muncii lor. Datorită acestei reviste, ei au putut citi analize ale operei lui Joyce, Kafka, Mann și Proust. Au avut acces la lucrări ale structuraliștilor, de la Jakobson la Foucault și Lévi-Strauss.

Degețel contra Căpcăunului

Cu douăzeci de ani înaintea actualului dezgheț sovietic, românii au avut astfel posibilitatea să-i citească pe Nabokov, Pasternak, Babel și Mandelstam, în vreme ce aceștia erau interziși în URSS. *Secolul 20* se interesa, de asemeni, de artiștii români exilați, puțin sau rău cunoscuți de către tinerii lor compatrioți: Cioran, Ionesco, Brassaï și Brâncuși.

« Liberalizarea » românească se va opri brusc la începutul anilor '70. Întors de la Pekin, președintele Ceaușescu impune o mini-revoluție culturală și organizează

---

[1]) Decernat de Consiliul Audiovizual Mondial pentru Editarea și Cercetarea Artei, de Consiliul Internațional pentru Cinema și Televiziune și de Unesco.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

cultul propriei persoane, asemeni lui Stalin. Intelectualii sînt invitați să stea la locul lor.

Și totuși, revista, condusă în continuare de Dan Hăulică, își va continua imperturbabil lupta ei de « Petit Poucet » împotriva unui căpcăun din ce în ce mai bănuitor În momentul vizitei lui Ceaușescu în Franța, în 1970, *Secolul 20* consacră un număr lui Péguy, Sartre și teatrului lui Antonin Artaud. Amenințările ce planează asupra revistei se vor precipita în jurul anului 1975. *Secolul 20* devine ținta atacului autorităților prin osîrdia concertată a două hebdomadare, *Săptămîna* și *Luceafărul*. Situația se agravează în 1978: puterea hotărăște să modifice orientarea revistei și să-l înlocuiască pe redactorul ei șef. *Secolul 20* va fi salvată din această nouă primejdie printr-o mobilizare a intelectualilor din întreaga lume. Ea va consacra în 1980 un număr Europei și unei civilizații mînjite de războaie și de Auschwitz. La loc de onoare, scrieri ale lui Roland Barthes, Michelangelo Antonioni, Derrida, Michel Leiris, Michel Butor.

A nu ceda șantajului

Începînd din 1983, redacția refuză să acorde cel mai mic loc tămîietorilor. « Conducătorului ». În 1986, *Secolul 20* va fi interzis. Redactorul șef și colegii săi, care nu vor să cedeze șantajului, sînt supuși la tot soiul de tracasări. Revista reapare totuși în toamna lui 1987; ultimul ei număr, care a văzut lumina tiparului cu o enormă întîrziere, este în întregime consacrat orașului Petersburg-Petrograd-Leningrad, oferind texte de Rilke, Joseph de Maistre și Madame de Stëel. Lupta lui Degețel împotriva Căpcăunului continuă fără oprire.

EDGAR REICHMANN

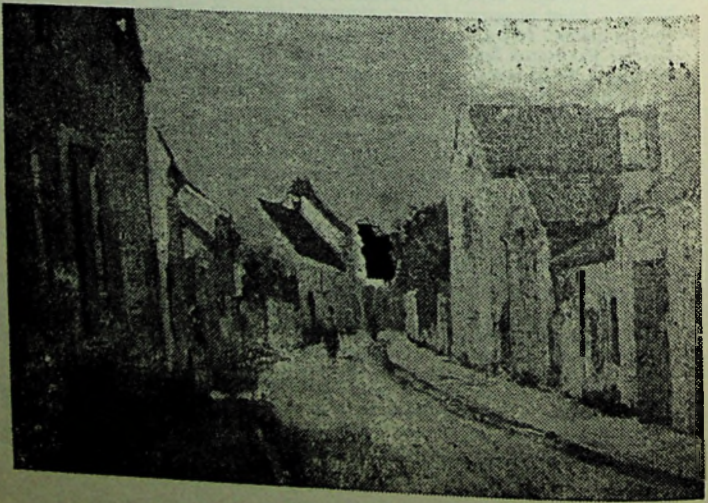

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Unul din anonimii luptători ai Timişoarei

◀ Andreescu, *Peisaj din Franţa*, (Muzeul de artă din Bucureşti)

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

SCRISOARE CĂTRE «SECOLUL 20»

Dragi şi stimaţi Dan Hăulică, Ştefan Augustin Doinaş, Geo Şerban! Subsemnatul, scriitor maghiar din România, vă stimez, vă îmbrăţişez, vă sărut pentru opera ce o fundamentaţi cu colegii dumneavoastră, Secolul 20. E o operă de istorie culturală europeană în spaţiul românesc, care mă îmbogăţeşte interior de decenii cu valori fără preţ şi a conectat, în permanenţă, fiinţa mea naţională maghiară la realitatea cea mai nobilă a spiritualităţii europene, m-a apropiat de realităţi valoroase mondiale, prin grai cu adevărat românesc. O realitate umanistă, raţională, estetică, în care existenţa mea naţională, maghiară, a putut să se împlinească şi să întîlnească sensurile decisive — umaniste, raţionale, estetice — ale umanităţii, nepătate de teroare, de sînge, de flăcările mistuitoare, de funest fascism medieval sub care am trăit pînă acuma, propovăduitor al urei de rasă, al naţionalismului şi şovinismului barbar. Toate acestea le-am respins şi le resping de cînd mă ştiu, la unguri ca şi la români, pretutindeni, în orice limbă s-ar manifesta şi la orice popor.

În acest moment al eliberării revoluţionar democratice, nu pot să nu-mi exprim mulţumirea pentru sprijinul etic şi estetic primit din partea Secolului 20. Prin ceea ce ne oferă în paginile sale revista, ne simţim legaţi, aici în bazinul dunărean, români, maghiari, germani şi slavi, nutrind speranţa de a

Secvenţe de la Tîrgu Mureş

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

contribui să se înfăptuiască, temeinic, primitoare, casa comună europeană. Am trecut de 80 de ani, stau țintuit la pat, bolnav, și poate nu mai am mult de trăit. Dar doresc pînă la ultima clipă a vieții mele, ca scriitor maghiar, înfăptuirea egalității în drepturi a națiunii române cu celelalte naționalități din țară, ca urmare înălțătoare a revoluției democratice pe care o trăim împreună, la acest sfîrșit de an 1989, cînd ne reîntoarcem la modelul european, mereu prezent în profilul revistei Dv., Secolul 20.

Știu că vă așteaptă o muncă extrem de grea, dar și însuflețitoare. Vă urez, deci, succes deplin. Și vă mulțumesc încă o dată pentru generoasa luptă spirituală pe care ați dus-o împotriva înrăitului fascism feudal din patria noastră comună, contra terorismului social, politic și cultural care ne-a subjugat atîta amar de vreme. Noi, împreună, am rămas, suntem și vom fi ai Europei! Vă îmbrățișez, vă iubesc, vă sărut și vă voi rămîne frate cît mai trăiesc, cu fiecare cuvînt, cu fiecare pagină pe care o mai pot așterne pe hîrtie.

Al Dv. fidel pînă în ultima mea clipă,
MÉLIUSZ JÓZSEF

București, la 25 Decembrie 1989 — prima zi a sărbătorii noastre a tuturora, Crăciunul, sărbătoarea iubirii.

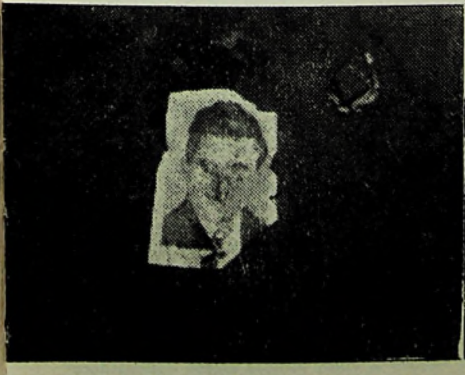
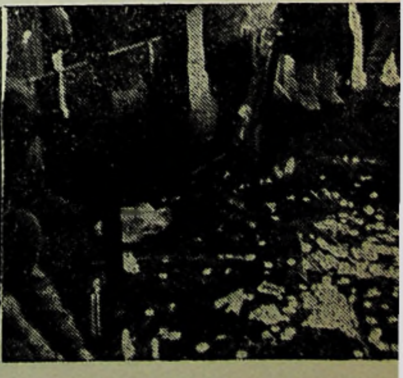

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ŞTEFAN AUG. DOINAŞ

PATRU VERBE

Există cuvinte care se grupează după reguli ciudate, care aparţin unor « familii » ce nu ţin de ordinul lingvistic, şi care, prin simplă învecinare sonoră, se dovedesc a fi jaloane ale unui anume perimetru spiritual. Atent, nu numai o singură dată, la asemenea aglutinări verbale, şi ascultător la glasul cuvintelor care « se cheamă » unele pe altele de la mari distanţe (ascultare derivînd probabil din înclinarea mea spre poezia rimată), — am fost, iată, surprins că întreg imperiul culturii literare, precum şi pulsul fremătător al vieţii ei, metabolismul nevăzut al valorilor ce o constituie, au putut fi circumscrise la noi, decenii la rînd, de patru verbe care rimează: *a asuma*, *a consuma*, *a îndruma* şi *a sugruma*. De ce şi cum se adună aceste patru vocabule sub semnul aceleiaşi egide spirituale pentru a circumscrie cultura ca un adevărat lagăr ideologic?

Voi încerca să surprind, sumar, glasul particular şi rolul aparte, şi totuşi corelat, al fiecăruia.

A asuma cultura constituie apanajul creatorului: al omului care creează şi iubeşte valorile culturale, autohtone şi universale, ca elemente ale propriului său destin. Pentru un asemenea om, a crea înseamnă nu numai *a fi*, ci în acelaşi timp *a-şi justifica fiinţarea*. În forme ce îmbracă uneori cele mai banale şi fireşti norme de existenţă — marii creatori au fost adesea fiinţe extrem de simple şi modeste — şi care alteori se exhibă în poze cu totul originale, trădînd sensibilităţi ieşite din comun sau chiar orgolii intratabile — nu puţini dintre artiştii îndeosebi moderni îşi poartă « originalitatea » cu aroganţă şi emfază —; aşadar, oricum s-ar manifesta aceşti creatori, ne găsim aici, de fiecare dată, în faţa unui real *amor fati*: cel ce îşi asumă vocaţia şi, implicit, acceptă sclavia creaţiei, simte că, într-un anume fel, nu-şi mai aparţine în mod exclusiv, ci răspunde unor somaţii superioare, lăsîndu-se chiar confiscat de o etică singulară.

Dar creaţia de cultură nu mai ţine numai de un moment charismatic, de exultanţă bruscă şi trecătoare a unui spirit elitar; cultura implică totodată răspunsul adecvat dat creatorului de o întreagă societate, care îşi simte satisfăcută o mare nevoie spirituală. Omul creează valori, pentru că omenirea este flămîndă şi setoasă de valoare, ca de o hrană de care nu se poate lipsi. Aici apare, în cultură, verbul *a consuma*. Dacă actul de creaţie este, adesea, o suită de momente dureroase, de sfîşieri lăuntrice, de izbînzi şi eşecuri inevitabile, în stare să mistuie pe cel ce creează, — actul de a consuma valorile culturii e întotdeauna, chiar dacă în proporţii variabile, un act al desfătării. Fireşte, nu exclusiv al ei: marele public modern a depăşit de mult timp faza unui ieftin hedonism estetic, chiar dacă, de cele mai multe ori, are de luptat cu variate produse ale sub-culturii, cu texte destinate unui consum ieftin şi imediat. Marele public care consumă operele grandioase ale atitor creatori nici nu există, de altfel, ca atare, ca simplu consumator de valori, înainte ca aceste valori, ele însele, să existe. E îndeosebi cazul valorilor poetice noi care, în momentul cînd erup, neagă şi totuşi confirmă continuitatea unei tradiţii poetice, prin faptul că îşi creează un nou public, exact pe măsura lor. A consuma literatura de valoare a lumii implică asceza desfătătoare

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

a auto-plăsmuirii: formarea de sine, ca om întru spirit, este un spor de personalitate datorat acestor valori, o aură de noblețe care se adaugă simplei ființări biologice.

Dacă aceste două verbe — a asuma și a consuma cultura — ființează oarecum de la sine, ca o fiziologie superioară, axiologică, a umanității, — am putea să ne întrebăm: ce rost mai poate să joace în cultură verbul *a îndruma?* Cultura, creația și consumul de valori pot oare să fie îndrumate, în sensul detestabil al vocabulei « a dirija », vocabulă pe care o cunoaștem, vai!, atît de bine?

Părerea mea este că organismul viu al culturii se auto-reglează în fiecare moment al istoriei sale fără nici o intervenție din afară. O artă, o literatură etc. nu sunt niciodată complet străine de timpul lor; dar nici nu sunt simple produse ale lui. Cultura se auto-îndrumă prin felul în care răspunde diverselor tendințe care se înfruntă în realitatea social-istorică a unei epoci. În asemenea perioade se manifestă « curente » artistice, « orientări » literare, « școli » poetice, « direcții » critice etc. — tot atîtea linii directoare prin care « corpul » culturii își impune, pe rînd sau simultan, vitalitatea unuia sau altuia din « organele » sale. Uneori, asemenea auto-îndrumări frizează o ideologie sau alta. Cultura adevărată, adică aceea constituită din valori durabile, își îngăduie, în grade diverse, tezismul: ea poate să favorizeze, pe plan național, sau chiar continental, o anumită « orientare literară » sau o anumită « școală » poetică. Dar o face întotdeauna cu un neîntîrziat corectiv, necesar propriului ei echilibru interior. Auto-îndrumarea unei culturi naționale a unui popor înseamnă de fapt dialogul ei cu sine însăși, ieșirea dintr-un monologism cultural care ar putea să genereze dogme osificate, pretinse norme sau « rețete » de creație.

Cuvîntul *a sugruma* își profilează linia ucigașă de valori o dată cu imixtiunea unei ideologii exterioare, — care ideologie nu e, din pornire, exterioară vieții artistice? — în perimetrul fără « gardieni » al culturii autentice, și este opera tocmai acestor opresivi « jandarmi literari ». Ultimele patru decenii ale culturii românești reprezintă cronica tragic-rușinoasă a înstăpînirii unei « îndrumări » dogmatice asupra dezvoltării libere a creației de valori. Primul ei atac a vizat abolirea unei adevărate *etici a scrisului*, în favoarea unei *producții de anti-cultură* de tip propagandistic: ani de zile, la noi, scriitorul a devenit o simplă « mașină de scris » care răspundea unor « comenzi » pseudojustificate exclusiv prin alibiul contestabil al socialului. Personalitatea devenise, prin definiție, un agent subversiv al ordinei de stat, ordine care luase locul vieții firești a cetății, așa cum ideologicul era aerul artificial de creație pe care-l respiram printr-o complicată țevărie de administrație culturală. Valorile nu mai aveau un scop formativ, ca « substanțe » nutritive ale educării individului și organismului social; ele ajunseseră simple obiecte de manipulat la ocazii festive. Exploatarea artistului de către administrația de stat se făcea în numele unei pseudo-religii care-și modifica dogmele în funcție de climatul politic mondial sau — și mai rușinos — în funcție de așa-zisele « gusturi » ale unor conducători al căror singur contact cu cultura consta în faptul că semnau cu numele lor sute de pagini din care nu scriseseră un singur rînd. Tabuizînd anumite cuvinte, un regim anti-cultural practica ipocrizia de a se rușina de termenul de « cenzură », instituție care-i era nu numai strict necesară, ci și absolut consubstanțială; de aceea a desființat-o, în aparență, pentru a o înlocui cu un cvadruplu « filtru » cenzorial. Rezultatele unei asemenea « politici culturale » se cunosc prea bine: verbul *a sugruma* sub pretextul de a îndruma a devenit prima poruncă a funcționarismului cultural românesc.

Era o crimă împotriva culturii, mascată într-o sinucidere a instituțiilor de cultură: acestora li se interzisese chiar și exercitarea celor mai elementare drepturi.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Tentativa, deşi bine dirijată, n-a reuşit. Mai întîi, graţie curajului autorilor care n-au înţeles, cei autentici, să se supună vreunei sub-estetici normative. În patruzeci de ani, în care la noi, în România, s-au perindat « realismul socialist », « revoluţia culturală », « festivismul pseudo-patriotic » şi « encomiasticul cultului personalităţii », orice operă literară de reală valoare — şi ele nu sunt puţine — a apărut nu ca rezultat, ci ca negaţie a actului politic oficial de sugrumare prin îndrumarea culturii. Asemenea opere au apărut, apoi, graţie faptului, istoriceşte verificabil, că orice creator este prin definiţie mai subtil, mai inteligent, mai eficace decît cenzorul său: aşa cum tot ce este într-adevăr nou nu poate fi « fabricat » după reţete vechi, ceea ce este viu şi în plin proces de formare nu poate fi ucis prin metode vechi.

Secolul 20 s-a străduit şi, de cele mai multe ori, a izbutit să eludeze trecerea fatală a unei culturi dirijate de la *a asuma şi consuma* valorile, la procesele avortive ale *îndrumării-sugrumării* culturii. De altfel, domeniul nostru, aria vastă a culturii universale, constituie, în sine, un imperiu axiologic imposibil de manipulat de zeloşii paznici ai oricărui *gulag* ideologic. Revista a fost şi a rămas acelaşi organ de compenetraţie osmotică între ceea ce ne oferea cultura omenirii şi ceea ce însăşi axiologia românească — obligatoriu clandestină, în felul ei — producea prin cele mai reuşite inteligenţe creatoare ale unui popor atît de dotat. Bibliotecă de literatură universală; arenă de dezbateri la nivelul ideilor de circulaţie europeană; buletin de informare culturală depăşind mereu acest europocentrism însuşi; filtru al marilor personalităţi în ceea ce acestea posedă mai viabil; — revista *Secolul 20* a jucat un rol formativ mai ales pentru tinerele generaţii, acelea care au pornit, au plătit cu sînge şi au obţinut triumful Revoluţiei din decembrie anul trecut.

În marea demonstraţie de forţă şi libertate interioară pe care a dovedit-o tineretul nostru; în avîntul cu adevărat înnoitor, acela care se auto-îndrumă în funcţie de respiraţia axiologică a lumii întregi, acela care refuză orice mînă care-l strînge de gît, acela care, în schimb, îşi asumă cultura ca stadiu uman superior, ca invitaţie la personalitate, ca gust selectiv în favoarea unor valori autentice, — cred că revista *Secolul 20* a îndeplinit, şi ea, un rol deloc neglijabil.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

TEMEIURI ALE SPERANȚEI ȘI CURAJULUI

NICOLAE IORGA
C. RĂDULESCU-MOTRU
ANTON DUMITRIU

Restituții

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

IORGA INEDIT

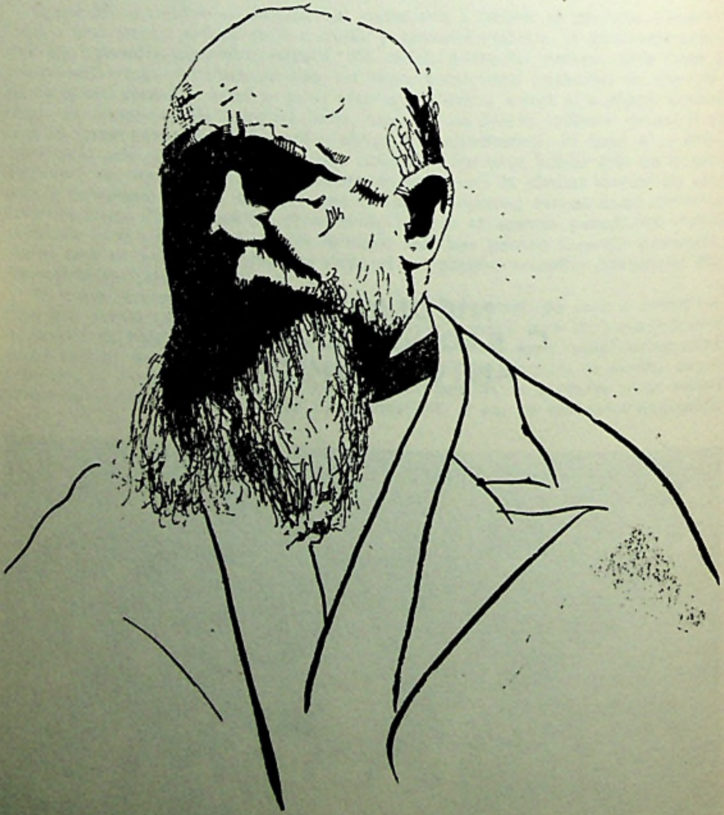

MAGDALENA IORGA VALOTA, Portret

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

VALOAREA PENTRU CIVILIZAŢIE A STATELOR MICI

Ultima conferinţă din acest ciclu, — după care, în legătură şi cu Universitatea, va fi un altul care ar putea să aibă interes pentru D-stră şi care se va chema: Marele Război în lumina unui sfert de veac [1], adică lucrurile Marelui Război cari se pot vedea cu toate luminile cari se proiectează din evenimentele cari s-au succedat după aceea pînă în momentul de faţă care aduce un proiector foarte puternic asupra lucrurilor din trecut —, aceasta din urmă conferinţă privitoare la origina şi rostul statelor mici prezintă probleme foarte interesante şi foarte grele, a căror examinare să mi-o îngăduiţi, pentru ca să ajung şi înaintea D-stră la rezultatele cari mi s-au fixat în cursul unor cercetări îndelungate şi fireşte şi cu prilejul pregătirii acestor conferinţe.

Dumneavoastră aţi văzut că state mici existau în Europa din sec. XV pînă în sec. XVIII, prin urmare patru sute de ani Europa a avut pe lîngă unele state mari, altele de dominaţie mult mai restrînsă şi cu mijloace de apărare cari puteau fi foarte slabe, state cari s-au menţinut. V-am arătat în conferinţa precedentă [2] că în tot acest timp au fost încălcări din partea celor mai puternici împotriva celor mai slabi, au fost războaie de acestea de cucerire, dar că războaiele acestea au trebuit să pornească totdeauna de la un titlu de drept, titlu de drept corespunzînd cu o realitate istorică, sau un titlu de drept mai mult sau mai puţin meşteşugit, pentru că oamenii se pricepeau să interpreteze în sensul

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

politic actual ceea ce fusese un document istoric capabil însă de mai multe interpretări.

Dar n-aş vrea să trec la concepţia statului mic de caracter naţional fără a mai lămuri ceva cu privire la statele acestea mici într-o epocă în care nu se poate vorbi de naţiune. Încă odată aş vrea să subliniez lucrul acesta, să nu introducem naţiunea unde n-are ce căuta, să nu vorbim de dînsa atunci cînd ea nu există; trebuie să avem o concepţie mai complexă şi mai înaltă despre naţiune. Să nu ne închipuim că toate popoarele au început cu conştiinţa naţională, şi că în presupusa primă pereche s-ar fi abătut mai multe conştiinţe naţionale. Nu, naţiunea este un lucru care a apărut tîrziu supt influenţa multor factori, a cerut o dezvoltare de civilizaţie foarte înaltă [3]. Instinctul naţional şi naţiunea nu sunt acelaş lucru, la instinctul naţional se poate face apel în diferite împrejurări, dar numai conştiinţa naţională se manifestă. Noutatea naţiunii se poate arăta şi prin aceea că nici pînă astăzi nu este definită cum trebuie, în fiecare din definiţii este ceva exact, dar s-ar putea întîmpla ca nici una din aceste definiţii, foarte bună din punct de vedere teoretic, să nu se potrivească cu interpretarea şi aplicarea din momentul de faţă. Noi mergem către un naţionalism, care nu este încă sfîrşit, din care causă, pînă ce se va produce această definire, naţionalismul poate să dea tot felul de fenomene bolnăvicioase în politica externă şi internă, tocmai pentru că nu este copt îndeajuns.

Dar pentru a termina cu acea istorie modernă, pe care din punct de vedere al statelor mici am înfăţişat-o în conferinţa trecută, aş vrea să mai adaog ceva, aducînd înainte un exemplu care mi se pare cu desăvîrşire luminos pentru înţelegerea rostului statelor mici înainte de această conştiinţă naţională care se formează încetul cu încetul abia în secolul al XIX-lea. Frederic al II-lea a fost foarte bun gospodar al statelor sale, profitînd el în rîndul întîi, supuşii erau acolo pentru ca să muncească în vederea ordinelor date de stat [4]. Aşa era şi statul austriac pe vremea aceea, statul frances mult mai puţin, dar în rîndul întîi era această Prusie care se formase în secolul al XVIII-lea şi Austria care ajunsese a fi în aceleaşi proporţii, nu cu atîta egoism, cu un caracter de practicitate aşa crud cum a fost pentru Prusia. Prusia este un stat format pentru această misiune, pe care Austria se transformă încetul cu încetul, şi ea vine din forma ideală a Sfîntului Imperiu Roman de naţiune germanică din evul mediu şi ceva din acest idealism rămîne într-însa. Am vorbit de Frederic al II-lea care nu este criticabil din punct de vedere al administraţiei, este administratorul perfect din secolul al XVIII-lea, acela care prezintă cel mai bun bilanţ la sfîrşitul fiecărui an; nu se putea scoate din forţele omeneşti mai mult decît a scos el, nu atît pentru o Curte strălucitoare.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

sau pentru o lăcomie de bani personală, ci fiindcă lui i se părea că aşa trebuie să fie Majestatea. Majestatea aceasta este Majestatea unică, cu atît mai bine pentru toată lumea cu cît Majestatea aceasta pompează mai multă muncă omenească.

Frederic al II-lea a făcut războaie pentru glorie; chiar dacă ar fi să se dărîme propriul său stat, el simte sufleteşte nevoia de a se hrăni de o glorie pe care o voia şi în domeniul literar, de unde activitatea lui aşa bogată în domeniul poesiei, al poesiei în limba aceea francesă care este singura limbă pe care o cunoştea într-adevăr şi o cunoştea destul de bine, deşi nu primea îndreptările lui Voltaire, pe care le dorea, dar totuşi se supăra la sfîrşit, de unde a rezultat conflictul între acela care scria prost şi între acela care îndrepta bine. Gloria era scopul lui, o dorea supt raportul literar şi o voia şi pe cîmpul de luptă. Pentru dînsul aceasta era scena cea mare a reprezintaţiilor sale publice. A cucerit Silezia, ar fi cucerit şi altceva, dar observaţi că bilanţul cuceririlor lui nu este peste măsură de bogat, este întinderea sileziană care i se părea necesară, dar încolo ar fi putut să umble după anexări [5]. Germania era în mare parte anexabilă de o armată cum era armata lui Frederic al II-lea, în care intrau elemente de pretutindeni şi ofiţerii erau în cea mai mare parte străini, era un instrument internaţional de luptă. În Germania aceasta împărţită în atîtea bucăţi de suveranitate teritorială, pînă la Napoleon I nu s-au suprimat statele peste măsură de mici, unele dintr-însele aşa mici încît într-o scurtă plimbare treceai nu ştiu cîte hotare, trebuia să-ţi amintească cineva că te găseşti pe teritoriul altuia, pe aceştia îi puteai anexa, cine s-ar fi putut împotrivi? Cu toate acestea n-a făcut-o. A avut lupte în Saxonia, nu s-a gîndit să anexeze întreaga Saxonie, Bavaria era oarecum la dispoziţia lui, dar el în regiunea Rinului avea doar cîteva teritorii risipite, pentru că statul prusian este alcătuit din bucăţi cusute de curînd şi cusute foarte prost, şi fiecare dintr-însele îndreptîndu-se în altă direcţie. Nu era o ţară ci o colecţie de mai multe ţări, moştenite şi căpătate la mai multe epoci şi care erau supuse şi la regimuri deosebite: într-un fel se administra un teritoriu şi alta era administraţia din teritoriul vecin, şi cu toate acestea omul cu armată aşa importantă pe care îl servesc generali de întîia mînă, şi care el însuşi de la o bucată de vreme a avut, dacă nu geniul militar care nu i se poate atribui pentru că multe din succesele lui sunt datorite acelora care l-au ajutat, dar avea o obişnuinţă cu războiul, care obişnuinţă aceasta are importanţă, cu toate acestea omul care avea la dispoziţie atîtea mijloace, n-a avut niciodată ideia de a întemeia un stat german unitar. Au avut-o istoricii de mai tîrziu, unii au fost pentru Maria Tereza, alţii păstrează toată admiraţia pentru Frederic cel Mare, pentru Regele fără pereche, de care un istoric din Elveţia

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

spunea că era icoana frumuseții [6], dar, unii fiind pentru dînsul, alții pentru Casa de Austria, cu toate acestea nici unul nu s-a gîndit să-și pună întrebarea aceasta: poporul german s-a adunat, dar aceasta nu înseamnă că merge către unitate? O admirabilă unealtă de unitate era Frederic al II-lea. Maria Tereza, care era regina Ungariei, a Boemiei, care tindea către stăpînirea țărilor noastre, a unor părți din Peninsula Balcanică, se putea mulțumi cu aceasta, dar de ce Frederic al II-lea n-a încercat aceste războaie care puteau să fie fericite? Pentru că nu avea titlu de drept cu privire la alte teritorii.

Exemplul lui Frederic al II-lea întregește punctul meu de vedere din conferința precedentă. Sunt state mici și state mari, statul mic poate trăi pe lîngă statul mare, atîta vreme cît statul mare n-are titlu de drept, n-are o hîrtie pe care să se poată sprijini pentru a lua în posesie statul cel mic. În afară de aceasta trebuie să adaog un lucru, dacă s-ar fi întîmplat ca Frederic al II-lea să anexeze și altceva decît această Silezie care odinioară fusese o colecție de principate a căror stăpînire nu însemna mare lucru, dacă ar fi anexat bucăți importante din teritoriul german — el n-a participat la întîia împărțire a Poloniei, împărțirea Poloniei în folosul Prusiei s-a petrecut pe urmă [7] — dar dacă ar fi ocupat astfel de teritorii, el nu le-ar fi germanizat. Nu i-ar fi trecut nimănui prin minte că trebuie introdus sistemul prusian, dovadă că silezienii au fost mulțumiți cu dînsul, pentru că a chemat statele sileziene, s-a sfătuit cu silezienii și se sprijinea în ce privește guvernarea Sileziei pe oamenii de acolo, pe tradiția de acolo, pe rostul istoric de acolo.

Ce a făcut să se schimbe caracterul acestor state mici odată cu începutul secolului al XIX-lea? Secolul al XVIII-lea trăiește în anumite condiții în care deosebirile dintre oameni nu sunt considerate ca avînd caracter național. Pentru sec. al XVIII-lea există oameni civilizați și oameni mai puțin civilizați și există datoria celui civilizat de a civiliza de voie, de nevoie, pe ceilalți, o civilizare al cărei sens este foarte variabil, uneori poate fi fatală pentru un popor. În anumite insule australiene, rasa indigenă de acolo dispare pentru un amănunt vestimentar, oamenii aceștia nu se îmbrăcau, dar au venit predicatorii creștini cu noțiunea aceasta de pudoare și atunci le-au recomandat atît de mult să se îmbrace, încît s-au îmbrăcat și îndată ce s-au îmbrăcat au început să decadă, așa încît rasa este pe cale să piară, pentru că s-a convins că trebuie să-și acopere goliciunea. [8]

A vorbi de națiune pe vremea lui Frederic al II-lea, a lui Ludovic al XV-lea sau pe vremea Ecaterinei a II-a este a comite o foarte mare greșeală. Polonii nu se simțeau deloc scăzuți atunci cînd influența Ecaterinei a II-a le-a dat ca rege pe Stanislas Poniatowski care era produs al culturii francese de pe vremea aceea [9]. Tînăr, elegant, frumos, el era în momentul

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

acela un frances de origină polonă şi de supuşenie sentimentală rusească şi după aceea a venit şi a fost rege al polonilor. Şi sfîşierea Poloniei de odinioară a fost lucru dureros, dar nu aşa dureros ca atunci cînd există o conştiinţă naţională. Conştiinţa naţională nu există nici pe vremea lui Napoleon I; Napoleon I nu avea nici un suflet pentru ceea ce deosebeşte pe oameni din punct de vedere naţional. O bucată de vreme fusese corsican foarte convins, pentru că în Corsica putea să-şi facă o carieră, pe urmă a venit în Franţa, în Franţa a fost întîi un foarte bun militar fără mari perspective de viitor şi după aceasta, cînd s-a amestecat în Revoluţie, a fost revoluţionar ca toţi ceilalţi. Şi cultura pe care o avea el era sprijinită pe concepţia secolului XVIII cu privire la antichitate, în antichitate au existat Republici şi Monarhii, prin urmare are cineva să aleagă, îi place într-un moment o Republică, sau crede că este mai bine să facă un Imperiu, dar aceasta n-are nimic a face cu rosturile naţionale.

Cînd a început Revoluţia francesă, francesii n-au făcut Revoluţia pentru dînşii, ci pentru umanitate şi atîtea popoare aflînd că francesii au făcut o revoluţie şi pentru dînşii au fost foarte bucuroase pînă ce au început anumite rechiziţii şi pregătiri pentru război şi atunci instinctul naţional s-a împotrivit, dar la început oriunde au mers francezii au fost aplaudaţi. Ei nu aduceau cu dînşii civilizaţia francesă ca să distrugă civilizaţia germană. Unde s-o distrugă, sus? Acolo nu se amestecau. Jos? Acolo erau tot dînşii. Cine vorbeşte de opera poporului frances pentru francesi nu ştie ce vorbeşte. Revoluţia francesă este, ca şi revoluţia americană, rezultatul filosofiei secolului al XVIII-lea care este pentru umanitate. De aceea Napoleon I face şi desface ţări, culege tot felul de nume arhaice pentru a numi ţările acestea, Regatul Etruriei, fusese odinioară Galia transpadană şi cispadană şi o regiune transalpină şi un stat ligur, cu Genova, şi Republica parthenopeană care însemna Neapole. Se vede în războaiele lui Napoleon I foarte deseori, dacă nu o pornire naţională din partea lui, care el, în sistemul lui, socotea că Parisul este o capitală şi Roma era altă capitală a Imperiului său, era Imperiul lui Carol cel Mare pe care se credea chemat să-l reconstituiască. Pentru trecutul frances, pentru limba francesă, pentru literatura francesă, el n-a avut nici un fel de sentiment, acestea erau lucruri străine de dînsul, geniul lui superior nu avea sprijinul trebuitor în pregătirea lui pentru ca să aibă sentimentul acesta. Acum în urmă am văzut undeva cererea pe care a făcut-o el, înainte de marele lui noroc care a venit pe urmă, cererea făcută de el ca să i se permită să meargă la Constantinopol pentru ca acolo să se pună ca ofiţer de artilerie în serviciul sultanului, Napoleon care era pe vremea aceea generalul Bonaparte, împreună cu un coleg al său [10]. Cînd a mers în Egipt s-a aşezat ca în oricare altă ţară, în Siria se simte precum cuceritorii de odinioară.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

El ştia numai limba lui de acasă — mama lui a rămas italiană, corsicană, pînă la sfîrşit — nu ştia altă limbă, latina de şcoală militară vă puteţi închipui ce valoare putea avea atunci, era un frances de carieră şi de obişnuinţă. Naţiunea pe vremea aceea însemna nu Regele, nu nobilii, ci lumea cealaltă, burghezia, starea a treia, aceea însemna pe vremea aceea naţiunea.

Aici întîia oară, în această conferinţă, reliefez un lucru în ce priveşte împotrivirea faţă de Napoleon. Se spune: s-a ridicat Germania împotriva lui şi atunci răsar poeţi, cum a fost Körner, răsar oameni de stat, ministrul von Stein, care a organizat pe urmă Prusia — Prusia şi nu Germania, şi Bismarck a fost prusianul pe care vremea lui l-a silit în anume moment să se gîndească la unitatea naţională germană, de care el îşi rîsese atîta vreme, considerînd-o ca un vis nebun al unor oameni necopţi sau al unor ideologi cari nu ştiau pe ce lume se găsesc, Se zice: iată rezistenţa germană condusă de regele Prusiei, toţi studenţii aceştia cari părăsesc Universitatea şi cari îmbracă uniforma pentru a lupta împotriva lui Napoleon. Şi tot aşa şi în Rusia, poporul rusesc care s-a ridicat la 1812 împotriva lui Napoleon. Nu este nimic mai fals decît aceasta. Cei cari s-au ridicat în Germania împotriva lui Napoleon, Regele Bavariei, Regele Saxoniei, erau regi creiaţi de Napoleon şi cari i-au rămas credincioşi pînă în momentul cînd au văzut că el se dărîmă şi fără aceasta şi atunci au trecut de partea învingătoare. Dar să se fi întîlnit germanul de la Rin cu germanul de la Oder, pentru ca în numele ideii germane să gonească armatele francese, aceasta este o înşelare de sine şi o înşelare pentru alţii, nu este nimic adevărat în aceasta. Napoleon a fost foarte multă vreme admirat de poporul german pentru că era om de geniu, omului de geniu i se îngăduia orice. Avem descrierea contemporană cum alergau să-l vadă pe Napoleon şi li se umplea sufletul de admiraţie pentru omul aşa de modest ca înfăţişare, care era în stare să săvîrşească tot ce voia. Nu este numai Heine care din cauza provenienţei sale evreieşti trebuia să judece internaţional, el care era menit să isprăvească în solda guvernului liberal din Franţa, nu era numai el care să vorbească de nemişcaţii lui ochi de Cezar şi să-i introducă apoi pe Napoleon şi pe grenadierii lui în lirica germană, el era marele fenomen internaţional, înaintea căruia trebuia să cadă oricine la pămînt, îl considerau ca idol, cum îl considerau ca idol şi pe Frederic al II-lea, în serviciul căruia vroiau să intre.

Acei cari s-au ridicat contra lui Napoleon, zdrobind în el idolul, aceştia erau adepţii filosofiei germane de atunci, filosofia lui Fichte, a lui Hegel, totul plecînd de la Kant, de la sentimentul libertăţii umane. Lupta nu era contra unui frances foarte dubios şi contra unei armate francese, în care ca la 1812 intrau şi străini, ci lupta era contra tiranului. În ce priveşte Rusia, ţăranii ruşi căutau să prade şi de la unii şi de la alţii, un

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

punct de vedere asemănător cu punctul de vedere al românilor din Banat pe vremea luptelor dintre austriaci și turci. În ce privește pe Împărat, Țarul Alexandru, pentru Țarul Alexandru era o afacere de rivalitate personală, erau doi împărați ai lumii cari se înfruntau, unul Împăratul Apusului, celălalt Împăratul tradiției moscovite. În ce privește nobilimea rusească care aproape toată, dacă știa carte, era francizată, se poate vorbi de opoziție națională față de Napoleon?

Napoleon a desființat o mulțime de state în Germania și desființate au rămas pentru totdeauna, dar nicăieri n-a încercat el să desființeze, francizînd, state care să fi rămas în starea pe care ar fi creat-o el în anume moment. El a murit cu regretul că sistemul lui universal n-a rămas, suspinele lui de la Sfînta Elena merg către acest sistem.

Dar după ce a căzut el au fost tratatele și congresele de la Viena. În tratatele acestea de la Viena nici vorbă n-a fost de ideia națională, nu s-a prezintat nici o singură revendicație națională. La Napoleon și, după el, la cei cari reprezintau puterea după dînsul, au venit și oameni de la noi, o delegație de boieri care a mers la Napoleon atunci cînd el stăpînea Europa[11]. Și Tudor Vladimirescu, care era trimis de un boier Glogoveanu la Viena unde era un proces de moștenire, murise o boieroaică și trebuia de scos din mîna magistraturii vieneze moștenirea, a cetit gazetele și s-a interesat de dezbaterile Congresului de la Viena. Și între scrisorile lui este una în care spune că și țările noastre vor ajunge în altă stare prin această transformare generală[12].

Noi, naționaliștii, căutăm să vedem în aceasta un sentiment național bine dezvoltat, putînd să servească drept bază unei politici. Este așa și nu este așa. Față de boierii noștri din sec. al XVIII-lea suntem de multe ori foarte cruzi: atîția moldoveni cari s-au dus și s-au închinat Ecaterinei a II-a și au cerut să facă parte din Împărăția aceasta autocrată, în Muntenia au fost cari preferau să stea supt stăpînirea austriacă, și atunci naționalismul nostru zice: o făceau pentru moment, dar la capăt era ideia națională deplină. Însă dacă se gîndește cineva mai de aproape nu descoperă programul acesta ca fiind program trecător, acesta era program definitiv. Dar pe de altă parte, acei cari ne-ar fi anexat pe vremea aceia nu înțelegeau să introducă administrația lor, legile lor și să trimită funcționarii lor, și în școlile pe care le-ar întemeia să fie oameni cari să predea limba rusească pentru a servi interesele rusești, sau limba nemțească pentru a servi interesele austriace. Nu, în Ardeal, Iosif al II-lea a introdus școlile de stat cu limbă germană; pentru ce, din naționalism german? Nu, ci pentru că lui îi trebuiau oameni cît mai guvernabili, dacă știau toți nemțește este mult mai ușor, nu erau un instrument de naționalizare, ci de guvernare pentru dînsul, pentru puterea imperiului.

Restituții

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Cînd ruşii au luat Basarabia nu s-a petrecut ce s-a petrecut pe urmă, ceea ce este poate în anumite intenţii în momentul de faţă, cînd lucrurile se înţeleg altfel decît odinioară, Basarabia nici n-a devenit o *gubernie*, ci o *oblastie*, ceea ce înseamnă un organism străin care este alipit la împărăţie. În administraţia şi în judecata basarabeană s-a întrebuinţat limba românească o mulţime de vreme, guvernarea s-a făcut cu boieri de la noi. Cîte un guvernator nu era moldovean, dar cînd avea cineva supt mînă un moldovean, sau pe cineva care se însurase cu o moldoveancă, era preferat; a fost un Sturza guvernator al Basarabiei, pe urmă Harting care a fost ales pentru că nevasta lui era româncă [13]. De la o bucată de vreme însă s-a ajuns la concepţia aceasta că trebuie să fie neapărat un guvernator rus şi aceasta însemna, cel puţin pentru cincizeci la sută, un german din Ţările Baltice, pentru că Rusia Ţarilor a fost servită mai înainte de toate de aceşti oameni. Organele superioare ale ţarismului au fost de limbă germană în secolul al XVIII-lea şi de limbă francesă în secolul al XIX-lea, naţionalismul rus este un fenomen de pe vremea lui Alexandru al III-lea, de la 1880, cînd a biruit spiritul de la Moscova.[14]. Cînd a cîştigat biruinţa panslavismul lui Aksakov anarhiştii s-au ridicat, pentru că erau în fundul sufletului lor ruşi cari doreau ca statul rusesc să aibă un caracter naţional. În Biserică, în Basarabia, nu mai vorbesc de limba pe care o întrebuinţează oamenii, limba românească a rămas stăpînă.

Primejdia cea mare care este astăzi pentru statele mici din partea statelor mari cu caracter naţional, acesta este lucru tîrziu. Naţionalismul s-a format întîi cu totul în afară de influenţa de stat, s-a format prin literatură, s-a format prin cultivarea istoriei, s-a format prin călătorii. Pe vremea lui Heine mergeau studenţii cu un beţigaş în mînă, cerînd hrană prin deosebitele locuri pe unde poposeau. Prin literatură, prin literatura populară, prin istorie, prin călătorii, prin toate mijloacele acestea s-a ajuns la o concepţie naţională mult mai înaltă decît înainte, dar concepţia aceasta naţională există numai în anumite locuri cu un oarecare grad de dezvoltare. În regiunile acestea ale sud-estului Europei, în care se pare că este aşa de puternică, atîtea crime s-au săvîrşit în Macedonia şi aiurea pentru ideia naţională, aici este vorba mai mult de un instinct naţional, în cea mai mare parte creştin şi local.

Sîrbii, cînd s-au ridicat la 1804 cu Caragheorghe, sîrbii n-au cerut să se întemeieze o Iugoslavie. Dacă ar fi mers cineva la Caragheorghe, subofiţer de origină sîrbească şi poate depărtată origină românească, dacă s-ar fi dus cineva la Miloş Obrenovici, care era aşa de puţin individualizat încît numele lui de familie era al soţului mamei lui, nu al tatălui lui, şi i-ar fi spus să întemeieze Iugoslavia, el ar fi întrebat ce este această Iugoslavie. Erau foarte bucuroşi ca sultanul să acorde anumite privilegii, căci sultanul era împăratul

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

firesc al lor. Atîția bulgari au trăit, înainte ca ideile acestea să se răspîndească în poporul bulgar, au trăit foarte multă vreme numai în ideia aceasta: ce bine ar fi dacă sultanul ar face anumite concesii și vedeau pe împăratul păgîn de la Constantinopol prefăcîndu-se în folosul lor într-un fel de suveran național bulgar.

Dar conștiința națională a grecilor? Ea era în legătură cu Imperiul bizantin și elenismul de odinioară, mîndria că au fost odinioară grecii creatorii unei mari civilizații și că ar putea în anumite împrejurări să continue Imperiul bizantin care era imperiu mondial. Alexandru Ipsilanti s-a ridicat pentru crearea Imperiului creștin sprijinit pe Rusia și cu oarecari drepturi ale țarului asupra acestui imperiu creștin așezat din nou în Constantinopol, nu pentru o Grecie națională.

Statele acestea mici erau sau vechile state de odinioară cari putuseră trăi, sau state noi cari s-au întemeiat pe bază creștină, pe bază locală, pe baza unui om de energie care și-a pus tot sufletul lui pentru ca statul acesta să se ridice. De la o bucată de vreme însă statele acestea au căpătat conștiința națională. Nu se poate zice că statele mici din epoca nouă, din epoca aceasta contemporană, s-au ridicat pentru ideia națională, ci se poate zice că ideia națională s-a ridicat prin statele acestea cari au devenit naționale. Odată ce a fost o Grecie care n-a putut merge la Constantinopol, o dată ce a fost o Serbie care căpăta necontenit provincii sîrbești, odată ce noi ne-am găsit supt influența ideilor luiNapoleon al III-lea, căruia i se datorește așa mult în dezvoltarea ideologiei naționale, aplicată la stat, odată ce noi ne-am putut găsi în împrejurări de criză europeană ca acelea pe care le-a determinat răsboiul Crimeii, atunci ideia națională s-a desăvîrșit la noi și statul a putut căpăta acest caracter.

Dar odată ce există această tîrzie ideie națională, odată ce s-a dezvoltat limba, odată ce s-a creat o literatură, odată ce tezaurul foarte multă vreme ignorat și disprețuit al maselor populare a ajuns să fie un obiect de mîndrie pentru clasele de sus, poesia populară la noi, poesia populară la sîrbi, poesia populară uneori falsificată la bulgari, cîntecele cleftților la greci, odată ce printr-un concurs de împrejurări și mari sforțări ale spiritului uman s-a ajuns la ideia națională ca bază a statului național, odată ce s-a creat această religie a națiunilor, o religie care își are superstițiile sale, zeii și idolii săi și de multe ori zeii sînt dați afară pentru idoli, odată ce s-a ajuns acolo, statul național reprezintă un lucru eminamente respectabil. Respectabil pentru două însușiri, respectabil pentru valoarea de civilizație ce reprezintă, pentru posibilitățile de civilizație ce deschide, pentru nota nouă ce aduce la civilizația umană și respectabil pentru altceva, că pînă la cel din urmă om ei se simt legați de ideia națională stăpînind statul. Cînd statul mic reprezintă o valoare pentru civilizație, o solida-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ritate de nebănuit între toți cei cari-l alcătuiesc, evident că el este o necesitate a vremii și cei cari încearcă a-l distruge săvîrșesc o crimă față de această necesitate a vremii.

Odinioară o națiune chiar dezvoltată admitea să se găsească în condiții de autonomie în legătură cu un Imperiu. Acum, fiindcă așa vrea conștiința umană, acum albanesii vor statul albanes. Italia, ajungînd să înlăture pe stăpînitorii de aceiași rasă — nu judec întrucît este îndreptățit acest gest, dar evident că atunci cînd ai un prieten care merge foarte repede acolo unde n-are drept, este cuminte să i-o apuci înainte, prin urmare dintr-un punct de vedere aceasta este o explicație — Italia, dar, a făcut din Victor Emanuel un Împărat și un Rege continuator al lui Scanderbeg [15]. La lituanieni, la letoni și la estoni, cît sunt ei de puțini, se vede cît de mult apare, în împrejurări așa de grele, dreptul lor de a trăi în rosturile lor deosebite și cît trebuie cei puternici să țină seama de ceea ce s-a întemeiat acolo și care este indiscutabil. Nu mai vorbesc de exemplul antic al rezistenței Finlandei în momentul de față, care este onoarea epocii noastre.

Statele acestea mari însă, cari odinioară erau internaționale, și Ecaterina a II-a era internațională, desigur că vorbea rusește, dar știți, cu cîtă gramatică se poate căpăta la anumită vîrstă și în anumit mediu, dar era Suverană, de origină germană, de limbă franceză, de idei internaționale filosofice, Iosif al II-lea era filosoful încoronat, vorbind și franțuzește și nemțește, după clasa căreia îi aparține un om, deci, după exemplul națiunilor adevărate, statele cele mari au creat națiuni false, au întins peste elementele de acolo un vernis național, de unde Rusia țaristă, naționalistă, Rusia sovietică naționalistă. În Germania de odinioară ajunsese a fi un sentiment național, fără ca sentimentul acesta național să fie un sentiment agresiv și fără să se creadă că peste margenile membrilor națiunii germane se poate face, prin formă de protectorat, din cehi, moravi, șvabi, ruteni și dacă se poate și din poloni, se poate face din toți aceștia un fel de aluat uman care poate fi prelucrat întîi economic și după aceea, cînd economic s-a luat toată vlaga din oameni, poate fi transformat și supt raportul moral într-o nouă formă care să semene cu interesele cuceritorului și întru nimic cu tradiția locală și națională.

Iată ce înseamnă statul mic în timpurile noastre ! Statul mic are cu dînsul trecutul, ceea ce a dat civilizației solidaritatea lui națională. El

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

poate să dispară cînd vin apele mari, dar apele mari se retrag şi atunci ceea ce trebuie să fie răsare din nou în lumina soarelui, mai curat prin acţiunea vijelioasă a torentului şi mai sigur prin aceea că a văzut că torentele se duc.

---

[1] Ciclul cu acest titlu cuprinde peste 20 de conferinţe, ţinute la Liga Culturală în decembrie 1939 — mai 1940.

[2] Conferinţa a avut loc la 27 octombrie la Teatrul Ligii (actualul Teatru Municipal « Lucia Sturdza-Bulandra », sala din Bd. Schitu Măgureanu) şi un rezumat al ei a apărut în « Neamul Românesc», XXIV, 240, 31 octombrie 1939.

[3] Ideea a fost susţinută de N. Iorga în comunicarea sa la Congresul internaţional de ştiinţe istorice de la Varşovia, al VII-lea, din 1933: *Origine et développement de l'idée nationale, surtout dans le monde oriental*, « Revue historique du Sud-Est européen », XI, 1934, p. 1—23.

[4] Cf. ibid., XVI, 1939, p. 201—258, *Frédéric II, roi de Prusse, et l'influence française*. Conferinţele publicate aici au fost ţinute de N. Iorga la Sorbona la 31 mai şi 1 iunie 1939, cu ocazia ultimei sale călătorii la Paris. În capitolele IV şi V din *Dezvoltarea imperialismului contemporan*, I, Bucureşti, 1940 (curs la Universitate început în noiembrie 1939) se găseşte aceeaşi interpretare a lui Frederic al II-lea.

[5] Războaiele pentru Silezia, în 1740—1742 şi 1744—1745, s-au sfîrşit prin anexarea acestei provincii de către Prusia, confirmată în 1763.

[6] E vorba de Johannes von Müller (1752—1809), care a rostit elogiul lui Frederic, în limba franceză, înaintea Academiei de Ştiinţe din Berlin, text tradus apoi în germană de către Goethe.

[7] Cele trei împărţiri ale regatului Poloniei au avut loc în 1773, 1793 şi 1795. Prusia a participat la toate trei, însă intervenţiile Rusiei şi Austriei din 1768—1772 s-au desfăşurat fără sprijinul ei.

[8] Anecdota seamănă a « conte philosophique » şi nu pare să se bazeze pe o informaţie antropologică exactă. Poate fi un ecou al observaţiilor de psihologie primitivă ale lui Bronislaw Malinowski cu privire la populaţiile din Pacificul de Vest — funcţia rituală a nudităţii!

[9] Stanislaw-August (1732—1798) a domnit între 1764 şi 1795.

[10] În vara 1795. Vezi Roger Peyre, *Napoléon et son temps*, I, Paris, 1896, p. 41—42.

[11] Cf. Emil Vîrtosu, *Napoleon Bonaparte şi proiectul unei « republici aristo-democraticeşti » în Moldova, la 1802*, ed. a II-a, Bucureşti, 1947.

[12] E vorba de faimoasa scrisoare de la 28 iulie 1814 către N. Glogoveanu, publicată pentru prima oară chiar de N. Iorga, *Scrisori inedite ale lui Tudor Vladimirescu*, « Analele Academiei Române », memoriile secţiunii istorice, seria a II-a, tomul XXXVII, 1914, p. 130—132, unde se află pasajul: « Să aşteaptă la Octombrie din toate părţile miniştri pentru congres, şi vine şi Înpăratu Rosiei. Să sună că atunci va fi ceva şi pentru locurile acelea; ci mult a fost, puţin a rămas ».

[13] După Scarlat Sturdza, guvernator în 1812—1813, a fost numit generalul I. M. Harting (1768—1831), a cărui soţie, Elena Sturdza, nepoata precedentului, era sora domnitorului Mihai Gr. Sturdza (şi mamă, din prima ei căsătorie, a lui Grigore Al. Ghica, domnul Moldovei în 1849—1853 şi 1854—1856).

[14] Ivan S. Aksakov (1823—1886), reprezentant de frunte al curentului slavofil şi al unor idei liberale, de care s-a desprins ideologia panslavistă, formă de exteremism naţionalist dezvoltată după 1870.

[15] Faţă de agresiunea fascistă, în urma căreia Victor-Emanuel al III—lea a fost proclamat rege al Albaniei, N. Iorga exprimă aici o opinie rezervată, din cauza caracterului public al împrejurării în care vorbea, mărginindu-se a face aluzie la anexiunile lui Hitler, « prietenul care merge foarte repede acolo unde n-are drept ». Anexarea Cehoslovaciei, la 15 martie 1939, n-a făcut decît să precipite executarea unor planuri pe care fasciştii italieni le pregăteau din primăvara 1938 (Denis Mack Smith, *Mussolini's Roman Empire*, New York, 1979, p. 149—158). N. Iorga fusese din 1913 favorabil influenţei economice şi culturale a Italiei în Balcani, dar, în acelaşi an, se declarase partizanul unui stat independent albanez (*Brève histoire de l'Albanie* et *du peuple albanais*, Bucarest, 1919). Mai tîrziu, avusese legături personale cu Ahmed Zogu. De aceea, o însemnare inedită manifestă violent indignarea pe care i-a inspirat-o invazia: « *În ziua de 7 april, atacul infam al lui Mussolini asupra Albaniei, una din cele mai monstruoase fapte ale istoriei* ». După mărturia unui membru al familiei sale, N. Iorga considera această dată drept adevăratul început al războiului mondial.

Stabilirea textului şi note de ANDREI PIPPIDI

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

ANDREI PIPPIDI

O lecţie de istorie europeană pentru români

Abia se împliniseră două luni de la izbucnirea războiului, al cărui sfîrşit n-avea să-l mai vadă, cînd N. Iorga ţinea, la 3 noiembrie 1939, o conferinţă la Teatrul Ligii Culturale. Institutul de Istorie Universală, pe care-l întemeiase la sfîrşitul anului 1936, nu avea încă un sediu, localul din Şoseaua Jianu fiind încă în construcţie. Textul este inedit, ca şi întregul ciclu căruia-i aparţine: opt prelegeri, de « lămuriri istorice », care au avut loc între octombrie 1939 şi martie 1940.

Scopul lor a fost explicat de Iorga însuşi, cu alt prilej, în forma impusă de o cenzură de care situaţia sa de înalt demnitar nu-l apăra cîtuşi de puţin: « Eu nu sunt aici nici ca să exprim judecăţi, nici ca să fac profeţii, nici ca să determin un curent şi nici ca să împiedic o opinie. Ce cred eu, aceasta mă priveşte pe mine şi, cînd vine vremea, o spun, o spun în felul cum se poate spune, date fiind împrejurările care sunt şi pe care nu le putem schimba » [1]. Bineînţeles, această declaraţie de neutralitate va fi dezminţită chiar de conţinutul conferinţelor, care *exprimă judecăţi* şi cutează *a face profeţii*. Dar ele păstrează acel caracter de obiectivitate ştiinţifică în examinarea unor probleme actuale pe care N. Iorga l-a socotit întotdeauna o datorie a istoricului. Acesta, observa el, tot la începutul seriei de prelegeri, « trebuie să răspîndească anumite adevăruri, să îndrepte anumite greşeli şi să înlăture mai ales acea confuzie despre care s-a zis, şi cu dreptate, că este cu mult mai rea decît greşeala ».

Dorinţa de a analiza unele realităţi complexe pe care le reamintea zilnic harta însoţind buletinele militare din ziare l-a condus pe rînd la cercetarea unor puncte nevralgice ale istoriei europene: Gdansk şi Silezia, Marea Baltică, Marea Neagră şi Strîmtorile, Peninsula Scandinavă. Alte trei lecţii, dintre care se publică aici ultima, au urmărit tema condiţiilor de coexistenţă internaţională din antichitate pînă în veacul al XI-lea, în secolele XI-XVIII şi, în sfîrşit, în epoca dezvoltării statelor naţionale. Titlul comun sub care N. Iorga tratează subiectul este *Originea statelor mici.*

Reflexul permanent al istoricului este de a căuta în trecut obîrşia unor probleme politice de cea mai fierbinte actualitate: « Puternicii, gata să calce în picioare orice drept şi nesimţitori faţă de orice suferinţă, ar face bine să cerceteze ce a mai fost în lungul curs plin de înfrîngeri, de suferinţi şi de umiliri al acestei biete omeniri » [2].

Astfel, după încheierea tratatului de la 23 august 1939, previziunea istorică a lui N. Iorga, izvorînd dintr-o experienţă fără seamăn, îi sugerează comparaţia cea mai aptă a desluşi viitorul: Tilsit, întîlnirea prietenească dintre Napoleon şi ţarul Alexandru, apoi « o armată întreagă încremenită în vifor » [3]. Cu aceeaşi intenţie de a găsi temeiuri raţionale pentru speranţă şi curaj, N. Iorga alege în 1938 tema

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Stări sufleteşti şi războaie pentru cursul său adresat ofiţerilor la Şcoala Superioară de Război.

Dar în acest nesfîrşit trecut a cărui viziune dramatică-l obsedează se cuprinde şi trecutul său personal, cu amintirile războiului precedent de la care trecuse doar un sfert de veac. Wilhelm al II-lea trăia încă şi N. Iorga le arată celor impresionaţi de cuceririle fulgerătoare ale lui Hitler fantoma « moşneagului » de la Doorn [4]. De asemenea, cînd capitularea lui Leopold al III-lea a pus capăt rezistenţei militare belgiene, el a revenit îndurerat la exemplele oferite, în 1914-1918, de cardinalul Mercier[5] şi de cavalerescul rege Albert « care s-a înfipt pe cea din urmă margene a teritoriului naţional în ceasuri cînd totul părea pierdut şi a rămas acolo, luptînd şi sfidînd moartea » [6].

Chiar subiectul conferinţei pe care o ţine acum, în 1939, nu era nou, căci el însuşi îşi mai fixase o dată punctul de vedere asupra lui, la 20 februarie 1915. Comunicarea de atunci se intitula *Dreptul la viaţă al statelor mici* şi începea cu constatarea: « Războaiele aduc un folos pentru cugetarea politică, ele dau o expresie limpede, categorică, absolută, unor formule cari pînă atunci se strecurau timide în lucrări de specialitate, în consideraţii personale, în publicaţii legate de o anumită direcţie numai » [7]. Ideea principală a acelui text era deosebirea dintre două concepţii ale naţionalismului, una legitimă, născută firesc din localismul dornic de independenţă al statelor mici şi cealaltă, artificială şi excesivă, a imperiilor moderne. Ajungea la concluzia că « o *falsă* concepţie naţională se întoarce împotriva celei adevărate » şi că ea este « duşmana statelor mici, evocînd ideale din evul mediu, cînd imperialismul se boltea deasupra formaţiunilor politice multe şi mărunte ».

Aceeaşi idee se poate descoperi şi la un mare istoric ceh, contemporan cu N. Iorga, Josef Pekař (1870-1937), care şi el, în 1929, distingea două tipuri de naţionalism, dintre care unul este o manifestare a calităţilor superioare ale fiecărei naţiuni şi conduce la desăvîrşirea acestui ideal uman, pe cînd opusul său produce ură şi barbarie [8]. Un veşnic « Janus bifrons » străjuind la răspîntia veacului nostru. Alăturarea de istoricul de la Praga este, de altminteri, mai puţin surprinzătoare decît comparaţia cu un articol din 1935 al lui Julien Benda. Eseistul francez, pornind de la recunoaşterea faptului că naţionalismul doctrinar este o invenţie a secolului al XIX-lea, nu respinge în bloc o ideologie ale cărei manifestări agresive şi ameninţătoare le cunoştea, ci face diferenţa « între acele popoare al căror naţionalism se ridică, în esenţă, împotriva a tot ce e străin, şi cele al căror naţionalism, tot în esenţă, acceptă universalul uman ... Îmi îngădui să cred că preponderenţa acestora din urmă este în interesul civilizaţiei » [9].

De-a lungul celor douăzeci de ani de pace, N. Iorga parcursese, de altfel, un drum la capătul căruia, faţă de degenerarea radicală a valorilor din care se împărtăşise şi pe care le predicase, atitudinea lui a devenit substanţial alta decît în vremea primului război mondial. Atunci, condamnarea lui cădea fără apel asupra tuturor celor aflaţi în tabăra agresorilor. În 1915 nu era, probabil, de acord cu colegul său, August Heisenberg de la München, care, făcîndu-şi datoria de soldat în Franţa, îi scria totuşi: « Nu avem voie să uităm, cu toată furia războiului, că ştiinţa nu aparţine unei naţiuni sau alteia, ci este domeniul unei activităţi comune, internaţionale, a păcii » [10]. Dar în 1939, într-altă conferinţă inedită, N. Iorga declară: « Eu nu sînt partizan al unei teorii care s-a proclamat în Anglia şi care spune că în momentul de faţă luptă între dînsele popoarele, nu statele. În unele părţi luptă popoarele, în alte părţi luptă însă statele, nu popoarele ... În unele locuri se recunoaşte naţiunea care luptă pentru idei înalte, dar îndată ce nu sunt ideile înalte pentru care luptă naţiunea, atunci luptă statul şi, prin urmare, asu-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

pra naţiunii nu pot să se arunce toate acele osînde care privesc numai naţiuni care, fiind libere cu desăvîrşire, au atitudini reprobabile faţă de conştiinţa mondială ».

În aceeaşi zi de 3 noiembrie 1939, data conferinţei pe care o publicăm, o scrisoare a lui N. Iorga către Michel Lhéritier, secretarul general al comitetului Internaţional de ştiinţe istorice, începe cu izbucnirea unei dureroase dezamăgiri: « S-a sfîrşit cu internaţionalismul, acest lucru atît de frumos ! . . . Nebunia unui singur om e de vină. Acest ignar, care visează să fie stăpînul lumii, a rupt legăturile care ne erau scumpe tuturor ». Dar, adaugă el, cu gîndul la colegii germani, « nu mă îndoiesc că oameni ca Brandi şi Holzmann privesc cu oroare şi dezgust ceea ce a săvîrşit împotriva omenirii Führerul lor ». Şi încheie cu hotărîrea de a dedica o lucrare viitoare « acelor intelectuali din clanul nostru care nu pot fi, în inima lor, de partea ofensivei bestiale pe care o suferim ». [11] Aceste cuvinte răspund nădejdii căreia îi dădea glas Thomas Mann, de Anul Nou 1937, în neuitatul său mesaj către decanul Facultăţii de Filosofie din Bonn, aşteptînd « întoarcerea Germaniei în Europa, reconcilierea ei cu Europa » [21] .

Asemenea mărturii, spicuite atît din corespondenţa istoricului, cît şi din remarcabilul document care este conferinţa despre *Originea statelor mici* — altele vor vedea în curînd lumina tiparului — capătă un răsunet grav şi prelung, dacă ne amintim preţul cu care Nicolae Iorga a plătit neînduplecarea sa într-o epocă violentă şi tiranică.

---

[1] *Vechiul oraş al Dantzigului*, 22 septembrie 1939, — conferinţă inedită
[2] *Dureri care au mai fost* . . . « Neamul românesc » XXXV, 91, 21 aprilie 1940
[3] *Tilsit* « Neamul românesc » XXXIV, 225, 12 octombrie 1939
[4] *Moşneagul singuratec*, Neamul românesc, XXXIV, 217, 2 octombrie 1939
[5] *Cardinalul Mercier*, « Neamul românesc », XXXV, 129, 15 iunie 1940.
[6] *Umbre care trec* . . . , «Neamul românesc », XXXV, 120, 2 iunie 1940
[7] Analele Academiei Române, Memoriile secţiunii istorice, Seria II-a, Tom XXXVII, 1915, pp. 323 şi urm.
[8] Karl Brusak, *The Meaning of Czech History: Pekař versus Masaryk* în volumul *Intellectuals and the Future in the Habsburg Monarchy 1890—1914*, ed. László Péter şi Robert B. Pynsent, London 1988
[9] Julien Benda, *Précision*, Paris 1937, pp. 113—118.
[10] *Scrisori către N. Iorga*, III, ed. P. Ţurlea, cu un studiu introductiv de Andrei Pippidi, Buc. 1988, p. XXVI.
[11] Textul original al scrisorii urmează să apară în « RITL » 1—2, 1989.
[12] Thomas Mann, *Avertissement à l'Europe*, Paris 1937, p. 21

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

VALERIU RÂPEANU

„Una și aceeași umanitate"

Noi sîntem cetățeni ai lumii într-o epocă absurdă.
NICOLAE IORGA, octombrie 1939

Cînd, în ziua de 31 octombrie 1938, N. Iorga ținea lecția de deschidere a cursului de istorie universală la Universitatea din București — lecție intitulată *Ce înseamnă azi concepția istorică* —, Europa intrase pe făgașul acelor tragedii menite să ducă spre ceea ce s-a pecetluit peste mai puțin de un an: cel de-al doilea război mondial. Invadării Austriei de către trupele germane în primăvara anului 1938 îi urma în toamnă, printr-o draconică simetrie, acordul de la München, apoi după cîteva zile, ocuparea regiunii sudete de aceeași Germanie a cancelarului Hitler și demisia președintelui Beneș, care va lua calea exilului. De aceea, după cuvintele protocolare de salut adresate auditorilor vechi și noi, reamintindu-le că « lecția întîia de istorie universală trebuie să atingă un subiect în legătură cu materia pe care o predau, dar să se țină în linia unor anumite generalități », N. Iorga aduce o precizare esențială care va defini orientarea studiilor sale istorice din ultimii trei ani ai vieții: « de la o bucată de vreme, cred chiar că generalitățile acestea nu au să se țină numai în regiunea înaltelor teorii, despre care o să vorbesc îndată, ci să se coboare la realitățile foarte serioase, ba chiar tragice și amenințătoare, din timpurile noastre, pentru ca și studiile acestea istorice să aducă un folos în marea luptă pe care o duce omenirea pentru drept, și unele popoare pentru însăși existența lor. » Aflăm aici simpla expresie a unor sentimente provocate de cascada națiunilor, a frontierelor și a statelor, sentimente născute din admirația pe care a mărturisit-o cu un entuziasm nedisimulat pentru tînărul stat cehoslovac, pe care, ca și pe cel polonez, avusese prilejul să le cunoască încă din 1923—1924, prețuind aceste țări « de o așa de energică revenire la viața națională liberă și așa de mîndre să arate opera impunătoare realizată în așa de scurtă vreme ». Fără îndoială, nu putem omite în nici un caz că una din primele victime ale agresiunii în lanț era Cehoslovacia, care, după opinia sa formată în timpul amintitei vizite, « putea servi ca model oricărei țeri cît de veche, din Europa », așa cum spunea în autobiografia *O viață de om*. Se mai adaugă respectul față de Eduard Beneș, întîlnit tot cu prilejul acelei vizite: înăuntru Cehoslovacia era « condusă de senina înțelepciune a cugetătorului Masaryk, în afară era apărată de stăruința și încrederea fostului profesor Eduard Beneș, pe care am avut ocazia a-l cunoaște, descoperind

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

cîtă vitalitate activă şi prevăzătoare se ascunde în trupul mic şi nervos, în mintea iscoditoare de proiecte care nu se mai părăsesc odată formate». Dacă indignarea sa în faţa agresiunii care desfiinţa state, nesocotea drepturile popoarelor întemeiate pe considerente de drept, consfinţite de tratate internaţionale, se exprima prin articolul cotidian scris instantaneu, cînd evenimentele se declanşaseră şi încă se aflau pe calea desfăşurării lor, dacă neobositul călător va descifra, datorită neîntrecutelor sale daruri de observator al vieţii cotidiene, semnele neliniştitoare ale viitorului; dacă poetul în limitele didactice ale expresiei sale va elogia poporul finlandez care a stat «fără de preget măreţ în faţa silei» şi vedea cum «Zei răi, păgîni, / Ţin ceru'n mîni / Vin din păduri / Pe arături / Nourii suri» — am comite o eroare dacă am crede că opoziţia lui N. Iorga faţă de cotropirea sau anexarea unor ţări ca Austria, Cehoslovacia, Norvegia, Belgia, Olanda, Franţa de către Germania hitleristă, faţă de acordurile de la München din 29—30 septembrie 1938 ca şi faţă de pactul Ribbentrop—Molotov, semnat la 23 august 1939, s-au exprimat numai în limitele articolului de ziar. E drept, şi în această perioadă N. Iorga a conferit publicisticii o expresie de o neîntrecută elevaţie prin elocvenţa şi dramatismul cu care a dat glas indignării sale, în formule memorabile de o conciziune esenţială, formule de-a dreptul antologice.

Dar angajarea lui N. Iorga în această luptă a fost *totală*, *coerentă*, *unitară* şi *consecventă*, cuprinzînd ansamblul formelor de manifestare ale geniului său, avînd ca temelie concepţia istoricului despre dezvoltarea omenirii, despre cauzele care au determinat noile stări de lucruri şi viziunea sa asupra perspectivelor sumbre care s-au dovedit — din nefericire — a fi cît se poate de adevărate. Deci *istoricul*, *omul de ştiinţă*, profesorul N. Iorga a demonstrat caracterul antiuman al agresiunii dezlănţuită de «imperialismul contemporan», cum l-a numit el, învederînou-i rădăcinile istorice şi, mai ales, dimensiunile prezente care, toate, convergeau spre catastrofa ce avea să se numească «cel de-al doilea război mondial» şi pe care el a prevăzut-o.

În introducerea cursului «Dezvoltarea imperialismului contemporan» ţinut în 1940 la Universitatea din Bucureşti, N. Iorga avea să construiască o imagine ce atunci putea să apară apocaliptică: «Anul acesta, întrebările ce se pun înaintea lumii întregi se rezolvă în chipul cel mai sălbatec, cu distrugerea existenţei unui Stat, cu călcarea în picioare a populaţiilor nenorocite, ca pe vremea năvălirilor celor mai grozave din secolele al IV-lea şi al V-lea. În momentul cînd trei ţări au dispărut, trei ţări care au fost sprijinite pe o bază naţională ce era socotită ca sacră /. . ./ în momentul cînd interesele Statelor naţionale şi ale naţiunilor, care au dreptul de a munci cinstit pe pămîntul locuit, apărat, fructificat şi împodobit cu toate minunile artei de dînsele, sunt puse la îndoială, stînd la dispoziţia unui balaur politic şi militar oarecare, în legătură cu capriciul unor individualităţi care, în vremea aceasta de încoronare a tuturor nepregătirilor, a tuturor inconştienţelor şi imoralităţilor, pot să influenţeze toată activitatea unui mare Stat şi să decidă oe soarta lumii.» Toate aceste considerente — şi tabloul ar trebui citat în întregime pentru expresivitatea adevărurilor condensate într-una din acele magnifice dezvoltări ale frazei lui Iorga — îl fac pe profesorul de istorie să se întrebe în ce măsură cursul său poate să mai rămînă în legătură cu «atîtea lucruri moarte din societatea contemporană», sau dacă «rostul acestei catedre este să vorbim de lucrurile de acum, de îndrumările ce ni se impun, de suferinţi pe care n-am fi oameni dacă nu le-am împărtăşi, de idealurile de dreptate pe care ne-am coborî dacă am fi nesimţitori faţă de dînsele». Bineînţeles, îşi previne auditoriul că nu va transforma cursul său într-un «buletin critic al operaţiilor ce se dezvoltă pe frontul de Apus, care este singurul pentru moment, dar nu se ştie cîte fronturi pot să răsară mîne», invocînd situaţia

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

sa oficială și situația țării noastre. Subliniază că nu are intenția de a părăsi nici calitatea oficială, nici pe cea de profesor, dar nu din considerente de ambiție și orgoliu, ci din sentimentul *datoriei*, acela de a spune, în calitate de om politic, « din cînd în cînd un cuvînt care, dacă ar lipsi, poate că unele hotărîri nu s-ar lua, ori s-ar lua altfel ». Atitudine activă, critică, pe care o afirmase încă din lecția citată la începutul acestor rînduri, cînd, referindu-se la Suveranul țării, credea că fiecare « este dator, eventual, să-l sfătuiască », deoarece « . . orice om are nevoie de sfat și nu există nici un sfat omenesc care să nu folosească ».

Cursurile, ca și celealte prezențe ale sale în calitate de profesor de istorie universală, își propun să dovedească « originea ideilor care în momentul de față fac nenorocirea omenirii », îmbinînd incursiunea istorică în timpuri îndepărtate cu observațiile cele mai riguroase asupra situației din momentul desfășurării lecțiilor sau al rostirii discursului. Aș îndrăzni să spun că în acești ultimi trei ani ai vieții sale — 1938—1940 — N. Iorga a construit un sistem de gîndire științifică, de o mare amplitudine în timp și în spațiu, unind rigoarea demonstrației istorice cu franchețea atitudinii sale, îndreptat împotriva *imperialismului contemporan* a cărui esență a căutat să o demonstreze și ale cărui rădăcini istorice le-a dezvăluit prin largile sale incursiuni. Ceea ce dovedesc toate aceste contribuții științifice — care se află încă risipite în volume structurate pe anumite direcții sau cu un caracter compozit, apărute în forma stenografiată a cursurilor universitare, a conferințelor publice tipărite ca atare, unele încă netraduse în limba română și altele păstrate chiar în foi volante — e un fapt esențial care va trebui relevat în adevărata lui semnificație: în anii la care ne referim, opoziția românească a avut o temelie științifică la ofensiva ideologică ce preluda, justifica și însoțea politica de agresivitate și cotropire a țărilor independente, a fost expresia unei concepții întemeiate pe datele riguroase ale tuturor disciplinelor: de la istorie la biologie, de la sociologie la antropologie, de la filosofie la drept internațional. N. Iorga ocupă — în acest context — un loc primordial la care concură factori de natură diversă: de la prestigiul său în viața publică românească — în ciuda adversităților și a diferendelor — pînă la vitalitatea sa intelectuală nedezmințită de vîrstă și de dezagrementele sănătății. Se mai adaugă și faptul că N. Iorga — așa cum a arătat chiar el — nu era în cursurile universitare, în conferințele și comunicările sale doar un cronicar al momentului, ci căuta izvoarele și originile teoriilor și acțiunilor desfășurate de repezentanții « imperialismului contemporan ». În lecția introductivă a cursului « Îndreptări noi în concepția epocii contemporane », N. Iorga repeta profesiunea de credință făcută cu doi ani înainte, ani care nu aduseseră decît agravarea situației internaționale, noul război mondial devenind o realitate: « Date fiind împrejurările de acum, cu desființarea unui Stat, cu sclăvirea unei națiuni prietene, sclăvire pe care trebuie să o dorim cu toții trecătoare, pentru a se face dreptate acestei națiuni, cursul din acest an are cu totul alt sens (. . .) Niciodată studiile istorice nu se arată mai de folos decît în anul acesta, față de problemele neașteptate care se pun și față de rezultatul uimitor de dureros la care s-a ajuns prin cele dintîi acțiuni războinice. Istoria, care se putea crede pînă acum că este o materie pe lîngă celelalte, se învederează din ce în ce mai mult că este o *necesitate*. Da, cunoștința ei este o necesitate *pentru conștiința umană*: și pentru chibzuirea împrejurărilor și pentru tragerea concluziilor și pentru îndemnuri și pentru mîngîieri, pentru că situația care se desemnează în momentul de față nu este corespunzătoare cu ce se găsește în inimile noastre. » Considera că fizica și chimia, ca și « alte materii foarte folositoare », « n-au a face cu suferințile, cu încordările, cu imensul martiriu uman care se desfășoară în momentul de față, ci istoria însăși și anume, nu prin cunoștințile pe care le dă, care, acestea, cînd ajunge cineva la amănunte, sunt puțintel îndoielnice, ci însem-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

nătatea istoriei stă în spiritul ei, în metoda pe care o reprezintă și care se poate introduce cu folos în toate științele ». Deci știința istoriei avea în împrejurările de-atunci un statut aparte, reverberațiile ei reprezentînd acea călăuză necesară în negurile care năvăleau de pretutindeni. « În această școală, ca și la Universitate, eu nu fac altceva,ca și în conferințele pe care le țin la Liga Culturală despre problemele actuale, decît să încerc a lumina o națiune ». Dar, așa cum observa chiar el, dacă studenții săi au « ascultat *sufletește* aceste considerații, eu cred că în judecarea împrejurărilor care se petrec în Europa acum, judecata dumneavoastră nu mai este aceea pe care o puteați avea înainte ». Istoria este, astfel, o metodă care, după opinia lui, « consistă în a pune în legătură tot ceea ce vezi, tot ce ai înainte, cu tot ce e împrejur și cu tot ce se poate desemna în față ».

Pornind de la aceste premise, N. Iorga a conturat « istoria imperialismului contemporan », arătînd de unde vine acest « imperialism care este nenorocirea cea mai mare a momentului de față, ba actul cel mai criminal făcut de omenire vreodată », opunînd învățămintele istoriei situației din ce în ce mai tragice a Europei, căutînd să aducă « îndreptări noi în concepția epocii contemporane ».

Încă o dată se vădește organicitatea fundamentală a personalității lui N. I rga, acțiunea sa fiind condusă de *ideile* sale, astfel încît ele se intercondiționează și se justifică reciproc. Această organicitate ne apare cu-atît mai evidentă cu cît o comparăm cu atitudinea sa dinaintea primului război mondial, cînd comentatorul evenimentelor (vezi culegerea de articole publicată cu titlul *Războiul nostru în note zilnice*) nu era altul decît omul de știință care, într-o comunicare ținută la Academia Română, în ziua de 7 noiembrie 1914, despre « Imperialismul austriac și cel rus în dezvoltare paralelă », vădea aceeași perspicacitate în definirea forțelor beligerante: « Războiul actual are, cu excepția Franței care-și apără teritoriul și moștenirea istorică, a Belgiei care se luptă pentru onoare și independență, pentru mica ei gospodărie națională, de Serbia care-și are înaintea ochilor grija moșiei strămoșești și drepturile unei rase — caracterul unei uriașe întreceri sîngeroase între Monarhii cari vreau să domine lumea: Germania, Anglia, Rusia, la cari Monarhii ofensive se adaugă o Monarhie defensivă, Austria. Dar și aici, cînd foile din Pesta scriu despre Ungurul care, „cu puteri de zeu", apără Germania de nimicire, ține cu umărul revărsarea popoarelor supuse Țarului și cu o mișcare ușoară dă jos Serbia, are cineva spectacolul unui mic popor care împrumută elemente de cucerire unei vechi Monarhii ofensive din care împrejurările l-au adus să facă parte. » Dacă a diagnosticat, la cîteva luni de la declanșarea primului război mondial, caracterul său agresiv, nu-i mai puțin adevărat că în aceeași conferință a întrevăzut « sfîrșitul » acestor monarhii și faptul că statele naționale vor triumfa: « Din partea noastră, nu credem că se va ajunge la regimul mondial al „Monarhiilor". Oricît ar fi ele de mari teritorial, oricît de perfectă ar fi disciplina pe care izbutesc a o impune tuturora prin supravegherea polițienească ori prin comanda militară, oricît le-ar ajuta bogăția de stat rezultată din contribuțiile supușilor îndemnați în sforțările lor economice, ele nu vor putea găsi niciodată factorul moral pe care să-l opuie simțului de comunitate exclusivă cu aceia cari, vorbind aceeași limbă, au același suflet, fără a mai vorbi de tradițiuni istorice pe care le împărtășesc cu congenerii lor. » Or, în 1938, structurile dinainte de 1918 începeau să se refacă sub amenințarea forței unor state totalitare, în care N. Iorga arăta că « nu crede deloc » pentru că « o societate nu poate să fie sacrificată unor forme trecătoare, cum este forma statului totalitar ». Elocventă pentru infuzia vieții cotidiene în opera istoricului ni se pare conferința de deschidere a anului 1938—1939 la Institutul de Istorie Universală, unde spune că citind ziarele de dimineață a aflat de « extraordinara bucurie a domnului Mussolini că e în stare să mobilizeze zece milioane de oameni,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

gata să se arunce împotriva oricui ». Pornind de aici N. Iorga construiește această teorie: « Ciudate potriviri din veac în veac, care arată că omenirea nu merge înălțîndu-se necontenit către anumite culmi, ci, prin alunecare, cade din nou în prăpastia de unde cu atîta trudă s-a ridicat, cum, de altminteri, astăzi nu e decît negația acelor idei pentru care timp de mii de ani s-a zbătut omenirea ca să atingă un ideal, care astăzi este socotit ca o primejdie pentru existența națiilor și a Statelor ».

Din perspectiva momentului dramatic pe care îl trăiește omenirea, N. Iorga supune criticii istorice teoria spațiului vital și pe aceea a superiorității rasei germane. « Antropologia, cu constatările ei absolute, este cel mai mare dușman al rigidelor concepții rasiale », spunea în comunicarea ținută la Congresul internațional de istorie de la Zürich din septembrie 1938, intitulată « Permanențele istoriei ». Nu s-a pronunțat numai o singură dată asupra doctrinei rasiale pe care a respins-o fără echivoc, evidențiindu-i absurditatea: « Doctrina aceasta zice așa: rasele inferioare, care sunt toate celelalte afară de una, sunt menite să robească, dar ele trebuie să aibe un conducător, fiind incapabile de a se conduce prin sine, și, atunci, dacă ar exista în mijlocul a zece milioane de robi născuți un singur om care ar aparținea rasei menite să guverneze, acela organizează și mînă la plug și car milioanele acelea care trebuie să-și facă datoria față de o teribilă doctrină cum n-a cunoscut, niciodată, cugetarea umană una mai aspră și mai crudă. » *(Dezvoltarea imperialismului contemporan*, I, p. 12). Nu trebuie să omitem faptul că în viziunea lui Iorga, « pentru a înțelege istoria, pentru a-i fixa adevăratele cadre (. . .) trebuie să recurgi, neapărat, la elementul de preț pe care îl reprezintă, în toate manifestările-i succesive, rasa, ținînd seama însă după cum am mai spus, de sensul de provizorat și de „progresiv" pe care îl are ». De aceea savantul socotea că, în procesul studierii raselor, ceea ce trebuie explicat sunt « influențele reciproce și transformările care trebuie să decurgă de aici ». Iar în prima lecție a cursului « Îndreptări noi în concepția epocii contemporane », din 1940, N. Iorga stabilea, conform metodei sale, o paralelă între Frederic al II-lea și Adolf Hitler: « Nu simțiți pe Frederic al II-lea? Este doar același sistem: omul în sine n-are valoare, omul în sine este menit să moară pe cîmpul de bătălie sau să muncească în țară străină, trecînd altora rezultatul muncii lui. În *Mein Kampf* se spune că țările celelalte, unde sunt rase inferioare, sunt menite să muncească pentru rasa superioară — noi toți! — iar conducerea să o aibă elementul german care se găsește acolo. » De aici decurge o altă direcție a gîndirii sale istorice din această perioadă, și anume refuzul de a accepta ideea transferului de populații executat în numele acestor principii de Germania. Argumentele împotriva acestui exod de populații dintr-o parte într-alta a Europei vădesc încă o dată larga înțelegere a istoriei nu ca o colecție de file moarte, ci ca un complex de factori naturali, sociali, geografici, morali care au acționat asupra generațiilor și indivizilor impunînd o anume mentalitate, o perspectivă de viață și un fel de a concepe rostul lor uman. Vedea în ceea ce se întîmpla atunci faptul că « o întreagă activitate economică și culturală se va duce ».

Gîndirea lui N. Iorga din acești trei ani întregește și încununează opera lui de istoric și contribuie esențial la definirea umanismului românesc în acțiune, a umanismului înțeles ca o formă activă, ce exprimă o atitudine lipsită de echivoc în fața oricărei teorii menite să atenteze la integritatea ființei umane .

În aceste împrejurări, N. Iorga dezvoltă și împlinește fără nici un echivoc anumite idei care au călăuzit gîndirea și fapta sa. Una din ele mai cu seamă, din pricina recunoașterii adevărului a dat naștere unor interpretări confuze, mergînd pînă la răstălmăciri și falsificări. Fără îndoială, nu numai în acești trei ani a precizat N. Iorga sensul constructiv, opus oricărui exclusivism, pe care îl dădea noțiunii de *naționalism*. A denunțat, atunci, în termeni categorici naționa-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

lismul în numele căruia se ducea politica de revanşă, de nesocotire a tratatelor de pace «considerate din oarecare parte ca fiind cu desăvîrşire perimate», naţionalismul «ca un sentiment pornit din înfrîngeri, din umiliri, din pierderile teritoriale suferite, care se hrăneşte prin urmare din toate amărăciunile şi urmăreşte şi speranţe, care sunt în legătură cu stări de lucruri ce nu se pot întoarce niciodată şi se ţinteşte înainte de toate, ba chiar exclusiv, la recîştigarea kilometrilor pătraţi». A definit naţionalismul în care credea, în numele căruia s-a desfăşurat acţiunea lui de gînditor şi om politic: «De fapt, prin naţionalism nu se poate înţelege, de orice om cu judecată şi cu orizont, hrănit de conştiinţa adevăratelor rosturi ale societăţilor umane şi ale învăţămintelor, atît de numeroase, pe care le cuprinde istoria civilizaţiei umane, decît cultivarea vitalităţii creatoare a unui popor, pregătirea ei pentru minunea istorică de care este esenţial legat şi întrebuinţarea momentelor potrivite, pentru înălţarea sufletului naţional, care acesta, şi nu îngrămădirea uneltelor de distrugere şi alcătuirea formelor de stat constrictive, este lucrul de căpetenie în dezvoltarea fragmentelor naţionale care fac parte din una şi aceeaşi umanitate». Sînt cuvintele unui inspirat? Fără îndoială, da. Pentru că, din lectura tuturor paginilor scrise de N. Iorga în această perioadă, vom observa că omul de ştiinţă rămîne credincios principiilor trasate încă din primii ani de profesorat, cînd aşeza *frumuseţea în scrierea istoriei* la temelia sistemului său, a construcţiilor grandioase care începeau să se alcătuiască. Atunci tînărul care se apropia de treizeci de ani trăia într-o Europă ce cunoscute aproape trei decenii de linişte, pe care o simţise el însuşi în periplul studios, început în 1890 de-a lungul bătrînului continent. Acum savantul, care mai avea doar doi ani pînă să împlinească şaptezeci de ani, participase cu toată fiinţa sa morală cu numai două decenii în urmă, la un război mondial care se dovedea a nu fi decît primul, cel de-al doilea constituind o realitate pe care el însuşi a definit-o, în 1940 drept: «imensul martiriu uman care se desfăşoară în momentul de faţă».

Aşa cum spuneam la început, parcurgînd în anii 1938—1939 drumurile Europei pentru a lua parte la reuniuni ştiinţifice internaţionale, N. Iorga descrifra pretutindeni semnele neliniştitoare ale viitoarelor dezastre. Dar istoricul nu-şi trăda în aceste zile de cumplită prăbuşire nici credinţele ideologice, nici modul de a concepe scrierea istoriei. De aceea paginile cursurilor, ale comunicărilor şi ale conferinţelor sale sînt nu o dată purtate pe aripile inspiraţiei: fie cînd descrie în tonuri de apocalipsă răul care ne înconjoară şi dimensiunile sale cînd flagelul nu va mai avea stavilă, fie cînd creează imaginea lumii ce trebuie construită prin eforturile inteligenţei, ale spiritului — valorile supreme ale umanităţii în care a crezut cu ardoare tot timpul. Această ultimă perioadă potenţează însuşirile gîndirii lui N. Iorga şi infirmă aşa-zisa lui inadecvare la realităţile istoriei contemporane. Dimpotrivă, enunţate sau dezvoltate, spuse în treacăt sau căpătînd largi desfăşurări, afirmaţiile sale de acum dovedesc *luciditatea unui vizionar*. Care, în 1940, vorbind de cei «cari acum nu mai au un Stat şi cu cari am avut atît de bune legături de prietenie» şi afirmînd dorinţa ca aceştia să ajungă din nou la «stăpînirea Statului lor naţional în marginile sănătoase ale naţionalităţii», vădeşte încă o dată consecvenţa fundamentală a gîndirii sale, ca şi atunci cînd descrifrează semnele uneia din cele mai evidente realităţi ale epocii postbelice, la care el nu mai avea să fie martor — prăbuşirea sistemului colonial: «Coloniile se sprijină pe multe greşeli şi vor aduce cîndva foarte grele situaţii — spunea în 1940 — pe care numai cine ceteşte anumite reviste şi cărţi le vede pregătindu-se. Nu există pe lume nici o singură colonie care să fie într-adevăr liniştită în momentul de faţă, nu este una singură în care să nu se manifeste făţiş sau pe ascuns dorinţa unei vieţi naţionale proprii.» Îngrijorarea lui N. Iorga faţă de soarta Europei, solidaritatea sa sufletească

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

şi morală cu popoarele şi ţările aduse, după propria sa expresie, în acei ani în stare de « sclavie », nu exteriorizează doar un impuls sentimental, ci constituie expresia unui sistem de gîndire, a unei concepţii ce a dominat întreaga sa operă, pe care cele cinci decenii ce au trecut de-atunci nu au făcut decît să-l valideze integral.

N. Iorga ocupă în largul front al conştiinţei democratice şi raţionaliste româneşti din aceşti ani locul primordial prin profunzimea judecăţii sale întemeiate pe o cunoaştere enciclopedică a vieţii ca istorie şi a istoriei ca viaţă, iluminate de un vizionarism care pornea nu din aprecieri de moment, ci din acea cumpănire a faptelor văzute în perspectiva savantului pentru care domeniul ce îl reprezenta de cinci decenii constituia « un mare tribunal în care se judecă popoarele şi naţiunile ». Avem astfel schiţată una din cele mai elocvente întruchipări ale spiritului românesc ce a dovedit şi în alte momente de grea cumpănă umanismul său funciar, respingînd — cu ce consecinţe tragice! — totalitarismul, violenţa, subjugarea prin forţă a popoarelor, înfruntînd cu o superbă consecvenţă şi tenacitate dezlănţuirea forţei pustiitoare şi afirmînd primatul raţiunii şi al ideii, al încrederii într-o omenire care trebuie să se îndrepte pe făgaşurile « unui organism perfect echilibrat şi conştient de ţintele sale, fără a jigni şi umili pe nimeni, fără a distruge nimic în calea înaintării sale fireşti ». Şi această « înaintare », potrivit concepţiei lui N. Iorga, nu avea altă finalitate decît aceea de a duce la stăpînirea lumii « prin geniul gînditorilor, scriitorilor şi artiştilor răsăriţi din mijlocul unei societăţi (. . .), de a da lumii mari creatori în domeniul industriei, descoperitori cari să se numere printre marii binefăcători ai umanităţii ».

Aceasta era credinţa sa pe care o va repeta cîteva luni mai tîrziu cu prilejul ultimei sale lecţii ţinute la Sorbona (30 mai 1939), intitulată *Frédéric II, roi de Prusse, et l'influence française*. Nimeni nu bănuia că aceasta o să fie ultima sa conferinţă la înalta instituţie ştiinţifică unde an de an, timp de aproape două decenii, fusese invitat, al cărei *doctor honoris causa* era din 1932, după cum nimeni nu bănuia că aceasta o să fie ultima sa călătorie în străinătate. De aceea cuvintele spuse în introducerea lecţiei capătă o emoţionantă valoare testamentară: « Dacă aş putea folosi un termen curent, adeseori întrebuinţat într-o diplomaţie care ignoră uneori istoria sau o înţelegere altfel decît istoricii, aş spune că e vorba de „spaţiul vital" pe care Franţa şi l-a cîştigat. Or un spaţiu vital se cîştiga odinioară pe alte căi decît cele folosite astăzi. Era nevoie de un mare efort al spiritului, era nevoie de o noutate de gîndire pentru a-ţi face loc în mintea oamenilor,—ceea ce e puţin mai greu decît a-ţi face o parte tot mai mare în viaţa materială şi în dreptul violat al vecinilor.»

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Un ritratto illuminante

Ché i bicchieri non si tocchino più nel brindisi, un attimo, e ché le gole oratorie restino mute! Al di sopra delle esasperate ambizioni che si sorvegliano a vicenda intorno al padrone che nessuno ama, ecco ciò che ordina tutto un paese capace ad atterrarle: passa l'ombra di Carol I...

N. Iorga non è un ritrattista giacchè non è un descrittivo. Da umori passegeri e da brevi visioni poetiche (procedimento dei vecchi incisori) egli estrae spesso ammirevoli definizioni di persone. Maiorescu:

Caldo o freddo non ha fatto a nessuno di chi gli è stato vicino. E' passato tra gli uomini tante volte adoperandoli, sempre disprezzandoli, segretamente. E lui stesso restò probabilmente indifferente alla sua propria persona.

Ludendorff:

Trovatosi sconfitto, non vide i propri errori che, così come lui la pensava, non poteva assolutamente averli, ma cercò la colpa altrove e scoprì quale fautore delle sue disgrazie il Crocifisso sul Golgota.

Contro questi, sorretto dalla mitologia ariana dei suoi avi, mosse una guerra della quale a mano a mano se ne appropriò un suo più fortunato capo del popolo germanico.

Oggi ancora il pagano, vendicatosi, va a portare il messaggio della sua ultima e grande battaglia contro la divinità semitica agli Iddii del Settentrione con mani grondanti di sangue e con occhi di orribile ghiaccio.

Take Ionescu:

Liberale a vent'anni, al cospetto di un liberalismo pauroso di ogni novità e di ogni energia.

Conservatore a quaranta, al cospetto di un conservatorismo irrigidito nel culto dei boiardi fanarioti e postfanarioti.

Democratico a cinquanta, al cospetto di una democrazia la quale intendeva unicamente che anche il volgo dovesse arrivare alla tavola dei politicanti.

Poi, a sessant'anni circa, rimase solo. Solo al cospetto del paese solo.

Tali scritti si concludono spesso con qualche immagine indimenticabile. Di Nicola Pasić dice:

...il posto rimasto vuoto è tanto ampio ché chiunque può rendersi conto che soltanto attraverso un raduno di tutti potrebbe riempirsi in qualche misura.

L'esaltazione assume la forma dello spogliarsi cristiano e ignorando sé stesso, lo storico dedica all'estinto un'ammirazione totale, come nel caso Bogrea:

Si è spento un uomo come forse non avremo mai più...

La nazione ha perso un tesoro. Era il più dotto dei Romeni. Era un oratore insuperabile e un professore senza pari.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

G. CĂLINESCU

Il Professore scatenato

...Indole per eccellenza soggettiva, N. Iorga è interessante nei suoi diari, nei brevi elzeviri giornalistici, in tutto ciò che rende fermo un umore momentaneo. Molto sentimentale e permaloso e infantilmente pieno di vanità, egli è versatile giacchè la stizza gli si placa presto e l'uomo si dimostra incapace di odiare. Ma anche il suo ritornare in sè si dimostra breve e, appena spento un sorriso, il viso gli si aggrota in una rinnovata rabbia. L'anima di N. Iorga funziona per scoppi di sentimenti, con quella nota peculiare che si fa perdonare ogni volubilità e perciò anche nei riguardi dei problemi nazionali lui ha sempre la reazione più dignitosa, più profondamente commossa, collocandosi incauto e in unanime consenso contro i calcoli freddi della politica. Iorga è l'archetipo del vecchio boiardo mosso da amor patrio, quello che parla con ingenuità nel nome del volgo, un tardo cronografo, ammonitore come Neculce, grande catechizzatore dei Re come Arbore, pettegolo, pungente, ma sostanzialmente brav'uomo della terra. Caratteristico è il fatto che lo storico abbia tenuto il registro di tutti i morti famosi, perdonando loro i peccati, sgridandoli con malinconia, componendo una sorta di epigrafi sulle loro tombe. Il cronista partecipava direttamente agli avvenimenti e per tale ragione Iorga morì con animo virile come Miron Costin e come lo stolnik Cantacuzino. Nella forma del pezzo di giornale viene risuscitata la tecnica delle cronache con le sue lamentele ed imprecazioni, con le sue violenze bibliche:

Gli stranieri scienziati che vengono da noi sono, fino al giorno d'oggi, degli esseri ambiziosi, avidi eppure mai saziati. Un certo sassone, medicone oftalmologo che si è fatto qui da noi una buona clientela e nel contempo, si capisce, si è guadagnato fior di quattrini e perfino cariche ufficiali, il dott. Fischer, ha scritto l'altro giorno, pur rimanendo a Bucarest, uno dei libri più pieni di veleno contro i Romeni che siano apparsi negli ultimi tempi. L'antico principio dell'avventuriero resta ancora intoccabile: sfrutta il Valacco, spremi soldi dalla sua fiducia e dalla sua stoltezza, beffeggialo tra i tuoi e mandalo al diavolo con tutti i suoi al più presto possibile...

Ha assaporato (Valeriu Branişte) il carcere per la libera espressione del suo giornalismo. Lo ha assaporato presso i nemici i quali non sapevano che opprimere le idee porta inevitabilmente al crollo di ogni regime. E poi, dopodiché il suo sogno è diventato realtà...

Dopo tutto questo è stato per due volte bocciato alle elezioni.

Vergogna! Vergogna marcia!

Altre volte l'esaltazione è grandiosa, magniloquente:

Da G. Călinescu, Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent, Storia della letteratura romena dalle origini fino ai nostri giorni, Bucureşti, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă, 1941.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Questi sfoghi d'ira o di simpatia appartengono in fondo alla oratoria e soltanto chi ricorda l'ineffabile voce dalla erre moscia, cantilenata, molesta, cospirativa o arrabbiata del grande polemista può gustare tutto il sapore delle frasi scritte. N. Iorga aveva tantissime affinità coll'orco delle fiabe. Come la mazza ferrata di quest'ultimo precede il proprio padrone scaraventata a tutta velocità contro il portone di casa, poi contro la porta, per adagiarsi infine da sola in un gancio, così la voce del professor Iorga riecheggiava indistintamente sulle scale e nei corridoi, avanzava rafforzandosi burrascosamente, poi faceva il suo ingresso portata da un'ondata di studenti ritardatari in mezzo all'aula piamente devota. Alla fine appariva anche N. Iorga in persona identificato come autore della voce stessa. Il grande storico riprendeva fiato con qualche battuta spiritosa, esaminava l'aula, fulminava la porta scossa dalle schiene degli astanti nel corridoio, si accendeva, vociferava, decapitava col dito nell'aria un nemico invisible. Poi diventava allegro ! Aveva trovato dei legami spirituali che spesso però si dimenticava di comunicare all'uditorio. Parlava con la grazia pigra della donna cui si fa una dolce violenza. Aveva negli sguardi vanità minute, stendeva l'orecchio sulla morbida sonorità delle parole, stabiliva con lo spettatore piccole delicate convenienze, con languidi sorrisi e con strizzate confidenziali. Quantunque la conferenza presentasse la più stretta coesione, N. Iorga pareva che la improvisasse con dei materiali d'occasione. Cercandosi febbrilmente il fazzoletto nelle tasche trovava vari appunti, sospetti, poichè li rigivara colto dal dubbio, li leggeva stupito tra sè e sè e trovandoli interessanti li ospitava nuovamente nel profondo ricettacolo della redingote. Ogni tanto guardava premuroso nella direzione delle porte e delle finestre come per sottrarsi a delle spie nascoste. La sua voce calava di tono, si transformava in un sussurro cauto con l'aria di fare agli ascoltatori delle gravissime confessioni. La gente tratteneva il fiato per la curiosità e la paura, un teso silenzio pesava ovunque e ad autunno avresti potuto sentire il ritmo lento della pioggia che picchiava i tetti o il borboglio monotono delle grondaie. All'improvviso N. Iorga andava in collera. Aveva fiutato nel fremito della boscaglia di teste il tradimento, l'ostilità. Vendicativo, l'oratore sottometteva il pubblico a una asperrima requisitoria. L'aula si riempiva di grandine, di nebbia, di tuoni. Trafitti dall'indice riscattatore di N. Iorga gli invisibili nemici crollavano in un tonfo sordo sul pavimento, mèntre le parole piombavano come fulmini su di un albero nodoso. Poi il temporale si placava. Come i bambini dopo uno scatto prorompente si sfogano in uno scroscio di pianto, così l'oratore, stremato, diventava sommesso, supplichevole: mendicava protezione, benevolenza, un pò d'amore. Cercava tra i presenti un volto amico, un sorriso di speranza, un elogio consolatorio. Talora i suoi due occhi umidi si posavano su un povero discepolo. Il conferenziere aveva l'aria di tirarlo da una parte per fargli delle confidenze assai lusinghiere, rivelatrici. Gli batteva amichevolmente le spalle colle parole, gli faceva un sacco di indicibili moine, mentre il resto del pubblico assisteva rispettosamente a un incontro che sembrava non lo riguardasse. Presto invece N. Iorga tornava scontento. Il paziente veniva disprezzato, rimproverato, punto con le dita dalla parte delle costole, poi, per un clamoroso processo, consegnato alla pubblica vendetta. Finalmente l'oratore amareggiato dava segno di una delusione universale. In sentenze bibliche s'innalzava al di sopra delle piccole passioni, si rinchiudeva nella nuvola di fumo su una cima impervia e pari a Mosé nell'atto di rompere le tavole delle leggi portate a un popolo vile, facendo tuonare sulla sala tremende profezie, scappava tutto rabbuiato da un giusto furrore tra gli applausi scroscianti dell'assemblea.

Traduzione di FLORIAN POTRA

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

C. RĂDULESCU - MOTRU

Filosofia d-lui C. Rădulescu-Motru justifică întru totul ceea ce s-a putut numi « primatul raţiunii practice ». Acel care se adînceşte în studiul operei de care vorbim se pătrunde de un anumit sens al vieţii, care lucrează cu puterile lui întăritoare.

. . . Fapta cea mai de seamă a naturii în om este, după d. C. Rădulescu-Motru, adaptarea energiilor ei la un anumit tip de muncă.

. . . Prin muncă realizează omul conceptul normativ al naturii sale. Unde lipseşte încadrarea şi supunerea la disciplina muncii, eul omenesc degenerează în gigantism anarhic şi steril. Cu o adîncă şi fină intuiţie psihologică, d. C. Rădulescu-Motru a putut denunţa printre contemporani pe omul trăind într-o exagerată închipuire de sine, într-o dilatare imensă şi vană a propriei sale imagini, făcută posibilă prin faptul că nici un fel de muncă nu-i dă prilejul să măsoare întinderea şi eficacitatea reală a puterilor sale.

TUDOR VIANU, *Dacia nouă*, 13 febr. 1938

Spaţiul vital ● Stilul vremii noastre ● Mai mult simţ critic ● Reflecţii asupra eroismului ● Cum se scrie istoria ● Război apocaliptic

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Spaţiul vital

. . . Expresiunea «spaţiu vital», inocentă şi de bun simţ, cînd este vorba să fie legată de obiecte şi de fapte care nu ne turbură siguranţa, devine mai mult decît supărătoare cînd este vorba să fie legată de fiinţa unui popor.

Cînd un popor cere insistent spaţiu vital pentru sine, el înţelege prin aceasta două lucruri: întîi, că nu poate trăi în hotarele pe care i le-a fixat istoria, şi al doilea, că alte popoare stăpînesc pe nedrept un spaţiu care depăşeşte trebuinţele lor.

El vrea, cu un cuvînt, revizuire de hotare.

Orice revizuire de hotare, pînă acum, a fost însă obţinută prin război. De aceea şi interpretarea obişnuită, care domină în opinia publică europeană, este că poporul care cere spaţiu vital este un popor care vrea război.

Este aceasta singura interpretare posibilă a cererii de spaţiu vital?

Noi credem că nu.

Dacă aceasta ar fi singura interpretare posibilă, atunci ar urma ca războiul să fie unicul mijloc de persistenţă a popoarelor prospere. Istoria omenirii ar fi istoria războaielor dintre popoare. Destinul omenirii s-ar confunda atunci cu un fel de migraţiune animalică pe suprafaţa pămîntului.

Mai poate fi şi o altă interpretare a cererii de spaţiu vital, la care sperăm ca opinia publică europeană să se convertească, odată şi odată.

Spaţiul vital este o parte a mediului cosmic, şi cu mediul cosmic a avut omenirea să se lupte de la începutul vieţii sale pe pămînt. Mediul cosmic a fost pînă în cele din urmă învins de către omenire prin progresul civilizaţiei. De ce n-ar fi şi spaţiul vital învins prin civilizaţie? Deasupra spaţiului geografic, încrustat în hotare, este spaţiul în care trăieşte spiritul omenesc şi care nu respectă graniţele. Biologiceşte, popoarele stau încremenite între munţi, rîuri şi mări, sufleteşte însă ele se mişcă libere şi se pătrund reciproc. Comerţul, invenţiunile ştiinţifice, operele artistice şi credinţele religioase nu cunosc mărginirea spaţiului geografic, ci planează deasupra, într-un spaţiu spiritual.

Pentru ce, atunci, nu şi-ar ridica omenirea viaţa pînă la înălţimea acestui spaţiu spiritual?

Prin dezvoltarea comerţului şi prin invenţiile sale industriale, un popor îşi poate întinde spaţiul vital peste întreaga suprafaţă a pămîntului. Pentru aceasta este destul ca mintea omenească să ajungă la convingerea că puterea de viaţă nu creşte pe măsura suprafeţei teritoriale, ci pe măsura înălţimei spirituale, prin cuceririle civilizaţiei.

În Europa actuală este, în adevăr, nevoie de o revizuire. Dar nu de o revizuire de graniţe, ci de o revizuire de mentalitate. Spaţiul vital de care au nevoie popoarele de aci înainte, nu este, sau mai bine zis nu trebuie să fie spaţiul geografic, ci spaţiul spiritual, pe care îl dă civilizaţia, prin comunitatea de muncă între popoare. Europa de mîine îşi poate păstra graniţele ei politice de pînă acum, dacă va şti deschide la timp un drum liber comunităţii de muncă între toate popoarele civilizate.

(*Timpul*, 5 iunie 1939)

Stilul vremii noastre

. . . Cine s-ar fi gîndit că în Europa are să vină o epocă în care ideologiile să fie exprimate prin fraze scurte de comandă, aşa cum se comandă la vite sau cum se

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

năucesc clienţii cari se iau după reclamă? Cine s-ar fi gîndit că oratorii şi publiciştii Europei au să umble după slogane şi şlagăre? Nietzsche singur s-a gîndit. El a prevestit că va veni o vreme cînd se va filosofa cu ciocanul: *Hammerphilosophie!*

Din excesul de intelectualism trebuia să se ajungă la excesul de voluntarism. Aşezarea unei ordini sociale ideale, cu legi deduse din raţiunea eternă, Europa de ieri o aştepta să vină din înmulţirea argumentelor teoretice şi din lărgirea orizontului umanitar. Chiar şi cei mai puţin idealişti dintre cugetătorii Europei de ieri, acei cari se numeau materialişti, aşteptau totuşi progresul social pe linia raţionamentului ştiinţific. Socialiştii marxişti se numeau socialişti ştiinţifici şi erau mîndri de această titulatură. De aceea fiecare ideologie îşi făcea propaganda în vederea formării de convingeri.

Europa de astăzi a renunţat, după toate aparenţele, să mai creadă în teorie şi chiar în necesitatea convingerilor. Ea a descoperit, pentru progresul social, un mijloc mai rapid şi mai sigur: apelul la apetituri şi la instinctul de dominare. În loc de idei, lovituri de ciocan. Loviturile de ciocan intră în cap mai adînc decît ideile. Voinţa spre Putere are o altă logică decît aceea a adevărului.

Astfel, în exprimarea gîndului, un stil nou îşi face drum în cultura europeană, cultură pe care pînă mai deunăzi o ţineam ca fiind clădită pe temelia culturii greco-latine. Stilul geniului mediteranean, cu ritmul lui poetic izvorît din mitul elin şi cu logica pe care i-o impusese sufletul latin, nu mai găseşte publicişti şi oratori. Ca să atragă atenţia lumii de astăzi, publiciştii şi oratorii aleg un stil voluntar, brutal. Ei nu vor să deştepte convingeri, ci îndemnuri spre mărire şi putere. În faţa lor nu stau ochii deschişi ai minţii, ca să primească lumină, ci pumnii strînşi de ură, ca să primească comanda. Spaţiul spiritual este înlocuit cu spaţiul vital.

Marele naturalist Buffon avea, aşa dar, numai pe jumătate dreptate, atunci cînd zicea că stilul este omul însuşi. Stilul este numai, în mică parte, izvorît din natura omului. În cea mai mare parte el este izvorît din atmosfera epocii de cultură în care omul trăieşte. Acelaşi om schimbă stilul, aproape aşa cum schimbă hainele. Este blînd sau vijelios, după cum cere scopul la care vorba sau scrisul lui trebuie să răspundă.

Aceasta este şi cauza pentru care înfăţişarea tipografică a ziarelor, de la noi şi de aiurea, s-a schimbat complet. Într-un pas foarte domol la noi, după Constituţia din februarie 1938, în comparaţie cu pasul cu care începuse sub influenţa vechilor partide politice, totuşi, dacă nu în fond, în formă, schimbarea îşi urmează cursul şi la noi. Toate ziarele, pentru a se potrivi stilului voluntar, au părăsit uniformitatea coloanelor şi a caracterelor tipografice, uniformitate potrivită argumentărilor lungi teoretice, pentru a face loc unei varietăţi de încolonare şi de forme tipografice, pe care înainte nu o practicau decît cîteva ziare americane, numite ziare-revolver. Schimbarea s-a produs pe nesimţite, fiindcă ea a fost cerută de public şi mai ales de aceia cari aveau interese politice de propagat. Cu litere mari, grase şi întinse pe mai multe coloane, propaganda trece uşor din cîmpul ideilor în cîmpul impulsiunilor. Un interes politic poate fi foarte bine apărat într-un ziar cu coloane aşezate uniform şi fără caractere tipografice ţipătoare, dar ca acest interes politic să fie demonstrat că este o necesitate stringentă şi prin urmare că trebuie să fie numaidecît legiferat, aceasta o poate face mai bine ziarul care va da, de la prima vedere, cititorului, în caractere tipografice ţipătoare, impresia acestei necesităţi stringente. *Hammerphilosophie!*

În legătură cu schimbarea produsă în înfăţişarea ziarelor noastre, îmi amintesc de o scenă la care am asistat prin anii 1895—1896 în redacţia ziarului *Epoca*. O povestesc fiindcă ea este caracteristică pentru mentalitatea bărbaţilor noştri politici

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

de la sfîrşitul secolului trecut. Redacţia *Epocii* se găsea alături de Fundaţia Universitară Regală unde eram bibliotecar. Adeseori mă ducem la redacţie, pe la 7—8 seara, pentru a întîlni pe Caragiale şi cîteodată chiar pentru a lăsa articolul cerut de proprietarul ziarului, Nicolae Gr. Filipescu. Într-una din zile, cînd mă aflam aci împreună cu Caragiale, Anghel Demetriescu, A. Antimireanu, T. Pisani, I. Popescu, Dionisie Many, G. Coşbuc şi alţii, văd venind într-un suflet, de la Camera deputaţilor, pe Barbu Delavrancea. Asistase la discursul pe care îl ţinuse P. P. Carp şi ne comunica impresiile sale şi ale altora cu înflăcărare. Măi băieţi, propuse el terminînd, ce ar fi dacă am pune discursul lui conu Petrache pe pagina I-a sub un titlu mare, cam aşa: *Un discurs înviorător. Ţara se deşteaptă !* Nu: *Un discurs fulgerător*, adăogă Caragiale. Şi nu *Ţara se deşteaptă*, ci *Ţara se desmoarte !* Staţi, domnilor, interveni, grijuliu, T. Pisani, pe atunci secretar de redacţie, ce vor zice boierii? Ce ochi va face conu Petrache, cînd îşi va citi discursul sub un titlu aşa barosan? Are să creadă că ne-am bătut joc de el ! Asta e cam aşa, conveni Delavrancea. Ba, are să ne dea afară de la gazetă, sfîrşi Caragiale.

Discursul s-a publicat în coloana parlamentară, fără niciun titlu barosan. Aşa erau vremurile atunci.

Dacă astăzi ar mai trăi P. P. Carp, cine ştie dacă nu chiar el ar cere să i se publice discursul, aşa cum propusese Barbu Delavrancea !

(*Timpul*, 18 decembrie 1939)

Mai mult simţ critic

Mai mult simţ critic . . . Pe fiecare an, mai mult simţ critic, acesta este criteriul progresului adevărat în viaţa culturală a unui popor.

Fără simţ critic în propagarea ideologiilor politice, mai ales, nu se obţine nimic durabil.

Aceea ce a împiedicat ca împrumuturile făcute, după instituţiile din Apus, să folosească organizării statului nostru, în decursul secolului trecut, a fost lipsa unui simţ critic în alegerea lor. Copiate pe întrecute şi la întîmplare, principiile democratice au fost considerate ca o mană cerească, menită să rodească pe pămîntul ţării. « Erau spre folosul tuturor şi paguba nimănui ». Oamenii politici adoptaseră pentru preamărirea lor un stil convenţional, laudativ, de la care nimeni nu se abătea. Era astfel de rigoare, ca la întrunirile politice să se spună că democraţia curge valuri, valuri, că românul s-a născut democrat fiindcă de la sînul mamei sale a supt laptele democraţiei, că, în sfîrşit, democraţia este ca soarele, care luminează şi încălzeşte, este ca ploaia de primăvară care înveseleşte natura, ca o a doua Evanghelie hărăzită de Dumnezeu popoarelor de viitor . . . şi altele multe de felul acesta. Şi nu numai la întrunirile publice, unde verbul oratorului se cade să fie ceva mai înflăcărat, pentru ca să cîştige de partea lui sufletul mulţimii, dar şi în şedinţele parlamentului, unde s-ar fi cuvenit un stil mai stăpînit de regulile logice. De cîte ori se ridica un argument contrazicător, în calea oratorului democrat, acesta, după cîteva minute de discuţie serioasă, recurgea la stilul convenţional, laudativ. Trebuia să se voteze, cum cerea el, o taxă sporită pe importul cutărui fabricant străin, pentru că aşa vrea democraţia, cu valurile ei, cu soarele ei, cu primăvara ei ! Sînt foarte interesante de recitit, din acest punct de vedere, discursurile parlamentare din cursul guvernărilor noastre democrate ale secolului trecut. În marea lor majoritate, din fericire nu în unanimitatea lor, ele se aseamănă între ele prin predominarea ritmului afectiv şi lipsa totală a simţului critic.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

De ce amintesc, însă, de toate acestea? Vechii oameni politici au dispărut după scena întrunirilor publice, şi în tot cazul de la tribuna parlamentului. Astăzi, nu mai copiem la întîmplare şi pe întrecute legile şi instituţiile Apusului ! Avem conştiinţa unui curs nou în viaţa politică. De ce dar, să mai amintim de scăderile trecutului?

Fiindcă prevenirea nu strică. Adesea, dacă nu totdeauna, obiceiul de a vorbi într-un stil supravieţuieşte omului care l-a practicat. Stilul convenţional, laudativ, dominat de ritmul afectiv şi lipsit de simţ critic, nu este un stil special pentru apologia democraţiei, ci se poate potrivi la diferite scopuri. Este singurul stil care stă la dispoziţia unora pentru a exprima păreri politice. Structura lui rămîne neschimbată, fie că serveşte democraţia, fie că serveşte pentru a lăuda statul autoritar; ceva mai mult: fie că serveşte pentru lauda unui ministru. Epitetele utilizate se păstrează aceleaşi, se schimbă numai numele aceluia asupra căruia ele se aplică.

Am impresia, — poate greşesc, atît mai bine dacă greşesc, — că ritmul stilului convenţional, laudativ în dispreţul simţului critic, atît de utilizat sub trecutele guvernări liberale, persistă încă în oratoria timpului nostru. Aşa, nu mai departe decît în zilele trecute, un adept entuziast al cursului nou în politică, delegat de şeful său cu expunerea unor planuri de nouă organizare a statului, organizare care implică transformări radicale, deci pentru acei care o întreprind, muncă grea şi probabil îndelungată, nu a găsit mijloc mai potrivit pentru a exprima gîndul şefului său decît împodobirea acestuia cu epitete de laudă hiperbolică şi dînd a se înţelege că fericirea viitoare a ţării este asigurată din momentul ce ea este proiectată. La fel, aşa dar, cu oratorii de întruniri publice de altădată !

Este timpul, credem, ca acest gen de oratorie să înceteze. El este în dezacord cu spiritul constituţiei din febr. 1938 şi cu împrejurările în care ne aflăm. Cu aceste împrejurări, el este chiar în directă opoziţie.

Starea de război, în care se află cele mai puternice state europene, face să cadă asupra noastră îndatoriri grele. Va trebui să facem faţă multor sacrificii. Îndatorirea cea mai grea însă, dintre toate cîte se impun, este aceea de a avea pregătită solidaritatea naţională pentru momentul cînd se va încheia pacea. Momentul acesta trebuie să găsească pe toţi românii într-o desăvîrşită unitate de conştiinţă şi de voinţă, fiindcă el va fi hotărîtor pentru destinul Europei întregi. Războiul actual va însemna o dată importantă în istoria lumii, prin pacea pe care el o va aduce. El va fixa, pentru o perioadă îndelungată, echilibrul de vitalitate politică şi economică între popoarele europene. Pacea ce se aşteaptă nu va privi numai pe beligeranţi, ci pe toată lumea.

De aceea să fim prevăzători ; ceea ce înseamnă să avem cît mai mult simţ critic în orientarea noastră politică. Simţul critic este armătura prevederii.

(*Timpul*, 11 martie 1940)

Reflecţii asupra eroismului

. . . Puterea însufleţirii, după cunoştinţele pe care le dă psihologia socială, nu este un mit, adus din cînd în cînd la actualitate prin manifestările unor suflete exaltate, ci ea este o realitate permanentă în viaţa unui popor. Cel puţin aşa trebuie să fie după datele ştiinţei. Căci fără ea nu se pot concepe începuturi temeinice de organizaţie politică şi mai ales culturală. Ea are, în viaţa poporului, rolul pe care sentimentul îl are în viaţa fiecărui individ. Nici un fapt de voinţă, în viaţa individului, nu se poate concepe decît în legătură cu sentimentul. Tot aşa şi în viaţa poporu-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

lui: începuturile temeinice de organizare instituţională pornesc toate din puterea însufleţirii care pune înfrăţire în sufletele cetăţenilor. Unde nu este această putere, nu este nici adevărată viaţă de popor, este cel mult o viaţă de adunătură, fără unitate şi fără destin.

Aţi întîlnit, în rîndul lumii, pe unii tineri bogat dotaţi de natură, dar fără curaj. Ameninţările, decepţiile şi nedreptăţile suferite în trecutul lor le-au ridicat orice putere de iniţiativă. În sinea lor, ei se încălzesc de orice ideie generoasă, dar în afara ei, în lupta vieţii, nu îndrăznesc să păşească fiindcă sufletul lor, zicem noi psihologii, este ferecat în centrii de inhibiţie şi nu le dă curajul să se realizeze.

Aşa este şi cu poporul nostru. Nouă ne trebuie o şcoală de eroism, o şcoală care n-ar avea să creieze în noi un eroism de comandă, ci care ar avea să scoată la lumină şi să îndrumeze puterea de însufleţire, cu care am fost dotaţi din naştere.

Programul acestei şcoli ar fi nu prea peste măsură de încărcat. În unele direcţii, ne-am descurcat noi singuri, cu toate greutăţile vieţii trecute. Ne-am descurcat totdeauna acolo unde încrederea în noi a rămas intactă. Aşa, pe încrederea că vorbim o limbă frumoasă, am produs o literatură populară model, în trecut, iar astăzi sîntem pe cale să ne formăm o literatură cultă, la înălţimea cerinţelor vremii. Dacă n-ar fi fost această adîncă încredere în frumuseţea originală a limbii noastre, n-am fi avut eroismul unui Titu Maiorescu de a lucra la o gramatică elementară de şcoli primare şi nu am fi avut pînă astăzi munca plină de însufleţire a atîtor cărturari filologi. Tot aşa pe terenul istoric, ştiinţific şi filosofic ne-am descurcat destul de bine, fiindcă am avut încredere în noi. Nici pe terenul organizaţiei militare şi pe acela al justiţiei nu sîntem în urmă. Sîntem în urmă pe terenul gospodăriei interne politice: în practica administrativă şi în exercitarea controlului în mînuirea banului public. Pe acest teren, ca şi cum ne-ar fi bîntuit de curînd o furtună năpraznică, sîntem mult înapoiaţi. Pe acest teren, am ajuns că aproape ne speriem cînd vedem că un om îşi face datoria. Aici este locul unde să intervină şcoala eroismului, cu un program special al ei de lucru

Ar fi de dorit, ca această şcoală să intervină pe acest teren cît de îndată şi cît de energic. Căci, deşi izolată, o oprire adusă puterii de însufleţire, pe un teren chiar izolat, atrage după sine un fel de paralizie pe întreg cîmpul vieţii politice.

•

Natura sufletului omenesc este o comoară de posibilităţi, nu numai o comoară bogată prin varietatea însuşirilor pe care le cuprinde, dar şi nesecată în acelaşi timp, fiindcă ea se reînnoieşte cu fiecare nouă generaţie. Generaţie după generaţie, oamenii vin pe lume cu un suflet plin de toate posibilităţile, care stau gata să se desfăşoare cu vitalitatea şi cu avîntul pe care le-au avut şi posibilităţile sufletului generaţiilor dinaintea lor. Din tulpina sufletului omenesc ies vlăstare fără număr. Dacă unele din aceste vlăstare sînt crestate de împrejurări neprielnice, vin altele în locul lor să le continue. Posibilităţile care de la început au fost nobile în zămislirea sufletului, nu se pierd, ci aşteaptă numai împrejurarea prielnică spre a le scoate la lumină.

Sufletul românesc a fost dăruit din belşug. În cursul istoriei lui, eroismul s-a realizat cu prisosinţă: în războaie, în acte mărinimoase de danie pentru biserici şi spitale, în obiceiuri.

Nu este alt popor, care să fi purtat atîtea războaie viteješti, fiind totuşi ca număr de oaste, totdeauna în inferioritate faţă de duşman. Oştile Voevozilor români erau uneori, din punct de vedere numeric, faţă de duşman, aproape simbolice. Dacă a ţinut piept, aceasta a putut-o face mulţumită eroismului. Iubirea de ţară şi credinţa în Domn au fost mai puternice la el decît calculele egoismului. În trecutul lui, toate

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

războaiele, cîte au fost cîştigate, au fost cîştigate prin eroism. Acelaşi sentiment îl găsim iarăşi în jertfele destinate în folosul bisericii şi al spitalului, atît de caracteristice vieţii lui din trecut. În ele se manifestă vocaţia patriotismului eroic, ce pune binele obştesc deasupra intereselor de familie. În obiceiuri, deasemeni, sufletul românesc face sentimentului de eroism un loc foarte larg. Dovadă pentru aceasta: camaraderia, dusă pînă la sacrificiul vieţii, împlinirea jurămîntului dat, în ciuda riscului, sărirea în ajutorul vecinului şi chiar a străinului, în caz de nenoricire, fără a ţine seama de prevederea cerută de conservarea personală, şi alte multe fapte care depăşesc nivelul egoist.

Un fond bogat în eroism cuprinde natura sufletului românesc.

Un singur pericol ameninţă însă, acest fond. Pericolul de a rămîne necultivat şi astfel de a cădea în paragină (. . .)

În această privinţă, s-a vorbit de disciplină. Şi s-a repetat foarte des cu bună dreptate. Fără disciplină nu poate fi eroism colectiv. Dar, disciplina este un rezultat, nu este un mijloc. Disciplina vine la urmă, ca o dovadă că mijloacele întrebuinţate sînt bune şi au reuşit. În tot cazul, disciplina, singură ea, poate fi de folos numai în opera unei educaţii fizice. Prin ea se poate obţine o uniformitate de ritm mecanic, dar nu un eroism. Eroismul este sprijinit pe un ritm de spiritualitate, în care se manifestă destinul sufletesc al omului, iar nu o simplă mişcare mecanică.

Tînărul ajunge la un spirit de jertfă, nu supunîndu-se orbeşte disciplinei, ci deprinzîndu-se cu preţuirea propriilor sale însuşiri. Încrederea în sine este pîrghia care susţine orice sentiment de curaj, implicit de eroism. Cînd tînărul s-a ridicat deasupra micilor mizerii ale egoismului, în care sînt cuprinşi de obicei acei de o vîrstă şi de o seamă cu el ; cînd minciuna şi laşitatea îi sînt nesuferite; cînd cuvîntul lui este cuvînt, fiindcă este cuvîntul lui, şi fapta lui este sinceră, fiindcă în ea se revarsă hotărîrea lui, atunci puţin îi mai rămîne tînărului pentru a-şi desăvîrşi educaţia . . .

(*Timpul*, 1 şi 15 aprilie 1940)

Cum se scrie istoria

Ştiinţa istoriei a întîlnit în calea ei mulţi necredincioşi. Unii i-au tăgăduit pînă şi legitimitatea. Dacă nu mă înşel, Paul Valéry de la Academia Franceză e dintre aceştia, şi încă un necredincios care ţine să aducă la necredinţa sa şi pe alţii. Cum poate fi o ştiinţă, adică o cunoştinţă sigură şi sistematică, despre faptele din trecut, cînd noi nu putem cunoaşte sigur nici faptele care se petrec în zilele noastre, şi cîteodată chiar sub ochii noştri? Iată, cineva vrea să ştie cum se petrec lucrurile pe teatrul războiului din Apusul Europei şi pentru aceasta deschide ziarele cu ultimele informaţii, culese chiar de pe teatrul războiului, de cei mai reputaţi reporteri, şi ce găseşte? Informaţii contradictorii. Aceea ce unii afirmă este negat de către alţii. Cum poate fi atunci o ştiinţă a celor petrecute cu sute de ani în urmă, cînd nu se pot şti faptele ce se petrec sub ochii noştri? De aceea, la mulţi, necredinţa în munca istoricului şi, la toţi ironie cînd se pronunţă cuvintele «cum se scrie istoria» !

Aceste cuvinte au ajuns să fie repetate de cîte ori este de stigmatizat o muncă neserioasă.

Şi cu toate acestea, istoria îşi urmează calea sa înainte. Cu toată necredinţa unora şi ironia altora, istoricul îşi continuă munca, avînd toată încrederea că el munceşte,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

nu numai pentru o ştiinţă, ci pentru cea mai importantă dintre ştiinţe. De unde această încredere? Are el, sau are necredinciosul dreptate?

Are dreptate istoricul. Dar ca să vedem dreptatea lui, trebuie ca mai întîi să înţelegem în ce consistă adevărata ştiinţă a trecutului. Nu orice îngrămădire de informaţii subiective constituie o ştiinţă. Astronomia, ca ştiinţă, nu s-a constituit din îngrămădirea imaginilor de formă şi de mişcare, pe care corpurile cereşti le produceau în ochii oamenilor. De asemenea, ştiinţele experimentale nu au ajuns să fie adevărate ştiinţe prin îngrămădirea pur şi simplu a datelor simţurilor .Adevărata ştiinţă începe după corectarea datelor simţurilor şi înlocuirea lor cu noţiuni bine definite. Aşa este şi cu istoria. Adevărata ştiinţă a istoriei începe după ce datele informative, culese prin simţurile oamenilor, sînt interpretate şi înlocuite cu noţiuni bine definite. Înainte de ştiinţa astronomiei, soarele trecea drept un corp de mărimea unei roate de car ; după constituirea astronomiei ca ştiinţă, soarele este un corp de un milion şi trei sute de mii de ori mai mare ca pămîntul. Aşa şi în istorie. Un fapt petrecut sub ochii noştri, poate apărea unora ca foarte important ; nu cu aceste proporţii trece el însă, în istorie, ci cu proporţiile pe care i le dă raţionamentul istoricului. Un fapt neînsemnat poate fi caracteristic pentru destinul unui popor, pe cînd un alt fapt, în aparenţă foarte însemnat, poate fi trecut cu vederea. Ştiinţa istoriei urmăreşte să reînvie, din mormîntul trecutului, nu orice fapte petrecute în viaţa unui popor, ci numai faptele prin care se definesc caracterele persistente ale membrilor acestuia. Dacă popoarele n-ar fi diferenţiate prin caracterele lor, ci ar fi formate din aceeaşi pastă sufletească, viaţa istorică ar lua un alt aspect pe pămîntul nostru. Atunci, n-ar fi vorba de istorie, ca de o ştiinţă a vieţii popoarelor, ci de o simplă geografie psihologică a omenirei. Raţiunea de a fi a istoriei stă în existenţa popoarelor ca unităţi organice de sine stătătoare, unităţi care se desfăşoară, fiecare, după destinul său propriu.

Acum, după aceste consideraţii filosofice, pe care rog pe cititor să mi le ierte, dacă au fost prea lungi, să venim la rostul cuvintelor: « cum se scrie istoria ».

Cum se scrie istoria? Ea se scrie bine, şi constituie o adevărată ştiinţă, cînd acela care o scrie reuşeşte să descopere, prin raţionamentul său, între multiplele manifestări ale vieţii unui popor, pe acelea care se leagă de caracterele persistente ale acestuia, şi care formează oarecum albia pe care curge destinul. Ea se scrie rău, şi de ea nu se face caz, ci se uită de îndată, cînd acela care o scrie, fie din interes, fie din nepricepere, înşiră una după alta manifestări de tot felul, care n-au nici-o legătură cu fondul permanent şi continuu al vieţii poporului.

Istoria bine scrisă are să dea, secol după secol, măsura potenţialului de energie, de care fiecare popor poate dispune, aşa că ea, odată şi odată, în mod nepărtinitor, va putea legitima aspiraţiunile unor popoare (. . .) Istoria rău scrisă, dimpotrivă, secol după secol, prin inutilitatea pe care o va dovedi, se va exclude treptat din deprinderile intelectuale ale lumii culte.

Exclusă, istoria rău scrisă va lăsa totuşi, în urma sa, un material care va putea fi întrebuinţat cu folos de cealaltă istorie. Cum visele, nebunia, magia, misticismul . . . folosesc la înţelegerea sufletului cu conştiinţă normală, aşa şi documentele falsificate de subiectivitatea contimporanilor, şi date drept istorice în mod interesat, vor folosi la înţelegerea, nu a faptelor la care ele vor să se raporteze, ci la înţelegerea mentalităţii acelora cari le-au pus în circulaţie. Adevărat om de ştiinţă, istoricul de mîine va citi cu pasiune ziarele pline de informaţii contradictorii ale timpului nostru, nu atît pentru a se instrui asupra faptelor petrecute în timpul nostru, cît pentru a se instrui asupra mentalităţii oamenilor cari au pus în circulaţie asemenea informaţii şi au crezut că prin ele pot să schimbe realitatea. Bibliotecile, în care vor fi păstrate publicaţiile actuale de propagandă bazate pe falsuri istorice,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

vor fi într-un viitor nu prea îndepărtat, poate, cercetate cu aceeaşi curiozitate cu care sînt cercetate cavernele preistorice, pe pereţii cărora sălbaticii şi-au desenat dorinţele lor vînătoreşti, în scopul de a le vedea realizate.

(*Timpul*, 6 mai 1940)

Război apocaliptic

Cuvîntul «apocalips» a fost des pronunţat în timpul din urmă. Probabil, şi de către cititorii noştri. Unii vor fi deschis chiar Biblia şi vor fi citit, sau recitit, Apocalipsul Sfîntului Ion Teologul, pentru a constata analogiile dintre profeţiile teologului şi evenimentele din vremea noastră.

De pronunţat îl pronunţă mulţi, cuvîntul «apocalips», dar în ce înţeles, aceasta este o altă chestiune. Desigur, este luat în înţelesuri deosebite. Cititorii obişnuiţi ai Bibliei îi păstrează vechiul înţeles de carte sfîntă, în care sînt proorocite nenorocirile care aşteaptă biserica lui Christ; lumea cealaltă însă, şi-a format alături de acest înţeles şi un altul, mai puţin în acord cu tradiţia, dar mai în acord cu preocupările vremurilor noi. Se înţelege anume, prin apocalips, — apocaliptic, — aceea ce se abate în mod violent de la ordinea naturală şi morală a faptelor omeneşti şi, în consecinţă, aceea ce nu se explică după regulile raţionamentului. În acest înţeles larg este luat de cititorii incidentali ai Bibliei, cari fiind mulţi, l-au impus oarecum în vorbirea curentă, şi pe acesta îl adoptăm şi noi.

Războiul actual din Apusul Europei, prin neprevăzutul care i-a dat naştere, şi prin proporţiile uriaşe în care el continuă, este de aceea socotit de marele public, ca un război apocaliptic. Cum de s-a putut ajunge, în atmosfera Europei, pregătită de atîtea secole de civilizaţie, la un asemenea război de distrugere? Cum de conducătorii marilor popoare din Apus au putut să renunţe la mijloacele paşnice, pe care judecata — de bun simţ — le recomandă, pentru a arunca soarta popoarelor lor în necunoscut? Ce eclipsă bruscă s-a produs în conştiinţa de răspundere a omului european, pentru ca el să-şi joace viitorul pe o singură carte?

Chinuitoare întrebări. La ele nu se poate răspunde decît după o totală revizuire a mentalităţii europene. Desigur, în structura acestei mentalităţi este ceva bolnav sau este ceva încă neisprăvit, pentru ca neprevăzutul să o surprindă în aşa măsură. Căci vedeţi paradoxul situaţiei. Pentru europeanul de astăzi, orice fapt nou petrecut pe bolta cerească nu este o surprindere, ci cel mult o verigă neobservată din ordinea de fapte cunoscută pînă acum. De asemenea, şi în ordinea de fapte de pe suprafaţa pămîntului, întru cît sînt fapte materiale. Erupţii vulcanice, scufundări de insule sub apele oceanului, deplasări de continente chiar, precum şi tot felul de furtuni atmosferice, nimic nu surprinde, fiindcă toate îşi au explicarea în ordinea faptelor cunoscute pînă acum. Pentru războiul actual însă, explicarea, din cele cunoscute, lipseşte. Nu că războiul actual nu are asemănări cu războaiele trecute. Desigur între el şi războaiele trecute sînt multe asemănări, dar sînt şi deosebiri, aşa de mari, încît asemănările aproape că se pierd din vedere. Războaielor trecute li se putea prevedea întinderea, căci ele, oricît de crîncene erau, erau totuşi sub puterea voinţei beligeranţilor; nu erau războaie dezlănţuite. Războiul actual este, în istoria lumii, primul război dezlănţuit, adică primul război care se întinde în voia neprevăzutului. Astăzi la Nord, mîine la Apus şi apoi cine ştie încotro. Este primul război, care odată început, nu se ştie unde va ajunge.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

În mentalitatea europeanului este, aşa dar, dacă nu ceva bolnav, ceva neisprăvit, în tot cazul. Europeanul s-a îngrijit de prevederea faptelor materiale, care sînt mai depărtate de el, şi a neglijat faptele omeneşti, care constituiesc mediul său de viaţă. A urmărit să stăpînească prin prevedere manifestările energiei fizice, punîndu-le pe acestea în lanţurile maşinismului industrial, dar a neglijat să se ocupe ,în aceeaşi măsură, de manifestările energiei sufleteşti. Iată-le acum, pe acestea, dezlănţuite în voia neprevăzutului. Neglijarea lor se răzbună.

Pe orice piaţă industrială a Europei, un inventator original, care s-ar pretinde în măsură să înzecească producţia economică prin captarea unor forţe necunoscute ale naturii, ar întîmpina surîsuri. Ar fi întrebat, în primul rînd, de sacrificiile pe care le cere captarea forţelor necunoscute, căci nimeni nu este nebun să înlocuiască un mecanism experimentat, cu unul care cere mari sacrificii. Pe piaţa actualului război însă, inventatorul original este totdeauna bine primit. Oricîte sacrificii ar cere invenţia sa, destul ca ea să aducă un spor de devastare în rîndurile duşmanului, pentru ca să fie pusă deîndată la încercare. Aici decide perspectiva invenţiei. Consideraţiile, că invenţia aduce o abatere de la practica de pînă acum a războiului şi de la ordinea de drept, nu sînt ţinute în seamă. Nu tehnica invenţiei se adaptează la om, ci omul la tehnică. În războiul actual, anti-omenescul stă deasupra omenescului . . .

(*Timpul*, 20 mai 1940)

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ANTON DUMITRIU

Pentru cultură • Democrația • Generație tînără, generație fără ideal • Cartea junglei • Spre un nou spirit european

DUPĂ CINCIZECI DE ANI

Cincizeci de ani după aceea. . . Desigur, multe lucruri capătă noi aspecte după o asemenea perioadă de timp. Optica noastră asupra lumii s-a schimbat — unii zic că s-a ameliorat — ,modul nostru de a ne exprima este altul, stilul de a gîndi este diferit. O singură valoare este permanentă: cultura. Cultura este o lumină creată de om, care umanizează tot ce ne înconjoară, ca o veritabilă *lux mundi*, şi se întoarce, prin reflexie, şi asupra omului însuşi, dînd astfel un sens şi o semnificaţie oricărei existenţe, prin aceste trei valori specific umane: Adevărul, Binele şi Frumosul. Cultura îl reprezintă cel mai bine pe om, fiindcă ea este specifică condiţiei umane. Omul este cultura lui şi cultura unei epoci este cît înseamnă umanitatea acestui timp. Suprimaţi cultura şi aţi suprimat condiţia umană, omul fiind redus, în cazul acesta, la o simplă specie biologică. Împotriva unei asemenea « reducţii biologice » am scris acum o jumătate de veac. Şi continui să scriu.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Pentru cultură

Luptăm pentru cultură. Pentru cultura cea mare care deschide inima şi ascute inteligenţa. Pentru cultura aceea care e oceanul spiritual al umanităţii, în care toate naţiunile, ca şi rîurile cu ape diferite, se unifică şi se înfrăţesc. Pentru cultura care e sufletul omului şi semnul lui Dumnezeu.

Filosofii culturii au ajuns — influenţaţi de aberaţiile timpului — să vadă culturi distincte, particularizate pe rase, continente, naţiuni şi ţări. Neputînd avea o viziune de ansamblu, ei şi-au micşorat obiectul, pentru a-l putea vedea.

L-au degradat ca să-l poată înţelege. L-au îndepărtat pentru a-l observa mai bine. Dar nu există forme de cultură diferite esenţial. Fiecare cultură repetă într-un fel propriu, dezvoltînd, o aceeaşi notă fundamentală. Există astfel o unitate profundă a tuturor culturilor, care au fost, sînt şi vor fi. Vor fi fiind diferenţe de detalii, de adaptare, dar acestea trăiesc doar la suprafaţă, în adînc culturile avînd rădăcini în acelaşi filon spiritual, umanitatea, ca entitate metafizică. Poate că nu există o unitate morfologică a culturilor; dar dacă priveşti mai adînc, dacă ţii seamă că o cultură se naşte din frămîntarea spiritului omenesc, şi că nu o poţi despărţi de el, nu se poate să nu recunoşti unitatea tuturor cercetătorilor şi a creatorilor de cultură din toate timpurile . . .

Nu există asemănare între ceea ce a creat Platon şi ce a dat lumii Goethe. Dar între aceşti doi stîlpi ai culturii umane e o comuniune mai profundă decît putea să o dea chiar adevărul operelor lor ; este această sforţare, aceeaşi şi la unul şi la altul, de a găsi ceva care le lipsea, de a fi mai mult decît erau, o comuniune în însăşi structura lor spirituală, o comuniune a inferiorităţii omeneşti şi a dorinţei de a o învinge.

Acei care cred că au o cultură originală în esenţa ei, care se laudă chiar că nu pot înţelege operele de cultură ale altor neamuri, dovedesc prin aceasta lipsa lor de autentică cultură — trăiesc numai la suprafaţa fenomenului cultural, s-au smuls impulsului unic şi divin care animă umanitatea într-o aceeaşi direcţie.

În această indestructibilă unitate a culturii vedem unitatea spirituală a umanităţii, în sufletul căreia trebuie să te integrezi pentru a participa la cultură.

Deviaţia diabolică a unui ins în erudiţie unilaterală şi mai ales în superficialitate este tocmai această negare a altor culturi, fiindcă a înţelege unitatea culturilor este a înţelege sensul lor esenţial.

Luptăm pentru cultură. Pentru acea cultură care aparţine umanităţii întregi. Fiindcă astfel luptăm pentru umanitate.

(*Dacia nouă*, 13 martie 1938)

Democraţia

Democraţiile nu apar decît în faza maturităţii popoarelor. Numai după ce acestea au avut de luptat cu propriul lor destin, după ce şi-au cucerit prin suferinţe continuie, bucată cu bucată, sufletul lor caracteristic, după ce şi-au format o cultură şi o civilizaţie specifică, pot ajunge la o structură socială democratică.

Istoria întreagă e martoră, pentru a ne ilustra dealungul ei, adevărul acesta. Democraţia este rezultatul unei maturităţi în gîndire, în cultură, în evoluţia socială. Aceasta presupune însă, un trecut glorios pe tărîm intelectual al poporului care are pretenţia să se guverneze democratic. Şi aşa s-a întîmplat în Franţa sau în Anglia, aşa în America. Individul este guvernat — în sistemul dictatorial — de lege, cu împotrivirea lui. El nu poate fi liber decît contra legii. În democraţie, printr-o adîncă

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

și morală semnificație, poporul este cu legea; în constrîngerea legilor își găsește libertatea și în abaterea de la ele se găsește constrîns și cu atît mai puțin liber. O atare concepție, evident, nu se poate ivi într-un stat decît mult mai tîrziu, după ce a trecut prin experiențe politice variate, după ce a învățat din erorile pe care le-a făcut să cunoască adevărul, după ce a consumat toată ignoranța politică, pentru a ajunge prin această negațiune, la știința statului. După unii gînditori de seamă însă, epocile de maturitate ale popoarelor și în general ale umanității corespund cu perioada decadenței civilizației și culturii.

E ceea ce Oswald Spengler numește « Apusul Europei » și care în Orient poartă numele de « Ciclul Negru » (Káli-Yuga). Astfel, democrația ar apărea doar în ciclul descendent, în declinul unui popor, atunci cînd au loc, din cauza perioadei catastrofice în care ne-am găsi, cele mai mari cataclisme sociale.

Oricum, ar fi, nu trebuie să tragem alte concluzii decît cele indicate de fapte. Democrația nu este, în niciun caz, o cauză a acestor catastrofe, care zguduie omenirea ci un simplu rezultat al epocei de maturitate în care se găsește umanitatea.

Poate că pentru un ochi care poate vedea de la înălțimi, catastrofele sociale să apară ca nodurile prin care își jalonează umanitatea linia evoluției.

Poate că unele lucruri văzute de mai departe să poată fi observate, în mod ciudat, mai bine cînd se micșorează. Și apoi, în definitiv, nouă zecimi din istoria lumii este ocupată de catastrofe, de războaie, de revoluții ca cea franceză sau rusească. Ceea ce este interesant și arată o legătură mult mai profundă care are loc în ființa umanității, în spiritul omului, este că într-o perioadă de maturitate evoluția spirituală ajunge să-și unească linia cu evoluția morală. Ca și democrația, morala apare mult mai tîrziu în viața popoarelor. Există deci o legătură, poate subterană, poate numai puțin vizibilă, dar nu mai puțin reală, între morală și democrație. Însuși Montesquieu spunea că nu este nevoie de multă cinste pentru ca un guvern despotic să se mențină. « Dar într-un stat popular, trebuie un resort în plus, care este virtutea ».

Examinați formele de guvernămînt actuale și veți vedea confirmate din plin afirmațiile marelui gînditor francez. Într-un stat democratic republican, virtutea este la mare onoare; într-un stat monarhic, onoarea este o mare virtute; iar într-un stat dictatorial, teama este puterea guvernului, onoarea este periculoasă și virtutea nu are sens. Este un fapt istoric că guvernele populare nu au apărut decît în epocile de virtute, cînd umanitatea părea mai înțeleaptă decît totdeauna și cînd oamenii, prin respectarea legilor morale, cu care se identificau, meritau să fie liberi. Obligațiile lor morale îi făceau mai liberi, decît nu i-ar fi putut face lipsa oricărei constrîngeri, adică anarhia. Știu că se poate spune că orice sistem social e bun dacă e aplicat de oameni superiori. Acest lucru nu e decît o aplicație a celebrei vorbe a lui Leibniz: « Toate sistemele sînt false prin ceea ce afirmă și adevărate prin ceea ce neagă ». Atunci, apologia democrației, de exemplu, ca și a celorlalte sisteme sociale, ar deveni o chestiune sentimentală, unde preferința sentimentală are să-și spună cuvîntul. Dar nu este tocmai așa. Într-o epocă precum a noastră, de maximă dezvoltare intelectuală a omului, de mare progres tehnic și cultural, nu orice formă politică poate fi adaptată unui popor. Nu pot vedea Franța suportînd o dictatură extremistă de orice fel ar fi ea. Pentru ce? Pentru că respirația poporului francez este prea largă, ca să poată fi sufocată de călcîiul dictatorial, fiindcă încăperea intelectuală a sistemului dictatorial este prea strîmtă pentru spiritul vast al francezului. Dictatura nu poate exista decît la popoarele la care teama înlocuiește virtutea și în cazul acesta nu se poate susține decît efemer pe artificiul violenței și intimidării. Omenirea este divizată astăzi pe motive ideologice, în societăți dictatoriale și în societăți democratice.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Adevărul este că acestea nu sînt decît forme exterioare, manifestări parţiale ale unei diviziuni mai profunde, între viciu şi virtute, între dezonoare şi onoare, între teamă şi libertate. După cum individul sau poporul are legături cu una din direcţiile acestei dualităţi se află, în consecinţă, sub semnul dictaturii sau al democraţiei.

(*Facla*, 27 iunie 1938)

Generaţie tînără, generaţie fără ideal

... Dar, mai întîi, există o generaţie tînără, tranşant deosebită de alte generaţii? Există un fel de clasă sau, chiar mai mult, o castă a tineretului?

Iată, ce, judecînd după amestecul vîrstelor, după faptul că mulţi bătrîni sînt tineri şi invers, ni se pare că nu se poate susţine. Dimpotrivă, am impresia că se poate vorbi de o generaţie îmbătrînită fără vreme, despre o majoritate de tineri cătrănită şi înăcrită, despre o generaţie fără căpătîi.

Iar în această categorie intră oameni de toate vîrstele, oameni scăpătaţi din punct de vedere moral şi intelectual, vagabonzi ai ideologiilor ieftine şi ai misticismelor obscure şi primitive. Pe aceştia i-aşi numi « generaţie tînără », în înţelesul de generaţie necoaptă, — neformată şi fără ideal.

Există astăzi un tineret lipsit de cea mai elementară educaţie, un tineret barbar, obscen chiar, un tineret haotic şi dezordonat, a cărui gîndire anarhică nu numai că e ridiculă prin naivitatea ei, dar e şi periculoasă. În calitatea mea de profesor, am avut posibilitatea să-l cunosc de foarte aproape. Dar, tot atît de aproape am avut nefericirea să cunosc bătrîni cu aceeaşi mentalitate, bătrîni infantilizaţi, dacă pot spune aşa, bătrîni nebuni, căzuţi în doaga copilăriei, deşi cuvîntul lor ar trebui să însemne ceva.

Cu alte cuvinte, nu interesează vîrsta unei generaţii; fapt este că o parte însemnată a societăţii româneşti suferă de o boală mai mult sau mai puţin curabilă, care se traduce în exterior printr-o lipsă de maturitate şi de responsabilitate.

Indivizii din categoria aceasta îşi pot îngădui orice gînd; nimic, nici o lege, nici o ideie, nici un ideal nu-i poate opri. Acţiunea lor este judecată prin ea însăşi, niciodată în legătură cu un sistem de idei, cu un sistem de obligaţii, în raport cu o ordine în care trebuie să credem. Fără credinţă în Om şi în Dumnezeu, ignorînd orice datorie, ei nu cunosc nimic care să-i depăşească, chiar dacă această depăşire ar fi constituită numai de societatea umană. Ne naştem într-un mediu social în care sîntem prinşi cu toate fibrele fiinţei noastre, în care ne împlîntăm cu toate rădăcinile existenţei, odată cu naşterea noastră. A lucra pentru binele acestei societăţi în care fiecare dintre noi e o rotiţă, înseamnă a-ţi împlini o datorie nu numai morală, dar naturală, — aşa cum ţi-o îndeplineşti faţă de părinţi, în mod instinctiv. O asemenea înţelegere a datoriei faţă de societatea în care trăieşti, l-a făcut pe înţeleptul Socrate să bea cucuta, să primească condamnarea sa, cu toate că o socotea nedreaptă şi cu toate că putea, cu ajutorul prietenilor, să fugă din închisoare. Dreaptă sau nedreaptă, legea societăţii trebuie respectată, acesta este cel mai înalt comandament civic al individului. Prin aceasta, cetăţeanul dovedeşte că a scăpat de egoismul lui tiranic şi se dăruieşte societăţii în care se află.

Şi aceasta înseamnă maturitatea intelectuală a unui individ. Ori, constatăm în prezent că această primă datorie, care ia naştere din propria noastră natură, din moment ce am depăşit faza copilăriei, nu există, decît în cazuri izolate. De aceea propunem o altă împărţire a generaţiilor, în care elementul determinant să nu mai

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

fie vîrsta, ci maturitatea: în generaţie matură şi generaţie nematură, generaţie formată şi generaţie anarhică, generaţie a datoriei şi generaţie fără ideal.

... Individul nu este rău decît prin ignoranţa lui. Ignoranţa şi răul se confundă. Apelul la ignoranţi nu poate să dea nici un rezultat. Dimpotrivă, o chemare a acelora care «ştiu» poate avea alte urmări. Avem savanţi de geniu şi profesori iluştri. Să părăsească aceştia comoditatea şi egoismul ştiinţei lor, să devină ceva mai umani, să mediteze că în afară de nobila ocupaţie a ştiinţei mai există şi nobila datorie faţă de societatea aceasta românească, clădită cu sîngele eroilor, prin inimile patrioţilor şi cu mintea luminată a celor care ne-au precedat.

Un P. P. Negulescu, un Dimitrie Pompei, un Horia Hulubei — pentru a cita doar unele exemple — pot fi, credem noi, pe lîngă oameni de ştiinţă şi mari educatori prin pilda vieţii şi activităţii lor, prin inteligenţa lor luminată. Să se facă apel la tot ce neamul acesta are mai ales, să se scoată din izolarea lor comodă tot ceea ce are mai de preţ în domeniul culturii şi să se pună în slujba marelui interes naţional al formării unui ideal românesc şi al unei conştiinţe româneşti unitare.

Mai gravă este vina acelora care pot face şi nu fac, decît a acelora care nu fac fiindcă nu pot.

(Facla, 9 octombrie 1939)

Cartea junglei

Nu vreau să vă vorbesc despre minunata carte a lui Rudyard Kipling purtînd titlul articolului nostru; de altfel, nici nu ar fi cazul, fiindcă în această excepţională lucrare jungla mai are încă legile ei, iar sălbăticiunile reuşesc să se înţeleagă şi să vorbească o aceeaşi limbă. Există, însă, o altă junglă, mai teribilă, mult mai sălbatică, în care trăiesc jivinele cele mai înfricoşătoare şi despre care ar trebui scrisă o carte: jungla europeană. Nu vreau să repet constatări ajunse comune astăzi: că nu mai există morală, că societatea umană trăieşte fără legea datoriei şi a dreptului, etc. Mă interesează mai cu seamă motivele, cauzele unei astfel de căderi, explicaţia sălbăticirei lumii de astăzi. Pentru ce se întîmplă toate lucrurile acestea grozave pe care le trăieşte generaţia noastră? De ce are loc astăzi orbirea catastrofală a omului, animalizarea lui, despuierea lui de toate atributele fiinţei omeneşti şi reducerea lui la un simplu animal cu necesităţile lui primitive, cu lucrurile lui naive şi groaznice în acelaşi timp? Nu ne putem da seamă, în general, despre tragica situaţie a omului actual, fiindcă sîntem prinşi de prezentul acesta dinamic, fiindcă orizontul viziunii noastre se reduce la sărăcia intelectuală a actualităţii, fiindcă ochiul nostru este orbit de violenţa întunericului care ne copleşeşte.

Să presupunem însă, că ne înălţăm la o înălţime oarecare, fie chiar aceea a ilustrului personagiu Micromegas, pe care-l imaginase ilustrul glumeţ Voltaire, personagiu căzut din lună, din Marte, sau de la altă înălţime... Dintr-odată lucrurile iau altă înfăţişare. Aşa, de exemplu, pentru Micromegas, diferenţa dintre rase, dintre religiuni şi dintre alte subiecte de discordie omenească, apăreau ca foarte de neînţeles. Oamenii — îşi spunea individul lui Voltaire — poartă o coamă pe cap, au un nas, doi ochi, precum şi alte podoabe comune. De ce dar, se socotesc deosebiţi fiindcă unii au coama lînoasă, iar alţii ceva mai aspră şi creaţă? În privinţa religiei, toţi preoţii îi păreau că utilizează aceleaşi trucuri. De ce (nu) se înţeleg?

Am putea continua ancheta întreprinsă de eroul imaginar al satiricului scriitor francez.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Şi, în fond, ne-am putea întreba despre orice divergenţă dintre indivizi sau popoare, în acelaşi mod; este sigur că aceste diferenţe nu vor fi considerate ca atare; de ce dar nu se înţelege lumea, sărind peste prăpastia deschisă lacom de prezentul acesta haotic?

Este clar, că această înţelegere nu poate avea loc cîtă vreme omul este strîns în corsetul prezentului, cîtă vreme el nu are viziunea viitorului, cît timp adică, nu are nicio viziune. Epoca noastră este epoca clipei trăite, a acţiunii imediate, făcute pentru ea singură, fără niciun scop, sau cu un scop iluzoriu, care să înşele chiar pe cei care o declanşează.

Prin aceasta, omul se apropie de animal, dacă nu devine mai rău decît el. Fiindcă numai animalul trăieşte exclusiv în actualitatea strictă a prezentului, răspunzînd instinctiv şi imediat la toate cauzele care-l solicită orbeşte din afară.

Oameni care trăiesc toate mizeriile şi slăbiciunile omeneşti, care nu au reuşit cu o ideie să se ridice la o oarecare înălţime intelectuală pe ei înşişi, pretind să ridice omenirea sau poporul lor la un destin mai înalt şi mai bun.

Eu nu pot avea nicio încredere în oamenii care suportă tirania tuturor defectelor omeneşti, a orgoliului, a vanităţii, a dorinţii de putere şi nu au reuşit în niciun fel să se formeze mai întîi pe ei înşişi, ca apoi să aibe dreptul să încerce să formeze gloatele.

Omul este însă, pentru el însuşi o problemă, un mare semn de întrebare, care i se ridică în faţă, acoperind întreg universul, de îndată ce şi-a deschis ochiul minţii. Individul vede toate problemele, numai pe a lui nu şi-o vede. A-ţi rezolva propriile tale probleme, a ţi le pune numai, înseamnă a depăşi comunitatea junglei, a luptei continuie şi iluzorii, în care trăieşte animalul, a te înălţa dincolo de ceea ce este efemer şi fără preţ. Ce importanţă au toate bogăţiile, cînd ştii cît de curînd vei rămîne fără ele? Ce importanţă au toate idealurile politice, cînd ştii că vremea le va depăşi? Ce rost au toate luptele prezente, cînd viitorul le va contrazice?

E o uimire cutremurătoare să constaţi că nici unul dintre cei chemaţi să joace un rol hotărîtor în destinele Europei, nu-şi face decît socotelile prezentului, socotelile groaznice ale junglei. Iată cauza sălbăticirei lumii noastre: ea trăieşte în iluzia prezentului cu tot cortegiul lui de posesiuni fictive. Lumea actuală posedă tot dar nu se mai stăpîneşte pe ea însăşi, cunoaşte tot, dar nu se cunoaşte pe sine, poate face orice, dar nu poate face nimic pentru ea însăşi. Nu trăieşte însă jungla în acelaşi mod?

(Facla, 16 octombrie 1939)

Spre un nou spirit european

Trăim în epoca celor mai mari confuzii.

Peste bătrînul continent s-a întins umbra obscurităţii, la adăpostul căreia demonul neliniştii lucrează în voie... Acţiunile şi ideile cele mai apocaliptice sînt în luptă. Nimic nu mai pare sigur; cultura europeană este zguduită din temeliile ei. Adevărul e că bătălia se dă tot în domeniul ideilor şi că faptele nu sînt decît reflexul, mai puţin sau mai mult, al luptei care se dă în spirit. Dacă e adevărată maxima celor vechi — « ceea ce este sus este jos » — vîltoarea care a cuprins lumea fizică nu e decît oglinda prăbuşirilor din lumea inteligenţei. De această lume aş vrea să ne ocupăm puţin, pentru a distinge un oarecare poligon al forţelor în joc şi cu aceasta am reuşi — poate — să desprindem un sens şi să facem o predicţiune asupra viitoarei fizionomii intelectuale a spiritului european.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

O asemenea viziune ar arăta, în mare, și un orizont concret pentru o Europă pacificată sufletește.

Dacă se privește cultura europeană de la o anumită înălțime, de unde micile detalii se șterg și rămîn detașate distinct doar marile curente — așa cum din avion, amănuntele unui peisagiu se estompează pentru a face loc marilor cursuri de apă, munților și pădurilor — curentele care brăzdează peisagiul cultural european pot fi reduse la puține categorii.

Există o mistică europeană, un iraționalism și un logicism european.

Cînd vorbesc despre misticism, nu mă gîndesc numai la formele lui elevate, care iau aspectul unor teorii filosofice, la cărți sau la indivizi retrași care se dedau la anumite practici curioase, grație cărora cred că pot intra în legătură cu ființele superioare, ba chiar cu Dumnezeu; ci mă refer la această stare generală de spirit care a cuprins mulțimile (și pe care cazurile înalte o ilustrează) de a crede în ceea ce este obscur, de a-și explica ignoranța prin confuzie, de a lua întunericul drept lumină.

Este astăzi o modă de a fi mistic, adică de a te preface că știi. Boala aceasta, care seamănă cu ipohondria și care face din orice prost un neînțeles, nu are de a face cu adevăratul misticism decît doar că i-a împrumutat în mod înșelător numele. Datorită ei au apărut pe toate drumurile profeți mincinoși, oameni ai Providenței, înțelepți neputincioși, credincioși atei, savanți ai ignoranței.

Liberii cugetători ai secolului trecut, căutînd să înlăture religia, au preparat — fără să vrea — situația aceasta: ei au înlocuit o doctrină, care putea fi bună sau rea, cu toate doctrinele posibile, adică, în fond, cu nici una. De unde anarhia intelectuală, gustul pentru enigme dezlegate în chip vag și verbal, dorința de a ajunge la lucruri inaccesibile.

Un mistic de toată ziua este un om imposibil; cu el nu poți discuta nimic, deși pretinde că știe totul și deși poate discuta despre toate. Este tipul rătăcitului dat de epoca noastră.

O a doua categorie de confuzioniști o formează iraționaliștii. Aceștia cred că «adevărul» e irațional, că realitatea e prea bogată pentru a intra în schemele logice, că în fondul tuturor experiențelor noastre există un ce ireductibil, irațional. Știința este cel mai mare argument al acestor oameni. În știință inteligența noastră a înfruntat redutabilul irațional, în experiențele de laborator monstrul logic a fost surprins.

Filosofi și oameni de știință chiar au ajuns să legalizeze această situație intelectuală și să introducă neînțelesul pentru o mai bună înțelegere a lumii. Vă închipuiți ce s-a întîmplat atunci cu plăpînda inteligență a oamenilor medii, care s-a lansat în toate aberațiile cu formula iraționalismului.

A vorbi cu un «iraționalist» înseamnă a te cruci. O asemenea limbă păsărească, de neînțeles pentru orice minte lucidă, prin definiție, este o scuză pentru oricine vrea să-și ascundă sărăcia duhului printr-o genialitate ieftină.

Dacă știința a dat de dificultăți în cercetările pe care le face — cum de exemplu în domeniul subatomic — ignoranții au generalizat această dificultate ascunzînd în toate ungherele naturii entități iraționale, care explică «rațiunea» acelor fenomene. Ei nu văd procedeul lor simplu de mistificare, care constă în a da un nume dificultății și prin aceasta a accepta ca neînțeles un fenomen. Toată problema nu era însă de a «accepta», ci de a «explica» mecanismul faptelor.

În sfîrșit, o altă categotie, mai mică, compusă mai mult din gînditori și savanți, se rezumă la logică. Nu se poate gîndi nimic nelogic, fiindcă a fi logic înseamnă a da propozițiilor enunțate un sens. Logică și claritate, logică și sens sînt, astfel,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

unul şi acelaşi lucru. Dacă cineva exprimă ceva cu sens, cu necesitate, acel lucru e logic, din cauza identificării logicei cu sensul.

Ei bine, în mişcarea logică, începută acum cîteva decenii şi care a luat o amploare şi rigoare matematică nebănuită, noi vedem orientarea noului spirit european. Cultura europeană a început prin acel spirit grecesc, iubitor de armonie şi claritate.

În acest spirit, ea şi-a găsit adevăratul ei orizont şi în acest sens s-a mişcat secole dearîndul. Prin spiritul logic, cultura europeană s-a deosebit de toate celelalte culturi, de acelea paralele cu ea, sau de acelea care s-au înmormîntat în giulgiul timpului. Logica lucrurilor, raţiunea fenomenelor a fost idealul căutat de minţile eminente date de spiritul european. Acest spirit a început propriuzis cu bătrînul atenian Socrate, care se străduia în Agora sau în Symposium să înveţe pe oameni să vorbească cu sens, adică logic. După două mii cinci sute de ani, mintea europeanului s-a rătăcit de la matca ei, alunecînd în profunde obscurităţi. De abia astăzi se poate spune că se remarcă o revenire la claritate şi la logică, prin urmare. De aceea ni se pare că se prepară o revoluţie intelectuală în timpul nostru; o revoluţie logică, care nu constă în clădiri noi, ci în aprecierea celor vechi. Ceea ce a făcut caracteristica culturii europene a fost limpezimea ei logică.

La aceasta, vor să se întoarcă — şi înţeleg să se întoarcă — anume spirite alese care-şi dau seama că numai evoluţia pe linia specifică Europei poate duce la progres. Astfel, adagiul vechi, « nimic nou sub soare », se găseşte din nou verificat, căci noul spirit european înseamnă de fapt întoarcerea la vechiul spirit european, la strălucitul spirit european.

(*Facla*, 6 mai 1940)

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

GEO ŞERBAN

De dincolo de noapte, despre starea de veghie a cugetului clar

« Am nopţi în plus, nopţi berechet . . . Înaintăm către a patra noapte. Dar noi sîntem oare cei care înaintăm? Noi stăm nemişcaţi, îngrămădiţi unii într-alţii, noaptea e cea care înaintează, a patra noapte, către viitoarele noastre cadavre încremenite ».

JORGE SEMPRUN: *Marea călătorie*

Chiar pentru cei ce n-au trecut prin experienţa spaniolului Jorge Semprun, — izgonit din ţara natală de urgia franchistă, ataşat Franţei democrate iar la invazia nazistă înrolat în mişcarea de rezistenţă, căzut în capcanele Gestapo-ului şi trimis într-unul din teribilele lagăre de exterminare, de unde s-a salvat printr-o voinţă extraordinară, ca să-şi aştearnă, apoi, mărturiile zguduitoare, cum puţine sînt altele, — expansiunea fascismului asupra Europei a echivalat cu o nesfîrşită, terifiantă noapte.

Sub presiunea negurilor acumulate ameninţător şi la adresa ţării noastre, Nicolaie Iorga da neliniştii colective forma unei întrebări, în stare să tulbure dar şi să sublinieze radicalizarea conştiinţelor: « Cînd se va face ziuă? » Era tema tratată la radio şi, apoi, în « Neamul românesc » la 24 noiembrie 1935. « Trăim de fapt în noapte, — constata eruditul istoric pe post de îndurerat martor al declinului prezent, — o noapte din ce în ce mai adîncă . . . o noapte adîncă a omenirii. Prin ea trec, ca singură lumină, danţurile şrapnelelor, şi ea se luminează numai de jăratecul focurilor de uri, de noile aprinderi actuale care pregătesc, poate, pălălăile distrugătoare de mîine ». Mai mult decît diagnosticul situaţiei imediate, izbeşte în rîndurile acestea caracterul lor premonitor, de o rezonanţă tragică, amplificată prin faptul că însuşi cărturarul, conştient de iminenţa dezastrului, îi va cădea jertfă, nici mai mult nici mai puţin decît pradă întunerecului stigmatizat în întrebarea formulată de el. I s-a răspuns, mişeleşte, cu gloanţe, într-un tîrziu de noiembrie al anului 1940 tîrît spre desiş de pădure, unde lumina zorilor, oricum anemică la vremea aceea, să nici nu răzbată. Reflexul atrocei împrejurări îl aflăm consemnat în notele zilnice ale lui Gala Galaction: « Iată o culme a crimei şi monstruozităţii! Un popor, o societate care expediază în aceste condiţii pe unul dintre cei mai reprezentativi, ori măcar cei mai decorativi, dintre membrii ei, este o societate hărăzită pieirii! . . . Toate semnele sînt sinistre! Orizontul este de păcură de jur-împrejur! » (*Jurnal*, II, pp. 345—346).

Înăbuşirea spiritului, oprimarea opiniei personale, înlocuirea dialogului cu dictatul şi, la nevoie suprimrea fizică a celui ieşit din coloană, metode curente încă de la instaturarea fascismului —gata să cenzureze drastic tot ce nu satisfăcea apetitul său mediocru pentru monumentalismul fanfaron, tot ce nu susţinea exaltarea impulsurilor mistice, cultul gregar al forţei — au îndreptăţit senzaţia scufundării în beznă, de o densitate sufocantă odată cu venirea la putere a nazismului, în 1933. Există, cu privire la aspectele social-politice ale fenomenului, o bibliografie destul de bogată. Mai puţin explorat rămîne fenomenul în conexiunile sale cu

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

producţia literară şi artistică a vremii, pe fondul confruntărilor de idei ce au animat viaţa intelectuală şi au catalizat curente de opinii în epocă. În afara articolelor ocazionale, încercările aplicate metodic fac excepţie, la noi ca şi aiurea. Francezul Lionel Richard s-a ocupat, la începutul anilor '70, de relaţia dintre nazism şi literatură. Ulterior, şi-a extins investigaţiile în vederea tezei universitare: *Le nazisme et la culture* (Maspero, 1978), lucrare de apreciabilă anvergură documentară, intrată în atenţia forurilor ştiinţifice din R.D.G., completată şi tradusă (Akademie Verlag, Berlin, 1982). Chiar dacă asemenea lucrări, privilegiază factologia, în dauna armăturii teoretice, utilitatea lor apare incontestabilă. Efortul de adîncire n-are de ce să fie abandonat cîtă vreme, ici şi colo subzistă semne de resuscitare a funestelor fanatisme, concomitent cu pripite anulări ale delimitărilor dintre « dreapta » şi « stînga ». Abordarea nuanţată, flexibilă a experienţelor trecutului necesită continue defrişări în publicaţiile de unde se poate verifica pe viu polarizarea atitudinilor, mai pregnante decît în fluxul editorial, cu inevitabilele voalări, atenuări şi chiar ocultări. Cine consultă presa dobîndeşte imaginea multiplelor ţesături de manevre şi presiuni puse în funcţie de maşina ideologică a fascismului, în tentativa de a răvăşi conştiinţele şi a le aservi abil. În consecinţă, cîştigă în relief şi actuală semnificaţie fiecare gest de împotrivire recuperat, refuzul oarbei supuneri, voinţa de a păstra nealterate şi a proclama *coram populo* prerogativele raţiunii, fortificate în practica exprimării ferme, independente.

•

Precaritatea argumentelor teoretice proprii, i-a obligat pe adepţii autohtoni ai tendinţelor totalitariste să recurgă, de cum şi-au făcut apariţia în arenă, la mijloace contondente de « convingere ». Depăşiţi de regulă în discuţie, apelau la tactica intimidării şi la epuizarea disputei prin închiderea gurii cu forţa. Expediţii punitive repetate au vizat pe exponenţii unor redacţii, pentru delictul de a fi înlesnit exprimarea altor păreri decît cele autorizate de normativele fasciste. Astfel, la 19 ianuarie 1926 a fost molestat în plină stradă secretarul general al cotidianului « Aurora », justificată ţintă de atac pentru că, oricum, era . . . evreu (iar atacatorii puneau în practică ce-i învăţa organul lor favorit, « Apărarea naţională ! »). Un caz similar s-a produs către finele lui 1930, aproximativ după un scenariu identic, cu deosebirea personajelor, victima aleasă fiind, de astădată, incisivul gazetar Em. Socor, director la « Adevărul ». În climatul tensionat, marcat de înlăturarea violentă de pe scena politică a prim-ministrului liberal I. G. Duca, datorită încurajărilor primite prin învestirea lui Hitler cu puteri discreţionare la cîrma celor mai agresive forţe de pe continent, va fi devastat sediul ziarului « Facla », care prin însăşi titulatura sa reprezenta un afront adus celor ce sperau să întroneze bezna antidemocratică. Ion Vinea, directorul, împreună cu alţi doi colaboratori (N. Carandino şiTita Bobeş) au fost agresaţi chiar la mesele lor de lucru de ceata huliganilor cuzişti, ceea ce a stîrnit valuri fără precedent de indignare publică. Îndată după barbarie, Mihail Sebastian protesta de la faţa locului: « Scriu aceste rînduri în redacţia *Faclei*, devastată, cu geamurile sparte, sfărmate şi podeaua pătată de sînge. (Nu sînt patetic; în colţul din dreapta al secretariatului de redacţie, podeaua e plină de sînge). — Decorul acesta nu e deprimant. Dimpotrivă. Faptul de a scrie e un act de curaj şi de răspunderi. Oricine ţine astăzi un condei în mînă, ştie ce-l aşteaptă. În cel mai bun caz, insulta; în cel mai rău, revolverul. — Scriitorii şi gazetarii de la *Facla* n-au ce face cu compasiunea noastră. Nici nu le-o dăm. Scriitor şi gazetar, sînt fericit să mă consider bătut odată cu ei » ! (« Facla », 7 oct. 1934). Din variate sectoare ale culturii se ridică, spontan, glasuri împotriva demenţei dezlănţuite.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

În atare conjunctură, pe măsură ce sînt mai expuse ostilităţii, şi riscului de a-şi pierde identitatea, noţiuni definitorii ale activităţii spiritului — ca: *şcoală, cultură, intelectualitate* — coalizează în jurul lor un interes crescînd, determină intervenţii competente. Fireşte, reacţii energice se produc din mediile învăţămîntului, acolo unde fascismul căuta să racoleze acoliţi, elemente de perspectivă. De la Iaşi, centru al « cohortelor », prime nuclee de obedienţă fascistă, vine şi întîia analiză, menită să destrame, încă din faşe, pretinsele aureole ale fascismului. Ea aparţine profesorului de sociologie Petre Andrei, prin strădaniile căruia ia fiinţă, cu începere din 1927, revista de sinteză « Minerva », concepută să sporească — pe făgaşul luminoaselor tradiţii locale de slujire a progresului ideilor — orizonturile cunoaşterii, infuzia de date şi metode noi în cîmpul ştiinţelor umaniste, aliate cu sesizarea imperativelor corespunzătoare evoluţiilor sociale contemporane. Fiind în cauză o revistă de extracţie universitară, pluri-disciplinară, ar fi poate deplasat epitetul de « tribună », dar însăşi alegerea temelor, direcţia abordării lor aduc în paginile « Minervei » pathosul participării la actualitate. Cel puţin acesta este cazul colaborărilor lui Petre Andrei. Chiar în al doilea caet al revistei, studiul său despre fascism, structurat dintr-o largă perspectivă europeană, demontează riguros articulaţiile mişcării fundate pe solul Italiei şi reverberate, treptat, în Ungaria, Austria, Germania, Anglia, Franţa, de unde întindea tentacule către zonele noastre. Demonstraţia sa, în marginea absolutei probităţi ştiinţifice, îşi propunea, evident, să bareze căile de acces ale funestelor influenţe. De aceea, prevenea asupra esenţei arbitrare şi abuzurilor, tipice pentru « noua ordine », ce-şi aroga înşelătoare soluţii de stabilitate, false răspunsuri la îngrijorările cauzate, pretutindeni, de adîncirea crizei economice şi dereglarea sistemelor de relaţii interne şi externe adoptate după primul război mondial. Spre a vindeca de iluzii pe naivii dispuşi să acorde credit demagogiei dictatoriale, ca alternativă la ravagiile politicianismului (agravat, cît ne priveşte, graţie vechiului virus al bizantinismului), profesorul va aborda în continuare (« Minerva » nr. 1/1928) aspecte stringente legate de « mişcările sociale şi politice ale tinerimii », de pe platforma unui democratism funciar, structural fiinţei sale şi racordat la nevoile purificării ambianţei sociale, pentru concentrarea energiilor în folosul real al ţării. Pe un spaţiu mai restrîns şi, deci, mai percutant-demonstrativ, Petre Andrei va da curs crezului său într-o intervenţie ulterioară: « Generaţia nouă şi politica » (« Adev. lit. şi art. », 22 iunie 1930). Iubirea şi respectul adevărului, acel *Amor intelectualis Dei* invocat cîndva de Spinoza, departe de a-şi mai da roadele integrale în izolarea cercetării, impulsionează afirmarea personalităţilor, dar — avînd în vedere complicatele angrenaje ale lumii moderne — cere scutul unui mediu consolidat moral prin înalte idealuri şi adeziuni generoase. Astfel, concepţia de viaţă capătă o pondere definitorie. Sîntem pe urmele lui Eduard Spranger. Mai departe, profesorul ieşean introduce distincţii de natură să apere demnitatea spiritului angajat de confuziile şi aberaţiile momentului. El respinge parada naţionalistă, cu priză asupra minţilor prea puţin coapte, desfide agresivitatea şovină, aducînd în prim plan promovarea resurselor specifice, valorificate consistent, cu devotament şi pricepere, unic mod de a pătrunde în mult rîvnitul concern universal: « Generaţia nouă trebuie să aibă, în primul rînd, grija şi dorul de o *cultură totală*, în care specificul românesc să se afirme din ce în ce mai mult. În epocile anterioare, noi trebuia să asimilăm elementele culturii în genere, toată munca profesorilor se îndrepta în această direcţie, acum a venit timpul pentru creaţie. Naţiunea română trebuie să se insereze în rîndurile producătorilor culturali, căci dreptul la viaţă al unei naţiuni şi respectul faţă de ea se impun prin aportul ei în cultura mondială ».

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Cu un deplin consens și aproape simultan, intervenea în departajarea pozițiilor, un alt descendent al prolificei tradiții ieșene, Mihai Ralea. Se produsese pomenitul atac asupra lui Em. Socor de către — comenta Ralea — « un copil nerod, dar așa de reprezentativ pentru generația lui ». (« Adevărul », 11 ianuarie 1931). Asemenea declanșare a « poftelor lubrice » emanate din « batjocorirea ideii », coboară și înjosesc, în ochii comentatorului avizat, profilul epocii, de care se distanțează cu o doză de irepresibilă nostalgie: « Acum treizeci-patruzeci de ani, tinerețea însemna revărsare de simpatie, de generozitate, de iubire de oameni. Vitalitatea nu era un mijloc pentru triviale desfătări pornite din bestialele apetituri ale unor nervi pe a căror coardă n-a vibrat nici o afinare și nici o cultură, ci un surplus care trebuia revărsat altora. Pe atunci, studenții, erau socialiști, adică acea speță de umanitariști făcută din romantism și cavalerism ». Evident, amintirea funcționează aici ca o compensație pentru deprimantele manifestări de primitivism, concretizat în haosul și ura, oblăduite de « puterea întunericului ». Dascăl el însuși, nu găsește cu cale să evite chestiunea culpabilității: « Ce-am făcut cu toții ca să risipim negurile minților întunecare? ». Unde nu apar dezicerile lașe, abandonurile oportuniste, își spune cuvîntul resemnarea. Spre a le reduce eventualitatea, Ralea retușează din mers o definiție, cu acea vervă care îi e caracteristică ori de cîte ori simte în preajmă suflul baricadei: « Se numește intelectual nu un om care a citit cîteva sute sau cîteva mii de cărți și le poate debita cu mai mult ori mai puțin talent, ci acela mînat de o nevoie imperioasă de a spune adevărul așa cum e el, fără menajamente, fără îndurare, cu cruzime ». În focul argumentării, ațîțat de enormitatea răstălmăcirilor, mai ales de îngîmfările șovine fascizante, gata să falsifice esența însăși a culturii, (« Se sapă un adînc conflict între ceea ce e românesc și ceea ce este etern adevărat »), polemistul are viziunea extraordinar de exactă a apropiatelor exoduri forțate de intelectuali, lăsate de nazism moștenire tuturor totalitarismelor: « Și dacă cavalerii obscurantismului și ai urii vor birui vom avea iarăși, poate, tribunalele de preoți, inchiziția, tortura. Ideea va fi pîndită și exterminată de la început, de cînd apare tremurîndă și firavă, ca primele flori de sub zăpadă . . . Cugetarea va lua drumul exilului, hulită și huiduită de la graniță. Nici o contradicție nu va mai înfiora calmul desăvîrșit al dogmelor oficiale". Reflectînd starea de urgență dictată, pe de o parte de gravitatea celor întîmplate, pe de alta, de presimțiri dramatice prea curînd confirmate, textul culminează pe un ton de manifest: « Toți cei pentru care a gîndi e o nevoie mai urgentă chiar decît bucățica de pîine care astîmpără foamea, puținii maniaci inocenți și inofensivi ai ideilor, cîți au mai rămas, să ia aminte: li se pregătesc zile negre. Pentru ei, singura « criză » aceasta e. Apărători ai intelectului, mobilizați-vă ! »

Apelul la solidarizare capătă consistență și găsește audiență imperativă odată cu precipitarea evenimentelor. Pe cerul Europei se răspîndesc, la propriu, rău prevestitoare trîmbe de fum provenite (deocamdată !) din rugurile de cărți aprinse la Berlin chiar din primăvara lui 1933. Campania de « purificare », extinsă rapid în teatru, film și celelalte arte, cu diabolic zel organizatoric, (proces urmărit, pas cu pas, în lucrarea lui Lionel Richard) atrage după sine prozelitismul. Cel ivit la noi uzează de metodele consacrate: diversiune rasială, defăimare, excomunicare, vindicta publică împinsă pînă la aberație. « Focurile de uri », deplînse de Iorga, fac ravagii într-un amestec hibrid de sectarism tradiționalist și mistică oportunistă. Arderea sau hăcuirea cu toporul a unor exemplare din *Baltagul* lui Sadoveanu (după ce romanul fuses tradus la München), ilustrează îndeajuns orbirea naționalismului autohton, înglodarea sa rudimentară într-o răfuială de provincie. Jalnica dimi-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

nuare a exigențelor intelectuale îngăduie să intre în funcție ascuțișul bardei. Departe de a fi simple accidente, îngrijorează pornirile vandalice ale acelor studenți dispuși a se răfui cu rectorii universităților de la Iași și Cluj. Alături de alte personalități, G. Călinescu ia atitudine într-un text, pare-se omis pînă azi de exegeții săi (*Urechile*, « Adevărul », 6 martie 1937). Turnura sa pamfletară poate înșela. Din imediatul faptelor petrecute, autorul degajă o problemă a culturii în sine și anume obligativitatea « dialecticii de idei », ca regim optim pentru omogenizarea conștiinței unanime. El identifică în practica schimbului de idei remediul searbedelor și adesea debusolatelor influențe exterioare: « În orice țară, dar mai ales într-o țară tînără ca a noastră, care nu se află într-altă primejdie decît aceea de a nu putea opune ispitelor din afară o tradiție intelectuală puternică, discuția de idei trebuie să fie liberă . . . Tînărului abia înscris la Universitate nu se cade să-i dai impulsiuni crunte și organizate, pretins creștine, făcându-l să apuce orbește o idee sau alta, înainte de a te fi convins că s-a dedat cu logica . . . Pe el încălzește-l cu cultul patriei, cu mîndria de a se cultiva, crea și construi, în nobila sforțare de a face din România o țară de mare cultură. Căci ideile trec, dar cultura rămîne ».

A vorbi de idei, în contextul propagandei fasciste, ar fi excesiv. Bagajul său doctrinar, cu deosebire în domeniul culturii, se reduce la sumare diversiuni și sloganuri. Din obsesia rasială a « degenerării » a derivat o întreagă agitație pe tema « sănătății » artei. Un moralism steril, uniformizant, declarat etalon suprem a servit de paravan pentru compromiterea personalităților incomode, fără vreo considerație față de valoarea bine definită a operei lor. Sadoveanu, Arghezi s-au trezit, astfel, puși la stîlpul infamiei, pînă și sub cupola Academiei, nu numai în paginile delatorului « Sfarmă piatră » organ al dreptei ultra-reacționare. Manevra era în așa chip ticluită încît să înșele, să semene disensiuni, să atragă în cursa denigrării elemente ce i-ar fi putut conferi aparența sufragiului popular. Un exemplu îl oferă strădulnța de tulburare a apelor în raporturile dintre Iorga și Sadoveanu. Cel din urmă însă, parează provocarea semănătorilor de vrajbă: « . . . între această lume de instint și de ură și între intelectuali trebuie să se tragă, în sfîrșit, o linie de hotar ». (« Adevărul », 2 martie 1937). Acest « în sfîrșit » exprimă mai mult decît o exasperare personală, intensificarea, activizarea sentimentului de apartenență la un corp sudat prin preocupări și credințe comune, puse în cauză și deturnate de la țelul lor înalt de intruziunile fasciste, fie că interveneau ca intermediari, « zarafii întunericului », denunțați de G. M. Zamfirescu (« Adevărul », 11 august 1937), fie că intrau direct în acțiune « batalioanele întunericului », cum sublinia M. R. Paraschivescu (« Reporter », 31 oct. 1937). Ceva mai înainte, autorul *Maidanului cu dragoste* se adresase mîndriei de breaslă a literaților pentru a replica ferm la « ofensiva obscurantismului »: « Sîntem datori să ne apărăm. Să promovăm spiritul de colegialitate și de demnitate profesională împotriva urii, a ignoranței și a relei credințe. Mai mult ca oricînd avem obligația să rămînem între vînturile rele ce ne înconjoară, credincioși postulatului nostru scriitoricesc și să luptăm să zmulgem din animalitate omul care și-a pierdut omenia. Altminteri, noi în primul rînd vom plăti micile și marile lașități de acum » ! (« Adevărul », 20 apr. 1937). Dovadă de mare probitate și intransigență justițiară a furnizat, confraților săi, criticul E. Lovinescu. După ce cunoscuse el însuși ultragiul contestației vulgare, declarat « falsificator al culturii românești » de un delirant ideolog fascist (revista *Decembrie*, 24 XII 1934) înțelegea, cu atît mai imperios, să ia apărarea valorilor consacrate, ca și a celor în curs de afirmare, asaltate de obtuze incitații ale opiniei publice pe tema pornografiei. Confuziilor dăunătoare de planuri, plasînd creația autentică și pe creatori la discreția catalogărilor rudimentare, a ingerințelor și ostracizărilor abuzive le replica într-o anchetă inițiată de ziarul « Credința »

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

(9 apr. 1937): « Sentimentul meu etic şi estetic e vrăjmaşul pornografiei; instinctiv merg spre sănătate şi eleganţa mea firească e jignită de trivialitate sub orice formă s-ar înfăţişa. Rămîne de deosebit, însă, unde sfîrşeşte « pornografia » şi unde începe arta; pentru aceasta trebuie o sensibilitate şi o destoinicie estetică, pe care le-o refuz aţîţătorilor şi calomniatorilor profesionali, care fac din chestiuni strict literare elemente de vrajbă socială. — Sistemul « extraselor » e cu deosebire inadmisibil; mi s-au arătat citate cu interpretări atît de stupide, încît în cazul acesta pornografia e în realitate mai mult o formă de daltonism moral. Cine a abject vede abject, iar dacă se preface numai, vina nu-i mai mică. Pentru a o identifica trebuie competenţă şi mai ales bună credinţă. Cred însă, mai puţin în primejdia socială a pornografiei, decît în primejdia literară a imensului val de mediocritate patriotică şi morală care, sub pretextul purificării sufleteşti, după ce fusese respins de conştiinţa critică, vrea să ne acopere din nou. — Cred în progres (mai mult decît în « rezistenţa colectivă la invazia de obscurantism literar ») şi, ca şi Maiorescu, în biruinţa prin sine a valorilor morale împotriva oricăror împilări dictatoriale; chiar de s-ar ridica spînzurători în piaţa teatrului, literatura acestei ţări nu se va imbecializa ». La fel de intransigent, intervine Lovinescu în cadrul dezbaterii din paginile revistei « Azi » de sub conducerea lui Zaharia Stancu. În numărul triplu, iunie-august 1937, criticul se alătură unui însemnat contingent de scriitori şi oameni de cultură — H. P. Bengescu, V. Eftimiu, Al. A. Philippide, Şerban Cioculescu, Teodor Teodorescu-Branişte, Ghiţă Ionescu, Th. Pallady, N. D. Cocea, D. Tro t, Dan Petrişincu, Emil Gulian, M. H. Maxy, St. Roll, Lucian Boz — decişi dopotriva să riposteze diversiunilor ce agitau spectrul « pornografiei ». Simptomatic şi definitoriu pentru mobilurile subterane ale agitaţiei este un evident paralelism ce se poate stabili cu înverşunarea hitleristă faţă de « arta degenerată » (*Entartete Kunst*), aprig supusă — printr-o coincidenţă, exact în acele luni — deriziunii şi oprobiului dirijat, cu ajutorul expoziţiei zgomotos montate la München. Beneficiem de comentarii concludente ale profesorului şi istoricului de artă G. Oprescu (în « Universul », 10 sept. 1937), după o vizită la faţa locului. Comentatorul recepţionează mefient furia propagandistică dezlănţuită în « oraşul sacru al nazismului ». Îndelungul său contact cu valorile universal recunoscute, studiate în marile muzee ale lumii, n-avea cum să accepte intoleranţa mistificatoare pusă în mişcarea prin indicaţii exprese ale Führer-ului. Pe calea dictatului, se proceda la încorsetarea creaţiei, potrivit separării — pe cît de rudimentare, pe atît de pernicioase în brutalitatea ei primară — între zisele « rătăciri » morbide (atribuite evoluţiilor artistice de la impresionism încoace) şi dezideratul reactivării « artei sănătoase » (« în care natura este redată în toată exactitatea ei obiectivă şi în care sentimentul este înălţător şi nobil »). Falsitatea ecuaţiei promulgate, consecinţele unei asemenea viziuni simpliste reclamă acuţirea spiritului critic: « Fiecare din noi are ocazia să-şi facă un examen de conştiinţă sau cel puţin să supuie la o critică serioasă convingerile sale cu privire la fenomenul artistic ». Alertat, G. Oprescu sesizează adevărata nocivitate tocmai în confuzia dirijată, la adăpostul căreia rutina oportunistă, impostura de serie vor paraliza iniţiativele creatoare, zvîcnirile de originalitate şi orice alte revendicări: « Distrugînd acum orice dorinţă de opoziţie şi de independenţă, care va fi rezultatul? El nu e greu de ghicit. Condamnîndu-se în bloc toţi artiştii independenţi, ameninţîndu-i cu sterilizarea (cum a făcut Führerul în discursul său), pe cei care n-aveau nimic de spus şi voiau să se impună prin exagerările lor nesărate ca şi pe cei cari cu adevărat aveau o personalitate, un Corinth, un Nolde, un Marc, un Pechstein, nu se face altceva decît să se favorizeze vechiul curent academic, care nu era de tot mort ci numai adormit. Iar faptul că Academia de bele arte serveşte de mormînt « modernismului » ia caracterul unui simbol. Nicăieri

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

această tendință nefastă, caracterizată de francezi prin epitetul « pompieri », n-a fost mai tare și n-a făcut mai multe victime decît în München". Fără să fie o relație obligatorie, istoria avea să mai înregistreze denunțuri la adresa « putrefacției poeziei » care camuflau, ipocrit, opțiuni diletante de ordinul kitschului. Campania puritanistă, declanșată pe malurile Dîmboviței s-ar putea spune, în stil « münchenez », pe baza similarei idiosincrazii sintetizate în frica « degenerării », a convenit conservatorismului cel mai reacționar și, în același timp, îmbîcsit de perversitate, dacă n-ar fi decît strădania menținerii cu orice preț a privilegiilor moștenite, prezervarea diabolică a unor mentalități și gusturi sclerozate. Desigur, puteau fi socotite culpabile cele cîteva expresii licențioase ale lui Geo Bogza din *Poemul invectivă*, numai că s-a recurs la parchet spre a împiedica să se răspîndească fronda și a sancționa în orgia imagistică a autorului potențialul nedisimulat de forță vitriolantă cînd descria în « Cuvîntul liber » condițiile de viață și muncă ale tăbăcarilor ori petroliștilor. Apărătorul năpăstuiților pledează propria sa inocență în « Azi » (*Însemnări pentru un fals tratat de pornografie*) și nu se sfiește să devină, din acuzat, acuzator. De pe atunci, « ofensiva spre întuneric și intoleranța », « minciuna grosolană », « ignoranța agresivă », « antisemitismul » îi răscoleau conștiința, relevîndu-l în postura « paznicului de far » (« . . . pe cînd milioane de oameni dormeau liniștiți și se lăsau furați de timp, eu făceam de veghe asupra pămîntului . . . »), cum se va impune prețuirii cititorilor și întregei obști scriitoricești.

•

Izbește calmul, demnitatea, claritatea conduitei multor intelectuali, deși poziția lor se dovedea mai fragilă pe măsură ce războiul bătea la ușă. Dacă au uzat de vreun liant, l-au desconspirat singuri tot repetînd nevoia de a ține treaz spiritul critic. În consolidarea acestei convingeri, rol de prim ordin a avut un reper unanim recunoscut, prin foarte desele referințe la lecția lui Maiorescu. După cum în Franța, amenințată de fascism, s-a putut invoca existența unei « linii Descartes », — mai sigură decît, pe alt plan, fortificațiile « liniei Maginot », — ca alternativă la asalturile obscurantismului (sugestie făcută de Georges Duhamel, surprinzător actualizată pe cont propriu, amplificată și reinvestită cu forță modelatoare într-o carte din 1987 a lui André Glucksmann), în spațiul nostru este de luat în studiu structurarea unei « linii Maiorescu », de certă autoritate și, tocmai de aceea, aptă să apere spiritul de degringolada abdicărilor sub zodia autoritarismului. Chiar în ziua cînd era samavolnic arestat Bogza, lui Sadoveanu îi slujea Maiorescu de pavăză ca să corecteze insinuări degradante prin însuși nivelul scăzut de la care fuseseră formulate de către alt scriitor, pîndit — consecință a oportunismului nevertebrat — de o iremediabilă disoluție morală (Scrisoare cătreBrătescu-Voinești, « Dimineața », 1 apr. 1937). Lovinescu introducea etalonul Maiorescu întru edificarea opiniei publice, cu ocazia anchetei din « Credința », ceva mai sus pomenită. Și mai explicit se pronunța același critic, la capătul celor XV foiletoane în marginea editării *Însemnărilor zilnice*: « Apariția lui Maiorescu în epoca dintre 1870 și 1880 a fost capitală pentru destinul cultural al neamului nostru prin lupta lui împotriva tuturor misticismelor potrivnice formării unei culturi române pe bazele logicei și ale adevărului; ea ar fi și mai importantă acum cînd furtunile s-au deslănțuit din nou cu o recrudescență depășind cadrele discuțiilor ideologice pentru a se traduce în acte de teroare ». (« Adevărul », 2 aprilie 1937). Cînd teroarea a atins nivel maxim, marcat de asasinarea premierului Armand Călinescu și suprimarea vieții parlamentare, se va auzi ca un cuvînt de ordine: « Înapoi la Maiorescu ! » Sărbătorirea centenarului nașterii sale, în februarie 1940, prilejuia o adevărată manifestare de coeziune între diversele generații de intelectuali, începînd cu cei formați direct în ambianța maioresciană. Emulul cel mai îndrituit să-l ducă mai departe flacăra era

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

C. Rădulescu-Motru. Nu este locul să reconstituim aici istoria afinităţilor sale cu Maiorescu. Să reţinem doar că în împrejurările de criză spre care împingea fascismul, va apela la ţinuta sa spirituală impecabilă ca la o instanţă incontestabilă. Teoreticianul « personalismului energetic » a replicat demagogiei naţionaliste, schiţînd o doctrină a « românismului », pe care îl definea net, încă din 1935, în « Revista Fundaţiilor » (« nu este fascism, nu este rasism, nu este antisemitism ») în corelaţie expresă cu moştenirea spiritului critic maiorescian. Aceeaşi filiaţie, declarată, îi determină atitudinile în anii furtunoşi ce urmează. Un episod semnificativ, petrecut în primăvara 1937, îl are drept protagonist. Chemat să prezideze un simposion cu participarea lui Arghezi, Ralea, Lovinescu, Cezar Petrescu, D. I. Suchianu, li se alătură în combaterea ereziilor răspîndite de susţinătorii aberantei campanii anticulturale (sub pretextul pericolului pornografic), cerînd tuturor să reflecteze la felul strălucit cum apărase Maiorescu pe Caragiale şi comediile sale de intruziunile moralismului pudibond. Putem aprecia ecoul luării sale de poziţie prin faptul că darea de seamă asupra dezbaterilor patronate de cercul cultural « C. Stere » va fi întocmită de Şerban Cioculescu, în calitate de cronicar literar permanent al « Adevărului » (la 22 aprilie 1937). Inconjurat de stima tineretului (vezi numărul omagial dedicat în 1938 de echipa grupată la « Dacia nouă » în frunte cu Miron Constantinescu) ,profesorul Rădulescu-Motru regăseşte energia de altădată, pe cînd însufleţise « Noua Revistă Română » sau « Ideia europeană », ieşind iarăşi în arena publicisticii. De reţinut că-şi angaja şi prestigiul de preşedinte al Academiei Române, intervenind în spinoase probleme ale actualităţii. De pildă, îndrăznea să amendeze concepţia oficială a « spaţiului vital » deşi sau, poate, tocmai pentru că, în numele ei se produsese anexarea Austriei şi invazia trupelor hitleriste în Boemia şi Moravia. Cu începere din iunie 1939, cu regularitate săptămînală aproape nedesminţită, cu toate evenimentele sumbre aglomerate în 1940, 1941, e prezent la întîlnirea cu cititorii cotidianului « Timpul ». Zgîlţîie indiferentismul, gîndirea pitică, provizoratele. Ridică semne de întrebare faţă de trîmbiţata invincibilitate a strategiei germane iar a doua zi după rebeliunea legionară înfierează barbaria. Amendabile în soluţiile imediate, articolele sale păstrează un suflu de intelectualitate de cea mai nobilă extracţie.

Aproape paralel, într-un alt cotidian de mare audienţă, « Facla », îşi asuma rigorile ieşirii în arena publisiticii, mai tînărul profesor de filosofie Anton Dumitriu. Avusese parte de o solidă instrucţie în liceu, la Brăila (cf. evocarea sa în « Semnalul », 1 iunie 1939), apoi, prin P. P. Negulescu, se împărtăşise de la izvorul maiorescian. La centenarul criticului îşi va alătura glasul celor ce pledau pentru « actualitatea lui Titu Maiorescu » (« Facla » 28 febr. 1940). Un orizont european se deschidea lectorilor primelor sale cărţi: *Valoarea metafizică a raţiunii* şi *Bazele filosofice ale ştiinţei*. În articolele de ziar, grija sa va fi să ferească individul de « dezumanizarea » vremilor de cumpănă, să păstreze nealterat un regim al gîndirii active, capabile să plaseze naţia noastră în concernul lumii civilizate. Marasmului fascist îi răspunde printr-o altitudine de idei puţin obişnuită şi deloc « publicitară » ! Ca să edifice, bunăoară, « limitele individualităţii » convoacă pe Heisenberg şi Planck, pe Niels Bohr sau Louis de Broglie. « Perspectivele capitalismului » le analizează cu Marx alături. De « Sensul tradiţiei » se ocupă în dialog cu René Guénon. Îl amendează pe Spengler, dar, mai ales, are iniţiativa de a domoli entuziasmele nediferenţiate pentru Heidegger (« Grădina lui Epicur », la 7 august '39) într-un mod ce l-ar da dreptul să fie considerat precursorul actualelor revizuiri critice. În general, apără condiţiile necesare înfloririi spiritului, însă cu apăsate rezerve faţă de spiritualismul amorf şi de exponenţii săi autohtoni. Prin el, a dobîndit un ,prestigiu superior efigia Logicii.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ERNST JÜNGER

Cincantenarul FALEZELOR DE MARMURĂ

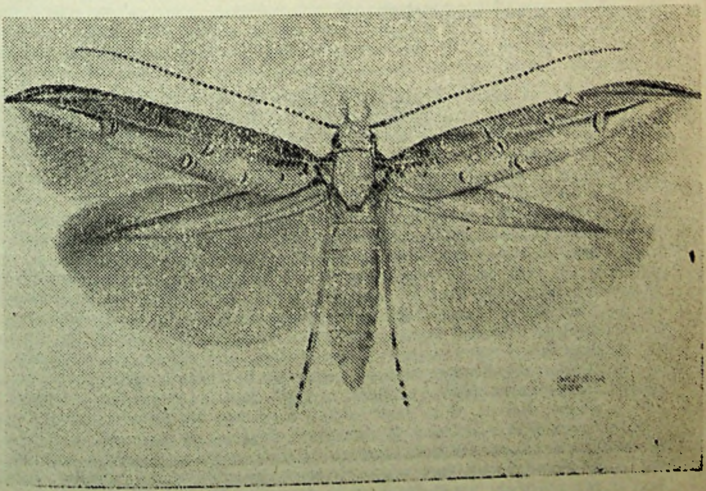

Colecţiile regionale pentru ştiinţele naturii Karlsruhe
Trachydora Juengeri *(Amsel, 1968)*
Originea: Karachi (Pakistan)
Fluturaşul poartă numele scriitorului Ernst Jünger'

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ION ROMAN

Din «Jurnalul» lui Ernst Jünger, incursiuni în biografia unei capodopere

Există opere reprezentative pentru un autor în așa măsură, încît ponderea lor în ansamblul producției literare a acestuia egalează, dacă nu depășește în conștiința masei de cititori tot restul. Ediția «definitivă» a scrierilor lui Ernst Jünger însumează optsprezece volume de dimensiuni ample, cuprinzînd multe lucrări de mare valoare și de largă audiență la public. Încadrate între miile de pagini, cele nici două sute de file ale «povestirii» din 1939 rețin în mod imperios atenția, ca un focar în care s-au concentrat cu maximă strălucire valențele estetice și etice ale unei creații în întregul ei remarcabile.

O notă de pe prima pagină a micului roman ne informează: «Început la sfîrșitul lui februarie 1939 în Überlingen am Bodensee. Terminat la 28 iulie 1939 la Kirchhorst în Hanovra. Revăzut în septembrie 1939 sub arme». Scrierea a fost redactată, așadar, în cinci luni. Îndată după revizuire a fost predată unei edituri din Hamburg, Hanseatische Verlaganstalt, și, deși au fost de înlăturat opoziții serioase, a apărut spre sfîrșitul aceluiași an 1939. Pentru a marca cincantenarul acestei apariții, ni se pare potrivit a extrage din jurnalele autorului însemnările referitoare la redactarea *Falezelor de marmură*, la semnificația și ecourile lor. Însemnările sînt revelatoare pentru opiniile lui Ernst Jünger asupra artei literare, asupra limbii și stilului. Am reținut în extrase și cîteva pasaje despre ocupațiile pasionatului naturalist și grădinar.

În martie 1939, scriitorul s-a mutat de la Überlingen la Kirchhorst, mică așezare rurală de lîngă orașul Hanovra. Jurnalul, început curînd după instalarea în noua locuință și continuat pînă în ziua de 24 iulie 1940, va fi publicat în 1942 sub titlul *Grădini și străzi (Gärten und Strassen)*, apoi inclus în întîiul din cele două volume masive intitulate *Radiații (Strahlungen)*, tipărite în 1979.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Volumul *Grădini și străzi* începe cu cea dintîi însemnare despre *Regina șerpilor (Schlangenkönigin)*, titlu provizoriu pentru *Pe falezele de marmură (Auf den Marmorklippen)*.

Kirchhorst, 3 aprilie 1939

Lucrat pentru prima dată în casa cea nouă. Regina șerpilor — *poate că îmi va veni în minte un titlu mai bun, ca să nu fiu considerat drept un ofit*[1]. *Cînd recitesc mental ceea ce am așternut în scris, mi se pare că nu am obținut integral efectul dorit. Deduc acest lucru oarecum din faptul că o frază scurtă îmi dă impresia de ceva nedesăvîrșit, deși știu că tocmai fraza concisă trezește adesea un ecou puternic. Fraza așa cum o scrie autorul se deosebește de fraza așa cum o citește lectorul. Cînd dau de însemnări și scrisori despre care nu mai știu că le-a scris pana mea, proza mi se pare mai bună, mai viguroasă.*

După-amiază, în grădină. Pămîntul acesta se sapă ușor și arată ca un nisip întunecat, presărat cu straturi de humus. Obișnuit cu solul tare al viei din Überlingen, mi-a făcut plăcere să simt cum acest pămînt se scurge de pe cazma ca un lichid.

Kirchhorst, 4 aprilie 1939

Lucrat rău, ceea ce era de prevăzut după felul în care am visat și am dormit. Deși nu fiecare zi este o zi de captură, pentru mine e totuși o zi de vînătoare — adică îmi petrec orele de dinaintea prînzului formînd și azvîrlind fraze, așa cum un olar își sparge vasele. Îmi dau foarte curînd seama de această stare de lucruri, totuși nu pot să ies la plimbare. Cum, în pofida a toate, rămîn pe loc, aș deduce că și acest efort ascunde o semnificație. Puține lucruri le facem fără nici un folos.

După-amiază, săpat straturi, semănat ridichi și hasmațuchi. Citit: Thornton Wilder, The Bridge of San Luis Rey ...

Kirchhorst, 5 aprilie 1939

Regina șerpilor. *Ceea ce am schițat astăzi despre mauretani este nesatisfăcător; acest ordin trăiește în imaginația mea mai limpede decît în ceea ce am așternut pe hîrtie. Trebuie descris cum în decădere, în care se aglomerează mult material amorf, raționalismul reprezintă în ultimă instanță principiul decisiv. Apoi: cînd în jurul unei tehnicități amorale se formează grupări, acestora li se alătură, pe baza caracterului lor malefic, forțe autohtone, pentru ca, ajutate de ele, să reinstaureze puterea cea veche, după care tînjesc necontenit în fundul sufletului lor. Asta transpare în Rusia vechiului imperiu țarist. La fel stau lucrurile cu Marele Pădurar; în asemenea figuri, nihilismul își află conducătorul. Dealtfel, în relația dintre Piotr Stepanovici și Stavroghin, situația se prezintă invers: tehnicianul încearcă să se alieze cu autohtonul, deoarece simte că-i lipsește puterea legitimă.*

Deși în descrierea unor asemenea planuri cel mai bine este să te lași în seama fanteziei productive, nu poate strica dacă o reconstruiești. De evitat totuși ca narațiunea să capete un caracter pur alegoric. Lipsită total de orice raportare temporală, povestirea trebuie să trăiască prin ea însăși și este chiar bine dacă rămîn pasaje obscure, pe care nici autorul însuși nu poate să le explice. Tocmai asemenea pasaje sînt adesea, precum am aflat, germeni ai unei fertilități ulterioare. Astfel, cînd am visat într-o noapte furtunoasă în Harz despre Marele Pădurar, caracterul acestuia a fost pentru mine încă neclar;

---

[1] De la grecescul *ophis*, șarpe; membru al unei secte din sec. II, pentru care șarpele era centrul religiei.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

cu toate acestea, astăzi văd că trăsăturile pe care le-am notat atunci devin, în cadrul extins, semnificative.

După-amiază, în mlaștină. Foarte aproape, dintr-un șanț ingust, și-a luat zborul bătînd din aripi o pereche de rațe și s-a rotit o dată în jurul meu. Rățoiul, în ținută nupțială, cu acel cîrlionț la coadă care-i dă ceva de flăcău îndrăzneț, și cu gîtul sclipind într-un verde metalic mătăsos. Foarte frumoase locurile în care această culoare trece, ca oglindindu-se, într-un negru saturat și foarte moale; acest negru este un verde în potență maximă. Mi-l imaginez numaidecît ca pe o pulbere de cerneală care în soluție dă mari cantități de tinctură de un verde splendid . . .

Însemnarea conține cîteva remarci ce nu pot fi ignorate în interpretarea *Falezelor de marmură*: scriitorul a evitat să dea narațiunii un caracter pur alegoric și s-o situeze între coordonate temporale precise. Dar ce-ar fi însemnat o alegorie cu datare istorică? Poate o scriere cu « cheie », în care episoade și personaje să întruchipeze simbolic situații și persoane din realitate, identificabile? Încă de cînd a devenit cunoscută în manuscris, narațiunea a fost privită ca atare de autoritățile din Germania, iar autorul a fost conștient de riscul asumat. Mai tîrziu, Ernst Jünger se va arăta nemulțumit de restrîngerea sensului *Falezelor de marmură* la acela al unei scrieri exclusiv antihitleriste. Dar tot el, cum se va vedea, va stabili relații directe, în ambele sensuri, între povestirea din 1939 și realitățile vremii, relații ce s-au clarificat pentru el însuși abia mai tîrziu. De reținut, în această ordine de idei, cealaltă remarcă din însemnarea de mai sus: într-o operă literară există chiar pentru autor pasaje obscure ce-și vădesc rodnicia odată cu trecerea timpului. Printre însușirile specifice unui artist se numără și darul pre-viziunii. Evident, vom adăuga, calitatea mantică nu este de sorginte transcendentală. Pre-viziunea decurge dintr-un proces totuși logic, chiar dacă subteran și ignorat pe moment ca atare.

Kirchhorst, 7 aprilie 1939

În timpul lucrului, mi-a venit în minte că sînt poate prea scrupulos în folosirea cu zgîrcenie a lui e neaccentuat. În frază apare oricum o diferență dacă se spune în ea « erfreuen » [a bucura] sau « erfreun ». *Cred totuși că, așa cum observ și la mine, cititorul îl citește sau îl omite după nevoie pe e neaccentuat din terminații. La orice proză bună, cititorul colaborează și el. Îndeosebi mi se pare că se impune prudență acolo unde omiterea acestei vocale conferă cuvîntului un caracter neobișnuit sau unul care prejudiciază poeziei. Același lucru este valabil și pentru inversarea cuvintelor din frază în scopul repartizării ponderei — și în această privință poezia dispune de o mai mare libertate decît proza. Ceea ce se conferă prozei ca lucrare ritmică nu trebuie să lase nici o urmă; efortul își află cu atît mai mult răsplata, cu cît e perceput mai puțin. Aceasta corespunde unei legi generale, conform căreia mîna ce pune ordine șterge la urmă indiciile vizibile ale lucrării sale.*

Mai departe, cred că trebuie să renunț la prea frecventa utilizare a cuvînțelului « jenes » [acela]. « Ochii săi străluceau cu acea sclipire pe care o dă utilizarea atropinei ». Efectul particular al acestui pronume rezidă în aceea că se bizuie pe asentimentul sau cunoștințele cititorului. Acest lucru poate avea un efect puternic tocmai cînd e vorba de o constatare neobișnuită sau de un fapt rar. Ca în orice măgulire, nu trebuie încălcat principiul economisirii . . .

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Kirchhorst, 8 aprilie 1939

Mai departe în bibliotecă. Am aşezat compendii și sus. Săpat în grădină, într-un loc unde, în cădere, pămîntul este de un brun-roșcat luminos, iar tăietura strălucește ca arama.

Attagenus [gîndac-de-blană], de obicei primul meu sol al primăverii, a apărut anul acesta tîrziu și întreprinde o revizie printre hîrtiile mele. Micul flăcăiaş este mare cît un bob de orez, are antene minuscule cu măciulii și două pete albe cum e creta pe scutul negru al spatelui. Mica lui spinare întunecată mai poartă ici, colo stropituri albe. Prosperă în crăpăturile ferestrelor și ale podelelor, iar căldura odăii îl cheamă la viață mai de timpuriu, ca într-o răsadniță. E întotdeauna o plăcută revedere, cînd mica giză zboară în arcul de lumină al lămpii, apoi brăzdează ca pe un ogor o foaie de manuscris. Contemplîndu-l, camera mi se pare mai animată și mai mare . . .

Kirchhorst, 10 aprilie 1939

Regina şerpilor. *Prudență în descrierea falezelor de marmură, ca să nu rezulte un tablou fastuos, oarecum în stilul Isolei Bella din* Titan. *Autorul încearcă să mijlocească impresia frumosului, îmbătîndu-l pe cititor cu vorbe. Efectul suprem al frumosului nu rezidă totuși în extaz; frumosul ne înlănţuie prin vrajă. Ca atare poate trezi în noi mai multă plăcere decît beţia, care pînă la urmă duce în gol şi nu poate face faţă întruchipărilor. Dimpotrivă, sub vrajă, care ne deschide mai larg ochii în loc să-i închidă, obţinem cea mai puternică impresie posibilă pentru conştiinţă.*

În fața frumuseţii, observația trebuie să se intensifice; există o stare, cînd timpul începe să curgă mai încet, iar culorile se luminează mai puternic, întocmai ca într-un spaţiu vid. Descrierea frumosului presupune măsură, distanță și acuitatea privirii; printr-o simplă bîiguială nu se face nimic. De aceea cuvinte ca « indescriptibil » nu-și au locul în descriere. Tot astfel, abuzul de hiperbole este un semn de impotență. Fireşte, există întotdeauna grade în care forma nu poate rezista abundenţei sau chiar văpăii și se sfărîmă; în asemenea cazuri este vorba de regiuni situate în afara cuvîntului. Atunci se schimbă și mijloacele. Melodiile pure răzbat încă mai departe, cu o greutate încă mai scăzută . . .

Modele pentru falezele de marmură: panta stîncoasă de la farul din Mondello, pe care m-am cățărat cu Magistrul. Apoi trecătoarea de la Corfu spre Canoni, valea Rodino din Rhodos, priveliștea de la mînăstirea Sottomonte spre Corcula, drumul de țară de la Gletschermühle spre Sipplingen, pe malul lacului Konstanz. Cuiburile de șoimi și de cucuvele în pereţii abrupţi ai trecătorii de la Corint; Acropole; felul în care, la Rio, stîncile ţîşnesc din sol, în aşa fel încît mintea ţi se duce la orhidee şi şerpi. Autorul este îndatorat să călătorească mult, pentru a afla ce are pămîntul de oferit. După aceea, imaginile trebuie să se amestece şi să se lichifieze ca mierea culeasă din multe flori. Hrana spiritului provine numai din elementele amintirii.

După-amiază, sub un soare prielnic, la vînătoare după noi soiuri de hydrophilus în mlaştină şi în apa mlaştinii . . .

Kirchhorst, 16 aprilie 1939

Regina şerpilor. *Mă gîndesc să dau acestui capriccio un nou titlu, şi anume* Pe falezele de marmură. *În acest titlu se exprimă probabil încă mai bine unitatea dintre frumusețe, maiestate și primejdie, aşa cum o am în minte.*

Privind pe fereastră în timp ce lucram, am văzut pe şosea trecînd în viteză spre răsărit un tanc după altul, aproape ca în război înaintea unei mari bătălii. În această săptămînă, germanii au pătruns în Boemia, Moravia şi Memel, iar italienii în Albania.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Toate semnele anunţă pe curînd războiul; e bine să iau în seamă faptul că sînt obligat să părăsesc lucrarea. Aceasta, într-un punct în care simt că lucrurile s-au limpezit intrucîtva şi în care valoarea timpului a crescut foarte mult pentru mine. În orice caz, pana va fi lăsată atunci cu totul să se odihnească, excepţie făcînd însemnările zilnice. Munca va trebui trecută în seama ochilor, căci de spectacol nu vom duce lipsă . . .

Kirchhorst, 21 aprilie 1939

Păduricea din spatele casei noastre se numeşte Fillekuhle [groapa Fille] şi a slujit cu siguranţă pe vremuri ca loc unde erau îngropate vitele moarte, deoarece fillen *este un verb dispărut pentru « a jupui, a scoate pielea ». Cuvîntul ar fi poate utilizabil acolo unde trebuie descrise şoproanele jupuitorilor. Dealtfel, şi aici, deşi nu se mai îngroapă de multă vreme nimic, pluteşte o adiere de loc sinistru. Casei, imaginii unei aşezări omeneşti îi aparţine mai întotdeauna un asemenea loc, de cele mai multe ori la marginea priveliştii . . .*

Kirchhorst, 25 aprilie 1939

La poştă, livretul meu militar expediat de comandamentul regional Celle, *din care constat că statul mă înregistrează în listele sale cu gradul de locotenent . . .*

De dimineaţă, cînd vremea a fost prietenoasă după multe zile, am reflectat în grădină cînd la lucrul la Falezele de marmură, *cînd la plaga şobolanilor de cîmp . . .*

Kirchhorst, 26 aprilie 1939

Falezele de marmură. *Încă nu mi-a venit în minte un nume potrivit pentru personajul « fratelui », căruia i-am spus la început Profundus, nume a cărui sonoritate trisilabică are însă în frază o greutate prea mare. De aceea îi zic deocamdată Felix, ceea de dă impresia de ceva pe de-a-ntregul incolor. Poate că am să mă decid pentru Otto sau Otho, cuvînt pur vocalic, lesne de incrustat în orice întorsătură de frază . . .*

Kirchhorst, 27 mai 1939

Ameliorări progresive. În Falezele de marmură *înlocuiesc deocamdată numele de vipere arămii cu vipere-lance, ceea ce din punct de vedere zoologic este mai ambiguu. Conced de asemenea că pe falezele de marmură vulturii sînt la ei acasă. În sfîrşit, trebuie să mă informez în privinţa raselor de cîini mari, pentru ca lupta gonacilor să aibă destulă exactitate. În bătălia dintre cîini şi şerpi întrevăd o întîlnire a sîngelui cu una dintre chintesenţele sale, otrava . . .*

Kirchhorst, 21 iunie 1939

Falezele de marmură. *Lucrul progresează încet, deoarece îmi dau osteneala să şlefuiesc în chip desăvîrşit textul pînă la fiecare frază, cu toate că impresia ar rămîne probabil aceeaşi, dacă aş trata mai fugitiv cîte un capitol. Din păcate, pentru aşa ceva îmi lipseşte nonşalanţa. Ceea ce am aşternut în grabă îmi procură mai curînd o dublă osteneală, deoarece adaug noi straturi de culoare şi pasajelor perfecte. Mi se duce gîndul la o mică statuetă pe care am văzut-o într-o mînăstire din Bahia: fondul ei era aurit, iar peste aur se aplicase vopseaua, în loc să se procedeze invers.*

Într-o operă există un întreg, care nu rezidă în suma frazelor. Întregul se aseamănă cu o şină care-l duce pe cititor ca în zbor peste toate denivelările şi imperfecţiunile suprafeţei plane. Trezeşte în el însufleţirea lecturii ca pe un dar de preţ . . .

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Kirchhorst, 9 iulie 1939

Falezele de marmură. *Este ciudat cum în timp ce lucrez pierd din ochi întregul. Aşa se întîmplă la o broderie, cînd e privit în lumină numai locul în care este înfipt acul; restul ţesăturii rămîne în întuneric.*

« Ambalarea » frazelor, ale căror părţi îmi sînt de cele mai multe ori la îndemînă. Trebuie totuşi să fac un efort ca să le împachetez într-o cutie — în modul cel mai economicos ce poate fi imaginat. Într-o frază ideală, fiecare cuvînt trebuie să aibă partea lui de greutate şi accent pe care o pretinde.

Kirchhorst, 28 iulie 1939

După-amiază tîrziu, am încheiat în chilia unde lucrez pe vreme bună redactarea Falezelor de marmură. *Mi se pare că mi-au reuşit oarecum aşa cum am gîndit — abstracţie făcînd de unele pasaje în care spiritul este prea tensionat, în aşa fel încît limba a ajuns sub presiune şi a devenit cristalinică; în acele pasaje, limba seamănă cu un fluviu ce poartă sloiuri. Ceea ce am năzuit a fost să obţin o proză fără oscilaţii şi rotiri, de o mare soliditate. Frazele trebuie să pătrundă în conştiinţă ca luptătorii în arenă. Dar aceasta nu depinde de voinţă . . .*

Kirchhorst, 9 august 1939

. . . Între timp continui transcrierea pe curat a Falezelor de marmură. *Îndreptarea frazelor — ca şi cum le-ai ciocăni pe o şină. Astăzi m-am decis să mă abat în unele cazuri de la regula conform căreia la mai multe subiecte verbul stă şi el la plural. Acest lucru nu este necesar acolo unde subiectele pot fi considerate drept o singură noţiune şi unde pot fi puse oarecum în paranteză:* (Salz und Brot) macht die Wangen rot *[(Pîine şi sare) dă obrazului culoare]. Într-un asemenea caz este vorba de unul dintre conflictele de frontieră dintre conţinutul logic şi cel gramatical al limbii, din care există o serie întreagă. La fel se procedează cînd sînt mai multe subiecte prin a căror numire se doreşte accentuarea retorică a unei unităţi:* „Der Mann, der Gatte, der Vater ist hier gemeint" *[« Aici este avut în vedere bărbatul, soţul, tatăl »]. Caracterul subiectului lunecă prin şirul de nume şi transmite celui din urmă sceptrul de suveran al propoziţiei. Ne-am putea gîndi şi la bilele de biliard, la care forţa izbiturii se transmite de la una la alta. Fără îndoială că una dintre rădăcinile gramaticii creşte şi din mecanică . . .*

Kirchhorst, 12 august 1939

În cursul dimineţii am încheiat transcrierea pe curat a Falezelor de marmură *şi am depus manuscrisul originar, prevăzut cu datarea, în dulapul de acte. După-amiază, la micuţa cafenea din Burghof, unde ne ducem cîteodată, am discutat cu Friedrich Georg [fratele scriitorului], primul cititor al povestirii, despre personajele acesteia. Încă de pe acum, la acestea se dezvoltă trăsături la care nu m-am gîndit în timpul redactării, dar care îmi erau totuşi vădite. Plăsmuirile se desprind astfel de autor şi continuă să crească în locuri pe care el nu le cunoaşte. Ca să se întîmple acest lucru, trebuie ca în limbă să se afle ceva ce n-a căpătat formă, o materie originară, altminteri se veştejesc repede. Trebuie să aducă neapărat cu ele pămînt . . .*

Kirchhorst, 26 august 1939

Pe la ora nouă dimineaţa, în vreme ce-l studiam confortabil în pat pe Herodot, Louise mi-a adus sus ordinul de mobilizare care mă cheamă pe ziua de 30 august la Celle şi pe care l-am primit fără o prea mare surpriză, deoarece imaginea războiului s-a conturat mereu mai pregnant de la o lună la alta, de la o săptămînă la alta. . . .

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Ridicat la rangul de căpitan, Ernst Jünger s-a prezentat în ziua de 30 august la Celle, de unde a fost trimis pentru un curs la Blankenburg.

Blankenburg, 10 septembrie 1939

Duminica aproape umplută cu lectura corecturilor Falezelor de marmură. *Din chiar efortul pe care mi-l cere nimerirea exactă a unei întorsături de frază se poate observa cît de ostil muzelor este Ares. Nu este însă de nici un folos să-mi încordez încă mai mult voința — greutățile ce trebuie cîntărite în proză sînt pentru ea prea ușoare, prea imponderabile.*

E, dealtfel, curios cum am încheiat această lucrare « la termen ». Există probabil instanțe care se îngrijesc ca la judecăți ca acelea pe care le pregătește vremea de azi fiecare să se prezinte cu roadele lui . . .

Blankenburg, 21 septembrie 1939

Am visat că am fost condamnat la moarte. Situația total lipsită de speranțe din asemenea visuri depășește cu mult realitatea vieții — figura originară ce le stă la bază este aceea a omului ce și-a pierdut mîntuirea. Visurile despre examene sînt pline de semnificații. Viața se transformă într-un examen pe care nu-l vom trece niciodată. Ce fericit te simți cînd te trezești . . .

Ciudat coșmar pentru căpitanul Ernst Jünger, aflat atunci încă în marginea evenimentelor dramatice ! Poate că n-ar fi abuziv dacă l-am pune în legătură cu starea de spirit ce-l stăpînea în acea vreme ca autor al *Falezelor de marmură*. Într-o scrisoare reprodusă în culegerea *Autor și calitatea de autor* (*Autor und Autorenschaft*), publicată în 1984, întîlnim următorul pasaj :

Înainte de publicarea Falezelor de marmură, *toți cei ce cunoșteau textul știau că mi-am pus capul în joc. E un lucru de laudă, dar era o situație în care s-au aflat pe atunci mulți al căror nume a fost uitat sau n-a fost cunoscut niciodată. În cazul dat, se adăuga ceva ce nu se epuiza în timp . . .*

De corelat pasajul cu următoarea însemnare :

Kirchhorst, 2 aprilie 1946

Cartea a iscat numaidecît controverse care i-au pricinuit editorului meu Benno Ziegler, nopți nedormite, în vreme ce eu mă găseam departe de pericol, adică la fortificațiile din vest. Acolo am aflat că discuțiile ajunseseră pînă la vîrfuri. La o întîlnire a conducătorilor politici, un Reichsleiter *pe nume Bouhler a formulat o reclamație împotriva mea.*

Aprobarea a fost totuși dată și cartea s-a tipărit. În anii următori, căpitanul Ernst Jünger a făcut parte din comandamentul german de la Paris, cu scurte detașări în Norvegia și Caucaz. Cea dintîi însemnare despre *Falezele de marmură* după aceea de la 21 septembrie 1939 apare la doi ani și jumătate, în *Primul jurnal parizian* (*Das erste Pariser Tagebuch*, în *Strahlungen*, I).

Paris, 9 ianuarie 1942

. . . Am reflectat din nou cu însuflețire la Faleze. *Cartea este deschisă, neîncheiată; ea continuă în evenimente. Pe de altă parte, evenimentele se proiectează retrospectiv, modificînd cartea. În acest sens, cartea seamănă cu o elipsă cu două focare, dintre care în unul se află autorul, iar în celălalt faptele. Între amîndouă se țes fire ca în divi-*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ziunea nucleară. În felul acesta, poate interveni în destin; este însă posibil să fie decisivă și pentru destinul autorului. Aceasta arată că s-a lucrat și în alte domenii decît cel al limbii — de pildă, în acela în care acționează mijloacele visului.

La Paris, Ernst Jünger intră în contact cu scriitori francezi importanți; unii dintre ei sînt membri ai Rezistenței. Participă intens la viața literar-artistică, frecventează asiduu cercuri literare, vizitează ateliere de plasticieni — Braque, Picasso —, iar scriitori și artiști cu care Ernst Jünger întreține relații destinse, cum sînt André Gide, Jean Cocteau, Sacha Guitry, Marcel Jouhandeau, Paul Morand și alții văd în el un confrate valoros și nu un exponent al forțelor de ocupație.

La începutul anului 1942, poetul, romancierul și eseistul Henri Thomas lucrează la traducerea *Falezelor de marmură* și se consultă cu autorul în privința tălmăcirii unor termeni.

Paris, 28 februarie 1942

. . . În sfîrșit, o scrisoare de la Henri Thomas, care stăruie îndeosebi asupra transpunerii unor nume toponimice și de persoane, a căror sonoritate are în Falezele de marmură *o semnificație mai tainică. Printre acestea, « Fillerhorn », în compunerea căruia intră verbul dispărut fillen pentru a « jupui ». El a ales* Corne aux tanneurs *și este de părere că această breaslă [a tăbăcarilor] e una dintre cele mai vechi și amintirea ei sugerează ceva rău famat și, totodată, ceva sumbru și medieval. « Köppelsbleek » sau, mai bine: « Köppelesbleek » este un loc unde albesc craniile — pentru această expresie, el propune* Rouissage *[topitul inului]. Eu folosesc numele unei cîmpii de lîngă Goslar. În Germania s-a și făcut din acest cuvînt « Göbbelesbleek ». Pentru « Pulverkopf », Thomas voia să pună* Hauteflamme *sau* Brusqueflamme, *dar în expresie nu răsună suficient de clar ironia, ca răspuns dat fostului artilerist care se lăuda că împotriva creștinismului are în fund un tun necunoscut încă nici după nume. I-am propus de aceea să-l numească* Le vieux pétardier, *ceea ce lui Thomas i s-a părut prea grosolan. A fost de părere să-i spună* Boutefeu, *ceea ce, pe lîngă « vergea cu fitil pentru tun » poate să însemne și « incendiator » — un nume care, prin vechime, ar fi căpătat o notă ironică. Soit . . .*

Paris, 11 martie 1942

. . . După-amiază, la Gallimard. Acolo, conversație despre Falaises de Marbre *cu șeful editurii, directorul acesteia, Stameroff, și Madeleine Boudot-Lunette. Gallimard face impresia unei forțe spirituale atît inteligente, cît și energice, calitate prin care se distinge un bun editor. Trebuie să fie în el și ceva de grădinar . . .*

Falaises de Marbre s-au epuizat repede. În mai 1942, Gallimard a pus sub tipar a doua ediție. Unul dintre cititori: Picasso.

Paris, 22 iulie 1942

După-amiază, la Picasso . . .

Am privit mai întîi, jos, hîrtii vechi, după aceea, am urcat la etaj. Printre tablourile aflate acolo, mi-au plăcut două portrete simple de femei, apoi, cu deosebire, un peisaj, o plajă, care, în vreme ce-l contemplai, părea că înflorește tot mai intens în tonuri roșii și galbene. Privindu-l, ne-am întreținut despre pictura și scrisul din memorie. Picasso m-a întrebat ce peisaj real se ascunde dincolo de « falezele de marmură » . . .

Despre război [Picasso]:

« Cum stăm noi amîndoi aici împreună, am încheia tratativele de pace în această după-amiază. Diseară, oamenii ar putea aprinde luminile ».

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Ororile de pe front, măsurile barbare luate împotriva evreilor, sancţionarea sălbatică, în *Wehrmacht*, a unor defetişti sau fugari, despre care i se relatează, îi trezesc căpitanului Ernst Jünger repulsie şi revoltă.

Voroşilovsk, 2 decembrie 1942

Adierea lumii jupuitorilor devine uneori atît de sensibilă, încît îţi piere cheful de a mai lucra, de a da formă unor imagini şi gînduri. Fapta criminală, prin caracterul ei, stinge elanul, provoacă indispoziţie; pridvorul casei devine inospitalier, de parcă pe undeva ar fi ascuns un leş. Într-o asemenea vecinătate, lucrurile îşi pierd farmecul, mireasma şi gustul. Spiritul e istovit de misiunile pe care şi le-a propus şi care îl preocupau înviorîndu-l. Dar tocmai împotriva acestui lucru trebuie să lupte. Culorile florilor de pe culmea mortală nu trebuie să pălească pentru ochi, chiar dacă te afli la o palmă de prăpastie. Aceasta este situaţia pe care am descris-o în Faleze.

Falezele de marmură erau într-adevăr o carte deschisă, neîncheiată, care continua în evenimente şi în care evenimentele se proiectau retrospectiv. Confirmările au fost multiple.

Paris, 13 iulie 1943

. . . În corespondenţă, scrisoarea unui locotenent, Güllich, în al cărui stat-major de regiment de pe frontul de est sînt cultivate Falezele de marmură*: « . . . Noaptea, cînd tensiunile luptei şi ale trăirilor înfiorătoare se stingeau, citeam în corturile noastre în* Falezele de marmură *ceea ce trăisem de fapt ».*

La Paris, în cercul ofiţerilor din comandamentul german, numele conspirativ utilizat în conversaţii pentru Hitler a devenit « Oberförster » [Marele Pădurar], cum se numeşte sumbrul personaj ce dezlănţuie teribila acţiune sîngeroasă din *Falezele de marmură*. Se va înţelege deci cine este apariţia din visul relatat în rîndurile de mai jos:

Paris, 1 iulie 1944

. . . Apoi, acum cîteva zile, în şanţuri mari care se pierdeau în cotituri şerpuitoare adînc în pămînt, înapoia unei bariere de sîrmă ghimpată pe care o străbătusem, Marele Pădurar — în costum uşor de vînătoare, ca o apariţie de o uriaşă forţă concentrată în sine. Stătea pe palierul unei scări, « intrînd », şi cu toate că aveam la mine o armă, mi-am dat seama numaidecît că folosirea unei asemenea jucării era acolo lipsită de perspectivă. Mi-a paralizat mîna prin iradiaţiile sale.

A fost un vis mantic, deoarece peste trei săptămîni se afla despre atentatul eşuat împotriva dictatorului.

Paris, 21 iulie 1944

Ieri s-a auzit despre atentat. Am aflat amănunte de la preşedinte, cînd m-am întors către seară de la Saint-Cloud. Situaţia extrem de periculoasă devine prin aceasta deosebit de gravă. Se spune că atentatorul ar fi un conte Stauffenberg. Am auzit acest nume de la Hofacker. Faptul ar confirma opinia mea că în asemenea momente decisive intră în luptă aristocraţia cea mai veche. Cum e de prevăzut, atentatul va duce la un masacru înfricoşător. Devine din ce în ce mai greu şi să-ţi păstrezi masca — astfel, azi dimineaţă, am ajuns la un schimb de cuvinte cu un camarad care a caracterizat evenimentul drept o « nemaiauzită porcărie ». De multă vreme sînt totuşi de părere că prin atentat se schimbă

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

puţin şi, mai ales, nu se îmbunătăţeşte nimic. Am sugerat acest lucru încă prin descrierea lui Sunmyra în Falezele de marmură.

O însemnare mai tîrzie introduce nuanţe noi în aprecierea atentatului.

Kirchhorst, 1 mai 1945

Seara s-a anunţat la radio moartea lui Hitler, obscură ca multe lucruri ce-l înconjoară. Aveam impresia că omul acesta, ca şi Mussolini, era pus de multă vreme în mişcare de alte mîini, ca o marionetă. Bomba lui Stauffenberg nu i-a luat, ce-i drept, viaţa, i-a spulberat totuşi aura; îţi dădeai seama de faptul acesta şi cînd îi auzeai vocea. Că un asemenea atac se va produce, şi anume printr-un bărbat cu nume vechi, am presupus de la început — de asemenea, că atacul ar putea avea efect numai dacă ar eşua. Am exprimat în amănunt toate acestea în 1939, prin personajul Sunmyra.

După atentat urmase într-adevăr masacrul vindicativ prevăzut de scriitor în iulie 1944. Generalul-comandant de la Paris şi cîţiva dintre subordonaţii săi fuseseră executaţi. Suspectat şi el, căpitanul Ernst Jünger a scăpat cu viaţa datorită unor protectori cu trecere, dar a fost exclus din *Wehrmacht*, ca «nedemn».

În continuarea celor două jurnale pariziene, ciclurile *File de la Kirchhorst (Kirchhorster Blätter)* şi *Coliba din vie (Die Hütte im Weinberg)* (ambele, în *Strahlungen*, II) ne reţin din nou atenţia prin cîteva însemnări privitoare la *Falezele de marmură.*

Kirchhorst, 14 decembrie 1944

Făcînd ordine în acte, am dat peste recenzia lui Nef despre Falezele de marmură, *apărută încă acum cîţiva ani într-un ziar elveţian. Dacă un critic neutru, care nu poate avea îndoieli în privinţa situaţiei din Germania, raportează conţinutul cărţii la relaţiile mele politice, faptul provine, dacă nu din răutate, oricum din superficialitate. Sub aspect stilistic, îmi reproşează că aproape pe fiecare pagină o frază începe cu «so» (aşa) şi-mi atrage atenţia că unul dintre cei mai mari adepţi ai limbii, Mallarmé, a şters acest cuvînt din dicţionarul său. Pentru mine, lucrul acesta nu constituie un criteriu . . .*

Privitor la înclinaţia mea de a începe frazele cu conjuncţii şi particule: Nu este suficient să pretinzi de la frază ca vorbele ce apar în ea să se afle într-o relaţie reciprocă necesară. Este avantajos să capete expresie şi relaţia existentă între fraze: succesiunea logică, contradicţia, coordonarea, amplificarea, introducerea unor puncte de vedere neaşteptate. În acest sens, există cuvinte introductive care se aseamănă cu cheile muzicale şi care au rostul să indice tonalitatea, atmosfera frazei. Cuvintele trăiesc în fraze, frazele, la rîndul lor, trăiesc într-o corelaţie mai largă . . .

Limitarea sensului *Falezelor de marmură* la acela al unei simple polemici politice personale, limitare reproşată de scriitor recenzentului elveţian, provenea nu numai dintr-o abordare superficială a unei creaţii literare, ci şi din neîncrederea, subînţeleasă, în durabilitatea acesteia. Ernst Jünger va avea motive să fie iritat şi de modul în care, peste cîteva luni, avea să fie comentată cartea la Radio Londra.

Kirchhorst, 30 iunie 1945

. . . Apoi, am fost surprins de o amănunţită recenzare a Falezelor de marmură *a postul de radio din Londra. Mai întîi, vorbitorul a înfăţişat cartea într-un mod ieftin*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ca o scriere cu tendinţă împotriva lui Hitler, caracterizîndu-l, apoi, pe autor ca un exponent al castei militare, calitate la fel de reprobabilă.

Ca şi recenzentul elveţian, comentatorul londonez opera o reducţie, cu atît mai inadmisibilă. Nu există, pentru anii maturităţii, o afiliere mai absurdă decît aceea a lui Ernst Jünger la casta militară.

Am reţinut, pentru a încheia, o însemnare puţin anterioară în timp precedentei, deoarece reia mai concret chestiunea relaţiei dintre povestire şi realităţile ce s-au sublimat în ea, precum şi aceea a ecoului avut de carte în epocă.

Kirchhorst, 8 mai 1945

. . . Oare unele dintre aceste trăsături [ale lui Goebbels] se vor fi infiltrat în figura mauretanului Braquemart, aşa cum am descris-o în carte ? Probabil, dar acesta din urmă părăsise partidele. Mai fertil în această privinţă a fost sublocotenentul v. L., pe care-l cunoşteam din război şi care a trecut apoi în poliţie . . . Dealtfel, retrospectiv, îmi vine acum în minte că acest L. semăna cu doctorul. În orice caz, aşa cum am aflat pe sub mînă, viitorul ministru s-a simţit portretizat. La aceasta s-au adăugat zvonuri ce-au început să circule, ca de pildă acesta: pajiştea jupuitorilor, Köppelsbleek, ar fi un cifru pentru « Goebbels-Bleek ». Intenţia n-a existat . . . Exemplul arată cum în asemenea vremuri fantezia cititorilor colaborează exegetic — mult mai puternic decît o doreşte autorul. « Marele Pădurar » a fost socotit cînd Hitler, cînd Göring, cînd Stalin. Este adevărat, am prevăzut acest lucru, dar nu l-am intenţionat. Identitatea tipurilor se subordonează altor legi decît acelea ale indivizilor din romanul social.

În actul de creaţie, distanţa dintre a pre-vedea şi a intenţiona nu pare a fi totuşi atît de mare, iar resorturile fanteziei pot acţiona sub impulsuri independente, fie şi doar aparent, de voinţă. Într-o notă de jurnal foarte tîrzie (*Wilflingen, 8 martie 1966*), Ernst Jünger va recunoaşte că atunci cînd a scris *Falezele de marmură* nu vedea amănuntele şi va adăuga: « abia evenimentele mi-au dat cheia pentru ele » (*Şaptezeci de ani s-au spulberat / Siebzig verweht*, I, 1980). Identificările făcute de cititori în timpul războiului dovedesc că şi lor evenimentele le dăduseră cheia.

Braquemart este cu deosebire ilustrativ pentru modul în care datele privind o persoană reală s-au infiltrat, intenţionat sau nu, în carte. Mai elocvente decît similitudinile de portret fizic şi decît posibila aluzie nominală sînt alte detalii. Ca şi « doctorul », Braquemart este un fanatic teoretician rasist, pentru care « pe pămînt există de la începutul lumii două rase, stăpînii şi slugile ». Ajuns în impas, Braquemart se sinucide, cum aveau s-o facă şi doctorul, şi şeful său, şi alţi fruntaşi ai odioasei clici. În privinţa mijlocului folosit, ne surprinde încă o pre-viziune a scriitorului, care, în 1939, nu avea de unde să ştie cum se pregătiseră toţi aceştia, pentru a se sustrage sancţiunii în caz de eşec: mauretanii din *Falezele de marmură* purtau asupra lor o « capsulă din sticlă colorată umplută cu o otravă puternică ».

Toate aceste amănunte au desigur însemnătatea lor. Mai importantă este însă distincţia pe care o face scriitorul în finalul ultimei însemnări, între natura personajelor din povestirea sa şi a celor din romanul social. El atrage atenţia că personajele din *Falezele de marmură* sînt *tipuri*, termen prin care înţelege, evident, întruchipări ale unei

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

categorii, oarecum în sensul « caracterelor » din literatura clasică. Un tip, pentru care o persoană reală poate fi model, are o sferă mult mai largă, iar cînd, ca în *Falezele de marmură*, este situat într-un spaţiu şi timp imaginar, devine neperisabil. În fond, referindu-se la tipizare, Ernst Jünger aduce un argument în plus în favoarea trainiciei operei sale, calitate pe care a socotit-o pusă la îndoială şi atunci cînd aceasta a fost tratată ca o scriere de conjunctură.

După o jumătate de secol, *Falezele de marmură*, care au avut obiectiv la vremea lor răsunetul şi eficienţa unei scrieri antihitleriste, şi-au confirmat valoarea de operă artistică perenă. La vîrsta sa patriarhală (în martie 1989, a împlinit 94 de ani), scriitorul a putut constata că povestirea, aşa cum a dorit pe cînd o redacta, trăieşte « prin ea însăşi ». Trecerea timpului n-a făcut să păleascâ tabloul tulburător al dezlănţuirii forţei brutale, nici n-a pus surdină elogiului adus bucuriilor simple ale vieţii, ordinei, armoniei şi ocupaţiilor spirituale ce înnobilează speţa umană. Lectura capodoperei rămîne o încîntare prin muzicalitatea poematică a frazelor modulate de marele stilist în ritmul perfect adecvat emoţiei mereu vii şi sensurilor mereu actuale.

•

Acum aproape douăzeci de ani, *Secolul* 20 a avut iniţiativa traducerii celebrei cărţi a lui Ernst Jünger. *Falezele de marmură*, a căror tălmăcire mi-a procurat o rară încîntare, au apărut în nr. 5/1970 al revistei, iar spre sfîrşitul anului următor s-au tipărit într-un volum din colecţia « Meridiane » a Editurii Univers. La apariţia volumului, am trimis autorului o scrisoare omagială, însoţită de cupura unei recenzii din *Contemporanul*. Ernst Jünger mi-a răspuns printr-o carte poştală ilustrată, cu atît mai preţioasă, cu cît înfăţişează un mic fluture descoperit de el şi înregistrat în cataloagele entomologice sub numele său :

24.V.1972

Landessammlungen für Naturkunde Karlsruhe
Trachydora Juengeri *(Amsel, 1968)*
Herkunft: Karachi (Pakistan)
Der Kleinschmetterling wurde dem Dichter und
Schriftsteller Ernst Jünger gewidmet

Sehr geehrter Herr Roman,
Herzlichen Dank für Ihre Zeilen vom 21.3.
und die Anlage. Beides hat mich sehr gefreut.
Ich bin viel auf Reisen und komme heute erst
dazu, mich zu bedanken. Hoffentlich begegnen
wir uns einmal. Mit guten Wünschen
Ernst Jünger[1]

[1] *Mult stimate domnule Roman,*
Mulţumiri cordiale pentru rîndurile dumneavoastră din 21. 3. şi anexă. Ambele m-au bucurat foarte mult. Mă aflu mult în călătorie şi abia astăzi ajung să vă mulţumesc. Să sperăm că ne vom întîlni cîndva.
Cu bune urări
Ernst Jünger

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

LUCIDITATE ANTIFASCISTA

INSCRIPŢII

MIGUEL DE UNAMUNO

«Veţi învinge, dar nu veţi convinge.»

(La intrarea trupelor franchiste în Universitatea din Salamanca, 1936)

ANDRÉ MALRAUX

«...cu cît veţi face mai multe victime, cu atît mai numeroşi, pentru a le lua locul, vor răsări eroii printre noi...»

(Discurs antifascist pronunţat în Salle Wagram, la 23 decembrie 1935)

SALVADOR DE MADARIAGA

Trebuie să privim toate naţiunile cu iubire; o iubire care să depăşească graniţele propriei noastre ţări. Cine poate spune că-şi iubeşte propriul copil, dacă nu iubeşte toţi copiii? Cine poate spune că-şi iubeşte patria cu adevărat, dacă nu iubeşte şi alte ţări? Nu putem trăi demn şi plenar în limitele unui patriotism de cioban care se uită chiorîş la tot ce se află dincolo de ţarcul unde şi-a închis turma.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Dealtfel, nici nu e nevoie să renunţăm la sentimentele pe care ni le trezeşte cutare sau cutare naţiune. Să ne amintim ce spune prinţul Danemarcei imortalizat de Shakespeare: « Dacă ne-am uita la merite, cine n-ar fi vrednic de bici? ». Trebuie să iubim toate naţiunile aşa cum iubim propria noastră naţiune, în ciuda defectelor pe care le au, ba chiar din pricina acestor defecte. Fiindcă nouă, celor care înţelegem limbajul raţiunii, ne revine sarcina de a le vorbi acestor copii mari şi de a-i călăuzi spre lumină. Sarcină ingrată şi lungă, dar în fond o sarcină de iubire.

Cine ar putea să nu încerce pentru ele un sentiment de iubire văzînd starea jalnică în care se află? Am uitat oare calvarul pe care douăzeci de naţiuni l-au îndurat acum douăzeci de ani?

Cele două dictaturi fasciste au acoperit adesea de ocări sarcastice Societatea Naţiunilor, dar întotdeauna critică metodele, niciodată principiul solidarităţii internaţionale şi al păcii, stabilit prin acordul pe care nu îndrăznesc să-l atace deschis, chiar dacă au de gînd să-l violeze. O mulţime de naivi, care se cred machiavelici, se ostenesc să găsească mijlocul de a-i face pe Hitler şi Mussolini să revină în sînul Societăţii Naţiunilor. Dar ce valoare ar mai avea o Societate a Naţiunilor alcătuită din dictatori. Aici contează spiritul, nu litera. Legea nu trebuie să fie originea, ci consecinţa obiceiurilor. Legea nu poate trăi decît dacă este viaţă exprimată în formă de lege. /.../

Din punct de vedere biologic, ca şi din punctul de vedere al emoţiilor şi din punct de vedere intelectual, unitatea omenirii este un fapt al naturii. Noi putem să ne dăm seama de el sau nu, putem să-l negăm sau să-l recunoaştem, să-l acceptăm cu bucurie sau ne revoltăm împotriva lui. Unitatea omenirii, însă, rămîne un fapt de neclintit.

Toate forţele istorice care au acţionat şi continuă să acţioneze în sensul separării — rasa, limba, religia, istoria — nu fac decît să confirme vitalitatea instinctului care întotdeauna a menţinut unirea dintre oameni, în pofida caracterului conflictual al relaţiilor dintre ei. În toate literaturile şi în toate creaţiile folclorice întîlnim omul permanent şi universal, sub diferitele aspecte efemere impuse de spaţiu şi de timp. Proverbele, snoavele, poveştile, legendele, simbolurile şi creaţiile poetice sînt manifestări ale omului permanent şi universal, ale unităţii umane, ghicită sau acceptată dinainte.

Glasul anonim al popoarelor lumii, marele cor al culturii şi al tradiţiei, se armonizează cu glasurile separate ale nobililor protagonişti, marile spirite care, de-a lungul veacurilor, ne îmbogăţesc viaţa cu creaţii nemuritoare: Iov, Oedip, Euridice, Ifigenia, Hamlet, Faust, Don Quijote, evreii, grecii, danezii, germanii, spaniolii... oamenii, toţi oamenii şi fiecare om. Iar noi măsurăm măreţia marilor spirite tocmai prin puterea lor de a învinge spaţiul şi timpul şi de a atinge *universalitatea*, adică omul întreg.

(Fragmente din cartea *Marele proiect — Le grand dessein* —, apărută la Paris în 1938 în care Madariaga îşi rezumă activitatea de peste un deceniu în calitate de director al secţiei pentru dezarmare la Liga Naţiunilor. În deceniul al patrulea s-a vorbit la Geneva de un « spirit Madariaga », înrudit cu « spiritul Titulescu », susţinător al cooperării naţiunilor ca entităţi distincte şi suverane. În 1933 a participat la întîlnirea pentru apărarea spiritului european, desfăşurată la Paris sub preşedinţia lui Paul Valéry, unde Madariaga este alături de Jules Romains, Denis Parodi, Thomas Mann, Aldous Huxley, Georges Duhamel. N-a acceptat să se întoarcă în patrie decît după moartea lui Franco şi, în ambianţa nouă de democratizare a Spaniei, prezenţa lui a fost salutată călduros într-o serie de acte omagiale care au culminat cu primirea în Academia de litere în octombrie 1976, cînd împlinea venerabila vîrstă de nouăzeci de ani.)

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

FERNAND BRAUDEL

Iluziile dureroase

Anii treizeci . . . Cei care au cam vîrsta mea, înseamnă să retrăiască zile dureroase și să regăsească firul îndepărtat al actelor și iluziilor noastre. Cum am reacționat? Cum am înțeles sinistra urmare a evenimentelor, lașitățile, erorile și ororile ce s-au întîmplat? Îmi regăsesc prodigioasa indignare, strigătul meu a doua zi după München . . .

Astăzi trebuie să încercăm a înțelege, ceea ce ne obligă — fie că vrem sau nu — la o judecată de valoare. Mă întreb adesea dacă totuși intervalul de timp este suficient; o jumătate de secol înseamnă mult în raport cu existențele noastre, însă nu pentru ritmul unei istorii profunde: evident ne lipsește urmarea, ieșirea din anii cenușii și dezamăgirile pe care le trăim.

Încă mai cred că ar trebui să ne luăm distanțele necesare față de acești ani îngrozitori, reîntorcîndu-ne de-alungul timpului trăit, să facem istoria de-adevăratelea și să ajungem cel puțin pînă la primul război mondial, chiar mai mult dincolo.

În caz contrar, am da prea multă importanță puternicilor acestei lumi care se agită, sărmani oameni, marionete sinistre, pe teatrul abuziv luminat de «marea istorie» ! Presupuneți o clipă că Hitler nu s-ar fi ivit din afundurile vieții germane, că al doilea război mondial care, de ani și ani, începea să clocotească pe focul viu al istoriei, nu s-ar fi dezlănțuit sub o formă sau alta? Mă gîndesc la aceasta cu tristețe.

Europa, care domina lumea de timp îndelungat, a fost totdeauna divizată împotriva ei însăși; ostilă oricărei unificări, încovoindu-se sub povara unei moșteniri blestemate. Sub acest aspect este aidoma Franței. Julien Benda nu afirma oare că istoria țării noastre este o interminabilă afacere Dreyfus?

Totuși Franța nu poate exista decît negîndu-și deosebirile, depășindu-și prodigioasele contradicții, războaiele sale intime. Europa — la fel — nu poate exista decît ieșind din naționalismele sale oarbe — în care au trăit, în care mai trăiesc atîția oameni politici mediocri și — mai rău — retrograzi.

Urgent ar fi să lăsăm popoarele Europei să-și făurească istoria lor, să-și trăiască fraternitatea, să se abandoneze generozității lor. (. . .)

Les années trente, de la crise à la guerre — Ed. du Seuil/Histoire 1930

WALTER BENJAMIN

Nu cred că ai avut încă prilejul să stai de vorbă cu oamenii care au părăsit Germania din jurul datei de 15 martie încoace. Prin scrisori n-ai putea fi informat decît de oamenii deosebit de temerari, căci a scrie de acolo fără niște măsuri meticuloase de prevedere poate deveni foarte periculos. Fiind liber, mă pot exprima mai clar și în mod corespunzător mai concis. Mai mult decît din teroarea individuală îți poți forma o imagine din situația culturală în ansamblul ei. În ceea ce privește teroarea este dificil de a dispune de informații absolut sigure. Este însă în afară de orice îndoială că în foarte numeroase cazuri oamenii au fost ridicați noaptea din paturile lor și maltratați sau uciși. Și mai relevantă, poate, soarta celor închiși este cu mult mai dificil de lămurit. În această privință circulă cele mai îngrozitoare zvonuri . . .

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Refugiat spaniol

Teroarea exercitată împotriva oricărei atitudini sau exprimări nu pe deplin conforme cu punctul de vedere oficial a luat nişte proporţii care cu greu pot fi întrecute . . .

către Gerhard Scholem, Paris, 20 martie 1933

Îngrozitoarea catastrofă ne-a lovit pe toţi cu aceeaşi forţă. Să sperăm că martorii şi mărturiile civilizaţiei europene şi ai spiritului francez vor supravieţui furiei sîngeroase a lui Hitler.

către Adrienne Monnier,
Camp des travailleurs volontaires
Clos. St. Joseph Nevers (Nièvre) 21 septembrie 1939

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

OSKAR LOERKE

O crimă ridicată la rangul de lege nu încetează prin asta să fie o crimă . . .

Din *Jurnal*, 14 februarie 1933

Singurătate. Mai toţi prietenii morţi, departe, dispăruţi. E interzis să gîndeşti, să concepi oamenii în chip omenesc. Marii oameni ai timpurilor trecute ca idoli: oraşul München respinge frumoasele consideraţii despre Wagner ale lui Thomas Mann . . . Să fie ucişi maeştrii care au purtat renumele german în lumea întreagă, pentru că diriguitorilor nu le e pe plac vreo măruntă abatere de la modul lor de gîndire? Probabil că nici pe vremea proceselor intentate vrăjitoarelor oamenii nu au fost atît de duşmănoşi!

Din *Jurnal*, 20 aprilie 1933

ALFRED DÖBLIN

. . . Deoarece am părăsit Germania şi un sentiment precis îmi spune că nu voi reveni niciodată, doresc să vă mulţumesc cu prilejul aniversării dumneavoastră pentru atenţia, bunătatea şi ajutorul pe care mi le-aţi acordat întotdeauna. Reafirm solidaritatea spirituală care a existat între noi în problemele majore. Cînd răsfoiesc volumul dumneavoastră *Desişul de armurariu*, vă recunosc, vă salut şi ştiu: aceasta este şi pădurea mea. Eu nu mai pot astăzi să vă scriu nimic. Lumea e atît de dezbinată. Acest unic an care s-a scurs echivalează cu o jumătate de secol. Nu vă văd. Îl cunosc pe «Loerke», dar cum să mă adresez eu astăzi, mai bătrîn cu o jumătate de secol, lui Loerke, care şi el a îmbătrînit tot cu atît?

Mai sînt acelaşi, mai sînteţi acelaşi — cine poate şti?

Scrisoare adresată lui Oskar Loerke în 1934

«Plimbare» de seară la München: Goering (la stînga) şi generalul von Blomberg ministrul armatei (la dreapta), încadrîndu-l pe Hitler

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

FRANZ WERFEL

În ultima clipă

Boemia este un tot organic şi indivizibil, sub toate aspectele sale: geografic, istoric, politic, economic şi strategic. Dealungul istoriei, popoarele au respectat unitatea Boemiei. A voi să împarţi această ţară este tot atît de nejustificat şi criminal, ca şi cum ai voi să împarţi Scoţia sau Britania. De altfel, această exigenţă a naţionalismului german nu este decît un pretext rău camuflat. Cursa întinsă nu are în vedere simpla asimilare a trei milioane jumătate de germani din Boemia ci urmăreşte suprimarea ultimei linii occidentale de rezistenţă, pe drumul dominaţiei germane asupra lumii.

Führerul vrea să preseze cu degetul său artera vitală a pămîntului, a cărei pulsaţie se simte încă pînă în inima imperiului britanic. Prin această presiune, el înţelege să cucerească supremaţia decisivă în privinţa oamenilor şi a materialului, ca să-şi realizeze, într-un interval dat, programul de la un cap la altul: să se răzbune pe Franţa, s-o distrugă şi să stingă spiritul francez. Dacă Boemia este sfîşiată şi poporul ceh redus la sclavaj, desăvîrşirea celui mai diabolic dintre vise nu va mai fi decît o chestiune scurtă de timp.

Primii doi paşi spre acest obiectiv, naţional-socialismul i-a făcut — ceea ce nu era de conceput — fără cea mai mică reacţie: ocuparea Rhenaniei şi anexarea Austriei. Aceste două «succese» au transformat în neant victoria din 1918 şi jertfele a milioane de oameni. Dacă cea de a treia lovitură — dezagregarea Boemiei — izbuteşte, jocul va fi desăvîrşit, în pofida celor puternici, a învingătorilor de ieri, reduşi la neființă de către un neisprăvit.

Nimic surprinzător, în atari condiţii, ca Hitler să-şi aroge înzestrări providenţiale. Raţiunea umană, încarnată în democraţii, abdică înaintea unui fenomen îngrozitor. In acest caz, cum să nu fie arogant declarată supra-umană voinţa gata să lovească orbeşte iar raţiunea umană o slăbiciune, pe cînd se pregăteşte o epocă în care ea, naţiunea, nu va mai avea loc?

Sau îi rămîne încă o clipă — ultima — spre a face dovada contrariului?

Începutul lui octombrie 1938, în ziarul «Ce soir».

GEORGES DUHAMEL

Tenebrele celui de al III-lea Reich

... Respect oricînd Germania marilor spirite, însă aceea a dispărut. Totul mă confirmă în părerea dezolantă că, în ceea ce priveşte ştiinţele, literatura, filosofia, artele, cultura în general, — pentru a folosi cuvîntul la mare cinste printre vecinii noştri — în cel de al III-lea Reich se scufundă în beznă.

Cînd francezii cultivaţi se află laolaltă şi discută una alta, se întîmplă să se ridice cîte o voce pe o chestiune extrem de simplă: «Poate cineva să citeze un nume de mare scriitor, de mare savant ori mare artist trăind astăzi în Germania?» Asemenea întrebare este urmată, de regulă, de o adîncă tăcere. Cînd şi cînd o voce ezitantă rosteşte un nume care nu dă loc nici la protest şi nici la aprobare, fiindcă

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

nimeni nu-l cunoaşte. Dezbaterea este, apoi, reluată şi alte nume sînt pronunţate: Einstein, Thomas Mann, Freud, von Unruh, Heinrich Mann, Remarque, Ludwig, Zweig, Werfel... Dar toţi aceştia, care menţin înaltele tradiţii ale culturii germane, cu toţii sînt în exil.

Ştiu că un oarecare număr de buni scriitori, de savanţi şi universitari de real merit trăiesc încă în Germania, şi aş putea să le citez numele. Pînă de curînd, schimbam cu ei scrisori prieteneşti. Ce groaznică muţenie s-a lăsat peste această prietenie? Ce trebuie să credem? Să fie terorizate aceste spirite alese? Sînt înfrînte? Au ajuns la disperare? N-o putem şti.

Înşişi muzicienii au fugit. Furtwängler, despre care n-aveam decît cuvinte de laudă şi din adîncul inimii, este singurul dirijor care mai acceptă să reprezinte în ochii lumii o naţiune puternică, dar desmoştenită, naţiunea care fusese multă vreme cea mai muzicală între toate celelalte.

Un asemenea fenomen n-ar trebui să deschidă ochii germanilor asupra erorii criminale în care perseverează?

Toţi cei ce privesc spre Germania sînt de acord că problema aceasta a culturii irită şi deconcertează pe şefii celui de al III-lea Reich. Aceşti şefi susţin şi repetă cu încăpăţînare: « Se va aranja! Ne vom gîndi la asta. Vă rezervăm surprize! » Dar e destul de limpede că îndrăzneţii aventurieri care conduc astăzi acest mare popor nu cunosc reţeta culturii şi sînt incapabili de a determina cultura, întrucît e mult mai uşor, totuşi, a trasa o pistă de aerodrom ori de a construi fortificaţii decît să facă a se naşte geniul.

Dr. Goebbels a ţinut, în toamna lui 1938, un ingenios discurs în care a perorat despre *carte* şi *spadă* care sînt, conform spuselor lui, cele două atribute ale Germaniei naţional-socialiste.

Dr. Goebbels a declarat: « Sînt convins că epoca noastră politică va fi urmată de o strălucită epocă culturală! » Doctorul Goebbels se îmbată cu vorbe.

Cunosc bibliotecile germane. Sînt splendide, perfect ordonate. Cunosc cărţile germane: sînt imprimate impecabil. Ce importanţă are, însă, această tehnică savantă, cîtă vreme geniul german nu mai are de spus lumii decît mesaje de ură! Germania are la activ mai multe cuceriri veritabile şi de durată prin Wagner, prin Nietzsche, prin Heine, decît cu ajutorul avioanelor, al tunurilor şi carelor sale de asalt. Cuceririle prin sabie sînt totdeauna repuse în discuţie. Victoriile spiritului sînt indestructibile.

Se cuvine a nu uita vreodată că primul gest al partidului naţional-socialist a fost de a arde cărţi în pieţele publice. Un regim care aruncă în foc cărţi a păcătuit împotriva spiritului. E drept ca şi spiritul să-şi întoarcă faţa de la un asemenea regim.

Nu, nu mi-am schimbat atitudinea. Rămîn un adept al păcii, am fost totdeauna un îndîrjit artizan al înţelegerii şi al colaborării. Dar sînt totodată nevoit să văd, căci nu-s orb, cum Germania naţional-socialistă este departe de a se gîndi la pace şi nici măcar n-o vrea. Se înţelege că nu vorbesc de poporul german, ci de micul grup de oameni ai forţei, care sînt deocamdată stăpînii absoluţi ai Germaniei... Nu, pot să afirm, seninătatea nu m-a abandonat. Dar a venit momentul să vorbim net şi grav. Doresc din toate puterile mele o înţelegere sigură. Doresc o Germanie fericită, deasemeni însă, o Germanie înţeleaptă, care să nu se mai poarte astfel încît să fie, zilnic, cauza neliniştii şi ororii pentru restul umanităţii.

din volumul *Memorial din vremea războiului alb*, 1933

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Din ignominiile nazismului: un cuplu evreu-ariană, designat insultei publice

HENRI FOCILLON

Prietenilor din străinătate

Vă scriu pentru că simt nevoia s-o fac. Vreau să răspund temerilor voastre, chiar nemărturisite, şi să vă feresc de un fel de deziluzie mai periculoasă decît iluzia însăşi. Vă întrebaţi cu durere dacă Franţa mai are instinctul şi voinţa misiunii sale în lume şi dacă, în momentul cînd e mai multă nevoie de ea, fiii ei, conducătorii ei nu se depărtează pe tăcute de misiunea lor. Această ţară mare este vizibilă din toate punctele orizontului. Ea este ca o statuie colosală pe creştetul unui munte. În lumina care o scaldă din toate părţile, sub privirile care se îndreaptă spre ea, toate evenimentele vieţii sale capătă un relief extraordinar. Ni se iartă mai puţin decît altora greşelile, pentru că greşelile noastre par mai grave. De această exigenţă, noi sîntem mîndri. Dar vă cerem să ne înţelegeţi.

Viaţa profundă a unei naţiuni nu se sprijină pe evidenţe. Oamenii care o creează şi o menţin nu sînt aceia care se oferă privirilor mulţimii. Istoria ei adevărată nu o scrie nici politica, nici diplomaţia. Sînt fenomene de suprafaţă, o reţea — nu o structură. Ele nu pot fi expresia instinctelor fundamentale, ele nu pot fi decît un compromis cu actualitatea. Ele satisfac mai mult sau mai puţin perfect necesită-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ţile unui moment. Ele sînt create cînd de rutină, cînd de improvizaţie, cînd de uneltiri. Aceasta este, fără îndoială, materia vieţii publice. Iată de ce savantul o priveşte cu tristeţe. Dacă pătrunde în ele, se vede imediat că « nu-i de meserie ». Expresie îngrozitoare, care descurajează raţiunea.

Raţiunea — să n-o consideraţi ca un principiu uscat, ca o manie de a supune viaţa logicei. Sînteţi tentaţi s-o faceţi, ne-o spuneţi uneori surîzînd, dar nu ne veţi face niciodată să credem că preferaţi ilogicul, iraţionalul, o concepţie pur animalică a istoriei. Avem o nevoie seculară de proporţii juste şi de o justă înlănţuire a lucrurilor. Ne-am exersat vreme îndelungată, printr-un efort care n-a fost totdeauna uşor şi din care aţi tras poate cîteva binefaceri. Aceasta se simte în limba noastră. O vorbiţi atît de bine încît fiecăruia i se poate părea că e limba sa, cea maternă. Aceasta este recompensa noastră şi dovada că nu ne înşelăm încercînd să gîndim nu particularitatea unui teritoriu, a unei naţiuni sau a unei rase, ci universalitatea omului.

Şi, fără îndoială, e acelaşi instinct, acelaşi idealism al raţiunii care ne conduce la însăşi propria noastră critică severă. Vedeţi, cu părere de rău, înmulţindu-se acizii. Este totuşi o virtute şi nu un semn de slăbiciune sau de indisciplină. Această nevoie ia uneori forme mediocre; în fond, este gresia care şlefuieşte sufletele energice şi spiritele bine constituite. Nu ni se poate ascunde nimic. Popoarele mulţumite de ele însile sînt veşnic nesatisfăcute de celelalte. Întotdeauna îşi vor bănui drepturi de superioritate. Întotdeauna se vor socoti spoliate. Ele iau drept măreaţă imaginea îngroşată pe care le-o oferă oglinda bombată a insuficienţei lor. Astfel, trista Italie umflată de vîntul vanităţii. Astfel, lugubra Germanie îmbolnăvită de demenţa ei eternă.

Dar ce forţe active ne aduc aceste reflecţii? Sînt ele capabile să oprească istorica disperare care ameninţă pe oamenii liberi? Acolo, în munţii Boemiei, bărbaţii şi femeile poartă un doliu mai amar ca acela al copiilor căzuţi. În Austria torturată sînt aruncaţi pe fereastră prelaţi sărmani iar trupurile lor se zdrobesc pe trotuar. Germania e plină de lagăre şi închisori unde agonizează o întreagă comunitate umană. Spania e în flăcări. Ce face Franţa, ce a făcut? Nu lasă ea oare să fie zdrobiţi pretutindeni urmaşii şi prietenii spiritului său? N-ar trebui aruncată o flamură neagră pe statuia nemuritoarei? Va putea ea opune măsura, raţiunea, simţul critic reîntoarcerii barbariei? Ceea ce este sigur este că cea mai mare forţă a acestei naţiuni o constituie faptul că nu s-a deformat, că a rămas totuşi credincioasă ei însăşi. Prietenii noştri mai fericiţi, să se reîntoarcă spre ei înşişi. Prietenii noştri îngrijoraţi sau nenorociţi să nu piardă încrederea. A noastră, o încredinţăm nu unui reviriment brusc, ci aceleiaşi gîndri seculare şi constante.

Les Nouvelles littéraires, 24 dec. 1938

PAUL VALÉRY

. . . Omul de azi ar trebui să fie mai fericit ca oricînd şi totuşi el singur se afundă din ce în ce mai mult pe drumul frămîntărilor şi al suferinţei. Prea mulţi factori luptă împotriva binelui. Lipsit de o axă morală, omul contemporan devine prea uşor credul, se lasă atras de mituri, aderă la credinţe vremelnice, fără un prealabil şi riguros control. Disponibilitatea morală a omului contemporan e factorul care întunecă, azi, cel mai mult, destinele Europei. »

dintr-un interviu acordat ziarului *Timpul*, Bucureşti, 9 ianuarie 1938

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

PABLO CASALS

Speranţa celui ce crede în omenie

Un elementar simţ de răspundere dictează conştiinţei fiecărui om să opună rezistenţă barbariei, ferocităţii războiului, care a suprimat atîtea suflete. Nu este în aceasta o atitudine politică, ci un act de umanitate. De aceea, toate eforturile noastre trebuie să se îndrepte spre acest unic scop: suprimarea cauzelor dramei . . .

Nu, vă asigur, războiul nu va înfrînge niciodată arta! Nici un război nu va extermina arta, pentru că ea este în natura noastră. Lupta este inegală. (. . .)

Războiul şi ura dintre oameni nu pot să biruie, nu trebuie să biruie. Orice artist are obligaţia să lupte pentru pace. Pacea este condiţia esenţială a progresului, a creaţiei, a civilizaţiei. Vă doresc şi doresc lumii întregi să nu cunoască grozăviile războiului. O spun cu durerea celui încercat şi cu speranţa celui care mai crede în omenie.

Declaraţie făcută în timpul unui turneu la Bucureşti şi reprodusă de cotidianul *Lumea românească* din 21 dec. 1938

ELENA VĂCĂRESCU

Orgoliul spiritului

Parisul e un uriaş curcubeu întins între furtuni. De îndată ce culorile calde ale nădejdii devin prea tari, sosesc nori cari le înghit. Oamenii trăiesc atunci sub un val copleşitor de presupuneri şi incertitudini . . .

Viaţa se amestecă aici cu tot ce înseamnă precauţiune împotriva morţii. Niciodată parizianul nu a fost mai viu, mai întreprinzător, mai plin de închipuiri ca acuma. Şi cei ce au trăit, ca noi, celălalt război, ar face bine să nu-l mai compare cu acesta. Nimic nu se aseamănă mai puţin. Tineretul din 1914 avea înapoia lui o epocă raţională în care turburările şi certurile nu se iveau decît în rare răbufneli.

Luptătorii din 1939 ies din acei douăzeci şi doi de ani ciudaţi şi uneori zmintiţi pe care i-a născut Victoria, 1920—1938, ce de creaţii, ce de invenţii, cît delir, cît tumult la popoarele cîrmuite de spaima adolescenţei alarmate.

Se nasc maşinile, se izbesc ideile, ideologiile se înarmează şi între ele se cască imense prăpăstii. Gîndirea e pusă deoparte, opera pur spirituală e călcată în picioare. Numai acţiunea contează. Totul trebuie rupt, totul trebuie luat de la început. Din această învălmăşeală au ieşit luptătorii de azi, puşi dintr-o dată în faţa unei probleme unice, simple, reduse în aparenţă, dar mai vastă decît cele mai cuprinzătoare gînduri ale lor.

În frig şi noroi, dar dîrzi şi mîndri, ei aşteaptă păzindu-şi glia strămoşească şi sfărîmînd orgoliul maşinii în timp ce acela al spiritului îi cuprinde pe încetul.

Paris, 30 octombrie 1939 (*Timpul* 4 dec. 1939)

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

VALENTIN KATAEV

În timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei împotriva ocupației fasciste, a fost dezmințită părerea generală că muzele tac atunci cînd răsună tunurile.

Muzele nu au tăcut. Niciodată nu au trudit atît de mult și de rodnic poeții sovietici . . .

. . . Lupta de la Stalingrad abia începuse. În comunicate nu era încă nimic precis. Încă de pe atunci însă, în toată ființa mea, presimțeam victoria.

« Așteaptă, așteaptă, scriam eu în bloc-notesul meu de corespondent, ce-o să fie ! Ce-o să fie, ce-o să vină ! Sloiurile de pe Volga te vor îngheța, flacăra rusă te va arde. Văd cum pe drum, lîngă malul cel abrupt, te vei prăvăli pe picioarele tale de vată, capul tău de aramă va crăpa ! Biruit de forța noastră, te vei face praf și pulbere lîngă coturile tainice ale celor două mari fluvii rusești ».

Proorocirea mea poetică s-a adeverit. Legendara bătălie de la Stalingrad s-a încheiat cu distrugerea totală a armatelor nemțești și cu predarea generalului von Paulus . . .

De altfel, începusem să prevăd victoria cu mult înainte. Deși în primele luni de război armata noastră suferea înfrîngeri ce păreau ireparabile, în acele zile îngrozitoare cînd generalii fasciști priveau deja prin binoclurile lor turnurile Kremlinului, chiar și atunci sentimentul victoriei finale asupra dușmanului ardea nestins în sufletul meu.

Cum se explică acest lucru? Explicația e simplă: Credința întregului popor în victorie, credință ce însuflețea armata care peste patru ani avea să pătrundă în bîrlogul dușmanului și să înalțe stindardul purpuriu al Victoriei deasupra Reichstagului în ruine.

În timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei am început din nou să scriu versuri, ocupație pe care o părăsisem de mult.

Nu e ciudat oare?

Mă însuflețea presimțirea că victoria este inevitabilă.

Novîi Mir, nr. 5/1985

ALEXEI TOLSTOI

. . . Cercul dușmanului se strînge. Asupra Moscovei planează amenințarea. Dușmanul a strîns arme din toată Europa îngenunchiată. Deocamdată are mai multe tancuri. În această bătălie el s-a năpustit cu tot ce are, și mai multe eforturi decît în aceste zile de octombrie el nu va mai putea face. În spatele frontului său e ca o scorbură într-un copac putrezit. Oprit în aceste zile, tocmai acum, împiedicat în ofensiva sa, el va trece în defensivă și își va pierde puterile . . .

Sarcina noastră este de a opri armatele hitleriste în fața Moscovei. Atunci vom cîștiga marea bătălie . . .

Va veni clipa cînd vom trece la faza hotărîtoare a războiului, la lovitura ofensivă a frontului german. Dar pentru a trece la această fază a războiului, trebuie ca acum, imediat, să oprim dușmanul . . .

Sorții gloriei și măreției revin acum Moscovei.

Pravda, 18 octombrie 1941

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

LEONID LEONOV

Numai cu trecerea anilor vom putea pătrunde măreţia aspră a zilelor trăite, pierderile ucigătoare ale luptelor purtate, întreaga profunzime a faptelor noastre de muncă eroică, voi muncitori neobservaţi ai patriei noastre, care nu aţi mai avut loc nici în cîntece, nici în listele lungi de decoraţi, într-atît sînteţi de mulţi ! Dacă pînă şi azi se sărbătoresc Poltava şi cîmpul de la Kulikovo, pentru cîte secole oare ne va ajunge bucuria de acum ! Numai că ea se va exprima apoi nu în sunete solemne de orchestră, nu în sclipiri de artificii, ci în transformarea paşnică a ţării, în înflorirea vieţii spirituale, în bătrîneţea lungă, în frumuseţea vieţii de fiecare zi, în creaţia inginerilor şi artiştilor, grădinarilor şi artizanilor . . .

. . . Gloria noastră va dăinui, atît timp cît va dăinui cuvîntul omului. Chiar dacă s-ar scrie istoria omenirii pe o singură pagină, în ea ar fi amintite faptele noastre mărețe. Pentru că noi n-am apărat numai viaţa şi demnitatea noastră, ci însăşi calitatea de om pe care voia să ne-o răpească fascismul.

. . . Tot bunul simţ şi conştiinţa ne spun că războiul este cea mai mare nenorocire, mai ales în condiţiile tehnicii contemporane ; aducerea războiului ca argument pentru rezolvarea unor conflicte vechi este un păcat pentru omul de bună-credinţă, o crimă pentru cel cu o memorie fie şi modestă, o josnicie pentru fiinţa care gîndeşte.

. . . P a c e a este comoara cea mai de preţ a vieţii noastre, fără de care îşi pierd sensul şi puterea toate celelalte bunuri şi bucurii ale vieţii. Ea trebuie apărată de o purtare neatentă, cu mult mai multă grijă chiar decît lumina ochilor.

Novîi Mir, nr. 5/1985

JOHN STEINBECK

Niciodată, poate, în cursul istoriei, o ţară n-a încercat să evite războiul cu mai multă pasiune şi metodă, ca Statele Unite în cazul conflictului lor actual cu Japonia şi Germania. Între 1930 şi 1940, poporul american a fost preocupat de probleme pur naţionale, de probleme de producţie şi distribuţie, ce nu erau insolubile, dar cereau totuşi multă refleixe şi tatonări şi provocau, inevitabil, conflicte de opinie. Nimeni nu poate şti dacă ar fi fost posibilă rezolvarea unor asemenea probleme, nici cît timp ar fi trebuit pentru a reuşi. Dar, în timpul acestei perioade lipsite de un viitor limpede şi de un scop clar definit, toată tinereţea ţării era redusă la a bate pasul pe loc. La drept vorbind singura sa grijă era de a subsista, aşteptînd să i se arate un drum ce ar fi dus undeva. Tinerii care părăseau şcoala nu găseau nici o slujbă, nici un post, se lăsau pradă descurajării, apoi cinismului; o curioasă şi paralizantă stare de spirit — socotită drept disperare intelectuală, dar care provenea, în realitate, dintr-o lipsă de activitate mintală şi fizică — pusese stăpînire pe noua generaţie.

Ca bandele de copii ce foiesc în faţa sălilor de joc în speranţa unui eveniment senzaţional, tinerii aşteptau să se producă o schimbare.

Exista o dezordine totală în gîndurile precum şi în acţiunile lor. S-ar fi putut găsi, eventual, un antidot împotriva otrăvurilor generate de lenea forţată şi lipsa de direcţie; bunăoară, un important program de construcţie destinat să amelioreze condiţiile de viaţă în ţară sau vreo altă însemnată iniţiativă economică, în

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

stare să-i scoată din letargie. Dar aşteptînd ca noi valori să le înlocuiască pe cele vechi, naţiunea rămînea în incertitudine într-o asemenea măsură, încît inamicii noştri ne credeau în preajma morţii. Pentru că nu ştiam unde să ne îndreptăm, încercam să ne alungăm gîndul de la războiul însuşi; refuzam să ne pregătim pentru el. Cîţiva din oamenii noştri de stat doreau să împartă universul în două; unii voiau să apere lumea nouă contra celei vechi; alţii credeau că interesul nostru era să furnizăm arme Angliei, ceea ce i-ar fi îngăduit să lupte în locul nostru.

N-am avut posibilitatea să aplicăm nici una, nici cealaltă din teoriile menţionate şi istoria va fi fost cea care să hotărască, (...) Germania şi Japonia trebuiau inevitabil să comită erori, şi le-au făcut. Atacîndu-ne, distrugeau pe cei mai puternici din aliaţii lor: inerţia noastră, egoismul nostru şi dezbinarea noastră. Agresiunea a trezit în noi instinctul cel mai puternic — instinctul de conservare. Ea a creat spontan un scop căruia îi puteam consacra tot dinamismul nostru — şi am făcut-o. Ceea ce puterile Axei nu înţeleseseră era că spaţiul dezordinei noastre era pe măsura însăşi a vitalităţii noastre. Războiul ne-a izbit; nu ne mai puteam sustrage. Din fericire, însă, eram în mod special dotaţi să ducem războiul ce ni se impunea, un război fără tehnică sau metodă bine stabilite, un război întemeiat pe producţie — punctul nostru forte prin excelenţă. Dacă am fi avut posibilitatea alegerii, n-am fi găsit vreun alt fel de război care să se potrivească mai bine geniului nostru naţional. Căci conflictul actual este înainte de orice o problemă de transporturi, de maşini, de producţie în serie, de adaptibilitate şi ingeniozitate, — tot atîtea domenii pe care noi le explorasem primii.

Cu asemenea metode necesare pentru conducerea războiului, strămoşii noştri exploraseră un continent, îl populaseră şi-l dezvoltaseră, construind căi ferate şi drumuri, descoperind zăcăminte miniere şi ridicînd baraje pe rîuri spre a le capta forţa motrice. Căci energia, talentele variate, iniţiativa ce au contribuit la măreţia acestui continent nu sunt moarte. E posibil ca unele din dificultăţile pe care le înfruntam înainte de intrarea noastră în război să fi fost cauzate tocmai de faptul că dinamismul, energia, iniţiativa noastră nu găseau modalităţi de a fi folosite.

California, octombrie, 1944

Lâchez les bombes, Overseas Editions; New-York, 1944

DENIS DE ROUGEMONT

Un popor se revelează în nenorocire

Ianuarie 1944

Altădată şi chiar recent, înainte de ocupaţia germană, străinii care nu cunoscuseră Franţa sau nu văzuseră decît locurile plăcute, o judecau după faima vedetelor. În aprecierea lor, orice francez trebuia să semene cu tipurile de umanitate pe care le reprezentau în lume actorii vedetă, scriitorii celebri, modelele marilor croitori sau şefi-bucătari din hotelurile de lux. Cuvîntul «francez» evoca imediat imaginea unei mustăţi şi a unei butoniere înflorate 'à la Adolphe Menjou', un surîs fermecător ca al lui Charles Boyer, binevoitorul scepticism al unui Anatole France, eleganţa unui vestmînt parizian, eticheta unui vin faimos prezentat de un 'maître d'hôtel'. Toate acestea însemnau clişeul 'Franţa'. Era 'şarmant', era 'picant', indefinibil feminin cum sînt cele mai multe din vedete. Dar unde se afla adevăratul popor al adevăratei Franţe?

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Nenorocirea cea mai cumplită a propriei sale istorii a făcut ca acest popor, pînă nu demult invizibil, să se reveleze astăzi lumii în veritabila-i măreţie.

Ziarele care anunţă la New York noutăţi privind Rezistenţa ne vorbesc despre poporul Franţei; întîmplările şi mărturisirile clandestine ce ne parvin tot mai numeroase ne vorbesc despre poporul Franţei; şi filme turnate la Hollywood sau Londra despre epopeea secretă a Rezistenţei nu ne arată decît tot poporul Franţei: pentru prima oară în străinătate. Poporul anonim, fără vedete, şi care iată, însfîrşit, a devenit adevărată vedetă, fără voia lui.

Am văzut de curînd la New York o mulţime de filme cu subiectul împrumutat din unele episoade veridice ale Rezistenţei ("Underground" cum se spune aici): *Paris Calling*, *La Croix de Lorraine*, *Assignement in Brittany* şi mai sunt şi altele. Le-am văzut cu prieteni, cînd francezi, cînd americani. Francezii le criticau din belşug: decorul era inexact, situaţiile nu totdeauna veridice, trădătorii prea convenţionali şi, la urmă, inevitabilul raid al unui grup de commando care-i salva pe toţi ca în poveştile cu zîne. Dar îi priveam cu coada ochiului cînd nu mă observau: criticînd îşi ştergeau o lacrimă. Cît despre americanii, care mergeau la ele cu încredere, exultau în crescendo pînă la Marseilleza finală.

Poţi să gîndeşti tot ce vrei despre aceste filme, mai rău sau mai bine; în ce mă priveşte, reţin că prezintă în fine poporul francez de rînd ca pe adevăratul erou al Franţei.

Deodată, străinul ia seamă la un adevăr la fel de vechi ca Europa, însă statornic nesocotit ori negat şi, adesea, din pricina elitelor pariziene: poporul Franţei este grav. Sau, mai exact, este serios. El nu este înainte de orice 'şarmant' şi spiritual, priceput la vorbă, bun de petreceri şi uşuratic; el nu e toate astea decît în al doilea rînd şi ca printr-un lux. În fond şi în primul rînd este serios, mai mult ca orice alt popor căruia i-am trăit viaţa. Numai că este serios fără poză, cu pudoare, preferînd să afecteze gluma ori scepticismul, mai degrabă decît să pară a-şi exagera necazul. Căci gîndeşte din instinct, ca Talleyrand, 'ce-i exagerat nu-i serios'. Ce mă izbeşte mai mult în filmele de care pomeneam şi în mărturiile directe venite din Franţa, despre lupta contra naziştilor, este absenţa marilor gesturi teatrale, surdina pusă elocvenţei tradiţionale şi refuzul de a se complace în lirismul catastrofei; e, şi asta spune totul, *firescul* eroismului popular.

Acest popor cernit, cu privirea pătrunzătoare, s-a revelat în faţa primejdiei. Îi lipseau armele; luptă cu dignitatea lui impenetrabilă la ispitele brutei. Li se spusese tinerilor nazişti că merg să cucerească o ţară de flecari, de cochete şi de bătrîni politicieni veroşi. După cîteva săptămîni în teritoriu cucerit, germanul s-a simţit dominat de o forţă ciudată care-l intimida: privirea serioasă a bărbatului şi a femeii din popor, acea judecată precisă şi umană, mult mai insuportabilă decît toate strigătele de ură. Nu ştiau asta, tinerii germani, nu li se vorbise niciodată despre adevăratul popor al adevăratei Franţe. Ei au continuat să-l prade şi să-l ucidă cu o furie panică; ei continuă, dar se ştiu învinşi. De cînd au întîlnit această privire. (...)

Intermediu — memorie a Europei

Nu ştiam că totul îmi era atît de aproape acolo. Eram impregnat. Eram întemeiat. Şi mergeam printre semne. Sentimente seculare, socluri ale patriilor noastre! Monumente ce nu se mai văd, dar reflectă ecoul familiar al paşilor noştri. Şi aceste străzi care dădeau ocol agale spre o piaţă plantată cu arbori şi pustie, cu întîlniri ratate unde mă regăseam ... 'Te iubesc. Iubesc!'

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Am spus totul. Europa era patria de iubire. Tăcerea aştepta, absenţa era profundă, şi fiecare fiinţă prezentă punea întrebări, răspundea. Forţa era în taina vieţilor noastre, înnodată adesea într-o ciudă obscură sau în contemplarea geloasă a unui copac bătrîn — era bătrîn deja de pe vremea copilăriei noastre, şi, posesia noastră cea mai tenace, ne reducea la tăcere. Forţa era cîntec fredonat pe prag, în dimineaţa unei zile care se împletea cu celelalte . . .

Forţa era memorie şi aluzie. Era acel bătrîn copac tenace. Era blîndeţea şi înţelepciunea amară a despărţirilor sau voioşia unui cuvînt spus în treacăt. Avea sfielile iubirii . . .

Cînd îmi amintesc — asta înseamnă Europa.

Pentru că Europa este memoria lumii, pentru că a ştiut să păstreze în viaţă atîta trecut şi, păstrînd atîţia morţi în prezenţă, nu va înceta să zămislească.

Ea e putinţă de viitor.

Journal d'une epoque (1926—1946), Editions Gallimard, 1968.

ANDRÉ MALRAUX

În lupta împotriva naturii, în exaltarea cuceririi lucrurilor de către om, rezidă una din cele mai măreţe tradiţii ale Occidentului, de la *Robinson Crusoe* la filmele sovietice. Hotărîţi să luptăm pentru a ne apăra raţiunile de a trăi, noi refuzăm să facem din luptă o valoare fundamentală. Vrem o filozofie, structuri politice şi o speranţă ce conduc la pace, nu la război.

The Nation, 20 martie 1937.

ALBERT CAMUS

Mă întrebi pentru care temeiuri m-am situat de partea Rezistenţei. E o întrebare ce n-are sens pentru un anume număr de oameni, în rîndul cărora mă aflu. Mi se părea, şi mi se pare mereu, că nu poţi fi de partea lagărelor de concentrare. Am înţeles atunci că detestam mai puţin violenţa decît instituţiile violenţei. Şi ca să fiu şi mai precis, îmi amintesc foarte bine de ziua în care valul de revoltă ce mă stăpînea a atins culmea. Era într-o dimineaţă, la Lyon, şi citeam în ziar execuţia lui Gabriel Péri.

Actuelles

Vreau să exprim prin mijlocirea *Ciumei*, sufocarea pe care am îndurat-o cu toţii şi atmosfera de ameninţare şi exil în care am trăit. Vreau să extind totodată această interpretare la noţiunea de existenţă în general. Ea va da imaginea celor ce au luat asupra lor, în acest război, partea reflexiunii şi a suferinţei silenţioase şi *morale*.

Carnets

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Malraux în timpul filmărilor pentru *Speranța*

Selecția și traducerea textelor din capitolul «Inscripții»:
ALEXANDRU BACIU, ANDREI IONESCU, ALINA LEDEANU, ALEXANDRA NICOLESCU, ALEXANDRU AL. ȘAHIGHIAN și GEO ȘERBAN

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

IMPLICARE ŞI SACRIFICIU

THOMAS MANN
ERIKA MANN
CARL ZUCKMAYER

Interferențe epistolare la răscrucea istoriei

Erika Mann (1905—1969), fiica lui Thomas Mann, actriță, autoare de cărți pentru copii, colaboratoare a tatălui ei (a editat scrisorile lui, a prelucrat cîteva din romanele lui Th. Mann pentru film şi a scris o mişcătoare mărturie despre ultimul an de viață al autorului « Muntelui vrăjit »). La 1 ianuarie 1933 a întemeiat (alături de muzicianul Magnus Henning, Therese Giehse şi fratele ei Klaus Mann) şi apoi a condus cabaretul literar-politic « Die Pfeffermühle », de orientare vehement antinazistă, trebuind să părăsească la scurtă vreme după asta Germania. Cabaretul condus de Erika Mann, cabaret al cărui nume (Rîşnița de piper) fusese sugerat chiar de Thomas Mann (mai tîrziu, acesta avea să considere că activitatea « Rîşniței » reprezentase « cîntecul de lebădă» al Republicii Germane) şi-a continuat cîtăva vreme activitatea în Elveția şi în alte țări europene, pînă în 1937 (cîteva spectacole în America). Scriitorul Joseph Roth face următoarea apreciere entuziastă (şi fără îndoială exagerată sub impulsul momentului) într-o mică scrisoare trimisă Erikăi Mann după un spectacol ce avusese loc la Amsterdam:

Amsterdam, primăvara anului 1935

Mult stimată doamnă,

vă mulțumesc pentru frumoasa seară petrecută în teatrul dumneavoastră. Am sentimentul că trebuie să vă spun: Dumneavoastră faceți mai mult împotriva barbariei decît noi toți scriitorii la un loc. Sînt puțin cam ruşinat, în schimb mă simt puternic încurajat. Vă mulțumesc şi vă sărut mîinile.

Al dumneavoastră preasupus Joseph Roth

Corespondența Erikăi Mann, din care prezentăm aici cîteva scrisori din anii '30 şi pînă la sfîrşitul celui de-al doilea război mondial, are o notă specifică, imprimată de temperamentul vehement al autoarei, de o anume subiectivitate în mod firesc potențată şi de radicalitatea situației (şi, în primă fază, şi de incertitudinile ei). În acest fel trebuie înțelese atît unele « incriminări » adresate tatălui ei (diplomatice, totuşi, dar urmărind cu insistență, în ciuda declarațiilor contrare, persuasiunea) cît şi împunsăturile vizîndu-l spre exemplu pe Hermann Hesse.

---

* Erika Mann: *Briefe und Antworten*, vol. I: 1922—1950 ed. de Anna Zanco Prestel, Ellermann Verlag, München, 1984.

@Asociația Ziariştilor Independenți din România

Către Thomas Mann

Ascona, San Materno, 16.8.1934

(. . .)

Cred chiar că nici nu te gîndeşti, — şi nici nu ţi-e limpede (fiind străin de chestiuni negustoreşti), cîtă importanţă are astăzi pentru o editură, dacă prima ta carte care nu mai apare în Germania, este sau nu editată de aceasta — şi că este destul de indiferent dacă volumul în cauză este unul de eseuri sau orice altceva. Însemnătatea însă pe care o astfel de problemă editorială, importantă în sine, o poate lua în mintea unui editor, este imensă. *Ştiu, şi Landshoff îmi scrie în acest sens, că pentru Querido*[1] chestiunea este *pur şi simplu* esenţială.

Cît priveşte «Die Sammlung»[2], *treburile merg după cum ştii doar moderat (în treacăt fie spus, mai bine decît* «Deutsche Blätter»[3] *care va trebui să-şi înceteze apariţia — şi nu mai prost decît te-ai putea aştepta astăzi în ceea ce priveşte o revistă literară — dar oricum doar moderat). Situaţia lui Klaus*[4] *la Querido nu este chiar cea mai sigură. Cred, şi Landshoff îmi confirmă, că dacă Querido te-ar pierde acum şi tu te-ai duce la Rascher*[5], *de exemplu, — toate s-ar decide şi s-ar întoarce spre rău şi spre negativ. Asta n-ar fi frumos.*

Această scrisoare, dragă V[6]*., mi-e penibilă, mă tem şi că ea nu este ceea ce s-ar numi «bună» —, sînt foarte obosită după călătorie. La drept vorbind nici nu trebuie să fie «bună», ea nu urmăreşte să te persuadeze. Această scrisoare vrea doar să-ţi prezinte chestiunea de faţă, a cărei relativă lipsă de importanţă pentru tine o cunosc, din perspectiva însemnătăţii pe care o deţine pentru K. şi de altfel şi pentru binevoitorul Landshoff, care nutreşte pentru tine (de două ori «pentru» — vezi, ce obosită sînt) o veneraţie nemărginită . . .*

Cu bine — corespondenţa noastră are în ultimul timp un caracter glumeţ — te rog însă să-ţi aminteşti: nu am vrut niciodată să te «persuadez» — nici în cele politice —, nu sînt insolentă şi nici nu mă amestec în problemele altora, nimic din toate astea. Şi nici nu te rog să iei această decizie. Cît de importantă ar fi însă ea pentru noi şi cît de puţin ar însemna o astfel de decizie pentru tine, ţinînd cont de tot ceea ce pledează obiectiv pentru ea, — *aceasta am vrut să-ţi scriu . . .*

Sărutări tuturor —, rămîn a ta

---

[1] Emanuel Querido, editor olandez. După venirea la putere a lui Hitler a înfiinţat o «Secţie Germană» a editurii sale, împreună cu Fritz H. Landshoff, fapt de mare importanţă pentru autorii de limbă germană aflaţi în exil. După ocuparea Olandei, a fost internat şi a murit într-un lagăr de concentrare în 1943.

[2] «Die Sammlung», revistă literară editată de Klaus Mann, fiul lui Thomas Mann, între 1933—1935 la Amsterdam.

[3] «Neue Deutsche Blätter», revistă literar-politică editată între 1933—1935 de Wieland Herzfelde. Ca şi revista «Die Sammlung» a trebuit să-şi înceteze activitatea din cauza unor dificultăţi economice.

[4] Klaus Mann, care lucra la editura Querido în acea perioadă.

[5] Editura Rascher & Cie din Zürich.

[6] V. de la Vrăjitor, după cum obişnuia Erika Mann să-l se adreseze tatălui ei.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Către diferite redacţii
în Elveţia

Küsnacht/Zürich, 22.11.1934

(. . .)
S-a scris atît de mult cu privire la incidentele[1] *petrecute în « Pfeffermühle » [Rîşniţa de piper], încît aş vrea acum să spun şi eu cîteva cuvinte. Cuvinte care nu urmăresc să se refere la incidente, ci doar la « Rîşniţa de piper ».*

Vă amintiţi: Acum aproximativ un an am sosit în Elveţia pentru prima oară, în intenţia de a da nişte spectacole timp de 14 zile ori cel mult 4 săptămîni. Am început spectacolele, jucînd zilnic cu casa închisă în sala « Zum Hirschen » din Zürich, iar interesul stîrnit, dorinţa prietenească de a asculta cele oferite de noi pe scenă au fost atît de mari la Zürich, încît am mai rămas şi apoi am revenit . . . Am jucat de la bun început înconjuraţi de o foarte mare prietenie şi de simpatie şi interes pentru tot ceea ce făceam. Chiar şi acum, cînd un grup de oameni tineri se străduie atît de pătimaş împotriva noastră, nu sîntem lipsiţi de apeluri încurajatoare din partea tuturor cercurilor ţării. Pe adresa noastră sosesc multe scrisori ale unor oameni care nutresc faţă de noi sentimente calde, de recunoştinţă chiar şi care ne roagă să nu considerăm « scandalul » creat drept simptomatic — căci nu este, după cum sîntem asiguraţi zilnic. Alte scrisori mă insultă folosind expresiile cele mai triviale —, nu cred să mai trebuiască să spun că cei ce scriu aceste scrisori preferă, fără excepţie, anonimatul. Eu însă vreau să răspund. Pot să încerc s-o fac aici foarte pe scurt?

Ce ni se reproşează? Fără a se aduce nici măcar o singură dovadă pe baza poeziilor noastre, se ţipă că am fi o « scenă de agitaţie », care ar « tîrî în noroi » toate « idealurile » şi că am abuza la modul cel mai sfruntat de « ospitalitate », revărsînd « murdăria noastră privată » peste pajiştile curate ale peisajului elveţian. « Cu cele mai bune salutări Anonymus ». Oare un război ce ar putea izbucni reprezintă murdăria noastră privată? Mizeria, erorile şi crimele ce se petrec în lume sînt oare murdăria noastră privată? Ce « idealuri » sînt tîrîte în noroi, de care « ospitalitate » se abuzează cînd te opui oprimării şi violenţei ?(. . .)

« Rîşniţa » nu este o « scenă de agitaţie », ea nu este o « scenă partinică » şi nu este un « teatru al emigranţilor ». Ea este o grupare de oameni tineri de cele mai diverse naţionalităţi (elveţieni, germani, ruşi, austrieci) care se străduie să ofere un divertisment la un nivel onorabil şi să dea de gîndit oamenilor, distrîndu-i. « Rîşniţa dă de gîndit . . . » — ar putea sta scris deasupra programelor şi invitaţiilor noastre. Încercăm să exprimăm problemele dificile ce se cer astăzi spuse, în forma uşoară pe care ne-am ales-o — şi am avea toate motivele să ne ruşinăm, dacă am renunţa vreodată s-o facem . . .

Către Katia Mann

Solothurn, 23.1.1936

Fără nici o îndoială că este vorba şi de modestie atunci cînd V. subestimează importanţa acordată fiecărui cuvînt al său dat publicităţii . . . Chestiunea: Ce editură o reprezintă Th. M., alături de cine, unde şi împotriva cui se situează el în front — este cît se poate de puţin o chestiune secundară. El ţine în mîinile lui decizia, blestemată fie ea.

---

[1] Scrisoarea a fost trimisă în urma unor incidente violente care au survenit în noiembrie 1934 în « Kursaal » din Zürich între actorii « Rîşniţei » şi membri ai unor grupări de dreapta elveţiene. În urma acestora, poliţia a intervenit, asigurînd posibilitatea continuării spectacolelor.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Hesse şi Annette[1]*, doi fantaşti fără noimă care trăiesc, întreţinuţi, la marginea unei lumi ce se scufundă, n-au decît să-şi petreacă în linişte timpul cu jocul de bile şi memorii de la Curte —, căci Bodmer*[2] *plăteşte doar, iar Annetli mai e şi ea invitată din cînd în cînd. Dar V. se simte bine în societatea lor, mai bine decît spre exemplu în cea a lui Emil Ludwig sau a lui Feuchtwanger, care cel puţin sînt oameni muncitori, de anvergură şi cu conştiinţa responsabilităţii lor — nu, e foarte multă trufie în modestia sa —, el nu vrea să fie cu noi, după cum nu vrea să fie nici cu cei din Germania; (fireşte, « noi » nu sîntem nimic deosebit, dar el uită că am face imediat mult mai multă impresie deîndată ce el ar fi alături de noi !). Vrea să plutească deasupra apelor, dar aşa ceva nu e posibil pe termen lung, nici în « sferele superioare » şi nici printre noi cei de jos. (. . .)*

De la Thomas Mann

Arosa, 23.1.1936

(. . .)

Supărarea ta mereu latentă cu privire la atitudinea mea, în ansamblu, a izbucnit din nou cu acest prilej şi a avut drept urmare această scrisoare a ta, cu ameninţările ei întunecate că-mi vei retrage iubirea ce mi-o porţi. În această privinţă sînt destul de liniştit. Pentru o ceartă e întrucîtva nevoie de doi inşi iar mie mi se pare că sentimentele mele pentru tine nu îngăduie aşa ceva. Cînd mă gîndesc cum rîdeai uneori şi aveai lacrimi în ochi cînd vă citeam cîte ceva, îmi pare improbabil şi ceea ce întrevezi în viitor. Chiar şi în mînia ta împotriva mea eşti mult prea mult copilul meu Eri, pentru ca o astfel de previziune să se poată împlini. Emoţia pe care o resimt în faţa producţiilor Rîşniţei tale se datoreşte mereu în bună parte sentimentului patern că toate acestea reprezintă o prelungire copilăroasă a propriei me'e firi – nu sînt chiar eu însumi, nu e treaba mea s-o fac, dar ea porneşte de la mine. În fond, chiar şi mînia ta împotriva mea porneşte, copilăros, tot de la mine; ea reprezintă, ca să zic aşa, obiectivarea propriilor mele scrupule şi îndoieli . . .

Linia de conduită pe care am urmat-o pînă acum face ca eu să constitui o rezervă care poate deveni folositoare într-o bună zi. Mai cred de asemenea şi în necesitatea naturală a unei anumite împărţiri pe roluri: niciodată treburile lui Heinrich[3] *nu au fost întrutotul şi ale mele, şi ce motive aş avea să repet acum, mai puţin bine, nişte lucruri în care el este neîntrecut ? Aici mai intervine şi problema dintre fraţi, despre ale cărei dificultăţi cu greu ordonate tu abia dacă îţi poţi face o imagine.*

Ceva e fără nicio îndoială greşit în articolul din « Pariser Tageblatt »: presupunerea că ar putea exista cineva în lumea asta care să creadă că ţin cu naziştii este absurdă. O lume întreagă ştie că trăiesc aici protestînd reţinut dar radical împotriva celui de-al treilea Reich şi că acasă situaţia mea e cea a unui om care a fost prădat, acoperit cu invective şi al cărui nume este înfierat . . .

De altfel nici nu izbutesc să rămîn cu totul inactiv. Scrisoarea pentru Oslo din cadrul campaniei de propuneri[4] *e gata pregătită. Cuvîntarea pentru Nizza*[5] *va apare*

---

[1] Scriitoarea Annette Kolb

[2] Medicul şi muzicianul elveţian Hans Bodmer, prieten şi admirator a lui Hermann Hesse. A construit în 1923 o casă pentru acesta la Montagnola (după planurile lui Hesse), pe care i-a pus-o pe toată durata vieţii la dispoziţie.

[3] Fratele scriitorului, romancierul Heinrich Mann

[4] Într-o scrisoare adresată Comitetului însărcinat cu Premiul pentru pace din Oslo, pe 13.10.1935, Th. Mann îl propunea pe Carl von Ossietzky pentru Premiul Nobel, care i-a şi fost atribuit acestuia în acelaşi an.

[5] Este vorba de referatul « La Formation de l'homme moderne», pregătit pentru sesiunea Ligii Naţiunilor pentru cooperare spirituală, ţinută la Nizza (1—3.4.1935). În germană, acest referat a fost publicat sub titlul « Atenţie, Europa » (*Secolul 20* a publicat cîteva fragmente).

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

în curînd în franceză în cadrul unor comunicări ale Coopération. *Textul despre Wassermann*[1] *e terminat . . .*

Sînt bucuros să termin în primăvară cel de-al treilea volum despre Iosif și să-l scot pe piață; căci ceea ce va trebui probabil să fac atît din cauza conștiinței mele cît și a mîniei tale necesită în cazul meu un mare efort de mobilizare, *aproape mortală. (. . .)*

Din inimă *V.*

Către Thomas Mann

[New York, 1 noiembrie 1937]

Preaiubite V. Vrei *să fii atît de bun și să donezi un mic mesaj*[2] *? Este vorba de artiștii dintre care face parte și cel pe care l-ai cunoscut atunci cînd ne-am uitat împreună în atelierul lui la micuțul model antinazist. Cîteva fraze ar fi suficiente și este vorba de niște oameni de treabă. Sînt bucuroasă să aud că îți merge mai bine — trebuie să fi fost groaznic și ne pregăteam tocmai să telegrafiem pentru a ne exprima compătimirea, un plan care a eșuat apoi din prea mare sărăcie. (. . .)*

Carl Zuckmayer
Scrisoare deschisă[3] *către Erika Mann*

[12.5.1944]

Dragă Erika, am citit articolul tău « Respingere » cu părere de rău. Dacă simt acum nevoia să-ți răspund este mai ales din pricină că eu însumi nu aparțin nici unui grup, niciunei comisii sau comitet al emigranților germani sau austrieci și pentru că după o chibzuință temeinică m-am decis să nu iau parte la proclamații și să nu semnez niciun fel de manifest.

Această decizie însă nu are nimic comun cu felul tău de a respinge, care îi neagă dintru început bona fides unei Germanii libere, pentru prezent cel puțin, și care condamnă poporul german în totalitate . . .

Popoarele se compun din oameni iar aceștia sînt ființe purtînd înlăuntrul lor ambii poli fundamentali, cel al binelui ca și cel al răului. Este lipsită de sens o împărțire de principiu în popoare «bune» și «rele» sau chiar și în « buni» și « răi» în rîndul popoarelor. Lupta ce se dă astăzi pretutindeni în lume cu toată înverșunarea urmărește drept unic scop să decidă care dintre tendințele de bază vor determina în viitor destinul și conviețuirea oamenilor în lume: spiritul într-ajutorării și al prețuirii reciproce, al respectului față de opinia liberă, productivă —, sau spiritul violenței, al oprimării, al sterilității egoiste. O astfel de luptă se poate numi și luptă împotriva fascismului și numai aici trebuie căutată cheia prevenirii unui al treilea război mondial . . .

A împărți însă popoarele în nații de polițiști și de criminali este un punct de vedere pe cît de superficial pe atît de ipocrit. Desigur că pe de altă parte niciun german cumse-

---

[1] Prefața la Marta Wassermann — Karlweis: *Jacob Wassermann, Portretul său, lupta și opera*; Amsterdam (Querido) 1935.

[2] La data de 4.12.1937, Thomas Mann a trimis fiicei sale un scurt « Mesaj către artiștii americani aflați la Congresul antifascist din New York », mesaj căruia Erika Mann i-a dat citire în decembrie 1937.

[3] Apărută în « Aufbau », Anul 10, caietul 19, New York, 12.5.1944

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

cade, fie că a trebuit să părăsească Germania, fie că nu, nu va vrea să se sustragă răspunderii colective pentru vinovăția care apasă asupra Germaniei. (. . .)

Cred că de fapt tu gîndești și dorești aceleași lucruri ca și mine — dar felul tău de a te exprima conduce în mod obligatoriu la altceva: anume la crearea unor prejudecăți noi, nesănătoase în locul unor judecăți sănătoase și leale. Nu îți scriu în calitate de « adversar politic » sau dintr-o altă « tabără politică », căreia nu intenționez să mă alătur —, ci ca un vechi prieten, căruia i-a displăcut profund tonul « Respingerii » tale. Nu e un ton bun. Trezește asociații triste.

Sper să nu primesc niciun răspuns la această scrisoare, căci ea nu are scopul să deschidă o discuție care nu poate duce la nimic, ci dorește să te facă pe tine și pe alții care se exprimă în același mod apodictic să vă opriți pentru a vă trage răsuflarea, fie și numai pentru o clipă de răgaz. În ceea ce mă privește, nu voi continua în mod sigur această corespondență, căci nu-mi pot schimba părerea că lumea de pe tot cuprinsul pămîntului este un întreg, că fiecare popor și fiecare om în parte sînt părți ale acestui întreg, și că Germania — aflată acum în întunecare — aparține și ea acestei lumi care se îndreaptă spre un nou crez și o nouă plăsmuire . . .

Scrisoare deschisă de răspuns [1] către Carl Zuckmayer

[12.5.1944]

. . .Împotriva cui mă îndrept eu? Oare împotriva germanilor — a tuturor germanilor, cărora să le doresc să fie sortiți pieirii ca popor « rău »? Oare împotriva speranței într-o Germanie mai bună? Împotriva acelora care nutresc o asemenea speranță? Ori poate chiar împotriva celor care sînt de părere că în tabăra aliaților caracterul antifascist al acestui război nu este întotdeauna suficient de pronunțat? Bineînțeles că nu! Ar însemna să mă contrazic în tot ceea ce am spus și am scris în acești unsprezece ani, de-ar fi să protestez împotriva lor. (. . .)

Îmi reproșezi că nu m-am exprimat suficient de articulat din punct de vedere politic înainte de venirea la putere a lui Hitler — și ai dreptate cu acest reproș. Firește însă că în ceea ce te privește, te complaci chiar și astăzi în « concepția ta personală cu privire la poziția extrapartinică și independentă a creației artistice » și în meditații profunde, chiar dacă din punct de vedere politic prea puțin productive, cum ar fi aceea că lumea este un întreg și că orice popor aparține lumii oamenilor. Cîtă dreptate ai și atunci cînd spui că urmează acum să se decidă care dintre tendințele de bază vor determina în viitor destinul și conviețuirea oamenilor în lume: spiritul întrajutorării și al prețuirii reciproce, al respectului față de opinia liberă, productivă sau spiritul violenței, al oprimării, al sterilității egoiste — adică spiritul pe care îl numești într-un cuvînt « fascism » și în privința căruia concezi, ce-i drept, că « din păcate a ajuns la poporul german la cea mai teribilă formă și domnie ».

Dar acolo în Germania mai este și astăzi la domnie și va mai fi pînă în ziua prăbușirii germane. Ce va urma, și dacă acest popor își va afla după mai mult de un deceniu de întunecare morală și spirituală un cămin, reîntors la un sine al său mai bun, acest lucru nu poate fi prevăzut . . .

Germania a fost frumoasă. Poți să mă crezi atunci cînd îți spun că nu sînt mai puțin legată de natura și de cîntecele ei, de tot ceea ce am cunoscut noi acolo bun și demn de prețuit. Puterea germană firește însă că n-a fost niciodată benevolentă de-a lungul

---

[1] Apărută în «Aufbau», anul 10, caietul 19, New York 15.5.1944.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

întregii noastre vieţi. A presupune că ea va fi de-acum înainte astfel şi a cere lumii să împărtăşească această presupunere, acţionînd în conformitate cu ea, îmi pare nepermis.

Asta, dragă Zuckmayer, a fost ceea ce am vrut să spun şi ceea ce am spus în alte cuvinte în « Respingerea » mea . . .

Către Thomas Mann

[Pacific Palisades, 8.6.1945 [1]]

Calea a fost lungă. Cînd am pornit la drum, furtuna care se abătuse asupra Germaniei se contura întunecată şi amenințătoare pe cerul Europei. Dacă s-ar fi dezlănţuit mai devreme, ea nu ar fi dobîndit acel teribil caracter de diluviu, care în cele din urmă i-a fost destinat. Că am ştiut asta — noi şi toţi cei care veneau de « acolo » şi nu erau nişte nătărăi — şi că această cunoaştere a noastră nu a putut deveni utilă, iată ce a fost rău cu adevărat. Am încercat — şi mai ales tu, dragul meu — să facem tot ce a fost cu putinţă. Am fost de multe ori despărţiţi în aceşti ani, de prea multe ori. Deoarece mergeam însă în aceeaşi direcţie am fost, spre marea mea mîngîiere, unul lîngă celălalt pe lungi porţiuni de drum . . .

În româneşte de ALEXANDRU AL. ŞAHIGHIAN

[1] Scrisoare apărută în «Aufbau», New York, 8.6.1945, cu prilejul împlinirii de către Thomas Mann a vîrstei de 70 de ani.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

MARTIRIUL LUI FONDANE

OVID S. CROHMĂLNICEANU

Fondane et l'angoisse expressionniste

Si Fondane eut les yeux fixés sur la littérature française, sa formation philosophique fut allemande et les penseurs qu'il fréquenta eurent un rôle capital dans la création de l'optique expressionniste. L'essayiste fut fasciné par Nietzsche et les représentants de la « Lebensphilosophie »; plus tard, il devint le disciple fidèle de Chestov. Ajoutons que les auteurs français dont il s'éprit dans sa jeunesse sont ceux qui suscitèrent la plus ardente admiration des expressionnistes allemands: Maeterlinck, Verhaeren, Claudel et, en premier rang, Rimbaud. Fondane a également connu Franz Werfel et a traduit quelques-uns de ses poèmes en roumain.

Parce que les *Paysages* (1930) de Fondane étaient des poèmes du terroir, la critique les situe un peu vite dans la lignée de Francis Jammes, mais elle se trompait sur leur véritable nature. « Cette poésie, précise Fondane, est née en 1917, en tmps de guerre, dans une Moldavie pas plus grosse qu'une noix, dans une fièvre de croissance et de destruction. Plus rien de ce qui avait constitué la matière première de ce lyrisme n'existait dans la réalité. A travers la vitre, le poète regardait

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

passer des armées grises et des tambours qui sonnaient le glas; il imaginait un univers qu'il voyait aujourd'hui plein de champs labourés, demain rempli de l'exaltation mystique de la mort transformée en pain»[1]. Chez Fondane, la description n'est pas un compte-rendu de la réalité, mais « elle surgit des nébuleuses du mental comme une protestation intime contre un monde mécanique, fait de coups de feu, de barbelés et de tanks» . . . «Au moment où Dada explose quelque part au loin et où le massacre des civils commence dans les rues, le poète recule d'horreur en considérant le monde qui l'entoure». Ce besoin d'opposer les forces de la vie, la nature outragée et ses sèves meurtries, et l'âme de l'existence en révolte à l'impérialisme des machines, à la technologie destructrice et à la mécanique déchaînée du carnage mondial est surtout propre à l'expressionnisme. Les fréquentes allusions de Fondane aux poètes français ont souvent brouillé les pistes. Pourtant, par sa vision artistique, il est plus proche d'un Chagall ou d'un Soutine et, à travers eux, de la poésie expressionniste, que d'un Francis Jammes. Malgré leur apparence bucolique, les *Paysages* communiquent une secrète mais profonde inquiétude. Ce n'est pas la nature qui est chantée, mais son âme, démoniaque et invisible. G. Călinescu[2] souligne le fait que, sous le traditionnalisme «symboliste», se cache, chez Fondane, « un panthéisme olfactif et tactil, une ivresse de vitalité exaltée ». Le poète sent la nature prandre possession de son être; il capte le mugissement des «vaches suisses, au tablier blanc», le chant des coqs perchés sur «des pierres de soleil», le silence où l'on entend le blé germer, la chaleur du soleil, qui se répand dans le corps comme un fluide, la fraîcheur du jus des pores, l'odeur des trèfles et des foins. La nature dans cette voix tumultueuse, nous fait sentir sa présence:

La bourgade sent la pluie, l'automne et les foins.
Le vent, sur la terre, répand du sable brûlant.
Dans la ruelle sale, les filles attendent
le silence qui descend, le même tous les soirs,
le facteur, une cagoule sur la tête, pesant et sourd.
Poursuivis par la pluie ,les charriots sont passés.
Le calme, depuis longtemps, dans les choses moisit.

(*Herţa I*)

Ce qui est expressionniste, chez Fondane, c'est la manière de présenter la nature, comme une explosion permanente de la vitalité élémentaire. Un monde fruste, indifférent à l'œuvre de la civilisation, tend en permanence à envahir la bourgade, pauvre excroissance au milieu de champs et de pâturages éternels. Les vaches piétinent le bitume mouillé et couvrent de bouse les petites ruelles, les bœufs frottent leur «someil inachevé» contre les poteaux télégraphiques, « les cochons broutent l'herbe entre les rails d'une voie ferrée, la pluie « éteint les lampadaires à gaz », balaie les rues; les clôtures sont envahies par les orties; «la terre se met en avant, comble les fissures de la terre, escalade les murs, s'étale à nouveau, grasse, sur le bitume vaincu» (*Province III*). L'éruption vitale et ininterrompue de la nature fascine le poète qui la projette dans des images hallucinantes à la manière de Kokoschka. Les troupeaux avancent à travers les plaines, propageant la steppe et l'obscurité. «Les yeux rougis, révulsés de frayeur, la bourgade mugit» comme les bêtes. Le naturisme de Fondane, c'est la restauration de l'anarchie primordiale de l'univers. Tout doit replonger dans la boue originelle, sous une averse sans fin. La vigne attend «que la pluie la jaunisse, que la pluie la pourrisse».

---

[1] Benjamin Fondane: *Priveliști (Paysages)*, București, Ed. Cultura națională, 1930, p. 1.
[2] Critique et romancier roumain (1899—1965), auteur de la monumentala *Histoire de la littérature roumaine* (1941).

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Comme une semelle, la route s'est usée de tant de pluie.
Passent des cochons, à l'âme marécageuse, en route pour la boue.
Passent des cochons hideux, pour s'endormir stupidement dans une mare.
Pour que le chaos du monde, à nouveau, se répande.

(*Herța V*)

Le calme bucolique de la nature n'est qu'une apparence. Derrière les éléments, le poète distingue des chimères aux aguets, «la figure invisible, terrible de la force» (*Herța VI*). Célébrant l'invincible vigueur de l'univers agreste, Fondane y cherche une fusion réconfortante avec le principe même de la vie. C'est ainsi qu'il voudrait se promener «pieds nus, sous la pluie», pour participer à la rédemption de la nature. L'acte s'élève au rang d'un rituel en se ramenant à une «simple prière», à l'invocation poétique et panthéiste d'un Esprit capable de régénérer tout ce qui est:

Pluie, lave la terre de sa bouse sage,
épargne à la terre, pluie, ton néfaste ouragan,
si favorable, dans le désert de l'Océan, aux assoiffés de l'errance.
Gonfle bien le semence, jusqu'à la faire éclater:
semence de luzerne, de maïs et de l'orge,
orge pour les chevaux, luzerne pour les vaches, le maïs, enfin,
transforme-le en pluie, pour les hommes qui attendent dans l'entrée,
avec des porcs desséchés par le jour, avec des griottes, avec la steppe,
et avec leurs femmes portant dans leurs entrailles
des enfants criards et sourds.

(*Invocation*)

Partageant le sort des herbes, des plantes et des fruits, Fondane accueille le miracle de la lumière et des sèves accumulées avec la même volupté extatique, la même joie d'une identification au grand bouillonnement universel:

La vigne et tous ses raisins, est-ce en moi qu'ils éclatèrent ?
Tous les tonneaux, est-ce en moi qu'ils se versèrent ?
Si je ne me savais pas en automne, je croirais sentir sur mon écorce
tout le pus jaillissant par les plaies des bourgeons.

(*Romance II*)

Dans un autre poème, il écrit:

Dieu, fais-moi mûrir dans mon champ, tel une pastèque.
Puis fais-moi éclater, pour l'automne à venir.

(*Autres Paysages III*)

La vision chimérique de la nature, chez Fondane, transparaît au mieux dans le poème intitulé *Si simple*. Tout commence, ici, avec la description d'un tableau automnal. Dans les vallées, les bœufs «labourent le vide», «Septembre, cueille les raisins dans les seilles, avec tes pieds, presse-les dans les chais» ; tout autour, la pluie a fait surgir des fourmis. Le garde-forestier «fusille» le silence. Mais, comme chez les poètes allemands Heym ou Trakl, des grimaces expressionnistes viennent soudain ombrager le visage bucolique de la nature. A l'occasion d'un enterrement, quelques réflexions, d'abord anodines, sur l'existence, ne tardent pas à faire chavirer l'idylle dans une vision terrifiante:

. . . La vie, comme toujours,
avec ses cloisons, ses porcs,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ses griottes, ses femmes aux mamelles taries.
Le Dieu, à travers la saison, fait entendre ses pas calculant
sur ses doigts la richesse des prés:
du maïs pour les hommes, du millet pour les chardonnerets.
Des troupeaux hallucinés mugissent derrière la vigne:
des femmes nues, dans les blés, ont une peau de terre,
tu pourrais posséder de la terre dans cette peau. Un pope,
peut-être diable — l'œil sur le maïs —
de son bras tendu bénit le cercueil,
la terre déborde son galbe, se répand, gonfle,
appelant vers elle les hommes de la boue.
Alors les hommes se couchent dans la boue,
la recrachent, s'inquiètent, blasphèment, lui pardonnent,
et les glèbes de nuit s'abattent sur la morte.

Cette image d'un univers mystérieux et terrible, qui commence à la frontière même de la bourgade, trahit en même temps certains atavismes intérieurs. Fondane garde le souvenir du ghetto ancestral. De là vient sa fascination pour la nature fruste qui lui communique un sentiment exalté de liberté, une ivresse vitale.

Petit-fils de fermier, le poète a vécu à la campagne et a vu de ses propres yeux — comme le dit le critique. E. Lovinesco[1] — « la stalactite de lait, prolongation liquide du pis de la vache jusqu'au fond du seau, la bouse fumante du bœuf de labour ». En même temps, chaque vendredi soir, il assiste à une curieuse cérémonie: devant le chandelier rituel à sept branches, le grand-père, le père et ses frères priaient dans une langue inconnue, évoquant des contrées lointaines, une existence millénaire et errante. Fondane traduit de façon magistrale l'étrange rencontre avec le monde rustique d'un descendant de ce peuple ancien, refoulé depuis des siècles dans les sombres ruelles du ghetto. C'est ainsi que l'on retrouve dans ses vers un émerveillement bien proche de la fièvre chagallienne:

Le soir, des synagogues, montait un chuchotement noir.
Ils demandaient, bien sûr — sinon tu aurais voulu prier —
Que le ciel les protège ainsi que les ancêtres
De la panique venue des champs rouges.
Soudain, dérrière les vitres, les torches s'allumaient;
Une ombre silencieuse entrait dans la boutique
Par les portes closes, s'asseyant à la table.
Un calme de saline se figeait dans la maison
S'abreuvant à l'auge de la cour, dans le froid nocturne.
Entre les flammes des bougies, le grand-père priait:
« Que ma droite sèche, que ma langue tarisse
Si jamais je t'oublie, oh Jérusalem »;
Tout en anges de plâtre, le plafond vers le ciel montait;
Quel feu, dans le chandelier des volets fermé!
Un souffle en tourmente semblait s'éclaircir
La maison, elle tanguait dans la nuit comme une barque,
Puis, quittant la rue de la bourgade, elle flottait.
Le sommeil buvait sans cesse comme un sommelier
Et je ne sais plus à qui mon grand-père parlait. Personne

---

[1] Célèbre critique roumain (1881—1943), théoricien du «modernisme», blâmé par les écrivains de droite pour avoir encouragé les écrivains d'origine juive.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

N'écoutait comme le grand-père sanglotait en mélangeant dans
La tête de son nigaud de petit-fils
La prière de la maison basse aux mugissements du champ.
(Herţa VI)

On sait, d'ailleurs, que beaucoup de tourments de l'âme juive ont nourri les convulsions du lyrisme expressionniste allemand. Chez Fondane, dicté par une expérience bien différente, ces tourments ont un accent particulier. Il suffirait de penser à Else Lasker-Schüler, par exemple, pour que la différence saute aux yeux. Celui qui garde vivant le souvenir du ghetto, qui le premier parmi les siens trouve l'occasion de marcher pieds nus sur la terre humide, de coucher dans le foin ou de gouter du lait frais, celui-là seul peut revivre l'exaltation des sentiments de Fondane. Le besoin frénétique de s'enivrer de la sève vitale élémentaire pousse le poète à écrire:

Au début de l'été, mon cœur est mouillé de tant de soleil
Comme une pastèque d'été non entamée,
Avec sa pulpe pleine de fraîcheur et de pépins.
Je voudrais briser les vitres de mon corps,
Paupière froide sur le regard fermé.
Qu'en moi s'assied comme dans une ruche,
Le blond soleil embaumé de mélisse.
(Autres Paysages II)

Ce n'est pas le goût de la description qui domine dans les tableaux de Fondane, mais le désir impérieux de chercher à travers eux la communication avec les forces «originelles» de l'existence, avec le «chaos primordial», avec la sève vitale des choses. Le poète le reconnaît lui-même quand il dit:

Nature vierge et nuit vierge
Laissez-moi reposer les plumes de mon âme vieillie.
(Herţa III)

Là, l'exubérance vitaliste vient justement briser le «spleen» symboliste que distille l'univers de la petite bourgade, il a le sentiment de réussir à arracher son âme infirme de l'«ennui» de cette bourgade en se laissant envahir par l'esprit élémentaire, et il s'exclame:

A leurs éventaires les Juifs vendent par gestes
désirs et articles de voyage.
Que tes mollets sont maigres, Rachel !
Allons, sortons de la ville, faisons nos bagages.
(Autres Paysages II)

Si Fondane est le poète des ruelles boueuses aux lanternes borgnes, des intérieurs vétustes, du calme qui depuis longtemps moisit dans les choses, du temps endormi comme un vieillard dans un fauteuil, l'appel de l'aventure n'en traverse pas moins l'idyle apparente des *Paysages;* une envie sourde de s'en aller gonfle comme une houle leurs images champêtres. Tout en parlant des vaches et du trèfle, Fondane n'oublie pas les navires qui «partent pour New York» et les bancs de sable «où l'océan a déposé des ossements».

Articol publicat de revista franceză *Non Lieu*, în numărul omagial (2-3) «Benjamin Fondane» Paris, 1979).

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Prefața autorului

Sunt poate cincisprezece ani de atunci, ideia mi-a venit — ca oricărui modern care se respectă — să «corectez» conform ideilor noastre una din acele vechi tragedii grecești și astfel să dau celor vechi o aspră lecție de gust. Era puțin după epoca Dada, suprarealismul domnea încă asupra literelor noastre, era momentul — acum ori niciodată — să-mi realizez planul, fără pericol. N-am izbutit s-o fac cum trebuie? m-am sustras Spiritului Timpului? mă credeam oare dintr-o generație din care de fapt nu făceam parte? A fost un eșec: izbutisem doar să mă exprim cum ar fi făcut-o oricare altul în locul meu, nu-i dădusem o lecție lui Sofocle — scăpase ca prin minune. Dar eu nu îndrăzneam să public această înfrîngere ireparabilă. Oare nu începea ea în alexandrini? liberi, e adevărat, și cîrpiți, și greoi — dar totuși alexandrini! Era de neiertat, și o știam.

Mai tîrziu am reflectat asupra condițiilor tragediei; și am înțeles că Filoctet era o temă care nu se prea potrivea; chiar la Sofocle. Oricît am refăcut, am corectat, am topit și retopit și răsucit tema în toate sensurile, n-am ajuns să fiu satisfăcut. Dl. Gide fusese oare mulțumit de sine? vreau să spun, de Filoctet al său. Îmi plăcuse enorm odinioară — apoi . . . Abia-mi mai amintesc de el. Și iată că, în momentul cînd, lipsit de admirația propriului său autor, Filoctet al meu devenise, ca să zic așa — chel, că m-am gîndit să-i expun bustul — ca model — în vitrina unui coafor. Prost, prost moment, fără îndoială! Dar nu vă spuneam? La urma urmei, mai bine să apară acum, decît ca operă postumă, cu o introducere și note critice. Cel puțin, iubite cititor, această ediție n-are nici introducere, nici note critice — măcar atîta. E drept că această tragedie e în versuri; dar pot fi numite acestea versuri? Cred că mi se va da dreptate că e vorba despre versuri care de fapt nu sunt versuri.

Drama singurătății a ispitit rareori lira celor vechi și ar fi fost ciudat ca Grecii, popor sociabil prin excelență, s-o fi atacat frontal. De aceea, drama lui Sofocle, a cărei tramă o împrumută acest poem, nu vorbește decît de o singurătate *forțată;* și, natural, face ca la sfîrșit să intervină Hercule, pentru a-l pune la punct pe prea avîntatul Filoctet. Antichitatea n-a văzut în această poveste decît o problemă de etică și în felul acesta a resuscitat-o Gide (sub ochiul binevoitor al Laocoonului lui Lessing), cînd și-a întitulat admirabilul său Filoctet «Tratatul celor trei morale». În această dramă în trei (căci el a socotit nimerit să suprime corul), Gide a încercat să regăsească tipurile cele mai elevate ale propriei noastre culturi; cercetînd bine personajele, vom găsi în Ulisse al său un personaj barrèsian; un personaj kantian în Neoptolemul său; și, în Filoctet-ul său, ceva mai indecis, un artist în afara timpului, un fel de Mallarmé pornit în căutarea absolutului. Acest Filoctet, care nu e de altfel decît tînărul Gide, de atunci, crede mereu că etica nu e decît «dependență de estetică», că suferința poate fi matisată — ascultarea față de divinitate a eroului sofoclean devine *renunțare* umanistă. Astfel tragedia se spulberă, ea care e un raport între om și zei — în profitul unei drame care nu mai opune decît oamenii între ei.

Am încercat, la rîndul nostru, să-l readucem pe Filoctet în plan metafizic. Am caricaturizat și mai mult personajul lui Ulisse apropiindu-l de ideile maurrassiene. Neoptolem, kantian la început, vede cum kantianismul său crapă, și se apropie de Nietzsche. Cît despre Filoctet, îl facem să traverseze o perioadă stoică, înainte de a-l lansa nebunește în revolta religioasă și de a-l face să atingă poziția lui Iov. Aceste trei «morale»: binele cetății, Datoria, renunțarea la real, cedează în fața presiuni-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

BENJAMIN FONDANE

FILOCTET

Poem Dramatic

fragment

Personaje:
Filoctet
Neoptolem, fiul lui Achille
Ulisse
Un negustor
Un matelot
Patru stînci

---

lor forțelor ce ne împing dincolo de bine și rău. Iată de ce ne-am permis să modificăm anumite detalii ale acțiunii lui Sofocle, care într-un tratat de morală erau indispensabile — și să dăm lui Filoctet un act ce privește etica (acela de a-l salva pe Neoptolem din mare) care, în cadrul dramei amintite, ar fi fost un non-sens. Sper că nu ni se vor face reproșuri pentru că l-am des-helenizat pe Filoctet; timpul lui Laocoon a trecut; a trecut și timpul lui Mallarmé; gîndiți-vă că eroul lui Sofocle scoate țipete neîntrerupte de-a lungul unui act întreg; acele Ah! Ah! de durere cereau un răspuns, o rezolvare. Această rezolvare nu se află în Sofocle (cel puțin nu explicit), care era *obligat* să fie la sfîrșit conformist, în genul happy end-ului american din filme. Dar aceată dramă nu e destinată teatrului; ea nu se adresează marilor mulțimi: deci ea poate *să îndrăzneascâ*.

Sunt peste cincisprezece ani de cînd a fost scris începutul acestui Filoctet. L-am păstrat atunci cînd, cîțiva ani mai tîrziu, am reluat trama. Îl păstrăm și acum, cu toate că acești alexandrini falși, anume cîrpiți, nu sunt cu totul ai noștri. Dar ei nu constituie decît pregătirea, exordiul dramei; acest *aparent* vers clasic stă încă destul de bine nivelului spiritual pe care-l stabilește; psihologic, versul liber nu intră în joc decît o dată cu stările de transă, de conflict, de tensiune.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Stîncile sunt un fel de piramide, pitice, pe rulete, prin vîrful cărora apar capete de oameni, acoperite cu o mască. (. . .)

NEOPTOLEM: *(. . .)*

Eu n-am nevoie de-arcul tău !
Vreau să mă apăr singur , singur
cu mîinile şi pumnii mei,
cu unghiile şi cu dinţii !
Încep acuma să-nţeleg
de unde-ţi vine răul, Filoctet !
E de la arcul tău, sunt sigur !
E-un dar prea mare pentru-un om.
Pe Zeus ! trebuie să plăteşti
această bucurie şi onoare,
printr-o cumplită nebunie !
Omul se cade să suporte
răul ce vine de la Zei,
însă acela care-asemeni ţie
de bună voie se aruncă-n
Nenorocire,
şi-atrage răul pentru veşnicie . . .
E drept să n-avem pentru el
nici o iertare, şi nici milă !

FILOCTET: *Ce tot vorbeşti? Ţi-ai pierdut mintea !*
Dar e o lecţie meritată !
Nu că-n gîndirea ta ar fi
sămînţa vreunei noutăţi.
E ceea ce se spune cel mai bine
în genu-acesta,
şi totuşi . . . acestea se spun
întruna între oameni sănătoşi,
sau numai pentru tine însuţi,
astfel că nimenea n-a sezisat
cum trece brusc gîndirea-n act,
şi nici cruzimea neasemuită
a resemnării sub constrîngeri !
Frumoasă şcoală-ntr-adevăr
care ignoră că-i de-ajuns
o zgîrietură cît de mică
pentru a-l face să răcnească
pe cel mai dur, mai pur, mai înţelept;
Ah ! ah ! că strigătul acesta
striveşte între două degete-ale sale
gîndirea cea mai nobilă a lumii . . .
Nu trebuie, copile, să oferi
gîndire celor care sufăr
şi care cer tămăduire.
Gîndirea poate fi gîndită
dar nu mai e inteligibilă
în lumea eficacităţii !

Brusc, Filoctet e apucat de convulsiuni.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Dar ce e tulburarea-aceasta,
insuportabila stupoare
şi — această transpiraţie?
Ajutor!

NEOPTOLEM: *Acesta e vestitul rău al tău! . . .*

FILOCTET: *Aşa-i că nu credeai în el?*
Dar nu interesează-aici ce crezi . . .
Şi la ce oare m-am născut
dacă mi-e dat să mor precum un cîine,
de ce se naşte omul
dacă i-e scris să crape ca un cîine,
după ce toată viaţa a trăit
temîndu-se de-această moarte?
Dacă ființa-apare numai ca
o slujnică a nefiinţei —
nu e mai bine-atunci neantul?
(. . .)

NEOPTOLEM: *Ce grozăvie! Înţeleg.*
Poate că eu, la rîndul meu,
nu izbuteam, ca ceilalţi Greci.
Dar ce să crezi despre-o Raţiune
pe care o goneşte o miasmă?
Şi totuşi s-ar putea, Ulisse,
ca voia zeilor să fi fost alta . . .
Poate că ceea ce vor ei
din partea noastră
e tocmai imposibilul!
Poate că tocmai nu vroiau
decît să vadă dacă printre Grecii
atît de mulţi se află cîţiva
să fie oameni
cu-adevărat!

ULISSE: *Vrei să mă însoţeşti?*
De fapt, frumos subiect
la care merită să ne oprim . . .
(. . .)

FILOCTET: *Am suit un pisc de munte dar nu te-am găsit deloc.*
Am plonjat în fundul apei însă nu erai acolo
unde-ai putea să te-ascunzi?
din ce-i alcătuit obrazul tău?
din ce îţi sunt făcute măruntaiele?
ochiul ţi-e-n fundul mării
şi păsările-l ciugulesc
dar omul . . . cum nu te află oare nicăieri?
Există-un timp cînd se găseşte totul,
mari pieţe unde afli cele necesare
şi iarmaroace unde saltă cai
şi temple unde poţi să cumperi Spirit
am suferit şi nu ţi-am întîlnit obrazul
am fost nedreptăţit — erai absent
cuvintele te-acopăr ca o pleoapă obosită

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

și te dizolvi în faptele-omenești . . .
ah ! cine ești, răspunde !

Fără-ndoială va veni o zi — a Judecății !
Balanțe se vor lustrui din nou
ni se vor coase iar scheletele distruse de intemperii
dar cine-i cel care va judeca
cine e cel care-n văpaie
o să ne-nvețe cum să ardem vii,
o să ne-nvețe cu-ajutorul morții
sensul atît de tulbure al vieții:
cine?

Da, fiecare va avea dreptate —
fiindcă dreptatea fiecărei vieți
este mai tare decît orice flacără
ea va trăi-n această flacără
mai încăpățînată ca oricînd
și va grăi-n această flacără;
o viață e mai mult ca o rațiune,
și sîngele decît o teoremă
ce valorează adevărul cel
mai pur și mai tulburător
alăturea de-un strop de sînge?

Iată-mă gata, o să zică ea:
— Aceasta-i foamea, setea mea,
aceasta-i pofta cărnii mele,
ai grijă însă de angoasa mea
și de nevoia mea de veșnicie.

Vă voi vorbi-n cuvinte simple
fără ranchiună, fără-amărăciune,
și fără poezie
însă așeze-se vocea mea
în tine, ca într-un pahar de apă
imense ramuri de lumină.

Să vină ziua Judecății !
atunci se va vedea-n balanță
ce e mai greu și mai amar,
un adevăr pentru vecie
sau suferința omenească.

Rostească deci balanța adevărul
sau facă-se fărîme !
E timp acum să-nceapă
dacă nimic nu poate fi salvat —
imperiul unei grozăvii ONESTE.

STÎNCA I: S-apropie pasul omului
demult e timpul mi se pare
a se lua o hotărîre !

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

FILOCTET: *Aveai dreptate, fiu al lui Achille !*
Eu eram sclav al arcului,
zeii mă-nlănţuiseră prin daruri
prin vanitate şi tămîie
Arcul mă-mpiedica să mă gîndesc
mă-mpiedica să fiu cu totul gol
pe marginea abisului din mine !
Ia-l şi păstrează-l !
Vreau să vă văd plecaţi
cît mai curînd !
Şi niciodată să nu vă revăd !

Mă voi preface că mi-e somn
Mă voi preface că sunt mort
astfel ei vor găsi o dezlegare onorabilă.
Păstreze-şi arcul !
O, misterioasă Raţiune ce legi şi dezlegi iţele
sub trama aparentă !
Divin Helenus ! gură de-aur ! Zeii
ce l-au adus prin tine-aici pe Neoptolem
şi pe acest Ulisse blestemat
ştiau ce vor ! Nu să slujească arcul
la Troia — sau c-ar fi avut nevoie
de el — ci trebuia ca Filoctet să nu-l mai aibă.
Abia acuma, fără arc ! încep şi eu
adevărata, via, pura mea singurătate !
Abia acuma viaţa ţi-o începi
o, Filoctet ! Şi fără arc ! Astfel
nimeni nimica nu-ţi mai datorează,
Iar eu nu datorez nimica lumii . . .

Filoctet are din nou o criză şi convulsiuni. Apoi :

Frumos, mult prea frumos ţi-e visul, Filoctet !
Uşor e să găseşti la urma urmei
soluţii admirabile — ÎN VORBE !
Ce bine-ţi joci comèdia
cu tine însuţi ! Totuşi reflectează
puţin. Eşti tu în stare să dezlegi
— e-n stare-un om? — acest mister
pe care alţii, nu tu, l-au născut?
. . . nu pot să le dau arcul !
Eu nu vreau să mă duc la Troia !
Eu nu vreau să cedez
duşmanului, şi nici să iert —
şi mai puţin să-i ling picioarele
doar pentru că de partea lui
e forţa. — Însă este ea
din rîndul lucrurilor perisabile
singura-n stare să dureze? Nu !
E-n stare ea să-nlocuiască cinstea,
comportamentul drept şi libertatea,
să şteargă — numai

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

PENTRUCĂ-I EA — ruşinea-ngrozitoare?
Tu, Filoctet, nu eşti decît un om!
tu nu eşti un copil — şi însăşi
această-odraslă-a lui Achille, fără
de păr în barbă, se gîndea să
se apere cu mîinile, cu unghiile . . .
Iată că iar m-apucă somnul
lăsîndu-mă total neajutorat!
CUM POŢI SĂ SCAPI DE O PROBLEMĂ
CE SE REZOLVĂ DOAR PRIN FORŢĂ —
CÎND FORŢA TA TE-A PĂRĂSIT?

Se culcă din nou şi adoarme.

STÎNCA I: Cînd firul colierului de zile
s-a rupt, ce ac savant mai poate
să lege iarăşi laolaltă
perlele care-au căzut?

STÎNCA II: Cînd arborelui viguros
i-e măduva muşcată de un trăznet,
ce primăvară ar putea
să-i suie încă sevele prin trunchi?

STÎNCA III: Mai speră, suflete căzut
farmece şi formule vrăjitoare,
forţe care-ar avea putinţa să
reducă ceea ce-i ireductibil!

STÎNCA IV: Mai speră — sau visează mai curînd!
Priveşte hora fiicelor
visării. Ea are secretul
să realizeze imposibilul.

TOATE PATRU: Hei, imposibilule! Vino!

Stîncile îşi reiau locurile. Puţin după aceea, umbra lui Filoctet se detaşează de Filoctet adormit, care rămîne mai departe întins pe jos, vizibil. Umbra lui Ulisse înaintează din culise. Rămîn faţă-n faţă, se privesc.

FILOCTET: Tu eşti, Ulisse. Hai, vorbeşte . . . Dar
ai părul alb, Ulisse. Iar privirea —
Doamne, cum trece timpul — nu mai are
azi tinereţe-n ea, de bronz. Ei şi?
Vezi, omul e sensibil la schimbarea
pe care o aduce chiar şi-un an . . .

ULISSE: Tu ţi-ai păstrat privirea, Filoctet!
Ai ochii încă vii, deşi nu chiar
la fel de arzători . . . Nu mă gîndeam
cum că lucrarea timpului . . . Era
doar ieri, mi se părea, că tu erai
atît de tînăr şi . . . Iertare! Asta-i!

FILOCTET: Duşmanul meu, duşmanul meu cumplit!

ULISSE: Nu chiar atîta cît ţi-ai fost
tu însuţi!

FILOCTET: Poate . . . N-am avut dreptate
probabil . . .

ULISSE (într-un elan): Filoctet, vino la Troia!

FILOCTET: O, nu!

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ULISSE: *Ba da ! Ascultă-mă ! Ascultă !*
Încă departe tare ți-e sfîrșitul !
Nu, zeii încă nu și-au spus cuvîntul
din urmă . . . Deci, ascultă-mă ! Izbînda
te-așteaptă. Știi, n-au fost uitate încă
faptele tale. Oastea și le spune.
Iar Troia încă nu e vindecată
de rănile ce i-ai făcut . . . Da, da ! Așa e . . .
Te crezi bătrîn . . . Știi, însă, că nu mușchii
te fac conducător . . . ci spiritul . . .
văpaia ! Care-o ai din plin ! . . . Și poate
te-așteaptă vindecarea . . . sigur . . . și
izbînda . . .

STÎNCILE: *Izbîndă . . . lume . . . vindecare . . . — poate . . .*

FILOCTET: *Izbîndă, lume . . . vindecare. Cîte*
povești ! Povești ? Să mă re-ntorc la Troia
bătrîn ,surpat și mizerabil ? Ca un
suprem trofeu al lui Ulisse ? Nu !
Nu, du-te ! Du-te ! Lasă-mă . . . Nu: stai !
Tu crezi cu-adevărat c-ar fi posibil,
Ulisse? Crezi posibil ca UITAREA
și-apoi fîntîna tinereții . . . Chiar
crezi sincer că-i posibil să mă vindec —
— și vechile ranchiune să se uite,
și anii morții și-ai singurătății
— amari — și obosiți de cît au fost ?
Da, te-am mințit, Ulisse ! N-am iubit
nimica, decît Grecia . . . și pe Greci,
pe tine — poate nencetat prezent în
memoria mea . . . desigur, nu aceiași . . .
Aici, eu n-am visat decît la voi, cu voi,
și de prea multă dragoste, pe tine,
pe voi, fără motiv, așa prostește,-am
ajuns să vă urăsc . . . Nu m-asculta !

(. . .)

În românește de ȘTEFAN POPA

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

DAVID GASCOYNE

Elegii pentru Fondane

Întîlnirea mea cu Fondane, într-un moment critic al tinereţii mele, a fost de o importanţă hotărîtoare şi providenţială. Această întîlnire, propriu-zis, a avut loc la Reading Room de la British Museum, bîntuit altădată de Karl Marx, unde mă duceam spre finele lui 1935 şi începutul lui 1936 ca să citesc tot ceea ce se găsea acolo cu privire la Rimbaud, despre care aveam de gînd să scriu un studiu care trebuia să continue volumaşul pe care îl publicasem, despre suprarealism. Printre numeroasele cărţi, cea mai mare parte în franceză, pe care le găseam, am avut şansa să o aflu pe cea mai recentă, probabil în colecţia lui British Museum: *Rimbaud le Voyou* de Benjamin Fondane.

Nu mai era nevoie să caut alte cărţi în legătură cu poetul francez preferat, găsisem cartea care exprima acel Rimbaud pe care intuiţia mea m-a asigurat că este adevăratul, acela care mă atrăgea mai mult ca oricare alt poet modern ; şi nu numai aceasta, ci chiar pe Fondane ca gînditor diferit de alţii, care îmi explica pentru ce supra realismul nu mă mai satisfăcea nici ca mijloc de expresie poetică, nici ca mijloc de a revoluţiona subiectivitatea umană, aşa cum este necesar să se întîmple, pentru ca o schimbare fundamentală a societăţii să se poată realiza fără a produce vreo dictatură tiranică şi sterilă la fel cu cele pe care le văzusem pînă în prezent.

Am început fără să ezit să-i scriu o lungă scrisoare lui Fondane, adresată prin bunele servicii ale lui Denoël şi Steele.

•

21, Grove Terrace
Teddington Middlesex Anglia
24.VII.37

Scumpe domn,

Nu există nici cel mai mic motiv pentru ca să vă scriu; şi nu vă cunosc; nu sunt dintre cei care scriu ca din întîmplare autorilor pe care i-au citit. Cu toate acestea, simt o mare dorinţă de a comunica, de a semnala cîte ceva cuiva: lucru de condamnat, o ştiu, dar e o dorinţă căreia în mod laş m-am decis să mă abandonez. La urma urmelor, poate că o să vă intereseze cît de cît să ştiţi în ce fel gîndirea dumneavoastră a putut să acţioneze ca determinant asupra gîndirii — să spun, asupra vieţii interioare? — a altcuiva.

Pe vremea cînd aveam patrusprezece ani am citit undeva un articol al unui vechi om de litere din anii 1890, Arthur Symons, în care vorbea, puţintel cam sumar,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

despre Arthur Rimbaud. Aveam la vîrsta aceea un gust nesăbuit pentru tot ce este exotic, căutat — magie neagră, demonologie, erotism, desenele lui Beardsley, autorii « mistici » sau misterioşi, — şi am înţeles imediat că Rimbaud era unul dintre cei care-mi plăceau. Cu toate că nu puteam deloc să citesc franţuzeşte, cumpăram operele sale şi, cu ajutorul unui amic care vorbea franceza un pic mai bine ca mine, m-am apucat să le traduc, aproape cuvînt de cuvînt. Înţelegeţi că această experienţă era pentru mine dintre cele mai revelatoare, dintre cele mai derutante. (Frazele din *Illuminations* de exemplu sînt poate chiar mai puternice ca efect evocator sau halucinant pentru cel ce nu cunoaşte decît aproximativ limba lor decît pentru un francez. Un pic mai tîrziu, se publica o traducere engleză din *Illuminations* care a uşurat mult înţelegerea mea imperfectă.)

Nu ştiam încă aproape nimic despre « adevărata viaţă » a lui Rimbaud. Un an mai tîrziu, se publica un mare număr special al unei reviste englezeşti, consacrat suprarealismului, şi atunci a început pentru mine cunoaşterea cărţilor lui Breton, a poemelor lui Eluard, etc. Bineînţeles, că în tot acest timp mă ocupam cu scrisul poeziei, cu experienţe de scriitură automată, etc. ; iar la şaisprezece ani, am avut « norocul » să-mi văd acceptat de către un editor un roman (execrabil) în care încercasem să fac cronica « neliniştilor adolescenţei ».

M-am decis să ajung poet, cel puţin scriitor. Cum în liceu nu prea făceam progrese, fiindcă-l găseam teribil de plicticos, părinţii mei au fost de acord să mă retrag. Cu puţinii bani pe care mi-i adusese acest roman de care am vorbit, am făcut prima mea călătorie la Paris, unde am întîlnit montparnasieni, artişti, Max Ernst, Dali, alţii. Era pentru mine un fel de ferment de adolescenţă, de idei, de ambiţii, de poezie, de experienţe sexuale, care mi se par acuma cu totul ireale.
În tot acest timp eram preocupat de ideile suprarealiste. Suprarealismul mi se părea într-adevăr o bombă care putea să facă să explodeze această lume plată şi mediocră pe care o detestam. Abia mai tîrziu am înţeles că e o bombă care va face explozie mîine, mereu mîine.

În 1935 editorii mei mi-au comandat să scriu o carte despre mişcarea suprarealistă. Călătoream încă la Paris, îl întîlneam pe Breton care m-a impresionat enorm, pe Eluard, pe care-l voi iubi mereu, deasemenea pe Ernst, pe toţi ceilalţi. În acea toamnă mi-am publicat cartea, şi atunci am întîlnit aici, în Anglia, oameni care se interesau de suprarealism. Dar dumneavoastră cunoaşteţi Anglia? E o ţară unde niciodată nu se va înţelege ce este aceea o revoltă, unde totul se îndreaptă repede spre banalitate; iar suprarealismul, în Anglia, se credea că este ceva de ordin « artistic » (cu o vagă înclinare revoluţionară care era uitată pe cît posibil). Anul trecut a avut loc la Londra o uriaşă expoziţie internaţională suprarealistă: imaginaţi-vă că a fost un succes nebun, şic, monden, uşor scandalos, « amuzant » . . .

Eram atît de dezgustat că am intrat aproape imediat în Partidul Comunist şi m-am dedicat pe de-a-ntregul afacerilor politice timp de cîteva luni (ceea ce nu-i plăcea lui Breton, a cărui politică, de altfel, mi s-a părut întotdeauna supectă: troţkismul, înseamnă politică « artistică », ireală, care-şi face iluzii în privinţa naturii politicii însăşi). În octombrie călătoream cu un prieten la Barcelona, unde am lucrat cîtva timp într-un birou de propagandă guvernamentală.

Un an întreg, am fost ocupat cu scrierea unei mari cărţi despre Rimbaud. Anul trecut, în momentul cînd eram pe cale să citesc toate cărţile rimbaldiene pe care le puteam găsi, mi s-a întîmplat să văd un prieten, Georges Reavey, care mi-a împrumutat *Rimbaud le Voyou*, şi să-l întîlnesc pe Breton care era în momentul acela la Londra. S-a uitat la cartea pe care o purtam sub braţ şi a clătinat grav din cap cum îi era obiceiul: « A, asta ! mi-a spus el, e o carte îndreptată absolut împotriva mea ! »

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Prima dată cînd am citit această carte, aveam oarecum spiritul refractar față de ceea ce putea ea să mă învețe, nu eram încă copt pentru a înțelege lucruri pe care cred că le înțeleg astăzi. Așa cum am spus, credeam încă în posibilitatea de a găsi ceea ce căutam — acea ieșire inexistentă? — în politică. Am fost repede deziluzionat.

Acest ultim an a fost pentru mine o perioadă de mare luptă interioară. Am încercat să mă înțeleg pe mine însumi. Am trecut prin experiențe dureroase, prin frustrații de toate felurile — vă las să vă imaginați toate acestea, evident nu e nimic neobișnuit. În tot acest timp, m-am ocupat cu Rimbaud. Meditînd asupra lui și încercînd să-l înțeleg, mi s-a părut că, dintre toate interpretările posibile, a dumneavoastră era singura pe care puteam s-o accept fără rezerve: și mi se părea că există în mine — nu știu ce — cel puțin o mare curiozitate de a ști ce este acest domeniu al « metafizicienilor » (nu-mi place această expresie și am să caut alta). Am început să recitesc cu ardoare Pascal; apoi Dostoievski; Papini; din nou Baudelaire; Kirkegaard pentru prima dată; Unamuno: Chestov (« All things are possible ») și încă multe altele. Toate acestea m-au ocupat neîntrerupt timp de mai multe luni. Mai întîi am acceptat poziția implicită a cărții dumneavoastră și a gîndirii tuturor acestor oameni, dar *fără a o accepta integral*, adică rezistîndu-i, crezînd și în altceva. Abia de curînd, în timpul unei perioade de mare singurătate și de concentrare, am înțeles că pentru mine nu e vorba de altceva decît de a mă dărui pe deplin — și pentru totdeauna? cum să dai înapoi? — disperării. După cum vedeți abia fac primii pași în acest domeniu; dar nu mai am nici o îndoială că-i aparțin. Am aproape douăzeci și unu de ani (dar e desigur inutil să vă întreb: e prea devreme ca să știu un asemenea lucru? pentru că ori *știi* ori nu știi). De ce să mai continui să trăiesc? Dar dumneavoastră trebuie să știți foarte bine toate aceste tulburări de contradicții interioare. Existăm mai ales pentru a afla *de* ce vrem să trăim. Eu cred că e pentru că sînt de părere că simplul dar îngrozitorul fapt de a fi trăit poate să ne ofere ceva într-adevăr misterios. În cazul acesta eu nu mai disper deloc? Pentru că cred că există o anumită valoare în *strigătul* pe care ne face să-l scoatem suferința? Dar iată că am căzut în absurditate.

Dacă măcar am putea să otrăvim cugetele cîtorva oameni! Dincolo de faptul că orice ambiție este ridicolă, oare acest lucru nu este cel mai deștept dintre toate?

Nu anticipez deloc, Domnule, un răspuns la această scrisoare. Sper doar că veți crede în absoluta mea sinceritate, și că veți scuza franceza mea atît de imperfectă.

Vă rog să acceptați din partea mea, scumpe Domn, expresia unei sigure gratitudini precum și sentimentele mele cele mai distinse.

David Gascoyne

•

Fondane a răspuns la scrisoarea mea de admirație și de încredere nesolicitate cu cea mai mare gentilețe, cu solicitudine aș zice, și n-aș putea să spun cît de mult îmi reproșez că n-am știut să păstrez scrisoarea lui, pe care totuși am purtat-o în buzunar, un an de zile. Într-un vechi caiet am notat totuși cîteva fraze și cred că aș putea încă să-i reconstitui mai mult sau mai puțin fidel conținutul. Mi-a răspuns că, după toate aparențele, nu trebuie niciodată să sperăm că vom găsi adevărul prin propriile mijloace, ci că, uneori, *el pune stăpînire pe noi*. « Dumnezeu știe, scria el (și aceste cuvinte, am putut să le rețin cu exactitate) dacă, angajîndu-vă pe calea suprarealismului, erați departe de el . . . »

Odată cu această scrisoare, care a devenit pentru mine un text a fel de prețios ca una dintre scrisorile către un tînăr poet ale lui Rainer Maria Rilke, Fon-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

dane mi-a trimis şi un exemplar cu dedicaţie din la *Conscience malheureuse*, care tocmai apăruse, avertizîndu-mă, cu multe scrupule şi cu multă bunăvoinţă, că nimeni nu trebuie să se apropie de experienţa adevăratei disperări prin acest soi de romantism atît de obişnuit la adolescenţi, nici prin diletantismul unui amator de senzaţii tari, ci numai înarmat spiritualiceşte să lupte ca un diavol pentru a-şi păstra un bun motiv de a trăi.

11, rue de la Bûcherie
Paris V
11, VIII. 37

•

Scumpe Domn,

Săptămîna trecută m-am decis să mă duc în Franţa pentru cîtva timp iar scrisoarea şi cartea dumneavoastră au sosit tocmai în ajunul plecării mele: iată de ce nu am avut deloc timp pînă în acest moment să vă scriu şi să vă mulţumesc. Vă sunt enorm de recunoscător că mi-aţi trimis la *Conscience malheureuse* pentru că este un lux pe care mi-l promisesem cît mai curînd posibil.

N-am citit-o deocamdată decît fragmentar, şi vă voi scrie după ce o voi citi cum se cuvine şi o voi fi meditat. Am fost foarte emoţionat de scrisoarea dumneavoastră, şi am multe lucruri să vă spun. Cu toate că nu vreau deloc să micşorez datoria pe care o am faţă de dumneavoastră pentru că m-aţi ajutat să formulez şi să «clarific» atitudinea mea spirituală, eu socotesc, mai întîi, că oricum aş fi ajuns în acest punct mai curînd sau mai tîrziu — vreau să spun că ideile pe care le exprimaţi sînt poate cele pe care le-am căutat eu, şi nu cele pe care le-am întîlnit din întîmplare. De asemenea cred că-mi este imposibil să ating această poziţie fără a fi luptat, fără a fi agonizat, fără a fi făcut din gîndirea mea o parte integrantă a însăşi vieţii mele. Cum ar putea să fie vorba de o simplă «atitudine de sensibilitate» cum ziceţi? Sensibilitatea este un lucru mult prea slab pentru a suporta exigenţele disperării.

Cu puţin timp înainte de a vă scrie începusem sub titlul «Blind Man's Buff», un caiet de note, de «cugetări»? — pe care aş ţine mult să vi-l arăt într-o zi. Veţi vedea că nici eu, la rîndul meu, nu socotesc disperarea (sau mai curînd negativul disperării) ca scop în sine. O frază pe care am găsit-o în Chestov exprimă ambiţia mea: «Création hors du néant»... «In the distructive element immense», zicea Conrad... Este ceea ce trebuie făcut înainte de a putea să creez, evident, dar majoritatea oamenilor care sînt de această părere nu înţeleg ceea ce este *absolut* şi extrem în aceasta. Te poţi dezbrăca fără a fi încă gol.

Cred că nu există operă de valoare care să nu fie pentru creatorul ei un produs al necesităţii de a se proteja împotriva distrugerii, o armă împotriva a ceea ce îl doboară. O operă trebuie să fie ceva ce creşte ca pielea, o adaptare la natura ostilă. Şi a crede aceasta, e acelaşi lucru cu a crede în valorile *strigătului* pe care-l scoatem fără voia noastră, nu-i aşa?

Ceea ce dumneavoastră numiţi «speranţă», eu numesc «curaj». Curaj de a persista pe drumul cel mai dificil, în contradicţie şi absurditate, curaj de a admite că ţi-e frică. Cînd zici «speranţă» totuşi, te întrebi «în ce?» — şi eu nu văd nici un răspuns. Sau văd numai această posibilitate: că într-o zi, înainte de a muri, s-ar putea ca într-un moment de concentrare aproape supraomenească, într-un moment de integrare a tuturor forţelor vitale, să faci un *salt* cu totul neprevăzut şi astfel să ajungi la o iluminare şi la o înţelegere care ar merita toată suferinţa de a fi căutat şi luptat orbeşte atît amar de timp. E vorba de prin-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

cipiul de non-continuitate; şi de asemenea de ideea de non-temporalitate, (scuzaţi-mă că mă exprim atît de prost şi confuz).

Încă odată, Domnule, vă mulţumesc pentru răspunsul dumneavoastră atît de călduros. Socotiţi-mă foarte prieteneşte al dumneavoastră,

David Gascoyne

•

Prima dată cînd m-am aflat fizic în prezenţa lui Fondane a fost, cred, spre sfîrşitul verii lui 1937. « Veniţi să mă vedeţi dacă veţi ajunge din nou pe la Paris », îmi scrisese el şi, cu toate că nu mai ştiu cum am putut să am adresa locului unde avea obiceiul să-şi petreacă cîteva săptămîni de vacanţă estivală, îndată ajuns în Franţa în anul acela, m-am dus să-i fac o vizită într-o mică localitate la sud de Paris [1], la nu mai mult de trei sferturi de oră cu trenul din gara Lyon. După ce am luat ceaiul împreună, aproape după moda englezească, cu toate că nu cred ca el să fi aranjat acest fel anume în cinstea mea, m-a luat să ne plimbăm cu barca pe apa micului lac care se găsea în faţa casei în care închiriase cîteva camere. Era un vîslaş foarte pasionat, şi îmi vorbea despre probleme filosofice, în felul acela înflăcărat care îi era propriu şi pe care alţii l-au descris cu mult mai bine decît aş putea eu s-o fac, continuînd să-şi fumeze pipa de care am ajuns să cred că nu se mai putea despărţi.

În toamna şi iarna următoare, tot pe str. Rollin, la numărul 6, mă duceam să-l văd seara pe la orele şase, nu săptămînal, desigur, dar atît de des pe cît putea el să găsească o seară liberă pentru a mă primi. Îmi dau bine seama acum că aceste ocazii reprezentau pentru mine o şansă şi un privilegiu foarte rare, şi mi-ar fi imposibil să exagerez valoarea de îmbogăţire spirituală, şi nu numai intelectuală pe care această frecventare mi-a adus-o. În acea veche clădire, chiar alături de aceea în care a murit Pascal, se ajungea în micul lui apartament urcînd o scară cu trepte de piatră, pentru a fi primit la intrare de filosoful-poet mereu surîzător dar în acelaşi timp în mod evident grav şi chiar, în ochii mei, puţintel misterios. Mă conducea atunci, în semiobscuritate, în salonul lui particular care îi servea şi de cabinet de lucru şi al cărui decor era de neuitat din cauza unui magnific acvariu iluminat încastrat într-unul din pereţi. Începea apoi mica ceremonie a preparării cafelei turceşti. După aceea, pînă la miezul nopţii şi uneori mult mai tîrziu, stăteam de vorbă, sau mai curînd, în majoritatea timpului îl ascultam vorbind, despre tot felul de lucruri, un pic de politică, evenimentele zilei, din ce în ce mai sinistre, şi la sfîrşit întotdeauna filosofie. Desigur, vorbeam şi despre poezie, dar am păstrat impresia că era un pic rezervat în ce priveşte acest subiect mai ales cînd era vorba despre poezia sa; cît despre mine, trebuie să mărturisesc că începusem, tocmai în epoca aceea, să-l frecventez pe Pierre-Jean Jouve, care-mi făcea onoarea de a discuta cu mine probleme specific poetice şi în orice caz ceea ce aşteptam din partea lui Fonadane, era să-l aud vorbind despre gîndirea sa, despre filosofia existenţială, adevărata gîndire...

Cînd am citit numărul special « Benjamin Fondane » al revistei *Non Lieu*, am fost foarte emoţionat observînd că E. M. Cioran îşi amintise de mine şi de faptul că i-am povestit cum l-am întîlnit pe Fondane sub ninsoarea care cădea pe bulevardul Saint-Michel, în ziua sau poate a doua zi după moartea lui Chestov, despre care m-a informat pronunţînd numai trei cuvinte, fără nici o expresie. Mi s-a părut că era complet cutremurat de pierderea marelui său prieten şi maestru — o imagine a lui Fondane care, într-adevăr, aşa cum povesteşte Domnul Cioran,

---

[1] La Varenne, Saint-Hilare

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

m-a urmărit luni de zile; mult mai mult timp chiar, pot să spun acuma, deoarece era ultima dată în viața mea cînd l-am văzut pe acest scriitor care pentru un prea scùrt timp în viața mea mi-a devenit un prieten față de care am avut imediat o enormă admirație și gratitudine. Aș vrea numai să dezmint ceea ce a scris în legătură cu mine Domnul Cioran, atunci cînd a vorbit despre, « o soartă tragică » pe care eu « trebuie s-o fi avut în alte împrejurări ». Dacă am trecut prin perioade de sterilitate completă, de descurajări, de crize nervoase, nimic din toate acestea nu poate fi totuși comparat cu coșmarul pe care au putut să-l trăiască victimele naziștilor, și mai ales un om de o atît de intensă luciditate și sensibilitate ca Fondane.

În românește de ȘTEFAN POPA

Masacrul din lagărul de la Terezin

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

LAZAR MOSCOVICI

La Auschwitz

Era într-o dimineaţă din vara lui 1944, cînd, ocupat să rînduiesc foile de temperatură ale bolnavilor mei, am dat printre numele internaţilor de unul care-mi amintea o persoană cunoscută. Am continuat citirea mai curios ca niciodată, căci era un nume francez al cuiva născut în ţara mea, într-un vechi oraş vecin, cineva de prin locurile mele. Emoţionat şi grăbit să identific acest deportat care prin nume îmi amintea de Franţa, iar prin naştere de România, m-am îndreptat imediat spre patul său, unde am găsit un trup scheletic, slăbit, îmbătrînit, dar cu o privire vie, ochi albaştri, adînci, înconjuraţi de gene mari încărunţite, obraz ascetic cu pometi proeminenţi, o voce caldă, atrăgătoare, ca a bătrînilor povestitori de la ţară din România, care, în serile de iarnă, la jăratecul vetrei, îi poartă pe cei mici în tărîmurile fermecate ale basmului.

M-am apropiat de el şi i-am mărturisit că nu mi-e necunoscut, că îi urmărisem activitatea literară încă din România, în reviste, alături de Aderca, prietenul său, că-i ştiam lucrarea despre Rimbaud. Pe dată chipul i s-a luminat, era mulţumit, era mîndru să întîlnească pe cineva pentru care numele său nu suna străin; îmi zise cît de reconfortant putea fi pentru el să descopere că, aici chiar, în acest infern al Auschwitzului, sub domnia ignoranţei, brutalităţii şi bestialităţii, se mai află oameni, care, în loc de înjurături şi violenţe, să-i adreseze un cuvînt amical, să-i pomenească de operele sale, de Rimbaud. Ce ciudată schimbare între atmosfera de la Kommando unde lucra (Kommando-ul Huta, unul din cele mai îngrozitoare din Auschwitz) şi aceea de la infirmerie, unde dăduse peste prieteni care se interesau de el, poetul, filosoful, obiect al bătăii de joc, al glumelor proaste pentru gardienii gata să-l molesteze deoarece nu pricepea limbajul stîlcit polono-nemţesc al supraveghetorilor. Am înţeles atunci cît suferise, cîtă nevoie avea de odihnă, de refacere, încît am decis, mai mulţi camarazi de infirmerie, să-l susţinem, să-l remontăm fizic şi să-l păstrăm în pavilionul nostru cît mai mult timp posibil, cu toate riscurile pe care le comporta ocuparea îndelungă a unui pat.

La infirmeria de la Auschwitz, cîteodată, bolnavii erau îngrijiţi destul de bine datorită muncii asidue a doctorilor şi infirmierilor, deţinuţi şi ei, de toate naţionalităţile, între care nimereau adesea nume celebre ale medicinei. Aveam chiar medi-

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

camente greu de găsit în afară, mulţumită eforturilor personalului deţinut. Uneori ajungeam să vindecăm cazuri dificile (asta în 1944) şi intervenţiile practicate aici de chirurgi eminenţi au dat nu o dată rezultate excelente. În schimb, ce decepţie pentru noi toţi, medici şi infirmieri, cînd, după eforturi extraordinare spre a reface o sănătate fragilă, vedeam sosind la fiece lună, ba şi la fiecare cincisprezece zile, acele mizerabile zise « comisii » care procedau la selecţia periodică a bătrînilor, incurabililor, preatinerilor, neajutoraţilor,uneori puşi pe picioare, incapabililor de muncă, destinaţi camerei de gazare. Asta se întîmpla aproape totdeauna într-o vineri! Dis de dimineaţă, la strigătele repetate «Alle Kranken antretten » (toţi bolnavii adunarea !), erau sculaţi, chiar cei mai epuizaţi, şi, în picioare, goi puşcă, trebuiau să aştepte sosirea lui Klein, Rode sau Hendricks, aceşti siniştri doctori SS, însărcinaţi cu triajul. Nu puţini dintre nefericiţii suferinzi, cu febră, cardiaci, se prăvăleau la pămînt, după nesfîrşitele ore de aşteptare neliniştită. Abia către prînz, adevăraţi monştrii de cinism, îşi făceau apariţia medici cu aerul cel mai inocent şi mai calm, pentru a-şi îndeplini trista însărcinare. Puneau să li se înfăţişeze, chiar de către un medic deţinut, pe scurt, cazul bolnavului care-şi prezenta foaia de temperatură, abia dacă îl priveau şi, după un misterios criteriu, unele dintre foi erau puse de o parte, erau ale celor condamnaţi; de altă parte, restul, ale celor amînaţi de la moarte. Cei care rămîneau în pat din pricina extremei lor epuizări se găseau condamnaţi fără altă formalitate şi, ştiind acest lucru, bolnavii vroiau toţi să fie prezenţi, cu excepţia celor resemnaţi.

După o astfel de selecţie, se întîmpla adesea ca 75 pînă la 90 la sută din efective să fie ridicate. Numai a doua zi dimineaţa, sîmbătă, bolnavii, mai toţi, nesiguri de soarta lor, erau luaţi pe sus. În timp ce camioanele aşteptau înaintea porţii, într-o linişte sfîşietoare, bolnavii ascultau apelul.

Văd încă figurile prelungi ale acestor martiri, cel mai des supuşi fără cîrtire, care urcau alene, ca animalele, în camioane, sub urletele isterice şi loviturile de cravaşe ale SS-iştilor.

Înghesuiţi cîte cincizeci şi mai mulţi, acoperiţi doar cu o cămaşe, chiar pe vreme de iarnă, sub privirile compătimitoare ale altor prizonieri, nefericiţii părăseau lagărul înspre cuptorul crematoriului, unde urma să fie asfixiaţi şi incineraţi.

Era soarta care-l pîndea şi pe recentul meu amic Fondane, atît de slăbănog şi degradat, dacă mai zăbovea la infirmerie. Cu toată primejdia, s-a hotărît că va rămîne ascuns, cum se mai proceda din cînd în cînd, în ciuda riscurilor implicate.

Am izbutit să-l păstrez acolo pe Fondane cîteva săptămîni, fără prea multe incidente. Începuse să se remonteze, să cîştige în greutate şi mă gîndeam să-i procur chiar o oarecare ocupaţie, mai puţin penibilă, la infirmerie, amînînd reîntoarcerea sa la kommando, ceea ce ar fi echivalat cu o condamnare la moarte.

Îmi aduc aminte serile tulburătoare cînd ne recita fragmente din poemul său *Ulysse*, început la Paris, şi care trebuia să fie elegia poporului evreu şi să simbolizeze propriul său destin. Cu cîtă tandreţe ne vorbea de soţia sa, Geneviève, de căminul său parizian, de cărţile sale, de picturile şi minunatele lui covoare româneşti, de acel cadru ghicit în atmosfera aceasta de căldură şi apropiere, de fraternitate şi umanitate.

Dar n-avea să dureze. Moloch-ul îşi reclama victimele. Panica plană deja de cîtva timp asupra infirmeriei. Circulau zvonuri dintre cele mai incredibile, care aveau, din păcate, să se confirme: lagărul de ţigani complet lichidat, infirmeria de la Birkenau şi lagărele învecinate golite de bolnavi, gazaţi cu toţii. Aşteptam neliniştiţi aceeaşi soartă. Ştiam că înaintarea rusească îi va determina pe SS-işti să lichideze sau să evacueze integral lagărul, şi aceasta urma să înceapă, fireşte, cu infirmeria. Cum pentru SS-işti nu se punea problema de a-şi bate capul cu cei suferinzi, cu-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

noşteam soarta ce-i aştepta. Fără să ne desmintă neliniştile, nemţii au folosit, de astă dată, spre a ne anestezia, un alt sistem, asupra căruia nu ne-am înşelat. Medicii SS au dispus trimiterea unei circulare care cerea, în vederea evacuării, liste complete ale efectivelor (bolnavi şi personal), cu nume, matriculă, diagonală, diagnostic etc. pentru fiecare suferind, cu indicarea timpului necesar să se vindece.

Ne-am dat seama că, de astă dată, era vorba de un control foarte serios şi că nu mai era posibil să ascundem pe nimeni. Fondane a înţeles primejdia ce-l ameninţa şi, cum starea lui fizică era mai bună, a decis să iasă. Odată pericolul trecut, ar fi urmat să revină la infirmerie, riscurile cîtorva zile petrecute în lagăr fiind mai mici decît cele legate de eventuala rămînere în infirmerie.

În chiar seara reintrării lui în lagăr, toţi prizonierii fură adunaţi în sala duşurilor şi, întreaga noapte, deţinuţii defilară dezbrăcaţi în faţa a doi sub-ofiţeri SS, cei mai feroci. Ceea ce medicul SS Klein urma să facă a doua zi la infirmerie, de unde au plecat spre crematoriu 1000 de pacienţi care mai aveau o săptămînă de îngrijiri, cei doi asasini au îndeplinit în lagăr, în acea noapte tragică. Ei au întocmit listele a peste 1000 de persoane, luate de la muncă, destinate de asemenea să ia drumul camerei de gazare. În ziua următoare, ei au fost grupaţi într-un bloc alăturat şi, după un aşa-zis examen medical din partea doctorului SS Klein, urmau să urce în camioane cu direcţia crematoriu, o dată cu suferinzii de la infirmerie. Cu înfăţişarea lui ascetică şi bătrînicioasă, Fondane, scăpat din ghiarele morţii la infirmerie, fu ales pentru a pleca împreună cu ceilalţi 1000 de tovarăşi epuizaţi de muncile lagărului.

M-am întrebat mai tîrziu dacă, rămînînd în infirmerie, ne-ar fi fost posibil să-l sustragem iarăşi controlului, de astă dată extrem de riguros. De altminteri, trecut într-un alt pavilion, nu-l mai puteam avea în serviciul meu, iar cel care ar fi trebuit să-l prezinte medicului SS în caz de selecţie nu mai avea aceleaşi raţiuni ca să-l ascundă şi să-l protejeze.

Am văzut, în acea zi sufocantă de vară poloneză, defilînd, cu trupurile goale, întregul şir de nenorociţi, aproape cadavre, implorînd mila, cu priviri disperate.

Am continuu înaintea ochilor capul de apostol, privirea împăcată, mîndră şi surîzătoare a lui Fondane, căutînd-o pe a mea, în semn de adio.

Era în ea vreo mustrare?

Dialogue 7, 1981.
Université Paul Valéry — Montpellier

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

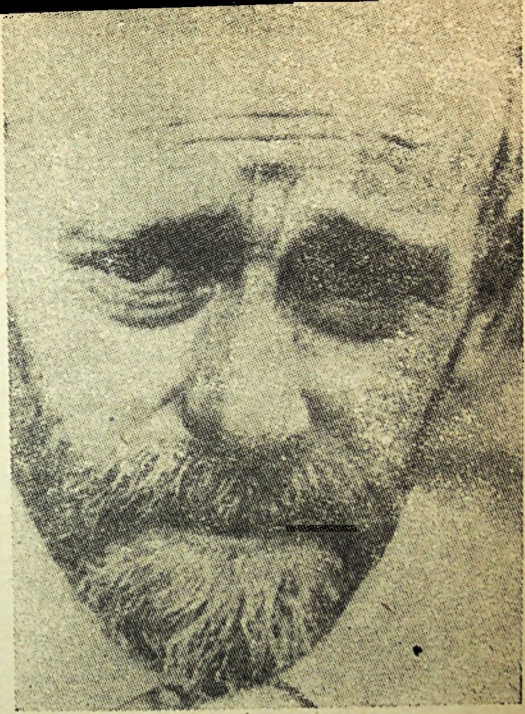

JANUSZ KORCZAK

Jurnal de ghetto

Sîntem în anul 1942. Luna Mai. O lună Mai foarte răcoroasă în acest an. Şi această noapte, cea mai liniştită dintre nopţi. Ora cinci dimineaţa. Copiii dorm. Sînt, efectiv, două sute. În aripa dreaptă Mun Stefa, eu, în mica încăpere din partea stîngă.

Am patul în mijlocul camerei. Sub pat, o sticlă de vodcă. Pe noptieră: pîine neagră şi un urcior cu apă.

Bravul Felek a ascuţit creioanele la ambele capete. Mai bine foloseam stiloul. Am unul dăruit de Hadoska, un altul de la tatăl unui zbînţuit de copil.

Creionul mi-a lăsat un mic semn la deget. Constat că era posibil să evit, că ar fi fost mai confortabil să scriu, cu stiloul.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Avea dreptate taică-meu să-mi zică prostănac, nătărău sau chiar, în momentele lui deosebit de furtunoase, idiot sau dobitoc. Singură bunica a crezut în steaua mea bună. Altminteri, eram veşnic numit « leneş », « miorlăit » (am spus-o deja), « neisprăvit », « bun la nimic ».

Dar, despre toate acestea, vom avea timp să mai vorbim.

Ceva dreptate aveau amîndoi. Şi bunica şi tata. Fiecare pe jumătate.

Vom mai vorbi . . .

Leneş . . . este cam adevărat. Nu-mi place nici să scriu. Să gîndesc, asta da; nu-mi vine deloc greu. Ca şi cum aş înşira întîmplări.

Să gîndesc.

Una-două, una-două. Fiecărei mici cîtimi smulse anevoie din adîncurile mele, îi corespunde obligatoriu un răgaz de relaxare. Măcar zece minute de cădere în contemplaţie. Fără să însemne că aş fi vlăguit de vîrstă.

Am fost aşa de cînd mă ştiu. Bunica rostea, dîndu-mi stafide:

— « Filosoful meu ! »

S-ar putea ca, încă de pe atunci, s-o fi iniţiat, cu ocazia unei discuţii între patru ochi, asupra proiectului meu îndrăzneţ care ţintea la transfomarea lumii. Urma să se renunţe la întregul bănet. Nici mai mult, nici mai puţin ! Cum şi unde să fie zvîrliţi banii, ce s-ar fi făcut mai departe, fără îndoială n-aveam cum să ştiu. Eram doar de cinci ani, bîntuit de chestiuni care de care mai grave. Ce trebuia întreprins ca să nu mai fie copii jegoşi, zdrenţăroşi, hămesiţi, din aceia cu care îmi era interzis să mă joc în curte? Iar acolo, sub castan, într-o fostă bombonieră metalică, odihnea întîiul dispărut dintre apropiaţii mei: prieten mult iubit — canarul. Era o moarte prin care trebuia să aflu de tainele cultului.

Vroisem să aşez o cruce pe mormîntul lui. Guvernanta s-a împotrivit, pentru că o pasăre e ceva cu totul inferior omului. « Chiar să-l plîngi e un păcat », mi-a explicat. Pe de altă parte, fiul portarului a agravat în plus situaţia, observînd: canarul era evreu.

Ca şi mine.

Medic de profesie, pedagog prin vocaţie, talentat scriitor, Jánusz Korczak (pseudonimul lui Henrik Goldsmith, 1878—1942) a devenit notoriu prin activitatea consacrată copiilor şi copilăriei. O operă pedagogică şi literară ce însumează peste 30 de lucrări, îndelunga practică de educator, începînd din 1911, în case destinate copiilor orfani, organizate şi conduse de el în virtutea unui sistem educaţional propriu, interesanta lui creaţie literară, în cea mai mare parte pentru copii şi despre copii, tragicul său sfîrşit, împreună cu cei 200 de copii ai orfelinatului, în camerele de gazare de la Treblinka, îndreptăţesc pe deplin unanima recunoaştere şi atenţia de care se bucură şi azi, în întreaga lume, personalitatea sa şi moştenirea lui scrisă.

Există, în diverse ţări, asociaţii care îi poartă numele, i s-au decernat premii şi înalte distincţii post-mortem, s-au publicat studii monografice şi albume comemorative cu privire la activitatea şi principiile ce l-au călăuzit.

Orfelinatele conduse de el reprezentau adevărate laboratoare de experimentare pedagogică. Înaintea dragostei arătate celor mici trecea profundul său *respect* pentru copil. Copilăria, considera Korczak, nu este doar o etapă pregătitoare pentru vîrsta adultă, ci un stadiu al vieţii, tot atît de important, sub toate aspectele şi manifestările sale, ca şi maturitatea. Sînt grăitoare titlurile unora dintre lucrările sale: *Cum să iubim copilul*, *Dreptul copilului la respect*. El urmărea să insufle copiilor

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Eu eram evreu, pe cînd fiul portarului, polonez şi catolic. Lui i se vor deschide, într-o zi, porţile paradisului; în vreme ce mie, — cu condiţia să nu pronunţ vreodată cuvinte urîte şi să-i aduc, supus, zahăr şterpelit de acasă — abia dacă mi se va îngădui, după moarte, să intru, nu propriu zis în infern, totuşi într-un loc foarte întunecat. Şi ce spaimă îmi producea întunericul !

— Moarte — evreu — infern ! Paradis evreesc al beznei.

Să tot meditez la ele !

Mai 1942

Evocarea trecutului mă îmbătrîneşte; atîţia ani lăsaţi în urmă, toţi anii şi toate evenimentele petrecute cîndva. Cum tînjesc să rămîn tînăr, întocmesc proiecte de viitor.

Ce voi face după război?

Mă vor solicita, eventual, să pun umărul la construirea unei noi ordini în lume sau măcar în Polonia. Pare puţin sigur. De altminteri, nici nu m-ar încînta. Obligat să devin funcţionar, altfel zis să suport sclavia programului rigid de lucru, cu întîlniri obligatorii, în cîte un birou, înţepenit lîngă fotoliu şi telefon. Să-mi cheltuiesc vremea cu rezolvarea mărunţişurilor curente, obscure şi să pun la punct inşi neînsemnaţi, cu obişnuitele lor ambiţii, protecţii, ierarhizări, ţeluri?

Cu alte cuvinte, să mă învîrt locului, asemeni calului dresat.

Prefer să mi se lase mîinile libere şi să acţionez.

Cînd zăceam bolnav de tifos, mă invadau vedenii.

Imensă sală de teatru sau de concert. Mulţimea în haine de sărbătoare.

Se făcea că rostesc un discurs despre război, foamete, orfani, mizerie. Vorbeam în polonă. Un interpret traducea în engleză (scena avea loc în America). Deodată, vocea mi se frînse. Linişte. Apoi, de undeva, din fundul sălii, un strigăt,

---

din orfelinat un fond trainic de umanitate, de stăpînire de sine, dorinţa de a se educa în spiritul coexistenţei armonioase cu ceilalţi membri ai colectivului, pentru ca, în cele din urmă, intrînd în viaţă, să poată decide asupra rostului lor şi a drumului de urmat.

După ocuparea Poloniei de către invadatorii hitlerişti, s-a zbătut să asigure aceleaşi condiţii mulţumitoare orfelinatului de copii evrei. A înfruntat ameninţările şi dificultăţile, îmbrăcat în uniformă de ofiţer polonez. În 1940, pentru scurtă vreme, a fost chiar arestat, dar foşti elevi de ai săi l-au eliberat. Încă din acea perioadă, la îndemnul prietenului său, scriitorul Igor Newerly, începe notaţiile în carnetele sale intime, ce vor fi publicate după război sub titlul *Jurnal de ghetto*.

La 14 noiembrie 1940, ghetto-ul din Varşovia era încercuit cu un zid în lungime de 16 km şi înalt de 3 m avînd în interior circa 450.000 de suflete. Orfelinatul se instalează într-un local impropriu. Provizoratului se vor adăoga foametea teribilă, epidemia de tifos, făcînd victime cu duiumul. Korczak depune eforturi supraomeneşti spre a asigura funcţionarea « normală » a instituţiei, însă în *Jurnal* răzbat neliniştile pedagogului : « Numai epiderma copiilor pare normală, pe dinăuntrul lor se vădeşte oboseala, descurajarea, părerile de rău, revolta . . . » A făcut tot ce era omeneşte posibil, ca să le menţină moralul ridicat. Pînă în ultimele momente,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

din acea dimineață de la începutul lui august 1942, cînd s-a declanșat acțiunea de lichidare a ghettoului, s-a comportat de o demnitate exemplară. Pe cînd alții, furați de panică, intraseră în derută, el a încercat să-i ferească pe copiii săi de groaza sfîrșitului. I-a încolonat și intonînd un imn închinat verii și soarelui, s-a îndreptat, cu întregul personal, spre trenul ce avea să-i ducă pe toți în camerele de gazare. Personal, Newerly îi procurase un bilet de liberă trecere, pe un nume fals, cu care s-ar fi putut salva. A preferat să rămîie lîngă copii, cărora le insuflase nobile sentimente de înfrățire, și la bine, și la rău. A împărtășit, astfel, aceeași soartă cu sora lui Kafka, Ottla, educatoare în lagărul de la Teresienstadt, pierită, în cele din urmă, la Auschwitz. Ulterior, într-o servietă de carton, i-au parvenit lui Newerly însemnările ce aveau să alcătuiască *Jurnal de ghetto*. Scris sub presiunea tragicelor împrejurări, uneori pe bucăți întîmplătoare de hîrtie, poate să pară pe alocuri incoerent. Notarea diverselor fapte de peste zi se amestecă cu reflecții în miez de noapte, cu presimțiri și vise obsedante. Printre însemnările de un realism crud, năpraznic, lunecă spectrul halucinațiilor atemporale, care corespund stării acute de neliniște interioară și sumbre presimțiri. Este, în totul, un zguduitor document și un vehement act acuzator, menit să țină trează vigilența omenirii împotriva tuturor celor ce atentează la valorile sale fundamentale.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Regina alergă spre mine. Se opri în fața podiumului, strigînd: « Vă dau tot ce am » ! Începu să plouă abundent: bancnote de aur, bijuterii, inele, brățări, coliere. Băieții de la « Casa orfanului » dădură buzna: frații Gelblat, Falka, Mayer, Kulawski, Glukzman, Szegwacz. Înfundă totul într-o saltea. Publicul, emoționat, aplaudă, plînge, urlă.

N-am cine știe ce încredere în prevestiri, totuși, de mai bine de douăzeci de ani, aștept ca vedenia să devie realitate.

Regina ! Soarta ei voi relata-o cînd va veni vorba de destinele ciudate ale copiilor din imobilul alb din strada Krochmalna în cenușia Varșovie.

Așadar, în posesiunea unor asemenea mijloace fabuloase, voi iniția un concurs pentru construirea unui mare orfelinat în munții Orientului apropiat, nu departe de Kfar-Geladi.

Prevăd sufragerii și dormitoare imense, ca de cazarmă. Totodată și « căsuțe izolate ». Pentru folosință personală, îmi voi rezerva o cămăruță cu pereții transparenți, situată pe suprafața plană a acoperișului, ca să nu pierd niciun răsărit sau apus al soarelui și ca să pot, noaptea, în timp ce scriu, să-mi pierd privirile printre stele. (. . .)

Construcția căsuțelor îmi dă cele mai mari bătăi de cap. Cine merită singurătatea, a ales-o drept mijloc ca să ajungă la fericire; cîți știu, însă, adevărata ei valoare? cîți sînt capabili să o traducă într-un limbaj accesibil altora — *urbi* et *orbi*? . . Ar trebui să aibe, ar trebui să aibe . . . Ce ar trebui să aibe? Aici e aici !

Conform obiceiului, Moszek a neglijat și de astă dată să pună suficientă acetilenă. S-a stins lampa. N-am decît să pun stop . . .

Ora 5 dimineața

Bietului Albert i-a dat prin minte să elibereze ferestrele.

Geamurile sînt camuflate noaptea cu jaluzele de hîrtie neagră, astfel ca lumina de la ferestre să nu fie zărită de avioanele inamice. Ca și cum acestea nu ar dispune de numeroase alte mijloace și sisteme de orientare. Pînă și oameni de treabă iau în serios năzbîtiile astea.

S-a luminat deabinelea.

Cumsecade oameni și naivi ! Și, bineînțeles, foarte nefericiți. Habar n-au în ce constă fericirea. Fiecare și-o închipuie după cum îl taie capul.

Pentru unul ar fi o farfurie de cîrnați pe varză, — pentru altul, pacea și comoditatea; destui vor căuta-o în iubiri tainice, în muzică, în jocul de cărți sau în călătorii.

Se apără, fiecare, cum poate împotriva plictiselii și a melancoliei.

Plictiseala: sufletul hămesit.

Melancolia: setea, tentația traversării mărilor și văzduhului; nevoia libertății nemărginite și a cuiva în stare de a fi, în același timp, confident și sfetnic — urechea mereu dispusă să-ți asculte văicărelile.

Sufletul tînguitor în strîmta colivie a trupului. Oamenii își presimt moartea, meditează asupra ei, o asimilează cu sfîrșitul; pe cînd ea nu este decît o continuare, o altfel de existență.

Dacă nu crezi în suflet, trebuie totuși să admiți că trupul tău va continua să existe, în iarbă, în nori. Ce ești, oare, de nu pulbere și apă?

18 iulie, miezul nopții

Redactarea jurnalului, care este un soi de biografie, mă îndeamnă să sporovăiesc de unul singur.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Revin la eutanasie.
Familia unui candidat la sinucidere.
Eutanasie la comandă.
Un smintit lipsit de voinţă, incapabil să ia o decizie.
S-ar cere un cod, ale cărui numeroase articole să fie dictate de pura experienţă. De aici, principiul legalităţii şi al necesităţii, ca soluţii impuse.
O insulă îndepărtată, liniştită şi seducătoare. Un hotel şic la dispoziţia candidatului la sinucidere, unde să cugete la ceea ce-l determină să termine cu viaţa.
Cîte zile sau săptămîni ar ajunge pentru o asemenea decizie? Cît o viaţă de îmbogăţiţi actuali? Cît o viaţă de muncă?
Personalul hotelului. Diferitele servicii. Întreţinerea grădinii. Durata şederii.
Unde a dispărut împricinatul?
Plecat fără adresă.
Pe o insulă vecină ori în fundul mării.
Ce-o fi mai bine?

Să spui: « Vei muri într-o lună, fie că vrei, fie că nu vrei. Ai semnat un contract, ţi-ai luat diferite măsuri cu privire la rosturile pămînteşti. Dacă le regreţi, cu atît mai rău pentru tine. E prea tîrziu. »
Sau să optezi pentru moartea care ar veni ca o eliberare, în somn ori prin intermediul unui pahar de vin, în timpul dansului şi al muzicii. O moarte subită, pe neaşteptate.

« Vreau să mor pentru că iubesc. »
« Vreau să mor pentru că urăsc. »
« Implor moartea pentru că nu ştiu nici să iubesc, nici să urăsc ».
La drept vorbind, totul e deja pus la punct, dar atît de trist, atît de stupid, atît de alandala, de-a dreptul sordid.
Se ucide din calcul, din interes, din comoditate.
Înaintea morţii, cele mai apăsătoare probleme sînt cele privitoare la sterilitate, la prevenirea şi întreruperea sarcinii.
« La Varşovia poţi avea un singur copil; doi, într-un tîrguşor; trei, la ţară; patru, în ţinuturile orientale; zece, în Siberia. Alege! »
« Puteţi trăi, dar fără copii! »
« Aveţi dreptul să trăiţi numai ca celibatari! »
« Descurcaţi-vă singuri gospodăria şi plătiţi impozite doar pentru voi! »
« Poftim o partidă numai bună, poţi hotărî între aceste zece tinere! »
« Sînteţi autorizate să luaţi doi bărbaţi. Aveţi dreptul să trăiţi cu trei femei . . .
Bucuria e a noastră: alte posturi, fişiere, birouri şi oficii sînt în perspectivă.
Nu ni se mai cere să prestăm muncă fizică; maşina distribuie locuinţă, hrană, îmbrăcăminte. Sîntem doar gestionari.
Metode noi de cultivare şi creştere a animalelor.
Noi produse sintetice. Colonizarea pămînturilor pînă acum inaccesibile, precum cele de la ecuator sau de la cei doi poli, deschide mari posibilităţi demografice: numărul locuitorilor Terrei va putea atinge cinci miliarde.
Se va stabili legătura cu alte planete. Colonizarea lui Marte, a Lunei sau a unui vecin mai îndepărtat. Atare imigrare înseamnă miliarde de viitori oameni, asemănători întru totul nouă, mie.

Operaţie gigantică (cine, în ce proporţii, cu ce destinaţie), dirijată de pe Terra. În comparaţie cu asemenea acţiune, războiul nostru contemporan are înfăţişarea unei inofensive *pétoire* (=salvă dintr-o puşcă de soc pentru copii). Importantă rămîne peregrinarea potenţială a popoarelor.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Care-i vrerea rusească? Să amestece şi să încrucişeze rasele. Dar proiectul nemţesc? Să repartizeze oamenii în funcţie de culoarea pielii şi a părului lor, în funcţie de forma nasului şi de dimensiunea craniului sau a bazinului.

De pe acum, specialiştii cunosc ce înseamnă anxietatea şomajului. Medicii şi dentiştii sînt confruntaţi cu tragica problemă a căutării unui loc de muncă. Încep să lipsească amigdalele şi apendicele pentru a fi operate, dinţii pentru a fi plombaţi.

Ce-i de făcut? Ce-i de făcut?

Din fericire, mai există acetonemia, spasmul piloric, angina pectorală.

Dar ce ne vom face în ziua în care tuberculoza va deveni, dintr-o boală incurabilă, una lesne de vindecat printr-o simplă injecţie intravenoasă, intramusculară sau subcutanată?

Sifilisul? « Şase sute şase[1] » Tuberculoza? « Două mii cinci sute. » Ce vor lucra medicii noştri, infirmierele noastre?

Ce ne vom face în ziua în care alcoolul va fi înlocuit printr-o picătură de gaz? Aparatul nr. 3. Preţul 10 zloţi. Garanţie 50 de ani. Posibilităţi de credit. Modul de întrebuinţare pe ambalaj.

Două pastile de ixbion pentru întreaga alimentaţie. Ce se va mai alege din bucătarii noştri, din restaurantele noastre?

Esperanto? Un singur ziar pentru toate popoarele Terrei. Ce treburi vor mai avea lingviştii, traducătorii, profesorii de limbi străine?

Radio? Imposibil a distinge, chiar de către o ureche foarte fină, muzică difuzată sub formă de « conserve », de muzica transmisă în direct.

Cum va evolua lumea, dacă de pe acum trebuie să se recurgă la catastrofe pentru a asigura muncă şi un ţel în viaţă oamenilor vremii noastre?

Toate par absurde. Să reînvăţăm a ne stăpîni, altfel alunecăm spre marasm, spre asfixie, spre o descurajare încă de neimaginat.

Iată încă o ipoteză:

Ajunul unui concurs internaţional de vioară. Laureatul va fi proclamat cel mai bun interpret al anului. În program: o simfonie sau o disfonie, n-are importanţă.

Întreaga asistenţă ascultă cu atenţie.

O competiţie cum nu s-a mai văzut nici o dată.

Suporterii violonistului din Insula papagalului trăiesc o incertitudine tragică.

Iată-i în ultima noapte.

Candidatul lor nu reuşeşte.

Se hotărăsc colectiv pentru sinucidere, neputînd suporta înfrîngerea violonistului lor favorit.

Într-o nuvelă a lui Cehov. Există o nuvelă de Cehov, în care o bonă de zece ani sugrumă un sugar deoarece scîncetele acestuia o împiedicau să se odihnească.

Amărîta bonă n-a putut să se descurce altfel. Eu am găsit o metodă mai eficientă: ignor pur şi simplu tusea iritantă şi comportamentul făţiş ostil al bătrînului croitor.

Adevărul este că nu-l aud. Este ora două dimineaţa. Linişte adîncă. Să mai dorm cît oi mai putea. Voi recupera peste zi.

Aş dori să pun oarecare ordine în jurnal. Nu va fi simplu.

Mîine împlinesc 63 sau 64 de ani.

Taică-meu m-a declarat la naştere cu apreciabilă întîrziere. De aici, destule momente penibile, din cauza neglijenţei lui inadmisibile, cum socotea şi maică-mea. Era avocat şi ar fi trebuit să procedeze la vreme.

Prenumele mi se trage de la bunicul meu, numit Hersz (Hirsz).

---

[1] Medicament împotriva sifilisului, folosit curent în Polonia, între cele două războaie.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Întrucît fusese botezat Iosif, tata putea să-mi dea numele Henryk. Bunicul rezervase tuturor copiilor săi prenume creştine: Maria, Magdalena, Ludwig, Jacob, Karol. Totuşi, tata a tergiversat cu mine, tot căutînd să mai cîştige timp.

Ar trebui să consacru, aici, un spaţiu mai amplu tatălui meu, îmi revine să realizez în viaţă ceea şi-a dorit el nespus şi ceea ce, înaintea lui, a vrut să realizeze bunicul meu.

Aşişderea pentru maică-mea. Mai tîrziu, eventual. Deocamdată, eu îmi sînt şi mamă şi tată.

Pe seama lor, ar trebui să înţeleg mai multe din viaţă.

Am un străbunic geamgiu. Ce fericire: geamul dă lumină şi căldură.

Greu e să te naşti, dar să mai şi înveţi a trăi! Ce-mi mai rămîne de făcut reprezintă un fleac: să mor. S-ar putea, după moarte, să fie la fel de greu, numai că nu-mi bat capul cu aşa ceva. Încă un an, încă o lună, încă o oră, cine ştie . . .

Mi-aş dori să mor conştient şi lucid. Nu prea văd ce să spun copiilor în chip de rămas bun. Cum să-i fac să priceapă că sînt liberi să-şi urmeze calea?

Ora zece seara. O serie de focuri de armă: o salvă, alte două împuşcături. Jaluzelele ferestrelor mele nu sînt, pe semne, lăsate cum trebuie.

Continui să stau cu urechile ciulite.

Chiar am impresia că astfel gîndurile mi se ascut.

Încă o împuşcătură izolată.

27 iulie 1942

S-a văzut, ieri, curcubeul.

Iar astăzi, lună imensă, absolut magnifică deasupra lagărului nostru.

Cum de nu se încearcă liniştirea nenorocitului ăsta de cartier în delir?

Un comunicat laconic ar fi de ajuns.

Pentru autorităţi n-ar fi niciun inconvenient.

La nevoie, l-ar revoca.

Procedură cît se poate de limpede.

Pronunţaţi-vă, alegeţi. Ce vă oferim, nu este de ici, de colo. deocamdată, veţi renunţa la bridge, la plajă, la dineuri copioase, în contul traficanţilor.

Decideţi-vă: plecarea sau munca pe loc.

Dacă rămîneţi, veţi lucra pentru toţi cei strămutaţi.

Se apropie toamna, o să fie nevoie de încălţăminte, lenjerie, unelte.

Vom avea ac de cojocul tuturor celor ce cred că se pot sustrage prin vreun subterfugiu. Acceptăm cu plăcere bijuteriile, devizele, orice obiect de anumită valoare.

Odată deposedaţi de tot ce le aparţine, le vom pune, iarăşi, chestiunea: « Aici ori acolo? La urma urmelor, ce vă închipuiţi? S-a cam terminat cu plaja, cu îmbarcările, cu lectura ziarului la siestă. »

Importantă acţiune socială! De ce nu?

Vă veţi preface, o vreme. Noi înşine vom avea aerul că o credem. Regula generală e că acceptăm ceea ce ne convine. Pardon, tot ceea ce nu afectează proiectele noastre.

Dirijăm o afacere gigantică. Firma ei este războiul. Procedăm cu disciplină şi metodic. Interesele voastre meschine, ambiţiile, sentimentele, capriciile, pretenţiile, poftele, plîngerile — nu ne privesc.

Fără îndoială: o mamă, un soţ, un copil, o băbuţă cocîrjată, mobila de familie, mîncarea preferată, — toate acestea sînt încîntătoare, înduioşătoare. Pe moment

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

însă, altele trec înainte. Ne vom reîntoarce la ce-a fost, într-o bună zi, cînd vom fi ceva mai degajaţi.

Pînă una alta, ca să nu tergiversăm, se impune să acţionăm cu oarecare asprime, poate ceva cam jignitor, fără exactitate, nici eleganţă... Ce vreţi? Trecem iute la fapte, fie şi grosolan, pentru a satisface dezideratele stringente.

Sînteţi grăbiţi? Idem şi noi! Deci, nu ne stingheriţi.

Evreii, în unanimitate, către Est. Nu care cumva să vă mai tînguiţi. De-ajuns cu scînceala pe seama bunicuţei. Contează mai curînd să ştii unde-i mai multă nevoie de dumneata, de braţele, de creierul dumitale, de timpul şi de viaţa ta. O bunică, oricum a-i lua-o, tot bunică! Prea slab pretext. Măcar să fii născocit un slogan mai convingător.

Nu catadicseşti s-o apuci spre Est? Ei şi, de murit tot vei muri. Alege-ţi modalitatea. Trebuie să decizi, singur, să-ţi asumi riscul. Şi aşa, şi aşa, noi sîntem obligaţi să te torturăm, să te ameninţăm, să te urmărim, fie că ne amuză ori ba.

Prea ne excedezi cu teancul de bancnote economisite, pe care tot încerci să ni le strecori în labă. Nu ne pasă. Ne sfîrîie călcîiele. Avem indicaţii să operăm scurt, direct în miezul lucrurilor, cu maximă corectitudine imaginabilă.

Treaba nu-i nici prea curată, nici încîntătoare. Mai degrabă, miroase urît. Totuşi, trebuie să ne arătăm loiali faţă de indivizii de care uzăm. Deoarece ne sînt încă necesari.

E de conceput să te dai în vînt după vodcă, după fuste, să-ţi placă confortul, dar la fel de bine se poate muri de spaimă, din pricina neîncrederii în tine însuţi.

Ştim cu toţii: vicii, erori!

Pe cînd ăilalţi s-au prezentat prompt, te mai jucai de-a filosoful şi trăgeai de termen. S-avem iertare, dar trenul circulă conform orarului, după un plan dinainte fixat.

Aşa-i cu calea ferată.

Pe aici, italienii, francezii, românii, cehii, ungurii. Pe dincolo, japonezii, chinezii şi cîţi or mai fi. Fireşte, inclusiv insulele Salomon şi canibalii. Deavalma, fără distincţie, ţărani, locuitori din munţi, burghezi ori intelectuali.

Nouă, nemţilor, ne dă mîna să batjocorim eticheta: nu ne interesează decît taxele şi destinaţia produselor.

Prieteni, rămîne să audiaţi răbdători vorbăria oficială a Istoriei cu privire la pagina tocmai inaugurată.

4 *August* 1942
(ultima însemnare)

Ud florile. Sărmane plante de orfelinat. Plantele unui orfelinat jidovesc. Pămîntul, ars de soare, respiră. Sentinela a băgat de seamă. S-a enervat, oare, văzînd că mă dedic, disdedimineaţă, unei ocupaţii plăcute?

Ud mai departe. Chelia mea aplecată — ce ţintă straşnică!

El are armă. Cum de mă priveşte atît de indiferent?

Nu are ordin. Să fie vreun învăţător de ţară sau vreun notar, un măturător de stradă din Leipzig, un chelner din Köln?

Cum ar reacţiona dacă i-aş face un semn discret cu capul? Un gest amical din mînă?

Te pomeneşti că-i străin de ce se petrece aici. Să fi sosit, numai în ajun, de foarte departe?

Selecţie, traducere şi prezentare de TIBERIU TRUTZER

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

SÎNGELE ŞI ONOAREA EUROPEI

DOCUMENTE DIN ANII ÎMPOTRIVIRII

Giaime Pintor şi *Franco Calamandrei:* doi intelectuali italieni din aceeaşi generaţie (primul s-a născut, dintr-o familie sardă, la Roma, în 1919; cel de al doilea, toscan, s-a născut la Florenţa, în 1917), cu multe afinităţi şi preocupări comune. De pildă, studii umaniste, înclinaţie spre literatură, pasiune de traducător. Pintor e germanist şi traduce asiduu, între 1938 şi 1943, din Rilke, din Hesse, din Trakl, din Kleist şi publică recenzii şi studii dedicate poeziei, prozei şi teatrului german; Calamandrei traduce din literatura franceză: povestiri de Gérard de Nerval, Proust, *La religieuse* a lui Diderot. Amîndoi dobîndesc treptat — dar într-un scurt interval de timp — o nouă conştiinţă şi o nouă moralitate, simt nevoia să acţioneze direct, la nevoie cu arma în mînă, părăsind poziţiile comode şi indiferenţa « celor care privesc de la fereastră ». După căderea lui Mussolini (iulie 1943), Pintor fuge în sudul Italiei — unde debarcaseră aliaţii —, ia contact cu mişcarea de rezistenţă, la sfîrşitul lui noiembrie 1943 pleacă într-o misiune spre Roma, şi, trecînd linia frontului, moare ucis de explozia unei mine, nu departe de Cassino, la numai 23 de ani.

Dacă Giaime Pintor nu a aderat la nici un partid politic — nutrind totuşi o simpatie mărturisită pentru partidul de Acţiune, mazzinian —, Franco Calamandrei se înscrie în PCI, în 1943, şi ajunge imediat să conducă un « grup de acţiune partizană ». Mai mult: el este organizatorul faimosului atac din via Rasella asupra unei coloane de militari germani, atac care a dus la represalii nemiloase, cu asasinarea bestială a 335 de cetăţeni nevinovaţi, luaţi de pe stradă şi duşi la nu mai puţin faimoasele — o tristă faimă — Fosse Ardeatine, locul execuţiei şi apoi al macerării cadavrelor în gropile cu var.

Calamandrei a supravieţuit faptelor sale de partizan — pentru care a fost decorat cu medalia de argint—, stingîndu-se din viaţă în 1982, după ce a funcţionat ca trimis al ziarului « l'Unità » la Londra, la Beijing şi în Vietnam (din 1968 a fost ales senator şi vicepreşedinte al Comisiei pentru afaceri externe a Senatului).

Publicăm aici două documente de o semnificaţie particulară. « Ultima scrisoare » a lui Giaime Pintor, trimisă fratelui său, Luigi, înainte de plecarea în misiunea din care nu avea să se mai întoarcă: pasionantă profesiune de credinţă a unui tînăr umanist (tradiţional), care îşi caută drumul în viaţă, găsindu-l — în anii aceia tulburi şi înfricoşători — în faptă, în lupta împotriva fascismului şi a hitlerismului, pentru reînnoirea din temelii a Italiei. « Poate documentul cel mai frumos şi mai înălţător din acest război » a definit Ferruccio Parri, unul dintre comandanţii mişcării de rezistenţă, această scrisoare (publicată în Giaime Pintor, *Sangue d'Europa*, *Sîngele Europei*, Einaudi, Torino, 1965).

Din *La vita indivisibile. Diario* 1941—1947, Viaţa indivizibilă. Jurnal 1941—1947, Editori Reuniti, Roma 1984, cartea postumă a lui Calamandrei, am ales tocmai paginile fierbinţi ale acţiunii din via Rasella, document esenţial al « indivizibilităţii » existenţei: lupta partizană, cu armele şi cu bombele, se duce, ca într-un montaj paralel, concomitent cu traduceri din clasici ai literaturii universale, cu audieri de concerte, cu lecturi. Întreg neorealismul de la începuturi (*Roma, oraş deschis*) e prevestit în jurnalul auster şi esenţial al lui Calamandrei, evocînd şi exprimînd prin mărturii directe anotimpul primei perioade de după război şi de după Eliberare.

Fl. P.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

GIAIME PINTOR

Ultima scrisoare

«Documentul poate cel mai frumos şi înalt al acestui război.»
FERRUCCIO PARRI

Pentru fratele meu

Napoli, 28 noiembrie 1943

Dragul meu,

plec în aceste zile într-o acţiune cu rezultat nesigur: trebuie să ajung la grupurile de refugiaţi din jurul Romei, să le duc arme şi instrucţiuni. Îţi las scrisoarea asta ca să te salut în cazul cînd nu m-aş întoarce şi ca să-ţi explic starea sufletească în care îmi înfrunt misiunea. Împrejurările particulare ce au precedat-o prezintă un anumit interes biografic, dar sunt prea complicat de povestit: vreunul dintre prietenii din tabăra noastră o să vă poată istorisi cum, în fuga mea de la Roma, am sosit pe teritoriile controlate de Badoglio, cum am petrecut la Brindisi zece zile mizerabile pe lîngă Comandamentul Suprem şi cum, după ce m-am convins că nimic nu s-a schimbat printre militari, am reuşit, recurgînd la o nouă fugă, să ajung la Napoli. Aici, printre prietenii politici şi printre cei întorşi din emigraţie, mi-a fost uşor să găsesc un mediu familiar şi am contribuit la constituirea unui Centru Italian de Propagandă, care ar putea să aibă o funcţie utilă şi care m-a readus provizoriu la activităţile mele normale şi la un ritm de viaţă paşnică. Dar în toată această perioadă a rămas în suspensie necesitatea de a participa mai îndeaproape la o ordine de lucruri ce nu justifică metodele comode ale războiului psihologic; iar actuala înţepenire a situaţiei militare, perspectiva că mizeria în care trăieşte cea mai mare parte a italienilor urmează să se înrăutăţească au făcut ca hotărîrea să devină mai imperioasă. Astfel, după falimentul, din motive străine de voinţa noastră, al altor proiecte mai ambiţioase, dar deloc nerezonabile, am acceptat să organizez o expediţie cu un grup de prieteni. E încheierea firească a acestei ultime aventuri, dar, mai ales, punctul de sosire al unei experienţe care implică întreaga noastră tinereţe.

În realitate, războiul, ultimă fază a fascismului triumfător, a acţionat asupra noastră mai adînc decît apare la prima vedere. Războiul i-a îndepărtat pe oameni, la modul material, de obiceiurile lor, i-a silit să ia act cu mîinile şi cu ochii de pericolele care ameninţă temeiurile oricărei vieţi individuale, i-a convins că nu există putinţă de salvare în neutralitate şi în izolare. La cei mai slabi, această violenţă a acţionat ca o ruptură a schemelor exterioare în care trăiau: va fi «generaţia pierdută», care şi-a văzut prăbuşindu-se propriile «cariere»; la cei mai puternici, a adunat o masă de materiale brute, de date noi, pe care va creşte noua experienţă. Fără război, eu aş fi rămas un intelectual cu interese preponderent literare: aş fi discutat problemele ordinii politice, dar mai cu seamă aş fi căutat în istoria o m u l u i   s i n g u r raţiunile unui interes profund, iar întîlnirea cu o fată sau un impuls oarecare dat fanteziei ar fi însemnat pentru mine mai mult decît orice partid sau doctrină. Alţi prieteni, mai dispuşi să simtă imediat faptul politic, s-au dedicat de mai mulţi ani luptei împotriva fascismului. Deşi m-am simţit din ce în ce mai aproape de aceştia, nu ştiu dacă m-aş fi hotărît să mă angajez total pe o asemenea cale: exista în mine un fond prea puternic de gusturi individuale, de indiferenţă şi de spirit critic pentru a sacrifica toate acestea unei credinţe colective. Numai războiul a rezolvat situaţia, abătînd anumite obstacole, eliberînd terenul de multe culcuşuri călduţe şi punîndu-mă cu brutalitate în contact cu o lume inconciliabilă.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Cred că pentru cea mai mare parte a celor de-o vîrstă cu mine această trecere a fost firească: apropierea de politică e un fenomen pe care l-am constatat la mulți dintre cei mai buni, asemănător celui petrecut în Germania, atunci cînd s-a irosit ultima generație romantică. Fenomene de acest gen se produc ori de cîte ori politica încetează să fie de ordinară administrație și angajează toate forțele unei societăți pentru a o salva de o maladie gravă, pentru a răspunde unui pericol extrem. O societate modernă se bazează pe o mare varietate de specificații, dar poate dăinui numai dacă își păstrează posibilitatea de a le aboli la un moment dat, pentru a sacrifica totul în favoarea unei unice nevoi revoluționare. Acesta e sensul moral, nu tehnic, al mobilizării: un tineret care nu se păstrează « disponibil », care se pierde cu totul în diferitele tehnici, e compromis. La un moment dat, intelectualii trebuie să fie capabili să-și transfere experiența pe terenul utilității comune, fiecare trebuie să știe să-și ia locul într-o organizație de luptă.

Acesta e un lucru valabil îndeosebi pentru Italia. Vorbesc de Italia nu pentru că îmi stă mai la inimă decît Germania sau decît America, ci pentru că italienii sunt acea parte a genului uman cu care mă găsesc în mod natural în contact și asupra căreia pot acționa mai ușor. Italienii sunt un popor slab și obosit, profund corupt de istoria sa recentă, mereu pe punctul de a ceda ticăloșirii sau slăbiciunii. Dar ei continuă să exprime minorități revoluționare de prim rang: filosofi și muncitori aflați în avangarda Europei. Italia s-a născut din gîndirea cîtorva intelectuali: Risorgimentul, episod unic al istoriei noastre politice, a reprezentat efortul unei alte minorități de a restitui Europei un popor de africani și levantini. La nici o națiune civilă, astăzi, decalajul dintre posibilitățile vitale și condiția actuală nu e atît de mare: e de datoria noastră să înlăturăm acest decalaj și să decretăm starea de urgență.

Muzicieni și scriitori, trebuie să renunțăm la privilegiile noastre pentru a contribui la eliberarea tuturor. Contrar celor susținute într-o frază celebră, revoluțiile reușesc atunci cînd le pregătesc poeții și pictorii, cu condiția ca poeții și pictorii să știe care le este rolul. Acum douăzeci de ani, zăpăceala dominantă putea să ne facă să luăm în serios isprava de la Fiume. Astăzi, italienilor li s-au redeschis toate posibilitățile Risorgimentului: nici un gest nu e inutil, cu condiția să nu fie scop în sine. În ceea ce mă privește, te asigur că ideea de a mă duce să fac pe partizanul în anotimpul acesta îmi surîde foarte puțin; niciodată n-am apreciat, ca acum, foloasele vieții civile și am conștiința de a fi un foarte bun traducător și un bun diplomat, dar, după toate probabilitățile, un partizan mediocru. Totuși, e singura posibilitate și o accept.

Dacă ar fi să nu mă mai întorc, nu vă arătați nemîngîierea. Una dintre puținele certitudini dobîndite în experiența mea e că nu există indivizi de neînlocuit și nici pierderi ireparabile. Un om viu găsește totdeauna destule motive de bucurie în ceilalți oameni vii, iar tu, care ești tînăr și vital, ai datoria să lași ca morții să-i îngroape pe cei morți. Și pentru aceasta ți-am scris ție și am vorbit despre lucruri care pot să ți se pară acum mai puțin evidente, dar care, pînă la urmă, contează mai mult decît celelalte. Mi-ar fi fost greu să fac aceeași recomandare mamei și unchilor noștri, iar gîndul la zbuciumul lor e cea mai gravă preocupare pe care o simt în momentul de față. Nu pot să mă opresc asupra unei dificile materii sentimentale, dar vreau să-mi cunoască recunoștința: afecțiunea și prezența lor au fost unul dintre principalii factori pozitivi ai vieții mele. Un alt motiv de fericire a fost prietenia, putința de a birui singurătatea statornicind raporturi sincere între oameni. Prietenii care mi-au fost mai apropiați, Kamenetkzi, Balbo, cîte una dintre fetele pe care le-am iubit, împart cu voi aceste gînduri senine și mă asigură că nu am petrecut inutil acești ani ai tinereții.

Din Giaime Pintor, *Sangue d'Europa*,
Einaudi editore, Torino 1965

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

FRANCO CALAMANDREI

Jurnal 1941—1947

Roma, 12 septembrie 1943

I-am reîntîlnit aici pe V.,L.,P. şi pe mulţi alţii, pe care îi părăsisem acum un an, în absenţa mea zbuciumată, şi suntem cu toţii de acord că această ocazie extremă de a interveni, de a ne face, în sfîrşit, părtaşi la acţiune, nu trebuie să ne scape. V. şi P. sunt încadraţi într-un nucleu de simpatizanţi ai organizaţiei comuniste. Nu le-a trebuit prea mult pentru a mă convinge că locul nostru de luptă e aici, nu dincolo de liniile frontului. Mîine ne adunăm cu ceilalţi membri ai nucleului, iar cineva de la partid va veni să ne vorbească. /. . ./

Roma, 17 martie 1944

. . . prime proiecte pentru contra-manifestaţiile de la 23 [aniversarea întemeierii fascilor, în 1919]. Se ia în considerare posibilitatea unei lansări de bombe la restaurantul « Massimo », în via Bocca di Leone, care, seara, pare înţesat de nemţi, şi asupra unei coloane germane care defilează în fiecare dimineaţă, dacă am înţeles bine, în via Rasella . . .

18 martie

Întrunire la mine acasă cu Spart., Ern., Giov. Facem o primă schiţă pentru acţiunea împotriva coloanei germane din via Rasella, de efectuat cu două casete explozive cu fitil. Pentru contra-manifestatiile de organizat joi 23 aşteptăm informaţii. /. . ./

19 martie

Întrunire la mine acasă cu S.,E.,G. Prime proiecte pentru 23. Bombă într-o şaretă a măturătorilor de stradă sau într-un cărucior de copil, moto-furgonetă cu oameni înarmaţi cu automate. Dar totul rămîne plutind în vag pînă cînd nu vom cunoaşte programul exact al ceremoniei. Şi sperăm să ne fie procurat din timp. Nici azi coloana germană din via Rasella nu a apărut. Gu. şi ai săi se vor îngriji, mîine dimineaţă, să pună mîna, dacă se poate, pe o şaretă a salubrităţii. (. . .) Mă duc la « Adriano » să ascult un concert brahmsian: I-ul Concert pentru pian şi orchestră, Simfonia a III-a. Ascult din spatele unui văl de oboseală fizică, aşa că totul devine abia perceptibil şi confuz. Circulara P. (artidului) cu privire la agitaţia printre intelectuali. — Umblă zvonuri insistente că nemţii se pregătesc să părăsească Roma, sau cel puţin centrul

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

orașului. — Bombardamente zilnice. Ieri au căzut bombe la Porta Pia, Viale Morgagni, asupra Policlinicii, în via Messina . . . Acasă, lectură din Dolléans (Mouvement ouvrier).

20 martie

Vizită la Balistreri, cu care semnez contractul pentru La Religieuse . . . *Întrunire acasă cu S.G.E. Coloana germană a trecut azi-dimineață pe traseul cunoscut. Hotărîm să controlăm trecerea și orarul de după amiază, de la întoarcere, și alegem oamenii pentru acțiune. Rosa va cumpăra astăzi căruciorul de copii, iar Gu. va încerca să ia în stăpînire o șaretă a măturătorilor, care vor putea servi în ziua de 23. — În timp ce iau masa la restaurant, pică Vasco, ca să mă anunțe că aseară i s-a născut o fetiță. Fac o scurtă vizită la clinică și o văd pe nou-născută. Sunt fericiți, radioși. Vasco e pierit lîngă fetiță, emană o nouă responsabilitate, se simte parcă ușurat. — În via Rasella asistăm la trecerea coloanei germane și ne înțelegem pentru a doua zi. Îl văd pe Alberto și-i dau întîlnire pentru poimîine. Are unele scrupule din cauza represaliilor, care, în cazul unei arestări, l-ar putea lovi pe tatăl său. — Acasă, termin de citit Dolléans. Carte extrem de vie și cu o documentare aleasă, dar nu atît de însuflețită cum ar fi putut să fie. — Proiectele de lucru se înmulțesc în mine, mă copleșesc, mă anulează. Sufăr într-adevăr consecințele faptului de a fi rămas de atîta vreme fără o comunicare a ideilor, fără o golire de cuvinte. Mă gîndesc din nou la un* Palazzeschi sau disperarea burgheză.

21 martie

Acțiunea din via Rasella, studiată în toate amănuntele, nu a fost dusă la îndeplinire deoarece cele două casete explozive nu au fost gata. Coloana a defilat prin fața neputinței noastre ca în fiecare zi, cîntînd, rigidă și compactă. Iar Fernando, la pîndă în piazza di Spagna, a alergat într-un suflet să ne anunțe, țipînd ca un obsedat: — Uite-i ! Uite-i ! — Rămîne pentru mîine. Zile superbe. Ziarele anunță pentru 23 o liturghie la orele 9, la S. Maria della Pietà, și un discurs al lui Borsani la 16 la « Adriano ». — Radio Londra a anunțat colapsul ungar. — La Casa Pasagerului, în timp ce-mi aștept rîndul la duș, lîngă mine se așează o bătrînică, uscată ca o pastramă, cu o oarecare rămășiță de demnitate în vestimentație și comportare. Îmi cere ex abrupto, dacă am, « două mici tichete pentru pîine ». Îi răspund că n-am. Dar e limpede că, de fapt, caută un interlocutor, pe care să-l țină de vorbă. Continuă zicînd că în tramvai, ieri, o doamnă căreia i-a cerut pîine, i-a dat două ouă. Pe urmă mă întreabă cum sunt făcute dușurile, de unde iese apa, dacă li se poate regla volumul, dacă ai unde să te așezi. Pe urmă, cît costă. O uimește prețul (21 lire), rămasă fiind la tariful de acum doi ani. — Prin urmare — zice resemnată — nici duș nu mai facem ! Trebuie să ne spălăm ca pisicile — și imită gestul pisicii. După o tăcere: — S-ar părea — îmi face un semn cu ochiul — că se cară. — Răspund printr-o mișcare evazivă a mîinilor. După un alt răstimp, uitîndu-se la ceas: — Ar trebui să iau înapoi numărul 8, dar nu mă simt în stare. . . — Cu voia lui Dumnezeu, numărul meu e strigat. — Acasă traduc din Diderot. — Uitasem să notez, ieri, inscripțiile văzute pe zidurile din cartierul Trionfale, în drum spre Balistreri. Mîini subversive scriseseră: — Pace, pace — în mai multe locuri. Iar mîinile ordinii, dedesubt, în replică: — Da, dar victorioasă pentru Republică. — Da, dar cu dreptate.

22 martie

Coloana din via Rasella nu a trecut azi-dimineață. Acțiunea e amînată pe mîine, dacă, bineînțeles, coloana va trece din nou. Probabil că, în urma hotărîrii Comanda-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

mentului german de a evacua centrul Romei, pentru a-i respecta calitatea de oraş deschis, hotărîre pe care ziarele o anunţă astăzi, vag dar oficial, itinerarul urmat de coloană prin centru va fi modificat. Pentru mîine, în timp ce socialiştii se angajează să acţioneze dimineaţa la S. Maria della Pietà şi la Federaţia (fascistă) din via Veneto, noi ne rezervăm ceremonia de la « Adriano ». Elena va aduce căruciorul, şi dacă se va forma un cortegiu, cineva, Raul sau Guglielmo, va lăsa o valiză pe podul Cavour.(. . .) Toată ziua am tîrît după mine o oboseală, o senzaţie de greutate în corp şi de scîrbă, şi a trebuit să lupt cu mine însumi pentru a nu cădea din nou în hăurile conştiinţei. Pe urmă, se întîmplă că, dincolo de dezgust, în culmea acestuia, îţi regăseşti puterile, credinţa, voinţa. — Acasă, mai traduc puţin din Diderot. (. . .)

23 martie

La Duilio, în atelier, cu Giulio şi Spartaco facem probe de fum pentru casete. Nu e cu putinţă să fie evitat. Hotărîm să folosim pentru lovitura din via Rasella (coloana a trecut azi-dimineată; cînd i-am comunicat ştirea, Spartaco aproape că m-a îmbrăţişat) şareta salubrităţii împinsă doar de Paolo, în loc de cele două casete purtate de cele două perechi. Elena va duce căruciorul la ieşirea de la « Adriano », cărucior pe care Giulio l-a dotat ingenios cu un sistem de răsturnare. Şareta gunoierului va conţine o casetă (şase kilograme de exploziv + nouă de gol) şi zece chile de trotil, desfăcute, Paolo va putea să dea foc fitilului ridicînd doar foarte puţin capacul uneia dintre cele două casete. — Din ziarele de amiază aflăm că adunarea de la « Adriano » nu se va mai ţine. Toate celebrările vor avea loc la Federaţie, în via Veneto. — La ora 13 ne vedem cu Paolo, Giulio, Elena, Caterina, Raul (care a procurat o mătură) şi Silvio la atelier. Paolo a îmbrăcat o cazacă albastră şi îşi pune chipiul. Între timp, şareta e încărcată, caseta e aşezată la locul ei prin fereastra pivniţei. Suntem cu toţii cam nervoşi, acum; nu mai e veselia de azi-dimineaţă: acţiunea e importantă, iar Paolo poate să rişte mult. E unu şi jumătate; Paolo pleacă, auzim şareta huruind prin curte: Raul, Silvio, Francesco şi Aldo, care aşteaptă la Colosseum, îl vor escorta. — Caterina face nişte sanvişuri, mîncăm: dar în pripă, cu noduri. Pornesc cu Elena. La 14 sosim la locul stabilit, la redacţia ziarului Messaggero. Elena va aştepta ca eu sau altcineva să dea alarma, urcînd pe via Rasella, astfel încît Paolo să vadă şi să înţeleagă că nemţii sunt aproape; se va posta în grădina Palatului Barberini, unde Paolo o va putea găsi cu impermeabilul. — Paolo soseşte cîteva minute mai tîrziu, cu un aer obosit, împingînd şareta. Trec pe lîngă el şi-i spun să-şi ocupe imediat locul. Sunt ceasurile 14 şi cîteva minute. — Începe aşteptarea. Pînă la 15,50. Intervine o falsă alarmă, provocată de o scurtă coloană de fascişti italieni, care, de departe, părea a noastră. În sfîrşit, Fernando vine s-o anunţe. Mă îndrept spre via Rasella, văd că Fernando şi Pasquale, Silvio şi Antonio şi-au ocupat locurile de acoperire, că Raul, Francesco şi Aldo se află pe treptele din via del Boccaccio, gata să azvîrle bombele Brixia de opt secunde, care vor trebui să explodeze în spatele coloanei: Paolo m-a văzut. Coloana, anunţată de obişnuitul cîntec nordic, intră în via Rasella. Îmi scot pălăria şi mă îndrept prin via del Boccaccio spre Tritone. Traversez, urc pînă în via Sistina şi aud explozia, apoi trosnetul bombelor. Sus, pe via Quattro Fontane se vede capul coloanei ieşind în dezordine din via Rasella, soldaţii se uită înapoi, cîte unul o ia la goană cu pistolul în mînă. Se aud primele împuşcături. Mă îndrept spre locuinţa lui Ernesto, în Piazza di Spagna. Pe drum, culeg primele ştiri. Un băieţandru spune că « de aici şi pînă în poarta aia » via Rasella e plină de nemţi, unul grămadă peste altul. Şi că trag în ferestre. Urc la Ernesto şi ieşim apoi împreună. Centrul e o perfectă învălmăşeală, via del Tritone e blocată, se aud iarăşi focuri de armă, e un du-te-vino de maşini şi autoambulanţe. Sus, în Piazza Barberini, se vede traversînd, lugubră şi totodată ridicolă în mantalele ei negre şi rubinii, o coloană de poliţie italiană. Lumea comentează: unii, mai ales femeile,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

defavorabil: « Chiar acum cînd pleacă . . . ». « Partizanii au fost . . . » Se spune că bombele au fost aruncate din case și că acum atacanții s-au baricadat. — Mergem cu Ernesto spre Piazza Vittorio, prin Quirinale și via Nazionale. Din nou împușcături. La încrucișarea viei Quattro Fontane cu via Nazionale, ascultăm alte comentarii. Nu lipsește nici acesta: « E vorba de dolari la mijloc, lire sterline care funcționează . . . »: e un florentin care vorbește cu accentul său cu pretenții de bun simț. În Piazza Vittorio, în mijlocul călușeilor și al barăcilor de tir, îi întîlnim pe toți, în sărbătoare: Paolo cam buimăcit și obosit. Guglielmo ar vrea să meargă să bea ceva. Fixăm întîlnirea pe mîine și ne despărțim. (Pasquale a văzut de jos, din Largo Tritone, cum coloana se prăbușește într-o parte, sub o grindină de cioburi, ca un castel din cărți de joc.) (Am suferit din pricina măturătorilor adevărați care se învîrteau pe acolo și-l puteau vedea pe Paolo. Agentul, în civil, proțăpit lîngă mine.) Trec din nou prin centru. Mare fierbere: focuri de armă, oameni care fug, nemți, polițiști italieni, milițieni fasciști cu armele în mîini. Aerul s-a sfîrtecat pe neașteptate. Acasă, sfîrșit.

25 martie

. . . Ziarele reproduc, în prima pagină, pe două coloane, fără titlu, un comunicat al agenției Stefani în legătură cu via Rasella. Sunt dați 32 de morți și numeroși răniți nemți. Atacul e atribuit, cu bombe de mînă, « comuniștilor badoglieni ». Se anunță ca represalii, împușcarea a cîte « 10 criminali comuniști badoglieni » de fiecare neamț. Împușcarea e dată ca executată. Dar nu există nici o confirmare. — Celelalte partide, se pare, dezaprobă acțiunea. Opinia publică nu prea îi e favorabilă. Nu se sesizează importanța politică internațională, care poate să justifice sacrificiul. (. . .)

26 martie

Ședință acasă, cu S.E.G. Noul comunicat de astăzi al Comandamentului german, care, în fond, în fraze stîngace și ambigue, se angajează să respecte calitatea de oraș deschis a Romei, cu condiția să nu se mai repete întîmplări ca aceea din 23 — ceea ce e, în parte, realmente o victorie a noastră, și oricum se pretează la a fi exploatată propagandistic în acest sens — cere ca P(artidul) să reexamineze situația și să decidă dacă acțiunea noastră împotriva nemților trebuie, cum se considera ieri, după represalii, să se intensifice sau să fie suspendată. Să se suspende — zicem noi — cu condiția să se difuzeze manifeste adresate populației și germanilor, care să amenințe cu reluarea activității teroriste dacă la capătul unui anumit termen evacuarea Romei nu va deveni efectivă. — După amiază, acasă, traduc Diderot. (. . .)

28 martie

Ședință cu S.E.G. P(artidul) își asumă din plin responsabilitatea atacului din via Rasella, în fața celorlalte partide și a opiniei publice. E sub tipar un comunicat ce va fi difuzat partidelor, ziarelor fasciste, ziarului « Osservatore Romano », Comandamentului german: precizarea că acțiunile de felul celei din via Rasella nu sunt decît acțiuni de război, de război de partizani, dar nu mai puțin război, internaționalmente acceptat, și că printre împușcații de pe urma represaliilor nu se află nici măcar unul dintre responsabili; comunicatul îi va mai avertiza pe germani că grupurile de acțiune partizană vor continua să-i lovească în orice chip, pînă cînd nu vor părăsi efectiv Roma . . .

Din Franco Calamandrei, *La vita indivisibile. Diario 1941—1947*, Editori Riuniti, Roma, 1984.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

DE LA MADRID LA HIROSHIMA

Pagini împotriva uitării

JUAN EDUARDO ZÚÑIGA

UN LUNG NOIEMBRIE LA MADRID

— Vor trece anii și vom uita totul; se vor astupa gropile în formă de pîlnie produse de explozii, se vor pava străzile, se vor înălța casele care au fost distruse. Clipele pe care le trăim acum ni se vor părea un vis urît și ne vom mira că păstrăm foarte puține amintiri; poate epuizarea pricinuită de foame, zgomotul înfundat al bombardamentelor, baricadele din piatră de pavaj închizînd străzile pustii . . .

Încetase alarma și era mai bine să ne continuăm acasă discuția, deși era totuna să te simți înconjurat de persoane necunoscute ori să stai într-o cameră înghețată, acum, cînd se risipise vechea atmosferă ce domnise atîta timp în familie și nu mai simțeai parfumul suav al lucrurilor simple din încăperile în care se așternuse colbul, căci stăpînii casei nu mai erau; rămăseseră doar cei trei frați care se mișcau printre lucruri fără a îndrăzni să le atingă; cel mai mare mormăia că tot ce vrea e să uite cît mai repede totul, acel conflict dezagreabil care îi imobilizase acolo, dar el avea să găsească o soluție pentru a scăpa cît mai repede din locul acela, și de aceea era mai bine să vorbească, să vorbească întruna, în pofida gesturilor de neîncredere ale unei aversiuni pe care nici unul dintre ei n-o ascundea cînd, aflîndu-se împreună, gîndurile lor coincideau și singura soluție care li se impunea era despărțirea definitivă, atît de evidentă acum, după moartea părinților, despărțire pe care o simțeau și mai acut în orele de așteptare forțată din adăpostul unde coborau în timpul bombardamentelor, cînd sporea tensiunea unei expectative mascată de fatalitate, căci părinții nu apucaseră să facă testament.

Toate încăperile păreau să aștepte o împărțire, mereu cufundate în tăcere, deși lor li se părea că aud pași pe coridor, însă pașii aceia, în loc să se apropie și să dezvăluie o prezență imposibilă, se îndepărtau spre fundul casei. « Ce-i zgomotul ăsta? », întreba unul dintre ei, dar nu se ridica să vadă pricina acelor foșnete, și pașii aceia ușori, abia simțiți, parcă se depărtau discret de prezent, un prezent ce depindea numai de bani, de mijloacele de existență pe care în plin război le poți obține cînd ești bogat, fiindcă bancnotele îți conferă puterea de a transforma materia dură a vieții într-o vicisitudine cordială și plăcută, și toate împrejurările devin favorabile, iar problemele sînt ușor de rezolvat, căci nu ai de făcut decît să te vezi cu cineva, să-i

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

pui ceva în mînă, să semnezi niște hîrtii, și ei știau bine regula jocului, de aceea strîngeau din buze, închideau ochii pe jumătate, se înțepau tot timpul unii pe alții cu gîndul să nu se mai vadă niciodată după ce aveau să scape din locul acela.

În toiul discuției auzeau pași, și unul dintre ei recunoștea ecoul altora, pe care-i auzise de nenumărate ori, cînd mama venea în bucătărie, unde-i aștepta masa pusă și toți erau convocați la acel ritual de neuitat în care se adunau la un loc și sporovăiau despre o mulțime de fleacuri sub ochii ei atenți și distrați totodată, căci mama parcă voia să fugă, gata să se ridice și să dispară, iar el era singurul care și-a dat seama de asta, în clipa cînd i-a pătruns taina, și anume dorința ascunsă de a nu se afla acolo, osîndită pe viață să stea între cei patru pereți ai bucătăriei, depinzînd întrutotul de gospodărie, fără a întrezări vreo portiță de scăpare, fiindcă nu mai exista modesta familie în care crescuse ea, dorința de a-și înălța capul într-o semeție de libertate, de hotărîri personale, de totală independență de opinii . . .

Pașii ei ușori se auzeau pe cînd cei trei copii ai săi examinau motivele pentru care se aflau acolo împreună, vorbind cu îndîrjire și fără a se așeza, doi cu pardesiele pe ei, iar al treilea, cel mai tînăr, cu o jachetă, părînd toți trei niște oaspeți ai unei pensiuni incomode în care nu așteptau decît să facă plata și să plece, fiindcă aceea nu era casa lor și s-ar fi putu să se năruie între atîtea explozii dacă vreo bombă ar fi căzut pe ea, și întreg conținutul de afecțiune și mici neînțelegeri care constituie interiorul unui cămin s-ar fi redus la un morman de praf și cenușe. Cînd soseau avioanele și bateriile din Tetuan începeau să tragă, și sirenele dădeau alarma pentru ca lumea să intre în refugiile subterane, chiar și acolo, în adăpost, ei continuau să discute aprins și să se certe, căci ar fi vrut să poată face împărțirea averii în prezența unui notar, pentru a putea apoi să plece, să scape de infernul acela pînă nu era prea tîrziu, iar fratele mai mare repeta mereu că tot ce-și dorea era să vină cît mai repede ziua în care totul avea să li se pară depărtat și aveau să povestească acele evenimente ca pe niște lucruri aflate din auzite și neînțelese pe deplin, iar cînd aveau să încerce să reînvie în amintire contururi încețoșate de persoane și locuri le va fi cu neputință s-o facă.

Cînd erau în sufragerie, trecea pe lîngă ei silueta ștearsă și mută a tatălui, fără a fi în stare să distingă acea încăpere de altele asemănătoare, zgîrcit cu sentimentele lui, cu afecțiunea lui, cu proiectele lui, probabil nu pe deplin conștient că lăsa după el o urmă înveninată ce avea să provoace atîtea neplăceri copiilor lui, cărora le provocase neplăceri încă mai de mult, din ziua în care s-a aflat că mai avea de ținut o casă, unde îl aștepta o femeie pe care el o vizita în cea mai mare taină, ceea ce îi impunea față de ei o anumită distanță, o anumită răceală, pentru a nu le face mărturisiri într-o clipă de sinceritate, iar la moartea lui familia aceea a dispărut, ceea ce făcea și mai dificil de recunoscut faptul că existase acea tăcere o viață, iar ei simțeau,

---

Din volumul *Largo noviembro de Madrid* (Un lung noiembrie la Madrid), apărut în 1982, în care autorul reconstituie variatele aspecte ale vieții cotidiene din capitala Spaniei în timpul asediului care a transformat-o în ultimul bastion și un simbol al rezistenței republicane. Ca orice oraș asediat, Madridul acelor ani grei de război civil a fost în același timp front de luptă și luptă în spatele frontului, un spațiu al victoriilor și al înfrîngerilor. Operă a deplinei maturități a scriitorului, volumul de povestiri despre apărarea eroică a Madridului de către soldații republicani și brigăzile internaționale constituie una dintre mărturiile literare cele mai emoționante ale acelui moment spaniol (și european) de apărare a democrației și a instituțiilor republicane instaurate în Spania în primăvara lui 1931. În perspectiva mai largă creată de evenimentele ulterioare, sîngerosul război civil spaniol apare tot mai limpede ca un conflict internațional pe teritoriul Spaniei, preludiu al celui de al doilea război mondial. Prezentăm acum cititorului român două din aceste proze, *Noiembrie, mama, 1936* și *Înghețate ploi de februarie*.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

față de cealaltă femeie, o legătură stranie sau relație inexprimabilă pe care aproape că se rușinau s-o recunoască. De el nu știau decît puține lucruri, cu adevărat, nici despre veniturile lui, nici despre prietenii lui, fiindcă trăia ca un musafir într-o casă comodă, unde avea o familie care-i conferea prestigiu și la întemeierea căreia nu se ținuse seama de sentimente sau de iubire, ci fusese o uniune artificială, bazată pe motive practice, caracteristice lumii din care făceau parte, obiceiurilor, tradițiilor împovărătoare dar acceptate în schimbul unei plăți în bani, în reputație, în rang social, chiar dacă presupuneau în același timp impunerea unei norme stricte și celorlalți, celor mai apropiați, care erau siliți fără milă să se supună conveniencelor tiranice.

Nimeni nu se interesează de suferința altuia, și cu atît mai puțin de dureroasa maturizare interioară care cere timp pentru a fi înțeleasă, astfel încît nici un membru al familiei nu-și dă seama de această trecere spre cunoașterea lucrurilor din imediata noastră apropiere, spre adevărul lumii în care trăim, cunoaștere care aduce lumină în conștiință și descoperă un trist lanț de rutină, de supuneri față de rațiuni stupide sau meschine care au iscat lacrimi și, foarte aproape, în vecinătatea stabilității burgheze, a făcut să se ridice mîini descărnate în semn de protest. Și cu atît mai greu de conceput este faptul că această certitudine de a fi înțeles lucrurile apare într-o bună zi pe neașteptate, iar strălucirea ei te năucește și nu ne mai rămîne altceva de făcut decît să ne cufundăm tot mai mult în amintiri și în sentimentele înfrînate pentru a recupera o altă ființă care a trăit în noi, dar în afara conștiinței noastre, și se înalță cu tăria urbanității, a prejudecăților, a considerațiilor sociale . . .

Iar această claritate, care a venit să scalde o a doua natură subterană, a îngăduit fratelui mai mic să înțeleagă cum era mama și de atunci s-o pună în legătură cu noul său mod de a vedea lucrurile, chiar dacă totul se uită ușor, pînă și ceva fundamental cum este prezența ei în casă, atît de necesară la ora meselor: dar acum era cu putință să trăiești fără ca ea să fie prezentă, fiindcă existau dorințe și năzuințe și obiective de atins, și numai în scurtele clipe în care aceste impulsuri se domoleau și gîndirea se oprea în loc apăreau, ca niște ușoare zgomote de pași pe coridoare, fugare imagini ale ei, atît de străină de interese, de cumpărarea și vînzarea de terenuri, cufundată în atitudinea ei de gospodină, adusă de spate în urma atîtor nașteri, în lumina blîndă de pe balcon care abia îngăduia să vezi acea stingere lentă, și ca o revelație spusese într-o bună zi: « Vor trece anii și, dacă ne-o fi dat să mai trăim, vom fi mîndri că am fost martorii unor evenimente atît de importante, chiar dacă ne aduc multe necazuri și sînt pentru toți o calamitate. »

Cei doi frați mai mari o auziseră, dar n-au dat nici un semn că ar fi înțeles-o; cel de-al treilea, mezinul, ciuli urechea și înțelese totul, cuvînt cu cuvînt, și, prin pîcla de indiferență a legăturilor cotidiene, o rază subțire începu să-și facă loc în direcția zonelor adînci ale vieții de pînă atunci, iar el se miră auzind-o cum vorbește, fiindcă descoperea acum o conștiință mai clară și mai obiectivă decît se putea presupune la o femeie absorbită de treburile casei, străină, după cît se părea, de evenimentele din afară închisorii sale. Nimeni nu părea să-i fi prins gîndul, fiindcă încă de pe atunci, de pe cînd trăia mama lor, atenția celor trei bărbați era atrasă de proprietatea acelui edificiu, în tensiunea unei situații lăsate în suspensie, ceea ce era de înțeles în vreme de război, se gîndea el, dar cîteva clipe mai tîrziu înțelegea că nu depindea de război, ci de pasiunea pe care o dezlănțuise în sufletul lor, și anume goana după bani și numai după bani, ahtierea după bunuri stăpînite în exclusivitate. Nu, nu erau soldați pe un parapet de saci, izbindu-se cu patul puștilor ce nimeresc în umeri și în capete fără căști, lipsite de orice protecție, răsuflînd din greu cu toții și văitîndu-se cu toții de durere: ei, ca oameni de afaceri schimbau priviri sfidătoare de luni, ba chiar de ani de zile, poate de pe vremea obiceiurilor înscăunate în țară de

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Regență, ce adusese triumful celor bogați și al speculanților, cu recea hotărîre de cîștig cu orice preț, care face ca frații să nu mai fie frați. Iar cei care în clipele acelea stăteau pe baricadele din Carabanchel sau alergau pe colinele orașului Universitar, trăgînd din clădirea Facultății de Litere, luptau pentru ceva cu totul deosebit; poate fără să știe nici ei prea bine, erau îmboldiți de o confuză năzuință de a nu fi măsurați cu gestul distant al superiorului care-i judeca după cum sînt sau nu oameni de ispravă, în stare să agonisească o avere frumușică. Cei trei frați însă își puneau toată nădăjdea în terminarea cît mai grabnică a acelor lupte, visînd la vremea cînd avea să se șteargă amintirea acelor luni de plumb și avea să se deschidă o nouă epocă, în care ar fi putut din nou să se lase în voia tuturor himerelor și toate capriciile ar fi devenit realitate. Pentru cel mai mare, aceste capricii erau iubirile, contul curent, accesul la ceea ce-i dădea dreptul clasa lui socială: călătoriile, aventurile cu femei străine, jocurile de noroc la cazinoul din San Sebastian, nopțile de carnaval la Nisa, golful la Puerta de Hierro, cinele la Lhardy . . . și fu de părere că trebuia să meargă să vadă casa, să știe în ce stare era, cum o îngrijeau vecinii, dacă rechiziționaseră prăvălia de jos sau parterul, și, cum dintre toți trei mezinul putea umbla pe străzi cu mai multă siguranță grație actelor sale de militar, el avea să meargă pentru a vedea ce se întîmplase în ziua aceea cînd avioanele lansaseră bombe în cartierul lor, și, pentru a se liniști și a avea certitudinea că nu se petrecuse nimic rău, îl convinseseră să se ducă, iar el, deși credea că e inutil, acceptă, ca de atîtea alte ori, pentru că era cel mai mic, și cînd a ieșit în stradă și-a ridicat ochii la cer, unde o coloană de fum se înălța drept în sus spre nori, apoi se desfăcea întinzîndu-se peste acoperișuri, peste mansarde și coșuri roase de vreme, terase cu rufe puse la uscat și antene de radio, o cîmpie vălurită de acoperișuri, deasupra orașului, goală, aproape o lume aparte de calm și vis, deși realitatea de jos era foarte diferită: orașul lui natal, sărac și curat, mic, cu aer pur și rece, cîteva bulevarde, biserici, ministere, așezat între cîmpuri pustii, înconjurat de cartiere cu nume dragi celor care trăiau povestea lor de zi cu zi: Guindalera, La Elipa, colonia Fritsch, Doña Carlota, Entrevias, La China, Usera, Carabanchel, La Bombilla, Penà grande, Tetuan, iar ceva mai aproape Cuatro Caminos, aglomerare de căsuțe cu acoperișuri improvizate și pereți igrasioși care adăposteau foamea și osteneala celor care toată ziua conduseseră automobile, frămîntaseră pîine, pavaseră străzi, lucraseră metale, făcuseră cărămizi, măturaseră și frecaseră podele, pentru ca viața să poată fi — pentru alții — mai plăcută, mai tolerabilă, și cîțiva oameni elegant îmbrăcați să se poate așeza, pentru a citi *El Imparcial* sau *El Sol*, la o masă de cafenea în piața Quevedo, pe unde trec tramvaiele spre Fuencarral, plină de prăvălii și de lumini pe trotuarul din stînga, cu dughenele de mărunțișuri de care nu se mai pot dezlipi ochii copiilor, cu nasul înroșit de ger, ca un vis de Crăciun din care-i trezeau părinții trăgîndu-i nemilos de mînă pentru a se duce la treburile lor ce nu sufereau nici o amînare, lăsînd pe mîna dreaptă vechiul ospiciu, a cărui intrare străjuită de coloane de piatră, cu frunze, flori și îngerași, era acum acoperită de saci cu pămînt, care protejau o artă fastuoasă atît de diferită de bietul edificiu în care orfanii sufereau de frig.

Pe strada Montera se văzu pe sine însuși mergînd de mînă cu mama lui, și perspectiva spre Sol era ocupată de figura ei, contopită cu fațadele și colțurile cunoscute, așa încît fiecare casă din fața lui era ca o mamă iubitoare, puțin cam rezervată, cu un zîmbet ușor și distant, făcîndu-l să capete certitudinea că un oraș poate fi o mamă: trec anii, ești sau nu absent, și într-o bună zi gîndul se întoarce la colțurile acelea primitoare, la locurile legate de clipe de fericire, de duioșie, la străzile familiare unde ți s-au întîmplat nenumărate lucruri de neuitat, la piețele pe unde ai trecut temîndu-te de ceva sau dimpotrivă bucurîndu-te, fără să te abții prin cartierele dezagreabile cu profil inospitalier de care a pomenit fratele mai mare cînd, la ieșirea

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

din adăpost, îmbrățișase totul cu privirea și blestemase orașul care dintr-o clipă într-alta avea să se transforme într-un cîmp de bătaie, dar cu toate acestea, mai presus de cuvintele lui și de tragedia momentului, plutea amintirea tandră a mamei care-l purta prin oraș ținîndu-l de mînă, pe străzi sigure, pașnice și interesante, spre Puerta del Sol, în care s-a simțit identificat cu rigurosul destin care acum era al tuturor, acum cînd nu putea să nu accepte adevărul vorbelor ei spontane de atunci, care-i făceau să coincidă amîndoi în decizia, luată în momente distincte, dar identică, de a respinge pentru totdeauna meschinăria acelei forme de viață și de a privi în față alte posibilități, așa cum i-a demonstrat-o dezvăluindu-i gîndul ei, cu un ceas înaintea agoniei, cu o ușoară strîngere a degetelor cînd îi lua mîna într-ale sale și se apleca asupra ei, iar ea îl întreabase ce știri erau de pe front și, cum el tăcea șoptise cu un glas abia perceptibil: « Dacă iau Madridul, ne omoară pe toți », și zicînd aceste cuvinte, cu teamă și cu speranța că nu se va întîmpla așa, lăsa să se înțeleagă că se simte legată de originea ei umilă, aliată cu aceia care în copilăria ei îi fuseseră rude și vecini, iar acum erau disperați apărători ai frontului republican, asemeni celor pe care îi vedea acum trecînd pe Carrera de San Jerónimo, cu lopeți și tîrnăcoape pe umăr, cu pancarde pe care se putea citi îndemnul: « Întăriți fortificațiile Madridului ! », și indirect ea se referise la aceste fortificații care acum se făceau în mare grabă, pentru a înconjura orașul și a-l apăra cu un cerc de iubire, cu o îmbrățișare protectoare.

Străbătu strada Príncipe și liniștita piață Santa Ana, coborî pe Atocha, acum fără automobile și tramvaie, cu oameni grăbiți, care cărau sacoșe și transmiteau teama că s-ar putea întoarce avioanele tocmai pe unde trecea el cu senzația că se îndreaptă spre locul unei crime, strecurîndu-se printre imense bucăți de case distruse din care se mai desprindea un nor de praf; volute de fum se înălțau din pereții înnegriți, din încăperile tăiate în două care-și dezvăuiau goliciunea mobilelor, și din tablouri, atrăgîndu-i privirile uimite și îngrozite care-și dădeau seama pe deplin că astea erau ravagiile războiului, ce distrugea și strecura groaza în inima omului. Cînd ajunse pe Anton Martin, în fața casei, văzu că acolo unde fuseseră etajele de sus nu mai era acum nimic, era un mare gol, și că poarta de la intrare era acoperită de un morman de moloz, că prin cîteva balcoane agățate încă de ziduri se zărea cerul, ca o țesătură găurită de purtare și de vreme.

Din bogăția pe care o așteptaseră atîta, nu rămîneau decît resturi inutile; din ordinea, simetria, stabilitatea unei clădiri elegante și solide, războiul nu mai lăsase decît niște dărămături murdare.

Războiul îi dezvăluia totodată că era un noroc înșelător și trecător să fii proprietarul unui edificiu cu apartamente de locuit închiriate unor oameni care nu pot plăti chiria și trebuie să-i silești să plătească recurgînd la amenințări, iar casa ceă elegantă aducea acest venit lunar propietarilor ei, la care se adaugă poate satisfacția de a te plimba prin fața ei, trăgînd cu ochiul la fațada ei albă, și de a fuma tacticos o țigară de foi ori a sta nemișcat pe trotuarul de vizavi printre familiile dezolate și a înțelege atunci adevărata nenorocire de a rămîne fără adăpost, chinul de a nu ști unde vei dormi noaptea următoare, mai rău decît acela de a nu putea plăti chiria, rana de a fi asistat la năruirea clădirii, groaza din clipa exploziei și a zgomotului de prăbușire a zidurilor, fiorul de a constata că ai supraviețuit acelei avalanșe de ziduri și foc în care se transformaseră veniturile mult așteptate ce le-ar fi permis viața fără griji, pentru care ei se detestaseră și adunaseră în suflet atîta ranchiună și încercaseră să uite de unde se trăgeau, ceea ce însemna nici mai mult nici mai puțin decît a-și renega rădăcinile, axa legăturilor profunde reprezentată de figura mamei și de străzile unde crescuseră, pe care acuma alții se pregăteau să le apere cu arma în mînă . . .

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Poate că în această clipă chiar sute de muncitori, fii de ţărani sau tehnicieni industriali, se află în tranşeele din Parque del Oeste, sau lîngă Puente de los Franceses, sau în Casa de Campo, lipiţi de pietre sau de pereţi subţiri şi abia ţinîndu-se în picioare, nepricepuţi la folosirea armelor, pîndiţi de moartea care şuieră pe lîngă ei cu gloanţe nevăzute. Ca şi mama, ei ştiau că libertatea lor era în joc, că întotdeauna fuseseră puşi la munci interminabile, reluate zi de zi, de acord cu convenţia supunerii şi a salariului, fără a se putea răscula, fiindcă obiceiul, ordinea unei societăţi disciplinate nu-i autorizau s-o facă, şi nici măcar nu le era îngăduit să se exprime clar, fie în cadrul căminului, fie sub forma grevei.

Aşa eram atunci. Au trecut mulţi ani şi uneori mă întreb dacă e adevărat că totul se uită; au dispărut ultimile vestigii, desigur, dar într-un cartier vechi observ pe faţada unei case urma neîndoielnică a unui obuz care a căzut în apropiere şi a produs crăpături adînci, pe care azi nimeni nu le recunoaşte, şi îmi spun: nimic nu se uită, totul rămîne şi trăieşte mai departe, aşa cum lîngă mine se aude şoapta unei conversaţii perceptibile numai dacă mă cufund în subterana amintirii, între mii de resturi ale lucrurilor trăite, şi printr-o muncă tenace unesc date, refac cu răbdare fotografia ruptă în nenumărate bucăţi şi străbat din nou străzile care au fost drumurile pline de iluzii ale copilăriei.

Totul va trăi mai departe: doar moartea va şterge amintirea stăruitoare a acelei cavalcade întunecate din anii războiului. Cum este moştenirea războiului să fii marcat cu pecetea murdară ce atestă distrugere şi hecatombe, ne vor însoţi întotdeauna ignominia şi convingerea eroismului, exaltarea şi înfrîngerea, nevoia de a ne aminti oraşul bombardat şi în el o figură şovăitoare, fragilă, temătoare, care prin umilinţe şi dureri a reuşit să-şi asume raţiunea speranţei.

Îngheţate ploi de februarie

A auzit bine fiecare cuvînt, fiindcă cei doi oameni vorbeau chiar în spatele lui şi nu se fereau să vorbească cu glas tare.

În adăpost nu cunoştea pe nimeni; stăteau cu toţii în picioare, lipiţi unii de alţii, şi schimbau cuvinte banale, întrerupîndu-şi conversaţia cînd pătrundeau zgomote de afară, căci toţi erau cu urechea la sirenele care aveau să anunţe încetarea alarmei. Cum puteau vorbi aşa? Pe cînd ei erau la adăpost de bombardamente, mii de soldaţi înfruntau moartea, dormeau în noroi, îngrămădiţi în bordeie pline de păduchi, nici unul dintre ei nu se putea spăla cu săptămînile, şi tuşeau, şi sufereau de reumatism, şi stomacul refuza să primească mîncarea. . . În vremea asta, doi oameni din spatele frontului îi blestemau, pe ei şi războiul. . .

Afară probabil că e frig; vîntul mătură norii, deschizînd abisul îngheţat al constelaţiilor, spre care îşi înalţă ochii cei care-şi pun nădejdea în ajutoare misterioase. Ori poate că plouă şi mai tare, iar pe deasupra capetelor şi căştilor de fier limbile de cristal şoptesc cuvinte mîngîietoare şi lustruiesc străzile oraşului cufundat în tăcere. . . Şi-a întors capul şi s-a uitat cu asprime la cei care vorbeau de rău Republica şi Frontul Popular.

Un bătrîn l-a întrebat:

— Dumneata eşti străin, nu-i aşa?

El îi vede pe toţi lipiţi de pereţii de ciment, slab luminaţi de pîlpîirile uşoare ale becului din tavan, de parcă ar fi aşteptat semnul unui mesaj salvator.

— . . .pentru a da un ajutor, spune el cu glas tare, dar nimeni nu-l înţelege, şi celor care totuşi se uită la el se grăbeşte să le desluşească: Da, sînt străin.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Cei mai mulţi par obosiţi, se fac că nu-i aud cuvintele : cei care au dorit ca el să vorbească pentru a-l face egal cu ei, în pofida uniformei lui neobişnuite, îl privesc curioşi, dar fără a spune nimic, absorbiţi acum de preocupările lor personale.

Străinul se uită la femeia tăcută care poartă o basma foarte frumoasă, se apropie de ea şi-i spune cu glas scăzut că acolo nu-i nici un pericol, presupunînd că ea îi va înţelege intenţia prietenească de a rupe acea tăcere apăsătoare a adăpostului, dar femeia, interpretîndu-i altfel intenţia, îi răspunde că ţine de mult, că totul ţine acolo prea de mult şi că lumea şi-a pierdut răbdarea. O ascultă şi nu-şi dă seama la ce se referă; ea bombăne şi-şi pleacă fruntea, deşi el îi zîmbise deschis pentru a impregna de încredere limbajul clar şi fără echivoc pe care-l foloseşte cu toţi de cînd a venit la Madrid. Dar în anumite clipe ochii pot fi o limbă străină, ca acuma, cînd ea îi aruncă o privire dispreţuitoare şi el nu înţelege, rămîne surprins şi simte deodată dorinţa de a fugi pe scări în sus. Vrea să iasă afară; adăpostul a fost ca o aşteptare scurtă într-o casă străină, unde e imposibil să te opreşti şi să-ţi faci prieteni, şi din nou se va bucura de fraternitatea patrulelor în luptele din zorii zilei şi în atacurile nesigure, şi totuşi acolo trezeşte interes, e recunoscut, l-au întrebat dacă e străin.

Nu, acolo nu mai era străin. Se simţise liber şi sigur de cum sosise, temător doar de razele translucide cu care reflectoarele cercetau norii, şi numai atunci îl năpădeau amintirile din Dresda sau din Hamburg, cînd mîinile parcă se subţiază şi-şi pierd vigoarea, tremură uşor şi nimic nu le poate scoate din amorţeală, sprijinite de marginea mesei, şi urechile ciulite pîndesc zgomote pe scară, cizmele celor care vin să facă percheziţie, să răscolească prin hîrtii, prin scrisori, să aresteze, să te ducă într-o lungă peregrinare din închisoare în închisoare, pînă la abatorul bine cunoscut sau numai întrezărit, din cele aflate de la vreo rudă sau vreun prieten.

Dar în curînd va înceta alarma, şi el se va întoarce la unitatea lui, alături de mii de oameni ca el, hotărîţi, înarmaţi, simţind greutatea pistolului la şold; puţin îi va păsa de frigul ploii cînd va înainta pe cîmpul cu tufe pipernicite unde vîntul este singura fiinţă vie.

— Eşti în permisie?

Întrebarea îi întrerupe gîndurile şi îl sileşte să planeze brusc pe pînza de păianjen în care i-a fost prinsă viaţa, făcîndu-l să recompună zi cu zi resturile catastrofei care a fost epoca sa: pentru alţii, a fost o boală, o mică rană; pentru ei, riscul total, aproape iremediabil.

« Numai cu ajutorul raţiunii vom putea înţelege iraţionalitatea acestei epoci », îşi spuse Weiss pe Paseo del Prado, scăldat de razele soarelui din acea după-amiază de iarnă, în drum spre tarabele anticarilor.

Se înşelase oare? Şi totuşi auzise clar în spatele lui : « Nu se mai bucură de ajutorul străin, vor fi siliţi să se predea şi să părăsească acest blestemat oraş plin de gunoaie, fiindcă nu mai au orez şi muniţii, şi fără astea nu pot să-l apere, fără mîncare nu vor rezista, războiul e pe sfîrşite, şi nici unul dintre ei nu va fi iertat. . . » Vorbeau cu glas tare, şi poate că nu-i auzea nimeni, deoarece toţi erau atenţi la sirenă, aşteptînd să sune încetarea alarmei şi amăgindu-se cu gîndul că primejdia avea să se sfîrşească şi o dată cu ea şi angoasele, că îşi vor relua obişnuitele ocupaţii zilnice pentru a se întoarce la fericitul timp de altădată.

Muncit de prevestiri negre, peste o oră se află într-un bar slab luminat şi cere ceva de băut.

— N-avem decît gin, dar e foarte prost; nu-l bea nimeni.

La tejghea, un bărbat zgribulit într-o manta udă la umeri, cu faţa pe jumătate acoperită de gulerul ridicat, soarbe lichidul cristalin.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— Eşti un internaţional? Cum de-ai rămas tu aici, cînd toţi ai voştri au plecat?
— Peste tot sînt duşmani. Ştirile din ziare, scrisorile, totul anunţă o mînă uriaşă care mă poate înhăţa oricînd.
— Dar ăsta e un oraş asediat.
— Nu mi-aş fi găsit liniştea nicăieri, eu şi alţii ca mine. Şi la Bruxelles, şi la Paris am fi vînaţi mai devreme sau mai tîrziu.
— Dar aici un glonţ rătăcit sau un obuz poate nimeri pe oricine. Mereu vezi oameni morţi pe stradă.
— Am ajuns să înţeleg că era oraşul unde puteam să rămîn, fiindcă era apărat de persecutaţi ca mine. . . Singurul oraş în care nu aveam a mă teme de suferinţă ori de lucruri mai rele.
— Sîntem asediaţi, ştii bine, frontul slăbeşte, iar aici, înăuntru, sînt nenumăraţi duşmani care abia aşteaptă să ne atace pe la spate.
La auzul acestor cuvinte, străinul se apropie de bărbatul cu manta şi se uită în ochii lui fără să clipească.
— Dar Madridul e un refugiu. Atunci aveam nevoie să găsesc un oraş pentru a putea dormi fără frică, un oraş în care fiecare zid să fie ca braţul unui prieten, şi eu să pot căuta, în clipele de răgaz, cînd ieşeam la plimbare, amintirea altui oraş în care m-am simţit prieten cu toţi oamenii şi m-am bucurat de încrederea tuturor.
Bărbatul cu manta îi zîmbeşte, şi amîndoi ridică paharele de cristal şi le dau de duşcă.
— Nu ştiu ce-aş putea face altceva decît să rămîn aici. Foamea, lipsurile, totul e al meu.
— Da, înţeleg ce spui şi gîndesc la fel ca tine, dar războiul e pe sfîrşite, e o chestiune de zile, de săptămîni, şi totul se va termina.
— Am umblat liber pe stradă. Viaţa îşi urma cursul ei, în ciuda celor ce se întîmplă. Aici, cel puţin o parte din destinul meu depindea de hotărîrea mea şi puteam chibzui ce am de făcut la lumina zilei. Hei, înc-un rînd !
— Dacă ne predăm, nu ştiu ce se alege de noi.
Bărbatul cu manta scoate un ziar din buzunar, se uită la chelnerul care a rămas nemişcat, absent, lîngă masa lor, cu sticla de gin în mînă, şi îi arată străinului o ştire, pe care acesta o citeşte, aplecîndu-se, şi-şi strînge buzele.
— Nu se poate. Madridul va rezista.
Golesc din nou paharele şi se uită unul la altul.
— Războiul e pe sfîrşite, prietene. Tu ce-ai să faci?
— În adăpost am auzit. . ., dar nu, nu toţi gîndesc aşa.
— Sînt doi ani şi jumătate de cînd ne aflăm în război, e un efort care depăşeşte posibilităţile armatei replubicane, alcătuită din zidari, brutari, funcţionari, croitori care nu ştiau nimic despre război şi totuşi au fost nevoiţi să-l facă, un efort mare, mare, o luptă pe viaţă şi pe moarte.
— E ora închiderii, mormăie chelnerul, şi bărbatul cu manta şopteşte:
— Dacă se sfîrşeşte războiul, va trebui să plecăm. . .
Străinul dă din cap în semn de refuz şi azvîrle cîteva monede pe tejghea, nevrînd să se gîndească la cuvintele celuilalt.
Ies împreună. Ploaia rece întunecă totul, biciuie obrajii şi te face să-ţi pleci capul şi să-ţi ţii respiraţia, pentru a adopta atitudinea ameninţătoare a celui care aleargă pe un cîmp cu bălării, atent la focurile de armă, înşelat de zgomotele aversei, de pocnetul unei crengi rupte ce se transformă într-o explozie orbitoare, a cărei strălucire înroşeşte trunchiurile copacilor şi ţine destul ca să începi să tragi în neştire. Străinul se opreşte în mijlocul străzii, se împiedică, ridică pumnul stîng sus de tot, deasupra bascului, şi strigă:

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— Frontul roşu ! Frontul roşu !
Ploaia cade necontenit, şi picăturile i se preling pe barbă pînă la pulpana umedă a mantalei.

Îşi simţea mantaua îmbibată de apă; mai făcu vreo doi paşi şi se pomeni lîngă un intrînd unde se putea adăposti de ploaie, dar într-un ungher descoperi o figură nemişcată, un om care dormea în picioare, un sac mare de pînză întunecată ce-i amintea de baloturile din gări; cînd mai făcu cîţiva paşi, înţelese că un soldat nemişcat se uita la el sprijinit de uşorul uşii şi privind ploaia. Se opri alături de el, unde nu mai simţea picăturile de ploaie şiroindu-i pe faţă, şi îl privi cu luare aminte.

— Ce vreme infectă !

— Da, ţine cam de mult.

Glasul soldatului era liniştit şi limpede, puţin prea puternic, de parcă tăcerea nopţii sau misiunea lui de santinelă i-ar fi dat curaj, ori răpăitul ploii şiroind peste tot i-ar fi îngăduit să vorbească aşa tare.

Băgă de seamă că soldatul avea pe umăr o puşcă cu baionetă.

— Aici e o cazarmă?, simţi nevoia să întrebe şi auzi mirat răspunsul:

— Da, sigur.

Făcu un pas spre stradă.

— Atunci nu pot sta aici.

— De ce nu? Plouă aşa de tare...

— ...interzis.

— Ei, lasă. Căscă şi se afundă şi mai mult în cadrul uşii de la intrare, în dreptul căreia se scurgea în şuvoaie apa de pe acoperiş. Atunci bărbatul cu manta se întoarse lîngă el şi se uită în sus, de parcă ar fi vrut să descopere în întunericul nopţii locul de unde se scurgea peste ei atîta apă pulverizată, în impalpabile picături îngheţate, dar nu văzu pe fundalul norilor decît două linii albicioase care înaintau dintr-o parte într-alta, pierzîndu-se şi reapărînd ca două spade uriaşe încrucişate deasupra acoperişurilor, din care uneori ţîşneau reflexe de lac, parcă trezite din somnul ce inundase oraşul. Trecu o bună bucată de vreme, în care atenţia se concentră exclusiv asupra acelor linii luminoase, de o lumină palidă.

— E alarmă la noapte?

— Da, aviaţie.

Bărbatul îşi înfăşură mai bine fularul la gît, zgribulindu-se în manta.

— S-ar putea să bombardeze, cerul e foarte înnorat, e o noapte potrivită pentru aşa ceva...

Se uită la soldat ca să înţeleagă la ce s-a gîndit auzindu-i cuvintele, dar nu putu distinge nimic dincolo de gulerul ridicat al mantalei.

— Azi s-ar putea să avem un atac prin surprindere, să ne pomenim că încep să tragă tunurile şi că mortierele fac gropi uriaşe în pămîntul moale..., nu crezi?

— S-ar putea...

— Nu se ştie niciodată. Trebuie să fii mereu pregătit.

Se uitară amîndoi spre stradă, într-o parte şi într-alta, dar nu văzură altceva decît perdeaua de ploaie. Nu se auzeau paşi, şi nici zgomot de automobile: doar apa răpăind peste oraş.

— Trebuie să ajung la Rios Rosas. Ştii unde vine?

— Rios Rosas e... a treia.

— Mă duc, văd că n-are de gînd să stea. Rămîi cu bine.

Se urni din loc. Stomacul îi amintea că nu mîncase decît o farfurie de linte ascultînd la radio buletinul de ştiri; luase o lingură şi o cufundase distrat în supa neagră, lăsînd-o aşa cîteva clipe; suspendase mişcarea pentru a permite gîndului

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

să urmeze imaginile clare ale trupelor printre ruine, tranşee abandonate, foamete. Cînd a ridicat lingura şi a văzut minusculele monede rotunde ce miroseau a usturoi: « În curînd n-o să mai avem nici astea », a auzit pe cineva vorbind despre tranşee, muniţii şi lintea cea de toate zilele.

Oftă şi-şi urmă drumul prin ploaia ce nu mai contenea. Mergea încet, avînd grijă unde calcă, fără să vadă prea bine unde pune piciorul în lipsa felinarelor, a uşilor luminate, a balcoanelor cu luminile aprinse, a reclamelor luminoase. Se uită la faţadele acelea ca nişte ziduri negre de cărbune şi-şi strînse buzele renunţînd la amintiri cînd ajunse la o stradă cunoscută, apoi se îndreptă spre lumina slabă ce venea de la o uşă cu geamul acoperit cu o bucată de carton. Intră într-un bar, se duse la telefon, făcu de mai multe ori numărul pînă obţinu legătura. Îşi duse mîna pîlnie la gură ca să nu-l audă cei din apropiere, care se întorceau spre el şi schimbau priviri cu subînţeles cu barmanul: pe tejgheaua de zinc erau cîteva păhărele cu un lichid de culoare închisă, şi ochii i se opriră asupra lor în timp ce auzea un bîzîit pe fir şi un glas somnoros. Atunci vorbi:

— Hei, Luis, Luis, sînt eu, Santiago. Ascultă-mă. Mă poţi primi acum? Vreau să vorbesc cu tine... doar cîteva clipe; n-am timp să vin să te văd, ştiu ca ar fi mai bine dacă ne-am putea vedea, dar mi-e imposibil. Da, grav. Vreau să-ţi spun că nu poţi renunţa, nu poţi lăsa totul, e viaţa ta şi nu te poţi schimba în cîteva zile... Ascultă-mă, trebuie să-ţi asumi răspunderea, vrînd-nevrînd eşti legat de ceea ce ai fost şi de ceea ce ai gîndit, e ceva fatal, nu poţi despărţi asta de tine, înţelegi? Am trăit o epocă foarte dură, şi toţi sîntem angajaţi într-un fel sau altul, inevitabil, orice-ai face, te va urmări umbra ta, ascultă-mă, nu-l poţi renega pe cel care-ai fost, ascultă... Luis, Luis...

Vru să pună receptorul în furcă, ascultă din nou, apoi, după o ezitare, închise şi trecu de-a lungul tejghelei pentru a-i plăti bătrînului chelner, dar atenţia îi era concentrată la conţinutul paharelor pe care cei din jurul lui le ţineau acum în mîini.

— Ai ceva de băut?

— Dacă vreţi... da, un coniac...

Dădu din cap în semn că voia şi, cînd îşi duse păhărelul la buze, văzu feţele ursuze ale clienţilor cu privirile aţintite la el, parcă supraveghindu-l, urmărindu-i în tăcere mişcarea mîinii ce ducea paharul la gură, ca şi cum ar fi pregătit o replică zdrobitoare. Puse paharul jos, se simţi înconjurat de oameni străini, de nişte străini care ar fi trăit în alt oraş, care ar fi avut alte obiceiuri şi alt viitor. În mijlocul unor duşmani care aşteptau ceva diferit de ce aştepta el, ridică paharul şi spuse cu un glas nu foarte sigur:

— Trăiască Republica!

După ce goli paharul, puse banii pe tejghea şi ieşi în aerul umed, în noaptea apăsătoare unde totul sporea întunericul nepătruns; se îndreptă încet spre intersecţia cu Abascal, păşind pe trotuar cu precauţie. Se opri în dreptul unei porţi care rămăsese deschisă şi simţi că aerul era acolo mai puţin îngheţat; auzi coborînd pe cineva care se afla acum alături de el: era o femeie. Rămaseră amîndoi în bătaia ploii biciuitoare şi amîndoi îşi încheiară pardesiele la gît.

— Ce ploaie îngrozitoare! N-o să pot ieşi ...

— Toarnă cu găleata.

— Şi frigul ăsta te pătrunde pîn' la oase. O să ne inunde atîta apă... şi fără mîncare, şi fără cărbuni, înţepeniţi de frig, ameninţaţi de obuze... De atîtea luni şi luni de zile. Şi cărbuni nu se dau. Zic că sînt pentru industrie. Nu mai pot suporta. Dacă mai ţine mult, o să murim cu toţii...

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Bărbatul îşi ieşi din fire şi o luă din loc cu ochii întredeschişi pentru a evita picăturile. Se opri în dreptul unei porţi mari, auzi paşii santinelei şi-i spuse de-a dreptul:

— Trebuie să vorbesc cu maiorul Carranza.

Şi fu condus pe o scară în sus, pînă într-un birou unde se afla un ofiţer cu spatele la el, aplecat deasupra unei mese şi răsfoind nişte hîrtii. Ar fi putut fi omorît foarte uşor, dacă cineva ar fi venit acolo cu gîndul ăsta.

— Bună, Carranza.

— Ce-i? Şi, întorcîndu-se brusc, îşi deschise braţele. Tu erai? Ce surpriză! Mă bucur să te văd. Ce s-a întîmplat? De ce vii la ora asta?

— Înţeleg că eşti surprins, dar n-am mai putut aştepta pînă mîine ca să-ţi vorbesc. Trebuie să-ţi spun ceva.

Se aşezară la masă, faţă în faţă .Ofiţerul masiv, palid, cu părul încărunţit deasupra ochelarilor, îl privi fără a scoate un cuvînt, dar ochii săi miopi îl cercetau cu multă atenţie.

— Ce vrei să-mi spui?

— Vreau să-ţi spun că lucrurile merg prost, că nu trebuie să aveţi încredere în nimeni, că depindem de voi.

Ofiţerul încuviinţă din cap; dacă nu l-ar fi ţintuit cu privirea, ar fi putut crede că picoteşte răzbit de somn la ora aceea tîrzie din noapte.

— Tu ştii foarte bine, dar eu vreau să-ţi repet ce ştii: mii de vieţi sînt în mîinile voastre, familii întregi.

— Da, e o mare primejdie.

— Şi aici, înăuntru, pe stradă, în casele oamenilor; ar trebui mărită vigilenţa, întărită paza la colţul străzilor şi pe acoperişuri...

Arătă cu mîna spre o hartă mare atîrnată pe perete, pe care se întretăiau linii şi semne roşii şi albastre, asemeni reţelei de vene şi artere ale aparatului circulator.

— Toţi vorbim despre asta, şopti maiorul.

— Despre front? Î

— Despre ultimele zile.

Rămaseră tăcuţi, şi ofiţerul îşi puse mîna stîngă peste ochi, orbit de evidenţa celor spuse. Apoi clipi:

— De ce ai venit?

— Nu ştiu... S-a terminat. O capitulare, ori vor rupe frontul în orice clipă, şi atunci...

Se uitară din nou la harta ameninţătoare din perete, cu linii pentru el neînţelese. În încăperea aceea se simţeau izolaţi de tăcerea acelei ore ce se răspîndea afară ca o ceaţă deasă.

— Simţeam nevoia să stau de vorbă cu tine; eşti unul dintre puţinii oameni în care mai am încredere.

Se ridică şi-i întinse mîna.

— Şi eu pot spune acelaşi lucru, mă gîndesc la asta mereu. Se apropie sfîrşitul, poate veni dintr-o clipă într-alta, şi totuşi trebuie să ne purtăm ca şi cum nu s-ar fi întîmplat nimic.

— Eu mă simt ca în acele vise în care vrei să strigi şi nu poţi, vrei să fugi şi picioarele nu te ascultă, am o senzaţie asemănătoare.

— Sînt clipe foarte grele. Nu ştim cît mai poate ţine...

— Eu sînt bătrîn şi mi-e frică de necunoscut. Nu-mi fac iluzii cu privire la ce ne aşteaptă.

— Să plecăm... dar unde?

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Cei doi bărbați se apropiaseră unul de altul și vorbeau în șoaptă ca doi spioni care-și transmit parole secrete. Se uitau unul la altul și urmăreau mișcarea buzelor.

— Da, e sfîrșitul. Nu uita ce ți-am spus.

Coborî în grabă scările, căută ieșirea și se afundă în perdelele pe care negura le coborîse peste casele și străzile înghețate.

La cîțiva pași în fața lui văzu o siluetă înaltă ce se apropia cu pași șovăielnici. « Un bețiv, desigur, ori un nebun », își spuse și dădu să se depărteze de bărbatul acela care se împleticea bodogănind.

După cîteva minute se opri, își curăță pantofii de marginea trotuarului, fără să ia seama la afișele inutile ce schimbau aspectul acelui loc cunoscut. Peste cîteva ore se va ivi din nou lumina imprecisă a zorilor, și atunci se vor distinge mai bine siluetele fațadelor și liniile întunecate ale felinarelor ciuntite și trunchiurile salcîmilor; abia atunci se vor lumina locurile virane dinspre Cea Bermúdez. Cînd se va lumina de ziuă, el va fi la biroul de Cazare, căscînd, visînd să poată bea o cafea adevărată, ascultînd conversațiile camarazilor de arme, cu o greutate în mîini, în ochi, așteptînd cu nerăbdare știrile de la radio, curioși să afle ce aveau să spună.

Străbătu o zonă de deversare a murdăriilor cu pași mai mărunți, căci terenul moale făcea înaintarea nesigură, se împiedică de cîteva ori și lăsă în urmă cîteva case în ruină. Sui pe o înălțime; nu mai ploua, dar rafalele înghețate ale vîntului de iarnă îl împingeau de la spate. Deodată se auzi bubuitul unui mortier dinspre front, ciudat de aproape, urmat de un schimb de focuri. Cîteva scăpărări luminară orizontul în fața lui, și fu năpădit de grijile unei noi zile; va asculta radio, va urmări cu atenție știrile de pe front, se va destinde răsfoind un ziar, se va uita la vechiul jilț cu pielea roasă...

Totul se cufundă din nou în tăcere. După un timp se auzi o patrulă de soldați traversînd strada pe care mergea el. Stătu locului pînă cînd se depărtară.

Ajunse lîngă zidul cimitirului San Martín, găurit de bombe, ridicat pe o colină, asemeni unei fortărețe antice ce ar fi supraviețuit peste veacuri și, în apropierea frontului, ar fi slujit acum la stăvilirea unui atac, dovedindu-și astfel utilitatea înainte de a dispărea pentru totdeauna.

Un zgomot depărtat îi atrase atenția: motorul unui vehicol care profita de întunericul nopții pentru a străbate cîmpul ce-l despărțea de tranșee. Dar fu cuprins îndată de oboseala celui care a terminat o treabă grea, totul se sfîrșise, și fără grabă, observînd cum i se scurgea apa pe guler, își descheie mantaua, își pipăi micul revolver și-l scoase din buzunarul interior al hainei.

În românește de ANDREI IONESCU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

VASILI GROSSMAN

CARNETE DE FRONT

În ultimii ani, revistele literare sovietice, de la « Literaturnaia gazeta » și « Novîi mir », la « Znamia » și « Drujba narodov », și chiar și cele ce se adresează publicului larg de cititori—ne gîndim la « Ogoniok» —, se întrec în a publica o serie de manuscrise, necunoscute cititorului sovietic, rămase în arhivele scriitorilor, ale familiilor sau prietenilor. S-au publicat astfel, versuri și corespondență ale lui Nikolai Gumiliov și Anna Ahmatova, fragmente din proza lui Bulgakov, însemnările lui Konstantin Simonov, *Cu ochii unui om din generația mea*, romanele *De neuitat* de Iuri Trifonov, *Noua numire* de Alexandr Bek și *Copiii Arbatului* și *Anul treizeci și cinci și alți ani* de Anatoli Rîbakov, corespondența lui A. Vampilov, s-a bucurat de un larg răsunet apariția în revista « Novîi mir » a romanului *Doctor Jivago* de Boris Pasternak. Și nu am amintit decît cîteva din aceste publicații deosebit de interesante. Revista « Voprosî literaturî », deși o revistă de critică și istorie literară, reunește și ea, în cadrul unei rubrici speciale, materiale inedite din opera unor scriitori sovietici și străini sau documente și amintiri referitoare la aceștia, în intenția vădită de a realiza conturarea cît mai pregnantă a personalității lor literare. În cadrul acestei secțiuni, în numărul 6/1987 al revistei, sînt publicate o serie de însemnări de pe front ale lui Vasili Grossman.

Afirmîndu-se ca scriitor, înainte de război, prin publicarea unor nuvele și povestiri, și mai ales a romanului *Stepan Conciulghin* (apărut și în versiune românească

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

în traducerea lui Cezar Petrescu), inspirate mai ales din transformările petrecute în anii de după revoluţie şi prezentînd destinul omului în această societate nouă. Vasili Grossman, asemenea multor confraţi, ca să nu-i amintim decît pe Aleksandr Bek şi Andrei Platonov, a participat la evenimentele din timpul războiului nu în serviciul activ, ci în calitate de corespondent de război al ziarului « Krasnaia zvezda ». Pe tot parcursul desfăşurării operaţiunilor militare, de la Voronej la Stalingrad, apoi peste Nipru, prin Bielorusia pînă sub zidurile Berlinului, scriitorul a scris corespondenţe de război, la început de mici proporţii, apoi din ce în ce mai ample, pentru ca în 1945 să apară povestirea sa documentară de mare întindere, *Ofiţerul sovietic*, publicată în foileton în mai multe numere consecutive ale ziarului. După război, cele mai izbutite dintre reportajele şi povestirile sale pe această temă au fost reunite în volumul *Stalingrad*, considerat pînă astăzi, pe bună dreptate, un clasic al genului.

Ca mulţi alţii, V. Grossman a notat pe front, în mai multe caiete, o serie de impresii personale, dialoguri dintre soldaţi, discuţiile sale cu aceştia, povestirile lor, întocmind uneori un fel de fişe biografice. Mai tîrziu aceste însemnări de pe front i-au oferit un material bogat pentru scrierile sale literare. Ca să ne referim numai la fragmentele de jurnal de campanie pe care le publicăm, am aminti că cele cîteva rînduri despre soldaţii care ascultă muzică la patefon s-au transformat în minunatul final al povestirii *Soldatul din Leningrad*. Întîmplările povestite de soldatul Ivan Kanaev au devenit mai tîrziu, în transpunerea literară a lui Grossman, *A fost un luptător*. Acelaşi soldat a fost prototipul ostaşului Vavilov, unul din personajele centrale ale romanului *Pentru o cauză dreaptă*. În sfîrşit, relatările generalului Babadjanian au stat la baza povestirii *Ofiţerul sovietic*, amintită mai sus.

În ultimii ani, din scrierile lui V. Grossman au mai văzut lumina tiparului unele povestiri inedite, însemnări de drum, iar revista « Oktiabr », în primele patru numere din 1988, a publicat mult aşteptatul roman *Viaţă şi destin*. Concepută ca o continuare a romanului *Pentru o cauză dreaptă*, terminată în 1960 şi propusă imediat spre publicare, dar respinsă şi dispărută din orizontul literar timp de peste două decenii, această operă s-a impus ca o frescă a ultimului război — viu discutată, stîrnind un interes aprig şi prilejuind chiar comparaţii cu epopeea tolstoiană *Război şi pace*. Cronică a evenimentelor Stalingradului, cartea are un diapazon extrem de larg, care îi va îngădui să rămînă în atenţia viitoarelor generaţii; o problematică autentic asumată, cu această anvergură curajoasă, o face să răspundă la întrebări care sînt deja şi vor fi tot mai mult *istorie*.

În cele ce urmează, prezentăm cititorilor o parte din însemnările încredinţate de V. Grossman carnetelor sale; notaţii imediate — ceea ce explică fragmentarea textului — punctează, fără apret şi fără zadarnică retorică, itinerarul însuşi al războiului — Briansk, Stalingrad, Berlin — ajutîndu-ne să întrevedem acumulările ce defineau documentaţia pe viu a scriitorului, dimensiunea trăită a explorărilor sale.

ALEXANDRA NICOLESCU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Cîte verste au rămas pînă la Berlin

August — începutul lui septembrie 1941

Praf. Praf alb, galben, roşu. Îl spulberă copitele oilor şi porcilor, caii, vacile, carele fugarilor, ostaşii Armatei Roşii, camioanele, autobuzele statului-major, tancurile, tunurile, automobilele de tracţiune . . . Praful se ridică, se învolburează, roieşte deasupra Ucrainei . . . .

Mi-am adus aminte iar de fetişcana Arinka din satul Diagova. Durerea însăşi, însăşi poezia cu ochi negri a poporului. Picioarele negre nespălate, rochia ruptă, sărăcia. Am ospătat-o cu merele din grădina colhozului ei.

Război de poziţii. Neamţul a tras cu urechea la discuţiile noastre din tranşee şi din tranşeele lui strigă de dimineaţa: « Jucikov, predă-te ! » Jucikov răspunde sumbru: « Ne . . . ! »

O găină de la statul-major se plimbă printre bordeie cu aripa murdară de cerneală.

Septembrie 1941
Frontul de la Briansk

A căzut prizonier, în timpul cît era în misiune de cercetare, ostaşul nostru Paşkov. Nemţii l-au încărcat cu muniţiile, genţile, sacii cu îmbrăcăminte, i-au ordonat să le care, iar ei s-au dus cu mai nimic în mînă. L-au adus la statul-major. Şi imediat a urmat interogatoriul:

— Cine e comandant la voi în pădure ?
— Nu avem comandant.
— Cîţi sînteţi acolo ?
— Treizeci şi opt.
— Îţi baţi joc de noi, ticălosule !
— Nu.
— Mîncaţi cai morţi.
— Da de unde, avem acolo carne, făină, unt, miere, pîine.

După asemenea răspunsuri trei nemţi l-au dus la marginea pădurii, i-au dat o lopată: « Sapă ! » A săpat vreo treizeci de centimetri. « Îţi ajunge, şi-aşa o să dai ortul popii ! » « Scoate cizmele. » L-au împuşcat în cei doi umeri, a căzut, l-au îngropat. El a ieşit din groapă, s-a tîrît pînă la noi. L-au purtat prin toate unităţile, el, mortul, alb la faţă, şi-l arătau ostaşilor şi el însuşi povestea. Istoria lui avea mare influenţă asupra ostaşilor.

În izbă stau Petrov [1]. şi Şliapin [2]. (Petrov e mic, cu nasul mare, cu început de chelie, într-o tunică de general pătată cu grăsime, cu Steaua de Aur « spaniolă »). Petrov îi explică pe îndelete bucătarului cum să facă blatul de tort, cum şi de ce creşte aluatul, cum se coace pîinea din făină de grîu, cum cea din făină de secară. E foarte crud şi foarte viteaz. Povesteşte cum a ieşit dintr-o împresurare fără să-şi scoată mantia de general cu toate ordinele şi cu Steaua de Aur, nevrînd să îmbrace haine civile. A

---

[1] M.P. Petrov (1898—1941)—general-maior, Erou al Uniunii Sovietice, comandantul armatei a 50-a. A căzut pe front în toamna anului 1941.

[2] N.A. Şliapin 1902—1941)—comisar de brigadă, membru al consiliului militar al armatei a 50-a.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

mers singur, cu haine ca la paradă, cu o bîtă în mînă pentru a scăpa de cîinii din sat. Mi-a spus: « Mereu visez să ajung în Africa, să străbat pădurea tropicală singur cu un topor şi cu o puşcă ». Iubeşte foarte mult pisicile, mai ales pisoii, se joacă îndelung cu ei.

Aghiotanţii: al lui Şliapin este frumosul, înaltul Klenovkin; al lui Petrov este un băiat mic, ca un adolescent, cu umerii şi pieptul foarte largi. Acest adolescent poate cu pieptul lui să dărîme izba. Pe el sînt atîrnate tot felul de pistoale, revolvere, automate, grenade, în buzunare are bomboane furate de pe masa generalului şi sute de gloanţe pentru apărarea vieţii generalului. Petrov a observat cum aghiotantul lui mănîncă repede cu ajutorul degetelor şi nu a furculiţei şi a strigat supărat: « Dacă nu te înveţi să fii civilizat, te arunc în linia întîi; cu furculiţa, nu cu degetele, se mănîncă ! » Aghiotanţii generalului şi comisarului împart rufăria, o sortează după spălat şi se întrec în a apuca o pereche de izmene în plus, generăleşti, pentru comisar şi invers. Trecem peste un rîuşor. Generalul l-a sărit, comisarul a intrat în el şi şi-a spălat cizmele. M-am uitat înapoi: aghiotantul generalului a sărit peste pîrîu, cel al comisarului a intrat în apă şi şi-a spălat cizmele.

20 septembrie
Drum spre sud

Şiretul de Mitri — a murit, dar priveşte.

În izbe pe pereţi sînt lipite ziare; ne uităm, sînt ziare de cînd era pace. Ne uităm şi spunem: « Priviţi, vreme de pace ». Ieri am văzut altă casă; pe pereţi erau lipite ziare din timpul războiului. Dacă ea nu va arde, va veni cineva odată şi va spune: « Priviţi, ziare de pe vremea războiului ! »

Iarna-primăvara 1942
Frontul de sud-vest

Însemnări despre regimentul de aviaţie de vînătoare

Un general de aviaţie vorbeşte la telefonul de campanie: « Bombe, plecarea aviaţiei de bombardament, începutul atacului » şi aşa mai departe. Pe urmă spune deodată: « Un copil plînge pe fir, probabil în izbă ».

Generalul a ordonat ca un neamţ prizonier să fie împopoţonat cu cruci de fier şi să fie trimis înapoi la nemţi. Prizonierul a început să plîngă şi a cerut îndurare.

Marusia telefonista. Toţi o laudă, toţi o cunosc. Le spune tuturor pe numele mic şi pe patronimic şi toţi îi spun Marusia, Marusia ! Nimeni n-a văzut-o la faţă.

Avioanele I—16 se numesc « işakuri ».

O zi minunată, luminoasă. Deasupra caselor se duc lupte aeriene. Imagini cumplite — păsări cu cruci, păsări cu stele. Toată groaza, toate gîndurile, tot freamătul sufletului omenesc şi al inimii omului în aceste ultime clipe ale vieţii maşinii, ea pare să exprime prin aripi tot ce sălăşuieşte în ochii pilotului, mîna lui, fruntea lui ce se acoperă de sudoare. Avioanele sînt jos, chiar deasupra acoperişurilor. Iată s-a înfipt în pămînt, peste cîteva minute următorul, omul a murit chiar în faţa ochilor noştri, foarte tînăr, foarte puternic, foarte nedoritor de moarte. Cum zbura, cum fremăta, cît de îngrozitoare

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

este oprirea motorului, este oprirea unei inimi tinere deasupra cîmpului acoperit de zăpadă.-Năravul de vulpe şi de lup al « messer »-urilor cu cruce galbenă.

Toată noaptea a zăcut pilotul mort pe dealul nins. Era un ger năprasnic şi stelele erau foarte strălucitoare. Iar în zori dealul s-a făcut purpuriu, iar pilotul zăcea pe dealul purpuriu.

Regimentul al şaptelea de gardă de artilerie

Noaptea comandantul regimentului de obuziere, locotenent-colonelul Tarasov, stînd în izbă culcat pe podea, îl citeşte pe Faust. E cu pince-nez, şterge lentilele cu o bucăţică de piele.

Tarasov povesteşte cum i-a altoit pe nemţi. În povestirile lui se vede psihologia artileristului. La un moment dat infanteria a raportat că nemţii se duc să mănînce cînd sună cornul. După firul de fum au determinat locul bucătăriei. A dat ordin să se pregătească datele, să se încarce tunurile şi să se raporteze cînd totul e gata. Au lovit cu foc concentrat.

Un luptător, nu are nume, se ştie că a fost cîrlionţat. A mers 12 zile în sanie, în haine civile, prin spatele frontului nemţesc. Avea ascuns în fîn un aruncător de mine. Deschidea focul, apoi ascundea aruncătorul în fîn. Pe nemţi îi întîmpina cu cîntece. Nu l-au bănuit niciodată. Se îndepărtează de nemţi, scoate aruncătorul de mine şi chiar pe ei îi loveşte.

Locotenentul Matiuşko comandă un regiment de nimicire a cărui sarcină este să-i lovească pe nemţii de prin case. Pătrunzînd în sat, nimicitorii se năpustesc prin case Matiuşko a spus: « Toţi ai mei sînt bandiţi, războiul acesta prin case este de bandiţi » Se întîmplă să-i omoare pe nemţi cu mîinile, strîngîndu-i de gît.

Din fum şi flăcări se auzea glasul sergentului: « Încoace nu trageţi, am ocupat casa ! »

Nimicitorul a intrat la noi în casă şi cu privirea lui întunecată, rapidă, i-a cuprins pe toţi cei de faţă: şi toţi au înţeles că el face asta ca omul obişnuit să intre într-o casă şi să ucidă. Locotenentul Matiuşko l-a înţeles şi el aruncătura de ochi şi a spus rîzînd: « Uite, el, singur, ne-ar fi făcut aici la toţi de petrecanie ! »

Iarna 1942
Frontul de sud-vest

Convorbire cu ostaşii din batalionul motorizat de puşcaşi

« Ostaşul Armatei Roşii Ivan Semionovici Kanaev. Născut în anul 1905, luna august, ziua 22, în satul Dubrovici, regiunea Riazan. Am lucrat ca meşter de drumuri din 1931. Chemat sub arme la 3 iulie 1941, mi s-a adus înştiinţarea cînd tăiam lemne. Am cîntat, am băut vin, nu-mi păsa de nimic ! De dimineaţă colhozul ne-a dat cai şi am plecat la Solotcia, iar seara la Riazan în cazarme. Am nimerit în batalionul motorizat de puşcaşi nr. 1. Cînd mă apropiam de front era într-adevăr îngrozitor. Dar am intrat în luptă şi a devenit ceva mai vesel. Acum pornesc la luptă ca şi cum aş merge la lucru. Cum se merge la fabrică. Am participat la douăzeci şi două de lupte. Lîngă Bogouhov am fost rănit, uşor. Dar nu am plecat din primele rînduri. Ce să mai mă încurc cu spitalul. Cu mai multe amănunte ? Deci, am venit în batalionul motorizat de puşcaşi, el nu participase încă la lupte. Prima brigadă Stalin. Am venit pe front, am ocupat poziţiile de apărare, de dimineaţă a răsărit soarele, iar neamţul, din flancul din stînga, a început să tragă cu mitraliera, a dat foc la butoaiele noastre cu benzină. Iar spre seară ne-am năpustit în tranşeele inamicului. Înainte mi-era groază, iar acum nu mă tem de gloanţe . . . Desigur, după luptă o mică petrecere e tare bună, se încinge ceva în genul ăsta. Eu am o puşcă, arma mea dragă, nu mă lasă. Mi-a căzut la Bogoduhovka

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

în mocirlă, credeam că s-a terminat cu ea. Nu, slavă Domnului, merge. Am mers şi în lupta cu baioneta, numai că neamţul n-a vrut. A strigat « ura », a sărit în sus şi a rupt-o la fugă.

Nu mi-e atît dor de casă, cît, cel mai important, aş vrea să-i văd pe copilaşi, mai ales pe unul, s-a născut şi eu nici nu l-am văzut. În general, mi-e dor.

La Petrişcevo am dat jos un mitralior de pe acoperiş. Ne-am apropiat, ne-am culcat. Gerul era năprasnic şi am stat culcaţi mult timp, am îngheţat bocnă. Cînd am sărit în picioare, au, au, doare ! Îngheţasem de tot. Dacă s-a ridicat unul, s-au luat toţi după mine. Şi cu arma m-am îndreptat spre mitralior, a tăcut imediat. Pe urmă am controlat, l-am nimerit în sprînceană. Cu puşca am doborît vreo cincisprezece oameni. De ce ai plecat să lupţi ? Luptăm noi pe pămîntul nostru. Tare vesel era să alergi în luptă la Morozovka. Neamţul se retrage, iar noi alergăm după el. Tot auzi ce povesteşte populaţia civilă despre neamţ, cît de ticălos e, oare poţi să ai îndurare.

S-a crăpat de ziuă. M-am ras, bineînţeles, am curăţat puşca. Trebuie să te aranjezi. M-a rugat gazda să-i dau un ac, mi-am pierdut gaica în luptă, am făcut rost de gaică, dar n-aveam cu ce s-o cos. Dar de nasturi mi-e totdeauna plin buzunarul. Concluzia mea este că trebuie să învingem. Nu ştiu pe ce căi ne-au cucerit în vară. Neamţul e un luptător foarte bun, dar fricos. Am văzut cu ochii mei cum un întreg pluton de-al lor vroia să fugă la noi, iar comandantul scoate revolverul şi-i opreşte. Pe mine, iertaţi-mă, m-au lovit într-un loc, m-am speriat să merg fără nimic la nevastă, iar medicul s-a uitat şi spune: « Ei, fericitule, totul e în regulă la tine ».

Neamţul a făcut din casă în casă treceri, de vreo cinci metri înălţime. Batalionul nostru, ce a ocupat, niciodată n-a dat înapoi. Îţi pare rău să dai înapoi. Ţi-e greu, ţi-e amar, stăm ! Meşanin e un băiat vesel, bun, numărul doi la mitaliori. Tot plutonul rîde de ce spune, un om de aur, bun executant. Am intrat în partid la propunerea conducătorului politic.

E bine să lupţi în zori. E ca şi cum ai merge la lucru. E întuneric o leacă, îi vezi toate punctele, mai ales de la trasoare, iar cînd te năpusteşti în sat se şi face lumină. Tutunul să-l răsuceşti mai bine în două foiţe. »

« Am pierdut gustul muierilor, of of, de i-aş vedea pe copilaşi, măcar o zi, iar pe urmă aş lupta din nou pînă la sfîrşit.

Înainte am muncit ca încărcător. Eu şi tata n-am avut noroc în viaţă în privinţa cailor. Uneori la ţară facem munci mai grele decît la război. Aici m-am obişnuit, dormi sub focul artileriei şi al aruncătoarelor de mine. Sforăi în mijlocul cîmpului acoperit de zăpadă. Dar am îngheţat grozav în iarna asta. Comandantul de companie Vtorîh şi maiorul Poluzin sînt comandanţi buni. Maiorul se poartă frumos cu soldaţii şi a suportat toate greutăţile alături de noi. Nu te bagă acolo unde nu trebuie. Aşează corect poziţiile şi sînt cu noi întotdeauna în faţă. Noi avem următoarea moralitate pentru luptător; cară-l nu numai pe cel rănit, cară-l chiar şi pe cel ucis în timpul luptei. Uite, am rămas bulmăcit şi un luptător, un tovarăş, s-a apropiat şi m-a scos din luptă... E bun acel tovarăş care nu se ascunde, merge cu tine pînă la capăt. Iar în luptă e un singur ajutor, să mergi împreună şi gata. Au fost la noi băieţi din '21, nu poţi să zici ceva rău de ei. Selivanov, prietenul meu, din Tula, trage bine cu arma automată. »

August 1942
Călătorie la Stalingrad

Minunat şi trist.

Dîmbul lui Mamai este punctul de comandă al batalionului, aruncătorii de mine ai detaşamentului tot timpul ascultă cuvintele discului: « Nu, numai nu acum, prieteni, în patul îngheţat ».

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Nicăieri nu e atita muzică ca aici. Acest pămînt lutos, mutilat de tranşee, însîngerat, cîntă cu muzica de la radio, de pe discurile patefoanelor, cu glasurile cîntăreţilor din detaşament sau din altă parte.

Toamna-iarna 1942
Stalingrad

Am traversat rîul la 30 septembrie. Un fapt interesant. Oamenii pleacă, iar noi ce facem, oare o să rămînem ?

La Stalingrad s-a instalat punctul de comandă al diviziei. Am muncit cu tîrnăcopul.

A fost minată uzina « Baricadele ». Seara am început să ducem minele 6 km de la locul de traversare, mai întîi pe mal, apoi prin vîlcea, apoi prin oraş, prin uzină. Fiecare ducea cîte 16 kg, mergea de cîte două ori. Duceam pe corturi cîte 8 bucăţi 2 oameni.

Pe mal mergeam pe sub focul de artilerie. Sub picioare nu ne mai uitam, doar prin aer. Bombele cădeau pe la vreo cinci metri. Pe cel rănit îl lăsai cu un om, iar ceilalţi mai departe. În rîpă erau îndreptate asupra noastră automatele şi aruncătoarele de mine. Atunci a fost ucis Golubev şi au fost răniţi Gudkov, Reuhov, Soroka. « Rîpa morţii » am numit-o. Prin ea trebuia să treci vreo 400 de metri, faci vreo cinci paşi şi cazi, 200 de mine au transportat 22 de oameni, au ieşit din luptă 10 oameni.

Ieşi în stradă, te strecori cumva printre case. Cînd am adunat vreo 300 de mine, inamicul printr-o lovitură directă le-a spulberat. Of, cum ne-a cuprins jalea, am luat-o de la început.

Pe 26 la 10 dimineaţa am început să fac blindajul la comandamentul diviziei şi am muncit pînă la 7 dimineaţa, o zi şi-o noapte. Aici ai noştri organizau apărarea, am luat 4 oameni şi am ieşit. Erau cu noi 2 locotenenţi: Pavlov şi Lebedev. Lebedev zice: vă întăriţi în tranşee mai la dreapta de linia din care s-a scos zgura; am ocupat poziţiile de apărare — 17 oameni în două case, iar Pavlov mai la stînga, pe munţii de zgură. I-am ales pe Kamkov şi Dudnikov pentru observarea liniei. M-am dus în casa asta. În spatele casei ăsteia un val de vreo 100 de metri lungime şi 7 metri lăţime. Ne-am culcat în spatele acestui val. I-am culcat pe oameni, iar eu 4 nopţi n-am dormit. Mi l-au ucis pe Siniaev, l-a nimerit un lunetist în frunte. Toată noaptea au răsunat focurile, ei erau la vreo 70 de metri de noi. Cu mine erau Dudnikov, Kaiukov, Pavlov, Gluşakov, Punikov.

În dimineaţa de 28 s-a tîrît pînă la noi locotenentul, în zori fusese lovit de o grenadă în ochi, omul trebuia îngrijit, l-am trimis cu el pe Pavlov, am rămas doar 4. Iar nemţii vin cu o coloană în creştere, şi Pavlov are 2 oameni.

Toată ziua i-am respins. Mă cheamă Pavlov: « Hai să pornim în ofensivă. Cîţi oameni ai ? » — « Zece. Dar tu cîţi ai ? » — « Patru ». — « Ei, hai ». Iar nemţii erau vreo sută de oameni, două batalioane SS, au început să strige, nici o scăpare. Am pornit.

A trebuit să ne retragem pe mal. Am început să-l înjur de mamă pe comandantul de batalion, Kuzneţov, ca să trecem la ofensivă. El m-a înjurat pe mine. Atunci am sărit cît eram de lung: « După mine, ura-a-a !» Am alergat către casă — atunci au început să arunce cu grenade. Ostaşii au rămas lîngă prima casă, eu am fugit către cea de-a doua (stăteau colţ în colţ la vreo 15 metri). Singur am ajuns pînă la a doua casă. Linişte. Se crăpa de ziuă. Mi s-a făcut un pic frică. Am intrat în fugă în casă, în prima cameră, am ciulit urechile. Nemţii au deschis focul dincolo de zidul casei la ambele colţuri. Atunci am aruncat înspre un colţ o grenadă de la fereastră, iar din uşă spre celălalt colţ. Mă simţeam de nici nu pot să mă exprim, e interesant mai aproape de ei. Iar ei au fugit în spatele valului, nu pot să-i ajung, doar căştile le văd. Atunci m-am suit pe un perete sfărîmat pînă la primul etaj, acolo ascunsesem ziua 8 grenade nemţeşti, « sălămiori » le spuneam. Stau ca-ntr-o închisoare, dincolo de gratii, atîrnă grinzile, dar

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

peretele nu mai e. Şi-i văd bine: împrăştiaţi, îi lovesc pe ai noştri. Am aruncat în ei cele 8 grenade. Au început să mă ochească cu două mitraliere şi cu aruncătorul de grenade. Eu învăţasem acolo pe de rost toate ungherele, în general nu mi se face frică, am legat între ele două corturi, le-am prins de-o bîrnă şi prin gura făcută de bombă am coborît la parter. Am alergat din odaie în odaie, iar ei după mine . . . Am ieşit afară în goană, ei după mine cu mitraliera, eu mă dau după o piatră, ei sfarmă piatra, m-am tîrît la oamenii mei în prima casă. Mi se spune: « Kaiukov e rănit de moarte».

Mă cheamă comandantul batalionului: bine, mă duc. « Cercetează zgura, în spatele liniei e o căsuţă de lemn». Eu zic: « Trebuie să halesc » — « Dar să dormi ? » — « La dracu cu dormitul ».

Locotenentul mi-a dat pîine, zahăr, alături sînt mine, totul a zburat cît colo. Aşa că n-am apucat să mănînc. Ei, bine, mă duc aşa. Un locotenent îmi spune: « În căsuţă sînt nemţi, dar cu zgura nu ştiu ». M-am dus pe zgură. Am văzut două mitraliere şi un aruncător de grenade. M-am întors, am raportat. « Ei, îmi zice, tu le-ai văzut, tu să le şi distrugi ».

Ei, gîndesc eu, un ordin mai bun, nu fugi. Ne-am dus, eu, Dudnikov, un muncitor din Krasnoiarsk, şi Gluşakov, un colhoznic din Altai. Mi-am atîrnat 12 grenade, o puşcă. Am zis: « Mă duc să-i distrug, voi susţineţi-mă. Clar ? » I-am propus lui Gluşakov — se codeşte, i-am propus lui Dudnikov — el: mie mi-e frică ! Atunci mi-am scos mantaua şi m-am dus singur, iar voi acoperiţi-mă ! M-am suit iar pe zgură. Într-o groapă de obuz mitralierele. Printr-o mică tranşee m-am tîrît sub linie, m-am uitat, ei se aşezaseră la vreo trei metri, acolo-s două mitraliere. M-am aşezat şi eu, am aruncat trei grenade (inamicul nu a pornit focul, doar acopereau ai noştri). M-am tîrît pînă la ei — doi zac fără viaţă, de pe unul am luat medalia, de pe celălalt crucile, actele, centurile. Ei, m-am dus să scot aruncătorul de grenade.

Era după linie în pîlnie. M-a lovit, mi-a lovit casca pe la spate. Un neamţ s-a tîrît — l-am omorît. Eram furios pe doi cu grenadele, aruncătorul l-am luat. Abia m-au lăsat să mă odihnesc, îmi zic: nu sînt oameni, du-te să păzeşti statul major al regimentului, am tremurat toată noaptea. Era noaptea spre 30; eu vreo 25, iar Dudnikov vreo 16 oameni a culcat la pămînt. Zice: « nu ştiu ce mi-a venit, iar cînd ai plecat mi s-a făcut milă, mai bine m-aş fi dus eu ».

Iarna 1945

Trecerea graniţei germane

Mulţimi uriaşe pe drumuri. Prizonieri de război de toate naţionalităţile: francezi belgieni, olandezi, toţi încărcaţi cu boarfe. Numai americanii merg fără nimic, chiar şi fără nimic pe cap, nu le trebuie nimic în afară de băutură. Cîte unul din ei ne salută, agitîndu-şi sticla. Pe alte drumuri se mişcă civili internaţionali ai Europei. Femei în pantaloni, toate împing mii de cărucioare de copii, pline de boarfe, un haos nebunesc, vesel. Unde este Estul, unde este Vestul ?

Invalizi, ostaşi ai Armatei Roşii eliberaţi. Unul, trist, pe moarte, spune: «n-am să reuşesc să ajung acasă ». Cînd nemţii au vrut să-i ucidă, invalizii au tăiat sîrma, au pus mîna pe o mitralieră de mînă şi pe o puşcă şi s-au hotărît să lupte.

Într-o papetărie aparţinînd unui nazist gras şi bătrîn în ziua prăbuşirii lui. De dimineaţă a intrat în magazin o fetiţă micuţă şi a rugat să i se arate nişte vederi. Bătrînul înnourat, ursuz, respirînd cu greu, i-a înşirat în faţă vreo zece vederi. Fetiţa s-a uitat îndelung şi foarte serios şi a ales una: o fetiţă într-o rochiţă elegantă lîngă un ou spart din care iese un puişor. Bătrînul a primit de la ea 25 de pfeningi şi i-a băgat în casă. Iar seara bătrînul era mort pe pat, se otrăvise.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Primăvara 1945
Lupta pentru Berlin

Şoseaua spre Berlin. Gloata celor eliberaţi. Trec sute de bărbaţi ruşi cu barbă, cu ei sînt femei şi mulţi copii. Pe chipul bărbaţilor cu bărbi roşcate şi al bătrînilor aprig o expresie de disperare sumbră.

Weissenssee — un cartier al oraşului. Opresc maşina, gălăgioşii capitalei, îndrăzneţi, obraznici, cer ciocolată, se bagă în harta întinsă pe genunchii mei.

În contradicţie cu imaginea despre Berlin-cazarmă — o mulţime de parcuri înflorite, Liliac, lalele, meri în floare. În văzduh răpăitul grandios al artileriei. În minutele de linişte se aud păsările.
Comandantul discută cu primarul. Primarul îl întreabă cît se va plăti oamenilor mobilizaţi pentru munci militare. În general toţi aici au o imagine foarte fermă cu privire la drepturi.

Castelul von Treskov. Seară. Parc. Săli în semiîntuneric. Bate ceasul. Faianţă. Pe colonelul Petrov îl dor dinţii. Un cămin. În geamuri focul tunurilor, vaietul « katiuşelor », deodată tunetul ceresc. Cerul galben înnorat, cald, ploaie, mireasmă de liliac, în parc un bătrîn pîrîu, siluetele înceţoşate ale statuilor. Stau în fotoliu lîngă cămin. Ceasul răsună trist şi melodios, poezia însăşi. În mînă o carte veche. File subţiri, cu un scris termurat, probabil de bătrîn, e scris pe ea: « Von Treskov ».

Mas peste noapte. Un neamţ de 61 de ani. Soţia lui 35 de ani, o femeie frumoasă. El e negustor de cai. Buldogul Dina — « Sie ist ein Fraulein ». Discuţie despre cum ostaşii le-au luat lucrurile. Ea plînge în hohote, şi imediat povestirea liniştită despre cum la Hanovra i-au murit sub bombele americane mama şi trei surori. Povesteşte cu pasiune bîrfe despre viaţa intimă a lui Goering, Himmler, Goebbels.

Dimineaţă. Drum cu Berzarin şi şeful lui de stat-major, generalul-locotenent Bokov[1], în centrul Berlinului. Aici am văzut treaba făcută de americani şi de englezi. Infern! Trecerea rîului Spree. Mii de întîlniri. Mii de berlinezi pe străzi.

Chipuri pline de tragism, pe multe feţe se vede durerea, nu numai suferinţa proprie, dar şi suferinţa tuturor: această zi sumbră, rece şi ploioasă este, fără îndoială, ziua pieirii Germaniei. În fum, printre dărîmături, în flăcări, printre sutele de trupuri ce acoperă străzile. Trupuri, strivite de tancuri, strivite ca nişte tuburi, aproape toţi strîng în mînă grenade şi automate — ucişi în luptă. Apoi pe toţi cei ucişi sînt cămăşi brune — sînt activiştii partidului care împiedicau pătrunderea spre Reichstag şi spre noua Cancelarie imperială.

Poarta Brandenburg este barată cam pînă la 2—3 metri înălţime de la pămînt de grinzi de lemn şi nisip. În ce a rămas gol, ca într-o ramă, se vede panorama tulburătoare a Berlinului arzînd. Nici chiar mie nu mi-a fost dat să văd un asemenea tablou, deşi am văzut mii de incendii.

Pe o bancă un soldat neamţ rănit sărută o soră de caritate. Nu se uită la nimeni. Lumea pentru ei nu există. Cînd, după o oră, trec din nou pe lîngă ei, ei stau în aceeaşi poziţie. Lumea nu există, ei sînt fericiţi.

---

[1] N. A. Berzarin (1904—1945) — general-colonel, Erou al Uniunii Sovietice. A fost primul comandant sovietic al Berlinului. F. E. Bokov (1904—1984) — general-locotenent.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Povestirea lui Babadjanian [1]

Babadajanian 1908. Amazasi Haceturovici (Arno), armean. Raionul Şiamhorsk, satul Cerdahlî, sat de munte, pînă la c(alea) fer(ată) 30 km. În principal zootehnie, agricultură. Tata ţăran 87 de ani, bunica la 128 de ani împletea ciorapi şi-i alunga cu parul pe copii din livadă.

Vreo 20 de Babadjanian au făcut parte din Armata Roşie.

Unchiul s-a prefăcut 1 an nebun şi a scăpat de serviciul militar.

Din satul nostru 1100 de oameni în armată. 136 — locotenenţi, loc(otenenţi) majori şi căpitani, 30 de maiori, 4 colonei şi 1 general de armată (Bagramian). Am mers la şcoală din sat, am mers cu vitele la păscut în munţi. Vroiam să învăţ, dar unde, nu ştiam.

M-au trimis la şcoala militară de la Erevan în 1925, m-au primit condiţionat la secţia de infanterie, mi-au dat o cizmă mare, iar cealaltă mică.

M-au primit aşa: şeful cursurilor împreună cu cursanţii din anii mari trăgeau în chibrituri cu o puşcă de calibru mic, şeful a zis: « Ei, bobocule, încearcă ! » Am nimerit chibritul . . . , şi m-au primit la cursuri . . .

22 iunie. *La gară, în tren, pe drum.*

Am plecat pe front cu statul-major al armatei, am pierdut ostaşii, nu am putut găsi corpul de armată (!) întreg. Armatele s-au aruncat spre lina frontului şi nemţii care loveau pe o adîncime de 300—400 de kilometri, îi căsăpeau pe drum, iar o linie de rezervă nu se constituia, nu se organiza, şi de asta ne căsăpeau, mergeam în gol. Linii de rezervă aproape că nu existau. La început mă gîndeam: vor ajunge pînă la vechea graniţă, pe urmă am văzut că nu, nu e aşa.

Relaţia cu soldatul

Înainte de toate e bine să cunoşti viaţa soldatului, simplitate în vorbire, comunicare cu el cît mai des. Soldatul apreciază curajul şi grija ce i-o arăţi să fii lîngă dificile situaţii.

Preocuparea pentru hrană, îmbrăcăminte, scrisori. Exemplul personal — atacam la Kazatin, un foc puternic, ne-am culcat, nimeni nu pornea. Am pornit singur înaintea tuturor, după mine a pornit întîi flancul drept, apoi şi cel din stînga. După asta timp de un an au tot povestit soldaţii.

În brigadă îi ştiam pe toţi pînă la ultimul. Cînd ne apropiam de Berlin, veneam spre o pădure, m-au recunoscut ostaşii, au început să-mi facă semn cu batistele, m-au înconjurat, au început să strige, să încerce să-mi strîngă mîna. Cereau să vină la mine — 13 oameni au făcut cerere să treacă la mine. Mă întîlnesc adesea cu bătrînii ostaşi, ei mă salută, îmi fac semn. Severitate faţă de ostaş — în primul rînd să înţeleagă pentru ce e severitate. Îmbrăcămintea şi comportamentul — cere învoire în oraş: « Cît ? » — « 2 ore ». — « Poftim patru ». — « Mulţumesc ». Ei, ăsta n-o să întîrzie. În 1941 eu nu împuşcam. Îi spui fugarului: « Unde fugi ? Eşti doar apărătorul Patriei ? »

Cînd am cucerit Elni în 1941, stăteam pe linia de înaintare şi toţi ostaşii mă vedeau, le făceam semn cu mîna. Acest lucru a făcut o impresie puternică şi toţi, rîzînd, au fugit înainte. Sub focul gloanţelor, la ofensive neaşteptate trebuie să fii vesel şi liniştit.

În ziua de 19 august la 9 dimineaţa tancul meu era într-o ambuscadă pe înălţime, eu băgat în el . Ies trei tancuri nemţeşti, tunurile sînt deasupra noastră, iar noi sub rîpă. Am fost rănit. Mi-a sfîrtecat gîtul, sînge pe gură, răguşeală — pe trahee, în piept, plămîni — scuipam sînge.

---

[1] A. H. Babadjanian (1906—1977) — Mareşal al unităţilor blindate, Erou al Uniunii Sovietice

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

M-au bandajat, am comandat pînă seara mii de oameni. La 5 seara m-am culcat, l-am dăruit transmisionistului ceasul, vroiam să mor sau să mă-mpuşc, dar în acel moment a venit în fugă mecanicul-şofer, i-a luat transmisionistului ceasul din mînă: « Nu, nu, o să trăiţi ! » Mecanicul-şofer Leonid Moiseevici Poltorak (cel mare). Slăbuţ. Com (andantul) brigăzii 21, un locotenent-colonel, a fost lovit la picioare, s-a apropiat tancul meu, ne-a încărcat, pe urmă a manevrat, i-au dat foc, ne-a scos din tanc (au fost ucişi toţi în afară de Poltorak, de mine, de trăgătorul de la turelă şi de comandantul de brigadă cu picioarele lovite), tancul nostru a pornit un foc îngrozitor că rămăsese numai el.

Poltorak l-a scos prin luminator pe comandantul de brigadă — acesta ţipa îngrozitor —, mine, obuze, rafale, peste tot ardeau căpiţele, mie-mi curgea sînge din gură, nu puteam să respir. Poltorak a găsit o groapă, ne-a scos noaptea.

Septembrie 1941, lîngă Gluhov comandam un regiment. Am traversat un rîu şi am mers vreo 12 km, îl aşteptam pe duşman de la nord, iar el ne-a ocolit prin sud. Am rămas singur, duşmanul a venit din spatele frontului şi a ocupat Rîlskul. În faţă duşmanul, în spate mlaştini şi rîul. Aici m-a înşelat. M-am ţinut pe linia asta 11 zile, el avea tancuri, aviaţie. Iar eu infanterie şi artilerie. Aviaţia IU-88 venea în picaj. Soldaţii mei erau din Siberia, luptau petnru fiecare metru. Eu în adăposturi, în mijlocul plutonului, dirijam singur focul de mitralieră, de puşti. Pe păşune începea vînătoarea mea, cădeam, treceam în fugă. Şeful statului major a fost lovit la picioare, a început să plîngă, l-au dus de acolo. « O să trăieşti ». Pe comisarul meu, Pivovarov, l-au ucis. « Ei, comandante, ce-ai hotărît ? » Zic: « Minunat, am să asigur reuşita ».

Spre sfîrşit, cînd am luptat 3 zile şi 3 nopţi fără pauză am rămas 150. Unii mergeau în tricouri, cu ţigări, automate, în şir, după şirul ăsta încă un şir de vreo 150 de metri. Singur trăgeam cu mitraliera — aşa am mers 3 zile şi vreme de 3 zile ne-am tot năpustit de pe înălţime. Apoi noaptea ne retrăgeam prin mlaştini şi prin apă, abia mergeam, nu mîncasem de cîteva zile, am căzut, am spus: « Lăsaţi-mă aici, băieţi, am murit » — deodată văd mantaua lui Pivovarov care fusese ucis, am căzut, am apucat-o şi am cărat-o: « Am s-o duc » — şi am dus-o. Era un infern: mlaştina verzuie explodînd, aviaţia, obuzele, apa, pămîntul, cerul — toate se amestecaseră. Am scos 70 de răniţi. Akimenko m-a îmbrăţişat, m-a sărutat: « Aţi făcut un lucru mare, aţi salvat linia, aţi dat posibilitatea să scoatem tehnica de luptă, să concentrăm rezervele pe o nouă linie ».

Tot războiul tuberculoză, temperatură, primăvara se întîmpla să scuip sînge.

Am fost rănit de 7 ori — picioarele, pieptul, capul, faţa, umărul, pe linia Kursk am fost rănit şi în ghips am condus lupta, lupte îngrozitoare, foc, din adăpost conduceam lupta. Am fost propus pentru titlul de Erou pentru Elni şi Kursk. Am apărat Kurskul timp de 7 zile cu regimentul meu şi cu 3 regimente de voluntari.

7 zile am participat la operaţia Elni. Noaptea am primit ordin să ies la alarmă şi să fiu la dispoziţia com (andantului) diviziei 102 motorizate de puşcaşi. Am venit la divizie cu Pivovarov, cînd regimentul era încă în marş.

Am ordonat: oamenii — în pădure, să li se dea să mănînce, să-i culce, iar comandanţii de batalion « să poarte războiul », voiam să se odihnească oamenii. Comandantului diviziei îi comunic despre luptă, iar oamenii dorm, singur la post am studiat duşmanul, zona. Toţi mă trimiteau pe « ridicătura morţii », le spun, ce vă pasă, sarcina mea e să ocup Elni.

Mi-au dat să mă sprijine 7 divizioane. Am anunţat că mai mult de 50% din artilerie (trebuie) scoasă pe cîmpul de luptă, am tîrît zeci de mitraliere.

Noaptea la lumina lunii am deschis un foc năprasnic de pe marginea rîpei, iar prin vîlcea am trecut pe sub foc regimentul, ocolind, şi l-am lovit pe nemţi, ocolirea s-a făcut de la nord la vest, am tăiat toate drumurile, am pătruns prin marginea de vest a oraşului.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

În 1942, în octombrie, am primit brigada mecanică (regimentul de tanc(uri), 35 de tancuri, 3 batalioane motorizate, un divizion de art(ilerie) şi de geniu).

La sfîrşitul lui 1941 m-am convins de forţa tancurilor. La sfîrşitul lui 1941 am văzut cît de minunat se combină o infanterie mobilă cu tancurile, mă străduiam să-mi aşez infanteria pe tancurile lui Hasin, eu însumi mergeam pe tanc.

Pentru luptele de ofensivă cel mai bine e, după distrugerea apărării, să porneşti o ofensivă de străpungere, cu trageri din mers. Cînd duşmanul vede 100 de tancuri, el nu poate distruge mai mult de 10—15 procente. Cînd nemţii sînt în profunzime, trebuie să creezi iluzia înconjurării, să-l prinzi pe duşman cînd îşi aduce rezervele, să-l loveşti pe drum. Mişcările rapide şi hotărîte sînt simbolul încrederii, încetinirea este moartea tancului. Numai printr-o pornire năprasnică se poate distruge apărarea duşmanului, să nu-i oferi posibilitatea să-şi organizeze o nouă apărare, să-şi desfăşoare artileria. Cînd timpul e frumos, e mai bine fără drumuri. Ocoliri, surprinderi, ieşirea în spatele frontului.

Lupta din Carpaţi din 2 martie 1944; am străpuns între Pokrovski şi Tarnopol, şi am pornit strict spre sud, fără drumuri, un noroi groaznic, maşinile nu mergeau. În prima zi am străbătut prin noroi 20 km, dimineaţa smulgeam singuri artileria şi tancurile.

A doua zi am ocupat Certkov, am ieşit pe şosea, am parcurs 60 km, i-am depăşit pe nemţi, ei mergeau în paralel, în cea de-a 3-a zi am ieşit la Nistru, am trecut 70 km, erau ore cînd divizionul de artilerie mergea înaintea tancurilor.

Inamicul avea o aviaţie imensă, tancul meu a fost bombardat de 27 de IU-87. Stăteam în adăpost, am intrat în tancul meu, am închis luminatorul, mecanicul-şofer strigă: « Jos, aruncă în aer turela şi vă omoară », am stat culcaţi, au bombardat 22 de minute, mecanicul mi se agăţa de picior cînd şuiera bomba. Am ieşit, erau nişte gropi că nu mai puteam trece, trebuia să le acoperim. A treia zi tancul meu a fost bombardat. În aceeaşi zi am forţat Nistrul pe bîrne, pe plute, iar tancurile au găsit un vad. Ne-am apropiat de Stanislav. Am parcurs aproape 200 km.

Cea mai mare ofensivă de la Visla la Oder — 570 km, apoi lovitura de la Kolburg, Gdîni de 3 ori am lovit Baltica, de 3 ori am ieşit la Marea Baltică. De la Visla la Gdîni sînt 1500 km.

În Berlin, pe Karlshorst, Treptov, am ajuns pînă la Reichstag. În lupta pentru Berlin am pierdut definitiv 17 tancuri. Corpul de armată — 3 br(igăzi) de tanc(uri), o br(igadă) de artilerie, 3 regimente de art(ilerie) şi 3 regimente de artilerie de autotunuri.

Credinţa în victorie în vremurile grele

În vara anului 1941, cînd a fost predat Smolenskul, Babadjanian a văzut o masă de infanterie ce ataca, era prima infanterie de nemţi pe care o vedea el, divizia de infanterie austriacă.

A văzut un ofiţeraş mergînd pe bicicletă şi care s-a îndepărtat de coloană, pe ofiţeraş a reuşit să-l împuşte. Carnetul lui de însemnări, destul de voluminos, a ajuns la Babadjanian. Acesta a văzut pe prima pagină fraze nemţeşti cu traducerea lor în limba rusă.

1) Mîinile sus. 2) Voi este prizonier. 3) Cum se numeşte sat ? 4) Cîte verste pînă la Moscova ?

Atunci Babadjanian, cuprins de tulburare, a tăiat ultima frază şi a scris cu creion roşu: « Pe naiba o să vedeţi Moscova, va veni ziua şi o să întrebăm noi — cîte verste au rămas pînă la Berlin ? » Această întîmplare mi-a povestit-o la marginea de vest a Berlinului.

În româneşte de ALEXANDRA NICOLESCU

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

HARRY BROWN

Pe frontul italian

(...) Curios, se gîndea Tyne, ce puzderie de oameni întîlneşti în calea ta, cînd eşti ostaş. Îi vezi doar cîteva minute, îşi urmează drumul şi nu-i mai revezi niciodată. Ii reveneau în amintire numeroase scene, chipuri, de asemenea voci nenumărate. Nu se uită niciodată chipurile. In timp de pace, intri într-un magazin, vorbeşti cu vînzătorul, dar, părăsind magazinul, i-ai şi uitat chipul. In război, e altceva. Zăreşti un chip la lumina unui obuz ce explodează sau în cabina unui camion sau la deschizătura unei tranşee-adăpost; nu l-ai văzut niciodată, n-ai să-l mai revezi niciodată, dar nu mai poţi să-l uiţi. Războiul lasă urme de o claritate incredibilă. E ca şi cum oamenii şi-au sporit identitatea pierzînd-o. Chipurile şi vocile lor devin mai intense. Se agaţă de memorie. Sunt aidoma cu mîinile înecaţilor, întinse deasupra apei, refuzînd pînă în ultimul moment să dispară.

— Repaus ! zise Porter. Strigă-le repaus !

Această scurtă proză descrie peripeţiile unui pluton de soldaţi americani — doar cîteva ore, în timpul stabilirii unui 'cap de pod' pe o coastă italiană: în aparenţă « o plimbare sub dogoarea soarelui », în fapt o fugă înainte tensionată, sub urgia nemiloasă a gloanţelor. Chiar înainte de debarcare — în plină noapte — locotenentul, comandantul unităţii, moare, victimă unui accident stupid. Un sergent îi ia locul, dar şi acesta este ucis, imediat după debarcare. Detaşamentul suferă apoi noi pierderi, fiind mitraliat de un avion inamic.

Obiectivul plutonului este distrugerea unui cuib de mitraliere germane dintr-o fermă, la 10 kilometri de coastă, dar, la jumătatea drumului, cel de al treilea comandant — tot un sergent, Porter — suferă o prăbuşire nervoasă, trebuind să fie înlocuit cu un caporal, Tyne. Acesta, ager şi lucid, dovedeşte nesperate calităţi de şef, insuflînd curaj soldaţilor şi reuşind să ducă la bun sfîrşit misiunea. E vorba despre un episod ca atîtea altele, din timpul războiului, — sufletul actorilor, soldaţi-eroi anonimi, relevează, în urgenţa evenimentelor, fără vreo retorică, accente de reflexiune şi visare, înfiorate de atingerea morţii şi a fricii.

Autorul, Harry Brown, el însuşi simplu ostaş — în cel de al doilea război mondial — născut în statul Maine, în 1917, şi-a făcut studiile la universitatea Harvard, fiind un poet care scosese cîteva culegeri de versuri la apariţia nuvelei. Tipărită în Overseas Editions Inc. — 1944, unde apăruseră, în chiar timpul conflagraţiei, texte încercînd să umple golul editorial al Europei ocupate, această proză e prezentată aici prin cîteva fragmente, alese pentru valoarea umană a naraţiunii.

A.B.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Brusc, chiar fără să fluiere, părăsi drumul şi se îndreptă spre arbori.
Tyne se întoarse la coloană, cu mîna ridicată.

— Repaus! strigă, cu o voce sonoră şi clară. Repaus! repetă.

Plutonul părăsi drumul şi alergă spre copaci.

— Îndepărtaţi-vă de drum, îi sfătui Tyne.

N-avea chef să se întîmple ceva pe drum şi să-l surprindă.

— Archimbeau, rămîi lîngă drum. Dacă-l vezi pe motociclist că se întoarce, fă-i semn.

Asta aşa, ca să-i facă pe plac lui Porter.

Bombănind, Archimbeau se întoarse şi se ascunse după un tufiş, lîngă drum. De mult se convinsese că în armată tot ce-i treabă mai grea îi era proprietate personală. Nu se dădea în lături niciodată. La început, cînd trebuia încă unul la corvoada cartofilor, totdeauna pe Archimbeau îl alegea. Făcea de gardă mai mult decît oricine din pluton. Era mereu cap de coloană, în împrejurările cele mai periculoase. Şi se găsea totdeauna acolo, cînd trebuia să se tîrască pe burtă. Archimbeau ajungea să se întrebe dacă o să-l ţină balamalele pînă la 'bătălia din Tibet'. Asta însemna o bună bucată de timp. Se gîndea cu tristeţe la galoanele de caporal. Într-un pluton ce se respectă, un tip care face de toate n-are nici o grijă, ajunge caporal. Şi chiar sergent, cu puţină şansă. Dar într-un pluton păcătos ca ăsta puteau să treacă anii şi ce-o să primească pentru truda lui? Bătături la mîini şi picioare. Un detaşament puturos unde nu se îngrijeau nici să înlocuiască ofiţerii. Prea avar! Solemn, Archimbeau scuipă în boschetul din faţa lui. Hotărîse: nu iubea mai mult Italia decît alte ţări. Oricine putea s-o ia şi să şi-o păstreze! Lui îi era lehamite de pe acum!

Tyne se duse spre locul unde Porter stătea sub un pom, cu capul între mîini. Se aşeză lîngă el.

— Eddie, nu ţi-e bine? — îl întrebă.

Porter înălţă capul.

— Foarte rău — zise. Nu ştiu ce am. N-am avut niciodată aşa ceva.

Mîinile îi tremurau ca şi cum ar fi avut febră. Tyne observă şi strîmbă din buze.

— Ai face poate mai bine să nu mergi mai departe — îl sfătui.

— Trebuie totuşi să mă fac bine — răspunse Porter. Mi s-a încredinţat o treabă, trebuie s-o duc la capăt. O să treacă.

— O să treacă! — repetă şi Tyne.

Afirmase cu toată convingerea de care era capabil. Căci, de o jumătate de oră, i se părea că face parte din «Patrula rătăcită», de altfel fără motiv întemeiat. Detaşamentul nu se rătăcise deloc. Ştia unde se află şi chiar dacă nu era aşa — la naiba! — putea mereu să găsească drumul orientîndu-se după zgomotul tunurilor. Ascultînd tirul artileriei, Tyne aprecie că se aflau între limitele fixate. Nu părea să se fi răzleţit. Curios că nu era nici o manevră pe flanc. Sau se prea putea ca şi unitatea lui să execute o manevră de flanc? Îi purta pică lui Porter că îi transmisese senzaţia aceasta de «Patrulă rătăcită». El se frămînta. Nimeni nu-şi pierdea capul. Deodată se înfurie pe Porter. Cînd Tyne spusese — aşa, într-o doară — «O să treacă», acum i se părea că scăpase o prostie. La urma urmei, nu era la cinema (. . .)

Deodată, soldatul Riddle se înălţă pe braţele ţepene, încercînd să vadă deasupra tufişului. A auzit ceva — se gîndi Tyne. Îl văzu pe Ward care nu-l slăbea din ochi pe Riddle. În sfîrşit, Riddle se întoarse spre Tyne şi făcu din cap un semn afirmativ. Maşina blindată se întorcea.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— Atenţie — murmură Ward.
Grupul lui se lipi de pămînt; toate chipurile se încordară.
Riddle se trînti din nou . Puse bărbia adînc în pămînt,aşa că nu rămase decît o foarte mică distanţă între iarbă şi viziera căştii lui. De la şase metri puteai crede că-i o piatră foarte lucioasă. Prin crăpătura dintre iarbă şi cască văzu încadrîndu-se, pe măsură ce intra în cîmpul său vizual, maşina-blindată, mereu ermetic închisă, cu turela rămînînd nemişcată. Fără îndoială, echipajul nu bănuia nimic. Desigur atinsese limita terenului descoperit, se uitaseră de acolo şi nu văzuseră nimic. Acum, întorcîndu-se la ei, n-aveau nici o suspiciune. Maşina mergea cu treizeci de kilometri pe oră, zguduindu-se cînd roţile întîlneau hîrtoape.
Înainta mereu. Rivera, ascuns după buşteanul lui, încovoiat pe mitralieră, ochea maşina-blindată. Fredona foarte încet, nu un cîntec adevărat, ci un murmur uşor cu trei sau patru note. Fixă vizorul, alegînd ca ţintă cauciucul din dreapta, în faţă.
Trebuia să i se dea blindatului zece secunde. Tyne închise ochii doar pentru o fracţiune de secundă, rugîndu-se în sinea lui ca totul să meargă bine. Maşina se afla acum aproape de locul ales. Se mişca exact cu viteza dorită. Tyne numără foarte rar. Unu. Doi. Trei. Duse încet fluierul la buze şi suflă cît putu de tare.
Tyne văzu braţe zvîrlindu-se înapoi şi aruncînd peste umăr grenadele. Zgomotul maşinii i se păru brusc asurzitor. Ştia că era mai bine să aplece capul, dar nu reuşea. Deodată blindatul acceleră: şoferul probabil că zărise grenadele. Acum era în faţa lui. Înţelese că — fără să-şi dea seama — număra, număra cu voce tare: «nouă» — zise. Chiar atunci, două din grenade explodară, una cam la un metru în spatele maşinii, alta exact sub ea. Blindatul se înălţă ca un cal ce se năpusteşte în picioare şi recăzu greoi; capotă îndreptîndu-se spre marginea drumului. Atunci, totul păru să izbucnească într-o vîlvătaie de flăcări. Celelalte grenade tocmai explodară. Mitraliera lui Rivera intră în acţiune şi maşina dispăru într-o mare de fum. Ceva zvîcni lîngă casca lui Tyne — vreo piatră sau vreo ţandără de oţel. Încercă să vadă prin fumul ce se risipea foarte încet. Resturi de stînci cădeau în jurul lui.
— Dumnezeule, Doamne ! — strigă Rivera. Blestemat de fum ! Nici n-ai ochit ca lumea şi porcăria asta ascunde totul !
Trăgea ca un zănatec. Friedman îl bătu pe umeri:
— Caporalul îţi spune să te opreşti ! — îi strigă la ureche.
Rivera îl privi pe Tyne. Caporalul era în picioare şi agita o mînă spre el. Degetele lui Rivera lăsară trăgaciul.
În jurul maşinii blindate, fumul se risipea. În sfîrşit, o văzură aplecată pe o rînă. O roată se învîrtea în gol. Partea mediană se afundase. Dar nu se vedea gaura unde fusese lovită.
— Rankin, zise. Trage puţin în deschizături.
Rankin se ridică dintr-o săritură, îşi fixă mitraliera şi alergă pînă la maşină. Trecu arma prin ferestrele maşinii şi apăsă pe trăgaci. Gloanţele se sfărîmau în interiorul blindajului pe măsură ce plimba arma de-a lungul deschizăturilor. Trase vreo treizeci de gloanţe. Cei doi oameni dinăuntru erau poate încă vii, cînd începuse să tragă, dar acum — cu siguranţă — muriseră. Detaşamentul n-avea timp să facă prizonieri.
Tyne se apropie de maşină, cu sergentul Ward lîngă el. Doi din soldaţii grupului Ward se pregăteau să-l urmeze.
— Rămîneţi unde sunteţi, voi ceilalţi — zise Tyne. Nu-i nimic de văzut aici ce n-aţi mai văzut pînă acum.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Se aplecă uitîndu-se prin vizorul pilotului. Înăuntru mai era fum; pretutindeni în jur, respirai mirosul acru și amar al pulberei arse. Putea vag să observe două trupuri chircite. Zări deodată o mînă ce atîrna inertă lîngă ochii lui. Purta pe index un inel enorm (...)

— Uite pe cineva — zise Friedman.
— Poate-i Marlene Dietrich ! Are picioare? întreabă Rivera.
— Nu văd — răspunse Friedman. Merge ca la armată. E Joe Jack.
Soldatul Jack se apropia de ei tîrîndu-se ; din cînd în cînd se înălța și aproape alerga în patru labe. Era folosit adesea drept curier al detașamentului și afirma cu mîndrie că nimeni altul în armată nu scăpase de atîtea gloanțe ca el. Era invulnerabil, soldatul Jack !
— De ce dracu vă vîrîți totdeauna așa departe, voi ăștilalți? — întrebă, ajungînd gîfîind lîngă mitralieră. Nu puteți să rămîneți mai la îndemînă, nu?
— Există trei maniere de a face treburile — afirmă sentențios Rivera. Maniera bună, maniera rea și maniera armatei. E maniera armatei de a mă așeza ca un diavol. Ce te-aduce, Joe?
— Un mesaj de la Tyne — răspunse Jack.
Îi înmînă o hîrtie împăturită.
Rivera o deschise încet.
— Din păcate n-am ochelarii — se căină.
— N-ai terminat? — întrebă Friedman. Ce spune? Ia să vedem !
— 'Soldați — citi Rivera — *Două patrule o să încerce să înconjoare ferma pe lîngă rîu. Voi conduce restul detașamentului de-a lungul cîmpului. La fluierul meu sincronizați ceasul la 12,15. Voi traversa cîmpul după cinci minute fix. Traversați-l 15 secunde înainte. Traversați urcînd. Atenție: traversați la 12,18 și 45 de secunde. Sper că aveți muniții destule. Să mergem pînă la capăt.* Asta-i tot.
— Cum semnează? întrebă Friedman.
— Tyne, Caporal U.S.A. — spuse Rivera.
— E corect, nu?
Rivera se uită la ceas.
— Dacă merge bine, nu mai avem decît două minute, de acum pînă la 12,15. Patrulele au plecat, Joe?
— Da, au plecat înaintea mea.
— Atunci, e-n regulă. Du-te și spune-i că suntem gata. Urează-i noroc lui Tyne din partea mea.
— O să-i transmit «comisionul», Rivera.
Jack se întoarse și plecă alergînd în patru labe. Rivera privea atent cadranul ceasului său.
— O să murim? — se întrebă. Cum stăm cu munițiile?
— Se poate și mai rău — observă Friedman. Dar se poate și mai bine.
— Ce bucată din prăjitură și-a luat Tyne ! se miră Rivera, studiind mesajul. Hei, Friedman, ce vrea să însemne asta? «Voi traversați cîmpul după cinci minute, fix» .Nu înțeleg.
— Să vedem scrisoarea — ceru Friedman.
O luă și o reciti de mai multe ori, foarte de aproape.
— Da, asta-i ! Vrea să spună că cinci minute după ce va fluiera o să străbată cîmpul. Vrea ca tu să pornești la treabă cu cincisprezece secunde mai înainte.
— Ah, asta-i?
Rivera luă scrisoarea.
— Crezi c-o să-mi plătească ore suplimentare?

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— Firește ! — aprobă Friedman.

— La dracu ! E delicat planul ăsta — mormăi Rivera.

Friedman se posomorî.

— Mi se pare c-o să avem curînd un detașament nou.

— Da — aprobă Rivera.

Deodată expresia ironică îi dispăru. Avu imediat o înfățișare istovită și furioasă. Ochi-i negri scînteiară.

— La dracu ! — izbucni — de ce sunt totdeauna aceiași care trebuie să fie uciși? Totdeauna aceiași ! Noi, sărmanii de infanteriști ne bagă peste tot ! Doamne ce de tipi cumsecade se prăpădesc în războiul ăsta ! De ce dracu nu ne lasă-n pace? Dacă i-aș avea pe toți naziștii în mînă, i-aș face chiseliță ! De ce nu ne lasă-n pace?

Se liniști la fel de repede cum începuse.

— Așa-i ! aprobă Friedman.

Rivera privi încă o dată ceasul.

— Nu mai e mult ! O să avem un detașament nou, nouț ! — repetă.

Tyne se uită cum pleacă patrulele. Se scurgeau de-a lungul zidului, întorcîndu-i spatele. Se întreba cîte din aceste chipuri îi va mai fi dat să le revadă. Apoi se apleacă. Asemenea gînduri nu prețuiau nimic. La urma urmei, nu era decît o treabă de făcut, nimic în plus. O treabă ca oricare alta. Nu mai periculoasă decît să muncești într-o oțelărie, poate chiar mai puțin. Totul depinde de felul cum o privești ! Cei douăzeci și cinci de oameni care trebuiau să străbată cîmpul cu el se așezaseră cu toții de-a lungul zidului, la trei metri distanță unii de alții. Chipurile lor, cel puțin ale celor pe care-i vedea, erau încordate și obosite. Aruncă o privire spre ceas. Două minute încă, înainte de 12,15. Înălță capul, încercînd să-l zărească pe Jack. Nu văzu nimic. În spatele capului său, la distanță de jumătate de metru de zid, mîna lui Tinker se înălța molatec spre cer. Lui Tyne i se păru vag că ar fi vrut să-i atingă spatele.

Ward pornise cu o înfățișare aproape nepăsătoare. Toți ceilalți erau la fel. N-aveau altceva mai bun de făcut, decît să plece, ca și cum s-ar fi dus pînă la colțul străzii să cumpere un ziar sau să telefoneze. Ce ușor era ! Așa se întîmplă totdeauna ; despărțirile îndelungi sunt rezervate cinemaului. Totuși Tyne știa bine că Ward nu se aștepta ca el, Tyne, să ajungă bun-zdravăn la capătul cîmpului. Ward considera acțiunea lui ca un sacrificiu inutil. Discutaseră despre treaba asta, dar nu sincer. Ward susținuse că — după părerea lui — cele două patrule erau de ajuns și nu-i nevoie de o diversiune. Graven fusese de aceeași părere. Dar Tyne comanda detașamentul. El credea în necesitatea unei diversiuni și diversiunea o să se producă. Nu-i era frică. Nici măcar nu era neliniștit. Își repeta că totul o să meargă strună. O plimbare, o plimbare pașnică !

Tăcut, Ward se lăsă să alunece în apa rîului. Acum că se afla aici, lucrurile i se păreau mai liniștitoare. Era un paravan des de sălcii între ei și fermă. Drumul părea liber. Rîul n-avea mai mult de douăzeci și cinci de metri lățime, dar era adînc. Chiar la mal, îți ajungea pînă la șolduri. Dar situația nu părea să fie așa rea. În spatele lui, Tranella bîjbîia. Ward se întoarse brusc.

— Tăcere, la naiba ! — șuieră.

— Scuzați, sergent, am alunecat — răspunse Tranella.

— Ei bine, încearcă să nu mai aluneci.

Patrula înainta în apă. Ward nu avea pușcă. Ținea în mîna stîngă un revolver și în cea dreaptă o grenadă. Doar trei oameni din patrulă aveau puști. Acum mai mult încurcau decît erau utile.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

În urma patrulei lui Ward, Graven intră în apă, ţinîndu-şi respiraţia. Încerca mereu să scrie faimoasa scrisoare, dar în mintea lui lua acum forme foarte curioase. În acest moment spunea; « Dragă Françoise, tocmai m-am întors, după ce am intrat într-un rîu, undeva în Italia şi am aruncat în aer un pod. Aşa că, dacă cineva vrea să traverseze rîul, va trebui să înoate şi el. » Doar subconştientul lui compunea scrisoarea.

Poate ar face bine deasemenea să scrie una pentru Tinker. Lui Tinker îi plăcuse ideea asta. « Dragă mamă, sunt pe cale să adorm lîngă un zid, undeva în Italia. Nu-i foarte confortabil, dar te odihneşti unde poţi, pe vremurile astea. Dacă vreodată vii în Italia, vino să mă vezi, fiindcă sunt aici pentru totdeauna. » Se agăţă de un tufiş ca să nu-i alunece piciorul pe un obiect din apă. Pe urmă, revenindu-şi în picioare, îşi continuă drumul. Curios: apa era aşa rece într-o zi atît de călduroasă. Sau poate i se păru rece, tocmai pentru că se făcuse atît de cald. Graven nu ştia prea bine. E greu să fii sigur în treburile astea.

Tyne îl văzu apropiindu-se pe Jack care se întorcea după ce îl văzuse pe Rivera. Se dusese repede, dar nu mai rămînea mult timp. Îşi privi ceasul. Mai avea încă patruzeci de secunde pînă trebuia să dea semnalul cu fluierul. Patrulele plecaseră de un sfert de ceas.

— Cum a mers treaba? — întrebă cînd se apropie de el.

— Rivera vă transmite:'înţeles şi noroc bun'.

— E drăguţ din partea lui! se bucură Tyne.

Consultă ceasul şi duse fluierul la buze. Toate ceasurile erau de pe acum sincronizate; nu mai rămînea decît al lui Rivera să fie reglat. Unii se uitau la al lor ca şi cum se aşteptau la o surpriză auzind fluierul. Tyne îşi umflă obrajii şi suflă.

— În regulă — murmură Rivera. Chiar blestematul ăsta de secundar e la ţanc.

— Atunci nu poate fi un ceas militar. Ce marcă e? — întrebă Friedman.

— Un ceas, atîta tot, şi merge — răspunse Rivera.

— Al meu rămîne în urmă.

— Acum cît e? Ah, da, patru minute şi patruzeci şi cinci de secunde. Să mă ia dracu dacă nu-mi vine să-l fac zob.

— Numai dacă ne ţin muniţiile . . .

— Trebuie, altminteri . . . răspunse Rivera înfuriat.

În rîu, cele două patrule auziră fluierul lui Tyne, slab şi îndepărtat. Ward îşi privi ceasul. Tyne era exact. Asta voia să spună încă cinci minute pînă la diversiune. Calcula: grupul lui se afla de pe acum în spatele fermei. Rîul făcea un cot la cel puţin cincizeci de metri înainte şi, de-acolo, puteau să zărească podul. Observă că rîul aproape da ocol fermei. Tăcerea domnea pretutindeni. Era într-adevăr de necrezut, ce puţin zgomot făceau înaintînd! Ward nu şi-ar fi închipuit niciodată aşa ceva. Asta era bine. Pînă acum, totul mergea strună. Cu puţin noroc, putea să se termine bine. Începea să creadă că nemţii erau atît de preocupaţi de fermă, încît uitaseră complet să păzească rîul sau podul. Se învăţaseră să îndrăgească atît de mult ferestrele!

Altceva: nu credea că tirul nemţilor putea acoperi tot terenul ce-l vedeau din casă. I se părea că, mai departe, dincolo, se aflau nişte stînci între casă şi rîu şi că le-ar fi fost cu neputinţă nemţilor « să mături » cu tirul lor în această direcţie. Timpul o să dovedească curînd dacă are dreptate sau nu. Ward se întreabă dacă o să poată smulge ştiftul grenadei cu dinţii. Nu încercase încă niciodată.

— La ce te gîndeşti, Arch? — îl întrebă Tyne pe Archimbeau.

Se aşezaseră la trei metri unul de altul. Archimbeau, gînditor, mesteca un fir de iarbă.

— Războiul e lung. E tot ce ştiu! — murmură.

— Te gîndeşti mereu la Tibet?

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— Uneori îmi vine să cred că n-o să mai părăsim niciodată armata. Dracu să mă ia, dar asta cred !

— Eu credeam că n-o să ajung niciodată aici. Atunci mi-am zis că-ntr-o bună zi o să mi se întîmple să plec. Ar putea fi mai rău.

— Nu văd cum — replică Archimbeau. Nici tu nu ştii nimic. Tu nu faci toate corvezile puturoase !

— Fac una, acum, o corvoadă puturoasă — şopti Tyne.

— Ca toată lumea ! Da, la dracu, după asta poate vom izbuti să dormim mîine toată ziua. Poate Germania o să capituleze mîine. Cine ştie?

— Cine ştie? — repetă Tyne.

Se chirci şi merse de-a lungul zidului în patru labe, supraveghindu-şi oamenii, întrebîndu-i dacă e în regulă, veghind ca totul să se desfăşoare fără probleme. « Şi amintiţi-vă bine — îi sfătuia pe fiecare — cînd auziţi explozia podului, vă ridicaţi în picioare şi alergaţi spre fermă, ca şi cum v-ar goni diavolul. » Asta era foarte important. Auzind că podul lor a sărit în aer, nemţii or să fie cu siguranţă nişte domni foarte uimiţi ; atunci va trebui, cu orice preţ, să profităm de surpriza lor. Dacă totul o să meargă bine, treaba ar fi pe jumătate împlinită. Oamenii păreau toţi conştienţi de asta.

Tyne îi vorbi fiecăruia din cei douăzeci şi cinci de oameni ai săi. Cînd îşi reluă locul lîngă Archimbeau, stomacul îi era ca strîns într-o menghină. Simţea vag o apăsare pe inimă şi capul îi vîjîia puţin. Respira cu greutate. Ştia că toţi au aceleaşi simptome. Era firesc, se aştepta la asta.

Îşi privi ceasul. 12,19. Patruzeci şi cinci de secunde, patruzeci şi cinci de secunde înainte ca Rivera să deschidă focul. Se aşeză în faţa zidului, într-un genunchi. Lîngă el, de o parte şi de alta, oamenii îl imitau. Atunci îl stăpîni deodată o violentă dorinţă de a scrie fără să ştie cui. Cu disperare voia să poată aşterne cîteva cuvinte pe o bucată de hîrtie, pentru cînd n-o mai fi, dar n-ar fi ştiut să spună cui îi erau destinate. Existau atîţia oameni cărora ar fi vrut să le scrie ! Cuvintele clocoteau în el. Dorinţa de a scrie era totuşi copleşită de dorinţa de a vorbi cuiva. Aruncă o privire spre Archimbeau şi clipi. Archimbeau, ale cărui buze se agitau nervos, îi răspunse tot printr-o clipire. Încă cincisprezece secunde . . .

Soarele dogorea mai aprig ca niciodată. Ai fi zis că cineva întorsese un comutator ca să acţioneze din plin curentul. Era o impresie ciudată de parcă, deodată, sporise căldura soarelui. Tyne se întreba dacă şi altcineva decît el observase fenomenul acesta ciudat. Se pregătea să-l întrebe pe Archimbeau dacă simţea la fel, cînd, deodată, mitraliera lui Rivera deschise focul.

Clănţănea acolo jos ca o maşină de nituit. Ai fi zis că-i un picamer din cele pe care Tyne le auzise de atîtea ori pe străzi. Şi în timp ce clănţănea aşa, mitraliera germană deschise focul la rîndul ei. Bun. Îl căutau pe Rivera. Aşadar o să aibă timp să escaladeze zidul.

Ward auzi mitraliera şi înălţă brusc capul. Ajunseseră la cotitura rîului înaintînd cu mare fereală. Putea să vadă înaintea lui podul, un ponton cu şase sau şapte flotoare. Nu era nimeni acolo. Fără îndoială, o să ajungă la pod ! Ward rîse în sinea lui. Degetul i se crispă pe grenadă. Mereu în apă, grăbi pasul.

— Cincisprezece — rosti Tyne cu voce tare.

Se ridică în picioare, fluieră din răsputeri şi sări peste zid. Trei soldaţi îl urmară. Trecînd peste zid, unul din picioarele lui întinse lovi în treacăt corpul lui Tinker, care se prăbuşi. Tyne se lungi pe pămînt, cu nasul în ţărînă şi urechea la pîndă. Mitraliera germană trăgea spre ei. Gloanţele străbăteau zidul deasupra capului său, zdrobeau piatra şi treceau dincolo.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Mitraliera germană tăcu. Fie că Rivera o distrusese, fie că, probabil, schimbau banda. Din fermă răsunară două sau trei focuri izolate. Cu grijă, Tyne începu să înainteze, zvîrcolindu-se ca un vierme chiar pe locul unde puţin înainte trecuse patrula lui Ward. Prin iarbă îl putea zări pe Archimbeau urmîndu-l. Era cam la doi metri de el. Trebuie că sărise peste zid ca un diavol.

— Blestemata asta de manivelă s-a oprit — strigă Friedman.

Rivera încetase pe neaşteptate să mai tragă.

— Am băgat destul plumb în ea ca să se topească. Nu-i de mirare că s-a oprit — urlă el.

— Şi ei nu i-au reperat pe copilaşi! — observă Friedman.

— Asta-i ! — aprobă Rivera. N-au reperat pe copilaşi !

Şi deschise focul.

E greu pentru un om să gîndească cînd se tîrăşte pe pămînt. Toate ideile lui Tyne se învălmăşeau ciudat. Ferma părea foarte departe. Misiunea ce trebuia îndeplinită nu-i mai împovăra mintea. Totul devenea pur automat. Totuşi, ce-l tulbura erau ideile grăbite care-i treceau prin cap, dispărînd imediat. Se surprinse rememorîndu-şi întreaga zi, ca într-un film, imagine cu imagine. Revăzu chipul lui Porter strîmbîndu-se şi pe al lui Hoskins, crispat. Îl revăzu pe Trasker cu falca sfîrtecată şi pe Mc. Williams cu mîinile întinse apărîndu-se împotriva avionului. I se păru că Mc. Williams murise de mult, de foarte mult timp — că murise de o veşnicie şi fusese osîndit să facă pentru totdeauna acelaşi gest neputincios cu braţele întinse. I se întîmpla uneori să deosebească anevoie pe morţi de cei vii. Chipurile aveau tendinţa să se confunde, să se estompeze, să devină indistincte. De asemenea îi era greu să explice la ce bătălii participase. Se confundau ca literele scrise cu cerneală, sub ploaie. Dispăreau ca în ceaţă, ca într-o pîclă.

Aşa gîndea Tyne. O clipă se zări la el acasă, aşezat lîngă foc ; mai tîrziu, se văzu, ca de la o mare depărtare, tîrîndu-se pe o cîmpie mocirloasă. Nu recunoştea peisajul, dacă existase cu adevărat. Nu se luptase niciodată într-un asemenea loc. Totuşi peisajul îi era familiar. Era peisajul visurilor sale. Îl străbătea de ani şi ani ; fireşte n-ar fi ştiut niciodată cum să plece de acolo.

Mitraliera germană începu să tragă din nou. Acum ochea iarba din faţa lor. Sau mitraliorii erau nepricepuţi, sau se distrau să le treacă timpul. Tyne îl privi pe Archimbeau. Înainta mereu, stoic, cu privirile drept înainte, cu gura întredeschisă. Tyne se întrebă dacă respira pe gură, apoi îşi dădu seama că şi el făcea la fel. Idiot ! Se tîra mereu.

Patrulele se aflau acum foarte aproape de pod. Era pustiu, complect pustiu. Pe Ward îl copleşi o mare bucurie, la gîndul că îl va distruge curînd. Simţea că asta avea ceva măreţ, dăruindu-i o profundă mulţumire. Poate pentru că, fiind fermier, îşi petrecuse cea mai mare parte a vieţii cultivînd, construind. Era atracţia contrastului, un debuşeu pentru o altfel de energie. Aştepta încîntat momentul cînd va folosi grenadele. Misiunea era atît de uşoară, încît părea ridicolă. Ward îşi reprimă un violent hohot de rîs. E a dracului de caraghioasă treaba asta ! O să facă să sară în aer un frumos pod german ! Ca băieţaşii la 1 Aprilie, cînd strică portiţa grădinii preotului ! Ca la 1 Aprilie !

— Ce idioţenie să faci o asemenea treabă ! se trezi Tyne rostind cu voce tare, fără să ştie nici de ce era o idioţenie şi nici pentru ce credea asta.

Aruncă o privire în urmă spre zid şi observă că se aflau acum chiar în locul unde Ward se oprise adineaori. Mai aveau încă de străbătut o bucată de drum, o

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

blestemată bucată de drum. Nimic pe lume nu-i mai lent, decît să te tîrăşti ca reptilele, nu, nimic nu merge mai încet! Cît timp i-ar fi trebuit să facă ocolul lumii tîrîndu-se? O sută de ani? O mie de ani? Înclină capul să se ferească de împroşcările de pămînt pe care mitraliera inamică le scuipa pe deasupra lui. Se mira de ce nemţii nu ochiau puţin mai jos. Totuşi ar fi fost atît de uşor!

Un corp îi apăru în faţa ochilor, mai întunecat decît iarba pălită. Se gîndi că cineva trecuse mai înainte pe aici, dar nu era sigur; ar fi putut fi o vacă. Corpul trebuia să fie al lui Rankin. Îl copleşi o dorinţă intensă: să ştie dacă Rankin mai trăia. În graba de a se apropia de corpul lui era gata să se scoale în picioare.

Rankin stătea culcat, cu faţa pe pămînt. Cu greutate, Tyne reuşi să-l întoarcă, dar în acelaşi timp înţelese că murise. Un corp mort e atît de ţeapăn! Nu mai este un morman de carne! Rankin avea o gaură în gît şi o alta în piept şi găuri în spate pe unde ieşiseră gloanţele. Mitraliera se odihnea lîngă el. Tyne aruncă o privire neliniştită spre Archimbeau ca să vadă dacă nu înaintase prea mult, apoi luă mitraliera. Pete de sînge acopereau scrijeliturile prin care Rankin îşi însemna victimele. Tyne îşi puse puşca lîngă mort şi luă mitraliera.

Cum se descurcau ceilalţi? Cousins şi Jack şi McNamara şi Peterson şi toţi ai lui? Simţeau oare ca el? Se gîndeau la aceleaşi lucruri ca el? Veniseră de departe ca să facă războiul şi drumul reîntoarcerii era lung. Deasupra capetelor şi sub ochii lor mitraliera îşi scuipa gloanţele în curbe ciudate. Era moartea trăind cea care scuipa aşa. Pe cît bănuia Tyne, se putea foarte bine ca unii să fi fost loviţi. Totuşi nu avea cum să ştie. Deloc. Imagini treceau prin faţa ochilor lui şi dispăreau înainte de a se putea fixa. Totul se petrecea mai repede. Lumea se rotea într-un ritm zănatic! Nu mai putea s-o urmărească: viteza se mărea din ce în ce. Într-o clipă se va avînta în spaţiu.

Din spatele fermei se auzi o explozie înăbuşită. Apoi o alta şi încă una. Podul. Ward.

Atunci, în mintea lui cursa nebună se opri brusc. Lumea se opri. Timpul se opri. Războiul se opri. Mitraliera germană se opri. Vîrtejul care aproape îl prioectase în stele se opri deodată, cu o violenţă care îi zgudui tot corpul. Spiritul lui îmbraca straie de limpezimea unui cristal lucios. Toată viaţa lui nu existase decît ca să ajungă la această clipă! Clipa asta îi aparţinea, nimeni nu putea să i-o răpească!

Încet, aproape cu gravitate, se sculă în picioare şi suflă din răsputeri în fluier. În jurul lui, oamenii se ridicară. Îi vedea limpede în aerul tremurător. Începu să alerge. Lîngă el îl văzu pe Archimbeau pregătindu-se şi el s-o ia la goană, apoi deodată şovăind cu o expresie de surpriză pe chip şi prăbuşindu-se ca un sac, în drum spre bătălia Tibetului! Tyne se vedea alergînd cu uşurinţă spre fermă, ferma misterioasă, ferma ce-l aştepta ca să-l primească şi să-l ocrotească împotriva lumii întregi. Ferestrele erau ochi ce-l priveau şi studiau fiecare gest al lui şi al oamenilor care-l însoţeau. Ferma se înălţa înaintea lor şi aştepta.

În urma lui alte două explozii răsunară şi undeva — în altă lume — Rivera ţinea degetul pe trăgaciul mitralierei şi cînta.

Cîntau toţi. Toţi.

— E atît de simplu! — rosti Tyne cu voce tare, în timp ce alerga. E atît de teribil de simplu!

În româneşte de ALEXANDRU BACIU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ROBERT PENN WARREN

Nu există frontiere de cultură în fața marilor probleme morale puse omenirii de război. Un poet român nu a șovăit să scrie *Surîsul Hiroșimei*, pătrunzînd adînc teatrul de operațiuni din inima Orientului îndepărtat, sfîșiat de explozia primei bombe atomice; era în august 1945. Revolta împotriva inumanului nu ține seama, într-adevăr, de supușenie și cetățenii: Eugen Jebeleanu avea, tocmai de aceea, creditul moral indiscutabil de a da glas vibrant unei anumite atitudini, ce nu cunoaște, pe de altă parte, graniți temporale.

Un poet american, iată, la peste patruzeci de ani de la monstruosul eveniment, scrie și el un lung poem dedicat Hiroșimei. Fără îndoială că despre Hiroșima s-au mai scris sute, dacă nu mii de pagini. Și fără îndoială că ROBERT PENN WARREN nu este primul scriitor american care se apropie de infernul de scrum și de jar, iscat într-o singură secundă de producerea infamiei nucleare. Dar stringența cu care acel spectru continuă să bîntuie imaginația pare cu atît mai simptomatică și grăitoare cu cît Robert Penn Warren reprezintă una din cele mai importante voci ale poeziei americane de azi.

Ajuns octogenar, scriitorul a excelat în trei genuri majore: proza, poezia și eseul. Nu foarte productiv din punctul de vedere al cantității (10 romane, 14 volume de poezie și 8 de critică și eseu) — scriitorul a fost distins cu aproape tot ceea ce a avut mai de preț de oferit America unui artist al cuvîntului în materie de distincții literare: trei premii *Pulitzer* (unul pentru proză, două pentru poezie), renumitul *Bollingen Prize* pentru poezie, *The National Medal for Literature* și *The National Book Award*.

De ce, o dată mai mult, la atîtea decenii de la eveniment, — Hiroshima? Pentru un poet ca Robert Penn Warren, răspunsul vine aproape de la sine. Străbate, într-adevăr, ca un fir roșu, întreaga sa carieră literară, o profundă preocupare față de istorie, și, dincolo de ea, față de implicarea umană în evenimentul creator de istorie. Fie că a fost vorba de așa numitul «război al tutunului» din Kentucky (*Night Rider* — 1939), fie de crime politice în istoria frămîntată cu sînge a sudului american (*At Heaven's Gate* — 1943; *World Enough and Time* — 1950); de urzelile politicianismului (*All The King's Men* — 1946); de războiul civil de secesiune (*Band of Angels* — 1955; *Wilderness* — 1961), sau de tragedia triburilor indiene din vestul îndepărtat (*Chef Joseph Nez Perce* — 1983), Penn Warren nu a contenit să scruteze mișcările sufletului omenesc prins în strîmtorile și mrejele acelor desfășurări din care s-a plămădit și a generat, în bine — dar mai cu seamă în rău — noul istoric.

Pe de altă parte, așa cum singur mărturisește (într-un interviu acordat lui Carl Tucker în *Saturday Review*), Warren este scriitorul gestațiilor lungi. Materia brută a faptelor, sădite în memoria sa, a stat cîteodată vreme îndelungată ascunsă în cutele sufletului și imaginației, pentru ca să țîșnească într-un tîrziu la lumina zilei cu forța și fulguranța unor mesaje memorabile. Precum acest poem în versuri

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Cu « Enola Gay » la Hiroshima

albe cu personaje, dialog, monolog interior şi descriere, un lung poem, de un amar şi ironic realism, despre unul din cele mai tragice evenimente, actul poate cel mai greu de consecinţe săvîrşit vreodată de om în evoluţia secolelor: detonarea de la Hiroshima.

Frapează, în *Aurora Nouă*, discreţia cu care scriitorul joacă — pe două registre distincte —, cele 15 scene ale dramei. Curios, poemul nu are nimic spectaculos, fiind total lipsit de grandilocvenţă. Pe o primă claviatură sînt narate, aproape expozitiv, etapele misiunii — atunci secrete, astăzi celebre —, « *Enola Gay* ». Desăvîrşitul profesionism al protagoniştilor, perfecţiunea tehnică a lanţului de operaţiuni, corectitudinea — ca de mecanism — a comportamentelor umane pornind, precum într-un releu satanic, în misiune, alcătuiesc, în linii mari, însuşi carnea poemului. Dar la răstimpuri, discret, transpare — cu atît mai răscolitor — faţa lăuntrică a lucrurilor. Fiind vorba de un poem al implicaţiilor de responsabilitate etică, colţul de văl ridicat de poet descoperă, nu fără pedepsitoare cruzime (*I must be cruel only to be human* . . . spunea *Hamletul* lui Shakespeare), acel adevăr moral înfricoşător, pe deasupra căruia ciuperca atomică s-a şi înălţat în clipa exploziei: letargia şi adormirea conştiinţelor, legănate de iluzia fatală că puterile constituite — atunci cînd poruncesc într-o materie gravă — eliberează sufletul de răspundere. Pornind de aici, forţa poemului *Auroră nouă* stă, întreagă cred, în finalul său, aparent banal: acasă, înapoiaţi la bază, pionii umani ai marelui eveniment se cufundă în somn, răsplată biologică binemeritată; dar uitînd să-şi cerceteze cugetul, incapabili să contemple — fie şi pentru o singură clipă — deasupra capului lor, tavanul negru . . .

În volumul său de poeme *Being Here*, Robert Penn Warren includea şi un scurt poem străbătut de o vibraţie similară, în care cititorul găseşte, cred, cheia generală de lectură pentru nenumăratele pagini inspirate din istorie, scrise de el de-a lungul ultimei jumătăţi de secol. Bucata se intitulează « Lesson in History » — — şi este într-adevăr o *Lecţie de istorie*, pe cît de scurtă (nici două duzini de versuri), pe atît de densă şi profundă personaje: de la Iuda la Cambronne, şi la Charlotte Corday — dominînd fiecare firul unei meditaţii de o admirabilă concizie).

— « Cît de puţin reuşeşte să spună istoria? » răsună acolo, obstinat, întrebarea poetului. Poemul « New Dawn » expune, de fapt, acelaşi dur adevăr, iar « Lesson in History » ar putea fi, tocmai de aceea, invocat drept o necesară notă la piciorul acestei pagini. Raportîndu-se la ecoul public al unei fapte mari, ireversibil consumată pe scena istoriei, cît de puţin reuşeşte ochiul obişnuit să desluşească din lucrarea secretă a pîrghiilor şi a conştiinţelor răspunzătoare? Precum un sfredel, ochiul poetului angajat disecă însă, răscolitor, miezul lucrurilor.

BARBU BREZIANU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Hiroshima: 15 scene ale dramei

EXPLOZIA: SECVENŢĂ ŞI SIMULTANEITATE

Ora Greenwich	11 :16 P.M.	5 august 1945
New York	6 :16 P.M.	5 august 1945
Chicago	5 :16 P.M.	5 august 1945
San Francisco	3 :16 P.M.	5 august 1945
Pearl Harbour	1 :16 P.M.	5 august 1945
Tinian	9 :16 A.M.	6 august 1945
Ora Hiroshimei	8 :16 A.M.	6 august 1945

LA REVEDERE, TINIAN

Acum că toate efectele interzise la bord
au fost evacuate, inclusiv
Optimiste futilităţi, precum cele şase cutiuţe
Cu prezervative, şi cele trei perechi de chiloţi
Din mătase roz. Acum că
Şedinţa de instructaj, ţinută în miez de noapte,
Cu uşile închise,
S-a terminat, fără ca gura colonelului Tibbets,
comandantul misiunii,
Să fi dat vreun răspuns
La secreta, obsesiva întrebare a echipajului: « Ce
Transportăm ? ». De la Tibbets, atît:
« Teribilă chestie ». Acum că, drept încheiere,
Şi cum s-au priceput mai bine, oamenii au tras folos,
Din mîngîierea rugăciunii, rostită de chipeşul capelan al unităţii,
Cu vocea lui profundă, baritonală: « Atotputernice Dumnezeule,
Ascultă rugăciunea celor care te iubesc şi fii alături
De cei care se pregătesc să-înfrunte semeţia cerurilor Tale » . . .

Şi acum că împrejurul bombardierului reflectoarele
S-au pornit să secere bezna; farurile, ţăcănitul
Aparatelor fotografice; feţele anonime din jur,
Pregătite să intre în istorie,
Foiala agasantă a reporterilor; strîngerile bărbăteşti de mînă;
Glumele; zecile de îmbrăţişări;
Scîrţîitul pantofilor de oraş pe pista de decolare; şi

Buletinul
Meteorologilor din înalt,
Cum că norii aceia plutind peste

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

ROBERT PENN WARREN

Lumea destinată osîndei, în zori
Se vor risipi. Şi

Şi, mai pe şleau, Lewis,
Secund exemplar, adresîndu-se acum echipajului: « Nu care cumva
S-o scrîntim naibii, băieţi ! A'ntîia să iasă ! »

DECOLAREA: INSULA TINIAN

Colonelul Tibbets, avîndu-şi secundul alături,
Ia în primire comanda super-fortăreţei,
Botezată Enola Gay, *după numele mamei sale.*
În buzunarul
Interior al vestei de salvare,
Sub camuflajul salopetei verzulii, poartă ascunsă
Cutia mică din metal, cu o duzină de capsule de cianură:
De împărţit cu membrii echipajului — conform cu ordinul primit —
În caz de captură.

Cu toate că orice armă albă, suficient de mare,
Ar fi probabil de-ajuns.

Jeep-ul remorcher se opinteşte, odgonul se întinde
Sub greutatea celor 150 de mii de livre,
Plus supra sarcina de cinci tone, roţile pornesc
Dinaintea hangarului. Alunecă de-a lungul pistei,
Către poziţia decolării.

« Dimples 82 către turnul de control
Tinian Nord. Sînt gata
Pentru instrucţiunile de decolare ».

Iată deci şi numele operaţiei. În cod cel puţin,
Dimples[1].

« Turnul de comandă către Dimples 82.
Rulaj încheiat. Liber pentru decolare de pe
Pista A; A de la « Abil ».

---

[1] *Dimple*, în engleză, « gropiţă în obraz »

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

2 : 45 A.M. 6 august, ora Tinianului,
Tibets către Lewis:
« Îi dăm drumul ! »

Cu motoarele pornite în trombă,
Enola străbate vuind lungimile pistei,
Trece săgeată prin fața coloanelor de ambulanțe și tulumbe de incendiu,
Purtîndu-și — risc final — încărcătura,
Îndreptînd-o cu furie spre volbura neagră a mării.

Dar cine să fi pus la îndoială strălucitul
Profesionalism de zburător a lui Tibbets ?

Uite că Lewis; strigă
Se-ntinde subit spre comandă. Tibbets,
Cu ochii boldiți înainte, n-aude, nu vede. Pironind
Parcă Timpul. Mîini de fier — e ultima clipă — ,
Nervii aceia de fier trag manșa, dominator, înapoi. Roțile
Se smulg de pămînt, dezvelind
Pîntecul neted, lucios,
În care doarme moartea.

Atît, la buza prăpastiei, pe țărm.
Sub Enola Gay, scheletice mîini de horbotă albă
Se întind să apuce. Se saltă zadarnic în sus.
Goale.

NUMELE MISTIC

La 600 de mile nord-nordvest, posibila escală Iwo Jima:
Aici, în caz de defecțiune, Enola Gay e pregătită să coboare
Ca să-și transfere lucrul în avionul care așteaptă,
Pentru orice eventualitate, pregătit de decolare.
Și dacă nu, deasupra Iwo Jimei, joncțiunea
Cu aparatele de observație meteo și celelalte două
Fortărețe zburătoare, escortă pentru aripile ei, supravegheate
Îndeaproape.
La 3 A.M. — fără escală — în Iwo Jima — mesaj codificat
Spre turnul Tinian: « Judge începe treaba ».
Nevinovată forumlă anunțînd armarea
Încărcăturii. În trapă,
Lung de zece picioare, butucul inert,
Cu diametrul de o jumătate de metru și o greutate
De cinci tone,
Stă toropit în somn și umbră.
Atît de lin, atît de calm se balansează în coliere,
În leagănul acesta anonim de întuneric;
Sînt unii care l-au zis totuși « Fiara »; iar alții,
Și cu cîtă ironie, — « Băiețașul ». Pentru moment,
Bușteanul doarme, învăluit în nume tainic, și în natura sa
Secretă.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

E ca un trunchi masiv şi mut; în adevăr,
O ţeavă groasă, înţesată cu uraniu;
Cu două capete — cel mare, în faţă; altul, mai mic, înapoi;
Separate de-un drug din aliaj rezistent la neutroni.
Inofensiv cu totul; pînă cînd, împins de-un comun exploziv,
Capătul mic va pătrunde
Capul ce mare,
Sculîndu-l din imemoriala amorţire, de dincolo şi dincoace de timp.
Şi
Asta va fi. Indiferent
Ce va fi asta.

CÎND

Cînd se vor şti acestea toate ? Doar după ce,
Scrupuloase, atente, degetele iscusite ale lui « Judge »
Vor încheia cu bine treaba. După ce
1. Fişele verzi, identificate după culoare,
Vor fi montate în lăcaşurile lor;
2. Placa din spate, demontată cu grijă;
3. Armătura blindată, demontată şi ea;
4. Cheia de contact, băgată în fisă:
5. Fişa de contact, deşurubată; aşezată atent în suportul de gumă;
6. Încărcătura introdusă — în patru doze — cu capetele roşii la fişe;
7. Fişa de contact băgată exact înapoi; lăcaşul strîns la loc;
8. Linia de detonare, conectată;
9. Armătura blindată, montată la loc;
10. Placa din spate, montată la loc;
11. Sculele strînse cu grijă;
12. Culuarul eliberat.
În întunericul acelui coridor ca o menghină, raza
Precisă, intermitentă, a luminii
De semnalizare
Clipeşte leneş,
Stingheră.
Tiptil paşii se retrag, fără zgomot.
Puţin mai tîrziu — 6:30 A.M. ora japoneză —
O ultimă rundă de verificare va pune la punct şi detaliul final,
Pentru ţintă: hoţiş, delicat, cu tandră grijă,
Fişele verzi din butuc se vor înlocui
Cu altele, marcate de moarte,
Cu roşu.

IWO JIMA

Deasupra Iwo Jimei, scăpătînd către vest, luna apune, topită în norii
Întinşi ca un abur în zare. Curînd,
Sfîşietoare, incandescenţa zorilor tropicali,
În care Enola Gay îşi caută şi află contactul dorit

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Cu escorta avioanelor meteo și fortărețele de veghe ,
Zburind mai departe, mai sus: observatori.

Buletinul, pozitiv; toate știrile clare.
În plan, trei opțiuni: Nagasaki, Kokura, Hiroshim a.
Mesajul pilotului de recunoaștere:
« Obiectiv — ținta inițială »; așadar,
Hiroshima.

Preferată deja de Tibbets;
Și cită satisfacție în plus, dacă ar ști
Că la 7:31 ora japoneză,
Prognoza, la Hiroshima, indică
Vreme bună.

ÎN SINE ȘI DINCOLO DE SINE

Tibbets privește în jos: nori cenușii
Încolăcindu-se galeș, de undeva de dincolo de lumi,
Ca o imagine a somnului și veghei. Ridică privirea spre zarea de sus:
Stelele albe, de ziuă
Licărind cu puritate virginală. O clipă,
Stringe din pleoape.

Ochiul se închide,
Și dincolo de timp, te afli singur.
În sinea ta,
Identitățile se contopesc: ;
Și nu cumva, tot ce se întîmplă dincolo de sine,
Trăiește de pe-acum, și din toți vecii, veșnicia ?

Tibbets deschide ochii mari.
Lumea-i acolo.

AURORA

Geana aurorei revarsă văpăi de lumină. În freamăt se trezește
Orașul. Acum, cei de jos fac dragoste,
Poate. Se roagă. Mănîncă. Soarele
Oferă incomparabilul său disc de flăcări,
Ca un prinos de adorație.

APROPIEREA

Viteza — 200 de mile pe oră; altitudinea,
31 de mii de picioare; direcția —
Neabătută, spre țintă: punctul central de control deasu pra podului Aioi.
În timp, după grafic. La comandă, ochelarii polaroizi
(Împotriva orbitoarei lumini, așteptată

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

La explozie). Acum, culorile lumii
Se schimbă. O schimbare
De vis.

LUCRUL DESPRE CARE E VORBA

Cortina subţire de nouri, ca prin magie se trage;
Iată-l, vizibil: oraşul întins, răsfirat la picioare,
Lăţit la pămînt, neapărat,
Ca într-o calmă, fără de răsuflare aşteptare.
În reticolul fin din vizor, iată şi punctul
De ţintă: podul Aioi, în concordanţă exactă cu planul.
Centrat acum cu precizie. Urmăreşte atent,
Cu fruntea lipită de rama lunetei, Ferebee;
Exclamă: « L-am prins ».
Bomba se pune în mişcare. Porneşte
Singură-în jos, începe lina cădere
De şase mile prin aer;
Plonjonul — clipa aceea cînd brusc uşurat,
Slobozit de povară, avionul zvîcneşte — exultă, s-ar spune —
Ţîşnind pe cînd bomba coboară
Spre punctul ei optim:
1980 de picioare depărtare de pămînt,
Moment auto-determinat
De creierul delicat al obiectului însuşi.
Acolo,
Apocaliptic, rugul
Aurorei noi

Explodează.

Temperatura, în miezul
Mingei de foc:
50 de milioane de grade Celsius.

Ora Hiroshimei: 8 : 16 A.M. 6 August 1945

UN GUST DE PLUMB

Despre acea mai presus de orice strălucire,
Tibbets avea să spună: . . . « Un gust ca de plumb » . . .

VĂZDUHUL NEBUN

Nebuneşte, subit,
După orbitoarea lumină, avionul
E prins şi bătut ca de valuri,
Zvîrlit ca o frunză uscată
De suflul dement

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Răscolind atmosfera
În puseu delirant,
De jos pînă sus,
Măturînd, mii de mile
Văzduhul.

O dată.

Clătinat sub unda de şoc,
Avionul se-aşază la loc, în zbor drept.
Dar iarăşi, volbura bate,
Şi-l suflă.
Şi iarăşi, la loc.
Zborul continuă, drept.

TRIUMFALĂ FRUMUSEŢE

De departe, din urmă, din centrul
Giganticei, negrei ciuperci cu dungi sîngerii,
Ce creşte din haos, panaşul, acum,
Imaculat, neclătinat de vînturi,
Se-înalţă.

Deasupra ciupercii de beznă,
Mai sus, şi mai sus, tot mai sus,
În triumfală frumuseţe.

ACASĂ

Mai tîrziu, la bază, acasă. Tinian, pentru el,
Este-acasă. Acolada frăţească, bătaia pe umăr,
Gloria; şi asta-i:
« Am făcut-o, băieţi ! »
Fanfara apoi; şi momentul solemn
De tăcere; Medalia de merit,
În pieptul bombat; salutul apoi. La popotă,
În cele din urmă, banchetul cel mare;
Gîlgîiala — în şuvoi de alcooluri alese;
Cu pîntecul tobă, generos revărsînd,
Pînă la greaţă şi vomă — prinosul.

SOMNUL

Pînă s-adoarmă, unora un gînd le va trece, sigur, prin cap:
« Sunt singur ». Dar ceilalţi,
Din mila stacanei şi-a Domnului criţă,
Pun capul pe pernă aşa: uitînd să privească îndelung
Tavanul negru.

În româneşte de BARBU BREZIANU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

SILVIA
RADU

**Revelaţiile
unei
expoziţii**

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Nodiţa '87, *pictură pe carton*

◀ Răpirea sabinelor
pictură pe material textil

Peisaj Vama Veche IV
pictură pe carton

Peisaj Vama Veche XVI
pictură pe carton

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Păzitorul de cai
sculptură

◀ Alai
porțelan alb și albastru

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

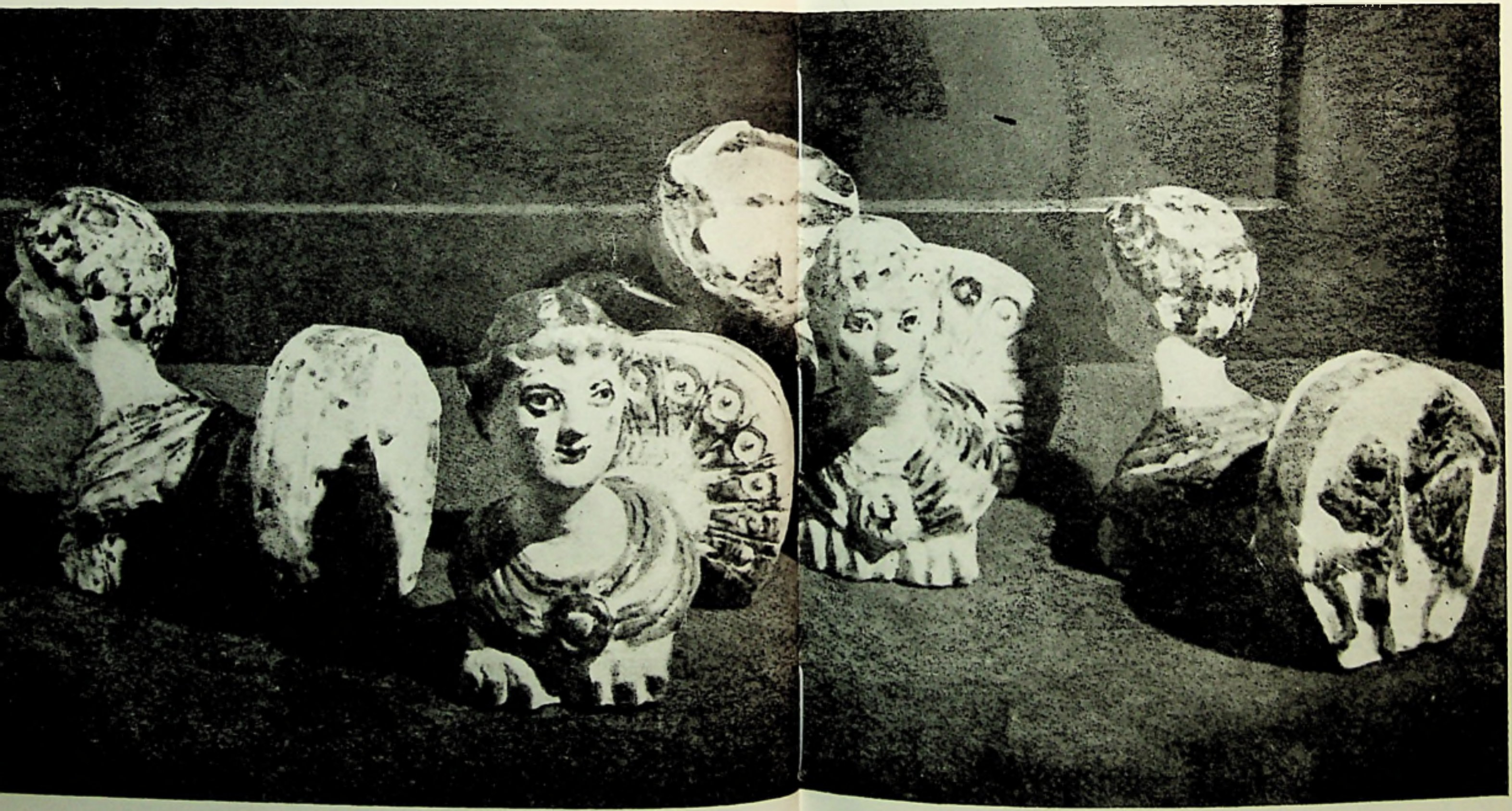

Himere
porțelan alb, aur și cobalt

Foto

MIHAI OROVEANU
ARMAND ROSENTHAL
OCTAVIAN STĂCESCU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Răpirea sabinelor,
lucrare pe material textil

◀ Boluri
porțelan pictat

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

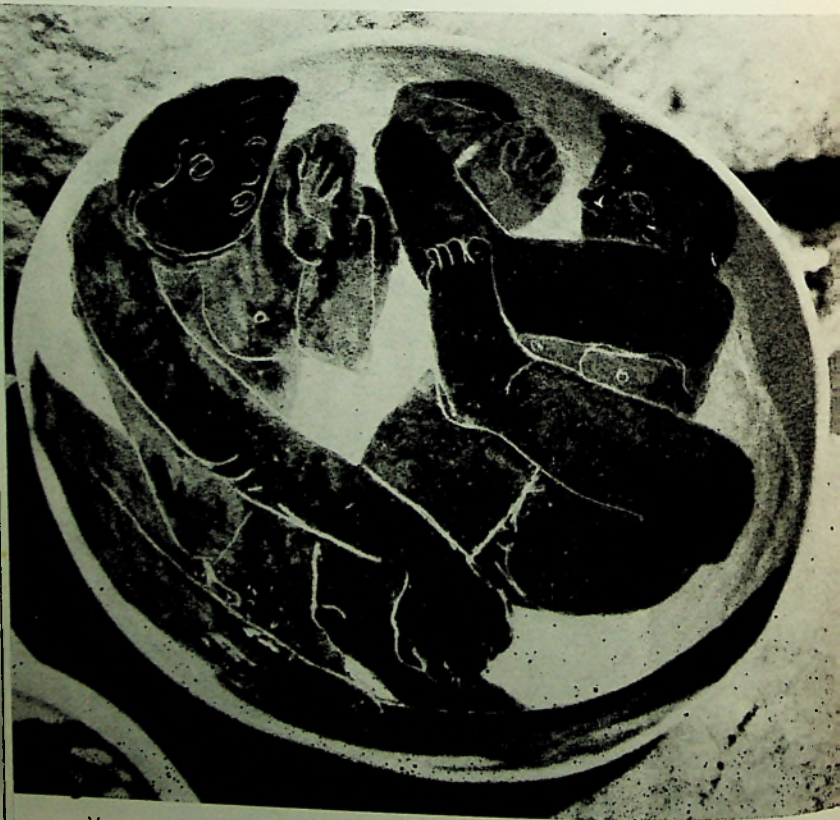

Vas cu figuri albastre, albe şi negre
porţelan

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

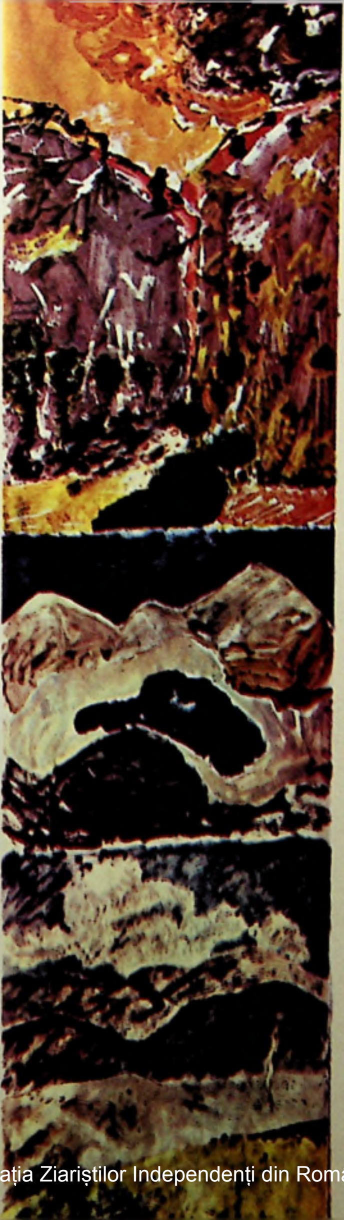

Peisaje Grecia
lucrări pe hîrtie

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

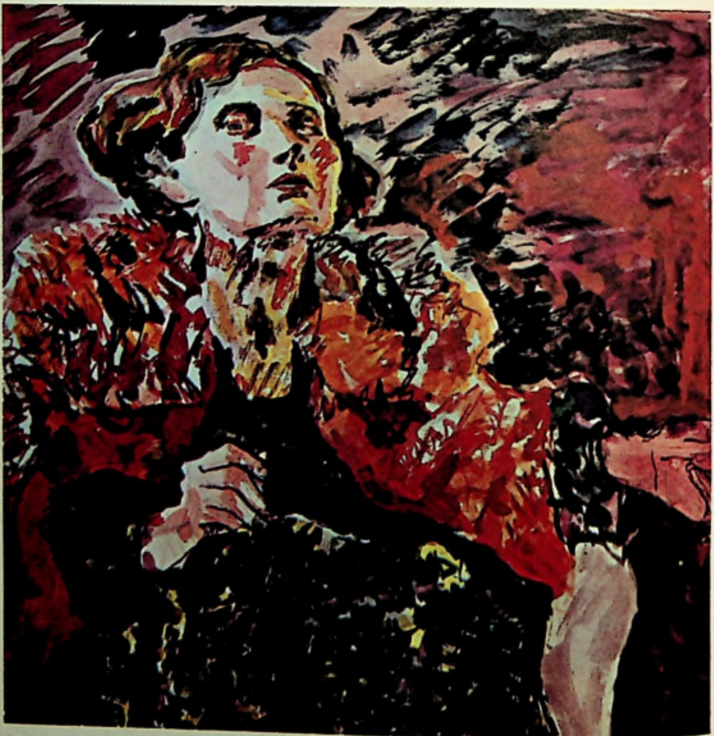

Autoportret
lucrare pe carton

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ANATOL MÂNDRESCU

FRUMOSUL, DIMENSIUNE A LIBERTĂŢII

Reflecţii într-o expoziţie

In-actuale, in-utile, obiectele de porţelan, pictura şi sculptura Silviei Radu readuc percutant la suprafaţa activă a memoriei sociale, în centrul lucid al conştiinţei, o idee — şi un fapt — şterse ori refulate de violenţele şi hazardul istoriei, ca şi de aventura artei: frumosul este o valoare fundamentală, plăcerea estetică — formă sublimată a plăcerii de a fi — este o valoare a lumii civilizate.

Pentru că fondul expoziţiei, principiul generator al tuturor lucrărilor sale, des-legate de auto-cenzura impulsului creator, acesta era: plăcerea, pasiunea de a fi, plăcerea creaţiei — pasiune a libertăţii, cu centrul ei iradiant: frumosul ca « plăcere obiectivată ».

Era deci un loc al frumosului, frumos ce-l resimţeam paradisiac, dar de loc în sensul utopiilor ori al imaginaţiei livreşti, ci ca un paradisiac terestru în care frumosul e *contaminat* de viaţă, ivit parcă anume pentru a exorciza urîtul, nefirescul, maleficul din viaţă. Iată, mi-am zis, încă odată frumosul lui Baudelaire, frumosul care este întotdeauna *bizar*; iată şi frumosul stendhalian, al unui Stendhal pe care, deşi nu-l agrea, Baudelaire îl elogia pentru afirmaţia că frumosul nu-i decît o promisiune de fericire . . . Parafrazîndu-l pe Baudelaire, iată, mi-am zis, şi un bun prilej de a stabili, dacă nu o teorie raţională, atunci doar un punct de vedere asupra frumosului *hic* et *nunc*. Şi aceasta întrucît frumosul, frumosul în starea lui pură — destinat anume *contemplării* — este devaluat în tabla de valori a civilizaţiei contemporane, dominată de raţionalitatea ştiinţifică şi tehnică, de o morală utilitaristă. Se impune, de asemenea, şi o altă motivaţie, importantă, care ar face oportună, chiar necesară, repunerea în discuţie a frumosului ca valoare fundamentală şi anume relaţia între frumos şi libertate.

Este fastidioasă şi, aici, inadecvată o istorie a aventurii frumosului, a modului, a momentului în care şi-a pierdut poziţia privilegiată sau echitabilă în sistemul de valori. Totuşi cîteva precizări nu sunt nepotrivite.

Revolta împotriva dogmei frumosului unic şi imuabil, relativizarea frumosului odată cu promovarea ideologiei culturilor naţionale şi a particularismelor *versus* ideea de cultură universală — din evul mediu, mai apoi din cea modernă — de «origine» goetheeană; ulterior descoperirea culturilor divergente, extraeuropene, delimitînd europocentrismul, reacţiile adverse provocate — pe drept şi

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

pe nedrept — de estetismele secolului 19, tensiunile interne ale desfăşurării procesului istoric al artei — cu revoluţiile lui, « teoria » destrucţiei formei estetice drept principiu revoluţionar sînt desigur factori ce trebuie luaţi în seamă. Mi se pare însă indubitabil că ascensiunea unei concepţii utilitariste şi tehniciste, articulată cu succesivele revoluţii industriale — pînă la cea mai recentă revoluţie ştiinţifică şi tehnică — a zdruncinat, dacă nu şi ruinat, prestigiul frumosului şi al plăcerii estetice, ca act în sine. De altă parte, un rol de prim ordin l-a deţinut, în secolul XX, avansul pe scena istorică a violenţei şi arbitrariului, a dominaţiei şi a exterminării omului de către om, a negaţiei unor valori cardinale ale lumii civilizate. Şi aceasta, după secole de luptă tenace pentru instaurarea unor atari principii precum libertatea şi inviolabilitatea persoanei, libertatea de expresie, egalitatea în faţa legii — norme ale statului de drept în genere, ca o condiţie prealabilă, *sine-qua-non*, a vieţii civilizate şi a oricărui progres în raporturile sociale, în raporturile esenţiale dintre Putere, statute de guvernare şi drepturile legitime atît de diverse, multiple — şi în multe privinţe cu desărvîrşire noi — ale grupurilor şi comunităţilor de interese, afinităţi, preocupări, profesiuni şi funcţiuni sociale, clase ş.a.m.d. ce alcătuiesc structura complexă a societăţii contemporane. Oricum, paradoxal, frumosul se va afla în declin, paralel cu ceea ce a fost şi este realmente progres — progres economic, tehnic, ştiinţific. De asemenea paradoxal, frumosul e în declin tocmai atunci cînd, des-lănţuind-l, de anecdotism, moralism, istorism eroico- legendar — ce, părînd a fi constitutive, nu erau decît fenomene de gust, tradiţii, dogme şi nu rareori servituţi — orientări dintre cele marcante ale artei moderne l-au conceput şi i-au dat formă pură, distilată, în plenitudinea şi profunditatea ei. Cum — lăsînd între paranteze excepţii ilustre din istoria artelor figurative — numai unii preclasici, Johann Sebastian Bach, Mozart l-au înfăptuit, în absoluitate, mult înainte. Ar mai fi de observat că atare *catabasis* al frumosului — nu se identifică nici decum cu o decădere a ponderii absolute a artei, a picturii, îndeosebi, şi a sculpturii. Dimpotrivă, în pofida « concurenţei » iconosferei artistice şi paraartistice, a mass-mediei, artele vizibilului — în accepţie tradiţională, intrînd în ciclul mărfii, al « consumului », al instrumentelor de potenţială influenţare a psihologiei maselor, sunt astăzi valori economice, valori fabuloase de investiţie financiară şi de prestigiu social.

Fără îndoială, frumosul deţine un rol major în viaţa unei mari părţi a lumii civilizate, dar în raport direct cu utilul, cu obiectul-marfă şi consumul, cu diverse aspecte ale confortului, ale practicilor şi ale comportamentelor sociale. Însă frumosul, valoare în sine, valoare în stare pură ori supraordonată utilului, un frumos liber de ataşe, « finalitate fără scop », destinat contemplării, frumosul cu un factor definitoriu al artei a încetat de a mai ocupa locul ierarhic de odinioară.[1]

---

[1] Fără să mai insistăm, fiind ceva de la sine înţeles, asupra funcţiei creatorului de artă, muzeele, colecţiile de artă, diferite instituţii specializate, au un rol capital în salvgardarea frumosului. Numărul muzeelor şi al colecţiilor, al galeriilor de expoziţie (şi comercializare) este enorm în întreaga lume civilizată şi ele îşi îndeplinesc excelent rolul. Sînt şi cazuri monstruoase, patologice, de distrugere cu sînge rece a valorilor artistice din cauze de utilitate — şi de inutilitate publică. De altă parte, turismul de masă, formă contemporană a activităţii desinteresate nu are decît într-o măsură restrînsă o influenţă asupra dezvoltării « curiozităţii » pentru frumosul contemplativ. Marile muzee, dintre care unele expun şi multe lucrări « document de epocă », ilustrînd o şcoală, un stil, gen etc., lucrări de magiştri ai artei totuşi moarte de bătrîneţe, nu sînt neapărat singurele ce formează şi întreţin gustul pentru artă. Au fost şi sînt muzee, colecţii de mică anvergură în care pasiunea de o viaţă, gustul, priceperea, devotamentul pentru artă, au adunat lucrări de cea mai înaltă valoare, operă cu operă, ca să nu spunem numai capodoperă după capodoperă, creînd fondul şi ambianţa frumosului contemplativ. Exemplu, Muzeul Zambaccian în România.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Este o cvasibanalitate constatarea că opera Silviei Radu își află axul tocmai în acest mod al frumosului. Faptul apare cu toată evidența și cu deplina lui semnificație în obiectele estetice — porțelanurile, susceptibile de a fi considerate și sub specia utilului: ele sunt într-atît marcate de sigiliul frumosului contemplativ, într-atît formele, făcînd corp comun cu o pictură surprinzătoare (în albastru de cobalt) ce nu-i « decorativă », și calitatea materiei sunt de rafinate, strălucitoare, încît par intangibile — altfel decît întru admirație. Deși se prezintă ca « mulțimi », obiectele își păstrează intactă, cu superbie și naturalețe, *aura* lucrului unic, irepetabil, sub regimul estetic al frumosului. Ca și cum proba supremă a focului purificator le-ar fi consacrat, asemeni unei justiții de ordalie, în drepturile inalienabile ale cununii auratice.

Și este tot evident că aceste porțelanuri sunt create nu în spiritul dar în admirația Helladei; nu pot fi trecute cu vederea nici « reminiscențele » etrusce, în genere sugestii din concepția estetică a antichității greco-romane, perceptibile și în sculptură, o sculptură stranie, seducătoare, din care lipsește sensul thanatic al statuarei, o artă « regizată » parcă de un « ochi » fellinian. Această admirație pentru arta Helladei e de un semn apropiat cu al unui Nietzsche, acel Nietzsche — filosof existențial, ce voia « triumful vieții », cu o viziune estetică asupra omului și a vieții — urmîndu-l pînă la un punct pe Schopenhauer — acel Nietzsche cu intuiții fecunde cît privește spiritul apollinian și dyonisiac ce ar fi fost caracteristice pentru o parte și o perioadă a culturii grecești, pînă la triumful a ceea ce a numit el cultura « socratică », raționalistă.

Aventura greacă nu a descoperit frumosul; alții, înainte, au făcut-o. Dar spre deosebire de frumosul funebru al vechiului Egipt — coalescență misterioasă între gîndul vieții și gîndul morții, Hellada a deschis frumosul către viață! Cu toate antecedentele, aventura greacă are un caracter inaugural: a inventat ideea de frumos, a conceptualizat și a așezat frumosul în constelația valorilor fundamentale, a inventat o ecuație genială — în felul ei — cu toate că pur speculativă — *Kalos kai agathos*, a inventat filosofia ca gîndire asupra gîndirii, dialogul ca formă a vieții ideilor și comunicării sociale etc. Și ca o sinteză, a inventat ideea ca și faptul unei civilizații estetice. Nu ne imaginăm o Atenă, la apogeul puterii și efloresceței sau chiar în declinul « imperialismului » său ca o cetate a frumuseții, a fericirii și a înțelepciunii în care cetățenii ei ar fi fost care filosof, care estet; totuși pentru un « moment », istoric — ce nu a fost prefăcut în legendă și pulbere, rezistînd timpului, cataclismelor și barbariei, s-a născut acolo, pe acropola ateniană, ideea unui Calipolis, un program al trăirii pămîntene în cultul frumosului — sacru și profan. Iar pictorul care peste 2000 de ani a imaginat — în ambianța renascentismului italian — *Orașul ideal* — tabloul de la Urbino, a reluat nu un model, a reluat o idee, acolo și atunci născute, în Atena lui Pericle. O idee diseminată aproape pe toată întinderea sferei de dominație și influență ateniene.

Moralmente, frumosul nu este inocent — ca abstragere din lumea contingentului; frumosul a fost adesea o valoare de refugiu, de transgresare a răului, de evaziune din dura și mizera realitate a vieții sociale, a nedreptății, a imoralității, un refuz al adevărului. În *Miorița*, de pildă, în cea mai frumoasă poemă română, alături de *Luceafărul*, moartea nu exprimă conștiința extincției naturale — dat polar al vieții; celebrarea mioritică nu se fundează pe o înțelegere superioară a unității viață/moarte, a integrării în cosmos etc.; nu-i acea stare a psihicului lui *homo sapiens* dotat cu 10^3 miliarde neuroni și sinapse care atinge pragul conștiinței de sine, al hominizării esențiale prin conștiința morții. Sau este ceva din toate acestea într-o măsură nu

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ignorabilă, ci ca latență. Mesajul moral — și nu ideea poetică — este însă acceptarea incondiţională a răului, a crimei; încît recursul la frumos, la sublim, validează o filosofie şi o morală a supunerii în faţa puterilor răului. Aici crima nu-i sacrificială ca în miturile fondatoare ale constructivităţii. Ciobanul mioritic, nici neajutorat, nici neştiutor, nu gîndeşte măcar refuzul răului, nu are sensul imperativului ori a posibilităţii de a se opune crimei ce se pune la cale împotrivă-i. Pentru el « problema » vieţii ca *libertate*, a omului ca *persoană* nu există pur şi simplu. Şi are loc, astfel, conversia crimei premeditate într-o cosmică ceremonie nupţială, o mutaţie, ontologică a răului moral în frumos estetic. Şi în acest frumos inalterabil constă valoarea *Mioriţei*; dar recursul la sublim acoperă cu vălul diafan al poeziei — crima, forţa brută, maleficul.

Caragiale va transfera pe plan mundan împăcarea binelui şi a răului (cu sublimul Caragiale neaflîndu-se în cele mai cordiale raporturi); pentru el « împăcarea », pînă la ipocrita îmbrăţişare universală, « acceptarea », compromisul sînt termeni ai codului nescris al coexistenţei sociale, cod pe care-l va divulga fără amenitate, îl va satiriza — însă cu o doză de superioară, ricanantă înţelegere a slăbiciunilor şi abjecţiei omeneşti, în atîtea din scenele tragicomice ale comediei umane — o atitudine perfect sintetizată prin celebrul pupat în cunoscuta Piaţă.

În perspectivă istorică, frumosul a fost totuşi, cu certitudine, un imperios *noli tangere circulos meos*, o negaţie a barbariei, a tiraniei şi a terorii, o putere de înălţare din stratul subuman al umanităţii (şi ieri, şi astăzi încă, autonomia, primatul esteticului au fost, îndeobşte, greşit interpretate), anume pentru că este formă esenţială a libertăţii, a demnităţii, a depăşirii. Dacă miracolul grec, referinţă cardinală a umanizării prin cultură spirituală, nu a ajuns la cunoaşterea relaţiei între frumos şi libertate, în sensul modern, este pentru că nu şi-a pus ca atare — nici nu putea — problema libertăţii cu toată cuprinderea ei, în condiţiile epocii, ale structurilor social-economice şi ale normelor de drept, ale mentalităţii. Lumea modernă, europeană şi de origine europeană, şi-a pus-o, a trebuit să şi-o pună. În Europa, evoluţia umanităţii va aduce la ordinea de zi a istoriei problema relaţiei frumos/libertate — nu concomitent şi nici pe acelaşi plan de importanţă, dar corelativ cu problema libertăţii şi a drepturilor individului uman, a justiţiei, a statului de drept. Nu e discernabilă o sincronie, nici cel în puţin rezolvarea (cu precădere revouţionară), a problemei libertăţii, a justiţiei, a statului de drept. În timp ce Franţa secolului 17 nu punea în discuţie absolutismul — *L'état c'est moi*, proclama monarhul — şi formula regaliană a dreptului se reduce la simpla — dealtminteri elegantă propoziţie — « car tel est notre bon plaisir », în timp ce pe continent filosofi de primă mărime considerau naturală şi inamovibilă concepţia monarhiei de drept divin ca principiu de guvernare şi sursă de drept, în Anglia acelaşi absolutism era doborît; decapitarea monarhului printr-o decizie judecătorească şi a unul for ales are loc cu un secol şi jumătate înaintea actului similar din Franţa. Nu fără convulsii — inclusiv război civil, limitări, inconsecvenţe etc., principiile, valorile moderne ce stau şi acum la baza lumii civilizate, ca o condiţie *sine-qua-non*, încep să intre în vigoare în Anglia, cea mai *dezvoltată* ţară a vremii. Aceste principii se vor propaga, se vor impune ori disemina dealungul unui secol şi jumătate de istorie europeană în concordanţă şi cu aspiraţiile la libertatea şi unitatea naţională. Relaţia mult mai subtilă, mai greu perceptibilă, aparent chiar minoră, între frumos şi libertate — drept problemă îşi va face intrarea în gîndirea europeană a secolului 18 pe acest fond politic, pe fondul filosofiei luminilor, al progresului general pe planul ideilor de libertate, egalitate, dreptate etc. Şi Kant va fi acela care o va formula, teoretic, în chip explicit. Funcţia estetică (după ce noţiunea dobîndise înţelesul actual — prin Baumgarten) situează, însă, la Kant, relaţia frumos-libertate ca problemă centrală,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

în spiritul filosofiei sale transcendentale. H.Marcuse (*Eros and civilisation*) atrage insistent atenţia asupra faptului că, din filosofia kantiană, Schiller va deriva ideea unui nou mod de civilizaţie, proiectînd problematica în cîmpul realităţii social-istorice. În *Scrisori despre educaţia estetică a omului* (1795), Schiller dezvoltă ideea reformării civilizaţiei pe fundamentul forţei eliberatoare a funcţiei estetice. Frumosul este o condiţie necesară a umanităţii, şi funcţia estetică poate avea un rol decisiv în reformarea civilizaţiei. Dar problema comportă o soluţie politică, după Schiller: eliberarea omului de condiţii inumane de existenţă, abolirea represivităţii, a tuturor modurilor de represivitate. Soluţia politică trece prin estetică fiindcă frumuseţea este aceea care conduce la libertate, iar impulsul jocului constituie instrumentul acestei eliberări; impulsul jocului nefind altceva decît *jocul* vieţii însăşi, manifestarea unei existenţe fără teamă, fără anxietate, depăşind formele de muncă alienată.

Ordinea acestei libertăţi nu e văzută nici în perspectivă transcendentală, nici ca libertate interioară, ci în planul realului; în final, deci, va trebui să se ajungă la o reconciliere între principiul realului (practica socială — munca, şi relaţiile de muncă, structura socială-economică, sistemul puterii etc.) şi principiul plăcerii.

Cînd Schiller formula aceste idei avansate, conştient însă că ele sunt realizabile numai într-o societate dezvoltată, o societate a abundenţei şi nu a sărăciei, Novalis, Herder, Hegel conturau în termeni aproape identici conceptul de alienare, prin urmare atunci cînd născînda societate industrială prinde formă, cînd începe dominaţia regimului performanţei tehnice, cînd se prefigurează o eră a reificării generalizate. În esenţă, aşadar ,Schiller, un artist şi nu un « filosof », e acela care va afirma mai limpede şi complet decît oricare altul înainte, că plăcerea şi frumosul trebuie să devină valori cardinale, eliberatoare de sub represivitate, că o autentică civilizaţie a libertăţii — în care omul e scop şi nu instrument — nu poate să nu fie şi o civilizaţie estetică.

Progresiv, această idee penetrează conştiinţa unei elite europene cu adevărat interesată de condiţia umană (Engels, de exemplu, va reproba, într-un context particular, mentalitatea socialismului de cazarmă). În secolul 19, în « pozitivistul » şi hulitul secol al 19-lea, vor milita pentru atare idee sacerdoţi ai frumosului, curente ale creaţiei artistice şi ale gîndirii estetice. La finele secolului 19 şi la începutul secolului 20, vor apare şi cărţi cu titluri explicite — ca « Liberté et beauté », « La civilisation esthétique » etc. Şi nu poate fi nicidecum ignorat faptul că artiştii epocii moderne — cu ori fără sloganuri de genul « *épater le bourgeois* » au fost cei care au deschis focul pe baricadele libertăţii de creaţie şi cei care au contribuit apreciabil la însăşi dislocarea culturilor de clasă.

Trecînd peste tot ce i s-a opus şi i se opune, frumosul a fost, este şi rămîne antagonistul natural al urîtului — esteitic şi moral (în mitologia românească — Muma-Pădurii nu-i numai personaj malefic, e şi personificarea urîţeniei); frumosul este o paradigmă a ordinei calitative a lucrărilor omului, a esenţei calitative a lucrurilor şi, în consecinţă, antagonistul firesc al oricărei degradări a acestei ordini şi a acestei esenţe. De aceea îmi pare just, necesar, ca Frumosul să stea, în zilele noastre, pe acelaşi linie de front cu Adevărul, o linie adversă minciunii şi forţei de nimic limitate, adversă urîtului şi maleficului în toate stările lor de agregare.

Şi aşa cum în spaţiul civilizaţiei libertatea creaţiei constituie, axiomatic, o unitate de măsură a capacităţii şi a voinţei unei societăţi de a pune şi de a rezolva problema generală a libertăţii, tot astfel — şi într-o corespondenţă subjacentă care nu are nimic misterios — « we may measure the degree of happiness and civilization which any race has attained by the proportion of its energy which is devoted to free and generous pursuits, to the adornement of life and the culture of imagination. For it is in the spontaneous play of his faculties that man finds himself and his

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

happiness. Slavery is the most degrading condition of which he is capable and he is as often a slave to the niggardness of earth and the inclemency of heaven, as to a master or an institution. He is a slave when all his enegy is spent in avoiding suffering an death, when all his action is imposed from without, and no breath or strength is left him for free enjoyment ».[1] O spunea cu aproape 100 de ani în urmă, în termeni mai adecvaţi decît alţi apostoli ai frumosului, ai plăcerii estetice, ai jocului, ai acelui ireductibil « free play of imagination », Georges Santayana (« The Sense of Beauty »).

Ar fi absurd să predici o cruciadă împtriva progresului tehnico- ştiinţific. Şi nu puţini şi neînsemnaţi oameni au făcut-o reiterînd, cu alt sens, revolta împotriva maşinii, din epoca primei revoluţii industriale (insurgenţa împotriva modului civilizat de existenţă — întoarcerea la natură, primitivism — e un alt mod de opoziţie). Progresul tehnico-ştiinţific, dezvoltarea civilizaţiei, nu pot fi oprite. Dar dacă omenirea este conştientă şi este în stare să prevină un dezastru comparabil — păstrînd proporţiile — celui ecologic, pe care ea însăşi l-a provocat prin Progres şi primatul utilitarismului, atunci ea, omenirea — prin comunităţile şi instituţiile ei cele mai abilitate şi responsabile — va trebui să fie capabilă de un efort restaurator, va trebui să reechilibreze utilul şi in-utilul, competenţele raţionalităţii tehnico-ştiinţifice cu drepturile şi libertăţile subiectivităţii, ale plăcerii, ale jocului; aşadar, cultura tehnico- ştiinţifică şi cultura frumosului. Cultura frumosului, a unui frumos de dincolo de morala oricărui compromis — geniul artei înainte de orice — a fost şi rămîne o componentă bazală a civilizaţiei, care s-a clădit nu numai pe şi prin performanţa tehnică. De la pictura parietală a paleoliticului pînă azi, mileniile de istorie ale umanităţii superioare sînt o mărturie indelebilă. Bineînţeles, se poate vieţui în afara frumosului, şi împotriva lui. Viaţa în mediocritate, înecată în mediocritate, viaţa în abjecţia sclaviei consimţite n-are nevoie de frumos, cum n-are nevoie nici de libertate (un important scriitor a meditat pe tema — *La Liberté? Pourquoi faire?*).

O problemă actuală a civilizaţiei constă deci în a salvgarda frumosul — ca valoare fundamentală — în funcţia lui contemplativă, de *free-play of imagination*. Aceasta cu atît mai mult atunci cînd şi acolo unde plăcerea e proscrisă — în scopul dominaţiei — de un ipocrit fanatism puritan, acolo şi atunci cînd viaţa e contrafăcută, cînd un productivism deşertic privează întreaga viaţă de sensurile ei posibile în numele unui fantasmagoric determinism istoric sau al amalgamării între predestinarea mesianică şi voluntarismmul procustian. (. . .) Nu a fost simplă întîmplare faptul că un ideolog rus din secolul trecut, progresist înfierbîntat de idei primare, « decreta » — prin confuzie de planuri — o inepţie: un lucrător manual e mai util decît un Shakespeare, şi voia, înainte de orice, desfiinţarea. . . esteticului. Altfel spus, a unei forme « pernicioase » a libertăţii.

Privirea, în expoziţia Silviei Radu, mi-a fost şocată de sentimentul contrastului dintre o artă ca formă autentică a vieţii, a cărei materie se cristalizează în stil, şi viaţa contrafăcută, atroce rînduită într-un haos organizat. În porţelanurile pictate, tot ce e somptuos şi rafinat, tot ce e ritm şi are suprema eleganţă a dansului, tot ce e fantezie şi voluptate, atestă un înalt grad de elaborare fără ca « senzaţia » deplinei libertăţi să-şi piardă ceva din impulsul originar. Tot astfel şi remarcabilele

---

[1] Putem măsura gradul de fericire şi civilizaţie pe care îl atinge o rasă prin acel volum de energie pe care îl alocă ţelurilor libere şi generoase, înfrumuseţării vieţii şi culturii imaginaţiei. Căci tocmai în acest joc spontan al facultăţilor sale, omul se regăseşte pe sine şi îşi descoperă fericirea. Sclavia este cea mai degradantă condiţie în care poate ajunge omul, şi adesea el devine sclav al nimicniciei pămîntului şi al asprimii cerului, tot aşa cum s-ar supune unui stăpîn sau vreunei instituţii. Este sclav atunci cînd toate energiile sale se cheltuiesc pentru evitarea morţii, cînd toate acţiunile îi sînt impuse din afară, şi nici o răsuflare sau vlagă nu-i mai rămîne pentru a se bucura de viaţă.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

sculpturi, — prezențe insolite și în anodine expoziții colective — printr-o stranie fuziune între știință și un frust inerent, între ironie și candoare.

În peisaje, dacă peisaje pot fi calificate acele apariții, e vuiet și e liniște, e pace și ne-pace ; această pictură atît de spontană, cu o directitate care nu-i imediatețâ, o pictură liberă de preceptistică dar cîtuși de puțin naivă ori neștiutoare, e precum expresia poetică ce poate fi asemenea pulsației sîngelui în arterele vieții. Sînt posibile referințe la diverse curente sau artiști ; printre altele, și la « hedonismul vitalist » al picturii române din perioada interbelică. Nu mi se par relevante. Dintr-un punct de vedere parțial și neortodox, pictura Silviei Radu poate fi definită mai just drept o artă de tip existențial. Este o pictură care, aproximînd intuitiv spiritul filosofiilor existențiale, a găsit în motivul mării — ca un *apeiron* — și în motivul țărmului, al falezei, — ca o certitudine în limitare, acolo unde « elementele » se unesc și se înfruntă, acolo unde ființa poate fi mai mult decît oriunde în stare de libertate atemporală și pasiunea trăirii mai desprinsă de coruptibil — un punct de sprijin arhimedic al expresiei poietice. Același sentiment existențial, de viață intensă, deși sub alt semn — îl regăseam în ciclul de auto-portrete : un limbaj al neliniștii, al exasperării în fața absurdului, de a fi în absurd, care nu sugerează disperarea, sfîșierea ca unele din curentele de coloratură neo-expresionistă ; sînt, parcă, instantanee care transmit impresia îndîrjitei inacceptări a non-sensului, a inacceptării logicii invertite și a pierderii oricărui sens.

Tot ca « mulțime », dar căreia îi retrage ceva din însemnele gloriolei auratice, pînă și prin modul — în general — neceremonios al expunerii, se prezintă și pictura. Deoarece, între altele, și poate în primul rînd, problema ei de artist era, de astă dată, nu divergentă, ci sensibil diferită : acel sentiment existențial întemeiat pe un simț și pe o conștiință modernă a valorii limbajelor artistice ca moduri ale ființării, ale ființării în libertate deplină, dincolo de convenții și habitudini stabilite, dincolo de lanțurile vizibile și invizibile ale coerciției. Nu cred a fi de o însemnătate secundară și faptul că, alături de unii artiști români, Silvia Radu crede, încă, în resursele de vitalitate ale pictorialului, limbaj al culturii umaniste, istoricește constituit, care, în calitate de limbaj artistic superior, înființează lumi (mai « adevărate » decît realitatea, după o celebră sentință aristotelică) ; un limbaj depășind nivelul senzației, prin vizual, spre care s-a îndreptat o parte din arta secolului 20, și cu atît mai hotărît străin de modurile realiste *à outrance* ce consideră autentică arta care spune totul despre maladiile conștiinței, ale moralei, despre spaimele și lipsa de speranță, despre crimele împotriva umanității, despre terorism și violență. Toate acestea, artele frumoase — nu numai cele ale cuvîntului — le pot « spune », și trebuie să le « spună ». Izolarea într-un transparent turn de fildeș, și, mai nociv, metamorfoza artistului în cosmetician al răului, al urîtului, e mai mult decît simplă abdicare profesional-morală. Dar reducționismul de orice natură, congenital parcă, «sistemelor » de gîndire (filosofică, ideologică, artistică), se dovedește a fi el însuși o maladie și se cuvine a fi tratat drept ceea ce este.

La această artistă, pasiunea creației are suflul, are gustul și parfumul exaltant al libertății fără absolut nimic doctrinal. Nu-i aici nici o voință de libertate programatică, este manifestarea energiei vitale, o forță genuină, în care însă firescul libertății, ca un drept « natural », și conștiința libertății de creație, ca un drept societal, formează o unitate indivizibilă. Pentru că, în ultima analiză, creația artistică și starea estetică sînt, volens-nolens, stări ale libertății ; iar plăcerea estetică și plăcerea creației sînt oricum *plăceri* (mi s-a părut de o perspicacitate fără egal faptul că, într-un roman celebru al secolului 20, singurul loc în care, vai, iluzoriu, erau date împreună, ca unul și același lucru, ca singur refugiu și ca unic moment tocmai exercițul libertății și al erosului).

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Într-una din cărţile sale, de fixaţie psihanalitică (*Psychanalyse du feu*), Gaston Bachelard susţinea extravagant, deşi cu destulă îndreptăţire: « La conquête du superflu donne une exaltation spirituelle plus grande que la conquête du nécéssaire. L'homme est une création du désir non pas une création du besoin ». Este ceea ce spunea cu simplitate, cu absoluitatea unui postulat, Blaise Pascal: « L'homme est né pour le plaisir; il le sait, il n'en faut point d'autre preuve. Il suit donc sa raison en se donnant au plaisir ». Un enunţ ce-l vedeam emblematic — « lege » nescrisă a creaţiei Silviei Radu, veghiind la intrarea în această expoziţie de lucruri in-utile. Opera Silviei Radu, aparţinînd sferei frumosului bizar (vrem sau nu vrem, frumosul banal, ridiculizat de Baudelaire, există) nu-i însă o artă care place (« Il faut se méfier des choses qui plaisent » suna o sentinţă a lui Cézanne), este o artă care comunică *plăcerea creaţiei*, o bucurie senzuală, un dor al libertăţii. Părăsind locul acela unde odinioară ochiul era atras de frumosul edificiu al Fundaţiei Dalles, intrînd în vacarmul şi confuzia cotidianului, în mod tot bizar încep să fiu urmărit mental de o figură — întîi nedesluşită, pe urmă clară. Era Gore Pirgu, schimbîndu-şi mereu masca. Aşa cum îl visase naratorul în cel mai frumos vis al său, la asfinţitul Crailor de Curtea Veche: « Înaintea noastră, în port bălţat de măscăriciu ţopăia deandărătelea, fluturînd o năframă neagru, Pirgu ». Şi aşa cum era « aevea »: soitar obraznic, băiat deştept, băiat bun, care pe toate le ştia şi pe toate le descurca, slugarnic şi arogant, « se gudura rînjind », « fiară pornită pe vrăjmăşie, pe rău, părînd a sluji soartei de unealtă de desalcătuire şi de nimicire ». Încet, ciudata vedenie se estompa. Mă simţeam uşurat ca de o primejdie a tenebrelor. Gîndeam din nou la frumosul care e întotdeauna *bizar*, la arta Silviei Radu care trăieşte — îmi era foarte limpede acum — sub fastul luminii incomparabile a meridionului mediteranean, între tumult şi serenitate. Şi mi-am amintit de o reflecţie a lui Baudelaire. Era gravată în memoria care nu se şterge; simţeam însă nevoia — o nevoie ca de aerul şi briza mării — s-o revăd, s-o recitesc — precum întîia oară, cu emoţia plăcerii ce durează. Ajuns acasă — era să spun « at home » — am făcut duşul ritual al lepădării de murdar. Am căutat în *L'art romantique*. Şi am citit: « ...même dans les siècles les plus monstrueux et les plus fous l'immortel appétit du beau a toujours trouvé sa satisfaction ». Am închis volumul.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ANTÓNIO LOBO ANTUNES

FADO ALEXANDRINO

roman

Revoluție în orizont lusitan

António Lobo Antunes este astăzi unul dintre cei mai citiți prozatori din Portugalia, poate și unul dintre cei mai des traduși în alte țări, dacă ținem seama de faptul că în Statele Unite l-a editat vestita casă editorială « Random House », în Franța « Albin Michel » (în perspectivă imediată îi vor apărea cărțile în format de buzunar la « Gallimard »), iar în Germania Federală îi sînt deja traduse și tipărite aproape toate romanele. Un romancier la 45 de ani, care debuta cu mai puțin de zece ani în urmă, după ce revenea din nimicitorul război din Angola, unde fusese medic militar timp de aproape 28 de luni, profesînd actualmente ca medic psihiatru și, mai cu seamă, tipărind, aproape an de an, romane ce se bucură de un constant succes într-o țară cu nu puțini scriitori buni și interesanți. Ceea ce l-a adus mai cu seamă consacrarea și apoi numeroase ediții a fost romanul *Os Cus de Judas* (titlu care în românește ar putea fi echivalent cu « la dracu-n praznic » sau « acolo unde și-a înțărcat dracul copiii »), o fulminantă confesiune la persoana întîi, relatînd despre ororile acelui război colonial pe care portughezii se străduiau să-l dea uitării, dar nu și Lobo Antunes, nu și poetul Fernando Assis Pacheco și alți scriitori care au trăit îndeaproape drama și care se hotărîseră să spargă tacitul consemn al tăcerii. Acolo, « la mama dracului », era, desigur, în Angola, într-o fundătură a geografiei și a istoriei, într-un loc unde avea să se sfîrșească seculara, dar deja anacronica pentru vremurile noastre, ambiție colonială a portughezilor, însă de unde avea să înceapă și edificarea unei noi conștiințe în rîndurile unei noi generații, creștere înceată ce va culmina cu revoluția din acel April portughez 1974 — răsturnarea dictaturii fasciste. Deși proclamată republică încă din 1910, Portugalia a cunoscut cea mai lungă perioadă de dictatură sub regimul lui Salazar (care pînă la sfîrșitul vieții a păstrat pentru el doar funcția de prim-ministru rulînd cîte un președinte fantoșă), apoi sub cel mai scurt, al succesorului său, Marcelo Caetano, dar adevărata democrație

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

constituţională parlamentară avea să se instaleze abia după Revoluţie. Sînt încă vii în amintirea generaţiilor vechi acea epocă de opresiune politică, precum şi evenimentele, revolta militară şi de masă ce au dus la răsturnarea dictaturii fasciste. Despre această perioadă tratează amplul roman al lui António Lobo Antunes, *Fado Alexandrino* (ediţia întîi apărută la « Publiçacões Dom Quixote », 1983), o frescă în trei părţi, reunind mărturisirile a patru personaje, vechi combatanţi în Angola, reîntîlniţi la cîţiva ani după Revoluţie şi confesîndu-se reciproc, rememorînd evenimentele în viziuni diferite. Ca foşti combatanţi, ei se adresează unul altuia cu vechile apelative din armată, fiecare deţine o lungă istorie personală şi sentimentală implicată în varianta fiecăruia despre marea istorie, iar toate aceste spovedanii făcute într-un lung periplu bahic pe străzile Lisabonei adună laolaltă viaţa vie, sentimentele, evenimentele-cărămizi din care s-a clădit treptat noua republică. Este un *fado*, un cîntec portughez specific, cu rădăcina în acel *fatum* latin, unul din numeroasele tipuri ale *fado*-ului popular, cel « alexandrin », mai mixate cu elemente eterogene, cum este construită însăşi această carte.

Capitolul înfăţişat acum cititorului român, primul din cea de a doua secţiune, intitulată « Revoluţia », este mărturisirea celui mai « simplu » personaj din grup, fost soldat, devenit slujbaş neînsemnat la o mică antrepriză mobiliară a unchiului său. Avem astfel, poate, punctul de vedere al omului de rînd, entuziasmat de evenimente, dar şi îngrijorat, precum acel mic patron, sclav al unor locuri comune, înspăimîntat de « comunism », deşi fiica sa, Odette, este membră activă a Partidului Comunist. Împreună cu celelalte mărturisiri, năvalnice, confuze, ironice şi sentimentale, burleşti şi nu o dată foarte lumeşti, dacă nu de-a dreptul triviale, relatarea soldatului se varsă într-un amplu fluviu de păreri divergente sau convergente, din care pînă la urmă cititorul dobîndeşte imaginea de ansamblu, privită din perspectiva tuturor păturilor şi a claselor sociale ale Portugaliei, asupra unui eveniment ce avea să schimbe definitiv mersul istoriei contemporane pe acest « galben liman portughez », cum îl spunea Blaga.

Rupînd acel pact al tăcerii, Lobo Antunes a rupt-o şi cu academismul prozei lusitane, propunînd în schimb un stil direct de o mare bogăţie, deopotrivă violent şi tandru, abundent baroc şi limpede ca un pamflet, şi care l-a determinat bunăoară pe Arthur Lundkvist să exclame: « s-a născut, în sfîrşit, un mare prozator european ». Despre acest prozator au scris la superlativ şi Vargas Llosa, ca şi alţi scriitori de primă mărime, dar nu l-au lipsit nici criticii acerbi, cum se întîmplă totdeauna cînd ceva cu totul insolit se iveşte în stratificările aparente din topurile literare. Se pare că în cazul lui António Lobo Antunes părerile specialiştilor încă se situează la extreme, ca dovadă că s-a afirmat despre el şi că ar fi singurul urmaş direct şi de aceeaşi mărime al lui Céline. În ce ne priveşte, propunînd cititorului paginile ce urmează, avem încredinţarea că ele aparţin în mod pregnant istoriei adevărate, dînd mărturie despre naşterea celei mai tinere republici europene.

A.I.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Fado Alexandrino

Fragment din partea a doua, «Revoluţia», capitolul I

Strigătele Odettei şi sonorele eructaţii asmatice ale unchiului său îl treziră în aceeaşi nelinişte subită, aceeaşi alarmă instantanee de odinioară, din vremea cînd deschidea ochii în junglă la prima mişcare neobişnuită, la primul ordin şoptit, la prima împuşcătură. Punea repede piciorul pe pămînt, încă şiroind de transpiraţie, stînjenit de cearşafuri, pipăind spaţiul din jur în căutarea armei, reverberaţiile străzii iluminînd casa de peste drum şi un colţ din odaie, (dulapul, lavaboul cu oglindă, Sfînta Filomena a Donei Isaura pe perete), răsăritul soarelui de culoarea năclăită a albuşului de ou întinzîndu-se ca o algă peste acoperişuri. Din salon se auzeau marşuri militare, sunete de chitară, voci bărbăteşti cîntînd, un crainic citind din timp în timp un discurs, iar apoi, după un interminabil moment de tăcere în care sîngele părea să se oprească, nemişcat în vene, aşteptînd, alte marşuri, noi imnuri, arpegii, muzică. Se aşeză pe duşumea, aprinse lampa, degetele de la picioare ieşiră la capătul pantalonilor de pijama, subţiri şi palide precum cele ale morţilor. Petele de umiditate, din iarna deja trecută, supurau pe plafon, cutia plină cu reviste de cow-boys care servea de noptieră îi propunea soldatului o marcă de vin: dar nu mai erau nici arbori, arbuşti, desişuri, nici negrii cu puşti automate cehoslovace care să-l privească pe neaşteptate cu ochii lor de prăjitură cu fragi; doar Odette şi unchiul său care sporovăiau, discutau în salon, rafalele ciudate ale radioului, gîfîitul imens al bătrînei pe patul de două persoane, agitîndu-se cu jumătatea ei, încă vie în felul spasmelor dezordonate ale unui crab. Îşi spălă cu apă mîinile, faţa (un ins traversa prin dreptul ferestrei mergînd spre strada Gomes Freire, urmărit de ecoul propriilor săi paşi pe asfalt), se şterse fornăind de cearşafuri, îşi încălţă un pantof, pe celălalt îl ţinea încă în aer, nehotărît. Mă culc la loc, nu mă culc, ieşi să vadă ce se petrece afară, radioul vecinului de dedesubt transmitea acelaşi discurs, aceleaşi imnuri, oamenii vorbeau de la un balcon la altul, îşi privi ceasul. Abia şase de dimineaţă şi atîta agitaţie, oare ce se-ntîmplă, ieşi pînă la urmă din mansardă încălţat cu un singur pantof, şchiopătînd, încheindu-şi în grabă şliţul pantalonilor, prin uşa întredeschisă a camerei o zări pe Dona Isaura gîfîind pe salteaua patului ei, sub un enorm rozariu suspendat într-un cui, flacoane de medicamente, încă o Sfîntă Filomenă cu palmele împreunate, înconjurată de o mulţime de serafimi, iar pe culoar lumina aprinsă, aprinsă şi lumina din baie, aprinsă şi lumina din bucătărie, cred că vor avea o mică surpriză cu nota de plată pentru electricitate la sfîrşitul lunii, gîndi, sau au dat o lovitură sau au înnebunit, se opri în prag să se scarpine pe burtă, perplex, unchiul în chiloţi lungi tuşea pe canapea, Odette, cu părul zbîrlit, în halat de casă, învîrtea butoanele vechiului şi imensului aparat de radio, două lungimi de undă luau între ele un cîntec ca pe un sandviş, cursorul aluneca în lungul cadranului dar nu funcţiona decît un singur program, pleoapele abajurului lăsau pe podea nevinovate cerculeţe galbene, altele mai mici se întretăiau pe plafon asemeni pupilelor convergente ale strabicilor, dezvăluind desenul şters de pe tapet, cerbi abia conturaţi care se repetau într-o monotonie incoloră, Odette ridică deodată ochii şi îl zări: Vino repede, vor să răstoarne guvernul.

Trebuie să fie vreo glumă de-a Radiodifuziunii Naţionale, gîndi soldatul, nu mai ştiu ce să inventeze ca să ne facă să înghiţim tîmpeniile lor, mizeria asta de muzică pe care ne obligă s-o ascultăm sau poate vreun bătrîn ţicnit dar cu imaginaţie va fi intrat în studiouri cu un teanc de hîrtii sub braţ. Am avut o idee trăsnet, să-i sperii niţeluş pe tipi.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

S-a interzis circulația pe stradă. S-a interzis circulația pe stradă? schelălăi bătrînul, indignat, așezat sub Cina cea de taină, în relief, cîștigată la tombola parohiei. Asta ne mai lipsea, fata mea, cu o groază de livrări de mobilă prevăzute pentru astăzi. Soldatul se așeză pe unul din scaunele inconfortabile, în formă de coadă de morun, din jurul mesei, își sprijini cotul pe suprafața rece a mușamalei, închise ochii, Odette și unchiul lui începură să se îndepărteze, se îndepărtă și căderea guvernului, se auzea tusea bătrînului, mată, fără ecou, în depărtare, din ce în ce mai slabă în imensa grotă a salonului, becurile din veioze deveniră tot mai palide sub pleoapele lui, Să dormi, deodată vocea crainicului îl smulse brutal din somn adăugîndu-se lătrăturilor unchiului, Toată chestia asta e complet idioată, Dumnezeu mi-e martor, dacă ei își închipuie c-o să mă facă să nu lucrez se înșeală, du-te și te-mbracă, imbecilule, azi începem mai devreme.

— Și pentru prima dată am ajuns împreună la magazin, îmi povesti soldatul, biciuiți de-a lungul străzilor de sunetele aparatelor de radio urlătoare. Bărbați cu fețe nerase se aplecau peste marginea ferestrelor ca viermii din găurile merelor, cîinii răsturnau lăzile de gunoi uitate, portarul spitalului, în picioare la intrare, își ținea lipit tranzistorul la ureche de parcă ar fi ascultat marea într-o scoică, un vîntuleț ascuțit ne îngheța picioarele, unchiul spumega, Dacă aruncă în aer guvernul nu se vor liniști pînă cînd nu vor aduce la putere un altul și mai rău care o să ne lase doar cu o zdreanță pe fund, după care va trebui să cerșim, Aici Postul Comandamentului Mișcării Forțelor Armate, și domnul Ilidio, amar, Uită-te la toți zevzecii ăștia, uite-i ce mulțumiți sînt, Dumnezeule, ai zice că ei vor salva lumea, era șapte și jumătate, dimineața, salariații încă nu sosiseră, nu-l aștepta nimeni în fața ușilor încuiate, bătrînul își căută cheile în uriașa lui trusă care se bomba ca o hernie în buzunarul pantalonului, greși cheia din cauza nervozității, drace, clinchet de metale oxidate care se-mpotrivesc, acordeon al porții de gratii presate sub apăsarea piciorului, Pariez că nemernicii or să profite de toată buimăceala asta ca să nu vină la lucru, ca și cum căderea guvernului și marșurile militare de la radio ar putea servi cuiva de scuză. Adu camioneta cea încărcată să facem treaba noi doi, îți garantez că o să aibă ce auzi de la mine, colegii tăi, cînd vor încerca să-mi răspundă. Soldatul coborî cu grijă pe rampa de ciment, alunecînd pe petele de ulei și în băltoacele de apă, urcă în cabină, porni motorul, mai existau încă alte două furgonete și un mercedes ruginit ce se părăginea în întuneric, fără să mai punem la socoteală grămada obișnuită de mobile, deasupra fanteziI arhitecturale în ochiul boului, peste tot praf și pînze de paianjen, pneurile dansară pe pămîntul moale, el răsturnă ceva care se sparse cu zgomot izbindu-se de balustradă, unchiul, congestionat de mînie, așeză în cui un carnețel, vin înapoi imediat, pe ușa biroului, La Baixa, urlă bătrînul, și să nu faci prostii, ai grijă de rabla asta, nu mai de o lună asigurată, nu peste mult timp se întîlniră cu mașini militare la colțul străzilor, care blindate, soldați cu căști, cu cîte o bazuka pe umăr, aproape nici o altă mașină, nu mai circula pe străzi, îl opri un tînăr locotenent, Băieți, circulația e întreruptă, Trebuie să fac o livrare urgentă în Chiado, îi răspunse unchiul, n-o să vă deranjeze tocmai camioneta mea, dar celălalt deja îi și întorsese spatele și descifra acum hîrtiile pe care un caporal gîfîind, cu bereta așezată oblic pe cap, le adusese în pas alergător, înapoi dară, făcură o jumătate de întoarcere și-o luară spre Intercampos, Rato, Școala politehnică, soldatul deschise aparatul de radio, marșurile și cîntecele acompaniate de chitară umplură cabina care tresărea și vibra din toate încheieturile, aproape să explodeze, muzica încetă și vocea crainicului începu din nou să cuvînteze.

— Oprește dracului porcăria aia, tîmpitule, îi strigă unchiul, pătruns, căutîndu-și pulverizatorul astmatic în veston, clădiri pompoase, magazinul de antichități, parcul Princepe Real strălucind de lumini și, imediat în apropiere, un tanc de-a latul dru-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

mulul, oameni în uniformă, mortiere, vehicule de-ale armatei, un sergent care se apropie, furios, cu pistolul în mînă, Dispăreţi imediat de aici pînă nu vă pocnesc.

Eram stupefiaţi, dragă căpitane, niciodată nu ne putuserăm imagina o asemenea desfăşurare de război pe străzile Lisabonei, domnul Ilidio, năucit, nici nu deschisese gura, bărbaţi în costume de camuflaj, înghesuiţi pe o bancă, ascultau, cu capetele lipite unul de altul, marşurile războinice de la radio, sergentul, cu bărbia încadrîndu-se în dreptunghiul portierei asemeni unei marionete de bîlci, ne fixa cu minusculele sale pupile de pasăre, înturnai volanul iar brizbrizurile atîrnate de oglinda retrovizoare se clătinară ca atinse de paludism, am băgat în viteza întîi, apoi în marşarier, din nou în viteza întîi, tălpile îmi alunecau pe pedale, roţile abia ascultau de comenzi, sergentul ne privea cu o neîncredere sporită, Dă-i drumul, dă-i drumul, dă-i o dată drumul de-aici, şuiera domnul Ilidio, consternat, în zece minute ajunseră hurducîndu-se la depozit, cu lada camionetei plină ochi de mobile care se izbiră şi se tamponară cînd ei au urcat pe trotoar să parcheze dinaintea porţii, în aceeaşi clipă un stol de porumbei zbură de pe zidul scund din faţă, tăind în diagonală copacii unui simulacru de parc şi dispărînd îndărătul acoperişului laboratorului, contabila instalată la birou cu un aer de proprietară tăia facturile, îi făcu unchiului cu mîna un gest prietenos peste un ghiveci cu gladiole (Nici măcar nu te prefaci, tîrîtură, gîndi soldatul, indignat), bătrînul, mutul, metisul Isidore şi un altul poreclit Pîndarul fiindcă privea cruciş, ca Iillecii, şchiopătînd printre bideuri şi piane, metisul Isidore stătea cu urechea lipită de un aparat de radio microscopic şi le explica celorlalţi, urlînd, sînt stăpîni pe situaţie, au început să-i asedieze pe preşedinte şi pe miniştri la Carmo, însă domnul Ilidio, cu un aer morocănos, îi scurtă repede plăcerea, Pe mine nu mă interesează toate tîmpeniile astea iar teleleii care n-au venit azi la lucru sînt concediaţi.

La ora unsprezece Carmindo sosi pe o bicicletă cu motor, era un mustăcios angajat stagiar din luna martie şi care trăia cu odrasla (de fiică) a contabilei, cînd îşi scoase casca părul i se revărsă abundent, a fost al dracului de complicat pînă am ajuns aici, domnule Ilidio, sînt o mulţime de nave de război pe Tejo ce forfotesc de colo-colo, nimeni nu încearcă să iasă din casă, s-a format totuşi un val de oameni care urcă dinspre Chado spre PIDE *, spre Carmo, dacă nu era un major pe-acolo, oamenii l-ar fi omorît cu bîtele pe un agent de la Poliţia Secretă care poate nici nu era agent, un tip de vîrstă mijlocie, cu faţă cărnoasă, plîngea, iar unchiul din spatele cutiei de sticlă. Cu toate poveştile tale bune să adormi copiii, am să-ţi tai la sfîrşitul lunii două ore din leafă şi poţi să te consideri norocos că nu te arunc în stradă, le ordonă să încarce furgonetele, tusea lui suspina, înnebunită, în spatele uşii, îşi scoase pulverizatorul din buzunarul pantalonilor, îşi vîrî para de cauciuc în gîtlejul lui chinuit, putea fi auzită contabila cum îl dojenea, tandră şi surîzătoare, bătrînul şi mutul plecară în peugeotul cel nou, noi rămaserăm să ne frecăm spinările de zidul zgrunţuros, şobolanii galopau prin fundul magaziei, ceva mai tîrziu s-a auzit din nou zgomotul maşinii, un cap mare şi sur apăru de după sticlă, Nu ne-au lăsat să trecem, domnule Ilidio, nici nu vă puteţi închipui ce tămbălău e afară, unchiul trase sertarul de la biroul său, dădu la o parte gheme de sfoară, hîrtii murdare, balamale, ascuţitori, cutii cu şuruburi şi broaşte, un mic burghiu, mai multe chei, o pereche de ochelari sparţi, o ramă goală, găsi în sfîrşit tubul de medicamente, îşi depuse o mică bilă pe limbă, aruncă florile în coşul de nuiele pentru gunoi, bău apă din vază ca să-i alunece pastila, se lăsă pe spate, epuizat, cu privirea pierdută, pe un scaun de lemn, mormăind fragmente indescifrabile, de la un comunicat la altul, crainicul devenea tot mai optimist, mai victorios, mai

* Iniţiale desemnind poliţia secretă salazaristă, n. trad.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

triumfal, de fiecare dată promitea căderea guvernului, Democrație, Libertate, bateriile descărcate ale radioului bătrînului făceau tot mai dificil înțelesul acestor sforăieli: așezați pe o canapea de catifea dezmembrată noi ascultam, intrigați, fără să înțelegem prea bine, contabila bătu în geam cu degetele și mă chemă, acum se ruja și se machia pe la ochi, purta rochii mulate, își dădea cu fixativ pe păr, mirosea ca un săculeț de lavandă și mă făcea astfel să mă gîndesc la iarnă, la ploaie, la după-amieze de duminică în care trîndăvești în casă, cu apa picurînd, monotonă, dintr-o cornișă cu țigle sparte, am coborît cîte patru trepte deodată pe scara de ciment, contabila așeza cu delicatețe la loc florile pe birou, unchiul meu, convulsionat, cu tîmplele-n pumni, ridică spre mine un deget amenințător care tremura, Ieși repede afară să vezi ce se-ntîmplă și vino înapoi să-mi povestești, fiindcă el nu înțelegea nimic, căpitane, toate astea i se păreau un straniu coșmar, o formidabilă minciună, lumea răsturnată deodată cu capul în jos, un potop, un naufragiu, un cataclism, o teribilă amenințare, viața pe dos, o viață imposibil de trăit, dintr-un moment în altul își scotea pulverizatorul și își apăsa micul tub de sticlă pe gingii, pffft, pffft, pffft, poate-și imagina că e un remediu ca să așezi lucrurile la locul lor, că va fi din nou ca înainte, că neliniștea i se va risipi, că va dispărea angoasa, că busolele din capetele oamenilor își vor opri o dată în loc acele, O să-i aresteze pe miniștri, anunță metisul Isidore încercînd disperat să-și netezească părul cîrlionțat în care turnase kilograme de loțiuni, o să-i ducă la grădina zoologică lîngă maimuțe și urși, birtul de peste drum nici măcar nu-și ridicase storurile, nici o femeie nu se zărea pe stradă, ce farsă, soldatul scoase furgoneta din depozit, încercă să o ia pe un drum ocolit spre Baixa dar zări deodată ceva mai încolo un camion Barliet al armatei ticsit cu tipi în echipament de luptă, își parcă deci mașina, cu două roți pe trotuar, într-o străduță transversală, și continuă să meargă pe jos în direcția pieții Camões unde erau concentrate trupele, oamenii îi aplaudau pe soldați, le ofereau mîncare, țigări, lapte (Dar ce se-ntîmplă oare, gîndi el, siderat, ce se-ntîmplă), focuri de armă se auziră dinspre São Carlos, Toată lumea la PIDE, urla un băiat înalt de statură, cu părul în vînt, îmbrăcat cu o cămașă-n carouri ca un actor de teatru amator, oameni cu o mină sumbră rătăceau de colo-colo, cu pietre de pavaj în mînă, în apropierea statuii stăteau de vorbă cîțiva ofițeri, nu se vedea în piață nici un porumbel, un pluton de pușcași marini se îndrepta spre cazarma poliției secrete, comandați de un locotenent cu gesturi hotărîte care ținea strîns mînerul revolverului, Să-i ucidem pe toți nemernicii, striga tînărul, să-i ucidem pe bastarzii ăștia, o maree agitată de corpuri îl tîra spre o clădire înaltă (și fluviul și cerul gri undeva jos în depărtare), înconjurat de o mulțime care urla, insulta, arunca cu sticle și pietre în ferestre, pușcașii se apropiară de poartă cu prudență, un individ de vîrstă mijlocie ieși cu brațele ridicate în sus și dintr-odată un ciorchine de oameni se aruncă asupra lui lovindu-l cu pumnii, cu picioarele, cu scînduri, deșirîndu-i hainele, strivindu-l pe asfalt, pînă cînd nasul, barba, gura, pleoapele începură să-i sîngereze, a trebuit ca locotenentul să-i ia de una din mînecile sfîșiate (încă o lovitură de picior, încă două lovituri de picior, încă un pumn în spinare) și să-l încredințeze unui sergent, Pune-l în jeep alături de ceilalți, cineva trăgea cu pușca din interiorul clădirii, un trup alunecă pe lîngă zidul din față și se prăbuși cu o expresie de surpriză, marinarii intrară în clădire armîndu-și puștile, o camionetă militară își deschidea drum claxonînd și îndreptîndu-se către fațada cinematografului de alături, împușcături asemeni zgomotului unor baloane fragile ce se sparg, gemete, proteste, înjurături, Să-i dăm foc haznalei, să-i pîrlim pe băieți ca pe șobolani, un matelot galonat (căpitan în marina de război sau cam așa ceva, eu confund gradele din armată) ieși pe un balcon de la etajul al doilea și-i ceru mulțimii să se liniștească, făcea cu brațele mișcări ample ca de pasăre ce uitase să zboare, apoi la puțin timp, escortați

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

de pușcași, zeci de indivizi pe care oamenii îi împroșcau cu înjurături și scuipat, pe care încercau să-i atace, fură conduși spre camioneta ce demară claxonînd, dădu cotul spre dreapta și dispăru, noi năvălirăm claie peste grămadă în clădire, fără să mai luăm în seamă furia și protestele adjutanților, și descoperirăm astfel ceea ce ni se părea a fi nu mai mult decît o clădire administrativă publică banală, la fel ca atîtea altele, birouri, scaune, dosare pe toată înălțimea zidurilor, eterna fotografie a amiralului porcin* în uniformă albă, cu o eșarfă albastră și enorme medalii pe burtă, mașini de scris, coșuri de paie pentru hîrtii, hîrtii în dezordine, vestoane goale ce se legănau pe umerașe.

— Asta-i tot? exclamă Pîndarul aruncînd cu o veioză de lemn după un guzgan uriaș. Să nu-mi spui mie că PIDE înseamnă doar atît.

Nu, firește că nu, gîndi soldatul, și totuși nimic mai mult: fișiere, emițătoare radio, aparate de fotografiat, camere nemobilate cu uși foarte groase, cu becuri slabe sub placa de sticlă din plafon (Aici torturează, încerca să explice mutul, aici răsucesc testicolele tipilor cu tot felul de clești), și nici măcar un singur prizonier descărnat, nici tu oseminte prin unghere, nici îngrozitoare unelte de tortură pentru suplicii ca în filmele ce rulează la Odeon, fiare înroșite, lanțuri, bice cu plumb, instrumente teribile. Oamenii sfîșiau de pe ziduri fotografiile amiralului lăsînd pe var cîte un chenar mai curat, se certau între ei pentru suveniruri derizorii (stilouri, gume, tampoane, bloc-notesuri), răsturnau mesele, dărîmau etajerele, înfundau closetele cu pachete de hîrtie sugativată și cu gunoaie, la răstimpuri se auzea pe undeva dintr-o cameră cîte un urlet feroce, Ăla-i de la PIDE, ăla-i de la PIDE, loviturile începeau să cadă peste umerii înghesuiți care protestau, care scoteau strigăte ascuțite încercînd să fugă, care apoi cădeau la pămînt, plîngînd pe podea, pînă cînd alți marinari, cu pistolul în mîini, într-un uriaș tropot de bocanci, ne împinseră pe toți în stradă, locotenentul energic explica cu voce groasă Lăsați-ne pe noi să măturăm aici, lăsați-ne să facem treaba ca lumea, oamenii se supuseră cam fără tragere de inimă ducînd cu ei mici averi inutile, doi tipi se băteau cu pumnii pentru o bucată de scaun, un domn mustăcios, cu cravata ieșită din vestă, zbiera JOS CU ESTADO NOVO TRĂIASCĂ LIBERTATEA, dar un individ zdravăn cît un frigider, cu o privire neîncrezătoare, îi strigă Oare tu nu ești cumva de la PIDE? domnul tăcu dintr-odată ca o floare ce se ofilește și dispăru, îngrozit, în mijlocul mulțimii care se îndrepta acum către piața Carmo, chemată de un megafon invizibil, HAIDEȚI CU TOȚII SĂ RĂSTURNĂM GUVERNUL, care blindate, îmbulzeală, soldați, o mascaradă enormă, copii urcați în copacii din fața cazărmii Gărzii Republicane, gheretele santinelelor goale, ofițerii urcați în picioare pe capota automobilelor, cu cîte un megafon în mînă, împiedicînd mulțimea să dărîme intrarea, să forțeze porțile, să dea roată prin curtea uriașă, poticnindu-se ca niște gîndaci de bucătărie orbi, Ce-ar zice unchiul dacă ar vedea asta, gîndi el, ce-ar crede bătrînul? un căpitan lansa la înălțimea ferestrelor goale ordinul de a se preda, carele de asalt veneau și plecau neîncetat, într-un detunător amestec de voci, mulțimea scanda sloganuri disparate, dezordonate, de neînțeles, pe care actori de teatru amator, în cămăși cu carouri la fel cu cele ale tipilor de la PIDE, încercau să le unifice agitînd brațele în stilul dirijorilor de fanfare municipale, LI-BER-TA-TE LI-BER-TA-TE LI-BER-TA-TE, e o problemă doar de cîteva ceasuri, îi spuse cu veselie un entuziast cu barbișon, o să-i vedeți mîine atîrnînd de felinarele de pe bulevard, însă n-au fost execuții, căpitane, n-a curs sînge, la drept vorbind nici nu a fost o revoltă, cei care comandau odinioară au și acum aceleași avantaje, după cîțiva ani-

---

* Amiralul Tomas, președintele fantoșă al republicii, n. trad.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

șori de exil, după cîteva săptămîni în bulău, așa că batem pasul pe loc în această țară de nimica, atîta bucurie, atîta sforțare, atîta bestecăneală, ca să facem ce, un general cu monoclu sosi în sfîrșit într-o mașină, aplaudat de mulțime, soldații îi îndepărtau cu patul armelor pe gură-cască, alte cuvinte de ordine, alte imnuri, alte țipete, mîna unchiului îl chemă în cușca de sticlă, avea o expresie melancolică, decepționată, contabila era instalată la birou, ținînd în aer pixul cu pastă, așteptînd.

— Ei, mormăi domnul Ilidio într-un soi de molfăială, au început să care cu sacul, au început să-i fure pe oamenii cinstiți?

Trimisese acasă salariații, ulcerat de fețele lor întrebătoare, neliniștite, perplexe, de sporovăiala lor, de șușotelile, de privirile lor piezișe, să vină mîine pentru transporturile din ajun, becurile se balansau ușor în grinzile putrede din plafon, apusul soarelui se strecura, oblic, prin ferestruicile întredeschise, un cer de culoare sîngerie devora hornurile, n-au existat tortúri, spargeri, noi ne-am continuat pînă în ziua de azi afacerea de transporturi mobiliare, durează de aproape zece ani și ne bucurăm de o liniștită stabilitate, senină, cadaverică, de neschimbat, aceeași de odinioară. Generalul cu monoclu coborî din mașină, decorațiile și stelele de pe epoleți îl străluceau în soare, intră în marea clădire de la Carmo însoțit de doi sau trei civili cu cravată, foarte demni, cu toții foarte pătrunși de rolul lor, au existat cîteva secunde de așteptare, cîteva minute elastice care se eternizau, alți oameni se urcau prin copaci, acoperișurile caselor din preajmă erau negre de lume, cîțiva *maestros* reîncepură să-și agite brațele cu și mai multă energie, LI-BER-TA-TE LI-BER-TA-TE LI-BER-TA-TE, i se păru că o zărește pe Odette rezemată de un bărbat cu ochelari care ținea în mînă un drapel, însă nu era ea, era o fată mai scundă și mai urîtă cu o cutie de chitară la picioare, din timp în timp căpitanul cu megafonul îi consulta pe sublocotenenții și pe sergenții care încercau să stea în echilibru pe vîrful picioarelor ca să-i poată vorbi, un Atlantic de capete se contracta și se dilata, bulbucind cu o spumă de ochi, de gingii, de nasuri, de bărbii, unchiul se ridică de pe scaun, ieși afară cu mîinile-n buzunare, să privească noaptea, luminile ce se aprindeau în părculețul lugubru, cîinii vagabonzi, o ambulanță ce pleca din susul străzii de la Spitalul Capucinilor, unchiul reveni, înghiți încă o pastilă și rosti cu o voce de mormînt, privind spre calendarul plin de pete de la Mobil țintuit în perete. Țara asta va deveni un bordel, s-a zis cu noi.

— Își vedea afacerile terminate, faliment, ruină, mobilele putrezind în depozit fără ca cineva să vină să le ceară, firma Ilidico fără nici o comandă, sfîrșitul sfîrșiturilor, și nu doar firma Ilidico lipsită de comenzi, dragă căpitane, dar și bătăile nesfîrșite în fața măcelăriilor, la magazinele de legume, la lăptării, oameni jigăriți, prost îmbrăcați, flămînzi, bande de hoți hirsuți jecmănindu-i pe oamenii cinstiți la colțul străzii, iar după ce ultima sirenă a pompierilor va fi sunat stingerea, obligatorie, răsunînd încă pe străzile neluminate jeepurile militare din care s-ar fi tras cu pușca spre siluetele furișate și întinse deodată în patru labe pe trotoare, înconjurate de urlași cîini cenușii zbîrliți. Benzina ar fi fost de negăsit, milițieni în kaki ar fi ridicat cu macaralele lor lacome mașinile, s-ar fi circulat în autobuze dezmembrate și hurducăitoare, ticsite de călători înspăimîntați și gravi, ai fi dat peste cadavre împuțite abandonate pe scări sau prin pivnițe, prin holuri, în jurul ambasadelor, prin rarele magazine încă rămase deschise, fără vitrine, cu funcționari pe jumătate ascunși îndărătul galantarelor goale. Iar spitalele înțesate de răniți acoperiți cu bandaje și pansamente murdare, mii de persoane întemnițate în stadioane și arene, plutoane de execuție îmbrîncind oameni cu mîinile legate la spate spre piedestalul statuilor, rafale de mitralieră, proteste, plînsete, suplicii, drapele roșii pe clădirile publice, peste tot ruși și chinezi, dînd ordine, ocupînd Palatul Guvernamental, împopoțonîndu-se cu aere de proprietari prin vile, iar Odette, Dar ce-i mania asta, ideea

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

asta fixă, dacă nu altceva decît sfîrşitul pentru Estado Novo, sfîrşitul poliției politice, nimic altceva, şi domnul Ilidico, disperat, Atunci cînd or să te oblige să-ți înghiți propriul rahat, cînd te vor împerechea forțat cu o cehoaică, să vii atunci să mă vezi, povestea asta cu partidele e o minciună gogonată numai bună să ne pîrlească.

Generalul cu monoclu ieşi în sfîrşit din cazarma jandarmeriei fără ca de altfel să aibă aerul că-l emoționează entuziasmul din jurul lui, fără să răspundă la aplauze, se instală alături de domnii solemni în maşina ce demară numaidecît şi părăsi piata spintecînd trupuri, gesturi, zîmbete, surîsuri victorioase, mulțimea bătea în geamurile maşinii, îl saluta, țipa, alte care blindate soseau şi-şi îndreptau tunurile spre edificiul gol, alți ofițeri, alți soldați, în vreme ce un ins cu un paner distribuia garoafe roşii, şi deodată îi reveni soldatului o amintire, Casa bunicii mele nu-i departe de aici, pe străduța aceea în pantă de unde se vede Tejo, îi reapăru în memorie, intact, etajul întîi, vetust, aproape mizerabil, al bătrînei, impozantul tablou dinlăuntru reprezentînd Inima Sfîntă a lui Isus, podeaua vălurită şi pătată, eterna proliferare peste tot a gîndacilor de bucătărie, puținele fotolii de paie aproape dezmembrate, femei grase cu şorț gătind conținutul unor cratițe uriaşe într-o imensă bucătărie, masa lungă din sufragerie acoperită cu o pînză ceruită şi zece sau douăzeci de fete foarte machiate, foarte excentrice, foarte somnolente, cîteva dintre ele în papuci şi combinezon, altele cu gene false care se dezlipeau, aşteptînd supiera în timp ce-şi lăcuiesc unghiile sau se rujează, discutînd, sporovăind, pieptănîndu-se, lăsînd să se vadă prin despicătura decolteurilor globurile enorme şi palide ale sinilor lor. Prînzeam cu ele, dragă căpitane, înăbuşit de veşmintele lor, de parfumul lor, de picioarele lor păroase şi drepte, de peria pe care le-o bănuiam sub pîntece, de durdulia umiditate a trupurilor prea apropiate unul de celălalt, de rumoarea marină a conversațiilor, de bunica mea care mă trăgea uneori de ureche, arunca asupra fetelor o privire circulară de o binevoitoare autoritate, purta la gît un şirag de fildeş, îmi interzicea să mă joc pe culoarul casei cu uşi numerotate de-a dreapta şi de-a stînga, cu litografii reprezentînd călugări în sandale ținînd fetițe goale pe genunchii lor: Mama ta, unchiule, mama mamei mele, femeia indignată de căsătoriile amîndurora, care nu voia să mai audă vorbindu-se despre voi, care o insulta pe Dona Isaura, (soarele după-amiezii se aşternea pe podea ca o sticlă galbenă, dezvăluind alte neregularități, alte hibe, alte găuri în lemn), femeia cu ochi impenetrabili şi feroci care le paraliza pe tinerele fete într-o panică respectuoasă.

— Dacă l-au luat pe Preşedintele Consiliului într-o maşină blindată, apoi asta numai noi ne-am făcut-o, gemu domnul Ilidio prinzîndu-şi capul între palme. Cît de curînd vor veni aici, cu pistolul în mînă, să ne caute.

Confiscate consolele, confiscate bideurile, confiscate pianele, tot acest talmeş-baimeş inutil şi putred, chiar praful şi şobolanii şi pînzele de paianjen ar fi fost confiscate, magazinul ar fi fost închis cu lacăte pe uşi puse de milițieni saşii, contabila ar fi gesticulat disperată, agitîndu-şi poşeta, în spatele gratiilor. Cred că tu ai acceptat-o pe această femeie, Dona Emilia, aparținînd rasei tale de tarantulă aparent liniştită, aparent generoasă, cînd am concediat-o a amenințat că-mi aduce poliția, a vrut să mă bată, să mă tîrască prin tribunale, mi l-a trimis pe fi-su, un tipograf vlăjgan, să-mi rupă oasele.

Ți-ai pierdut mințile, remarcă sec Dona Emilia (Dacă ai fi ținut şi tu o casă din ălea, măcar s-ar fi putut fornica în mod convenabil în Portugalia.) Ce-ai făcut tu, spune-mi, ca să te bage la zdup?

Numărul oamenilor din piață continua să crească, mulți din ei aveau steaguri şi tranzistoare ca la meciurile de fotbal, copacii păreau nişte ghemuri de picioare, brațe, ochi atenți, înghețați într-o lacomă aşteptare, o maşină blindată ieşi din

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

mulţime îndreptîndu-se către cazarmă, guri căscate, sute de dinţi strălucind la soare într-o spumă verde cernută printre frunze, coate care mă împingeau, mîini care se lipeau de ale mele, răsuflări acre ce-mi năvăleau peste faţă, un miros de transpiraţie entuziastă în nările mele, şi dintr-o dată, dragă căpitane, m-am simţit din nou ca la patru, cinci, şase, şapte ani, copleşit de fantastic, de desişuri, de teribilele proporţii ale adulţilor, piaţa devenea imensa sufragerie a bunicii mele, plină cu imagini de sfinţi şi nimfe îndoielnice, ocupată de sute şi sute de fete somnoroase, morocănoase, apatice, aproape dezbrăcate, care-şi căneau genele cu pensula, îşi scoteau bătăturile de la picioare, ţipau automat la intervale precise LI-BER-TA-TE LI-BER-TA-TE LI-BER-TA-TE, dîndu-şi ifose în faţa cazărmii de la CARMO, drapate în rochii de casă transparente sau în halate de baie, cu umerii strălucindu-le de alifii, făcîndu-mi de departe semne caraghioase şi hazlii, ocheade ironice, gesturi poznaşe, ca şi cum eu n-aş fi înţeles, dragă căpitane, ca şi cum aş fi fost un copil greu la minte, aproape idiot, arierat, ca şi cum eu n-aş fi pîndit pe ascuns în camerele lor de pe culoar şi nu le-aş fi văzut culcate pe pat, cu picioarele desfăcute, după ce se dezbrăcau într-o surprinzătoare viteză, după ce dăduseră la o parte cuvertura de pe pat şi-şi împăturiseră veşmintele, în tovărăşia unor cătane, a unor bărbaţi vîrstnici, a unor puştani hămesiţi şi ruşinoşi cu hainele lor de duminică şi încravataţi, unchiul trase din nou sertarul biroului, răscoli în dezordinea dinlăuntru, dădu peste un flacon de pastile, îşi vîrî una în gură şi din adîncimea scaunului său ridică spre el nişte ochi descompuşi de spaimă:

Cu toţii la zdup, cît de repede, ai să vezi, or să-mi rechiziţioneze camionetele, or să m-oblige să găzduiesc ingineri bulgari şi spioni polonezi, or să mă facă să dorm pe podeaua din salon înfofolit într-o pătură veche de-or să-mi clănţăne dinţii.

Dona Emilia se întoarse spre mine, indignată, Uită-te la el, priveşte-l, a înnebunit, s-a ţicnit, e lovit cu leuca, îmi bea apa din vazele pentru flori, se-ndoapă cu pastile, înghite fără să-i pese de frunzele de muşcată, tu eşti din familie, ia-l repede şi du-l la doctor, un văr de-al meu a păţit-o la fel cîteva luni bune, pînă i-au scăzut tensiunea cu un regim fără sare şi şi-a revenit, crizele erau tot mai dese, mulţimea spumega asemeni siajului în urma unui vapor, blindatele, urlaşe cutii de conservă, trecură de poarta cazărmii, nu se zărea nimic dincolo de ferestrele abia întredeschise, doar cîteva siluete, umbre, contururi imprecise, Măcar n-o să mai avem de-a face cu porcii ăştia, rosti un bătrîn cu beretă şi cu o garoafă la butonieră, aflat la doi paşi de soldat. Eu, cel puţin, dragă căpitane, n-am avut niciodată încurcături cu ei, nu-mi pasă dacă sînt ei sau alţii, doar să fie de lucru şi să-mi mai rămînă ceva bani la sfîrşitul lunii ca s-o pot invita pe Odette la cinema, la plajă sau la balul de la Clubul Estefânia, la etajul întîi, cu orchestră, cu mame necruţătoare aşezate jur-împrejurul sălii, supraveghindu-şi cu priviri implacabile fiicele, mai mulţi scandalagii ameninţau cu pumnii strînşi maşinile blindate, scuipînd spre ferestre, insultînd siluetele din interior, Fasciştì, porci, fii de căţele oamenii începură să urle LI-BER-TA-TE LI-BER-TA-TE ascultînd îndemnurile vocii de zinc ce se revărsa dintr-un megafon invizibil, silabele se adunau într-un vacarm uriaş, acum trupa proteja Cazarma Jandarmeriei, cei urcaţi prin copaci începură să alunece uşor în jos, pornirăm încetul cu încetul să ne risipim, se mai auzea uneori cîte un strigăt, Ăla-i de la PIDE, ăla-i de la PIDE, galop, busculade, lovituri cu pumnul, un om cu capul şi gura însîngerate încerca zadarnic să scape din mijlocul unui vîrtej furibund, aveam impresia că o zăresc pe Odette peste tot, chiar şi în manechinele din vitrine, însă mă înşelam de fiecare dată, cred că m-am îndrăgostit, îmi spuneam, cred că dacă ea ar dispărea m-aş da cu capul de ziduri, pînă la urmă îl convinserăm pe unchiul meu să ne întoarcem acasă, foarte mulţi oameni discutau pe stradă sau de la un balcon la altul, o lăsarăm pe contabilă în staţia

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

autobuzului sub un mic refugiu de tablă verde, soldatul desluşi în ochii unchiului său dificultatea, disperarea, spaima de a se separa de ea, i se întîmplă şi lui ca şi mie, îşi spuse el, uimit, cît de ciudat este aşa ceva la bătrîni, ei au riduri, boli, pietre la vezică, nu-şi pot reţine urina şi totuşi nu se lasă, mai multe grupuri de mitralori înarmaţi erau dispuse pe ici pe colo, purtau la uniformă garoafe care se ofileau, se făcuse noapte de-a binele şi aceiaşi cîini scormoneau cu o înceată voluptate prin lăzile de gunoaie, automobilele îşi îndreptară boturile lor triste spre parcuri, bărbaţi deja beţi pălăvrăgeau despre revoluţie prin crîşme înţesate de lume, cu sticle de anis şi cu bucăţi de şocolată în vitrinele lor murdare, contabila rămăsese în urmă singură, privindu-i cu ochii ei melancolici şi plini de înţelegere, atît de părăsiţi încît deodată soldatului i se făcu milă de singurătatea ei, îşi imagina o cameră închiriată într-o fundătură, cu un vechi pat mizerabil şi scîrţîitor, cu rochii ascunse după o perdea roasă de molii, însă unchiul care începuse să tuşească intră val-vîrtej într-o tavernă de la colţul străzii, alături de frizerie, îşi făcu drum liber cu coatele lui de broască printre consumatori, bătu cu podul palmei în tejgheaua de marmoră mînjită cu cerculeţe vineţii de la pahare, iar patronul, cu mîinile suflecate, se apropie cu un surîs întrebător, domnul Ilidio, care ţintea cu privirea formele de clepsidră ale unei tipese goale de pe un calendar, zise: Două mici să ne ridicăm moralul. Oare cum o fi Dona Emilia dezbrăcată, se întrebă soldatul tuşind, orbit pînă la lacrimi din pricina rachiului de tescovină, în vreme ce oasele lui, parcă de cauciuc, se îmbibau cu alcool: trebuie să fie încă acceptabilă, fără riduri, cu pieptul uşor lăsat, pîntecele întins, sau poate deja flasc, bombat, cu degetele de la picioare deformate de bătături, cu fesele moi, cu celulită pe părţile din spate? Unchiul ecluza pahar după pahar, şi cum cerea mereu cîte două, soldatul trăgea şi el la fitil lichidul transparent şi gros ce-l ardea de fiecare dată o porţiune dureroasă la trecerea prin stomac, în vreme ce bătrînul se amesteca tot mai mult în conversaţia dintre un chelner şi un factor poştal peltic, îşi dădea cu părerea, vorbea la ureche, făcea previziuni, chelnerul era pentru libertate, factorul poştal dimpotrivă, amîndoi profitau de revoluţie ca să-şi administreze cîteva pahare în plus faţă de obişnuita raţie duminicală, deodată patronul o acoperi pe fata goală de pe calendar cu drapelul naţional şi scrise pe peretele nu tocmai curat TRĂIASCĂ DEMOCRAŢIA, ce-i aia democraţie? se întreba soldatul în timp ce începea să simtă că pluteşte, că-i atîrnă braţele ca nişte alge pletoase, că i se goleşte capul de orice problemă, de toate necazurile şi începe să se înalţe în fumul tavernei ca un balon umplut cu gaz, domnul Ilidio îi explica prolix factorului poştal modul de funcţionare al pulverizatorului său astmatic, mai mulţi curioşi presară para de cauciuc în grota gurii lor, de parcă ar fi umflat un pneu, Deschideţi-vă plămînii, prieteni, strigă unchiul, clătinîndu-se pe scaun, plictisindu-i pe clienţi cu aparatul lui, deschideţi-vă plămînii spre primăvară, cineva îl împinse nervos la o parte, unchiul ateriză în patru labe pe o masă de domino unde patru bătrînei descărnaţi, protejîndu-şi cu gelozie plăcuţele de privirile mioape ale partenerilor începură să latre cu indignare printre gingiile lor lipsite de dinţi, soldatul, cu picioarele ca de bumbac, îl ajută să se ridice, vîslind în gol, reveniră la paharele lor, Trăiască Democraţia, Trăiască Libertatea, urla domnul Ilidio cu o voce spartă, bătrînii încercară zadarnic să-şi refacă jocul, înjurînd şi proferînd incredibile obscenităţi, domnul Ilidio îl chemă cu degetul pe barman şi îi ordonă vin roşu pentru toată lumea în cinstea Revoluţiei şi, aproape în aceeaşi clipă, ştiţi doar cum se-ntîmplă, chiar dacă izbit încolo şi-ncoace de umeri, de şolduri, de voci, de genunchi, unchiul începu să sforăie.

În româneşte de ANDREI IONESCU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

TONI MORRISON — PREMIUL PULITZER

Arborele-stigmat

« Albii aveau convingerea că, oricare ar fi purtările ce se văd, sub pielea neagră nu poate să nu fie o junglă. Ape iuţi, de netrecut, maimuţe care ţipă şi se leagănă în copaci, şerpi adormiţi, boturi roşii pregătite pentru sîngele lor alb, dulce. Într-un fel poate că şi aveau dreptate. Cu cît oamenii de culoare se sileau să convingă cît sînt de blînzi, de inteligenţi şi iubitori, de umani, cu cît cheltuiau mai multă energie şi strădanii să-i convingă pe albi de lucruri pe care negrii, în privinţa lor înşile, le considerau de la sine înţelese, cu atît mai adîncă şi mai de nepătruns, într-adevăr, creştea în ei jungla. Dar nu jungla pe care negrii ar fi adus-o cu ei aici din celălalt loc (unde se putea trăi). Ci jungla pe care chiar albii au sădit-o în ei. Şi a crescut. S-a răspîndit. În, prin şi dincolo de viaţă, s-a întins pînă ce i-a cuprins şi pe albii care i-au pus temelia. Pe toţi i-a atins. I-a schimbat şi prefăcut. I-a făcut pe albi sîngeroşi, nătîngi, mai răi decît şi-ar fi dorit să fie, atît erau de speriaţi de jungla pe care chiar ei au pornit-o. Maimuţa urlătoare fremăta tocmai sub palida lor piele; gingiile roşii ale lor erau. »

Iată raţionamentul unui bătrîn negru, extras din *Beloved*, ultimul roman al scriitoarei americane de culoare Toni Morrison (n. 1931). De la debutul ei, tîrziu, în 1970, cu *The Bluest Eyes* (Ochii cei mai albaştri), la celelalte romane — *Song of Solomon* (1977), *Tar Baby* (1981) şi, în sfîrşit, *Beloved* (1987), creaţia prozatoarei a fost apreciată pentru o serie de calităţi constante, ca şi pentru tehnica narativă originală, diferită de la o carte la cealaltă. Proza ei, a observat critica, este de fapt poezie, dar nu numai atît, ea este şi istorie, sociologie, viziune, mit, folclor, coşmar, muzică. Paginile prozatoarei poartă semnul talentului (« prodigios, şocant aproape »), al inspiraţiei, al unei deosebite forţe a imaginaţiei şi intuiţiei, susţinute de altfel de un spirit cultivat (în treacăt fie spus, Toni Morrison a predat la o serie de universităţi, iar în prezent lucrează la Princeton University). Cărţile ei s-au bucurat şi de succes de public, iar autoarea a primit o serie de distincţii culminînd cu premiul Pulitzer '88, pentru romanul *Beloved*, şi apoi « Common Wealth Award for Literature » în 1989 (acesta din urmă a mai fost acordat, printre alţii, unor personalităţi ca Marquez, Robert Penn Warren, Christopher Isherwood, Max Frisch, John Ashbery, A. Voznesensky). Prestigiul autoarei se datorează nu numai calităţii literare indiscutabile, dar şi semnificaţiei exponenţiale a prozei sale. Tocmai în acest sens, mari personalităţi de culoare ale culturii Statelor Unite au pledat în 1988 pentru recunoaşterea importanţei operei acesteia printr-o distincţie naţională de prim ordin — de care predecesori iluştri, precum de exemplu James Baldwin, pe nedrept n-au avut parte.

« ... De data asta mi-am închipuit că scriu despre bine şi rău », mărturisea undeva Toni Morrison. « Dar cred că eu scriu de fapt mereu acelaşi lucru, anume despre cum se raportează oamenii unii la alţii ... Despre dragoste şi supravieţuire — nu pur şi simplu despre cum să trăieşti — ci despre cum s-ar putea supravieţui într-o lume în care toţi sîntem, într-o măsură, victime a ceva. » Romanele ei pun în pagină destine ce ţin de un mediu şi o tradiţie foarte bine cunoscute autoarei: personajele, în majoritate negri, se află, caracteristic, într-un impas de adap-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

tare — cu familia, cu lumea, cu ei înșiși. Toni Morrison revine mereu la acest gen de criză, proiectată în diverse epoci și ipostaze ireproșabil individualizate. Punctul cel mai îndepărtat și general la care ea raportează problemele « negritudinii », punct inițial dezechilibrant, a fost existența paradoxală (pînă după mijlocul secolului al XIX-lea) a sclaviei negrilor în Statele Unite, țară considerată altfel cea mai liberă din lume. În urma Războiului Civil, sclavia a fost abolită, dar nu și gravele ei consecințe, după cum demonstrează, cu mijloacele ei, autoarea. Romanul *Beloved* se apropie de apele tulburi, dureroase și fierbinți ale intrării în libertate a negrilor din Sud, un timp pe care Toni Morrison ni-l descrie fără false pudori, cu o exemplară îndrăzneală și un talent ajuns la maturitate.

Aici, ca și în alte romane, scriitoarea stabilește o echivalență între structura discontinuă a cărții (o eventuală reprezentare plastică stilizată a narațiunii ne-ar da un interesant corp în spațiu, totodată opac și transparent, închis și deschis) și dezordinea, ruptura, tensiunea psihică — mai ales a personajului central, Sethe. Astfel încît romanul nu denotă folosirea ambițioasă a unei forme originale și « la modă », ci reușita unei structuri organic necesare, de o perfectă congruență.

Așa cum reiese din fragmentul citat la început, în această lume excesul aduce după sine exces, provoacă o reacție în lanț care perpetuează răul și neînțelegerea, distruge vieți. Prin Sethe, protagonista, și cei din jurul ei, autoarea ne instruiește despre ce a însemnat practic eliberarea din sclavie: trecerea nu tocmai ușoară la un nou stil de viață, în care practic *totul* era de învățat, de refăcut, de la simple gesturi cotidiene la cele mai intime sentimente despre sine și despre celălalt. Aceasta în condițiile în care, ca sclavi, lumea cea largă le rămînea de obicei complet necunoscută, iar de tradiția și limba de baștină, ca și de familia cea mai apropiată, erau cel mai adesea rupți prin vînzare la alți și alți stăpîni. Elementare legături — între mamă și copilul ei de exemplu — erau nesocotite, dacă așa dicta interesul stăpînului. Fără istorie, fără familie, fără perspective, fără mai multe drepturi decît animalele de povară, aceste victime sufereau de fapt de o gravă traumă psihică, de forme profunde și triste de alienare. Modul lor de a supraviețui, cum reiese din paginile prozatoarei americane, presupunea blocarea pe cît posibil etanșă a amintirilor, dorințelor și sentimentelor. Întîmplări mărunte, uneori simple cuvinte, fac să se întredeschidă spații secrete ale memoriei, pe care enorme presiuni le țineau închise. Mereu trecutul, cu oroarea și fascinația lui, amenință să se reverse distrugător, ca dintr-o cutie a Pandorei, asupra celui ce în mare măsură se ignoră pe sine, pentru a mai putea trăi.

În *Beloved*, firul narativ răsucit pe multe planuri, prin reveniri, iluminări și revelații, ar fi, în mare, următorul: un cuplu vîrstnic de fermieri din Sud își duce viața patriarhal, cu ajutorul unui mic grup de sclavi pe care îi tratează cu neobișnuită omenie. Sclavii sînt în general băieți tineri (Paul A, Paul D, Sixo ... nume expresive, nepotrivite, cum se observă, pentru lumea liberă. Există în carte și un Stamp Paid / Timbru Plătit ...). Printre ei, o singură femeie, tînăra Sethe, căsătorită cu Halle: aceștia au mai mulți copii împreună și, în situația norocoasă a fermei

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

lor, nimeni nu-şi pune problema să-i despartă. Mai mult, lui Halle i se permite să cumpere libertatea mamei sale, Baby Suggs, prin muncă suplimentară. Un asemenea liberalism îi scandalizează pe ceilalţi stăpîni de sclavi, care îl lichidează pe bătrînul fermier. Un nepot al acestuia, Învăţătorul, vine să-i ia locul şi să pună lucrurile la punct. Sclavii sînt supuşi unor cumplite umilinţe, Sethe mai ales; Învăţătorul vorbeşte copiilor în clasă despre însuşirile de animale ale sclavilor şi ajunge să practice o vivisecţie « didactică » asupra tinerei sclave însărcinate (urmarea fiind acel tulburător, simbolic arbore-cicatrice pe care femeia avea să-l poarte toată viaţa pe spinare). Sclavii îşi fac un plan de fugă, din care nu scapă toţi cu viaţă. Sethe reuşeşte, cu multă greutate, să ajungă pînă la soacra ei, în libertate. Ameninţată de Învăţător şi oamenii lui să fie luată înapoi cu copiii, ea comite un gest suprem sîngeros, dar explicabil în context — încearcă să-şi ucidă copiii, ca să nu mai încapă pe mîna celui ce l-ar fi lipsit de demnitatea lor elementar umană. Gestul acesta cutremurător distruge practic viaţa tuturor celor din casă: Baby Suggs, soacra ei, care era, în libertate, un fel de preoteasă a negrilor, este părăsită de toată comunitatea, iar casa rămîne sub apăsarea unei atmosfere nesănătoase. Cei doi băieţi pleacă în lume, iar Denver, născută la ţărmul unui stat liber, rămîne mental neevoluată ani de zile din pricina angoasei şi se află într-o morbidă comunicare cu sora ei « de dincolo », aceea ucisă de Sethe. După multă vreme şi suferinţă, Paul D reuşeşte să ajungă în sfîrşit la Sethe; — el care a fugit spre lumea liberă după semnul pomilor înfloriţi, s-a oprit la pomul înflorit al amintirilor şi împăcărilor de pe spinarea negresei. Aflînd la un moment dat despre crima femeii, Paul D o părăseşte — spre a reveni, într-un tîrziu, cu salvatoare înţelegere şi afecţiune.

Cu multă greutate se refac aceste personaje sufleteşte, riscînd uneori să-şi consume, în refacere, întreaga forţă vitală. Beloved însăşi, fetiţa despre care se credea că a fost ucisă, reapare ca o ciudată fată tînără; ea poartă amintirile şi semnele că ar fi ea însăşi, dar substanţa ei e mai mult aceea a unui vis (de dragoste, de răzbunare . . .) — pe de o parte extensie a lui Denver, pe de alta o proiecţie a eului matern chinuit ce se explică şi se dăruieşte cu o uriaşă dragoste autodistrugătoare. Trecînd prin chinul clarificării a ceea ce trăise, Sethe e în sfîrşit mulţumită că acum « nu mai trebuie să-şi aducă aminte ». Un sfîrşit deschis ne face să sperăm în reechilibrarea acestei lumi distorsionate de o adîncă nedreptate iniţială.

Izolarea personajelor în casa lor de la marginea oraşului şi îndelungata lor tăcere creează un teritoriu bun conducător de mit. Cele două personaje foarte tinere — Denver şi Beloved, involuate, cu o imaginaţie copilărească, dau prilejul unor frumoase pagini lirice. Prin Beloved mai ales, se coboară spre o percepţie foarte timpurie — un tip de regresie folosit cu mult efect de autoare, spre deschideri cosmic-simbolice. (În acelaşi spaţiu cultural, ne amintim de un Faulkner).

Această proză de excepţie este purtătoarea unui Weltanschauung primitiv, penetrant, sălbatic şi rafinat, venind din partea unor minţi şi suflete traumatizate ce se vindecă prin recuperarea fragmentară a experienţei lor. Un adevărat tur de forţă este expresia coexistenţei, a comunicării dintre lumea reală şi o lume fantastică, dintre un plan de o densă materialitate şi un alt orizont (interior-exterior), al semnelor şi spiritelor — apărînd în carte ca un schimb vital, de o maximă naturaleţe. În paginile autoarei, puterea imaginarului, ştiinţa de a citi în lucruri, făpturi, nuanţe şi tăceri, continuitatea inseparabilă dintre eu şi lume, capacitatea de a vedea fantasmele minţii întrupate ca aievea se justifică prin natura personajelor, se validează prin forţa magică a artei narative.

IOANA IERONIM

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

TONI MORRISON

Fragment din romanul « Beloved »

SETHE

Baby Suggs se instalase pe o stîncă mare cu latura netedă şi se ruga în tăcere Cei de faţă o urmăreau de printre copaci. Cînd şi-a pus bastonul în pămînt, au ştiut că e gata. Ea strigă:

— Să vină copiii. Cei mici alergară de printre copaci.

— S-audă mamele voastre cum rîdeţi, le spuse şi codrul răsună de rîsul copiilor. Cei mari priveau, nestăpînindu-şi nici ei zîmbetul.

— Să vină bărbaţii, strigă ea. Aceştia păşiră unul cîte unul de după cercul de trunchiuri din apropiere.

— Soaţele voastre şi copiii voştri să vă vadă jucînd, le zise şi fiori trecură prin viaţa de sub pămînturi, sub tălpile lor.

În sfîrşit, chemă la ea femeile.

— Plîngeţi, le porunci. Pentru cei vii şi pentru cei morţi. Plîngeţi, curat. Şi fără să-şi acopere ochii, femeile slobozeau lacrimi de sub pleoapele lor.

Aşa începea: rîsul copiilor, jocul bărbaţilor, plînsul femeilor şi pe urmă toate se amestecau. Femeile nu mai plîngeau şi porneau să danseze; bărbaţii se aşezau şi plîngeau; copiii dansau; femeile rîdeau, copiii plîngeau pînă cînd obosiţi, ţăndăruiţi fiecare şi cu toţii laolaltă se lăsau la pămînt care încotro, prin luminişul umed, trăgîndu-şi sufletul. În tăcerea clipei Baby Suggs, sfîntă, le dăruia marea ei inimă.

Ea nu-i îndemna să-şi curăţească viaţa, ori să plece şi să nu mai păcătuiască. Nu le spunea că ei sînt binecuvîntarea pămîntului, modeştii lui fii, ori neamul preacurat ce va fi răsplătit cu toată slava.

Ea le spunea că binecuvîntarea lor va fi numai şi numai atîta cîtă vor avea ei puterea să şi-o închipuie. Şi de n-o vor vedea, nici n-or s-o aibă.

— Aici, în locul ăsta, noi-trup; trup care plînge, rîde; trup care dansează în iarbă cu picioarele goale. Iubiţi-l. Iubiţi-l tare. Dincolo, ei nu îndrăgesc trupul vostru. Ci îl nesocotesc. Ei nu iubesc ochii voştri, nu, i-ar scobi cît mai degrabă. Ei nu iubesc pielea de pe spinarea voastră. Dincolo, o biciuiesc. Şi vai popor al meu, nici mîinile voastre nu le sînt dragi. Doar cît le folosesc, le leagă, le pecetluiesc,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

le taie şi le lasă pustii. Iubiţi mîinile voastre. Voi iubiţi-le. Ridicaţi-le şi daţi-le sărut. Atingeţi cu mîinile pe aproapele vostru, alipiţi-le între ele, mîngîiaţi-vă faţa cu palmele findcă nici asta nu e pe placul lor. *Vouă* trebuie să vă placă, *vouă, voi !* Nici de gura voastră nu le pasă. Dincolo, cînd ar vedea-o sfîşiată, mai mult o sfîşie. Ce rostiţi voi, ei nu iau în seamă. Ce strigaţi voi, ei nu aud. Ce puneţi în gură spre hrana voastră, ei vă smulg şi vă dau gunoaie în loc. Nu, gura voastră lor nu le place. *Voi* trebuie s-o iubiţi. Eu despre trup vă vorbesc. Trupul care cere iubire. /. . . /Mai mult decît ochii şi picioarele. Mai mult decît plămînii în care trageţi aer liber acum. Mai mult decît pîntecele păstrător de viaţă şi rodnicele măruntaie, ascultaţi la mine, iubiţi inima voastră. Căci ea este preţul.

Secretele fetei Denver erau dulci. Nedespărţite de lămîiţa sălbatică, pînă cînd a descoperit colonia. Prima sticluţă, Denver a primit-o în dar, pe a doua a furat-o de la maică-sa şi a ascuns-o în tufele de cimşir; parfumul a şi îngheţat după aceea şi sticluţa s-a spart. Asta se petrecea în anul cînd iarna s-a lăsat deodată, în mare grabă, pe la vremea cinei şi opt luni încheiate n-au mai scăpat de ea. Pe timpul Războiului, cînd domnişoara Bodwin, alba, a adus pentru ea şi pentru mama ei colonie de Crăciun şi-a mai adus portocale la băieţi şi bătrînei, lui Baby Suggs, i-a dat un şal bun de lînă. Alba vorbea de un război cu mulţi morţi, dar părea bucuroasă, era roşie toată în obraji. Şi măcar că avea glasul gros, de bărbat, mirosea ca o odaie plină de flori — ce plăcere nespusă, pe care Denver a regăsit-o apoi de una singură între tufele de cimşir. În spatele casei lor, 124, era un cîmp îngust care dădea spre pădure. De o parte a pădurii curgea rîul. Chiar în pădurea aceea, între cîmp şi apă, ascunse vederii de stejarii hotarnici, fuseseră plantate în cerc cinci tufe de cimşir unite acum între ele pe deasupra pămîntului; ele formau un spaţiu liber, rotund, de peste doi metri înălţime şi cu pereţii de vreun metru grosime, numai frunze foşnitoare.

Aplecîndu-se mult, Denver reuşea să se strecoare în spaţiul acela şi, o dată ajunsă înăuntru, se ridica toată în lumina de smarald.

Totul începuse ca un joc de fetiţă, dar pe măsură ce copilei i se schimbau dorinţele, se schimba şi jocul. Liniştit, primitiv şi absolut secret, cu excepţia semnalului de colonie, puternic, care-i stîrnea pe iepuri, derutîndu-i mai apoi. Odaie de joacă la început (cu tăcerea ei mîngîietoare), apoi refugiu (de spaima băieţilor), locul a devenit curînd un scop în sine. În boschetul acela, apărată de durerea îndureratei lumi, închipuirea fetei îşi producea propria foame şi propria hrană, de care avea atîta nevoie fiindcă singurătatea o istovea. *O istovea.* Învăluită şi apărată de pereţii vii, verzi, ea se simţea coaptă şi limpede, mîntuirea la fel de aproape ca dorinţa.

Într-o toamnă, mult înainte să se aşeze Paul D. la ei acasă, la mama, Denver a rămas deodată nemişcată în boschetul ei de cimşir, sub o impresie ciudată, amestecată — vîntul, laolaltă cu parfumul din chiar trupul ei. Fata s-a îmbrăcat atunci, s-a aplecat să iasă şi s-a ridicat în ninsoare — o ninsoare subţire, aspră, cum i-o înfăţişase maică-sa povestindu-i felul în care a adus-o pe lume, naşterea lui Denver într-o pirogă pe care sta de-a călare o fată albă. De la fata aceea îi venea numele [. . .]

Sethe deschise gura şi rupse la lumină adevărul: — Fug.

Era primul cuvînt pe care-l scosese toată ziua; s-a auzit gros, greoi, din cauza limbii frăgezite.

— Pe picioarele-astea fugi tu? Doamne sfinte ! /. . . / Şi cum îţi zice? întrebă.

Oricît era de departe de Casa Bună, n-avea rost să-şi dea numele de-adevărat la primul om întîlnit în cale.

— Lu, răspunse Sethe. Lu mă cheamă. /. . . /

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— Nu-i treaba ta să umbli p-aci pe dealuri, don'șoară.

— Ie-te cine vorbea. Ba-i treaba mea, mai mult decît a ta. Pe tine te prinde și-ți taie capu'. După mine nu umblă nimeni. Da' după tine îți spui eu că da, comentă Amy Denver în timp ce apăsa cu degetele tălpile sclavei, o masa. Te doare?

— Un pic.

— Nu-i rău. Pe cît te doare, pe-atîta e mai bine. Nu vindeci nimica fără durere. Ce te tot sucești?

Sethe se ridică în coate. De cît stătuse lungită, i se pusese un junghi între umeri. Focul din picioare și focul din spate o făceau să asude.

— Mă doare spinarea, zise.

— Și spinarea? Vai de tine, fată. Întoarce-te să mă uit.

Cu o opintire grozavă, încît i s-a făcut rău de la stomac, Sethe a reușit să se întoarcă pe partea dreaptă. Amy i-a desfăcut rochia la spate și-odată a auzit-o: « Oh, nu se poate, Isuse ! » Sethe și-a dat seama că e rău de tot, pentru că mult timp după asta Amy n-a mai zis nimic. /. . . /

— E un pom, Lu. Un cireș sălbatic. Uite-i trunchiul — e roșu, despicat, plin de sevă. Cu multe ramuri desfăcute în părți. Frunzele și ele, întocmai. Și-al naibii dacă nu-s astea flori ! Flori mărunte, albe, de cireș. Ditamai pomul înflorit, la tine pe spate. Ce-o fi fost în mintea Lui, mă-ntreb. Nici eu n-am scăpat de bici, drept e, dar așa ceva n-am apucat. Avea domnu' Buddy o mînă rea și-afurisită. Dacă te uitai cumva drept la el, punea biciul pe tine cît ai clipi. Lucru sigur. Odată m-am uitat și eu țintă la el — și unde nu s-a-ntors și-a zvîrlit cu vătraiul după mine ! Zic c-o fi știut el ce e-n capul meu.

Sethe gemu și Amy se trezi din visarea în timpul căreia o așezase pe Sethe în așa fel încît greutatea i se sprijinea acum mai sus de glezne, pe niște pietre acoperite cu frunze.

— Mai bine așa? Doamne, ce sfîrșit. Gîndesc că pîn-aici ți-a fost. Ce ieșire să mai ai. Mulțumește Făcătorului tău că ți-am răsărit eu în cale, să nu trebuiască să mori colo în buruieni. Să te muște șarpele. Să te mănînce ursu' . . . Pînză de păianjen am să-ți pun pe piele, alta n-am ce face. Ce e p-aici prin colibă n-ajunge. /. . . /

— Mi-ar fi plăcut să știu mai multe, dar nu era nimenea cu cine să vorbești. Ca Femeie, zic. Și mi-am canonit creierii să-mi aduc aminte ce văzusem în copilărie, înainte de Casa Bună. Cum și ce făceau femeile. Eh, ele știau de toate. Cum să împletească atîrnătoarea de agățat copilașii în pom — ca să nu pățească ceva cît lucrau ele la cîmp. P'ormă, le dădea să sugă la o frunză, nu știu ce. Mentă cred, ori sasafras. Poate să fi fost și camforă. Nici acuma nu știu cum făceau coșurile-alea, dar de fapt n-am avut trebuință. Toată munca mea era în șopron și în casă, iară de frunză tot n-am aflat ce-i. Mi-ar fi prins bine. Pe Buglar îl legam cînd era să afumăm porcu'. Foc pe de rînd și ăla micu' de se vîra în toate. De cîte ori n-a fost să-l pierd. Odată s-a suit pe fîntînă, drept pe fîntînă. Am zburat la el și l-am apucat la moment. La afumat, cum nu puteam avea grija lui, păi mi-am loat o sfoară și unde nu l-am legat bine de gleznă . . . doar cît să se joace pînprejur, să n-ajungă la foc. Nu mi-a plăcut nici mie ce i-am făcut, da' alta nu era. A fost greu, pricepi tu? Singurică, singură de tot, nici o femeie să te-ajute ca să te descurci. Halle al meu era bun, numa că lucra mereu-mereu pentru datorie, pe unde nu lucra. Și cînd apuca un pic de somn nu voiam să-l mai necăjesc cu d-astea. Tot Sixo, el mi-a fost de cel mai mare ajutor. Nu știu, oare-ți mai aduci tu iar din nou aminte, cînd a intrat Howard odată la mulgătorie și Red Cora gîndesc că i-a zdrobit mîna. De i-a dat peste cap degetul mare. Tocma cînd să viu și eu, da să-l muște degetul. Nici pînă acuma nu mă dumiresc cum de l-am scăpat. Sixo l-a auzit zbierînd pe copil și a venit în fuga mare. Știi

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ce-a făcut? I-a sucit mucosului degetul la loc și i l-a legat peste palmă de degetul mic. Vezi, una ca asta nu mi-ar fi dat pîn cap. Niciodată. Sixo m-a învățat o groază de lucruri.

Paul D simțea că-l prinde amețeala. Mai întîi a crezut că e din pricina mersului ei tot în cerc. Roată, roată, fără să schimbe direcția, ca să i se limpezească și lui mintea. Pe urmă și-a zis: Nu, de la glasul ei mi se trage; e prea aproape. Ea se învîrtea la vreo doi-trei metri de el, dar cînd o ascultai era ca și cum ți-ar fi șoptit un copil drept în ureche, așa de aproape încît simțeai buzele cum formează cuvinte, dar cuvintele nu le pricepi, din prea multa apropiere. El nu reușea să prindă decît bucăți din rostirea femeii — ceea ce era foarte bine, fiindcă ea tot nu ajunsese la partea principală — răspunsul la întrebarea pe care el nici nu i-o pusese deslușit — dar răsărea limpede din tăietura de ziar. Ca și din zîmbetul lui. Căci el i-a arătat notița zîmbind: pregătit să izbucnească în rîs deodată cu ea în clipa cînd ea ar fi rîs de gluma asta — o mîzgăleală asemuind fața ei în chipul din ziar care voia să înfățișeze altă negresă de fapt.

— Ce mai ai de zis? ar fi întrebat.

— Stamp ăsta s-a smintit de tot, ar fi trebuit să chicotească ea. De tot.

Dar zîmbetului său nu i-a mai fost dat să înflorească. A rămas cum era, mic, singur, în vreme ce Sethe cerceta bucățica de ziar pe care, după un lung moment, i-a înapoiat-o.

Zîmbetul acela poate, ori iubirea mereu deschisă pe care ea a descoperit-o în ochii lui din nou — izvorînd ușor, fățiș, în felul în care te privesc mînjii, predicatorii și copiii: cu o dragoste pe care nimeni nu te întreabă dacă o meriți — zîmbetul, iubirea aceea a lui Paul D au făcut-o pe Sethe să nu se oprească, ci să-i spună ceea ce nici lui Baby Suggs nu i-a povestit, singura ființă pe lume căreia se simțea obligată să-i dea explicații. Altfel, ar fi repetat ceea ce spunea în ziar că spusese ea atunci — și gata. Sethe recunoștea vreo 75 de cuvinte tipărite (jumătate din ele apăreau în petecul de ziar), dar știa că vorbele pe care nu le pricepea n-aveau mai multă putere decît trebuia să lămurească ea acum. Doar zîmbetul și iubirea aceea deschisă au făcut-o să încerce.

— Despre Casa Bună, cum era ea, n-am de ce să-ți mai povestesc — da' poate n-ai știre cum a fost pentru mine să plec de-acolo.

Acoperindu-și partea de jos a feței cu palmele, ea se opri ca să mai cumpănească puțin dimensiunile acestui miracol; parfumul său.

— Am reușit. Eu i-am scos pe toți de-acolo. Și asta, fără bărbată-meu Halle. Atunci a fost întîia oară să fac și eu ceva după capu' meu. Decisă. A reușit tocma' cum trebuia să fie. Eu i-am făcut, eu i-am tras de-acolo. Și asta, nu din întîmplare, nu. Am reușit. Am și avut parte de-ajutor, dar eu am făcut tot. Eu am zis — *Haide* și *Acum*. Eu a trebuit să bag seama. Eu să-mi folosesc mintea. Ba mai mult. Un fel a fost de egoism ce nu-l cunoșteam pîn'atunci. Era bun la simțire. Bun și drept. Eram mare, Paul D, adîncă și cuprinzătoare și cînd îmi întindeam brațele puteam să îmi strîng toți copiii între ele. *Atît* eram de cuprinzătoare. Parcă mai mult i-am iubit după ce-am ajuns aici. Sau poate în Kentucky nici nu puteam să-i iubesc într-atîta, că nu erau ai mei, să-i iubesc. Da' cînd am sosit aici, cînd am sărit din căruță pe pămîntu' ăsta — păi nu ezista om pe lume să nu-l iubesc eu, dacă așa-mi venea. Pricepi tu ce zic?

Paul D nu-i răspunse nimic, fiindcă nici ea nu aștepta vreun răspuns, dar de înțeles înțelegea foarte bine. Cum asculta el porumbeii în Alfred, Georgia și n-avea nici dreptul, nici îngăduința să se bucure de cîntarea lor, pentru că-n locul acela porumbeii și cețurile, lumina soarelui, noroiul de aramă, luna de pe cer — totul era al oamenilor cu pușcă. Unii mărunți, alții mai mari, nu era unul să nu-l poată

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

el, Paul D, frînge între degete ca pe-o crenguță, dacă-și punea mintea. Bărbați care știau că bărbăția le stă în arme și nu le crăpa obrazul de rușine să știe că, fără gloanțele lor, vulpile sigur i-ar fi dus de nas. Iar « bărbații » ăștia, de puteau rîde și curcile de ei, erau în stare să-ți ucidă bucuria de a asculta porumbeii, de a privi la lună. Atunci, te apărai și tu, iubeai doar cu puținul. Îți alegeai cele mai mici stele de pe cer; te culcai cu fața sucită, ca să zărești peste buza șanțului, înainte de-a adormi, ceea ce-ți plăcea. Aruncai priviri sfioase către copaci, de-a lungul Șanțului. Fire de iarbă, salamandre, păienjeni, gaițe, gîndaci, un regat de furnici. Nimic mai mare, nu. În Alfred, Georgia, o femeie, un copil sau un frate — adică o mare iubire — te puteau răpune. Știa el bine ce vrea Sethe să spună — a nu mai avea nevoie de permisiune pentru dorințele tale, da, *asta* era libertatea.

Femeia tot dădea roată-roată și atingea mereu alte lucruri, nu pătrundea în inima întrebării.

— Doamna Gardner mi-a dat-o bucată bună de stambă. Avea dungi și niște flori mărunțele între dungi — ajungea pentru-o basma. Dar eu scutec am vrut să fac din ea, la fată. Că avea culori tare frumoase pînza aia. Nici nu știu cum să-i spun la coloare: trandafiriu, da' cu galben în el. Multă vreme-am zis că să fac scutec, dar ca o nătîngă ce-am fost am uitat stamba acolo. Nu era mai mult d-un metru, numa că ba n-aveam vreme, ba eram doborîtă de oboseală, că mereu o tot puneam deoparte. Și cînd am sosit aici, pînă m-au lăsat să mă dau jos din pat, i-am cusut la copil un schimb dintr-o zdreanță de pe la Baby Suggs. Că vreau să spun, plăcerea aia egoistă de-am avut-o pentru mine, eu pîn-atunci n-am cunoscut-o. Nu mai puteam suferi să se întoarcă toate cum fusese, nu mai puteam s-o las nici pe ea, nici pe-ăilalți să trăiască sub puterea învățătorului. Cu asta se terminase.

Sethe simțea că cercul pe care îl face ea în jurul odăii, în jurul lui și al poveștii, va fi mereu același, necurmat. Că ea n-are să se prindă înlăuntru, n-are să-i oprească firul pentru oricine vine și o întreabă. Dacă nu ajungea imediat să lămurească lucrurile, însemna că n-avea să mai ajungă la asta niciodată. Pentru că adevărul era simplu, nu o poveste lungă, încîlcită în fleacuri despre scutece înflorite și colivii și egoism și sfori de legat la gleznă și fîntîni. Simplu: ea sta ghemuită în grădină, iar cînd i-a văzut cum vin și a cunoscut pălăria învățătorului, a auzit ca niște aripi fîlfîind. Dacă a gîndit ceva, a fost Nu. Nu. Nunu. Nununu. Simplu. A țîșnit din locu-i, a strîns toate fărîmele de viață cărora ea le dăduse naștere, tot ceea ce, parte din ea însăși fiind, bun și frumos și purtat și adus prin desimea vălului afară, departe, acolo unde nimeni să nu le poată face nici un rău. Și păsări colibri băteau din aripi. Sethe se opri acum din nou în cercul ei și privi pe fereastră. Își aducea aminte că în vremurile cînd aveau gard la curte și la ei se strîngea lume ca la han, cineva stătea mereu să deschidă și să zăvorască poarta. Ea n-a apucat să-i vadă pe albii care le-au dărîmat gardul, au smuls stîlpii, au făcut poarta țăndări, au lăsat numărul casei, 124, pustiu, golaș din ceasul cînd nimeni nu le-a mai călcat pragul. Doar buruienile de pe marginea uliței, Bluestone Road, doar ele se mai apropiau de lăcașul lor.

Cînd Sethe s-a întors de la pușcărie, i-a părut bine că n-a mai găsit gardul. Acolo și-au priponit ei caii, acolo unde-a zărit ea, cum stătea ghemuită în grădină, pălăria învățătorului, plutind, apropiindu-se pe deasupra grilajului. Pîn-a ajuns față în față cu el și l-a privit în ochi, cu o uitătură moartă, ea apucase în mîini ceva care l-a oprit din mers. Cu flecare zvîcnire a inimii din prunc, învățătorul se mai dădea înapoi un pas, pînă cînd n-a mai fost nici una.

— Eu l-am oprit, zise ea, privind în golul unde fusese gardul. Mi-am luat copiii și i-am dus în siguranță.

Vuietul din capul lui Paul D nu l-a împiedicat să-și dea seama de felul în care ea a apăsat pe ultimul cuvînt; deodată, pentru el a fost limpede că exact ceea ce

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ea dorea pentru copii nu era de găsit la 124: siguranţă. Asta a simţit din prima zi cînd le-a deschis uşa. Crezuse că a reuşit el să aducă această siguranţă, că a învins orice primejdie; că a scăpat de toată mizeria, a curăţat locul, a arătat clar pentru oricine şi pentru locul acesta deosebirea dintre căruţă şi căruţaş. Dacă n-a făcut-o ea singură înaintea venirii lui, înseamnă că nu a putut. Ea trăise aici la 124 în resemnare, neajutorată şi cu ochii plecaţi pentru că n-avea de ales; şi fără soţ, feciori, soacră, ea cu fiică-sa cea înceată la minte trebuiau oricum să trăiască mai departe. Fata retrasă şi plină de supunere pe care-o ştia el de nevastă a lui Halle era umilă (ca Halle), sfioasă (ca Halle) şi nemaipomenit de muncitoare (ca Halle). N-o văzuse el bine. Sethe cea de acum era cu totul alta. Spiritul acela nu-i mai bîntuia casa din acelaşi motiv din care o vrăjitoare de pripas, cu pantofi noi, fusese primită aici cu braţele deschise. Sethe aceasta de acum vorbea de dragoste, ca orice altă femeie, dar ce spunea ea de fapt te spinteca pînă-n măduva oaselor. Sethe cea de acum vorbea despre siguranţă cu ferăstrăul în mînă. Sethe aceasta nu ştia unde se termină lumea şi unde începe ea însăşi. Deodată îşi dădu şi el seama de lucrul pe care a vrut să i-l spună Stamp Paid: mai important decît ce făcuse era ceea ce Sethe pretindea. Paul D se cutremură de spaimă.

— Prea e copleşitoare iubirea ta, zise el, gîndind: Căţeaua 'ceea se uită la mine; e chiar deasupra capului meu şi mă aţinteşte cu ochii prin podea.

— Prea copleşitoare? exclamă Sethe, cu mintea la luminişul unde poruncile lui Baby Suggs dezghiocau castanele din lăcaşul lor. Dragostea e sau nu e . O dragoste uşoară nu-i dragoste deloc.

— Păi, da. N-a mers, nu? A mers? rosti Paul D.

— A mers, răspunse ea.

— Cum? Băieţii plecaţi nici tu nu ştii pe unde. O fată-n mormînt, ailaltă de nu-ţi iese din curte. Cum zici c-a mers?

— Dar nici la Casa Bună uite că n-au rămas. Şi n-a pus învăţătorul mîna pe ei.

— Poate e încă mai rău.

— Nu-i treaba mea să ştiu ce-o fi mai rău. Treaba mea este să ştiu ce este şi să-i apăr de un lucru care-l cunosc eu bine că e cumplit. Asta am reuşit-o.

— N-ai făcut bine, Sethe.

— Să mă fi întors? Şi să-mi duc copiii acolo, înapoi?

— O cale tot trebuia să fie. O altă cale.

— Ce alta?

— Ai două picioare, Sethe, nu patru, a rostit el şi în chiar acea clipă între ei a răsărit o pădure; nemişcată, nepătrunsă. /. . ./

El se îndepărtă încet şi deschise uşa, rugînd-o pe Sethe să-i pună cina deoparte, fiindcă el s-ar putea să întîrzie. Abia după aceea şi-a pus pălăria pe cap.

Frumos din partea lui, gîndi Sethe. Crede că n-aş putea îndura să mi-o spună. Şi că, după tot ce i-am zis eu, după ce mi-a spus şi el cîte picioare am, un « rămas bun » m-ar face pulbere . . . Frumos din partea lui.

— La revedere, murmură ea din celălalt capăt al pădurii.

Treceau în lanţuri peste cîmp, prin pădure pînă la poteca sfîrşind în splendoarea de necrezut a feldspatului, iar acolo mîinile lui Paul D nu mai ascultau de tălăzuirea mînioasă a sîngelui din el, ci deveneau ascultătoare. Cu barosul în mînă şi conduşi de capul de linie (Omul Hai), oamenii se descurcau. Cîntau şi izbeau, potriveau cuvintele ca să le ascundă adevărata faţă, ciopleau vorbele făcînd din sunetul lor alte alăturări şi înţelesuri. Cîntau femeile pe care le ştiau; copiii ce-au fost chiar ei odată; animalele îmblînzite de mîna lor /. . ./ Cîntările de iubire de viaţă încercau de fapt să ucidă viaţa. Mai mult ca alţii, ei înăbuşeau ispita jucăuşă pe care oamenii

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

o numesc Viață, fiindcă ea îi trăgea înainte. Îi făcea să creadă că răsăritul de mîine are preț; că încă o zvîcnire a timpului o să aducă binele în sfîrșit . . . Cei care stătuseră ani destui acolo la ocnă încît au reușit să ciuntească, să reteze și poate să îngroape în ei Viața îi pîndeau pe ceilalți, care se mai lăsau legănați de ea, încă plini de griji, de speranță, de amintiri. Ochii acelora grăiau: « Ajută-mă, tare-i rău », sau « Bagă de seamă », adică *azi poate mă răzvrătesc sau îmi iau porția sau fug* și de asta fiecare trebuia să se ferească, pentru că dacă unul reușea să fugă, toți 46 erau smulși cu lanțul care-i lega între ei și cine știe cîți uciși. Omul n-are decît să-și riște viața lui, nu și pe a celorlalți /. . ./

Ploua. Șerpii se lăsau din pinii cu ace scurte și din cucută. Ploua.

Chiparosul, plopul galben, frasinul, palmierul pitic gîrbovite de ploaia fără vînt, cinci zile încheiate. Pînă în ziua a opta nu mai vedeai nici un porumbel, într-a noua pieriseră și salamandrele. Cîinii cu urechile pleoștite își fixau labele cu ochii. Oamenii nu puteau munci . . . S-a hotărît să-i închidă pe toți în boxe pînă se termină, se luminează odată, pentru ca albii să poată naibi umbla fără să-și mureze puștile și cîinii să nu mai dîrdîie atîta. Lanțul era tras prin 46 de belciuge din cel mai bun fier lucrat de fierarii din Georgia /. . ./

Totul s-a petrecut așa de iute încît n-a mai fost timp de gîndire. Cineva a tras lanțul o dată bine, încît lui Paul D i s-au încrucișat picioarele și a căzut în noroi. Nu și-a dat seama cum de-a știut din prima clipă — ca toți ceilalți — dar a știut, a apucat și el lanțul și a tras, să-l anunțe pe cel din stînga lui. Apa deasupra gleznelor, curgînd peste scîndura pe care dormea. Și pe urmă n-a mai fost numai apă. Noroiul se scurgea pe șanț, printre gratii, săpînd pînă dedesupt.

Așteptau toți — toți patruzeci și șase. Fără să dea glas, chiar dacă unora sigur nu le era ușor să rămînă muți. Paul D se ținea de gratii, iar mîlul îi ajunsese la coapse. Și iar a venit — smucitura — din partea stîngă de data asta, mai tare.

S-a început ca un urcuș obișnuit pe lanț, doar că lanțul era cu mult mai încordat. Se cufundau unul cîte unul, de la Omul Hai din frunte, pînă-n jos, pe toată linia. Prin noroi, pe sub gratii, căutîndu-și orbi calea. Unii mai precauți s-au înfășurat la cap, și-au învelit fața în cămăși, în zdrențe, s-au și încălțat. Alții au sărit pur și simplu, s-au aruncat în jos și au pornit silnic înainte, zbătîndu-se ca să ajungă la aer. Unii nu-și mai dădeau seama în ce parte s-o apuce, simțeau abia ca prin ceață cum trage lanțul. Dar unul singur pierdut i-ar fi pierdut pe toți. Lanțul care-i ținea avea să-i salveze pe toți ori pe nici unul. Omul Hai era Liberatorul. Prin lanț vorbeau ca Sam Morse /. . ./

Paul D n-avea idee ce să facă și, pe cît se părea, știa mai puțin decît oricare altul. Ceilalți ocnași vorbeau pe știutele despre rîuri și state, ținuturi și orașe. Chiar pe irokezi îi auzea vorbind despre începutul lumii și sfîrșitul ei. Mai erau și alte povești . . . După cîteva săptămîni, doar Paul D rămăsese fără nici un plan. Se gîndea numai la cîinii de pază, deși Omul Hai i-a explicat că atîta ploaie a șters orice urmă.

. . . Paul D se trezi în sfîrșit și întrebă cum poate să ajungă în Nord. Nordul liber. Nordul magic. Nordul primitor și bun. Irokezul zîmbi, privind roată. Potopul de acum o lună prefăcuse totul în seve și flori.

— Încolo, arătă el. Urmează pomii în floare. Numai pomii înfloriți. Cum umblă ei, în sus, așa mergi și tu. Cînd nu va mai fi nicăieri floare în pomi, înseamnă că ai ajuns acolo unde ți-ai pus dorința.

. . . Din răsputeri a trebuit să alerge Paul D ca să țină pasul cu primăvara călătoare spre Nord.

În românește de IOANA IERONIM

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Lucian Pintilie Tends 'The Cherry Orchard'

By DANIEL SELZNICK

NOT ANOTHER "CHERRY ORCHARD?" Move over, Peter Brook. The Rumanians are coming — at least one Rumanian. Meet the man that Zelda Fichandler, producing director of Washington's Arena Stage, calls "a genius ... without any doubt one of the greatest directors in the world today." His name is Lucian Pintilie (Pin-teel-YEE-ay), and he has mounted an innovative interpretation of the Chekhov classic at the Arena, where it continues until June 12.

Lucian Pintilie, now 33 years old, has been steadily building a reputation in Paris for 15 years in theater and opera, with an occasional stop at the Tyrone Guthrie Theater in Minneapolis. His colleague Liviu Ciulei, who gave him his start in Bucharest, was artistic director of the Guthrie in the fall of 1983, when Mr. Pintilie presented his first Chekhov in America: a "Sea Gull" that started in the fourth act and turned the rest of the play into a flashback.

The next summer Ms. Fichandler was in Minneapolis to see a new Ciulei "Three Sisters," when the older Rumanian director invited her to a run-through of a new "Tartuffe." "I was blown out of my seat," she said. "I committed on the spot to bring Pintilie and 'Tartuffe' the following year to the Arena."

■

Although he has directed many modern plays, Mr. Pintilie takes particular delight in the classics, because their richness provides him with more opportunities to indulge his compulsive need to re-examine every line for hidden meaning. He urges his casts in the same direction, in collective digs "underneath the dialogue."

For his latest inversion of a classic, Mr. Pintilie has invented — with the help of his longtime collaborators Radu and Miruna Boruzescu — an entire wheat field for the second act of "The Cherry Orchard." In the third act party guests wear false noses and silly hats, throw confetti, and polka to a raucous offstage band — always on their way to or from somewhere else. Only when a drunken Lopakhin arrives to announce the results of the auction of the orchard does the action stand still at center stage, and then with a hush all the more dramatic for the chaos that precedes it. At the end, in a kind of flash-forward epilogue, the empty wheat field returns as if the estate had been razed, overgrown, forgotten.

Mr. Pintilie could be mistaken for a Grimm Brothers hermit or a brooding college professor. Of medium height and average build, he surveys the world with pale-blue eyes above reading glasses that barely manage to hold fast to the end of his nose. His full, bushy gray-and-red beard and shaggy gray hair give him the look of an old-fashioned Father Christmas. He [illegible] English [illegible] with a [illegible] expressive French.

Twenty-one years ago, he published a paper comparing Chekhov and Samuel Beckett. He takes pride in finding two points of similarity: "In [Beckett's] 'Happy Days,' the woman is engulfed by sand up to her neck. Lyubov Andreyevna ['The Cherry Orchard''s principal character, the woman whose estate and cherry orchard are at stake], at the same the past comes all the way up to here" — he motions — "and she still cannot [illegible] it."

[illegible] is a theater director and a television producer, and has served as a dramaturg at the Eugene O'Neill Theater Conference.

At the Arena Stage, the director is flanked by two of his stars, Stanley Anderson and Shirley Knight.

Wheat fields bloom in the director's innovative version of the Chekhov classic in Washington.

Mr. Pintilie is delighted with his Lyubov, Shirley Knight. The actress, who has worked with such directors as Sidney Lumet and Lee Strasberg, describes working with Mr. Pintilie as "the most exciting experience I've ever had with a director. Lucian wants you to understand why you move and why you say every little thing that you say. Why you come into a room and why you leave it. It's a relentless [illegible] of detail." Ms. Knight illustrates: "Lyubov says at one point, 'I slept here when I was a child. I'm still a child.' From that phrase, 'I'm still a child,' we built up a universe." (The director extended the metaphor by using children's chairs for the nursery set.)

Discovering secondary meanings in the text is only part of the Pintilie process. Another characteristic is his habit of introducing characters that are only referred to in the text. His "Cherry Orchard" begins and ends with a 7-year-old boy who eerily recalls the dead Grisha (the child that Lyubov lost) and at the same time establishes a point of view through which we observe these characters make fools of themselves.

In "Tartuffe," Mr. Pintilie gave the role of the officer in the fifth act (the one who brings the news of Tartuffe's fall from grace) to Tartuffe's valet, Laurent, who appears beginning with the first act. When Laurent enters in Act V, the audience realizes that he has been an in-house spy all along. "That was my experience," says the director. "When one lives in a world of secret police, as I did, it is always your disciple who betrays you."

In the first act of Mr. Pintilie's greatly acclaimed "Wild Duck," produced at the Arena the year after "Tartuffe," cigar-smoking, increasingly rowdy guests in formal attire are entertained at candlelit piano by the singing hostess of the house. They are seen dimly (and heard only when a [illegible] a scrim "wall" in front of [illegible] act unfolds — an act the [illegible] world of Gregers Werle [illegible] remain just out of reach [illegible] Hjalmar Ekdal.

In Ekdal's [illegible] remaining three acts are [illegible] down periodically from [illegible] particularly [illegible] well. At the climax, when [illegible] daughter, Hedvig, [illegible] life-size dummy wearing [illegible] crashed to the floor with [illegible] that the collective [illegible] a [illegible] procedure, Mr. Pintilie [illegible] create "The Wild Duck" [illegible] fall.)

On the other hand, the director [illegible] to leave his stage [illegible]

Continued on Page [illegible]

Theater

'Orchard's' Fresh Bounty

At Arena, Bringing Vigor to Chekhov

By David Richards
Washington Post Staff Writer

There is the conventional directorial approach to the works of Anton Chekhov, and there is Lucian Pintilie's.

The former tends to emphasize the lassitude of the 19th-century Russian landowners, whose privileged life style is on the wane and who are [illegible]

night at Arena Stage, but the [illegible] acters aren't taking it lying [illegible] They are laughing, kicking, be[illegible] ing and generally carrying on [illegible] many skaters on thin ice, whose [illegible] sponse to imminent danger is [illegible] to leap and twirl all the more [illegible] ously.

The Romanian-born Pintilie is [illegible] one of the [illegible] direct[illegible] for nothing. As he has [illegible] in his prior staging[illegible]

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

CEHOV cucerește AMERICA

în versiunea PINTILIE

Now 'Cherry Orchard' Uses Radical Approach To the Popular Classic

Shirley Knight, left, Tana Hicken, center, and Rebecca Ellens in "The Ch ry Orchard" at Arena Stage.

A scene Chekhov deleted is restored in Washington.

Sunday, May 14, 1988

The Washington Post

Style

'The Cherry Orchard'

THEATER, From C1

Marissa Copeland and Brian Coutant in "The Cherry Orchard."

Wednesday, May 18, 1988

ENTERTAINMENT

r, depth of 'Orchard'

lieves the future can only be l than the present; her step Varya (Tana Hicken), devote life to the estate; the flighty Dunyasha (Marissa Copelan "eternal student" who through his books (Henry St and an otherworldly governe sometime magician (l Rubenstein).

To say this production of Cherry Orchard" is heartfel understate the case. It has h pathos and, abo humanity.

The play continues throug

Madame Ranevskaya (Shirley Knight, center) learns during ... estate has been sold, while her daughte

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

LUCIAN PINTILIE

Livada cu vişini II

Fragmente dintr-un discurs ţinut actorilor

Toţi stau furaţi de gînduri. Linişte. Se aude Firs care bombăne. Deodată ajunge la ei un zgomot depărtat, ca din cer, ca sunetul unei coarde care plesneşte, trist, stingîndu-se încet.

LIUBOV ANDREEVNA: Ce-i asta?

LOPAHIN: Nu ştiu. Poate undeva, departe, într-un puţ de mină s-a rupt funia ascensorului . . . Dar trebuie să fie foarte departe . . .

GAEV: Sau poate să fie o pasăre . . . Vreun bîtlan.

TROFIMOV: Sau vreo bufniţă.

LIUBOV ANDREEVNA *(înfiorată)*: Nu ştiu de ce, e ceva neplăcut *(pauză)*.

FIRS: Înainte de nenorocire tot aşa s-a-ntîmplat: a ţipat o cucuvaie şi samovarul a şuierat fără întrerupere.

GAEV: Înainte de ce nenoricire?

FIRS: Înainte de dezrobire.

(*Livada cu vişini*, Actul II)

Firs stă nemişcat. Se aude un zgomot depărtat, ca din cer, ca sunetul unei coarde care plesneşte, un sunet trist, stingîndu-se încet. Se face tăcere. Se aude numai cum departe, în livadă, toporul loveşte în vişini.

Cortina.

(*Livada cu vişini*, Actul IV)

Privi i acest gheridon. *(Scena goală. Un gheridon e plasat în centrul matematic exact al platoului; e vorba de platoul de la Arena Stage — cel mai echilibrat, pur teatru « en ronde » din cîte cunosc. Actorii risipiţi în sală. Priviri naive, încrezătoare, curate, de actori americani.| Tocmai bine de captat în plasa discursului meu de Mario Vrăjitorul. Deci . . .)* Piciorul lui e delicat ca un lujer. Platanul e larg, în centrul, nu părelnic, ci matematic exact, al platanului, o farfurioară de porţelan ; pe farfurioară un pahar cu vin roşu, piciorul paharului pare o prelungire, o metamorfozare în cristal a celuilalt, cel care ţine în cumpănă fragilă nu doar paharul de vin uitat, pe buzele căruia am putea citi, dacă ne apropiem, amprentele buzelor omeneşti, ci tot universul parcă *(privesc spre actorii care au băut din apa colorată, transsubstanţiată în vin « mistic » de retorica mea; aceeaşi privire concentrată, naivă, să continuăm deci)*; amprenta buzelor omeneşti a rămas, dar oamenii au plecat, pleacă acum, în clipa asta, casa e abandonată, se bat obloanele la ferestre, un topor decapitează copacii, aşteptăm parcă să cadă pămîntul, uruitul pămîntului, peste acest sicriu în care e îngropat un pahar de vin roşu.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Priviţi vinul inert — adormit în pahar. Să trezim duhul vinului. *(mişcarea mea de pasă magnetică e însoţită de cea ascunsă a potenţiometrului lui Sue, care transmite paharului printr-o manetă, ca în* Vrăjitorul din Oz, *prin cablul disimulat în lujerul gheridonului, însufleţirea infrasunetelor)* Paharul începe să vibreze. Duhul vinului se trezeşte — sare peste buza paharului. Paharul vorbeşte, casa se umple de spectre cordiale. Vibraţia paharului în această străveche cameră a copiilor e ca un clopoţel care semnalează duhurilor captate că pot, că sînt îngăduite să treacă pragul Vizibilului, să se încorporeze — trecător, ca într-un vis — în Materie (Viaţa este un vis — Visul cui?).

Pentru că, dragi prieteni, *(şi aici mă întorc spre actorii mei încrezători, curaţi pînă la transparenţă, actorii mei americani — liniştind cu un gest de magician distrat dansul nevrotic al paharului. Sue coboară maneta)* — despre asta vreau să vorbesc în noua mea *Livadă cu vişini;* livada cu vişini e o « haunted house ».

Şi dacă *Oh les beaux jours* era titlul secret al primei mele montări, *Sonata spectrelor* este acela al variantei pe care astăzi ne-o propunem.

Tot astfel eu, ca Liubov Andreevna, mă reîntorc la casa mea bîntuită de spectre, la Livada mea cu vişini, cea de acum douăzeci de ani, la cei petrecuţi din viaţă, la Ciubotăraşu, la Fory, la Cotescu, şi care, convocaţi de aceeaşi vibraţie de clopoţel esenian a paharului cu vin roşu, mă întîmpină în pragul casei mele dărîmate, cu veselie chiar, cu o sfîşietoare veselie. Ei da, e bine, se poate şi aşa, trece vremea, ce vrei, o nouă viziune, alte vremuri, altă viziune — *mustăcesc mucalit şi condescendent spectrele mele dragi, veghind cu cordialitate la noua mea întrupare — trecătoare.*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

LIVADA CU VIȘINI

spectacol de Lucian Pintilie

WASHINGTON ARENA STAGE

Ce soi de duhuri? De tot felul, conviețuind într-un purgatoriu *nediscriminatoriu*, o devălmășie liberată de categoriile opresive ale Realului. Duhurile boierilor lîngă cele ale sclavilor, duhurile inocenților asasinați lîngă cele ale asasinilor inocentați, duhurile ființelor și duhurile lucrurilor *(Altă discriminare a Realului abolită. « Maeterlinck e aici prezent » — spunea Meyerhold — exasperat de opacitatea realistă a lui Stanislavski în fața* Livezii). Duhul cărților și duhul lui Grișa cel înecat.

Ce solidarizează, ce împinge toate aceste duhuri, atît de felurite, să treacă pragul primejdios al Vizibilului, să încerce articularea unui țipăt — care s-ar dori omenesc — *și care, într-un chip sfîșietor, nu este*, iar unora le pare un cablu rupt într-o mină iar altora un bîtlan sau o pasăre de noapte?

Abandonul lor — Vinderea Livezii cu vișini.

Această coardă ruptă în final consfințește nu numai adăugarea lui Firs lumii spectrelor, dar și moartea Livezii, a duhului ei. Aici, în *Livada*, despre asta se vorbește, despre moartea duhurilor, despre suspendarea purgatoriului, cel care încă îngăduia dialogul codat cu cei vii . . . Cînd buldozerele se apropie de casă, deschizînd maxilarele, simți într-adevăr gustul de ciment al neantului astupîndu-ți gura. Va fi Firs îngropat în acest ciment, sau va rodi — cu moartea pre moarte călcînd — în grîul regenerator al încă unei — poate ultime — primăveri?

Trebuie să ne imaginăm destul de precis momentele acestea de joncțiune între lumea secundă și cea reală, între Materie și Antimaterie.

Numai așa putem evita ca aceste joncțiuni să degenereze în imagini poetizante, în lirism de tarabă. Cel mai terifiant lucru ar fi o contaminare a vieții reale din *Livada* cu un soi de limfatism fantomatic. Ar fi pur și simplu idiot — un pleonasm de o monumentală vulgaritate.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

De ce vă spun asta? Pentru că stilul acesta spectral, « limfatic » e moartea lui Cehov. Joncțiunea între cele două lumi trebuie să fie tonifiantă pentru amîndouă; scăpărătoare confruntare, demultiplicare de energii — iar noua energie descătușată luminează dinlăuntru Realitatea.

La încrucișarea acestor două lumi se produce deci o explozie luminoasă-revelatorie.

Noi nu trebuie să facem nimic altceva decît să descriem *ce vedem* în lumina fulgerului revelatoriu.

Un pantof scîlciat sau levitația inocentului — sunt în egală măsură subiecte de miracol.

« Fantomatismul » nu e decît neputința de *a vedea* miracolul — o plastografie grosolană a Irealului.

Nici măcar Grișa, copilul înecat, nu e fantomatic, vă vorbesc de Grișa pentru că știți că e prima imagine a spectacolului; e ud încă, cu picioarele goale, într-o mînă ține încă sfoara undiței smucită de peștele care l-a tras spre adîncuri, într-o altă mînă o greblă, o întinde meticulos pe podea, un țînc de șase ani, hazliu și perfid, apoi se retrage cu spatele, în vîrful picioarelor, privind spre greblă ca spre o mină amorsată, îngropată sub nisip, recuperează centrul — matematic exact — al platoului; ei da, acum își poate face momentul poetic, cel de herald, poate inaugura spectacolul, din naiul de tablă care-i spînzură de piept emite două note, « care fac ca trenul » — apoi fuge și se ascunde în dulap — pătrunde prin poarta miraculoasă într-o lume secundă, dar e ca un copil care se ascunde în dulap, nu are nimic fantomatic și așteaptă ca Epihodov să pășească ferm pe dinții greblei și lemnul propulsat, ca în anecdote, să-i transforme nasul într-un bec roșu de clown.

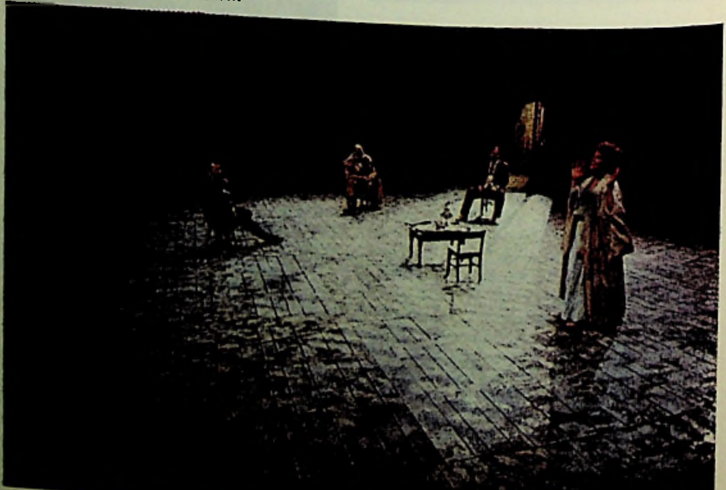

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Feriți-vă de melancolie, de abstractitate prezumțioasă, bucurați-vă de intensitatea clipei. În nici o altă piesă ca în *Livada*, Cehov nu se bucură atît de adînc de intensitatea clipei — fără îndoială și pentru că hemoptiziile îl asaltau tot mai des. În piesă reapar clownii — amintire regăsită în preajma morții, din primele piese ale tinereții.

Epihodov e un clown. Charlotta Ivanovna e un altul. Cu state de serviciu la circ. Și Duniașa, în felul ei. Firs e transformat și el de Charlotta Ivanovna, într-o scenă aberant tăiată de Stanislavschi după trei spectacole, și pe care noi o vom restabili, într-un clown. Ca acei mari clowni negri, sobri, cu fizionomie înghețată de mască, dar care, cînd rîd, iradiază o asemenea lumină încît poți decupla liniștit proiectoarele.

Circul e sărbătoarea clipei. « Clipa trăiește, veacurile mor » spune un mare poet de pe meleagurile mele.

De cîte ori joncțiunea dintre Materie și Antimaterie se produce (și grebla propulsată în nasul lui Epihodov e un astfel de moment), se naște o clipă magică — o metaclipă.

Să nu așteptați aici violoncele duioase, sonorități funerar-poetice !

Sigur că nu întotdeauna efectul acestei joncțiuni e obligatoriu clownesc — dar întotdeauna, în lumina fulgerului revelatoriu, apare o imagine *concretă*, o *propunere de punte* între lumile dislocate, un mesaj secret ce se cere descifrat — și care denunță interpretarea poetică « neutrală »—plastografiere a irealului, cum spuneam.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Nu e nimic poetic în sunetul corzii rupte, acest alt moment de joncțiune, alt moment sublim de exaltare a metaclipei.

Iradierea morții surprinsă fulgerător în această metaclipă — sudoarea rece a morții — aceeași pe care, pe semne, o simte Hamlet, apropiindu-se de duhul tatălui său, le perlează fruntea — la naiba cu toate violoncelele cehoviene !Acesta e un moment, de revelație metafizică — pe care ei chiar îl ocultează, înfiorați, cu grosolănie simulată și superstițioasă.

În sfîrșit vom mai vorbi despre asta pentru că a doua oară cînd vibrează coarda — o, bineînțeles tot moarte semnalînd — ultima joncțiune dintre Materie și Antimaterie — vreau ca ea să sune familiar, cordial aproape, și în același timp ca un gag metafizic.

Să continuăm deci breviarul acesta al spectrelor; duhurile casei și duhurile livezii. Prezențe ontice sau emanații ale conștiințelor vinovate? Și unde se ascund ele? (De fapt ele nu se ascund, ele locuiesc acolo, mai precis vă locuiesc pe voi, personagii viitoare ale *Livezii cu vișini*).

Peste tot, mișună aș spune la tot pasul, excitate de regăsire, panicate de abandonul pe care, de această dată, îl presimt ca definitiv.

Uite, la întîmplare aproape, să deschidem dulapul; dar nu, nu e nevoie să-l deschidem, să pășim pe această scîndură și, printr-o tectonică secretă a casei, vibrația pasului meu deschide ca o cheie magică ușa dulapului *(urmează exemplificarea — crește irezistibil prestigiul meu prosperian)*. Înțelegeți acum ce înseamnă «la tot pasul»? Aici locuiesc duhul cărților și duhul jucăriilor.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

« Fără îndoială e un lucru neînsufleţit — spune lunaticul Gaev — totuşi, oricum ar fi, e un dulap cu cărţi » — consfinţind prin această frază dubla, paradoxala-i existenţă.

Şi, ca o fiinţă vie, dulapul are şi certificat de naştere. « Acum o săptămînă, trăgînd sertarul de jos, am văzut nişte date arse cu fierul. Dulapul a fost făcut exact acum o sută de ani. Ce spui? Am putea să-i serbăm jubileul » — apoi, *pipăindu-l* după ce înainte Liubov Andreevna *îl sărutase:* « Dulap scump şi stimat, salut existenţa ta care de o sută de ani e destinată idealului luminos al binelui şi al dreptăţii ... etc. ... etc., », apoi plînsul îl podideşte.

E o simplă emotivitate excesivă de senil? Într-un fel da, dar Gaev e senil pentru că patima ludică l-a devorat, l-a golit, e o tinichea goală în care bila de biliard bate haotic (mandă dreapta ... mandă stînga ...) trecătorul ritm cardiac. Da, patima ludică l-a devorat pe Gaev, el a ales — deliberat — « exterioritatea ». El nu e locuit de cărţi, ci de un biliard, iar duhul cărţilor îl ceartă pentru îndemnurile neurmate. Acesta e păcatul lui.

Toată livada e plină de fantomele păcatelor lor — sau ale altora — ale tuturor care au fost şi au săvîrşit, în acest spaţiu bîntuit, păcate — de la păcatele cele mai inocente pînă la crima de sînge.

Dar jucăriile, duhurile captate în jucării? Nimeni nu se mai miră astăzi, nici spectatorul cel mai puţin imaginativ, că jucăriile sunt spaţiul predilect al « locuirii » duhurilor. Fără îndoială şi deoarece « cartoonul » e unul din mijloacele cele mai pătrunzător-eficace şi disimulat-perseverente de modelare a conştiinţei noastre estetice.

Există un imperialism estetic american — iar Walt Disney şi prolificii lui urmaşi sunt conchistadori mai viguroşi şi mai fără toleranţă decît cei spanioli. Viziunea lor — impusă adeseori cu geniu—e o viziune poetică, idilică, o viziune conservatoare pe care eu nu o împărtăşesc.

Pentru mine o jucărie e ceva sfîşietor, ca o buclă din părul mamei descoperită într-un medalion. Jucăriile ne privesc mustrător — cu aceeaşi privire sfîşietor mustrătoare cu care ne privesc propriile noastre imagini « imortalizate » în anii copilăriei. Ce am făcut din viaţa noastră? Ce e viaţa noastră decît un lung şir de păcate?

Dar vedeţi, e ceva şi mai complicat aici. Bineînţeles copilăria, în perspectivă inversă, matură, de ochean mincinos, pare un paradis.

Dar copilul, în realitate, este locuit de o febră a emigrării, el vrea să emigreze din copilărie în maturitate cît mai repede cu putinţă.

Copilul are o sete vinovată de a-şi transcende vîrsta, de a se implica în timp. Clody, soţia mea, copil fiind spunea: « Cînd am să mă fac băiat » şi în această fantasmă transsexuală era tot o implicare vinovată în timp (acum sînt aici ... provizoriu ... nu am intenţia să zăbovesc prea mult ... dar în curînd mă fac mare, sau în curînd mă fac băiat).

Ce vreau să vă spun e că jucăriile, universul miniatural al odăii copiilor — aceste scăunele pe care le vedeţi, *(am întrebuinţat unele asemănătoare în Pirandello, în scena finală dintre Momina şi Rico Verri)* — reprezintă o perpetuă mustrare pentru implicarea voastră în timp.

Colaborăm — la emigrarea din Paradis. Aici nu e vorba de păcatul de a te naşte, de culpa, statutul nostru ontologic pe care Jacques iconoclastul din *Jacques au la soumission* îl contestă cu desperată vehemenţă — sunt cro-no-me-tra-bil, strigă el cu ochii dilataţi de groază, un caz de precocitate metafizică aş zice, şi care, refuzînd emigrarea, se agaţă cu degete crispate de timp ca de fusta mamei —, nu, noi, toţi ceilalţi, personagiile din *Livada*, de asemeni noi, colaborăm.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Bine, veți zice, colaboraționiști sau nu, verdictul preexistă, e același pentru toți ! Poate, dar rămîne oricum, iar diferența e, zic eu, fundamentală, noblețea proclamării dezacordului, asumarea sau neasumarea păcatului (originar). Și cuprins de o febră a contestației, amnistiez pe teritoriul spectacolelor mele aceaste păcate și le declar păcate inocentissime, care numai în jucării se pot încorpora.

Dulapul se înalță pe o pantă, străjuiește de acolo ca o catapeteasmă, și ușile lui se deschid mereu, la fiecare apăsare premeditată, alteori chiar întîmplătoare, a podelei, și jucăriile se rostogolesc la vale, pe firul unui ax de iradiere care leagă dulapul de livadă (numai de-a lungul acestui ax e îngăduită animarea, vizualizarea duhurilor) și iar sunt prinse și abandonate, și iar adunate și zăvorîte, și iar evadează stîrnind hazul vostru (lor) inconștient — pentru că, dacă nu v-ar proteja inconștiența, ați încărunți de spaimă.

Apariția jucăriilor-duhuri se va orchestra după legile mecanicii comice a filmului mut american, riguroase ca o mecanică cerească, și în care contrapunctul e numărul de mare virtuozitate. Tomuri întregi se pot scrie despre metaobiectele din filmele americane, despre patetica relație conflictuală: erou — metaobiect, despre știința subtilă a contrapunctului tragi-comic.

Și pe unde mai se ascund ele, duhurile? În livadă, dar în devălmășie, v-am mai spus-o.

LIUBOV ANDREEVNA: E mama, priviți, răposata mea mamă trece prin grădină. E în rochie albă *(rîde de bucurie)*. Ea e...
GAEV: Unde o vezi?
VARIA: Doamne, mamă, ce-ți vine să spui?

Liubov dispare fugind în livadă, pe linia aceluiași ax *catapeteasmă-livadă* — diagonală relevantă împărțind dreptunghiul platoului, riguros în două părți (numai pe această diagonală se produc miracole — cealaltă diagonală a dreptunghiului este irelevantă, inertă), se reîntoarce de acolo cu mîinile pline de petale, care, răscolite de lina ei înaintare în spațiu, desenează prin lentă fulguire o coadă albă de cometă în urma ei.

Dar sclavii, unde sînt duhurile sclavilor? Dacă mama, duhul ei, e un pomișor alb, tînăr firește, care se apleacă grațios, o pictură de Bonnard care *se cere privită*, duhurile năpăstuiților sunt ascunse sub coaja groasă, de reptilă, a vișinilor bătrîni și de acolo *ne privesc*, nimic altceva, ne privesc, în timp ce mama *se cere privită*.

TROFIMOV: Gîndește-te numai Ania că bunicul dumitale, străbunicul și toți strămoșii dumitale au fost boieri, stăpîni peste robi, peste suflete vii. Nu simți cum sufletele astea moarte te privesc din fiecare vișin din livadă, din fiecare frunză, din fiecare trunchi? Nu le auzi glasurile?

Dacă mai există încă ușoare discriminări între duhuri —, ce vreți? purgatoriul nu e infernul — acolo va fi egalitatea deplină, disciplina orariului spectrelor este riguros respectată.

Liubov vede silueta de fecioară a mamei în risipirea de ceață provocată de apariția soarelui; secunda următoare silueta se mistuie la « cîntat de cocoș ». În actul doi, exact în clipa cînd în fundul scenei trece Epihodov, cîntînd din ghitară, în această clipă care dezleagă, apune soarele.

LIUBOV ANDREEVNA *(gînditoare)*: Trece Epihodov...
ANIA *(gînditoare)*: Trece Epihodov...

Extraordinare indicațiile acestea, nu găsiți, Shirley, Rebecca?* — « gînditoare » — și iar repetat — « gînditoare » — dar nu pentru că s-ar gîndi la altceva, ci

---

* Interpretele lui Liubov Andreevna și Ania

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

chiar la acest *fapt psihic* se gîndesc — la trecerea lui Epihodov, ce însoțește ceva pe care ele îl simt și nu-l pot defini.

Și atunci GAEV spune: A apus soarele, domnilor!

TROFIMOV: A apus.

Și abia acum, cînd refluxul soarelui dezleagă umbrele « toți stau, furați de gînduri. Liniște. Se aude doar Firs care bombăne. Deodată ajunge la ei un zgomot depărtat, ca din cer, ca sunetul unei coarde care plesnește, trist, stingîndu-se încet ».

Da, orarlul e respectat, e ceea ce se cheamă un detaliu, un detaliu semnificativ, adică cu semnificație ascunsă, sau care se ascunde.

După un act de veselie nevrotică (actul I) urmează un act liniștit (actul II). Spectacolul are un singur antract — după antract propun aceeași structură binară: un act delirant (actul III), desfășurat sub semnul Alcoolului, dominat de cele două mari scene de delir, a lui Liubov și a lui Lopahin, urmat de un act liniștit, ultimul, o liniște albă, suspectă, un act desfășurat sub semnul Drogului.

Alternanța nevroză-liniște, aceasta e amprenta psihică a spectacolului. Trebuie să înțelegeți foarte bine această particularitate a lui.

Cînd țesătura psihică a personagiilor amenință să se destrame iar fragilitatea lor atinge o limită primejdioasă, trebuie să intervină un sol de forță uriașă, ca un balsam și ca o regenerare, o forță telurică — din adîncurile magnetice și magice ale pămîntului.

Atunci apare Grîul, care trebuie să cuprindă toată suprafața platoului, un dreptunghi de aur intersectat de cele două diagonale (axa iradierii și cealaltă, a doua, irelevantă, Materia și Antimateria. Această forță telurică sublimată în grîu trebuie să fie o apariție miraculoasă — o transformare rapidă, desfășurată în răstimpul unei *respirații mai lungi* (15—20 de secunde) care literalmente — și știți că eu nu sunt un cabotin setos de aplauze — să smulgă, de data aceasta vreau cu orice preț, să smulgă, zic, aplauze.

(Așa a și fost — tehnicienii excepționali ai acestui teatru « en ronde » au reglat tuburile pneumatice ca niște tuburi de orgă și înălțarea Grîului era o înălțare liturgică iar imaginea hiperrealistă a Grîului, care în mod paradoxal, prin proximitatea lui, căpăta forța abstractă conceptuală — tăia într-adevăr respirația. *Aplauzele dorite,* impuse — *urmau firește.)*

De ce doream eu aplauze aici? E aproape indecent să mărturisesc, dar, cum scrisul pe mine în loc să mă îndemne la protejarea secretului, mă împinge, dimpotrivă — ca o fatalitate, la dezvăluirea lui provocatoare, o vulnerabilă transparență — atunci de ce n-aș face-o?

Grîul era singurul element scenic pe care-l păstram din spectacolul meu de acum douăzeci de ani.

O anumită întîmplare, nu pot spune că îmi inspirase ci impusese *această soluție. Iată întîmplarea.*

Primisem un telefon de la Miron Radu Paraschivescu să vin în mare grabă la Sighișoara. Vroia de fapt să-mi arate trei pietre, din cetate, pe care apa, ploile, vîntul, printr-un hazard, tulburător e drept, dar hazard, le ciopliseră în spirit brîncușian, într-adevăr o imitație genială.

Problema lui Miron era următoarea: începuse oare natura în ultimul timp (vezi butada lui Oscar Wilde) să semene foarte mult, sau să fabrice produse în spirit brâncușian? (și încă nici nu apăruseră « coloanele » pe cutiile de chibrituri) sau era vorba de vreun precursor — sau dublu — necunoscut al lui Brâncuși — pe care urma, firește, să-l descoperim împreună?

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Cum puteam eu, stîrnit de o astfel de nebunie sublimă, să nu mă arunc imediat în automobil și, cu numai două ore de conducere la activ, dar cu un proaspăt permis în buzunar, să nu apăs frenetic pe accelerator — via Sighișoara?

Mult prea frenetic însă, pentru că la o curbă înaintea Sighișoarei am țîșnit în aer, am planat — cîtă vreme nu mai știu — dar destul pentru ca — exact ca într-o peliculă de duzină — să-mi revăd « filmul vieții » (adaptarea butadei lui Oscar Wilde: Viața e ca un film de cinema). Îmi amintesc că zîmbeam, cu un fel de perplexitate foarte intensă, și-mi spuneam « la te uite domnule, va să zică asta e chestia, păi e exact așa cum am auzit, va să zică așa e . . .)

Apoi un șoc, ca o electrocutare a mașinii, peste tabla capotei, peste parbriz, întunecîndu-mă, a început să răpăie o ploaie extrem de violentă, mii de bice fragile biciuiau mașina — aspru la început, din ce în ce mai dulce apoi — și viteza mașinii se reduse — pînă la un sfîrșit, pînă la un susur de lăcuste — pînă la nimic. Grîul, culcat în iarbă, omorît de bolidul tîmpit, amortizase șocul — ca o frînă, de o nesfîrșită delicatețe. Grîul îmi salvase viața. Duhul Grîului.

Duhul Grîului liniștește totul în acest act. Chiar cele mai teribile confesiuni (ale lui Liubov și ale lui Firs la sfîrșit) au ceva calm și adînc, exuberanța ludică — a Aniei, a lui Trofimov și a Variei, care vin de la scăldat — se domolește în pragul acestui dreptunghi de aur sacru — Grîul.

Altfel de duhuri, altele decît duhurile jucăriilor, plutesc în acest spațiu.

Din dulapul-altar s-a desprins o troiță — un Crist de tablă ruginită — pe care nimeni nu-l remarcă, nici măcar mistica Varia, doar lașa își stinge o țigară în urna lui. La extremitatea cealaltă a diagonalei relevante, replica Cristului de tablă, o sperietoare, de cîrpe, pale și ziare; dar redingota și jobenul par a închipui și o replică a lui Firs — sclavul aristocrat.

Duhul troiței și duhul robilor. Păcatele cîntăresc greu în acest act.

« Doamne, Doamne, îndură-te și iartă-mi păcatele! M-ai pedepsit destul » — spune LIUBOV îngenunchind.

« Nu simți cum sufletele astea moarte te privesc din fiecare vișin din livadă, din fiecare frunză, din fiecare trunchi? Nu le auzi glasurile?» — vă reamintesc spusele lui TROFIMOV Și totuși aerul e ușor, transparent. Numai astfel se pot auzi infrasunetele « faimoasei orchestre evreiești » — duhul muzicii.

« Parcă se aude o muzică undeva » — spune LIUBOV și ascultă.

LOPAHIN *(trage cu urechea — dar are urechea mai țeapănă, duhul muzicii nu i se arată)*: Eu nu aud nimic.

Numai astfel, se poate auzi, dacă aerul e ușor, sunetul îndepărtat al unei coarde care plesnește trist, stingîndu-se încet și poate că, într-adevăr, undeva departe, într-un puț de mină, s-a rupt funia unui ascensor, dar foarte, foarte departe.

Să nu remarcați niciodată Cristul metalic și oglindirea lui — sperietoarea crucificată. Lăsați-le să trăiască în irealitatea lor. Chiar și o privire întîmplătoare ar da o greutate, o semnificație morală, ori simbolică, destrămînd starea de grație. Priviți prin ele. Aceste metaobiecte — în ciuda încorporării lor realiste — sunt forme de Antimaterie. Nu dați crezare văzului dumneavoastră. Dacă ele nu există în conștiință, ele defel nu există. Ele trebuie să se reveleze simțurilor și conștiinței noastre cînd o sosi clipa de grație. Lăsați ca Antimateria să se releve puternic, ca o cădere, o bufnitură de meteorit, abia în finalul actului, o singură secundă e de-ajuns în acest final, care, de altfel, nu este cel pe care toată lumea îl cunoaște, de mai bine de 80 de ani, ci cu totul altul, și pe care Stanislavski,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

cum v-am mai spus, l-a tăiat după trei reprezentații — și vă repet acest fapt pentru că, eu, continui să nu-l înțeleg — dar iată că noi îl vom juca altfel, așa cum a fost el scris de Cehov, în premieră mondială, ca să zic așa.

Iată fragmentul cu pricina — care, în montajul imaginat de Cehov, urma delirului erotico-ideologic de care sunt cuprinși Trofimov și Ania, în falsul final al actului II, mărșăluind comsomolist spre o stea imaginară.

« — Înainte. Mergem înainte. Marș irezistibil. Scopul nostru: steaua aceea strălucitoare, luminînd în depărtare. Ține pasul camarade ! »

Intră FIRS, *apoi* CHARLOTTA. *Primul bombăne, căutînd ceva în jurul băncii. Aprinde un chibrit.*

FIRS: Măi găgăuță !

CHARLOTTA *(scoțîndu-și boneta):* Tu ești, Firs? Ce cauți pe-aici?

FIRS: Doamna și-a pierdut punga.

CHARLOTTA *(căutînd):* Uite-i evantaiul... Și uite-i și batista... Miroase-a parfum. *(Pauză)* Liubov Andreevna mereu își pierde cîte ceva. Pînă și viața și-a pierdut-o... Dar uite, i-am găsit punga. *(Fredonează o melodie, încetișor)* Pașaportul meu nu e în regulă, tăicuță, și nici cîți ani am nu știu, întotdeauna m-am simțit ca o fetiță. *(Îi pune boneta lui Firs, care nu se clintește)* Vai, cît vă iubesc, preascumpe domn ! *(Rîde)* *Ein, zwei, drei !* *(Ia boneta de pe capul lui Firs și și-o pune ei)* Cînd

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

eram mică, mama și tata călătoreau de la un bîlci la altul; dădeau reprezentații, niște reprezentații care aveau chiar succes. Iar eu executam salturi mortale și tot soiul de trucuri din astea. Pe urmă, după ce mama și tata au murit, o nemțoaică, o doamnă, m-a luat și m-a crescut. Și-așa m-am făcut mare. Apoi m-am făcut guvernantă . . .

FIRS: Trebuie să fi avut pe-atunci vreo douăzeci . . . douăzeci și cinci de ani. Și într-o bună zi, feciorul diaconului, bucătaru' nostru Vasili și cu mine am trecut prin locu' cu pricina și-am văzut un om care ședea pe-o piatră acolo . . . chiar acolo. Nu era dintr-ai noștri, vreun străin pesemne. Din nu știu ce pricină, mă apucă teama și mă dusei dintr-acolo și, cît fui dus, îl omorîră. Avea bani la el.

CHARLOTTA: Ei, și? *Weiter.*

FIRS: Ei, ș-apoi sosi poliția de începu să-i chestioneze pe toți. Mă luară și pe mine. Așa că vreo doi ani îi petrecui în închisoare. Apoi se limpeziră lucrurile și-mi dărură drumu' — Asta s-a întîmplat demult. *(Pauză)* Nici nu-mi mai amintesc totu.

CHARLOTTA: Ți s-a cam dus vremea, tăicuță. *(Mănîncă din castravete.)*

FIRS: Cum zici? *(Mormăie)* Așa că au mers cu toții, ș-apoi s-au oprit. Unchiu-miu se dă jos și ia traista asta de care-ți zic și înăuntru găsește altă traistă. Iar înăuntrul ei încă una. Și în asta din urmă se mișca ceva . . . Zvîcnea — Zvîc! Zvîc!

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

CHARLOTTA *(rîzînd încetişor)*: Zvîc! Zvîc! *(Muşcă din castravete)*
FIRS: Zvîc! Zvîc!
CHARLOTTA: Zvîc! Zvîc!
(Tăcere. Se aud paşii cuiva plimbîndu-se încet pe potecă şi acordurile domoale ale unei balalaice. Undeva, prin preajma plopilor, Varia o caută pe Ania şi strigă: « Ania! Unde eşti? ».)

Sfîrşitul actului II

•

Acest fragment e un *intermediu purificator de circ.*

Secunda de graţie de care vă vorbeam poate apărea numai într-un cîmp curat, expurgat de pasionalitate, de memorie, de obiectele în care s-a disimulat, obstinată, memoria — numai după ce ritualul de descîntare, practicat de « clownii-şamani », se desăvîrşeşte.

Aţi văzut cum curăţă la circ clownii arena, ca pe o plajă invadată de obiecte poluate? Cum purifică ei arena de mareea neagră a memoriei (numerelor precedente)? Cum refac ei — printr-un act de magie — starea virginală a arenei?

Tot astfel — la Arena Stage — apar, în lumina (de circ) a lumii, cei doi clowni bătrîni, Firs şi Charlotta, adunînd într-un sac de plastic dezinfectat corpurile delicte, obiectele poluate, impregnate de parfumul delicat al păcatelor Liubei (evantaiul, batista, punga cu bani).

Şi încă există un păcat greu care pluteşte în aer.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Nici măcar confesiunea personagiului chagallian Charlotta, personagiu plutitor, fără identitate, fără vîrstă — liberă de orice responsabilitate și de orice protecție — nici măcar imaginea abstractă, adînc purificatoare, regeneratoare a circului — nu poate restabili inocența pierdută. Păcatul e acolo; imaterial și neclintit totuși. Dar acum, abia acum, poate fi mărturisit; tentată o ispășire prin « spunere ». Abia acum vorbește Firs.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

« Aici . . . chiar aici » — indica actorul negru, care-l juca pe Firs, sperietoarea cu brațele crucificate — replică simetrică a Crist-ului de tablă, la picioarele căruia stăteau ghemuiți cei doi clowni bătrîni.

« Aici — chiar aici » — se petrecuse sub ochii de copilandru a lui Firs, *crima de sînge*. Mărturisirea crimei dezleagă brusc pecețile jocului — dar al unui joc straniu, oniric — ca aceia al păpușilor de lemn ucrainene, care se îmbucă la nesfîrșit, unele pe altele — un adevărat gag metafizic!

Firs și Charlotta se joacă prin grîu, ca doi hidrocefali îngăduiți în grădinile Paradisului (Zvîc . . . Zvîc)

Dar a înțeles oare Charlotta ce anume se afla, se mișca acolo în sacul unchiului — o veveriță sau un cap decapitat? (Zvîc . . . Zvîc)

Nu era mai degrabă o poveste macabră — dar și un păcat străvechi — mîntuite prin grația jocului?

Un joc ciudat, arghezian (îl joci în doi, în trei) care atingea, cu aripa lui stranie, și pe cel de-al treilea, făptura de paie, cîrpe, ziare a sperietoarei care mișca încet capul și respira dureros, gemea surd. Iar spaima era atît de puternică, încît spectatorii, ca s-o exorcizeze — exact așa cum plănuisem — rîdeau galben.

Acesta era finalul actului II

« O veselie excesivă traversată de zgomotele morții » — așa definește Meyerhold actul al III-lea al *Livezii cu vișini*.

Da, Meyerhold are dreptate. E o serbare de ciumați — o veselie zgomotoasă și crispată, bubuitoare. Nimic fantomatic — lumina orbitoare a unui candelabru uriaș — o lumină delirantă, ca și starea personagiilor — vom cabla toate proiectoarele teatrului, aș vrea să existe în permanență amenințarea că instalația teatrului va sări în aer.

Toate duhurile s-au retras în cochiliile lor. Nu dorm, e timpul lor îngăduit, dar boicotează balul. E mult prea zgomotos și poate mai e și o disperare. Nu mai e nimic de făcut. Cu o singură excepție: Grișa — care privește din dulapul întredeschis, ca din loja muzicanților la circ, spectacolul manechinelor animat de acest delir al ciumei. Din același dulap din care ies clownii Varia și Ania.

Singura care îl vede este Liubov. Îi arată cu mîna tremurîndă — dar cuvintele nu i se articulează și este luată și răsucită de Pișcic în vîrtejul valsului. Lumea se învîrtește cu ea. Poate i s-a părut.

Actul patru e liniștit. Liniștea albă a drogului. Duhurile dorm. « Să nu uităm ceva » — e preocuparea tuturor personagiilor în actul final. « Să nu uităm ceva » — o panică a lichefierii memoriei. Simt că uită ceva și nu pot preciza ce anume.

> « Să mai stau o singură clipă. Parcă n-aș fi văzut niciodată ce pereți are casa asta — ce tavane » — spune LIUBOV.

Se așază cu toții pe baloturi, pe lăzi — dar nici tradiționalul minut de reculegere rusească, de concentrare, nu risipește amnezia. Ce anume au uitat și nu pot să-și amintească?

Pînă și robustul, realistul Lopahin e cuprins de panică.

> « Sînteți toți aici? N-a mai rămas nimeni? »

Dar, pentru Dumnezeu, ce anume știu și nu știu că îngroapă ei acolo? Doar Liubov o spune clar în ultima ei replică:

> « Să mai privesc o ultimă dată pereții ăștia, ferestrele astea . . . Prin odaia asta îi plăcea răposatei mele mame să se plimbe. »

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Ei îngroapă duhurile. Finalul *Livezii cu vişini* înseamnă MOARTEA DUHURILOR.

Scena e goală. Se aude cum se încuie uşile, apoi cum pleacă trăsurile. Se face linişte. Liniştea e străbătută deodată de zgomotul surd al toporului, care loveşte un pom. Sună stingher şi trist. Se aud paşi...

Îmi revine în minte, înainte de a mă reîntoarce la această moarte a duhurilor imaginea paharului cu vin roşu. O amintire pe care nu o pot confesa actorilor, aşa cum nu le-am putut vorbi niciodată despre morţii mei dragi din Livada *sau despre înfăţişarea Grîului.*

Acest pahar cu vin roşu l-am văzut în noaptea cutremurului vibrînd în casa unor prieteni de-ai mei, vibrînd, înălţîndu-se în aer, spărgîndu-se apoi.

Poate nu ar fi nimic ciudat dacă acelaşi pahar nu l-aş fi zărit şi în noaptea cutremurului din 10 noiembrie 1940, un pahar cu vin roşu, rămas uitat în camera mea de copil, rămas de la aniversarea zilei mele de naştere (9 noiembrie) şi pe care, o dată cu declanşarea cutremurului, l-am văzut vibrînd, vibrînd, înălţîndu-se în aer, spărgîndu-se apoi.

Iar mama s-a repezit, călcînd peste cioburi, ca o imensă pasăre înnebunită, spre patul meu ca să mă acopere cu aripile ei protectoare, de zidurile care nu s-au mai prăbuşit, au încremenit. Şi nu voi putea niciodată uita picăturile de sînge de pe călcîiul ei. Acelaşi călcîi pe care i l-am sărutat ani de zile mai tîrziu cînd s-a petrecut Accidentul.

Şi poate nu ar fi nimic ciudat dacă nu s-ar fi prăpădit în aceeaşi maşină care mai zburase odată spre moarte, dar împotrivirea vie a Grîului a spulberat acea primă tentativă a morţii asupra mea.

Unde ai fost tu atunci, în noaptea aceea de catran din Dobrogea, cînd o duceam spre mare ca pe o iubită, să o revadă, pentru prima oară din îndepărtata ei tinereţe, unde ai fost tu, duh benefic al Grîului?

Iată dar, dragi prieteni, paharul vibrează, duhul vinului se trezeşte, clinchetul lui esenian le convoacă pe celelalte — uşa dulapului se deschide, lipăind cu picioarele ude, apare Grişa fugind — de-a lungul axului miraculos fireşte — se opreşte, se întoarce spre dulapul-altar — cabrat ca un ied tînăr, cu picioarele desfăcute, în mînă ţine sfoara care l-a atras spre adîncuri, aşteaptă, iar vibrează paharul, iese Firs care coboară spre centrul matematic exact al scenei, acolo unde se află paharul roşu, mormăie, oficiază prin vorbe indistincte propria lui trecere n invizibil, îngenunche, se întinde pe pămînt — bunul, răbdătorul pămînt — mai întoarce o dată ochii spre Grişa.

Şi iată-l pe Grişa, privindu-l fix în ochi, ca un arcaş tînăr, extinzînd puternic braţele, *coarda întinsă vibrează*, tot spaţiul abandonat al livezii vibrează, paharul cu vin roşu, aşa cum l-am văzut eu în lumina strălucitoare a celor două cutremure *(Sue împinge maneta la maximum)* sare, se înalţă, se sparge, sunetul morţii se stinge încet, Firs îşi lipeşte capul de pămînt, se strînge în poziţie foetală, moartea duhurilor s-a săvîrşit. În acest fel vom răspunde noi, poate cu trufia unei iluminări, la ceea ce pentru Cehov, mai modest, constituia o enigmă.

Şi poate de aceea doresc, pentru că am îndrăznit să arăt ceea ce nu trebuie văzut, *să şterg totul* cu imaginea Grîului, care să crească din pămînt, să se înalţe, să invadeze totul, casa, corpul nemişcat a lui Firs, sub veghere sever-zîmbitoare a lui Grişa, care a inaugurat şi încheie spectacolul.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Pintilie rostuieşte «livada cu vişini»

extrase din presa americană

DANIEL SELZNICK

The New York Times

Doar nu încă o *Livadă cu vişini?* Dă-te la o parte, Peter Brook. Vin românii — cel puţin, unul dintre ei. Iată-l pe acela pe care Zelda Fichandler, regizor producător la Arena Stage din Washington, îl numeşte «un geniu ... fără nici o îndoială, unul dintre cei mai mari regizori pe care lumea îi are astăzi». Se numeşte Lucian Pintilie şi este autorul unei inovatoare interpretări a capodoperei cehoviene, puse în scenă la Arena şi figurînd pe afişul stagiunii pînă la 12 iunie 1988.

Lucian Pintilie şi-a cîştigat la Paris o reputaţie sigură în domeniul teatrului şi al operei într-o perioadă de cincisprezece ani, cu un popas ocazional la Tyrone Guthrie Theater din Minneapolis.

Colegul său Liviu Ciulei, care-l lansase la Bucureşti, deţinea în toamna lui 1983 funcţia de regizor artistic la Guthrie, la vremea cînd dl. Pintilie îşi prezenta primul Cehov în America: un spectacol cu *Pescăruşul*, în care acţiunea debuta cu cel de-al patrulea act şi răsturna tot restul piesei într-un *flashback*.

Vara următoare, cînd d-ra Fichandler se afla la Minneapolis pentru a viziona un nou spectacol al lui Ciulei, cu *Trei surori*, regizorul român o invită să asiste la repetiţia generală a unui nou *Tartuffe*. «Am fost profund impresionată», mărturiseşte ea. «M-am angajat pe loc să-l aduc pe Pintilie cu *Tartuffe* la Arena în stagiunea următoare.»

Deşi a regizat multe piese din dramaturgia modernă, dl. Pintilie este cu deosebire atras de repertoriul clasic, bogăţia acestuia oferindu-i mai multe prilejuri de a-şi satisface acea nevoie intrinsecă de a re-tălmăci fiecare replică în căutarea unui înţeles ascuns. Îşi călăuzeşte şi echipele de actori cu care lucrează pe acelaşi făgaş, în forări colective ale «subteranelor dialogului».

Cu ocazia celei mai recente răs-tălmăciri a unei capodopere clasice puse în scenă de el, dl. Pintilie a inventat, pentru cel de-al doilea act al *Livezii cu vişini* — cu ajutorul vechilor săi colaboratori Radu şi Miruna Boruzescu — un întreg lan de grîu. În actul III, invitaţii la petrecere poartă nasuri false şi pălării caraghioase, aruncă confetti şi dansează polca pe acordurile răguşite ce le revarsă din culisie o orchestră nevăzută — antrenaţi permanent într-un du-te-vino perpetuu. Şi doar în momentul în care Lopahin, beat, vine să anunţe rezultatul vînzării la licitaţie a livezii, doar atunci acţiunea încremeneşte în centrul scenei, totul îngheţînd într-o tăcere, cu atît mai dramatică prin contrast cu haosul ce a precedat-o. În final, într-un epilog construit pe o secvenţă de proiecţie vizionară, imaginea aceluiaşi pustiu lan de grîu revine, de parcă moşia s-ar fi năruit, năpădită de ierburi şi uitată.

Dl. Pintilie ar putea fi luat drept un sihastru din poveştile fraţilor Grimm sau un profesor de colegiu adîncit în gînduri. De înălţime şi statură mijlocie, scrutează lumea cu nişte ochi de un albastru palid, pe deasupra unor ochelari de citit, care cu greu reuşesc să se menţină într-un echilibru precar pe vîrful nasului. Barba bogată, stufoasă, roşcată şi grizonată şi părul cărunt, zburlit îi dau aerul unui Moş Crăciun

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

de modă veche. Engleza ce o vorbeşte, cu o agerime surprinzătoare, alternează cu o franceză cursivă, expresivă .

În urmă cu douăzeci şi unu de ani, a publicat o lucrare în care îi compara pe Cehov şi Samuel Beckett. Este mîndru să găsească şi acum noi puncte de similitudine: « În *Oh, les beaux jours* femeia este îngropată în nisip pînă la gît; la fel se întîmplă şi cu Liubov Andreevna: trecutul o năpădeşte pînă aici » — gesticulează el — « şi totuşi nu-l poate accepta. »

Dl. Pintilie este încîntat de personajul Liubov, creat de Shirley Knight. Actriţa, care a lucrat cu regizori mari precum Sidney Lumet şi Lee Strasberg, îşi descrie munca desfăşurată cu dl. Pintilie drept « cea mai emoţionantă experienţă pe care am avut-o vreodată cu un regizor. Lucian vrea să înţelegi de ce faci fiecare mişcare şi de ce rosteşti fiecare fărîmă de cuvînt. De ce intri într-o cameră şi de ce ieşi dintr-o cameră. Te afli într-o continuă căutare a detaliului. » (. . .)

A descoperi înţelesuri secundare în text reprezintă numai o faţetă a metodei lui Pintilie. O altă caracteristică a stilului său este acel obicei de a introduce personaje la care se fac referiri numai în dialog. Spectacolul cu *Livada cu vişini* debutează şi se încheie cu imaginea unui băiat de şapte ani, care în mod straniu aminteşte de răposatul Grişa (copilul pierdut de Liubov) ; el fixează şi ne imprimă totodată o anumită perspectivă asupra personajelor, revelatoare a ridicolului la care ele singure se fac părtaşe. (. . .)

Pe de altă parte, regizorul nu se teme să-şi lase din cînd în cînd scena pustie, recurgînd în aceste cazuri la extraordinara lui visterie de sunete de fond, pentru a manevra imaginaţia publicului. Iscusita exploatare a sonorităţilor de-a lungul întregii piese adaugă un contrapunct ironic episoadelor — şi, pe de altă parte, nu le lasă actorilor o clipă de răgaz nici după ce au părăsit scena.

Dlui Pintilie îi place să muncească timp de aproape un an înainte asupra textului ce-l are în pregătire. În timpul celor şapte săptămîni alocate repetiţiilor, actorii se strîng în jurul unei mese, analizînd replici, cuvinte, tăceri, tot ce se rosteşte şi tot ce e lăsat nerostit. Apoi, piesa este interpretată « în linii mari », doar pentru a fi mai bine disecată, căci actorii sînt îndemnaţi să inventeze noi obstacole. Repetiţiile generale sînt amînate cît se poate de mult.

În neobositele sale cercetări asupra lui Cehov, dl. Pintilie a descoperit o scenă pierdută de la sfîrşitul actului II, între Charlotta, guvernanta, şi Firs, bătrînul valet, scenă la care Cehov a renunţat după trei reprezentaţii ale piesei, la îndemnul lui Stanislavski. « Este asemeni unui dialog între doi clovni », spune el. « Unul bătrîn şi unul tînăr — ea ne aminteşte de *En attendant Godot*. » Scena este re-introdusă în spectacolul de la Washington.

Dl. Pintilie admiră acea « duioasă şi sarcastică atitudine pe care Cehov o are faţă de personajele sale », care oferă atîtea prilejuri de a aduce la lumină subtextul, amestecul de sentimente ce contrazic sau amplifică ambiguităţile dialogului. De exemplu, cînd Liubov şi fratele ei, Gaev, se întorc la moşie după o absenţă de cinci ani, din dialogul lor reiese că Liubov îşi aminteşte camera lor de copii. Dar, în viziunea lui Pintilie, Liubov nu-şi poate aminti nimic (nici măcar încăperea), căci astfel « ar fi suferit prea mult . . . Femeia trăieşte într-o continuă stare de amnezie, ce funcţionează ca un soi de mecanism de auto-apărare. Fiul ei, în vîrstă de şapte ani, a murit . . . iar ea uită, pentru că trebuie să uite. Piesa ar putea foarte bine avea ca subtitlu *L'Inconscience Morphine — Leacul neştiinţei*. Neştiinţa : este cea care transportă toate personajele din piesă într-o permanentă stare de delir (. . .)

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

BOB MONDELLO

The City Paper

Dacă Fortuna v-a ajutat să nu ratați spectacolele lui Lucian Pintilie cu *Rața sălbatică* (un cataclism pe o scară) sau *Tartuffe* (un apocalips cu elicoptere), atunci știți prea bine că regizorul își are stilul său propriu, robust și nonconformist, de a se răfui cu clasicii. Metoda sa constă în a-i trata pe dramaturgi în aceeași manieră în care majoritatea regizorilor abordează repertoriul shakespearian — străbătînd piesele arhicunoscute în toate direcțiile și jucîndu-le într-o lumină nouă —, dînd astfel spectatorilor contemporani aceeași șansă de a le redescoperi tainițele asemeni publicului lor inițial.

Pintilie are darul de a găsi cu precizie acea bizarerie vizuală sau comportamentală care dislocă violent un moment familiar din lăcașu-i obișnuit, purtîndu-l cît mai departe și eliberîndu-l total de încorsetarea amintirilor noastre, fără însă a adăuga piesei, în desfășurarea procesului, vreo meandră care s-o abată de la făgașu-i prestabilit. Puneți-l în fața unei scene care, prin tradiție, se joacă într-o cameră de copii în care se află o bibliotecă, și el o va situa într-un depozit de vechituri cu un cufăr de jucării ; prezentați-i o indicație scenică solicitînd « copaci » în decor, iar el va evoca un lan de grîu ; confruntați-l cu imaginea unei familii sufocate de plictis, iar el își va pune personajele să rîdă pînă vă vor părea bufoni jucînd comedia vieții. Dar, în mod straniu, deși înfăptuiește toate acestea, și chiar mai mult, în noua montare a piesei lui Cehov *Livada cu vișini* de la Arena, totuși suprema sa excentricitate constă în a acorda credit real fiecărui cuvînt așternut în scris de dramaturg.

În decursul istoriei, nimeni nu a mai realizat așa ceva. Primul regizor al piesei, Konstantin Stanislavski, de exemplu, pur și simplu a respins fără drept de apel controversa lansată de Cehov, cum că *Livada cu vișini* ar fi fost, dimpotrivă, comică. Autorul, după ce declarase plin de mîndrie că, în sfîrșit, reușise să capteze într-o întreagă piesă tonul facil din primele sale comedii într-un act, s-a pomenit împovărat de un regizor care, la citirea piesei, nu numai că a vărsat șiroaie de lacrimi, dar, apoi, a înveșmîntat-o într-un strai de jelanie, letargie și frunze veștede atît de convingător, încît, începînd din acel moment, piesa a fost considerată o tragedie. (. . .)

« Să fie aceasta cu adevărat *Livada* mea *cu vișini ?* » s-a întrebat Cehov după vizionarea piesei la Teatrul de Artă din Moscova. « Acestea să fie personajele mele ? . . . Eu descriu viața. Este o viață amorfă, mic-burgheză. Dar nu una împovărătoare, smiorcăită. Întîi mă transformă într-un bocitor, apoi într-un simplu scriitor anost. »

Ironia a făcut, însă, ca interpretarea lui Stanislavski să fie aceea care să contribuie cel mai mult la consolidarea renumelui lui Cehov, făcînd o întreagă lume să gîndească despre dramaturgul rus în termeni pe care acesta i-ar fi detestat. Alți regizori care l-au urmat au stors din piesă tot ce ar fi putut aduce a nostalgie, foșnet de frunziș veșted sau suspin înăbușit. Unii dintre ei — mai ales prin ultimii douăzeci de ani — au zăbovit asupra ei, meditînd la viziunea comică a autorului. Oricine poate vedea că, în ce privește personajele din clasele inferioare, umorul nu este lăsat deoparte — chiar și Stanislavski a pus servitorii într-o lumină comică —, dar oare nu s-ar putea ca și vreunii din nobili să mai înviorreze întrucîtva atmosfera, fără ca, astfel, spectacolul să fie dat peste cap? Bătrînul acela palavragiu, Gaev, flecărește cam mult, nu-i așa? Poate că auditoriului i s-ar putea îngădui să mai rîdă de el, o dată, de două ori, înainte ca viața să-i capete alt curs. (Ideea este în general abordată cu precauție — numai un regizor cutezător poate îndrăzni să fie distractiv cînd toată lumea se înfățișează ca la biserică —, dar s-a încercat !) (. . .)

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Contribuţia lui Pintilie constă în a împinge lucrurile încă şi mai departe. El sugerează că aceşti moşieri naivi nu numai că sînt amuzanţi în nechibzuinţa lor, dar sînt, la rîndul lor, amuzaţi de propria lor nesăbuinţă. Aproape din prima clipă cînd apar pe scenă, rîd fără socotinţă — de fapt, dacă ar trebui să sintetizăm întreg spectacolul la un singur sunet, probabil am alege un chicot ascuţit, isteric. Îşi rîd de propriile jucării. Îşi rîd de propriile glume. Îşi rîd de propria viaţă, de vecini, de iubiri, de soartă, de slujitori, de mobile. Rîd unii de alţii şi de ei înşişi. Rîd, de parcă ar putea îndepărta prin rîsete tot ce nu le merge bine în viaţă. Iar, în plus, Pintilie îi mai investeşte cu o extraordinară conştiinţă de sine.

O abordare care, probabil, pe Cehov l-ar intriga tot atît de mult precum falsul comis de Stanislavski. Un lucru se poate spune cu siguranţă despre dramaturg: că afirmaţiile întotdeauna le face indirect, de asta oricine poate fi sigur. Dacă un personaj îl numeşte pe un altul nesocotit, spectatorii trebuie să înţeleagă de aici că vorbitorul însuşi este cel nesocotit, şi, pe deasupra, şi uşor ridicol, tocmai pentru că nu-şi dă seama. Cam la aceasta se rezumă resursa de comic pe care cei mai mulţi regizori o descoperă în piesele cehoviene.

Pintilie, în schimb, ia totul la modul literal. Pe cînd Ranevskaia (interpretată de Shirley Knight), conducătoarea acestui clan matriarhal, scrutează « odaia dragă şi scumpă », în care se desfăşoară primul act, ea-şi aminteşte cum dormea acolo copil fiind, se opreşte o clipă, apoi murmură: « . . . şi tot copil am rămas şi-acum ». Iar cîteva scene mai tîrziu, urmează alt comentariu similar. Pintilie pare să fi adoptat replica de mai sus ca pe o mantra. Aproape simultan îşi pune personajul să se joace cu căluţi de lemn şi păpuşi, chemînd şi restul familiei la joacă, dănţuind, învîrtejindu-se în jurul acelei camere de copii scăldate în lumină fosforescentă, de parcă n-ar avea decît şase ani şi jumătate şi nici o grijă pe lume. Nici ceilalţi nu se dovedesc a fi cu nimic mai maturi — fratele ei merge pînă-ntr-acolo, încît se lasă mustrat de propriul său valet fiindcă s-a culcat prea tîrziu şi a uitat să-şi pună haina; iar pe cînd ceilalţi servitori şi mercantilul Lopahin privesc, martori la scenă, tu, spectator, stai şi te întrebi ce-ar putea oare aceştia gîndi. Cum ar putea aceşti caraghioşi copii crescuţi prea repede să inspire măcar un strop de respect? Şi de ce oare ar încerca Lopahin să-i ajute?

Toate acestea sînt, fără îndoială, în perfectă consonanţă cu tabloul ce capătă contur în finalul piesei — acela al dispariţiei nobilimii ruse, pe care însă Pintilie ni-l dezvăluie cu mult înainte ca Cehov să se apropie măcar de el; viziunea regizorală, clădită pe ideea « toată lumea e un loc de joacă », surprinde iniţial prin veselia explozivă; pe măsură ce personajele îşi pun măşti de clovni şi nasuri false pentru petrecerea din actul III, glumele însă se veştejesc. Ajuns deja pe la mijlocul spectacolului, realizezi în mare măsură ideea că nobilii sînt nătîngi, iar ceilalţi, cu tot primitivismul lor, au o nobleţe sufletească — şi cum, în mare parte, acesta este şi mesajul cehovian, nici piesei şi nici autorului ei nu le mai rămîne mare lucru de adăugat.

Din fericire, Pintilie şi scenografii săi, asemeni unor magicieni, au un întreg arsenal de trucuri ascunse pe mînecile lor fermecate. Singure, schimbările de decoruri — de la fosforescenta cameră a copiilor în zori pînă la lanul de grîu din amurg — îţi taie răsuflarea. Şi, ca şi cum subtilitatea n-ar fi fost la loc de cinste, regizorul a mai strecurat cîteva şoapte subversive în atmosfera piesei, care nu-ţi dau pace nici după ce ai părăsit sala de spectacol. Bătrînul valet, pe care tradiţia l-a conservat în chip de farsă umblătoare a senilităţii, capătă aici imaginea unui impunător patriarh de culoare, inevitabil evocator al Sudului american.

După cum a mai procedat şi cu alte prilejuri, Pintilie scoate la iveală o sălbatică neînfrînare în actorii de la Arena, domolindu-le în acelaşi timp manierismele caracteristice. Richard Bauer este rezervat şi copilăros asemeni fiecarului Gaev, Stanley

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Anderson adaugă complexitate frustrării lui Lopahin, fără însă a renunța la bădărănia personajului; artista de onoare Shirley Knight interpretează rolul Ranevskaia pe aceeași notă acută pe o durată din spectacol mai îndelungată decît ar fi fost necesar, găsind în cele din urmă o supapă eliberatoare limitărilor ei, iar Marissa Copeland, desculță și cu o privire sălbatică, te face să-ți dorești ca dramaturgul să-și fi petrecut mai multă vreme explorînd idila ei cu un lacheu pus pe căpătuială. Se remarcă o serie de apariții stranii, îndeosebi cea a Zeldei Rubinstein, mai surprinzătoare aici prin prezența scenică decît prin jocul actoricesc — ventriloc, magician și guvernantă totodată.

Cu toate acestea, chiar dacă spectacolul pare mai puțin neobișnuit decît celelalte « explozii » ale lui Pintilie de la Arena, el rămîne totuși un strigăt mult depărtat de viața încremenită și agonizantă pe care regizorii o înfățișează de obicei în *Livada cu vișini*. Chiar și atunci cînd lungi suspine înăbușite ar părea binevenite, acest regizor preferă imagini viguroase, vibrante. Izbiturile monotone ale topoarelor în depărtare pot simboliza apusul unei lumi, dar el știe prea bine că acești oameni niciodată nu-l vor pricepe. Îi trimite afară, vociferînd pe cînd ies pe ușile conacului, căutîndu-și galoșii și agitîndu-se de parcă s-ar fi pregătit de vacanță.

Apoi, un pahar se sfarmă singur. Așa se duce o lume.

MEL GUSSOV

The New York Times

Unii regizori reînvie dramaturgia clasică, alții o dezintegrează. Puțini sînt însă aceia care — asemeni lui Lucian Pintilie și Peter Brook — explorează domeniul teatral reinventînd capodoperele repertoriului clasic. Printr-o coincidență, atît dl. Pintilie cît și dl. Brook și-au exercitat, fiecare în parte, meșteșugul magic asupra *Livezii cu vișini*. Versiunea dlui Brook, pusă în scenă la începutul acestei stagiuni de către Brooklyn Academy of Music, decantează piesa de orice ornamentică superfluă, filtrînd-o pînă la sîmburele său emoțional. Versiunea lui Pintilie, cu nimic mai puțin fascinantă, este încă și mai novatoare.

Pentru unii amatori de teatru, încărcătura decorativă suplimentată de regizorul român poate părea prea radicală. Sîntem, într-adevăr, confruntați cu o *Livadă cu vișini* total inedită, lucru ce s-ar putea afirma și despre celelalte două spectacole ale lui Pintilie, *Tartuffe* și *Rața sălbatică*, puse în scenă tot la Arena Stage. Printre altele, regizorul adaugă piesei încă două personaje (apariții silențioase), reintegrează o scenă eliminată de Cehov la sugestia lui Stanislavski și amplifică elementele comice astfel încît, în scena petrecerii, invitații ajung să poarte pălării de clovn și nasuri false. (...)

Toate aceste prefaceri sînt menite să slujească o anume intenționalitate dramatică — în contrast nemijlocit cu arbitrara deconstrucție la care Peter Sellers a supus drama cehoviană pe care el însuși a intitulat-o *Un pescăruș*.

În ciuda vivacității explozive, *Livada cu vișini*, în viziunea dlui Pintilie, este bîntuită de mordacitate — morțile ce survin în familia dnei Ranevskaia și apusul unei epoci în Rusia. Personajele nu sînt atît victime, cît mai degrabă victimizatori ai propriilor destine, autori ai propriei lor decăderi. (...)

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

În această montare, Firs este interpretat de W. Benson Terry, un actor înzestrat cu o statură înaltă şi impunătoare, personajul devenind — prin jocul de o reţinută demnitate — o insulă de calm şi raţionalitate într-un ocean de absurd. În scenă care a fost reintrodusă, Firs şi Charlotta — cei doi intruşi — au un schimb de replici care revelă amănunte din viaţa personală a fiecăruia. Firs, după cum aflăm, şi-a petrecut o scurtă perioadă de timp în închisoare, ispăşind o vină minoră — trecut care ne dezvăluie cîte ceva despre bunăvoinţa docilă cu care se supune corvezilor.

Această scenă, de la sfîrşitul actului II, ar trebui să se desfăşoare pe o pajişte cu cîţiva vişini în fundal. În montarea dlui Brook, pajiştea era sugerată cu ajutorul unor covoare. În versiunea dlui Pintilie, decorul suferă o transformare surprinzătoare. Într-un moment de pauză, pe întuneric, renunţîndu-se la antract, camerei copiilor din primul act i se substituie pe neaşteptate un întins lan de grîu (prevestitor al sorţii livezii). În acest cîmp, surprindem personajele şi, de asemenea, identificăm cea de-a doua apariţie inedită din această montare — o sperietoare de ciori —, metaforă materială a pulsaţiei ce face să zvîcnească băierile inimii cehoviene. (...)

Într-o imagine finală, Firs îşi face apariţia dintr-un misterios dulap şi dă glas unei filosofii ce aruncă o punte între Cehov şi Beckett: « Viaţa se încheie înainte să fi apucat s-o vieţuieşti. » Apoi, un pahar cu şampanie, uitat solitar pe o măsuţă, îşi dă spontan propria-i reprezentaţie într-un ultim suflu funest — surprinzătoare concluzie a unei reprezentaţii mesmerice.

DAVID RICHARDS

The Washington Post

Există, pe de o parte, o abordare regizorală convenţională a operelor lui Anton Cehov, iar, la polul opus, Lucian Pintilie (...)

Regizorul român nu este în van unul din cei mai mari regizori ai acestei planete. După cum ne-a demonstrat-o deja în montările sale anterioare de la Arena — una furtunoasă, cu *Tartuffe*, şi alta în stil epic, cu *Raţa sălbatică* —, Pintilie îşi are propria sa manieră misterioasă de a smulge din ghearo şi de sub crusta trecutului piesele clasice, făcîndu-le să pară creaţii de ultimă oră. Dacă v-aţi gîndit cumva că *Livada cu vişini* de mult şi-a consumat rezerva de surprize, mai aruncaţi-vă o privire ! Iat-o, atît de familiară în intimitatea ei spirituală, una din arhicunoscutele capodopere ale dramaturgiei moderne, şi, totuşi, atît de suprinzător nefamiliară.

Şi nu este vorba doar de aparenţa superficială a lucrurilor, deşi dl. Pintilie şi echipa sa preferată de scenografi au surghiunit aproape toate vestigiile realismului de pe scena de la Arena. Proprietatea dnei Ranevskaia, înglodată în ipoteci, devine, în viziunea lor, o pardosea împestriţată şi fosforescentă, pe care sînt risipite vreo şase scăunele şi un uriaş dulap înţesat cu jucării, cărţi şi năluci.

Cît despre legendara livadă, mîndria familiei şi punctul de reper al întregii provincii, natura şi-a luat-o deja în stăpînire transformînd-o într-un lan unduitor de grîu sălbatic. Nu se mai zăreşte nici urmă de vişin. Doar o sperietoare de ciori mai rămîne, suspinînd jalnic la un moment dat. Sau să fi fost vîntul? Imaginile îţi taie respiraţia, punîndu-ţi totodată mintea pe jar.

În româneşte de LIVIA SZÁSZ CÂMPEANU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

FRAGMENTARIUM

Experiențe actuale în cinematografia sovietică

LUDMILA PATLANJOGLU

Ethos și narație filmică

În ultimii ani se vorbește tot mai mult în cinematograful mondial despre fenomenul sovietic. Acumulări culturale, factori sociali și politici au impulsionat afirmarea unui moment creativ puternic. Opere cu semnificații majoră pentru artă și viață. Un grup de creatori, mari talente, mari conștiințe ale timpului, ale căror realizări solicită o prospectare profundă, o situare într-un context universal de valori. În căutările și aspirațiile lor regăsim febra intelectuală și entuziasmul pionierilor. O dorință de experiment, de reformulare a programelor artistice în acord cu ideile contemporane. Filmele cineaștilor sovietici de azi aderă la problemele

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

vitale ale epocii. Actualitatea exercită o presiune asupra autorilor, dar ea are ca prim criteriu dimensiunea estetică. « Esențială este creația » spunea Elem Klimov la Congresul cineaștilor din mai 1986. Înainte de orice este importantă prezența în conștiința oamenilor, modalitățile de abordare ale lumii fiind multiple. Actualul cuprinde un trecut, un prezent și ceea ce este supoziție în privința viitorului. Acțiunea de rememorare a realizatorilor s-a dovedit fertilă conducînd la reconsiderarea și restituirea unor opere deschizătoare de perspective. De asemenea la dezvoltarea fără precedent a școlilor naționale. La Gruzia-Film, acest bastion al artei cinematografice moderne, s-au realizat capodopere și s-au afirmat cineaști de talie internațională ca Tenghiz Abuladze, Otar Ioseliani, Serghei Paradjianov, Levan Paatașvili, Irakli Kvirikadze, Gheorghi Șenghelaia, Alexandr Mindadze, Vadim Abdrașitov, Alexandr Rehviașvili, Nana Diordiadze. Școlile mai tinere din țările Asiei Centrale, în eforturile lor de emancipare, au reușit să ofere cîteva realizări antologice, semnate de regizori cunoscuți ca Ali Hamraiev, Tolomuș Okeev, Bulat Mansurov. Studiourile Lenfilm s-au remarcat prin explozia tinerelor talente, cele mai multe fiind încununate cu premii naționale și internaționale încă de la debut cum ar fi: Konstantin Lopușanski, Oleg Tepstov, Alexandr Sokurov, Iuri Mamin, Valeri Ogrodnikov etc. În aceste confruntări cu trecutul se stabilesc punți de comunicare cu tradiția, cu poeticele unor maeștri ca Eisenstein, Kalatazov, Ciuhrai, Romm, Tarkosvki. Privirea este reflexivă, substanța omenescului este cea care dă adîncime demersului filmic. Se înfruntă de obicei un personaj nevăzut, dar teribil, istoria, și un erou a cărui trăsătură definitorie este puritatea morală. În *Oci ciornîie*, preluînd motive din *Doamna cu cățelul* și din alte opere cehoviene, Nikita Mihalkov descrie o înflorată poveste de dragoste a unui italian sosit în Rusia, la începutul secolului. În lumina timpului necruțător, sentimentele autentice, pure, se ofilesc, iubirea sfîrșind în bufonadă. Stările sufletești ale personajelor încărcate de mister și tensiuni puternice se pulverizează brutal în comedie. La antipod în *Du-te și vezi* de Elem Klimov (Medalia de aur și Premiul criticii la Festivalul Internațional de la Moscova) spectacolul suferinței umane capătă acorduri de recviem. Este imaginea terifiantă a războiului văzută prin ochii unui copil, descriere de o violență halucinantă a exterminării unor sate din Bielorusia de către naziști. În final, realul se îngemănează cu imaginarul. Protagonistul, supraviețuitorul masacrului, îndreaptă arma către tabloul celui care este autorul moral al acestor crime. Dar datorită unor înlănțuiri repetate el este obligat să întîlnească privirea lui Hitler — copil în brațele mamei sale. Reprimîndu-și revolta, dezarmat, eroul lasă pușca jos și pleacă. În momente cînd istoria devine teren al alienării, speranța trebuie să rămînă în umanitatea din om — pare să spună autorul. Un visător și un pur este și tînărul muzician din *Călătoria unui compozitor* de Gheorghi Șenghelaia. (Ursul de argint la Festivalul Internațional din Berlinul de Vest). Plecat să facă o culegere de folclor, el descoperă pămîntul însîngerat al Georgiei în preajma revoluției, devastat de teroare și frică. În acest periplu inițiatic care se termină tragic, cunoaște prețul luptei și al solidarității în vremurile de restriște. Nobili sufletește sînt și haiducii din *Hareba și Goghia*. Acest film construit cu rafinament plastic remarcabil de Șenghelaia este o demonstrație sensibilă care conduce cu subtilitate și dramatism către poza din final, arsă de trecerea timpului; trupurile vitejilor zăcînd pe zăpada albă alături de dușmanii lor învingători, aflați într-o poziție marțială, arată brutal că sînt bariere de netrecut în fața fraternizării, a sincerității și comuniunii. În *Comisarul* (Premiul special al juriului Ursul de argint, Premiul FIPRESCI la Festivalul din Berlinul de Vest) inspirat dintr-o povestire a scriitorului Vasili Grossman, în regia lui Alexandr Askoldov, apriga revoluționară Vavilova descoperă cu uimire miracolul maternității, fericirea unui cămin tihnit, al unui om generos cu mulți copii care îi zdruncină

◀ Filmul documentar *E greu să fii tînăr*. Regia Iuri Podnieks

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

certitudinile, dar nu o abate definitiv de la drumul zbuciumat al luptei. Actorii Nonna Mordiukova, Rolan Bîkov, Vasili Şukşin dau relief acestei meditaţii tulburătoare despre moarte şi viaţă, despre sensul păcii, al toleranţei şi înţelegerii între oameni. În *Mîine a fost război*, debut matur al regizorului Iuri Kara, martore ale erorilor tragice ale unei epoci revolute sînt nişte eleve de liceu. Dilemele lor vorbesc despre crime mai cumplite decît exterminarea fizică, atentatul la conştiinţă şi chinul moral. Un cronicar patetic şi original al acestei perioade este Alexandr Gherman în *Prietenul meu, Ivan Lapşin* (Premiul criticii şi Premiul « Leopardul de aur » la Festivalul Internaţional de la Locarno, Elveţia). Destinul unuia dintre acei pionieri devotaţi şi entuziaşti ai lumii noi cu măreţe victorii, dar şi cu pierderi irevocabile, naşte întrebări existenţiale în erou şi în spectatori. Trama este structurată compoziţional inventiv — un contrapunct între prezent şi trecut, un amestec de realitate şi vis, de poezie şi fior metafizic. Un inocent este şi telegrafistul, englezul Hughes din *Robinsonada* sau *Bunicul meu englez* încununat cu Premiul « Camera de aur » la Cannes. Trimis de o companie britanică să păzească linia Londra — Delhi care trecea prin această regiune, eroul este uitat de ai săi în Gruzia, datorită vremurilor tulburi. El continuă să-şi facă însă cu obstinaţie datoria. Se va întîlni cu revoluţia, va cunoaşte iubirea, prietenia şi va muri absurd, străpuns de un glonte misterios. « Acest film — mărturiseşte scenaristul Irakli Kvirikadze — este o tentativă de a arunca un ochi în acele albume care zac pe fundul vechilor cufere, alături de alte relicve ale trecutului, uitate de toată lumea. »

Lipsa clişeelor, a eroismului de paradă, caracterizează multe din călătoriile în trecut ale cineaştilor sovietici. Nimic eroic în gestul disperat, dar atît de uman al tînărului zootehnician din *Patria electricităţii* în regia Larisei Şepitko. Montînd motorul unei vechi motociclete la o centrală electrică, el spera să aducă fericire unor ţărani înfometaţi dintr-o regiune secetoasă. În ciuda greutăţilor, a privaţiunilor căldură şi frumuseţe transmit şi personajele din *Iubirea Asiei*. Lucrînd cu neprofesionişti, Andrei Mihalkov Koncealovski zugrăveşte cu autenticitate, cu o poezie frustă, aceşti ţărani care au dus pe umerii lor greul istoriei, chipuri reprezentative pentru psihologia mujicului rus. Aceste retrăiri ale istoriei sînt tratate deseori în registrul mai bogat în semnificaţii al metaforei şi parabolei. Destinul tragic al poetului cazac Ahan — Seri, militant pentru libertatea poporului său, murind singur, retras în munţi, din *Cînă funerară* de Bulat Mansurov sau evocarea sfîrşitului lui Lev Tolstoi în filmul omonim al lui Serghei Gherasimov invită la meditaţii profunde, sînt o posibilitate de a accede la esenţe, de evaluare a omului şi a relaţiei lui cu lumea. Moartea marelui gînditor rus, epurată de orice urmă de pitoresc, celebra lui fugă de acasă, de la Iasnaia Poliana, este o imagine simbol a seismelor istorice care vor zgudui lumea curînd. În *Porumbelul sălbatic*, în regia lui Serghei Soloviov (Premiul « Leul de argint» la Festivalul de la Veneţia), într-un sat marcat de rănile războiului, un copil orfan cu un tată infirm are pasiunea colombofiliei. Efortul lui pentru prinderea porumbiţei albe pe care o rîvnesc toţi locuitorii din mica localitate şi apoi gestul de eliberare al micii captive este un imn sensibil adus aspiraţiei spre vis şi lumină. Plin de sens este şi sacrificiul purităţii din trilogia lui Tenghiz Abuladze. În *Ruga*, pentru a amenda absurditatea discriminărilor religioase, în *Copacul dorinţei*, pentru a incrimina credinţe şi obiceiuri crude ce maculează dragostea, în *Căinţa*, pentru a stigmatiza imaginea unui tiran care a creat un mecanism social şi politic infernal ce transforma în calvar viaţa unui întreg popor. Dezgroparea cadavrului lui Varlam de către fiica uneia dintre victime, gestul nepotului care se sinucide cu arma primită în dar de la bunic, cînd află faptele săvîrşite de acesta, sînt secvenţe cutremurătoare. O meditaţie tulburătoare despre istorie, un film emblematic pentru transformările din cinematografia sovietică, un eveniment cultural de răsunet

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

internațional, încununat cu prestigiosul Premiu special al juriului la Cannes în 1987. În aceste întoarceri în memoria timpului, la incidența realului cu supranaturalul, istoria coboară în mit. În *Legenda fortăreței din Suram* (premiat la Festivalul Internațional de la Besançon, Franța), Serghei Paradjanov, poet al rădăcinilor și al obîrșiilor, explorează un bogat fond etnografic și arhaic, dezvăluind printr-un spectacol policrom misterul și grandoarea sacrificiului unui tînăr care acceptă să fie îngropat de viu în zidurile unei cetăți. ca preț al eliberării patriei sale.

Într-o lume străveche, cu legile ei nescrise, ne aflăm și în *Urmașul panterei albe* (Premiul Ursul de argint la Festivalul Internațional din Berlinul de Vest) de Tolomuș Okeev. Încălcîndu-le, ucigînd un animal sacru în credința populară, eroul, un vînător, își acceptă moartea cu resemnare. Echilibrul cu natura este frînt și în *Scrisorile unui mort* de Konstantin Lopușanski (Marele Premiu la Festivalul Internațional de la Mannheim, Premiul FIPRESCI Premiul pentru cea mai bună realizare la Festivalul filmelor fantastice de la Madrid), unde în culori metalice în care domină albul și negrul, descoperim un univers carbonizat. Fantasticul, spațiu al evaziunii evocînd infernul nuclear, devine o oglindă demistificatoare pentru prezent. În acest rechizitoriu violent al responsabilității omului de știință în epoca modernă, un savant supraviețuitor catastrofei atomice scrie fiului mort. În deșertul de cenușă, copiii rămîn singura speranță; purtînd măști de gaze, ei pornesc, ca spre o Golgota modernă, pe un pămînt mistuit de flăcări și durere, în căutarea unui liman... Un avertisment, un semnal de alarmă ce reverberează emoționant în două filme documentare: *Cernobîlul cronica unor săptămîni grele* și *Glasul Cernobîlului*. Apeluri patetice la responsabilitatea planetară a individului în lumea modernă, ca și acel insolit *Nimic mai mult*

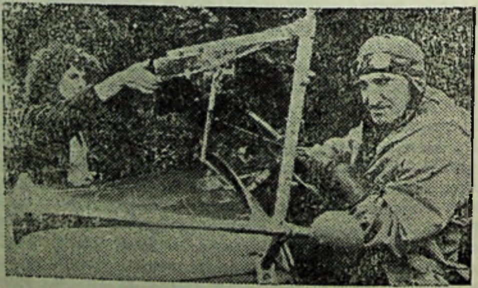

Regizoarea Nana Diordiadze și operatorul Levan Paatașvili în timpul filmărilor la *Robinsonada*.

de Alexandr Sokurov (discipol mult iubit de Tarkovski) reconstituire metaforică din perspectiva contemporană a unei zile din timpul celui de al doilea război mondial, în urma incursiunii în materialele din arhivă. înregistrate de memoria peliculei.

O căutare a *fenomenului cinematografic sovietic* este adevărul în legătură cu ziua de astăzi. Această privire frontală a realității a condus la dezvoltarea documentarului, care a devenit un adevărat rival al filmului de ficțiune, stîrnind un interes deosebit din partea publicului. În investigarea portretului omului contemporan,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Frații Nikita Mihalkov și Andrei Mihalkov Koncealovski

◀ Nastasia Kinski la Festivalul internațional al filmului de la Moscova
Nikita Mihalkov și Marcello Mastroianni în timpul filmărilor la *Oci ciornîie*

Fellini, dînd autografe la Festivalul internațional de la Moscova ▶▶

Ocrotește-mă, talismanul meu — Regia Roman Balaian. Medalia de aur la Festivalul neorealist de la Avelino — Italia, 1986 ▶
Avtandil Maharadze (Varlam) în *Căința*. Regia Tenghiz Abuladze. Premiul special al Juriului la Cannes, 1987

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Elem Klimov

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

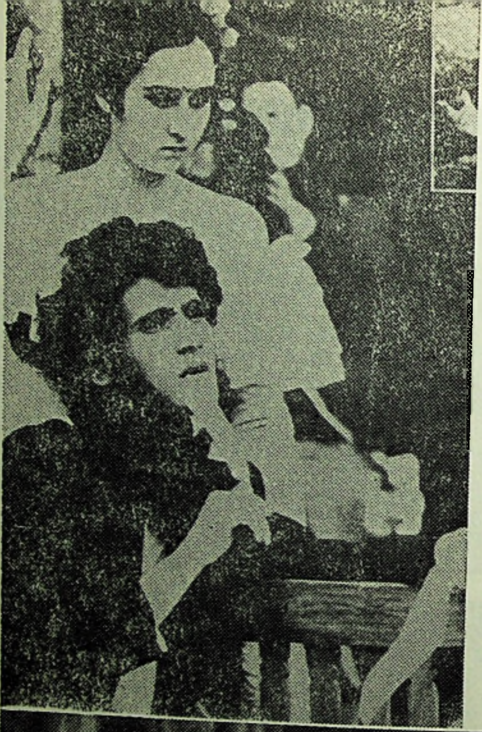

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

dominantă este radiografierea proceselor de conştiinţă. Realizatorii sînt preocupaţi de expresivitatea interioară a personajelor. *Tema* de Gleb Panfilov, încununat cu Ursul de aur în Berlinul de Vest, este vivisecţia stărilor de spirit ale unui scriitor care şi-a ratat viaţa şi arta intrînd în mirajul succesului ieftin. Un fin analist psihologic este Ali Hamraiev în *Triptic* (Marele Premiu la Festivalul filmului de autor de la Sanremo), periplu poetic în destinul a trei personaje feminine. O maestră în înţelegerea psihologiilor în momentele limită este Kira Muratova. *Scurte întîlniri* şi *Lunga despărţire* au fost adevărate revelaţii naţionale şi internaţionale. O creionare penetrantă a durerii de a trăi, a celor cu vocaţia eşecului. Ceva din interior sau din afară îi face incapabili să-şi înfrîngă prejudecăţile, spaimele, frînele fizice sau psihice. Deşi sînt împreună, sînt mereu singuri, torturaţi de un martor devorator, timpul. Încercînd să-l ignore, se refugiază în jocuri crude, se agaţă de iluzii înşelătoare. O analiză fină a naturii umane propune Roman Balaian în *Ocroteşte-mă, talismanul meu* (Medalia de aur la Festivalul Neorealist de la Avellino, Italia), o replică modernă sui-generis la drama lui Puşkin. Acţiunea este plasată în casa memorială de la Bolodino, unde scriitorul este omagiat în cadrul unei manifestări culturale. Cu acest prilej, o poveste de dragoste reface în alte condiţii spaţio-temporale, cu alte personaje, « duelul » care l-a răpus pe poet. În *Zbor în vis sau în realitate*, Balaian, ca şi Eldar Riazanov în comedia *Piesă uitată pentru flaut*, lansează un personaj inedit, un antierou; el face eforturi să se sustragă dintr-o existenţă sclerozată, dar nu are forţa să-şi ducă pînă la capăt bunele intenţii. Aplombul comic al actorului Leonid Filatov din filmul lui Riazanov dă contur tribulaţiilor erotice ale funcţionarului de la direcţia « pentru organizarea timpului liber ». Dragostea pentru o soră medicală se dovedeşte o himerică tentativă de purificare morală a birocratului, o aventură ilară, dezamăgitoare pentru el şi cei care au crezut cîndva în vocaţia sa artistică. În *Sărbătoarea lui Neptun* de Iuri Mamin, marginalitatea unor existenţe mărunt pedestre capătă proporţii groteşti. Ritualurile celor care se scufundă în apă iarna, agitaţia pregătirilor de dragul carierismului sînt gogoliene, amintind de *Revizorul*. În *Adio, vară* de Elier Ihmuhamedov şi în *Zonă interzisă* de Nikolai Gubenko elemente naturale, un cutremur şi o tornadă obligă personajele la confesiune, dezvăluie starea de provizorat a unor destine mistificate.

Universul adulţilor este pus sub semnul întrebării şi în acele producţii destinate « sindromului tinereţii » cum este numit de critica sovietică. Relaţii umane tensionate între generaţii, lipsa de orizont într-o familie, sînt surprinse în culori neorealiste în *Micuţa Vera* de Vasili Piciul, încununat cu Premiul Criticii pentru vigoarea limbajului la Festivalul Internaţional de la Veneţia. Portretul tînărului, într-o lume în care s-au produs mutaţii în psihologia socială şi individuală a epocii, este fixat cu profunzime şi originalitate artistică în documentar şi filmul de ficţiune. O ipostază posibilă este cea a adolescentului din *Plumbum* sau *Joc periculos*, realizat de cuplul Vadim Abdraşitov şi Alexandr Mindadze. Protagonistul luptă cu o abnegaţie dezumanizată pentru asanarea morală a societăţii. Pentru micul superman nimic nu este nepermis, nici denunţarea tatălui la miliţie. O replică feminină este fetiţa din *Sperietoarea* de Rolan Bîkov pe care neînţelegerea celor din jur o aspreşte şi o alienează. Pentru a cîştiga respectul şi autoritatea semenilor, eroul din *Mă numesc Arlechin* de Valeri Ribarev optează pentru violenţă şi forţă. În *Tentaţia* de Viaceslav Sorokin o adolescentă, îndrăgostită de un băiat din lumea celor privilegiaţi, încearcă să pătrundă în această lume închisă prin mimarea luxului şi a nonşalanţei. Descoperită, ea este umilită şi exclusă cu brutalitate. Din aceeaşi familie spirituală este şi eroul din *Pilot de încercare* de Ivan Dîhovicini (Marele Premiu « Dragonul de aur » la Festivalul de la Cracovia). Moartea tatălui are însă un efect de regenerare spirituală asupra sa, personajul descoperind adevăratele valori ale lumii din jur şi din

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

el însuşi. În numele lor, curierul din filmul omonim al lui Karen Şahnazarov (Premiul special al Juriului la Festivalul Internaţional de la Moscova) refuză jumătăţile de măsură, afişînd în faţa celor care vor să-l corupă, masca bufonului. Un candid modern, crescut în eprubetă, este şi personajul din *Educaţie masculină* de Usman Saparov, (premiat la Moscova, Tomar, Mannheim) pe care viaţa îl supune unor grele încercări pînă pătrunde sensurile şi descoperă exemplele demne de urmat. Pentru ele, Banan din *Assa* de Serghei Soloviov, deşi are o construcţie fizică fragilă şi pare insignifiant, nu ezită să se sacrifice ca un erou romantic, lăsîndu-se străpuns de un glonte în apărarea frumuseţii. Acest film, un cokteil fantezist, amestec de *love story*, *policier*, farsă, ne introduce în cultura tinerilor, în muzica *rock*. Dincolo de teribilismele, revoltele, aparenţele de degringoladă spirituală, Soloviov dezvăluie gravitate, frumuseţe morală, aspiraţie spre vis. Aceeaşi semnificaţie are şi gestul tînărului din *Pragul* de Alexandr Rehviaşvili (premiat la Festivalul Internaţional de la Quimper, Franţa). Eroul pleacă în munţi să continue opera profesorului său de botanică, refuzînd o viaţă cu satisfacţii mărunte, alături de familie. Paradoxal, tonice sînt mărturiile condamnatului la moarte din documentarul *Judecata supremă* de Herz Frank. El sfîrşeşte cu demnitate, clamîndu-şi dragostea de oameni, pînă şi pentru cei care i-au semnat sentinţa pe drept, pentru crimele comise, pentru atentatul la bunul cel mai de preţ al omului, viaţa. Un film sinteză pentru „sindromul tinereţii" îl constituie documentarul *Este greu să fii tînăr ?* El debutează cu imaginea unui concert *rock*, aparatul scrutînd figurile cuprinse de delir ale unor spectatori. Autorii urmăresc apoi experienţele care îi vor apropia sau îndepărta de drumul drept în viaţă. Cu îndrăzneală sînt dezvăluite resorturile intime ale momentelor de criză, cînd se alege conformismul, se preferă mirajul drogului sau al alcoolului, pacea iluzorie propăvăduită de sectele religioase, fascinaţia unei existenţe fără muncă, aspiraţia prin violenţă, la putere. În film există ca *leit-motiv* creaţia unui student — regizor care are ca subiect starea de spirit a generaţiei sale. Revine obsesiv un labirint cu numeroase culoare închise sau oglinzi deformante. Finalul acestui examen de artă şi de viaţă încheie documentarul. Avem imaginea imensităţii mării în care tinerii eroi, intraţi în apă pînă la glezne, cu chipurile încordate şi grave, privesc încrezători în larg. Este o minunată metaforă poetică pentru filmul lui Iuri Podnieks. O secvenţă emblematică pentru căutările, certitudinile şi speranţele filmului sovietic de astăzi.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

PAGINI DE SCENARIU

SERGHEI GHERASIMOV

LEV TOLSTO

În toamna aceea funestă, în noaptea de 28 octombrie 1910, Tolstoi dormea în camera sa. Se vede că în acea noapte insomnia îl părăsise. Dormea și visa. Și visa grozăvia aceea din Arzamas care uneori îi revenea în minte, amestecîndu-se cu realitatea, dîndu-i senzația că se pierde pe sine, pierde șirul impresiilor, al timpului și al spațiului.

Se vedea într-un hotelaș mizer, cum se întîlnesc nenumărate prin micile orașe de pe întinderea nesfîrșită a Rusiei. În holul strîmt — sau « camera comună », cum se numea acolo. Privindu-se în oglinda strîmbă, Tolstoi nu putea cu nici un chip să-și recunoască reflectarea. Ba vedea un pătrat frumos pe un fundal deschis ce se legăna, ba dintr-o dată pătratul se transforma într-o mutră cumplită, iar apoi în pătrat, iar pătratul iarăși în mutră. Și Tolstoi nu putea înțelege deloc ce este asta: ba e el, ba e altcineva legat de el, poate Certkov, care-l sperie cu amenințarea unei primejdii apropiate. Nu se putea desprinde de oglindă, și se tot uita, și înțelegea că este un vis, și se căznea să se trezească și, după ce se trezea, se vedea iar în odăița strîmbă, plină de muște care bîzîiau asurzitor în jurul lui, și acest sunet îl făcea să vadă limpede că este bolnav, periculos de bolnav, chiar fără speranță. Și în acea clipă înțelegea din nou că este un vis și că trebuie să se trezească pînă nu e prea tîrziu. Și se trezi.

Stătea culcat în patul lui din dormitorul de la Iasnaia Poliana. Împrejur domnea acea liniște profundă a nopții de toamnă cînd ai impresia că întunericul a înghițit pînă și sunetele. Voi să se ridice și să caute pipăind chibriturile și chiar întinse mîna spre noptiră cînd, deodată, în această liniște de moarte, auzi un sunet slab. Acest sunet nu putea fi decît scîrțîitul podelei sub niște pași atenți ai cuiva care se furișa.

Tolstoi încremeni. Își dădu imediat seama despre ce era vorba.

— E Sofia Andreevna, ea e, îi scăpă lui, cu o voce șoptită.

Și chiar așa. Ii auzea pașii. Tolstoi îi numără. Ghici cînd ea va trebui să scapere un chibrit pentru a aprinde lumînarea din birou. Așa se și întîmplă. Văzu lumina ce pîlpîie ușor prin fanta de la ușă, auzul i se încordă la maximum — putea auzi și-și dădea lesne seama de toate mișcările Sofiei Andreevna. Stătea culcat fără să respire, în acea tensiune cînd imaginația este capabilă să creioneze fiecare detaliu din ceea ce nu observă ochiul. O vedea în căutarea testamentului, descuind biroul, scoțînd sugativa, încercînd să deschidă celelalte sertare ale mesei — dar ele nu voiau să se deschidă. Îngenunchează în fața divanului vechi pe care i-a născut lui Tolstoi toți copiii, trage rînd pe rînd cele trei sertare de la baza lui, dar nici aici nu e nimic.

Acum nu mai dorea decît un lucru: ca ea să plece cît mai degrabă pentru ca el să se poată scula și să se apuce de treabă. Dar mai trebuia s-o aștepte să facă cale întoarsă, să se culce și să adoarmă. Pentru asta a făcut socoteala că e nevoie

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

de o oră. Ceasul arăta două şi zece cînd el s-a aşezat să scrie scrisoarea pentru Sofia Andreevna.

La Iasnaia Poliana, totul era cufundat în somn.

Dormeau rîurile, abia întrezărite în beznă, încreţindu-şi luciul sub vîntul proaspăt de toamnă ce se făcea auzit printre crengile desfrunzite ale copacilor, dormeau caii în grajd, găinile în cuibar, dormeau copiii surugiului Andrian, întinşi pe pieile de oaie împrăştiate pe podea, dormea chiar şi el pe patul vechi de lemn, îmbrăţişîndu-şi preaiubita soţioară, dormea toată casa. Adormise în camera ei şi Sofia Andreevna. Chipul ei, pînă şi în somn, trăda preocuparea şi suferinţa.

În salon pendula a bătut ora trei.

Lev Nikolaevici s-a ridicat de la masa de scris şi, cu o lumînare în mînă, s-a dus să-l trezească pe Makoviţki. Acesta nu înţelese din prima clipă ce se petrece, dar, îndată ce văzu chipul palid, plin de suferinţă, al lui Lev Nikolaevici, sări în sus, gata, ca întotdeauna, să-l ajute cu toată dragostea şi devotamentul său.

— M-am hotărît să plec, rosti încet Tolstoi. Mergeţi cu mine?

— Desigur, desigur, dar unde? spuse Duşan.

— Vedem după-aia. Atunci strîngeţi-vă lucrurile, numai să n-o treziţi de Sofia Andreevna. Nu luăm lucruri multe, numai ce-i mai necesar.

Spunînd acestea Tolstoi plecă, iar Duşan, frecîndu-şi energic faţa cu palmele, se trezi pe de-a-ntregul şi se băgă sub pat, să-şi scoată geamantanul.

În biroul său Tolstoi termina de scris scrisoarea către Sofia Andreevna, cînd bătu la uşă Makoviţki.

— Da, da, intraţi, vă aştept, spuse Tolstoi. Ar trebui să iau geamantanul cel mare, dar e sus, mi-e teamă să nu fac zgomot şi s-o trezesc pe Sofia Andreevna.

— Am să-l aduc eu imediat, spuse Makoviţki şi ieşi.

Terminînd de scris, Lev Nikolaevici se apucă să recitească scrisoarea. Citind, rostea în şoaptă unele fraze, de parcă le-ar fi verificat să le vadă sensul şi intonaţia. Buzele i se strîmbau şi tremurau.

« Plecarea mea o să te supere. Îmi pare rău, dar înţelege-mă şi crede-mă că nu puteam să fac altfel. Situaţia mea în casă devine, a devenit de nesuportat. Dincolo de alte lucruri, nu mai pot trăi în aceste condiţii de lux în care am trăit, şi fac ceea ce fac de obicei bătrînii de vîrsta mea: pleacă din viaţa lumească pentru a-şi trăi în singurătate şi linişte ultimele zile din viaţă.

Te rog să înţelegi asta şi să nu vii după mine, dacă ai să afli unde sînt. O asemenea venire a ta n-ar face decît să înrăutăţească situaţia amîndurora, dar nu-mi va schimba hotărîrea. Îţi mulţumesc pentru cei 48 de ani de viaţă cinstită petrecută cu mine şi te rog să mă ierţi pentru tot ce m-a făcut vinovat faţă de tine, aşa cum şi eu, din toată inima, te iert pentru tot ce te-ar fi putut face vinovată faţă de mine. Te sfătuiesc să te împaci cu noua situaţie în care te pune plecarea mea şi să nu-mi porţi pică. Dacă vrei vrea să-mi comunici ceva, transmite-i Saşei, ea va şti unde mă aflu şi-mi va trimite ce trebuie: nu-ţi poate spune unde mă aflu pentru că am făcut-o să promită să nu spună acest lucru nimănui. »

Terminînd, semnă scrisoarea şi o puse în plic.

Intră Makoviţki cu geamantanul.

— Dacă nu vă deranjează, ajutaţi-mă, dragul meu, să împachetez toate astea, făcu Tolstoi un semn cu capul spre dormitor. Iar eu am să mă duc să-l trezesc pe Andrian Pavlovici. Spunînd aceasta, scoase din noptieră o lanternă.

Ba aprinzînd-o, ba stingînd-o, se îndreaptă spre locuinţa surugiului, rătăcind drumul, lovindu-se de tufişuri şi copaci. Se împiedică, căzu în patru labe, pierdu căciula, se sculă vioi, — trebuia să caute căciula cu lanterna, dar aruncînd o privire spre fereastra Sofiei Andreevna, stinse lanterna, dădu din mînă, se îndreaptă la

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

întîmplare spre izba surugiului. Trecînd pragul casei își dădu seama după sforăit unde trebuia să-l caute pe Andrian. Împiedicîndu-se de copii ajunse pînă la pat, atent, temîndu-se să facă zgomot. Îl trezi pe surugiu.

— Andrian Pavlovici, îl strigă el încet, o să trebuiască să mergem împreună.

— Ce? Cînd? bolborosi Andrian, buimăcit de somn.

— Acum, acum, dragul meu, acum! Scoală-te și înhamă!

Nevasta lui Andrian se trezi, ridică speriată capul ciufulit. Copiii continuară să doarmă.

Se treziră cu neașteptat de multe lucruri: un geamantan mare de călătorie și o legătură mare — paltonul, pledul — și un coș. Makovițki și Andrian, nu fără osteneală, cărau toate acestea la trăsura care se afla, înhămată, lîngă grajd. Mergeau cu atenție, temîndu-se cel mai mult ca nu cumva s-o trezească pe Sofia Andreevna. Pe drum dădură peste Lev Nikolaevici, care pipăia pe ici și colo căutîndu-și căciula pierdută, și din nou ar fi trebuit să aprindă lanterna ca să caute ca lumea, dar Makovițki a scos din buzunar altă căciulă și i-a dat-o s-o pună, și, profitînd de ocazie, fără să ia seama la protestele lui Tolstoi, i-a pus pe umeri, peste pufoaică, și o pătură.

În sfîrșit, s-au suit. Tolstoi spuse:

— Ei, cu Dumnezeu înainte. Numai încetișor, să nu faci zgomot.

Dar Andrian, probabil, își dăduse seama și singur despre ce era vorba — că această plecare nu e obișnuită, ci tainică — și, abia atingînd caii cu biciul, trase de hamuri. Trăsura, alunecînd prin șanțurile noroioase, o porni la drum.

Cînd au ieșit la drumul principal, Tolstoi, care tăcuse pînă atunci, se întoarse spre Dușan și spuse cu glas tremurător:

— Ce-o fi făcînd acum Sofia Andreevna? Milă mi-e de ea. Dar nu mai puteam să rămîn! Noaptea iar a venit în biroul meu și a căutat. Mai bine să plec, decît să m-aprind din nou... Da, de mult era timpul... Dar unde să merg?... Bine ar fi cît mai departe.

Înțelegînd abia acum că era vorba de o plecare definitivă de acasă, Makovițki spuse:

— Poate în Basarabia la muncitorul acela moscovit, Gusarov. Ne-a scris că trăiește acolo cu familia lui pe o bucată de pămînt, după învățăturile dumneavoastră. Numai că pînă acolo e mult de mers, trenul în direcția aceea e prost...

— Chiar și la capătul lumii, spuse Tolstoi obosit. Și, imediat, adaugă pe neașteptate: Ieri am primit «Steaua de dimineață», s-a tipărit acolo scrisoarea mea către acel preot, vă mai aduceți aminte? E de mirare că au publicat-o. Un act de curaj... Ar fi bine s-o retipărim în ziare.

Makovițki îl privi uimit pe Tolstoi, totuși spuse:

— Probabil că asta se va putea face.

Cînd Makovițki a ieșit de la șeful gării, l-a văzut pe Tolstoi plimbîndu-se cu un băiat de vreo zece ani. Vorbeau cu multă înfocare despre ceva.

Apropiindu-se de Tolstoi, Makovițki i-a spus că trenul va sosi în șase minute și că el se duce să pregătească lucrurile ca să urce.

Tolstoi făcu o mișcare scurtă din cap și spuse destul de încet:

— O să mergem cu băiatul.

Dar în compartiment a fost singur, probabil că băiatul se dusese la părinții lui.

Makovițki pregăti patul și Tolstoi, fără să se dezbrace, se întinse. Dar înainte de a închide ochii spuse:

— Ce-o fi făcînd acum Sofia Andreevna? Poate citește scrisoarea. Mi-e milă de ea. Închise ochii, tăcu.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ALEXANDR ADABAȘIAN
NIKITA MIHALKOV

OCI CIORNÎIE

(În scenariu s-au folosit motive din operele lui Cehov)

Scrisoarea ei îmi ardea palmele. Și, la fel cum ființa ei își schimba înfățișarea în mintea mea, se preschimba și cuprinsul acestei scrisori inventat de mine. Și, odată, am luat scrisoarea, am tăiat cu foarfeca primele rînduri scrise în franțuzește, unde era amintit numele meu, și ultimul, unde era semnătura ei — « Anna » —, și m-am dus la universitatea unde învățasem pe vremuri și unde puteam căpăta ajutor.

Biroul profesorului de slavistică la care venise Romano este așezat în balconul de la sala de lectură a bibliotecii. Undeva, jos, în depărtare, se vede sala cu șirurile de lămpi verzi, de mese, de capete aplecate. Romano stă în fața profesorului, îi desparte o masă pe care sînt îngrămădite cărți, dosare, manuscrise împachetate și legate în cruce.

Profesorul este înalt, uscățiv, cu ochelari aurii pe o față prelungă, îngustă și neobișnuit de palidă. În mîini ține scrisoarea cu pricina și traduce încet, fără intonație ; se oprește uneori ca să caute cuvîntul cel mai potrivit:

— « Vă scriu această scrisoare în rusește nu numai pentru că nu am prea multă încredere în franceza mea, dar și pentru că sper că atunci cînd vi se va traduce am să fiu departe, atît de departe încît ți se face groază numai cînd te gîndești, și nu se va mai putea schimba nimic.

N-am plecat, am fugit ! Am fugit de dragoste, de ceea ce am așteptat cu patimă toată viața, am fugit pentru că am înțeles că nu sînt pregătită pentru ea. Minciuna existenței mele mi-a speriat dragostea. Iată de ce fug . . . » — profesorul își ridică privirea spre Romano și îl întreabă: — Cine scrie asta?

— Habar nu am ! face Romano ochii mari.

Profesorul lasă capul în jos, nu zice nimic și continuă:

— « . . . bietul, bietul, bietul de tine, bietul meu ! — iată ce am vrut să vă spun în fiecare zi de cînd v-am cunoscut. Nu știu de ce se spune că e fericit cel care este iubit. Dar oare așa e? Oare să fii iubit e o fericire mai mare decît să iubești? Dragostea altuia pentru tine este o reflectare, iar iubirea ce o porți altcuiva este raza ta, forța ta, e o minune ! Doamne, doamne, de ce toate sînt așa? De ce mor cei mai buni, iar cei răi trăiesc mult? de ce bogăția este oferită celor care au cel mai puțin nevoie de ea; de ce iubirea nu a pus stăpînire pe dumneavoastră, un om deștept, bun, talentat, ci pe mine, o femeie pustiită, de nimic, cufundată în minciună și înjosire, care nu o poate nici înțelege, nici păstra, ci fuge, fuge de groază unde vede cu ochii? . . . » Și cui îi este adresată? — ridică din nou privirea profesorul.

— Poftim? Pe fruntea lui Romano apar broboane de sudoare.

— Către cine e scrisoarea?

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— E dintre hîrţoagele unui cunoscut de-al meu. E în Rusia.
— Da? Şi ce face el acolo?
— El? . . . A murit. A îngheţat. La Petersburg.

Profesorul îl priveşte pătrunzător, iar Romano îi zîmbeşte stînjenit. Profesorul îşi coboară ochii în foaia de hîrtie şi continuă:

— « . . . E aproape şapte dimineaţa. Mi-am strîns lucrurile, stau la masă pe scaunul pe care pînă nu demult şedeaţi dumneavoastră . . . »

Lui Romano i se pare că de la ochelarii profesorului, de la inelul de pe mîna lui, de la lămpile de jos apăruseră în sală jocuri de lumini. Razele solare jucăuşe începuseră să se disperseze, să lumineze în toate culorile curcubeului; glasul profesorului se îndepărtase, dar răsuna oricum foarte clar:

— « . . . Afară se luminează, iar eu am în faţa ochilor chipul dumneavoastră. V-am văzut azi dormind. Aţi adormit în mijlocul frazei şi aţi dormit foarte puţin, vreo cinci minute, şi de două ori aţi suspinat ca un copil. V-am sărutat, iar dumneavoastră aţi deschis ochii şi aţi terminat fraza începută, de parcă nici n-aţi fi adormit . . . De ce scriu asta, nu ştiu, oare asta e important? Şi peste scurt timp am să trec prin faţa ferestrelor dumneavoastră mergînd spre gară, iar cînd vă veţi trezi eu nu voi mai fi aici. Gata. Ce a fost a fost. E ruşinos să-ţi pară rău şi să te justifici pentru că ai fost copleşit de fericire. A mea a fost fericirea, deci şi vina. Şi dacă Dumnezeu mă va izbăvi, atunci mă va ierta de acest păcat, pentru că şi mai mare păcat este să trăieşti fără dragoste, în minciună, chiar dacă prin asta salvezi pe cineva. Sau poate Dumnezeu v-a scos în calea mea ca răsplată pentru chinurile ce le-am trăit pînă acum şi cele care mă mai aşteaptă . . . cine ştie . . .

Ce păcat că toate astea s-au terminat atît de repede. Fug! Nu am putut suporta încercarea prin iubire, iertaţi-mă!

Adio, cu siguranţă nu ne vom mai vedea niciodată, dar oricît am să trăiesc, am să vă ţin minte». Profesorul lasă scrisoarea, tace, iar apoi, fără să-şi ridice privirea spre Romano, spune cu voce înceată: — Gata, asta-i tot.

. . . Clopotul staţiei răsună, locomotiva şuieră răspîndind în jur un nor de aburi, tampoanele scrîşnesc şi trenul porneşte încet. Treptat, luînd viteză, şuieră la ieşirea din staţie; ultimul vagon, cu silueta conductorului înfofolit ca o păpuşă, trece ca o străfulgerare şi, după plecarea trenului, ni se deschide în faţă un cîmp curat care începe să înverzească, un drum de ţară depărtîndu-se spre zare, mărginit de ulmi, în jurul cărora se învîrt croncănind ciori. În cîmp, lîngă un coş, cu spatele la noi, stă Romano cu geamantanul într-o mînă şi cu un cal din fontă — cadoul funcţionarilor recunoscători — în cealaltă. Priveşte dezorientat într-o parte şi-n alta, cînd deodată o voce caldă de tenor începe să fredoneze un cîntec napolitan. Romano se întoarce stupefiat. De cealaltă parte a căii ferate — un peron de scînduri; pe el, clădirea gării odinioară vopsită în albastru, cu pancarta « oraşul Sîsoev ». Pe fundalul gării stă o orchestră de pompieri. Unul dintre ei, slab şi deşirat, cu casca în cap, păşeşte în faţă şi cîntă *O sole mio*.

Pe peron s-au strîns cei mai importanţi locuitori ai oraşului Sîsoev pentru a-l întîmpina pe primul străin ce-i vizitează. Romano, zîmbind dezorientat, trece peste şine. E ajutat să se caţere pe peron. Şi peste încă o clipă, el, cu o ghirlandă la gît şi cu pîine şi sare în mînă, ascultă discursul însufleţit al mareşalului nobilimii, un domn gras şi roşu în obraji, care, cu mîinile pe piept, spune cu voce tare, legănîndu-se în ritmul cuvintelor:

— Dacă aş fi poet, aş spune într-o formă poetică: însăşi măreaţa Romă şi-a întors spre noi capul încărunţit! Lupoaica romană a venit în codri noştri sîsoeşti! Bine ai venit, fiară binecuvîntată, rege al pădurilor! Dar eu nu sînt poet şi am

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

să spun în proză: trăiască progresul! Trăiască uzina — pruncul lumii civilizate! În numele nobilimii orașului permiteți-mi să vă declar pe dumneavoastră, primul străin venit să ne viziteze, cetățean de onoare al orașului Sîsoev!

Anna se îndepărtează de perete clătinîndu-se și trece mai departe, făcînd să răsune paharele. Din salon se aud cupletele lui Figaro. Prin fața ușii trece în fugă servitoarea cu cățelul în brațe. Peste cîtva timp una din ușile dinspre salon este întredeschisă cu atenție și prin ea se strecoară Romano. Stă locului o clipă, trăgînd cu urechea. Cîntecele din salon continuă. Pe urmă se uită în jurul lui și, nevăzînd pe nimeni, se îndreaptă cu grijă spre încăperile din fundul casei. Trece printr-o cameră, aruncă o privire în alta; undeva se aud voci, mîrîit de cîini, rîsul cuiva. Lui Romano i se pare că a ajuns pînă la el un sunet straniu și tremurător... Anna, uitînd să lase din mînă tava cu pahare, stă în camera mică din colț, în fața icoanei cu candela aprinsă și șoptește repede ceva. Tava tremură în mîna ei și flăcăruia candelei tremură și se fărîmă în sticla cupelor. O rafală de vînt pătrunsă pe fereastră umflă perdelele. Ușa de sticlă a dulapului, ușor întredeschisă, scîrțîie și se închide. Anna strigă ușor și se uită în spatele ei.

În pragul camerei stă Romano. Cîteva clipe Anna îl privește cu groază, apoi, ținînd în continuare tava cu pahare, se năpustește afară din cameră. Romano se aruncă în urma ei. Astfel, unul după celălalt, trec în fugă printr-un coridor, prin camera albastră — mai departe era scara. Anna o cotește într-un alt coridor. De pe tavă cade o cupă și se sparge.

— Stați, Anna, vă rog, stați! Romano se străduiește s-o ajungă din urmă.

Licăriri de camere, tablouri, perdele, oglinzi. În fața unei uși mici, se întoarce neașteptat și se oprește. Romano aproape că se izbește de ea. Acum îi desparte numai tava, tremurînd în mîna ei.

— De ce ați venit? De ce? șoptește Anna cu durere și disperare. Chiar alături licărește chipul ei, mireasma parfumului ei... Romano nu apucă să înțeleagă cum s-a trezit în mînă cu tava de cristale răsunătoare.

— Anna! Se năpustește din nou după ea. Cupele răsună în ritmul pașilor. Vă implor, stați!

Nu știe cum ajunge în curte. Anna împinge o ușă îngustă. Romano este orbit de întuneric, simte niște trepte abrupte, urcă, se sparge ceva, probabil încă un pahar...

Mai departe nu mai are unde să alerge. Răsuflarea ei fierbinte îi arde obrazul, chiar alături Romano vede fața Annei, ochii ei sclipind în beznă.

— De ce ați venit? șoptește ea abia auzit.

— Anna!

— O să mă nenorociți!

— Dar, înțelegeți-mă, Anna, înțelegeți-mă... spune Romano șoptit, grăbindu-se. Acum nu mai pot face altfel. Scrisoarea dumitale, Anna! Scrisoarea dumitale!... Înțelege-mă! Și eu sînt la fel, toată viața mea... și minciună, veșnică minciună! Nu mai pot așa, am să renunț la tot! Nu pot fără dumneata...

Prin fereastra mică și prăfuită de sub tavan abia pătrund razele de soare din stradă, luminîndu-i ușor fața. Ea îl privește rugătoare, cu groază și dragoste.

— Sufăr atît de mult, spune ea, fără să-l asculte. Tot timpul mă gîndesc numai la dumneavoastră. Nu pot să vă uit, vreau și nu pot. De ce, de ce ați venit?

— Anna! tava îl împiedică pe Romano să se apropie de ea. Hai să plecăm! Hai să plecăm împreună, nu știu unde, dar să plecăm!

— Nu pot! clatină din cap, privindu-l cu groază. Vreau, vreau să fiu cu dum-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

neavoastră, dar nu pot... Tata... fraţii... Nu pot, nu pot. De ce aţi venit, aş fi scos-o la capăt...

— Anna!

Romano îşi desface mîinile. Tava şi cupele strălucesc în raza ce pătrunde prin ferestruica prăfuită, apoi se prăbuşesc. Dar nu se aude sunetul cristalului spart, nici nu răsună metalul căzut: totul e învăluit, tăcut şi lent, de mormanul de puf adunat sub scară. Spre tavan se ridică doar un nor diafan de puf.

Dar Romano nu vede nimic din toate astea. El sărută chipul, gîtul, mîinile Annei, bolborosind cuvinte fără şir.

— Ce faceţi? ce faceţi? spuse ea îngrozită, îndepătrîndu-l de ea. Am înnebunit amîndoi. Plecaţi chiar azi, plecaţi chiar acum, vă conjur, vă implor pe ce-am mai sfînt...

Deodată, aproape atingîndu-i urechea cu buzele, îi şopteşte repede:

— Trebuie să plecaţi, mă auziţi, Romano, am să plec cu dumneavoastră, nu ştiu unde, dar am să plec, numai nu acum! Am să-i spun totul soţului, el e mîndru îmi va da drumul. Doamne, niciodată nu am fost fericită, şi acum sînt nefericită, dar oare... Începe să plîngă.

— Am să vin, Anna! Am să vin peste o lună, peste două! Romano se grăbeşte, vorbind în şoaptă şi înghiţind cuvintele. Am să explic totul, nu mai pot să mint, am să spun totul Elizei, şi fie ce-o fi... Am să vin aici, o să trăim undeva în Rusia. Sînt doar arhitect, nu-i aşa? Doar aici e nevoie de arhitecţi talentaţi... Vom munci departe de minciună, numai să mă aşteptaţi...

Îi sărută obrajii udaţi de lacrimi, inspiră parfumul părului ei.

— Bine, bine, vom pleca, şopteşte Anna, suspinînd. Vă jur că am să fac totul pentru asta, dar acum să ne despărţim! Scumpul meu, iubitul, dragul meu, să ne despărţim!

— O să mă aştepţi? o întreabă el, la fel de încet.

— Da, îi răspunde Anna.(...)

Nikita Mihalkov salutînd cu entuziasm Festivalul filmelor studenţeşti din Institutul Federal de Cinematografie, care se desfăşoară sub deviza «Pentru talent, căutări creatoare şi adevăr în artă».

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ALEXANDR MINDADZE

PLUMBUM

Trei bărci se apropiau de mal în negura dinaintea zorilor. Pe mal, în stufăriş, erau aşteptate de oameni în pufoaice, în scurte, cu căciuli şi fulare tricotate. Oameni diferiţi, cu aceeaşi expresie de aşteptare răbdătoare pe faţă.

Bărcile au tras la mal. Oamenii care au debarcat au fost imediat încercuiţi. S-au aprins făcliile. O voce puternică rosti la megafon:

— Bună dimineaţa, tovarăşi braconieri !

Mai departe totul s-a desfăşurat ca de obicei. Au scos plasele din barcă, au scos pe mal şi prada, deloc mică, de o noapte. Toate mergeau conform planului, pe urmă s-a întîmplat ceva neaşteptat, dar tocmai din cauza acestor lucruri neaşteptate nişte oameni încă tineri şi sportivi organizau aceste capcane nocturne.

Trei sau patru dintre cei reţinuţi au scăpat din încercuire, au fugit către pădure. Pe urmele lor, pregătiţi pentru asta, se poate spune chiar cu plăcere, s-au repezit participanţii la vînătoarea nocturnă.

Printre urmăritorii risipiţi în aburul dimineţii era şi Plumbum, care-şi susţinea, ca întotdeauna în asemenea cazuri, punctul de vedere: « să-i urmăreşti, să-i prinzi . . . » Şi el îi urmărea şi-i prindea ! L-a hăituit îndelung pe braconierul cu statură de atlet care-şi făcea cu putere, trosnind, drum prin hăţişuri, şi pe urmă a pus mîna pe el, a sărit, l-a apucat de picioare, l-a doborît şi l-a prins ! Dar nu pentru mult timp, pentru că adversarul l-a dat cu uşurinţă într-o parte, dar Plumbum a sărit din nou pe el . . . S-au încăierat scurt timp, pînă cînd, în lumina albăstruie a dimineţii, s-au privit unul pe altul: tatăl pe fiu, fiul pe tată.

Tatăl era entuziasmat.

— Fiule !

— Tată ! îi răspundea Plumbum la fel, ca de obicei.

După o scurtă pauză, tatăl inventă:

— Ciupercari !

— Braconieri ! Eşti braconier, tată ?

— Bineînţeles !

— Hai, am să te anchetez.

— Înainte ! fu de acord tatăl, entuziasmat.

Au ieşit din pădure.

— Ei, ei, puştiule, ce cerb ai mai prins ! îl invidie unul din cei din pufoaice sau scurte.

Discuţia în continuare a avut loc la secţie.

Şedeau la masă, faţă în faţă, tatăl şi fiul.

— Dar se mai întîmplă aşa, ca fiul să-şi ancheteze tatăl ? rîdea tatăl.

— Se mai întîmplă, desigur.

— Nu se poate, Rusika.

— Numele, prenumele, prenumele tatălui.

— Dar eu pot să te recuz ca fiind o rudă apropiată !

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— Numele, prenumele, prenumele tatălui.
Tatăl nu a mai zîmbit.
— Sau poate toate astea mi le închipui eu? Tu ești, Rusika? Dă-mi mîna . . . Tu !
— Numele, prenumele, prenumele tatălui.
— Numele meu e Ciutko, răspunse tatăl. Ciutko Viktor Sergheevici. Născut în anul o mie nouă sute patruzeci și doi. Căsătorit. Am un fiu de șaptesprezece ani. Nu am suferit condamnări penale. Scrie, scrie !
— Scriu.
— Rusika ! Te observ de multă vreme. Gărzile patriotice ! Ce-i cu tine, vrei să te faci milițian? Îmi amintesc că în copilărie voiai să te faci milițian, pe urmă te-ai reprofilat pe pompieri. Ce e drept, asta a fost de mult, în clasa întîi . . . Ce tot scrii acolo?
Plumbum scria în tăcere.
— Sau poate îți place puterea? Fii atent, e periculos ! Ieri a fost în « Izvestia » un articol, l-am pus special deoparte, să-l citești. Despre cît de periculoasă glumă este puterea dacă nu ești încă destul de copt pentru ea din punct de vedere moral. Sau tu consideri că ești copt? Poate ai văzut în viața ta atîta rău? Dar unde, de unde, nu înțeleg !
Plumbum a ridicat privirea fără să spună o vorbă.
— Mă auzi, Rusika? Uită-te ce scris minunat ai, din clasa întîi scrii ca un om mare, în general ești foarte capabil, profesorii spun că tu . . .
— Uite aici, poftim, spune Plumbum.
— Ce?
— Semnați. « E notat exact după cuvintele mele ». Semnătura și data. Deoarece se întîmplă pentru prima oară, vi se va da o amendă, veți plăti la CEC.
— « Veți » sau « ve-ți », cum e corect?
— Veți.
— Vezi ce grozav ești. Și te-ai dus la detectivi. Sau poate o să-ți treacă?
— Uite, aici, poftim. Semnați.
— Mamei nu-i spunem, nu-i așa? Hai să facem tîrgul. De ce s-o supărăm, nu? Mamei, nici un cuvînt. Tu, despre mine, și nici eu despre tine. S-a făcut?
— Îhî, spuse Plumbum.
— Sînt liber? . . . /. . ./

Anton Androsov în *Plumbum* sau *Joc periculos*. Regia Vadim Abdrașitov, scenariul Alexandr Mindadze

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Stăteau în gangul dinspre curte.
— Uite la scara aceea, a doua din stînga.
— De mult?
— Ei, cam cu o oră în urmă. Ce sînt eu acum? Agentul tău? Ochii Soniei străluceau de încîntare. Măcar explică-mi pentru ce fac toate astea? Prin bunăvoința ta stau aici a treia zi la rînd.
— Mai încet, mai încet. Nu țipa.
— Cine țipă?
— Tu!
Plumbum nu avea chef de discuții. El concepea planul de acțiune.
Se hotărî:
— Rămîi aici, să nu vii după mine!
Și porni prin curte către ușa de la scară.
La intrarea întunecoasă s-a oprit sub scară, a încremenit acolo, trăgînd cu urechea. Dar conspirația a fost zădărnicită, s-a trîntit ușa, a intrat în fugă Sonia.
— Ce plan de neînțeles mai e și ăsta? Să-ți prinzi prietenul?
— Mai tîrziu, mai tîrziu, mai încet, spuse Plumbum.
— Iar mai tîrziu!
— Am să-ți explic, am să-ți explic. Taci.
Au stat mult timp în întuneric. De data asta Sonia se hotărî să vină ea în ajutorul destinului, îmbrățișîndu-l pe Plumbum. «Te iubesc din ce în ce mai mult!» i-a șoptit ea, dar el nu răspunse, nu se mișcă. Nu-i ardea de discuții. Cînd cel pe care-l aștepta cu atîta răbdare și concentrare își făcu apariția pe scară, Plumbum îi ieși înainte cu zîmbetul pe buze.
— Vino încoace, bătrîne. Hai să te strîng în brațe!
Și el, ca la prima lor întîlnire, începu să fluiere o melodie plină de ură. De data aceasta tinerelul îi răspunse, începu și el să fluiere, cu vădită ironie. Iar apoi o luă la fugă în sus pe scări.
Plumbum alergă, auzind în urma lui pașii Soniei, alergă în sus din toate puterile pînă se termină scara, pînă se opinti în peretele de la ultimul etaj. Aici nu era nimeni, dar privind prin fereastra larg deschisă își văzu «prietenul» deja pe cealaltă scară, de incendiu. Fără să ezite, Plumbum se urcă pe ea de pe pervaz. Cel pe care îl urmărea fu doar amuzat de acest lucru; tinerelul, rîzînd din nou, începu să fluiere o melodie și cu agilitate de pisică se urcă pe acoperiș.
Pe acoperiș Plumbum fu iarăși nevoit să-și caute «prietenul». În sfîrșit îl văzu. Tinerelul stătea în picioare, sprijinindu-se cu spatele de coșul de cărămidă. El rînji și-i arătă lui Plumbum cuțitul.
Plumbum se duse spre el fără să stea pe gînduri.
— De mult, tare de mult, «mag»-ul tău s-a dus pe apa sîmbetei, sînt fără nimic, prostule! spuse «prietenul», fără să mai zîmbească.
— Ce dor mi-a fost de tine, bătrîne! îi răspunse Plumbum, desfăcîndu-și brațele
Și în acea clipă auzi:
— Rusik!
— Sonia! îi strigă drept răspuns.
Tinerelul nu înțelese acțiunea adversarului, se pierdu. Părea să fie o tactică vicleană, voiau să-l amăgească, să-l îndepărteze de coș. Așa înțelese manevra neașteptată a lui Plumbum, cînd acesta, deodată, coborî spre marginea acoperișului și rămase acolo în picioare, privind în jos. Dar manevra se tot lungea și tinerelul coborî și el spre margine; curiozitatea îi învinse teama. Coborî și privi.
Jos pe asfalt era întinsă Sonia și părea foarte mică. O fată-păpușă, aruncată dezordonat, cu capul lăsat pe o parte și cu picioarele desfăcute.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

IRAKLI KVIRIKADZE

ROBINSONADA
SAU
CHRISTOPHER HUGHES, BUNICUL MEU ENGLEZ

Cîteva creionări pentru portret

Din amintirile Agafenei Sihurulidze, optzeci de ani, fostă învăţătoare

— Tînărul de douăzeci şi şapte de ani Christopher Hughes a apărut în satul nostru (Gruzia. Guria de sus. Satul Sio) chiar în ajunul revoluţiei. Plinuţ, înalt, nicidecum roşcat şi pistruiat, aşa cum şi-i imaginează mulţi pe englezii gentlemeni. Christopher avea păr negru şi ochi negri. Părul dat cu briantină. Avea o bărbie puternică. Plăcea femeilor. În vremea aceea erau la modă bărbaţii cu bărbii puternice. Eram o puştoaică cînd l-am văzut întîia oară . . .

Sosirea

Guliev Albert Gheorghevici, şaptezeci şi trei de ani. Colecţionar de cărţi poştale.

— Iată pozele vaselor ce făceau cursele între Odessa şi Batumi. Din Anglia, Christopher Hughes a sosit la Odessa. Iar de la Odessa, cu unul din vasele astea a venit la Batumi.

— Dar el putea veni din Anglia direct la Batumi. Căci în acea vreme englezii erau foarte interesaţi de Batumi. Tot petrolul de la Baku era transportat la Batumi, se construia portul, cheiul. Erau o mulţime de firme comerciale, de bănci, de magazine englezeşti . . . Chiar în cărţile poştale pe care le aveţi se vede ce multe reclame englezeşti erau în oraş.

Autorul

Bărbie puternică, bărbie de boxer. E şi aceasta o trăsătură tradiţională a bărbatului englez. Dar din mersul lui aiurit, în care lipsea cu totul coordonarea mişcărilor, nu era greu să-ţi dai seama că Christopher Hughes nu era boxer. În plus, mai era şi miop. Purta ochelari cu lentile groase. Cînd îi avea pe nas, aducea de departe cu actorul Harold Lloyd.

Fotografia lui Christopher Hughes

Hughes stă pe scaun. Şi-a lipit burta de speteaza scaunului. Haina îi e descheiată. Picioarele întinse înainte. Uşor neras, cu ochii aţintiţi spre femeia care stă alături şi, zîmbind, priveşte în oglinda ce atîrnă deasupra capului lui Hughes.

Chipul tinerei femei îl vedem reflectat în oglindă.

Autorul (voce din off)

— Aceasta este Susanna Nioradze, bunica mea. Ea trăieşte şi azi şi, la cei optzeci şi trei de ani ai ei, are o fire aspră. E capabilă să mă croiască cu bastonul sculptat din rădăcină de nuc, baston de care mi-era atît de frică în copilărie şi de care mă tem chiar şi acum . . .

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Fotografia lui Christopher Hughes și a Susannei Nioradze se estompează încet și-n locul ei apare o bătrînă care moțăie într-un fotoliu. Pe nas are un pince-nez. Pince-nez-ul este lipit cu o bucată albastră de izolirband și înfășurat pe deasupra cu ață de proastă calitate. Bastonul de nuc amintit mai sus se odihnește printre cutele fustei ei negre.

Calendar

Vara anului 1918. Luna iunie. Ziua 26. Răsăritul soarelui la ora 5,45. Temperatura +27,7°C.

În acest an, în această zi, la această oră și minută, în portul din Batumi a tras la chei vasul «Prințul Victor». Pe puntea de jos stă un bărbat tînăr cu părul dat cu briantină. Poartă straie de doc alb, uniforma funcționarilor Agenției Regale de Telegraf. Nasturii de aramă cu stemă strălucesc în razele soarelui. Două geamantane de piele, un tub de pînză, luneta în husă.

Autorul (voce din off)

Monolog care explică începutul povestirii noastre

— Priviți harta lumii. Găsiți pe ea Anglia. Orașul Londra. Iar acum găsiți India. Orașul Delhi. (. . .)

A fost construită Linia Regală de Telegraf care trecea prin multe țări ale Europei și Asiei și lega Londra de Delhi.

Linia funcționa deosebit de bine. (. . .)

— O parte din această linie trecea pe teritoriul Gruziei. Supraveghetorii de linie englezi au venit să locuiască în orașele și satele Gruziei.

Ei aveau deosebită grijă de stîlpii de telegraf, schimbîndu-i atunci cînd se stricau, se defectau, cînd erau trăsniți sau în cazul altor calamități naturale(. . .)

— Contractele se încheiau pe cinci ani. Telegrafiștii englezi trăiau în orașele de provincie și satele Gruziei. Iarna pe ger, vara pe căldură, parcurgeau zilnic distanțe de cincisprezece-douăzeci de kilometri, examinînd cu scrupulozitate fiecare stîlp, fiecare izolator de ceramică, fiecare fir prin care treceau mii de cuvinte . . .

O consolare!!!

Vă rugăm să-i acordați atenție. În curînd va avea mare importanță în povestirea noastră

Agenția Regală de Telegraf a cumpărat terenul din jurul fiecărui stîlp de telegraf pe o rază de trei metri, în toate țările prin care trecea linia.

În Franța, Austro-Ungaria, România, Gruzia, Iran, Afganistan, pămîntul din jurul stîlpilor, pe o distanță de cinci-șase pași, era pămînt englez. Și aceasta pentru ca toate lucrările pe teren — săparea gropilor, schimbarea stîlpilor și altele — să se facă fără a mai cere permisiunea autorităților locale.

Telegrafiștii englezi se bucurau privind tufișul ce creștea pe lîngă stîlp, considerîndu-l tufiș englez. Dacă vreun șoarece de cîmp își făcea culcuș alături de tufiș — era un șoarece de cîmp englez. Dacă pe tufiș se așeza o cioară — era o cioară engleză. Dar dacă își lua zborul spre tufișul învecinat, ea nu mai era o cioară engleză, ci se transforma într-o cioară franceză, afgană, gruzină. (. . .)

Venirea Susannei Nioradze

În aceeași noapte a sosit în sat Susanna Nioradze. Maturizată, tunsă scurt, modern, emancipată, tot un tribut al modei. Aflînd că, de o lună și mai bine, Christopher Hughes e alungat din sat și trăiește (lîncezește) lîngă stîlpul de telegraf (și toate acestea datorită fratelui ei), își anunță cu voce tare dragostea pentru Hughes:

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— Îl iubesc de o jumătate de an. La Kutaisa numai la el m-am gîndit. Nestor, ești un om îngrozitor, unde este dragostea ta pentru oameni, dacă te-ai purtat astfel cu el. Nu-mi explica, nu e deloc o poveste caraghioasă. Eu nu înțeleg asemenea umor! Unde e el? Nu, nici un fel de mîine, chiar acum. Nu mi-e teamă de ploaie!

Nestor se uita la sora lui, se miră de înfățișarea ei, de sinceritatea ei, de hotărîrea ei:

— Nu te temi de interdicția mea? Pentru tine nu are importanță ce părere am eu despre iubirea ta? Și, în general, ce fel de dragoste e asta? Un englez oarecare — tu nu-l înțelegi, nici el pe tine. Mîine n-o să mai fie nici urmă de el pe-aici!

Sora se transformă într-o tigroaică în fața tuturor. Din frumoasa Susanna, într-o tigroaică cu gheare gata să sfîșie orice.

Nestor dădu înapoi. Pentru noaptea asta, pentru a cîștiga timp, pentru a se lămuri asupra situației.

Își convinse sora să se culce. Noaptea e un sfetnic bun.

— Cu Christopher nu se va întîmpla nimic. Ploaia nu e periculoasă pentru el. Nu o dată am fost pe Dealul Porcesc (îl ia gura pe dinainte), i-am văzut « Anglia ». Acolo e o copertină, trăiește în condiții normale de viață de campanie.

Susanna, obosită de drum, a adormit.

Casa s-a liniștit. Martorii ciorovăielii dintre frate și soră s-au împrăștiat pe la casele lor.

Au adormit părinții, surorile mai mici, Nestor.

La început fulgerul, apoi tunetul parcă s-au năpustit în casă.

Din cer vine potopul.

Susanna aruncă o privire pe fereastră.

O perdea compactă de apă. Beznă, la fiecare douăzeci de secunde luminată de fulger, urmat imediat de un tunet.

Dealul Porcesc (și-a amintit de el).

Cum era: cu picioarele goale în galoși, peste cămașa de noapte pelerina din din foaie de cort a fratelui ei și în stradă . . .

Dragostea

Christopher doarme. În jurul lui totul e ud. Umezeală multă. Se așează pe pat. Fulgerul luminează chipul celui adormit. Pentru o clipă. Imediat totul se cufundă în beznă. Nu se mai abține, se apleacă și-l sărută.

Sare în sus. Nu vede pe nimeni în întuneric. Dar mîinile-i descoperă un trup moale și ud.

Mîinile-i sînt lacome, trupul se oferă.

Fulgerul luminează taina.

Glasurile sînt estompate de zgomotul ploii și de tunete.

E greu să-ți imaginezi un loc mai nepotrivit pentru prima noapte (de dragoste).

Fulgerele au devenit tot mai dese, curiozitatea s-a aprins în ei: ce se întîmplă acolo, lîngă stîlpul de telegraf?

O fecioară și un bărbat și-au îngemănat trupurile.

Asta-i tot ce se petrece acolo.

Stau culcați, extenuați de bălăceală pe patul îngust. Ca doi pești mari.

Inspiră adînc aerul. Umed.

Privesc în întuneric și vorbesc, fără să se înțeleagă unul pe celălalt.

— Mi-a fost atîta dor de tine. Te doream atît de mult. La Kutaisa, mulți mi-au făcut curte. Cu unul dintre ei chiar m-am sărutat . . . Christopher, nu pot trăi fără tine ! De ce? Nu știu ! Tu ești o minune ! Sau un monstru ! Acum ești tot al meu . . .

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

În engleză se șopteau asemenea cuvinte:

— Începusem să te uit. Îmi aminteam de numele tău, de buzele tale, dar nu mai țineam minte trăsăturile chipului tău, culoarea ochilor tăi, nici acum nu știu ce culoare au ochii tăi. Ce culoare au ochii tăi? Nu înțelegi . . . Bine, am să văd mîine. (Vai, din păcate nu va mai exista mîine). Ce piept frumos.

Străfulgerarea trăsnetului — un piept albăstrui . . .

Discuția se potolește. Ei stau culcați, strînși unul în celălalt, și privesc nebunia naturii. Un nou fulger l-a luminat pe Nestor, albastru electric. E ud leoarcă.

Lîngă pat stă Nestor șiroind de apă — albastru electric.

— Mi-am permis să încalc granița «Angliei». (Ciudat, dar vorbea liniștit). Orice gruzin normal este obligat într-o asemenea situație să vă împuște, Hughes. Dar n-am s-o fac! Eu îi respect surorii mele dreptul de a alege, deși cu mare plăcere i-aș trage o palmă acestei nerușinate. Sculați-vă! Strîngeți-vă lucrurile! Să mergem acasă . . .

Nestor s-a dat înapoi spre tufiș. Fulger. Nestor cade.

Atelierul

Bairam-Kurban-oglî, bătrîn, lipsit de puteri, plîngăreț.

— Mergeam la Hughes. Mă ascundeam ca o fiară în pădurea în care pînă de curînd fiecare copac, fiecare tufiș, fiecare ramură, fiecare fir de iarbă, fiecare fruct îmi aparțineau mie, iar acum totul era pierdut. Bîrlogul îmi fusese inundat. Mergeam la Hughes sub copertină.

La sclipirea fulgerului am văzut trei oameni, i-am recunoscut. Am descălecat și, cu mare atenție, m-am furișat pînă la stîlpul de telegraf și am împietrit în tufișuri, alături de ei.

Bairam-Kurban-oglî a întins mîna, a pipăit cu degetele locul gol.

— Am tras fără să-mi dau seama . . . Nestor s-a îndepărtat de pat și s-a dus spre mine. În întuneric nu l-am observat. Străfulgerarea trăsnetului ne-a pus față în față. Am tras.

Lovitura

Împușcătură. Mirare pe fața albastră a lui Nestor Nioradze (stăfulgerarea electrică a fulgerului). A început să se prăbușească. Spre tufișuri, din două sărituri, zbura aproape gol (în cămașă de corp) Christopher Hughes. Împușcătură. Iar și iar . . .

În beznă apar străfulgerările împușcăturilor de revolver . . .

Atelierul

Bairam-Kurban-oglî într-un nor de fum de țigară.

— Am tras cuprins de isterie, Hughes nu avea nici în clin nici în mînecă cu toate astea. Nu voiam să-l ucid. Dar trăgeam, trăgeam. Cînd Susanna s-a năspustit spre mine, i-am spus încet (îmi amintesc că glasul meu nu era al meu):

— Fetiță, nu te atinge de mine . . .

M-am întors și am luat-o la fugă. O vreme am auzit-o alergînd în urma mea. Apoi am rămas singur. M-am așezat pe pămînt. Era frig, umezală. Am băgat de seamă că nu-mi tremurau mîinile.

Dezmințire

Christopher Hughes nu a fost ucis în zorii zilei de 18 septembrie 1922, ci în noaptea, mai precis, spre dimineața de 19 septembrie.

În românește de ALEXANDRU NICOLESCU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

CONFESIUNI

MARCELLO MASTROIANNI, ELENA SAFONOVA, FRANCO DI GIACOMO, RINALDO RICCI, ALEXANDR GHERMAN, ANDREI MIHALKOV KONCEALOVSKI, ALEXANDR ASKOLDOV, ROMAN BALAIAN, OLEG IANKOVSKI, OTAR IOSSELIANI, TENGHIZ ABULADZE, KONSTANTIN LOPUŞANSKI, SERGHEI SOLOVIOV, ELEM KLIMOV

Selecţie şi traducere, LUDMILA PATLANJOGLU

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Marcello Mastroianni în *Oci ciornîie*. Regia Nikita Mihalkov

Elena Safonova în *Oci ciornîie*. Regia Nikita Mihalkov ▶

◀ Lev *Tolstoi*, Regizorul Serghei Gherasimov, autorul și interpretul principal al filmului despre marele gînditor și scriitor rus

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

MARCELLO MASTROIANNI

Iubesc foarte mult acest scriitor. Am interpretat personaje în multe din piesele sale cînd lucram în teatru cu Luchino Visconti: Solioni în Trei surori, *Astrov în* Unchiul Vanea. *Acum doi ani am văzut filmul lui Nichita Mihalkov* Piesă neterminată pentru pianina mecanică. *M-a tulburat. După părerea mea este cea mai bună ecranizare după Cehov. Meritul de a realiza* Oci ciornîie *aparține în principal producătorului nostru Silvia D'Amico, ea a fost cea care a avut ideea de a-i uni într-un film pe Cehov, Mihalkov și Mastroianni. Alexandr Adabașian și Suso Cecchi D'Amico au scris un scenariu după mai multe opere de Cehov.*

Întotdeauna am considerat că scenariul este hotărîtor atunci cînd faci un film profesional, cu realizatori buni. Dar cînd lucrezi cu cineaști de un nivel mai ridicat, ca de exemplu Fellini, Scola sau Ferreri, cînd cinematograful depășește cadrul profesionalismului pur, scenariul nu mai este important, decît relativ; el nu constituie decît un punct de plecare, un embrion ce trebuie să aibă o dezvoltare și care se poate schimba definitiv în timpul filmării. În cazul nostru, aveam un scenariu, unul bun. Totuși, cu Nikita mi-au fost suficiente doar cîteva pagini de descripție, mai generale. El nu este numai un profesionist perfect ci și un mare artist, un inventator extraordinar.

Nikita știe întotdeauna ce vrea să obțină de la un actor și cum să facă acest lucru. Cu toții am mizat pe fantezia lui și nu ne-am înșelat. O spun nu pentru a-l complimenta. De altfel, datorită lui am avut șansa să colaborez cu o constelație magnifică de actori sovietici: Smoktunovski, Tabakov, Safonova, Larionov, Bogatîriov, Kadocinikov. Actori formidabili, cu o formație profesională fără cusur. Și în același timp oameni agreabili și simpatici. Pe scurt, am avut confirmarea a ceea ce știam din scrierile colegilor mei, din presă. M-am confruntat cu o mare școală de actorie. Ne-am înțeles perfect, deși n-aș putea spune în ce limbă am vorbit. Pot spune doar că am avut un limbaj comun și că am comunicat. Desigur, pentru asta e nevoie de dorința de cunoaștere și de actori care să fie în primul rînd niște foarte buni profesioniști. Dacă politicienii diferitelor state s-ar înțelege ca actorii, lumea ar fi mai bună.

ELENA SAFONOVA

În timpul primei noastre întîlniri, Nikita Mihalkov m-a întrebat dacă simt că am destulă forță să fac acest film. Tocmai lucram la un alt film, Infruntarea, *și nu am putut să-l dau un răspuns clar. Cînd m-am simțit refăcută fizic, eram încă tulburată sufletește. Mi se părea foarte greu să reintru într-o atmosferă care degajă suferință, văzînd distribuția și personajul pe care trebuia să-l interpretez. Filmul, sincer vorbind, era foarte acaparant, dar nu era ușor să lucrezi cu Mihalkov. În general, nu am dificultăți pe platoul de filmare, am încredere și caut să cad de acord cu ideile sale. Dar mi s-a părut că Mihalkov era foarte dominator, căutînd parcă să-și imprime personalitatea în fiecare actor. Este păcat că nu a fost inclusă în versiunea finală o posibilitate de salvare a eroilor. Îmi dădeam seama, pe măsură ce se desfășura filmarea, că o poveste tragică poate sfîrși în caricatură și uram gîndul că sufletul uman poate degenera în farsă. În același timp cred că a fost un foarte serios și important rol pentru mine.* Oci ciornîie *merită toate laudele numai și pentru faptul că a permis întîlnirea dintre Mastroianni și Mihalkov și că a atras atenția publicului din lumea întreagă asupra cinematografiei sovietice.*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

FRANCO DI GIACOMO

De obicei un operator citește un scenariu și-și găsește propria sa imagine asupra viitorului film. Pe urmă schimbă idei cu realizatorul și cu scenograful. De data asta Nikita mi-a împărtășit gîndurile sale iar Alexandr Adabașian, coautor al scenariului și în același timp scenograf al filmului, a desenat, secvență cu secvență, trama. Erau desene minunate și mi-am zis: ce precizie! Vom lucra americănește; totul riguros, după scenariu. Eu calific această manieră de lucru « stilul contabililor ». Filmul a fost împărțit în trei secvențe mari: Rusia, Roma și Montecatini. În Rusia momentele erau împărțite la Petersburg (filmarea făcîndu-se la Leningrad) și Sisoev (filmarea efectuîndu-se la Kostroma). Petersburgul: o lumină brutală, imagini reci, transparente, mult vînt; Sisoev: provincie rusă, atmosfera este mai dulce și plină de lumină. Ca să-mi fac o părere despre ambianța generală, Nikita mi-a arătat tablouri ale pictorilor ruși. La Roma totul se prăbușește, personajele sînt dezorientate, pe scurt atmosfera din Livada cu vișini. În Montecatini totul este inundat de razele soarelui, costumele sînt albe . . . Pe platou însă lucrurile s-au petrecut altfel. Singure, numai eclerajul și principalele linii ale conflictului au rămas intacte. Nikita este un vulcan de imaginație; el inventă mereu cîte ceva, transformă toate detaliile. Acest mod de lucru ne-a supus la grele încercări: necesitatea de a turna scene neprevăzute, pasaje neașteptate, planuri de ansamblu, gros-planuri etc. Personal, apreciez acest stil, mi-e apropiat pentru că sînt convins că operatorul trebuie să fixeze cu ajutorul camerei imaginația creatoare, fantezia regizorului. De altfel îmi place și mie să dau frîu liber imaginației.

RINALDO RICCI

Am fost plăcut surprins de modul cum a folosit Mihalkov în Oci ciornîie scenariul. De exemplu, cum a îmbogățit personajul guvernatorului orașului. În scenariu el era creionat ca un om gras, un provincial tipic, care probabil suferea de o boală cronică, căruia mîinile îi tremurau tot timpul. Colaborînd cu un interpret atît de special ca Innokenti Smoktunovski, Mihalkov a modificat cu ingeniozitate acest rol, de așa manieră încît să-l servească cît mai bine pe actor. Rezultatul a fost că s-a născut un personaj cu totul nou: un bătrîn provincial, zănatic, pradă nebuniei grandorii, isteric și pisălog.

Aceste modificări au fost inspirate, opunîndu-l pe guvernator soției, o femeie generoasă, timidă, o adevărată eroină în spiritul lui Cehov. Astfel, prin aceste sugestii regizorale, filmul a cîștigat mult.

Știam că Nikita a debutat ca actor înainte de a se consacra regiei. Asta se vede: în loc să explice, el arată actorilor ce efect vrea să obțină în anumite scene. Lucrez în cinematografie de 36 ani (a colaborat cu Luchino Visconti, Monnicelli, Comencini, Scola n.n) și nu am văzut prea des realizatori care să poată interpreta o bătrînă de pe stradă, un aristocrat înfumurat, o femeie timidă, sau un funcționar făcînd plecăciuni în fața superiorilor. De fiecare dată cînd arăta unui interpret cum trebuie să acționeze un personaj, îmi amintea de tînărul Visconti care avea harul de a învăța o fetiță cînd și cum trebuie să plîngă, știind să-i transmită, firesc, ce sentimente să exprime în anumite momente, fără prea multe explicații. Vreau să spun că Mihalkov posedă și el această magnetică forță. În același timp, el a reușit să impună, la filmări, ritmul necesar, rapid și elastic. Lui Mihalkov nu-i plac timpii morți.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

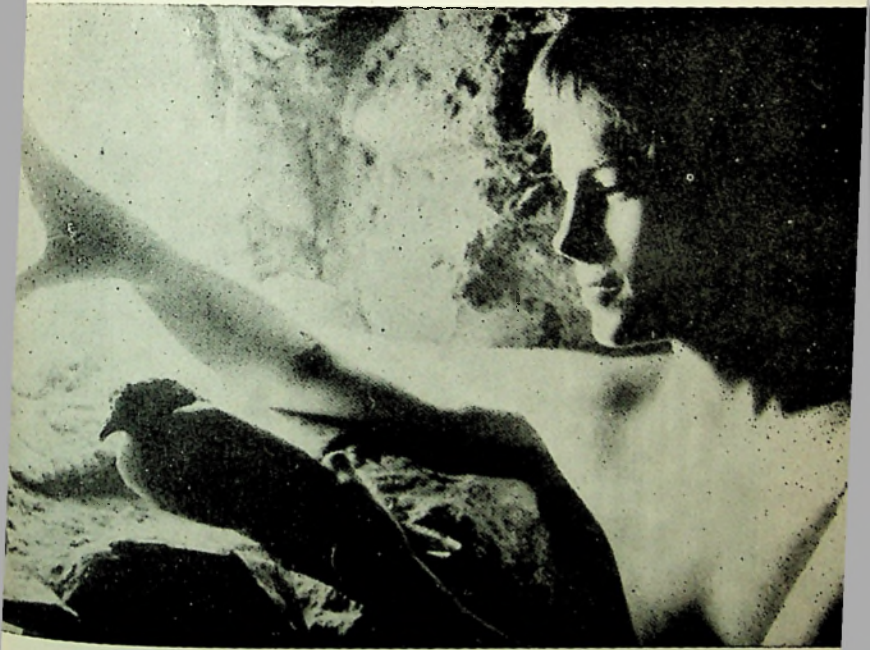

Porumbelul sălbatic. Regia Serghei Soloviov. Premiul « Leul de argint » la Festivalul de la Veneţia, 1986

◀ *Du-te şi vezi*. Regia Elem Klimov. Medalia de aur şi Premiul criticii la Festivalul Internaţional de la Moscova, 1985

Copacul dorinţei. Regia Tenghiz Abuladze ▶

Cina funerară. Regia Bulat Mansurov

Scrisorile unui mort. Regia Konstantin Lopuşanski. Marele premiu la Festivalului internaţional de la Mannheim, RFG, Premiul FIPRESCI, Premiul pentru cea mai bună realizare la Festivalul filmelor fantastice de la Madrid — Spania, 1986

Ruga. Regia Tenghiz Abuladze ▶▶

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

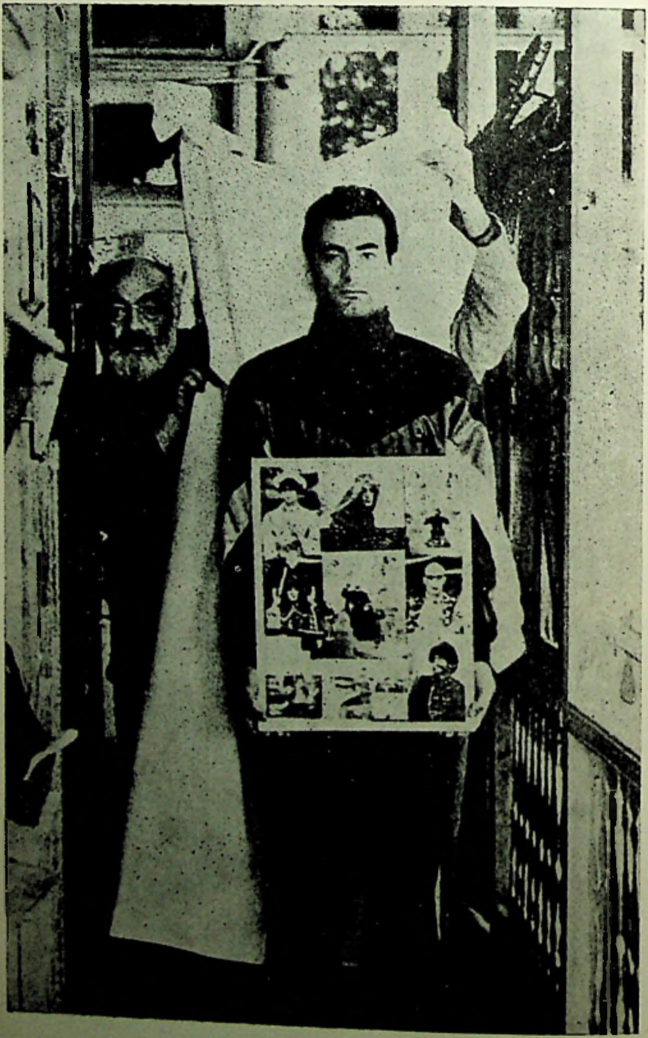

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Progul. Regia Alexandr Rehviaşivili; Premiat la Festivalul internaţional de la Quimper — Franţa, 1988

◀ Serghei Paradjanov şi Iuri Mgoian (interpretul rolului Aşik-Kerib) în timpul filmărilor la *Aşik-Kerib*, după nuvela lui Mihail Lermontov

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ALEXANDR GHERMAN

Există un interes pentru filmele sovietice în lume, și după părerea mea este un interes meritat. Mi-a fost teamă cînd s-a prezentat Prietenul meu, Ivan Lapșin *în Italia — acest film se ocupă de o perioadă revolută din istoria țării noastre — eroul ei fiind un mare naiv, dăruit cauzei ... Or, italienii au știut să discearnă esențialul: puritatea morală a personajului. E o stare care nu se poate traduce, dar pe care o înțelegem în toate limbile. În Statele Unite, dimpotrivă, filmul meu cel mai direct,* Verificare pe drum *a avut cel mai mare succes. Cred că acest fapt se datorează preferinței americanilor pentru un cinema cu subiect, tensiune și dinamism. În Franța, despre* Douăzeci de zile fără război *ziarele au scris: « Este o lecție de artă cinematografică pe care ne-a oferit-o Estul. »*

Îmi analizez rar munca pentru că mă consider un regizor de intuiție. Bat recordurile adeseori din cauza inabilității mele și a dezordinii interioare. Pe platou sînt victima îndoielii. De altfel, Fellini, mai ales în 8 1/2 — care pentru mine este modelul creației artistice autentice — vorbește despre această stare. Nu voi uita niciodată secvența în care regizorul, după primul său ordin « motor », și-a pierdut cunoștința. Cîtă abnegație. Eu nu sînt un teoretician, dar știu bine un lucru. Mi-e frică să fac un film slab, să realizez o secvență nesemnificativă. Mi-e frică să mint. Să falsific tonul în cele mai mici detalii, pentru că un mic detaliu, oricît de neînsemnat, se va simți mai devreme sau mai tîrziu în film.

ANDREI MIHALKOV KONCEALOVSKI

Este foarte greu să apreciezi un film bun, să vorbești de un film nereușit artistic. Nu de mult, am revăzut Cuibul de nobili *și am înțeles că l-am ratat ... În ceea ce privește* Iubirea Assiei, *astăzi îl regăsesc un pic prea lung, dar viu, și asta este important. Este un film făcut de un om tînăr, iresponsabil. Iresponsabil în sensul bun al cuvîntului, pentru că realizatorul nu avea decît dorința arzătoare de a evada dintr-o schemă. Un limbaj spontan, o alegere de detalii cu libertate ... Nimic nu mă îngrădea. Filmul nu a îmbătrînit deloc și asta pentru că el nu aduce un omagiu nici « unei mode ». Întotdeauna o modă, un stil îmbătrînesc ... Important este că filmul stîrnește interesul ca la început, că se poate vorbi de el, că poate fi supus analizei criticii, că poate fi văzut ...*

Cred că orice mare artist este un copil. Și copilul este un om care nu încetează să se mire de viață, de lume, de tot ce-l înconjoară ... A face Artă înseamnă a pune întrebări și nu a da răspunsuri. Astăzi, aș spune: « fi cel care are toate răspunsurile la toate întrebările ».

Dacă ar fi să se caute o temă dominantă în creația mea cred că aceasta ar fi tema ispășirii. Eroul filmelor mele trece « în drumul lui spre stele, mergînd printre mărăcini ». Sînt convins că substanța unui om se afirmă prin efort, deși a trebuit de multe ori să-mi revizuiesc vechile păreri, să-mi revăd propriile opinii. Un artist este fericit cînd își cunoaște limitele și caută să le depășească — spunea Bergman.

ALEXANDR ASKOLDOV

Convingerile și credințele trebuie să conducă la unitate și frăție. Nimic nou în aceste gînduri, dar ele tind tot mai des să fie uitate și de multe ori ne deformăm și ne ruinăm viețile în virtutea unor idealuri imaginate sau false valori. Mi-am intitulat filmul Comisarul. *Nu este un titlu, care să-ți stîrnească curiozitate, dar nici nu mi-am propus*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

acest lucru. M-am gîndit la comisari ca la niște oameni cu idealuri pure, al căror țel a fost să creeze o societate cu o morală înaltă. Tatăl meu a fost comisar. El a fost împușcat în anii '30. Comisarul *este un titlu simbolic al unui film despre Revoluție, despre lupta tragică pentru demnitatea umană, lupta împotriva părților întunecate ale naturii umane.*

ROMAN BALAIAN

Natura l-a înzestrat pe om cu forțe miraculoase, dar cea mai misterioasă, mai generoasă este dragostea. În ce măsură fiecare din cei doi îndrăgostiți este pregătit să reziste unei amenințări din afară? În ce măsură fiecare este pregătit să lupte pentru a-și apăra iubirea? Noi am filmat Ocrotește-mă, talismanul meu *la Boldino nu numai din nevoia de-a crea ambianța generală a filmului, ci și pentru că dezvoltarea poveștii o cerea.*

În atenția noastră se găsea un conflict antagonic: în toate epocile filozofia adepților lui Pușkin și aceea a adepților lui D'Anthès (cel care l-a rănit mortal pe Pușkin în duel) au fost incompatibile. Atmosfera filmului ne-a emoționat profund.

OLEG IANKOVSKI

Acest film al lui Balaian mă atrage întîi de toate prin ocazia pe care mi-o oferă de a vorbi despre lucruri foarte importante de care sînt preocupați și care îi neliniștesc pe oamenii din generația mea. Noi sperăm că viitorii spectatori vor participa la acest dialog despre valorile spirituale esențiale.

Nimic nu a fost gîndit sau pregătit în repetiții dinainte. Acest lucru este extrem de important pentru mine fiindcă îmi oferă prilejul, datorită profesiunii mele, să împărtășesc altora meditațiile și observațiile mele în legătură cu procesele care se desfășoară în oameni și în sînul societății. Nu am reușit întotdeauna acest lucru, dar mă străduiesc să știu să ascult ceea ce-mi spune timpul meu.

OTAR IOSSELIAN

În general nu-mi place să lucrez cu actori profesioniști. Cînd ceri unui om obișnuit un anumit lucru în interpretarea unui rol, el se comportă decent, normal. Nu propun niciodată sarcini dificile care să depășească limitele moralei obișnuite. În filmele mele nimeni nu ucide și nu se bate. Totuși, am remarcat un lucru: orice om de pe stradă se amuză să joace roluri de hoți, bețivi, prostituate, birocrați. În Favoriții, *ei au reușit să fure foarte convingător, deși cred că în realitate n-ar fi capabili să se comporte în acest mod. De altfel, în film o fac de o manieră atît de absurdă și tocmai în asta constă farmecul lor. Femeile care interpretau roluri de prostituate erau în realitate doctori în știință, academicieni. Pentru scurtă vreme erau chiar încîntate să se transforme în femei cinice. Cînd filmarea s-a terminat n-au vrut să iasă din pielea personajelor, au rămas pe trotuare . . . Adevărații clienți le abordau . . . Ele se amuzau de asta, cerînd sume exorbitante . . . Interesul lor pentru film era unul personal. Este motivul pentru care prefer să colaborez cu un neprofesionist, cu cei care se implică și se metamorfozează în personaj foarte rar și pentru scurt timp. Actorii fac asta mereu și nu știi niciodată unde se ascunde adevărata lor personalitate.*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

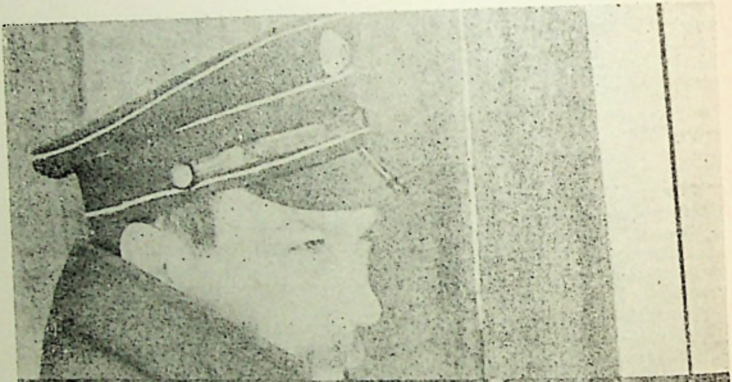

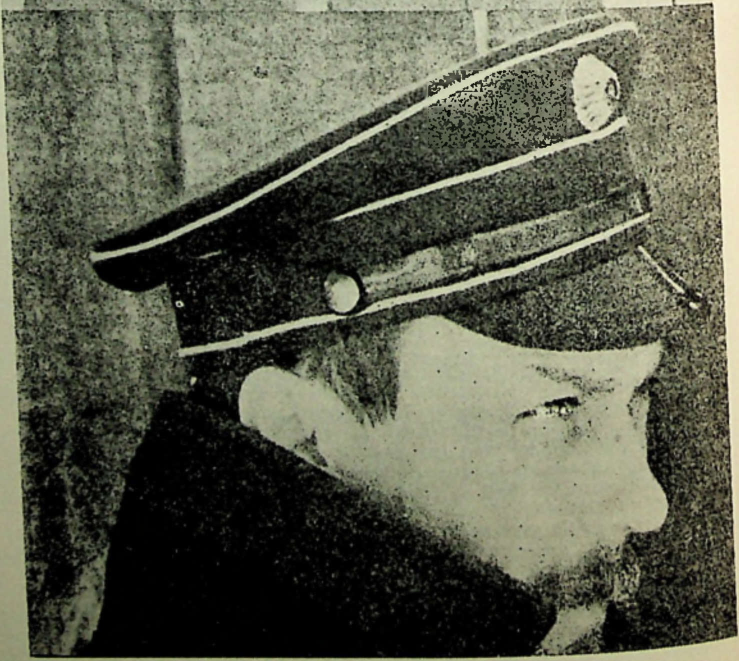

Oleg Iankovski în *Informatorul*. Regia Roman Balaian.

Andrei Boltnev în filmul *Prietenul meu Ivan Lapşin*. ▶
Regia Alexandr Gherman.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Eu cred că Levan Paataşvili este unul din cei mai buni operatori din lume. Priceperea sa profesională este atît de perfectă, că filmele sale dau impresia a nu fi « filmate ». Levan inventă tot timpul dispozitive inedite, pregăteşte numeroase instalaţii care par inutile, dar care se dovedesc vital-necesare în timpul lucrului. El imaginează detalii invizibile aparent, dar care ne ajută să descoperim mai tîrziu nuanţe frapante. Astfel ştiu că pentru Munţii albaştri *sau* Poveste neverosimilă *(regia Gheorghi Şenghelaia), Levan a pus la punct un sistem ce permitea cumularea acţiunii din stradă cu cea din interior. Este sarcina cea mai complexă a fiecărui operator. Or, cînd vezi pe ecran ce a filmat, totul pare simplu. Am înţeles: ori operatorul filmează de-o manieră care să facă imaginile simple şi obişnuite, ori el a creat aceste imagini plecînd de la « nimic ». Un mister transpare din imagini. Ele apar ca « acţiuni »* cinematografice ; *umbre şi lumini, detalii*

◀ Kira Muratova şi Vladimir Vîsoţki în *Scurte întîlniri.*
Regia Kira Muratova

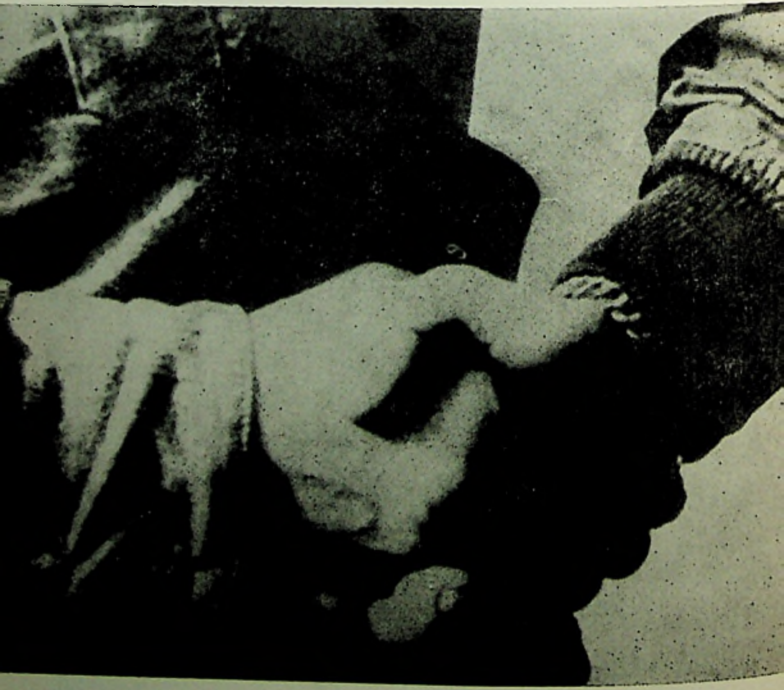

Filmul documentar *Nimic mai mult.* Regia Alexandr Sokurov

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

banale un cu sens profund. Levan reflectează întotdeauna mult pentru a şti cum să facă acest lucru. Şi acest cum al său transfigurează mizanscena. De exemplu, filmul Călătoria unui tînăr compozitor are o atmosferă dezolantă, acţiunea sa trenează. Iată pentru ce Paataşvili a filmat numeroase mişcări de umbre, de paşi trişti de-a lungul a numeroase scări. Ştiu că Gheorghi Şenghelaia a fost preocupat de durata lucrului: totul trebuie făcut mult mai repede! De altfel, sînt convins că cinematograful este o artă care cere răbdare, trebuie gîndit, încercat, luate decizii . . .

După părerea mea, Levan este un maestru care aparţine Quattrocento-ului. Era vremea cînd discipolii erau trataţi cu severitate pentru că se dorea calitatea. De altfel, de zece ani, Levan Paataşvili s-a dăruit activităţii pedagogice: mai întîi a predat la institutul de film din Moscova iar acum lucrează la Facultatea de operatorie de la Institutul de teatru din Tbilisi. Apreciez toate faţetele operelor lui Paataşvili. Libertatea şi echilibrul compoziţiei din Copiii altuia de Tenghiz Abuladze. O utilizare remarcabilă a obiectivelor grandangulare, cu accentul pus pe personaje şi obiecte în imagini statice. O mişcare complexă a camerei datorită utilizării unor dispozitive speciale (Sub acelaşi cer de Lana Gogoberidze, şi Ultima zi, prima zi de Semion Dolidze). Folosirea culorilor în zonele umbrite, o utilizare de filtre speciale pentru Romanţă pentru îndrăgostiţi de Andrei Mihalkov Koncealovski, unde în plină mişcare, în cadrul unei imagini obişnuite, apar zone misterioase strălucind între obiecte luminate în contrast. Şi, dintr-odată, lovituri frontale de lumină în obiectiv dau un aspect artificial şi convenţional evenimentelor.

Ultimele filme ale lui Levan Paataşvili, în regia lui Gheorghi Şenghelaia, sau Robinsonada sau Bunicul meu englez de Nana Diordiadze, uimesc prin măiestria în transformarea universului plin de contraste într-un tablou armonios.

TENGHIZ ABULADZE

Succesul de public este o noţiune atît de convenţională, şi asta pentru că spectatori sînt foarte diferiţi. Sînt spectatori al căror punct de vedere îmi este mai apropiat decît opinia altor cîtorva mii. După Copacul dorinţei am primit cîteva scrisori care m-au convins că trebuia să fac acest film.

În secolul nostru de « capodopere » chimice şi sintetice, cînd chimia a pătruns pînă şi în cinema, sentimentele sincere, autentice sînt cele pe care mi le doresc cel mai mult.

Cînd o poveste are trei pagini şi scenariul şaptezeci şi cinci de pagini . . . cînd în film apar personaje noi şi logica comportamentului lor dictează noi căi de dezvoltare a subiectului, cînd tot sistemul metaforic al filmului şi concepţia semantică se depărtează de sursa unică, pentru a se apropia şi mai mult (este paradoxal, dar este adevărat) . . . cum să califici o operă de acest gen? Poezia cinematografică este un lucru, iar literatura altceva.

Esenţial este să nu trădezi spiritul autorului. Atunci, cu cît te îndepărtezi de sursă, cu atît te apropii de ea. Nu sînt în măsură să răspund la întrebarea dacă pot să creez o operă originală, personală, şi sper că nu veţi insista. « O albină se bucură de flori fără să ştie nimic despre botanică ».

Înainte de a efectua o ascensiune în munţi, trebuie să te pregăteşti cu grijă. Totul începe prin . . . nu ştiu prin ce începe de fapt . . . Doar că ideea precede întotdeauna verbul. Căci reflecţia este atenţia la ceea ce se petrece în sufletul tău. În ceea ce mă priveşte, fiecare din gîndurile mele pleacă de la un sentiment, de la o pasiune. În sfîrşit, începe o muncă profundă şi grea. Un scenariu. Filmări în exterior. Alegerea interpreţilor . . . Muzica filmului . . . Fiecare scenă este motivată, fiecare acţiune este logică,

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

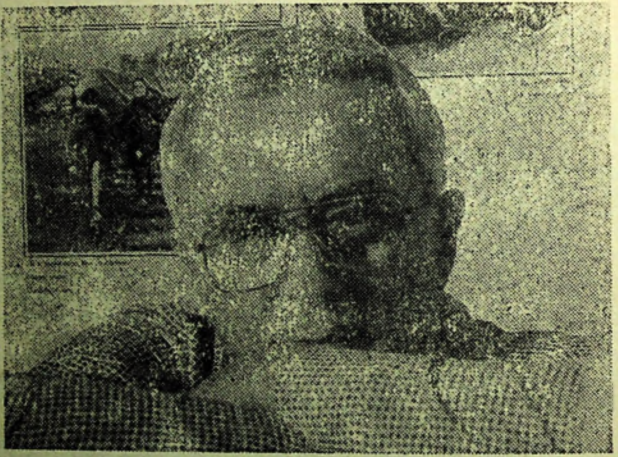

Tenghiz Abduladze

fiecare caracter este justificat. Nu trebuie să schimbăm direcţia cînd ştim exact unde mergem. A rătăci, a complica, a îmbogăţi . . . numai obiectivul final trebuie să fie clar. Itinerariul trebuie conturat.

Înainte de toate, scenariul este busola filmului. Fără el este imposibil să lucrezi, el trebuie să orienteze imaginaţia regizorului, fără să o îngrădească. Cu cît un regizor îşi domină opera, cu atît mai intersant va fi rezultatul muncii sale. Credeţi-mă, cinematograful este arta unui singur om.

Toţi membrii echipei trebuie să înţeleagă ce filmează şi pentru ce anume. Nu doresc o supunere oarbă. Iată pentru ce vorbesc de tovarăşi de idei, uniţi de un obiectiv comun. În timpul filmării, este o echipă. După aceea, sînt spectatori.

Toată lumea mă întreabă despre ce vorbesc în filmele mele. În Ruga este ucis din cauza discriminărilor religioase un om nevinovat, ca şi cum s-ar înjunghia un porc. În Copacul dorinţei, o tînără fată este victima « binefăcătorilor » şi moare umilită în faţa tuturor locuitorilor satului, în numele unui adevăr care nu este al său. În Căinţa un popor întreg este victimă. Noi sîntem cu toţii vinovaţi de existenţa lui Varlam şi a celor care-i seamănă. Sîntem vinovaţi că fiul său Abel trăieşte. Atîta timp cît el nu va zvîrli corbilor cadavrul lui Varlam, puşca lui va trage mereu, şi noi vom continua să-i pierdem pe cei dragi, victime ale forţei sale moarte, dar cît de vie.

Eu cred că filmul spune tot. Sper, cel puţin. Dar dacă aş fi întrebat despre ideea dominantă a Căinţei, aş spune « Nu vei mai ucide defel ! Dacă o vei face, vei fi la rîndul tău ucis ».

Casa mea este fortăreaţa mea. Fără sprijinul ei n-aş fi făcut nici un film. Cînd lucrez, părăsesc această lume pentru a trece într-un alt univers. Fără solicitudinea, prietenia şi dragostea care domnesc în familia mea, nu aş fi realizat nimic !

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

KONSTANTIN LOPUŞANSKI

Astăzi, oamenii sînt preocupaţi de ameninţarea exterminării nucleare. Această problemă politică, esenţială pentru epoca noastră, este legată de o alta, nu mai puţin importantă pentru mine: aceea a climatului spiritual al planetei noastre. Arta, care foloseşte un limbaj de imagini, este accesibilă reprezentanţilor diferitelor naţiuni. Prin emoţiile pe care le transmite, are menirea să influenţeze conştiinţa oamenilor, să contribuie la buna lor înţelegere. Ar fi pur şi simplu iresponsabil dacă umanitatea n-ar profita de acest lucru.

Sunetul şi muzica unui film sînt definite în primul rînd de plastica imaginilor şi de montaj. Pe acest plan am dorit să fac filmul Scrisorile unui mort *cît mai muzical posibil. Realizarea sunetului a fost dificilă, doream ca el să traducă strigătul Pămîntului care agonizează . . .*

SERGHEI SOLOVIOV

De mai mulţi ani există o problemă dureroasă care ne preocupă pe mine şi pe colegii mei: filmele mele n-au avut succes de public. Nu este vorba numai de acele milioane de intrări ipotetice, neînregistrate de distribuitori. Esenţialul nu este acesta. Caracterul contradictoriu al fenomenului numit «succes» nu are nici un secret pentru mine. În acelaşi timp ştiu că, deşi născut ca spectacol popular-democratic, cinematograful n-a rupt niciodată legăturile cu rădăcinile sale, care se trag din sărbătorile de bîlci. Acest miraj al spectacolului de circ — cu condiţia să nu fie interpretat ca obiectiv comercial, ci ca o particularitate artistică, ca expresie a democratismului iniţial al relaţiilor autor-public — nu a făcut niciodată rău cinematografului de-a lungul istoriei sale. Astfel, una din sarcinile importante ale noului meu film, Assa, *constă în tentativa de a democratiza relaţiile cu publicul, fără să abdic de la principiile artistice, fără să fac relaţia noastră mai puţin serioasă.*

Pentru a începe filmul am căutat să analizez calm, obiectiv, şi cît mai profesional posibil — fie el şi numai învelişul superficial al culturii tinerilor. Am strîns din dinţi şi am ascultat numeroase grupuri. Printre multe vulgarităţi am descoperit şi lucruri extrem de interesante. Se adeverea că în cadrul megaculturii universale a secolului XX, există o cultură muzicală internaţională comună întregii umanităţi.

Am scris scenariul în colaborare cu tînărul scenarist Serghei Livnev. Are 22 de ani. Livnev a fost nu numai colegul meu ci şi sfătuitorul meu, pentru înţelegerea generaţiei de 20 de ani pe care nici eu, nici colegii mei n-o cunoaştem cu adevărat, şi nu o putem cunoaşte pentru că nu ne imaginăm din ce substanţă este croită viaţa lor. Acest fapt explică de ce tinerii nu se interesează aproape deloc de filmele despre tineri: «Ei nu se recunosc acolo.» Începînd să lucrez la scenariu i-am cerut lui Serghei să se gîndească mai întîi la construcţia dramatică care să reprezinte un mare edificiu abstract ale cărui părţi, ferestre, colţuri secrete să invite spectatorii să intre. Rezultatul a fost suprinzător, noi înşine am fost uimiţi: un fel de colaj constituit din genurile cinematografice cele mai democratice. Este greu de definit exact filmul nostru. Un policier care nu se bazează pe o anchetă criminală, ci pe un triunghi de dragoste romantic. O dramă romantică, o poveste de dragoste? Da, poate, şi în acelaşi timp o dramă psihologică, deoarece ne-am dorit să fim atenţi la motivaţiile sociale şi psihologice ale acţiunii personajelor. În acelaşi timp, este o melodramă: se termină cu moartea eroului şi cu răzbunarea fatală a acestei morţi. Filmul conţine şase cîntece în stil rock, pentru că personajele sînt muzicieni amatori. Un film muzical? Nu ştiu . . . Dacă ar fi să definesc genul, l-aş numi «viaţă».

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ELEM KLIMOV

În ultimul timp am călătorit mult în lume. Primăvara trecută am numărat :16 țări în patru luni. Am luat parte la Forum-ul cultural internațional de la Budapesta, am asistat la premiera internațională a Agoniei. Cele mai importante au fost premierele cu Du-te și vezi, în diferite țări, la festivaluri și săptămîni ale filmului sovietic. Ce să spun? Reacția publicului a fost peste tot la fel. Oamenii sînt profund tulburați, o liniște impresionantă se lasă în sală, nimeni nu se scoală să plece în timpul proiecției. În vest sau în est, în Europa în Egipt sau în India era la fel.

Natural, noi am fost în mod deosebit emoționați cînd am prezentat filmul în RDG și în RFG. La Festivalul de la Moscova, o tînără din Berlinul de Vest s-a apropiat de mine după proiecție. Era tulburată: « Este pentru prima dată cînd văd un asemenea nivel de realism ». Mi-a spus că va revedea filmul încă o dată la ea acasă, că-și va chema și prietenii, și va face tot posibilul ca toată lumea să vadă acest film. Pentru ce îmi aduc aminte de această întîlnire? În RFG, în Berlinul de Vest există un curent antifascist foarte puternic, numeroși tineri iau parte la lupta împotriva renașterii nazismului. Dar dezinformarea cunoaște și ea o mare răspîndire. Fenomenele de care regizorii noștri Romm și Ciuhrai au vorbit în producțiile lor încă există. Se preferă tăcerea asupra ultimului război mondial, și chiar dacă apar unele filme, autorii lor nu-și ascund regretul în legătură cu înfrîngerea.

Oamenii doresc să cunoască adevărul. Ales Adamovici mi-a spus că a auzit la Mannheimm următoarea frază: « Este imposibil să trăiești cinstit fără să cunoști tot adevărul despre istoria țării tale ». Este adevărat și sînt sigur că aceste cuvinte trebuie să devină și deviza noastră. Fascismul a fost tragedia poporului german. Totuși în Occident nu se observă dorința ca totul să fie uitat. Pe străzi se văd tineri plimbîndu-se, arborînd embleme naziste, apar cărți ale căror autori încearcă să dezvinovățească nazismul, se fac filme pentru a-l justifica. Ecouri ale acestor tendințe reprobabile se manifestă și în reproșurile adresate autorilor filmului Du-te și vezi, încă de la Festivalul de la Moscova. Iată unul, cel mai răspîndit: « La ce bun să mai vorbim după 40 de ani? » Astfel, în Finlanda o doamnă a publicat într-un ziar un articol care se încheia cu următoarele cuvinte: « Am văzut o capodoperă, dar nu știu dacă trebuie să iubesc sau să urăsc acest film. Cred că-l urăsc. De ce? Pentru că mă gîndesc că este de ajuns, că a venit timpul să încetăm să-i mai torturăm pe bieții germani, au și ei acest drept, și voi le reamintiți mereu și mereu . . . »

Cred că germanii înșiși vor găsi răspunsul cel mai bun. În Berlinul de Vest, după proiecție, o discuție animată a început în holul sălii de cinematograf. Nu era de fapt o simplă conversație, ci mai degrabă un dialog, un schimb de opinii în care spectatorii ne-au pus întrebări. Un tînăr a așteptat aproape 40 de minute ca mulțimea să se retragă. Modest, cu o față simpatică și deschisă, mi-a spus: « Permiteți-mi să vă spun ceva între patru ochi. Sînt uimit, nu am văzut niciodată ceva asemănător. Dar, nu asta este esențial, ci scopul pe care l-ați urmărit cînd ați creat acest film. Acum, vă jur, el constituie opera vieții mele! » Merita tot chinul pe care-l presupune realizarea unui film numai pentru a asculta această mărturisire!

Un critic de la Frankfurt pe Main ne-a spus: « Noi trebuia să facem acest film și l-ați făcut voi. »

După mine era răspunsul la un alt reproș, că Du-te și vezi ar fi un film antigerman. A realiza un film antigerman, antiamerican sau antisovietic este o sarcină ingrată, nedemnă de un artist. Veți vedea un film antimilitarist și antifascist.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

PREMIUL HERDER

1988 — 1989

Izbînzi româneşti în context european

Jubileu pentru prestigiosul *Premiu Herder* — 25 de ani de cînd fiinţează, — 1988 a prilejuit o rememorare fastuoasă şi solemnă, cu preşedinţi de republică şi alte înalte personaje, o reafirmare gravă a semnificaţiilor simbolice pe care această instituţie europeană le asumă. Evocări pertinente, rostite la acel popas festiv, au reînnodat fascicolul de valori cărora Gottfried von Herder le-a fost credincios, iluminismul său în stare a străbate timpii, pînă astăzi, purtător al unui mesaj neistovit, asemenea triplei embleme gravate pe lespedea de la căpătîiul său: *Licht, Liebe, Leben.*

Promovînd curajos imperativul căutării de identitate *(Sei was du bist!)*, el se aşezase la obîrşia unei dinamici intelectuale căreia cele 7 ţări, anual onorate de *Premiul Herder*, nu contenesc să-i aducă o vie ilustrare. De la întîiul nucleu de laureaţi, din 1964, cu Otto Bihaljii-Merin, istoricul de artă antifascist care, între altele, se aplecase asupra izvoarelor genuine ale artei naive, şi cu Jan Kott, care reînnoise fulgurant, în acei ani, lectura lui Shakespeare, continuînd, la ediţia următoare, cu nume ca Tudor Arghezi şi Zoltán Kodály, — a stat mereu în atenţia *Premiului* să răsplătească domenii şi opţiuni variate ale activităţii spirituale: de la şefi de şcoală artistică (Wladigerof, Lutoslawski) la talente care au străpuns singular barierele limitărilor naţionale (cehul Jiří Kolař, sîrbul Vladimir Veličković, de pildă, în plastică), ori au devenit semnale de convergenţă internaţională, ca regizorul Andrzej Wajda.

N-au lipsit, din promoţiile anterioare ale *Premiului Herder*, nume de ecou ale creaţiei feminine, iugoslava Jagoda Bulć sau poloneza Magdalena Abakanowicz, de care se leagă o nouă înţelegere spaţială a tapiseriei, sau, în lirică, Ana Blandiana. Laureatele reprezentînd România pentru 1988 şi 1989, ZOE DUMITRESCU BUŞULENGA şi MARIA BANUŞ, racordează la un asemenea context, de elevată rezonanţă, itinerarul lor specific. Degajînd, în substratul cercetărilor, la prof. Zoe Dumitrescu Buşulenga, « viziunea complexă, interdisciplinară şi comparativă a lumii », caracterizarea citită de prof. dr. Peter Wunderli îi remarca rădăcinile romantice, de regăsit, bunăoară, la fraţii Schlegel, şi totodată virtutea de a modula spre noi dezvoltări discursul socio-cultural, estetic şi filologic. În ce o priveşte pe Maria Banuş, numărînd printre tălmăcitorii operei sale poeţii de talia lui Guillevic, şi printre actorii care i-au recitat versuri artişti de sigiliu unic precum Alain Cuny, elogiul formulat în Aula Academiei Austriace de Ştiinţe recunoştea că ea « a dat impulsuri decisive, vreme de mai bine de cincizeci de ani vieţii literare româneşti şi internaţionale ».

Sînt confirmări măgulitoare pentru întreaga noastră comunitate culturală, cărora *Secolul 20* li se alătură, cu firească şi bucuroasă căldură.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

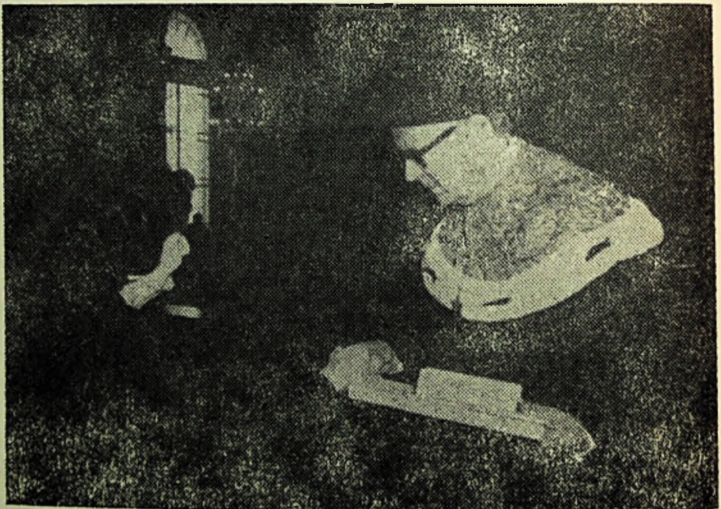

Die Universität Wien verleiht auf Beschluß
des Kuratoriums den

GOTTFRIED-VON-HERDER-PREIS

der von der Stiftung F.V.S. zu Hamburg
für verdienstvolles Wirken im Sinne
einer friedlichen Verständigung unter den Völkern
zur Verfügung gestellt wurde

für das Jahr 1988

Zoe Dumitrescu Bușulenga

Mit dieser Auszeichnung
soll unsere Bewunderung für ein weitgespanntes Lebenswerk
zum Ausdruck gebracht werden,

das von der vergleichenden Literaturwissenschaft
über Literaturgeschichte, Literaturtheorie, Literaturkritik bis
hin zur Kulturgeschichte und zur Erforschung
der interkulturellen Kommunikation reicht.
In einer integrativen Gesamtschau der kulturellen Phänomene
hat die Preisträgerin ein Schichtmodell entwickelt,
das vom Werk und der (in vielerlei Ausprägung möglichen)
Kritik des Kunstwerks durch sukzessive Ausweitungen auch
Autor und Rezipient mit einbezieht.
Der rezeptologische Aspekt mündet so in eine Kultur- und
Ideengeschichte ein, in der die Kritik (und insbesondere
die Literaturkritik) zum Motor des gesamten
kulturellen Lebens wird.

Diese Urkunde ist ausgestellt
am Tage der feierlichen Übergabe des Preises

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ZOE DUMITRESCU-BUŞULENGA

Zile herderiene

O fîntînă aurită stă gravată pe coperta diplomei legate în piele de căprioară ca şi pe capacul cutiei ce conţine medalia cu nobila efigie herderiană. Graţioasa siluetă e, poate, înrudită ca sens cu fîntîna pe care Constantin Brâncuşi încercase să o constituie în simbol pentru amintirea unui mare om de cultură român ce-şi consacrase viaţa luminării poporului său.

Oricum, fîntîna aurită deţine, evident, virtuţile unui simbol, nu neapărat alchimic, dar dintre cele care semnifică un tip generos de comunicare, rezumînd şi definind un spirit anume. A te afla sub semnul acesta înseamnă a participa la o comunitate de gîndire şi afect tipic europeană, cu rădăcini în acel secol care a generat conceptele fundamentale ale universalităţii umane, secolul luminilor, dominat de figura generoasă şi entuziastă, de înainte mergător, a lui Gottfried von Herder.

Primind la 5 mai 1988 aceste însemne ale acceptării mele în comunitatea herderiană din mîinile rectorului Universităţii vindobonense, W. Holzabeck, în faţa întregului Senat înveşmîntat în hermina festivă — în aula încărcată de ornamentaţie rococo a Academiei austriece, m-am întrebat cu sfială dacă axios îne. Diploma purta motivaţiile alegerii, validînd o apartenenţă la un spirit european pe care m-am străduit întotdeauna să-l manifest şi să-l păstrez ca pe un preţios document de heraldică intelectuală. Gîndeam atunci (şi am gîndit neîntrerupt aşa) că opera herderiană are valoarea unui tratat de educaţie în spiritul unei umanităţi viitoare, foarte evoluată, aptă să adopte o altitudine a înţelegerii alta decît aceea a zilelor noastre, şi din care să rezulte nu un răstimp de pace între conflicte, ci o concordie a contrariilor, o stingere reală a antinomiilor, o conciliere definitiv benefică a celor opuse în relaţiile dintre oameni. Căci mai ales în lucrarea sa cea mai reprezentativă, Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit, filosoful german al culturii arunca punţi în timp şi în spaţiu, înspre un viitor ideal şi înspre totalitatea popoarelor. Şi în conceptul de Humanität, el făcea să converrgă toate liniile unei dezvoltări fireşti, inerente genului uman, conferindu-i atribute dintre cele mai înalte. Umanitatea ca instinct artistic, ca ţel al activităţii spirituale, ca scop al existenţei, sînt doar cîteva din notele constitutive ale acelui concept al conceptelor, menit să valideze sensul unei evoluţii şi să marcheze o finalitate superioară în dezvoltarea societăţii omeneşti pornite dintr-o singură origine, comună.

De aceea aspiraţia herderiană spre unitatea spiritului a hrănit generoasa iniţiativă a lui Alfred Toepfer din Hamburg, ctitorul prestigiosului premiu. Instituit pentru încununarea unor activităţi de cultură care luminează pînă dincolo de graniţele naţionale, legînd popoarele între ele prin afirmarea unui sistem comun de valori, premiul Gottfried von Herder răsplăteşte şi obligă totodată pe cel căruia îi este decernat. Şi cînd în laudatio, profesorul Peter Wunderli se referea la activitatea mea extinsă « de la literatura comparată, prin istoria literară, teoria literaturii şi critica literară, pînă la istoria culturii şi cercetarea comunicării interculturale », domnia-sa accentua « perspectiva integratoare a fenomenelor culturale », ca o îndatorire; care incumbă, pentru viaţa întreagă, celui primit în comunitatea aceasta europeană şi universalistă, obligîndu-l la o deschidere tot mai vastă a conştiinţei înspre comunicare şi colaborare.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

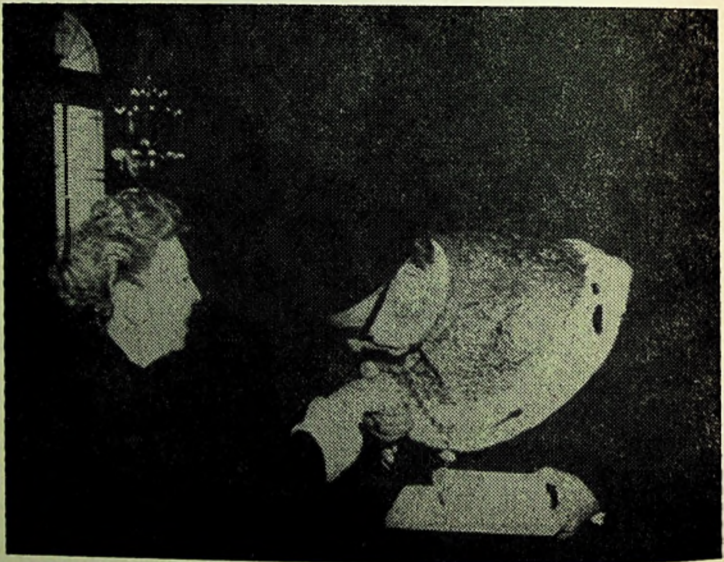

Die Universität Wien verleiht auf Beschluß
des Kuratoriums den
GOTTFRIED-VON-HERDER-PREIS
der von der Stiftung F.V.S. zu Hamburg
für verdienstvolles Wirken im Sinne
einer friedlichen Verständigung unter den Völkern
zur Verfügung gestellt wurde
für das Jahr 1989

Maria Banuș

die durch ihr lyrisches Schaffen
dem rumänischen und internationalen Literaturleben
während über fünfzig Jahren
entscheidende Impulse vermittelt hat.

Ihre Dichtung ist im Spannungsfeld zwischen dem
subjektiven Gefühlsausdruck und der Konfrontation
mit der bedrohlichen Welt angesiedelt und findet
über die Ekstase einerseits, den Protestschrei andererseits
zu einer Bewältigung der äußeren Wirklichkeit
durch das innere Erleben.
Aufgrund ihres Einsatzes gegen Hunger,
Ungerechtigkeit, Verfolgung und Zukunftsbedrohung
gewinnt das persönliche Drama der Dichterin eine
zutiefst soziale und allgemein menschliche Dimension.

Diese Urkunde ist ausgestellt
am Tage der feierlichen Übergabe des Preises

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

MARIA BANUȘ

HERDER: însemnări festive

«Spațiul cultural — peisaje, tradiții, amintiri — e dens pentru mine, e gros și dulce ca mierea, e amar și verde ca pelinul. Acesta e elementul vital omniprezent din care poezia mea se hrănește. Implicită sau explicită, lumea Carpaților și a Dunării trăiește în mine, dă carne și viață cuvîntului, ca și straturile obscur-ancestrale ale spațiului mediteranean și central-european.»

Cînd scriam acestea, cu ani în urmă, nici prin vis nu-mi trecea că-n centrul spațiului central-european, Viena, voi trăi, cîndva, unul din cele mai de seamă momente ale vieții mele literare: primirea Premiului Herder.

Acel de neînchipuit cîndva e astăzi, Mai 1989. Nicăieri în lume nu am, ca la Viena, senzația — împărtășită cu mulți români — de «intim-acasă» și de «majestuoasă-străinătate».

Nu mi-aș putea dori alt cadru pentru festivitățile ce încunună decernarea Premiului Herder.

Barocul austriac — logodit cu Secession-ul — belșugul de elemente arhitecturale lucrate în materiale prețioase, în marmură, în esențe de lemn scumpe, profuziunea de mozaicuri, coloane, cornișe, frize, arhitrave, tot acest vîrtej dezlănțuit, ordonat după stricte legi interioare, mă prinde în cercul lui magic de arcuri și volute.

Om al unui secol care a cunoscut, în arhitectură, funcționalismul auster de tip Le Corbusier, mă scald în somptuozitatea barocă, fără complexe retro, fără problematică postmodernistă. Frunzișul dens al arborilor seculari din parcuri, înlănțuirile florale din ghips aurit, suita eteroclită de palate de pe Ring, mulțimea de monumente (unele grandioase kitschuri, altele sobre, tragice simboluri ale ultimului masacru mondial), totul se articulează, se structurează, într-o fermecătoare alcătuire: Viena.

Aula Academiei de Științe, din apropierea Catedralei Sf. Ștefan, nu face excepție dela specificul arhitectonic vienez. Spațiu ideal pentru ceremonialul ce însoțește decernarea Premiului.

Prin aleea centrală a sălii vaste, în sunetele fanfarei, își face intrarea Senatul Academic, în tradiționalele costume: togă, pelerină de brocart și hermină, colan, medievală pălărie în patru colțuri — conduși de maeștri de ceremonii.

De la crearea ei, acum 26 ani, de către senatorul Alfred Toepfer, Fundația F.V.S. din Hamburg a încredințat găzduirea și conducerea manifestărilor, legate de decernarea Premiului Herder, Universității din Viena.

Ședința festivă este deschisă de către rectorul universității, Profesorul W. Holczabek. Dela bun început, cuvîntul său dezgheață atmosfera de rigidă solemnitate. Rectorul are o cordialitate glumeață, specific vieneză, ce se transmite instantaneu asistenței.

După saluturile de rigoare, Domnia-Sa face o succintă caracterizare a operei lui Gottfried von Herder, scoțînd în evidență caracterul ei profund umanist.

Urmează ceea ce aș numi piesa de rezistență a festivității academice: discursul omagial, consacrat laureaților.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Profesorul Peter Wunderli, dela Universitatea din Düsseldorf, îşi începe vorbirea astfel: « Şi în acest an, Comisia Premiului Herder m-a însărcinat din nou, cu Laudatio *pentru cei şapte laureaţi, personalităţi ale vieţii culturale şi ştiinţifice din şapte state est şi sudest europene. Efectul cifrei « sacre » şapte nu se opreşte, totuşi, la asta. E vorba şi de al şaptelea meu rol de* laudator*, în acest cadru. »*

Discretă rumoare de destindere şi zîmbete în sală, de la Preşedintele Statului, Kurt Waldheim, pînă la masa compactă a invitaţilor.

Bine inspirată conducerea Fundaţiei F.V.S. de a-i încredinţa, ani la rînd, această sarcină Profesorului Wunderli !

Sîntem la polul opus al searbădului panegiric pe care ni l-ar putea prevesti latina vocabulă.

Capitolul de 2—3 pagini, consacrat vieţii şi operei fiecărui laureat, e un microeseu, un profil critic, trasat cu pătrundere, fineţe şi exactitate, în urma unei temeinice documentări.

Seriozitatea analizei şi o anume generozitate în aprecieri nu exclud cîte o săgeată malițioasă, aruncată, ici colo, unuia dintre noi. Buun ! Nu strică. În asemenea împrejurări există riscul să te îneci în autoadmiraţie.

Supleţea spiritului critic, adaptarea la obiect a vorbitorului sînt cu atît mai remarcabile, cu cît ne aflăm în faţa unui evantai de discipline.

În '89, fericiţii aleşi sînt: pictorul Akos Birkás (ungur), arhitectul Jerzy Buszkiewicz (polonez), etnograful Václav Frolec (ceh), istoricul Nicolai Gencev (bulgar), istoricul de artă Petar Miljković-Pepek (jugoslav). Şi doi scriitori: subsemnata şi grecul Nikos Gabriel Pentzikis, prozator, eseist şi pictor, născut în 1908 la Tesalonic, cu o vastă operă literară şi plastică în urma sa.

Citez din laudatio: « Pe Pentzikis îl preocupă problema timpului cu corelaţiile ei filosofice şi psihologice, rezolvarea opoziţiei dintre efemer şi veşnic, bazîndu-se, întru aceasta, în mare măsură, pe tradiţia antică şi bizantină . . .

Impresionant în operele lui e faptul că ele conduc, întotdeauna, spre tărîmuri tranzitorii, liminare, în zone cenuşii, pînă la care puţini se încumetă.

Datorită capacităţii lui de a îngemăna tradiţia şi inovaţia, de a duce moştenirea cultural artistică la ceva nou şi de a canaliza ceea ce-i revoluţionar înspre tradiţie, el a creeat noi perspective. Datorită naturii lor neconvenţionale, ba, deseori, chiar lipsite de jenă, ele captivează mereu. »

După cuvîntarea Profesorului Wunderli şi interludiul muzical schubertian urmează momentul culminant al festivităţii: înmînarea diplomelor şi medaliilor.

Îmi aud strigat numele.

Am şapte ani dar nu merg la şcoală. Urmez clasa întîia primară acasă, cu domnişoara Otilia Herbst. Fac mereu febră. Există un tărîm fabulos care se cheamă şcoală şi un sfîrşit de an, un fel de vîrf de munte, rotund, unde cei mai buni copii capătă Premiul Întîi cu Cunună.

Un tremur interior. Fac cîţiva paşi. Mă trezesc. Capăt un caiet frumos legat în piele de căprioară — diploma — şi medalia de bronz cu efigia lui Herder.

Cînd urc cele cîteva trepte ale estradei ca să rostesc, în numele laureaţilor şi bursierilor, alocuţiunea de răspuns şi mulţumire, sînt o femeie căruntă, sprijinită cu grijă, de către rectorul Holczabek, să nu mă împiedic pe trepte.

Ceremonialul merge mai departe, desfăşurat conform tradiţiei, uns la încheieturi cu mirul înmiresmat al muzicii, drapat în toge, desfăşurat alai ce părăseşte sala, solemn, în sunetele fanfarei, ca şi la început, cînd şi-a făcut intrarea.

În ţara muzicii, nu se putea da o încheiere mai fericită zilei festive decît o seară de operă.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Sîntem chiar la Opera din Viena, ne-o spunem, ne-o repetăm, copilărește, incrEduli, fermecați.

Noi, în carne și oase, în sala somptuoasă, legendară, al cărei nimb strălucește la fel de puternic în lumina realității, ca și în închipuirea noastră, cînd ascultăm, în diminețile de An Nou, la București, Dunărea Albastră, transmisă din Viena.

Astă seară se cîntă Donizetti: Maria Stuarda.

La pupitru, tînărul dirijor român, Ion Marin, fost bursier Herder.

Sala și scena, decorația interioară și scenografia, mizanscena și jocul luminilor, orfevreria și puritatea vocilor, se contopesc într-o sărbătoare artistică, pentru noi unică. Ovațiile publicului nu se mai sfîrșesc.

Dulcele, neliniștitul, fastuosul baroc austriac, marcat pînă-n cele mai intime fibre, de Eros și Thanatos, se drapează festiv. Nu vedem nici butucul, nici securea sub care capul Mariei Stuart va cădea.

Regina-soprană se înclină iar și iar, cu grație, în fața publicului entuziast. Moarte și Transfigurare.

Părăsim sala înainte de sfîrșitul ovațiilor.

A fost o zi lungă și plină, de neuitat.

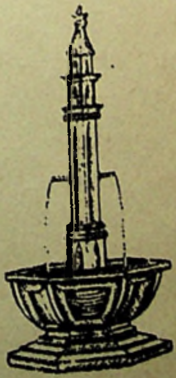

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Corectura
LIDA IGIROŞIANU

Tipărit la Întreprinderea Poligrafică
«ARTA GRAFICĂ»

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

PREZENTAREA GRAFICĂ
SANDA GUSTI

Secolul 20

nr. 4-5-6 • 1987

REDACȚIA: CALEA VICTORIEI, 115. TEL. 50.64.35
ADMINISTRAȚIA: CALEA VICTORIEI 115. TEL 50.74.96
BUCUREȘTI

43804

Lei 51

@Asociația Ziariștilor Independenți din România